

15. 16.

GYÖRI

**TÖRTÉNELMI és RÉGÉSZETI
FÜZETEK.**

ZALKA JÁNOS EV.

GYÖRI PÜSPÖK Ö MÉLTÓSÁGA PÁRTOLÁSA MELLETT

KIADJA

RÖMER FLÖRIS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA TAGJA.

... sit apud te honor antiquitati.

Ifjabb Plinius.

IV. K Ö T E T.

III. és IV. FÜZET.

GYÖR. 1869.

NYOMATOTT SAUERVEIN GEZÁNÁL.

473

Academiai könyvtár 4200

305050

M. ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA

AZ INSTITUTO DI CORRISPONDENZA
ARCHAEOLOGICA RÓMÁBAN. *)

Páur Ivántól

MAGY. AKADEMLIA
KÖNYVTÁRA

Jól tudom, hogy önök körében Róma nevét csak ki kell mondanom, hogy általános érdekeltséget ébreszsek, és mint a varázsvessző érintésével egész figyelmöket lekössem.

És ez jól van így.

Mert Rómát, ha úgy tetszik, égis magasztalhatjuk, ha másképp tetszik, kárhozatot mondhatunk rá; de végre is ez mindegy, mert tőle mindent megtagadhatunk, csak egyet nem, és ez: megbámulásunk; ez az, mi minden nagyságot megillet, és így Rómát is.

Századokon át uralkodott Róma az ismert világ felett a fegyver sulyával és a miveltség tekintélyével a bárbarokon, mint kulturái központ és befolyása nyomait egy évezred sem birta végkép elsodorni a földről. Róma fegyverrel uralkodott...

A Tiber melletti Imperatorok nem csak holmi kis tartományokat, hanem egész nagy királyságokat, sőt világrészeket, Afrikát és Ázsiát kapcsolták európai uralmuk központjához. És lettek nem nagyhatalmak, mely czimben a kis Európában is manap öten osztozkodva képezik az ugynevezett pentarchiát; hanem lettek világhatalom, mert ők voltak a „domini urbis et orbis.“ Ez volt ama „majestas romana,“ melyet egy nép sem mert saját nyelvére fordítani, de minden nyelvű nép használ arra, hogy a magasztost szóval tegye megfoghatóvá, hogy a hatalom, a jóság és igazság három egységes eszméjének kifejezést adjon.

*) Felolvasatott a Dunántúli történetkedvelők III. öszi összejövetelén Répce-Szemerén, 1864. májusban.

És ha tagadnák önök, fegyveres befolyásának még ma is felismerhető nyomait, Amerikát kivéve, a többi világrészen: elég lenne amaz ügyesen kiszemelt stratégiai és kereskedelmi pontokra utalnom, hol a győztes legiók egyelőre csak téglavető félszert emeltek, hogy anyagot nyerjenek a castrastativa, az állomásozó táborok körülfalazásához, mely fegyvertelepekből emelkednek a Rajna s Duna partjain és másutt a mai virágzó városok.

Mit mondjak a római nyelvről, azon férfiakkal szemközt ülve, kik habár mint magyarok talán azt tartják, hogy édes anyanyelvünk rovására épen nálunk talán tovább is divott, mint nemzetiségi érdekeink kívánhatták; de hiszen épen az által, hogy a mai archaeologiai társalgásunk érdek- és díszemelésére személyesen jöttek baráti kézszorítást váltani, a legérthetőbben hangoztatják, hogy saját magok is a classikai műveltség szilárd fenéktalaján állván a római befolyást nem csak meg nem tagadják, hanem elismerni büszkéek.

A kereszténység plántálásával Rómában a világhatalom megoszlott néhány szegény, együgyü galilaei halászlegény, és az Imperatorok között, de e megoszlással Rómának befolyása nem hogy térben csökkent volna, sőt odáig terjeszkedett, hogy legszélsőbb határkövekül már csak maguk a földteke sarkpontjai tekinthetők. Látszólag távol is esik egy magyar archaeolog feladatától ama világtörténelmi mozzanatokat felemlíteni, melyek a keresztény Rómának folytonos hatásáról tanuskodnak a népek sorsára. Épen nem, vagy csak látszólag, mert ha a pogány Róma koronákat rabolt, úgy a keresztény Róma koronákat osztott és a magyar ember előtt államjogi ropant sulyértékétől elnézve is, a legbecsesebb archaeologiai nemzeti műkincs marad az ott a hármás dombon ezüst fényben uszó kettős kereszt, és a legelső magyar ember, a király, homlokát körülsugárzó Sz. István koronája. És e kettőt római befolyás eredményezte nálunk. De e kettő nem oly régi mint a magyar föld és a magyar szabadság, mely a vezérek korából szállt ránk örökségül, habár el is vezett tán örök időkre ama vérpohár, melylyel őseink megitták a földfoglalás és a törvényszerzés háromszor szent áldomását. És mely vagy sohasem mondatott el, vagy úgy hangzott mint Kisfaludy énekel:

Árpád apánk szerzeménye
Szabad magyar föld és ég

— — — — —
Áldás néked s békeesség.

Ezt el akartam mondani a régi Rómáról, hogy szólhas-
sak a mai Rómáról; és ha volna valaki önök között, ki azt
tartaná, hogy mind ezt már mások is elmondották előttem:
azt válaszolnám, hogy elmondotta-e már valaki előttem is
mind azt, mit én Róma nagyságáról és befolyásáról mondot-
tam, azt nem tudom, de azt igenis tudom, hogy úgy mint én
még nem mondotta el senki, talán „idem sed aliter.“

Különben tudják önök azt jól, hogyha az, mi írva van,
vagy szóval elmondatik, kedélyünkre úgy hat, mint valami,
mit saját magunk is így adnánk és nem máskép, vagy mi
egyre megy ki, mi olyformán hat ránk, mintha azt már ez-
előtt tudtuk és éreztük volna; jól tudják, mondom, hogy épen
ezen tünemény az, mi az olvasóval vagy hallgatóval elhite-
ti, hogy az, mit olvasott vagy hallott, egyszersmind igaz. Hogy
hasonlatossággal éljek, végig hallgatva egy hosszú dalművet,
egyetlen egy új hang sem üti meg fülünket, hiszen az egész
zenevilág csak 7 hangból áll, a 8-dik már nem új hang, ha-
nem csak octáva és e maroknyi, vagy jobban mondva, arasnyi
hangkészletből illeszti össze maestro Rossini a maga hosszú
dalművét és Svastits a maga rövid de szapora csárdását. Így
én is csak mindig azon billentyűket nyomom a hét közül,
melyek archaeologiai hangot adnak, és így a hét halmon épült
mai Rómának is, melynek világi hatalmáról oly sokféle és el-
térő párt-hangon nyilatkoznak mások, én egyedül archaeolo-
giai világhatalmáról a Capitoliumon álló „Istituto di corrispon-
denza archaeologica“ról kívánok tisztelt önök előtt néhány meg-
ismertető szót elmondani.

Nyomatványai.

I. Monumenti inediti. Évenként tartalmaz e mű 12 nagy
folio lapon, melyek Romában vagy Párisban készülnek, ujonan
felfedezett vagy még gyéren ismert emlékek rajzát a régi
építészet, dombor-művészet, szobrászat, festészet és érmészet
köréből, mint itt szerencsém van egy füzetet bemutatnom.

A JÁSZKUNSAÉG TÖRTÉNETÉHEZ A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBÓL.*)

Gyárfás Istvántól.

A jászkun kerületek Jászberényben őrzött levéltárában találatik egy 588 lapból álló egész ivnyi kamarai összeírás ily czim alatt:

Conscriptio Jaszigum et tam Maiorum, quam Minorum Cumanorum, welche auff gnädig ergangene Befehl Einer Hochlöbl. Kay. Hoff-Kammer von Mir Johann Christoph Franz Pentz Der Röm. Kais. Maytt. Cameral-Praefecto zu Erlau in Gegenwartt des darzu verordneten Jaszigum et Cumanorum Vice Capitanei Francisci Söter, Dann mit Zurziehung des Wohl Ehrwürdigen Herrn Michaelis Franyo, Ecclesiae Cathedralis Agriensis Canonici et Jaszbiriniensium Plebani in Septembri diesses 1699-ten angefangen, und zu Endt Octobris laufenden Jahres vollendet worden. praesent. Budae 16. Febr. 1700. praesent. der Buchhaltung den 19-ten Febr. 1700.

Ez összeírás szolgált alapjául azon szerződésnek, mely szerint a jászkunság 2 évvel később 1702-ben a német vitézi rendnek teljes földesuri joggal s jobbágyi kötelezettséggel 500 ezer forintért örök áron eladatott, mit igazol az adás-vételi szerződés, igazolnak ez eladás későbbi viszontagságaira vonatkozó hivatalos iratok, melyekben ez összeírásra egyes helységek vagy puszták becsértékét illetőleg hivatkozás történik.

Eltérve azonban most ez eladás történetétől, egyedül e történelmi szempontból több tekintetben érdekes összeírás ösmertetésére szoritkozom.

Az összeírás „index-“e szerint felvétettek ez összeírásba:

---

*) Felolvasatott a Dunántuli történetkedvelők Győrött tartott IV-dik összejövetelén 1864. sept. 3-án. Ez azon „sok becses adatot magában foglaló“ munka, melyről Salamon Ferenc: „Magyarország a török hódítás korában“ című műve 220. lapján emlékezik.

I. Jász-ságból következő részint lakott, részint lakatlan helyek: „Jász-Birin, Négyszállás desertum, Boldogháza desertum, Jász-Árokszállás, Jász-Agho desertum, Jász-Fenszaru, Jász-Fölső, St. György, Jász Dósa, Jász-Jakohalma, Borsóhalma desertum, Jász-Mihály Teleke, Jász-Alsó St. György Jász-Ladán, Jász Apathy, Jász Kisir.“

II. Nagy-kun-ságból: „Karczag-Uy-szallas, Aszonő szallas, Orgonda St. Miklós, Keöd szallasa, Bolchia, Kapolnas, Fabianka, Kólbasz, Magyarka, Marialaka, Kaba, Keuő oder Turkeuő, Pohamára, Kisuy szallasa, Kis und Tot Turgon, Csorba, Mesterszallas, Kun Szt. Márton, Kun Hegyes, Morics, Madaras.“

III. Kis-kun-ságból: „Halas, Bodoglar, Táio, Philippszallasa, Szabadszállása, Kis Ballás, Bösztor, Kun St. Miklós, Kun Laczháza, Jakabháza, Kátho, Csókaz, Lajos, Mise, Kotsér, Kara, Theörtély, superior et inferior Csengele, St. László, Morics-gáttya, Szank, Orgovány, Kis szállása, Galambos, Ferencz szállása, Jakabszállása, Bene, Csólios, Ágosegyháza, Maysa, Palka, Felegyháza, Kompöcs, Matkó, Kereg egyháza, Átokháza, Pálos, Ülés, Sana, Kökut, Mérges, Dorosma, Michaly Teleke.“

IV. Azon helyek, melyek hajdan a nagy- és kis-kun-sághoz tartoztak, de most mások által biratnak: „Vasárhely, Feiertó, Füzes, Balota, Taszlar, Harka, Baracs, Bugacs, Akasztó, Máreháza, Tabd, Szöcsy, Kiskörös, Kaskantyu, St. Imre.“

Ezután következik egyes helységek névszerinti összeírása ily rovatokkal: „nomina incolarum, origo, filii, filiae, equi, hinnuli, boves, vaccae, juveni, vituli, oves, agni, porci, porcelli, alvearia, vineae fossoros, seminataura killarum: triticum autumnale, triticum vernale, hordeum, avena, milium, currus foeni“; ezt követi hasonló összeírás az inquilinusokról; majd minden egyes helynek helyirati rajza, melyből Jász-Berényét egészen ide igtatom, a többi községekből csak az érdekesebb pontokat fogom kiemelni.

„Jasz Birin.“

Ist ein Marchth, und der principaliste orth der sogenannten Jaszag, in circumferentia drey ungar. Meilen. Kön-

nen wohl 800 Pflüeg daselbsten ihre Nahrung suchen. Ist der catholischen Religion zugethan, doch werden sich gegen 40. Calvinische Hausstellen darinnen befinden: usuiren auch das praedium Négyszállás darzue. Ist daselbst ein wohlgebaute Pfarrkirch, auch ein kleines Kirchl ad St. Laurentium genannt, und ein Franciscaner Closter, woselbst dato nur ein Pater Praesidens mit einem Patre und einem Fratre wohnen, haben ein schön grosse Kirch, so neu bedeckt, aber noch kein Altar darinnen, verrichten indessen den Gottesdienst in einer kleinen neuerbaute Capelle. Das Wasser Szagiva durchfließet den Orth, hat guten Grundt, muss aber zweymal geackert werden: haben ihre Privilegia nicht vorweisen wollen. Undt

Haben dahier sich gestellte 368 Würth, und angesessene 21. Inquilini bekennet, und ausgesagt, dass sie auff dem Grundt, Birin und der Wüsten Négyszállás verwiechenes 1698-te über Winter, und gegenwärtiges 1699-te Jahr über Sommer folgendes angebauet:

Waitzen 4296 killa, Gersten 2468 k., Haaber 623 k., Hirsen 64 $\frac{1}{4}$ k., Gebaute Weingarten Tagwerck 871.

Zumahlen dahier keine, und die Waldungen weit entlegen, ist einiges Braühaus nicht aufzurichten. Herentgegen Acker und Wiesen sammt der Hütung sufficient. Können auch die Weingarten in noch so viel Tagwerck, und mehreren, dann sic angegeben, amplürt werden. Dann kann der Schank ein grosses Eintragen, zumahlen noch einmahl so viel Würth als vorhanden, sich hier niederzulassen, doch mit dieser Verständniss, damit das gerügte Desertum Négyszállás sambt dem Boldoghaza darbey verbleibe. Wie nicht weniger der Fleischbank nutzen: und wann man mehr Mühlen als dato deren einer in völligen Bau mit 4 Stainen, und die andere wirkliche auf 3 Stain angefangen auf dem Wasser Szagiva erbauet, auch Ochsenmühlen, deren die Gemeinde 2 hat, pro Dominio mehrere aufgerichtet werden; Ihre privilegia haben sie nicht vorweisen wollen: was diese Gemainde aber, obwohlen Sie behaupten wollen Sie wären frey von Robott und und Zehend, so antiquitus Jász-váras und Magyar-váras, nun unter einen Nahmen Jasz-Birin genannt würdet, und selber

Zeit nicht das Drittel gegen jetzigen Inwohnern sesshaft gewesen, Ehemahlen und zwar in anno 1577. als das königliche Provisorat von Ofen propter Turcarum dominium nacher Erlau transporirt worden, dahin praestirt, auch denen Türcken a parte abgölten müssen, ist aus nachfolgenden zu ersehen.

Nemblichen in censum ordinarium jährlich ad dictum Provisoratum Agriensem . . . . . 278 fl.
 In censum servilem iuxta conventionem cum Provisore . . . . . — „
 In dicam regiam . . . . . 268 „
 et vinum iuxta voluntatem Provisoris educillare tenebantur.

In Akonem solverunt quotannis

Tritici quartalia . . . . . 416.
 Hordei similiter . . . . . 416.
 Butyri pintas . . . . . 77.
 Caseos et formagia . . . . . 77.
 Vaccas mulctabiles quotannis . . . . . 3.

Officiali in Akonem solverunt:

Tritici quartalia . . . . . 60.
 Hordei similiter . . . . . 60.
 Porcum saginatum . . . . . 1.
 officialibus etiam cogebantur servire ad jussum et libitum eorum.

Turcis solverunt a parte:

Eming quilibet sessionatus . . . . . 1 fl. 12 d.
 pro foeno et ligno singuli . . . . . 1 „ 74 „
 Caesari Turcarum singuli . . . . . 1 „ 64 „
 Singuli unam pintam butyri . . . . .
 Szablya pénz singuli per . . . . . 1½ fl. — „

Die jetzigen Biriner bekennen nicht mehr, dann dass sie dem Türks: Kayser gezahlt hetten

Jährlich . . . . . 60 fl.
 Dem türcks. Grundherrn Jeder, der ein Pflug
 gehabt . . . . . 3 „

Schmaltz 1 Pint.

Jeder Würth im Jahre 3 Tag gerobottet.

Dann von angebauten Früchten den Zehendt.

Von Schafen nur das zehende Mändl.

Ex quolibet porco . . . . . 4 d.
 Zahlen dato Celsissimo Principi Palatino . . . 860 fl.

Geniessen von der Jaszag zwey Praedia, als Boldoghaza und Négyszallas, deren jedes 1. Stundt in der Länge, und $2\frac{1}{4}$ Stundt in der Breite mit gutem Acker und Wiesen begabt ist. Der hiesiger Biriner Weinwachs ist die allerschlechteste Sort, gegen anderen zuhalten, und den Eimer höher nicht, dann 1 Rhsthl. anzurechnen.

Conscriptio Deserti Boldoghaza. Dieses Desertum ist ... ein Stundt in der Länge, und eine halbe in der Breite, hat guten Acker und Wiesen, gehört jedesmahl dem ViceCapitaneo, welcher es anjetzo ist H. Franciscus Sötér de Löbl. Pester Comitats Vicegespan. Von welchem es die Jasz Biriner arendiren, und Ihme jährlichen 20 rth. Zins erlegen.

„Conscriptio possessionis Jasz Arokszállás,“ az egyénekenkénti összeírás 3 főrovatra oszlik, úgy mint „nomina incolarum“, „nomina inquilinorum“ és „extranei.“

„Dieses Orth Jasz Arokszállás in der Jaszag oder in Biriner District“ etc. „Wollen auch frey, gleich denen Birinern seyn, beruffen sich auff die mit den Ersternannten Ihre comunia privilegia, deren Sie doch keine produciret. Haben aber Anno 1577 zur dem Erlauerischen königl. Provisorat (wiewohlen wenig Inwohner damahlen, und mehr nicht dann 20. ganze Würth und 53 inquilini gewesen.)

In ordinario censu abgeben . . . . . 66 fl.
 Vor die Winter Dienste convenere . . . . . 22 fl.
 In Dicam regiam solverunt . . . . . 27 fl.

In Akonem stb. Officiali praestiterunt in Akonem stb.

Turcae:

Ein Jeder Wirth . . . . . 1 fl. 12 d.

Ein Inwohner dieselbe.

Turcico Domino in Birin Decimas de omnibus terrae nascentibus.

Bego in Birin omnes labores praestiterunt, quando voluit.

Pro foeno et lignis singuli . . . . . 1 fl.

Die jetzigen Arokszállaser aber melden, sie hetten dem Türkischen Grundherrn allen Zehend von Getraidt, Gersten,

Hirsen, und das zehende Mändl von Lämblen, aber keinen Haaber abgeben, und so oft derselbe verlanget, Holtz Ihme zuegeführt.

Zu Hatwan Ihme auf den Wiesen zuweihlen 20 oder 30 Grassmader zu 3. und 4. Tag gehalten, die Würth hingegen, welche Wagen gehabt, das gemachte Heu eingeführt.

Dann jährlich Zinnss . . . . . 64 fl.

Butyri pintas budenses 15.

Dem türkischen Kayser jährlich . . . . . 30 fl.

Celsissimo Principi Palatino solverunt annuatim . 134 fl.

Diese dahier wohnhaft seyende 107 Würth und ange-
sessene Inquilini haben ausgesagt stb.

Conscriptio Deserti Jasz - Agho.

Dieses desertum würdet von denen Inwohnern zu Arokszallas genutzt under dem Vorwandt, wie sie vormelden, dass zur Zeit Nicolai Andrassy supremi Jaszigum Capitanei, welcher dieses Agho titulo haereditario possedirt, Einer mit Nahmen Joannes Pötö besagtes Agho von Ihro Mayestät für sich selbe impetirt, nachgehends annoch in türkischen Zeiten ermelter Pötö alles Vieh, so die Arokszallaser auf diesem Jasziger Grund Agho gehalten, hinweggetrieben; haben Sie gerügte Arokszállaser das abgetriebenes Vieh mit 1000 fl. an paarem Geldt, an anderen praesenten aber von 200 fl. redimirt, und diess Orth Agho von dem Joanne Pötö bis gegenwärtig für ihr Eigenthumb samt extradirten von Ihme Pötö in Handen habenden königl. Donationalien genossen, und annoch geniessen: gräntzet und stosset an Arokszállás, an Monostor, Fenszaru, Csan, Négyszállás und Birin; hat eine wüste von Steinen erhobene Kirch, wovon noch das Sanctuarium stehet stb.

Dieses Agho ist anno 1577. von 30. Würthen, und seindt hierinnen vorgemercket worden, gantze Sessiones 48. ohne der Inquilinen; welche dem königl. Provisoratui nacher Erlau ahn jährl. Zinnss abgeben. stb.

Denen Türcken zahlten Sie des Jahres ein jeder

Würth in zwey terminen . . . . . 1 fl. 12 d.

Für Heu und Holz ein jeder Würth . . . . . 1 „

Conscriptio inhabitatae Possessionis
Jasz Fenszaru.

Ist ein von Catholischen wohlbewohntes an den Fluss Szagiva gelegenes Orth, mit einer von Holtz erbauten Kirchen stb. die Inwohner 160 Würth, und 8 Inquilini stb.

Was diess Orth vor Alters abgegeben, hab nichts zur Nachricht haben können. Dahingegen diese Inwohner bekennet, ein jeder Würth habe

dem Alibeg . . . . . 1 fl.

Ein Inwohner . . . . . $\frac{1}{2}$ „

Von allem den Zehend, nur von Haber nicht, und das zehende Lämbel von Mändlen gegeben.

Wan er Arbeith verlanget Ihm solche gethan.

Celsissimo Principi Palatino vormahlen und an-

jetzo jährlich . 169 fl.

Conscriptio Possessionis Jász Fölső St. Györg.

Ein Orth am Fluss Szagiva gelegen, vor wenigen Jahren bewohnt worden, hat ein noch öde Kirch, die Inwohner sind catholischer Religion stb. Was dieses Orth vor Alters der königl. Kammer oder dem Provisori nacher Ofen praestirt, nicht erfahren. Die dasigen Inwohner melden, sie hetten dem Mam Hus Aga nacher Hatvan nächst verwichene Jahre jeder Würth jährlich abgeben . 1 fl.

Ein Inwohner . . . . . $\frac{1}{2}$

Ein Wirth Pint schmaltz 1

Ein Inquilin Pint schmaltz . . . . . $\frac{1}{2}$

Und den Zehend von allen zehendbaren Sachen.

Des türkisch. Kayzers Secretario, statt des Tributs auf 4. Tag mit einem Pflug geackert: haben damahlen Celsissimo Principi Palatino jährlich abgolten und de facto 40 fl. stb. sind dato hier Würth 39 stb. . . können sich auch mehrere Würth wegen des schlechten Acker und Grundes nicht niderlassen.

Conscriptio Possessionis inhabitatae Jász Dosa.

Wirth sind hierinnen 39 . . . . und bekennen dass sie dem türk. Eming jeder Würth jährlich geben müssen 2 Rth. Den Zehend von allen. Drei Robotten durch 3 Tag. Butter und schmaltz jeder 1 Pint. Dem türkischen Kayser von Jedem Kopf 1 Poltraks.

Conscriptio Possessionis Inhabitatae Jasz-Jakohalma.

— — Hat ein Kirch — — Was dieses Orth vor Alters abgeben dem königl. Provisori nacher Erlau, ist, weil es propter Turcarum Dominium damahlens öed gewesen, nichts zu finden.

— — — vermelden, dass sie denen Türcken dem Mamhut Ispahia nacher Hatwan ein jeder Wirth jährlich abgeben müssen . . . . . 1 fl.

Ein Inquilinus . . . . . $\frac{1}{2}$ n

Ein Wirth Pint Schmaltz . . . . . $\frac{1}{2}$

Inwohner Pintschmaltz . . . . . $\frac{1}{4}$

Der Zehend wie verhergehendes Orth, von allen.

Dem Türkischen Kayser zusammen . . . . . 9 fl.

Conscriptio Possessionis Jasz Mihaly Teleke.

— — Die Inwohner sind alle katholischen Religion, haben ein Kirchen, und mit denen zu Jakohalma und Dosa einen Pfarrer — — Seind hierinnen 47 Würth ...

Weilen dieses Orth propter Turcarum Dominium vor hundert Jahren wüst gewesen, is nichts zu erfahren, was es vor Ertragnusse dem königl. Provisoratui nacher Erlau abgeben hab.

— — — Dem Fekete Murath Csery Bassa Castellan in Hatwan hat jeder Wirth jährlich abgegeben . 1 fl.

Ein Inwohner . . . . . $\frac{1}{2}$ fl.

Schmaltz wie andere.

Den Zehend von allem.

Vier Pflüege auf ein Wochen, und das angebaute auch abschneiden.

Acht Fuhr Holtz aus der Matra.

Dem türck. Kayser . . . . . 4 fl.

Conscriptio Possessionis Jász Alsó szent-Györg.

— — Die Inwohner sind alle catholisch, haben einen eigenen Pfarrer, und nur ein Haus von Gerrricht zum Gebrauch der Kirchen, zumahlen dieses Orth erst vor vier Jahren populirt worden. Und sind Wirth dahier 65. — — —

Ad Provisoratum Agriensem.

Haben die damahlen wenige Inwohner Ao 1577 abgeben müssen

In censum annum	21 fl.
In dicam regiam	21 „

In Akonem

Tritici quartalia	33
Hordei quartalia	33
Butyri pintas	5
Caseos	5
Formagia	5
Vorher auch vaccam mactabilem	1

Officiali.

Quotannis porcum saginatum	1
Tesam Turo	1
Tritici quartalia	2½
Hordei quartalia	2½
pro falcatione	— 66 d.

Turcae.

Alaj Bego ad Hatwan ein jeder Wirth	1 fl. 8 d.
Den Zehend von allen.	
Robott, sovil sie nacher Ofen und Hatwan verlangt haben.	
Jeder Wirth Schmaltz Pint	1
Den Vaida Schmaltz Pint	½
Tritici quartalia	½
Hordei quartalia	½
Turcico Caesari	46 fl.
Szablya Pénz	46 fl.

Die jetzigen Inwohner aber melden, Sie wüssen ein mehreres nicht, dass Sie denen Türcken hetten abgegeben, Dann von einem jeden Haus . . . . . 1 fl.
Celsissimo Principi Palatino haben vorher abgeben und dato jährlich . . . . . 80 fl.

Conscriptio Possessionis Jasz Ladan.

Alle Inwohner catholischer Religion, haben eine Kirche von Holtz auf erbauet, der Pfarrer von Alsó sz. györg verichtet dahier den Gottesdienst — — — Dato sind 40 Wirth hierinnen — — — vor hundert und etlichen Jahren ist es nur mit 15 Wirthen und einen Inquilinis bewohnt gewesen. Turcis peditibus ad Birin die Gemeinde zusammen 112 fl. und von allen den Zehend.

Caesari Turcico.

Jeder Würth oder Hauss . . . . . 1 fl. 50 d.

Die jetzigen Inwohner melden

Dem Kara Ibrahim hatte ein jedes Haus jährlich geben . . . . . 1 fl.

Und so oft es befohlen, Robotten.

Den Zehend auch von allem abgelten.

Jeder Würth, der Vieh gehabt, an Schmaltz Pint 1

Dem türkischen Kayser nichts.

Conscriptio Possessionis Jasz Apathy.

— — — Alle catholischer Religion, ein schöne Kirchen und ein eigenen Pfarr. Sind Würth dahier 79. — — —

Dieses Orth ist in anno 1577 mit wenigen Würthen bewohnt gewesen. — — —

Denen Türcken

Zu Birin jeder Würth . . . . . 2 fl. 24 d.

anstatt des Heu . . . . . 53 " — "

für ein jede Fuhr Holtz . . . . . — " 50 "

Decimas de omnibus terrae nascentibus.

Dem türkischen Kayser . . . . . 85 fl. — "

Szablya pénz auch . . . . . 85 fl. — "

Schmaltz Pint 53

de quolibet porco . . . . . — " 4 "

Conscriptio Possessionis Jasz Kisir.

— — — Die Inwohner sind alle Calvinisch, haben ein von Holtz erbaute Kirchen, und einen Praedicanten. — —

In vorigen Saeculo haben sich hier Wirth aufgehalten 62. — — —

Denen Türcken.

Zu Fneuss in Birin . . . . . 100 fl.

Mactabiles vaccas 2

Zehend von allen.

Jeder Würth für Heu . . . . . 1 fl.

Statt der Holtzfuhr . . . . . 52 "

Schmaltz pint 89

Dem türkischen Kaiser . . . . . 144 fl.

Szabla pénz . . . . . 144 "

Die jetzigen Inwohner melden dieses; dass nachdem der

Janitscharen Aga zu Erlau ihr Herr gewesen, sie demselben jährlich Zinns abgeben	40 Rth.
Fuhr Heu	4
und den Zehend von allem.	
Dem türkischen Kaiser	9 fl.

Conscriptio Possessionis Karzag uýszallas in Cumania maiori.

Anhero haben sich die Leuth von der gantzen Nagy Kunsag gezogen, welche aber vor dreyen Jahren, wie kündigt, durch Tartaren, Türcken und Rebellen allesamt gross und klein abgefangen, und nacher Temesvar gefänglich geführt worden, von welchen sich vil redimiret, die meheisten aber in die türkische Länder hin und her verkaufft worden. Werden aber in nächsten der meiste Theil nacher Haus erwartet. Der vornembste Sitz diser Cumanorum ist ehemahlen gewesen Kolbaz. Es geniessen aber dieses Orth, samt denen umbligenden, qua in unum, diese Karzaguýszallaser — Sind aller Calvinisch, haben eine von Stein erbaute Kirchen. Aller Orthen gute Acker, und daherumben gute Wiesen, hingegen keine Waldung, als geröhricht in der Menge.

Verschlaissen ihre Getraydter mehrentheils zu Debreczin, welches von hier 7 Meyl weegs abgelegen, wiewohlen Sie wegen Ihrer aus der Gefangenschaft erhaltenen Erlössung grosse lytra zahlen müssen, werden Sie sich doch bald wegen der Güte des Landts und grosser Viehzucht wider erhohlen: zum ahlem Sie wegen des friedens gantz sicher ihre Würthschaften und Nahrung üben können.

Dato sindt Würth zu Hauss gewesen 78, werden aber Taglichen mehr, dann 100 theils aus Gefangenschaft erlöste, und theils so dahin gangen, sie abzuholen, erwartet, weilen wenig Würth gewesen, haben sie auch wenig angebauet

Waitzen	270 ³ / ₄ kübl.
Gersten	118 "
Haaber	18 "
Hirsen	10 "

— — — — haben im vorigen saeculo die allhier wohnhaft gewesene 32 Wirth und 12 Inquilini ad re-

gium Provisoriatum Agriensem in jährlichen Censu abgeben müssen, und zwar

In festo S. Georgy	9 fl. 7 d.
S. Jacobi	4 fl. 53½ "
S. Michaelis	9 " 7 "
Pro servitiis hyemalibus, in dicam regiam	32 " — "

In Akonem

Tritici quartalia	18
Hordei quartalia	18
Butyri pintas	9
Caseos	9

Vina debebant etiam educillare.

Officiali solvebant.

Tritici quartalia	9
Hordei quartalia	9
Butyri pintam	1
Caseos	2

Unam scapham Bronsa, laridum unum.

Pro pecunia mensali . . . . . 3 fl. 60 d.

Dieses Orth über der Theiss, sambt denen Oeden und unbewohnten, geben jährlich von der Nagy Kunzag Celsissimo Principi Palatino . . . . . 240 Rth.

Denen Türcken haben Sie viel müssen contribuiren, aller Orthe die Zehend abgeben.

Verbesserung.

Der Vice Capitain Valentin Nagy hat dahier ein truckene Mühl auf seine Spesen erbauet stb.

Conscriptio Possessionis desertae Aszony szállasa.

Dieses Orth — — — — hat noch gute gemauerte ruder von einer Kirchen, welche aber die Karczag uy-szallaser ruiniren, und ihre Kirchen mitaufbauen.

Im vorigen saeculo haben in anno 1577 noch 24 Würth dahier aufgehalten stb.

— — — Una cum nobilibus dant per annum . . . 400 fl.

Kihaianak . . . . . 40 "

Caesari Turcico . . . . . 60 "

Bego dant sex vaccas, de quibus Vaida 2. percipit.

Hordei tot Killas dant, quot et quoties postulant.

Pintas Butyri 40

Conscriptio Orgonda St. Miklos.

— — — Hat eine gemauerte Kirch. Sindt anno 1577 dahier 7 Wierth und 1 Inquilinus gewesen stb.

Dem Tihainak auf Zolnok geben sie von allem den Zehend.

de quolibet porco . . . . . 4 d.

pintas butyri 13

Cum nobilibus eidem solvunt censum . . . . . 39 fl.

Caesari turcico . . . . . 45 "

Szablia Pénz . . . . . 23 "

Conscriptio desertae Possessionis Keöd szállása.

— — — hat ein steinerne Kirch stb. — — In anno 1577 sind dahier noch anwesende 20 Wirth gezehlet worden, vorhero propter turcarum dominium 16 darvon entwichen.

— — — — Nacher Ofen dem Reszman Csausz jährl. 250 fl.

Dem Szubassa . . . . . 25 "

Dem Csausz Schmaltz pint 20

Desas Thuroth 2

Zu St. Georgy Melckkühe 2

Zu St. Michaelis auch Melckkühe 2

Müssen ihm ackern und anbauen Waitzen . . . . . 32 killa.

Gersten . . . . . 50 killa.

Dem Szubassa Gersten anbauen . . . . . 12 "

Und alle Wochen jeder nach der Ordnung von ihrem aigenem Getraydt brodt bachen, so vil als der Bachofen einnimbt, und auff Ofen bringen.

Dem Türk. Kaiser . . . . . 45 1/2 fl.

Szablia Pénz . . . . . 35 "

Conscriptio desertae Possessionis Bolchia.

Ist dahier das Fundament von der Kirchen zusehen — — — Haben in anno 1577 26 Wirth und 1 Inquilinus dahier gewohnt, und seind 28 Hausstellen wüest gewesen stb.

Caesari turcico . . . . . 81 fl.

Szablya pénz . . . . . 43 " 50 d.

Bego ad Szolnok . . . . . 29 " — "

Pintas butyri 29

Vaida pintas butyri.	14½
Und von einer jeden Curia Weitzen	1 killa
Gersten	1 "
Bego und dem Vaida Melckkühe	2

Conscriptio desertae Possessionis Kapolnás.

Hat eine gemauerte Kirchen stb. In anno 1577 seind dahier 24 ganze coloni sesshaft gewesen stb.

Mustapha Turcici Caesaris Csauzo in Porta solvunt 335 fl.

Caesari turcico . . . . . 39 "

Pintas butyri 39

Conscriptio possessionis desertae Fabianka.

Hat zuvor Fabian Sebestyén geheissen, welchem aber die Calviner den Nahmen verändert, hat eine von Steinen aufgeführte Kirchen stb. Seindt anno 1577 propter Turcarum Dominium vonhinnen (Wirthe) entwichen, und nur 5 sesshaft verblieben, welche ad regium Provisoratum Agriensem Zinns abgegeben stb. (török részrei adozás nincs feljegyezve.)

Conscriptio desertae Possessionis et olim Maioris Cumaniae Sedis Kolbasz.

Hat eine von Steinen aufgeführte Kirch stb. Dieses Orth, welches Sedes Cumaniae Maioris, und sehr populos gewesen, ist im vorigen saeculo propter Turcarum Dominium bis auf 25 Wirth und 6 Inquilinos in Anno 1577 nur bewohnt geblieben.

Dem Beg auff Szolnok müssen sie von allem den Zehend abgeben, wie sie dann in gedachten 1577 Jahr abgegeben.

An Waitzen . . . . . 500 killa

Gersten . . . . . 700 "

Dem Vaida haben sie von 34 Häusern 34 killa Gersten auch abgeben müssen.

Ingleichen dem Vaida von 34 Häusern, von jedem im Jahr zweimal 54 d.

Dem Bego zwey faiste Schlachtkühe.

Dem Waida eine auff St. Georgy Tag.

Item soviel auff St. Michaëlis Tag.

Dem Bego 34 Pint Schmaltz.

Dem Vaida 17 Pint Schmaltz und ein Vassel Brimssen.	
Caesari Turcico	82½ fl.
Zuweilen auch	90 "
Szablya Pensz	51 "

Conscriptio desertae Possessionis Magyarka.

Dieses Orth ist ehemahlen Magyar Szállás benambsst worden stb. ist noch einiges fundament von der Kirchen zusehen, und wo das Dorff gestanden, sind dato die Virsten.(?)

In anno 1577 seindt dahier annoch 13 angesessene Wirth gewesen stb.

Auff Szolna haben sie dem Bali Csausz zahlet	185 fl.
Turcico Caesari	44 "
Szablya pensz	24 "
Butyri pintas	16 "

Zu St. Georg eine Kuhe.

Zu St. Michaëlis ingleichen eine Kuhe.

Conscriptio desertae Possessionis Marialaka.

Hier ist noch ein Theil von der von Steinen aufgeführten Kirchen zusehen, gräntzet gegen Orient mit Ladány Püspöky auf anderthalb stundt alles Gewässer. Können mit Csinakelen von einem Orth zum andern fahren stb.

In anno 1577 haben dahier noch 27 gantze Wirth gewohnt. Item 6 inquilini, und seind propter Turcarum Dominium 21 Wirth entwichen stb.

Des Mahmut Beg Sohn in Szolnok	400 fl.
Dem Vaida	40 "
Caesari Turcico	85 " 50 d.
Szablya pensz	70 " 84 "
Pint Schmaltz	45
faiste Schlachtkuhe zu St. Michael	2
Melckkuhe zu St. Georgi	2
Dem Vaida Pint Schmaltz	45
Waitzen	45 killa
Gersten	45 "

Conscriptio desertae possessionis Kaba.

Dahier ist kein fundament von einer Kirchen zusehen stb.

Weilen von diesem Deserte nichts zu finden, wurdet es schon länger, dann andere Örtther, verwüstet worden seyn.

Conscriptio desertae possessionis Kevy.

Oder Turkey, liget am Wasser Baratkya genannt, sind noch steinerne rudera von der Kirchen zusehen stb. morastige Pfützen und Acker zu Leinsaamen und Mellonen. stb.

Weiter ist von diesem Orth Turkey zu erfahren nichts gewesen.

Conscriptio desertae Possessionis Pohamara.

Dahier ist nicht einiges Merckmahl von einer Kirchen, so villeicht von Holz gewesen, und völlig ruinirt worden.

In anno 1577 seind dahier noch 6 gute Wirth gewesen, die übrigen alle propter turcarum dominium entwichen. stb.

Dem Szaszvar Beg jähr. . . . . 125 fl.

Eine Melckkuhe zu St. Georgi, und eine zu St. Michaelis.

Pintas butyri 6

Dem Szubassa . . . . . 17 fl.

Caesari turcico . . . . . 30 „

Szablia pensz . . . . . 15 „

Conscriptio desertae Possessionis Kisuysszallasa.

Dahier ist keine Kirchen stb. Dahier seindt in anno 1577 nur annoch 5 Wirth wohnhaft gewesen, die übrigen propter dominium turcicum entwichen stb. (török adózásról semmi.)

Conscriptio desertae Possessionis Kis et Toth
Turgon.

— — — gränztet — — — gegen Mitternacht mit Kenderes ein halbe Stundt, dahier sind viel Graben und Garten, welches Orth sie Tot Turgon genennet haben. Ist noch eine von Zigelmauer auffgeführte Kirchen, und mit nicht gar zu grossen Unkosten zu repariren, zumahlen die völlige Gemäuer ohne das Gewölb annoch stehen.

Dahier in diesen beiden Orthen haben in anno 1577 14 Würth gewöhnt stb.

Dahu Cselebi in Pest . . . . . 21 fl.

Item . . . . . 16 „

Pro lignis . . . . . 16 „

Pro foeno . . . . . 10 „

Butyri pintas . . . . . 18 „

Von allen den Zehend.

Caesari turcico	32 fl.
Szablya pénz	39 „
Zwey Melck- und zwey fette Kühe zum schlachten.	

Conscriptio desertae Possessionis Csorba.

Dahier ist noch viel Gemauer von einer Kirchen stb.
In anno 1577 haben annoch dahier gewohnt 23 Wirth, können sich wohl etlich und sechzig hier niederlassen stb.

Denen Türken ad Bala St. Miklos	320 fl.
Dann dem Aszan Bassa	20 „
Dem türkischen Kaiser	60 „
Szablya péntzt zu Henden des türkischen Kaisers-Schreiber	50 „
Item Pint schmaltz	30

Und eine fette Kuhe zum Schlachten.

Conscriptio desertae Possessionis Mesterszállás.

Dahier sindt annoch zu sehen einige rudera von der Kirchen, ist bei Menschen Gedenken unbewohnt stb.

Hat in das Schloss nacher Erlau ehemahlen jährlich abgeben acht Ochsen.

Conscriptio desertae Possessionis Kun St. Márton.

— — — hat eine von Steinen erbaute Kirchen, ist al-
lererst in anno 1683. oed und unbewohnt stb. werden dahier
wohl 40 Wirth gewohnt haben.

Ihro Dienst und Robott haben sie in anno 1577 nacher
Erlau praestiret und an Geld jährlich abgegeben 40 fl. Item
16 fette Kühe zum Schlachten ad manus regii Provisoris.

Conscriptio desertae Possessionis Kun Hegyes.

Hat eine auffgerichtete steinerne Kirche stb.

Conscriptio desertae Possessionis Móricz.

Hat eine von Stein aufgerichtete Kirchen stb.

In anno 1577 haben dahier noch gewohnet 10 Wirth,
die übrigen sind ob nimias oppressiones turcicas entwichen
gaben damahlen stb.

Denen Türcken Tegzes Pénszt zu St. Jacobi	36 fl.
Ad Bala St. Miklós	16 fl.
Dem türkischen Kayser.	45 fl.
Szablya pénszt	24 fl.
Pint Butter	16

Item dem Asszan Bassa Schmaltz pint.	8
Und zwey fette Kühe.	
Dann Waitzen	16 killa
Gersten	16 „
Conscriptio possessionis Mádaras.	

Dahier haben sich allererst Leuth gesetzt nach halben Octobris und sollen de facto würcklichen gegen 30 guter Wirth (dahingegen den 10. besagten Monath Octob. laufenden 1699-ten Jahres noch niemand da gewesen) weilen der Orth fruchtbar stb.

In anno 1577 sind dahier wohnhaft gewesen 18 Wirth stb.	
Baly Agának ad St. Miklós	230 fl.
Pintas butyri	20
Caesari turcico.	46 fl.
Szablya pénszt	40 „
Conscriptio inhabitatae possessionisive Oppidi H a l a s.	

Ist bewohnt, von Kecskemet und Szegedin jedem Ort 6 Meyl abgelegen, hat sandichen, doch nicht unfruchtbaren Grundt. Ernähren sich zugleich von denen umbliegenden Praedien, als Harka, Fehértó, Füses, welche sie von einem, namens Stephanus Hamar Levensi, eingelöset, und von diesem Celsissimo Principi keinen Censum abgeben, dann Taszlar, so sie von der familia Vaiaiana geniessen; hat ein stehend Wasser auf eine halbe Stundt in der Länge, fangen darinnen Hechten, Schlein, und dergleiche, ihrer Aussag nach werden von dannen keine Fisch zum Verkaufen abgeföhret, sondern bringen annoch Fisch von Szegedin anhero. Privatpersonen und Inwohner dahier haben fünf truckene Mühlen.

Wegen der grossen March, ingleichen die diessen Krieg letzthin hindurch, sowohl von Tartaren, Türcken beschene Einfall, seindt in Abtreibung all ihres Viehes erarmet, indeme sie aber anjetzo der Früchten des Friedens geniessen, ist in mehrer populirung dieses Orths gar nicht zu zweiffeln.

Gränztet gegen Orient anderthalb Stundt von Harka, gegen Occident eine Stund von Feiértó, gegen Mittag eine Stundt von Füses, und gegen Mitternacht anderthalb Stundt von Taszlar. Haben dato sich dahier befunden wohnhafte 93

Wirth, welche bekennet, und ausgesagt, dass sie im verwichenen 1698-ten Jahr über Winter, und gegenwärtiges 1699-te Jahr über Sommer angebaut hetten

Waitzen	337	Mezen
Gersten	81	"
Haaber	56 $\frac{1}{2}$	"
Hirshen	4	"
Weingarts Tagwerch	177	"

Im übrigen Ihrer Aussag nach, haben sie dem Janitscharen Aga nacher Erlau jährlich abgeben

müssen . . . . . 100 Rthr.

Dem türk. Kayser von allem den Zehendt.

Was sie abermahlen ad Cameriam regiam contribuiet, hat keine von diesen, obschon alten Wirthen, nichts wissen wollen.

Haben eine feine Kirchen, die Inwohner sind alle calvinisch, halten einen eigenen Praedicanten.

Dahier ist auch ein kaiserlich Proviand Hauss, so den abgewichenen Krieg mit 20 Bachofen von Laimb auf erbauet worden.

Verbesserungen. Man die Mühlen pro dominio redimiret, und mehrer aufgerichtet wurden.

Beruffen sich auff gewisse Privilegia, doch keine vorgewiesen.

Celsissimo Principi Palatino in praesens solvunt annuatim 100 taleros.

Conscriptio desertae possessionis Bodoglar.

— — — Hat noch ein fundament von der Kirchen — — ein stehendes Wasser, welches auch, wie die alten Leüth sagen in grosser Trückne zur Sommerszeith austrocket. Solches usurpiren die Inwohner zu Halas, ihr übriges Vieh und Gestütereie daselbsten zu underhalten.

Geben jährl. ihrer Hochfürst. Palatinischen Gnaden . 40 fl.

Wie solches im vorigen Jahrhundert bewohnt gewesen, ist nichts zu erfragen.

Conscriptio desertae possessionis Tajo.

— — — Die rudera der Kirchen allhier seind noch auf einem Hügel zu sehen stb.

Dieses usurpiren auch die Inwohner zu Halas, halten

dahier ihr übriges Vieh, und geben jährlich arendageldt ihre hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 20 fl.

Wie solches im vorigen Jahrhundert bewohnt gewesen, ist nichts zu erfahren.

Conscriptio possessionis Philipp szallása inhabitatae.

— — — Pfüegen mehrentheils auf anderer benachbarter Herren Grundt, und Wüesten als St. Imre und Tetetlen stb. sind alle calvinisch, die steinerne rudera von der alten Kirchen seind annoch zusehen, anjetzo haben sie eine von Holtz erbauet, stb.

Was dies Orth vor Alters abgeworfen, hab nichts erfahren können. Die Gemeinde meldet, sie geben Ihre hochfürst. Palatinischen Gnaden jährlich . . . . . 60 fl.

Denen Türcken:

Dem Szalo Aga zu Ofen hatten sie jährl. adminiscirt 100 fl. Und von allem den Zehend.

— — — Ist in anno 1574 in ein praedium redigirt gewesen.

Az összeírásban találtak 43 gazda, és 10 zsellér feljegyezve.

Conscriptio possessionis inhabitatae Szabadszállás.

— — — — Sind alle calvinisch, stehet noch die alte von Steinen erbaute Kirchen, und halten einen eigenen Praedicanthen. Den 19-n Octobr. dieses 1699-n Jahres sind 12 Wirth von der auff Vásárhely gezogen, und solchergestalt der numerus hospitum vergeringert worden. — — — Sind noch 26. Wirth dahier verblieben stb.

Celsissimo Principi Palatino geben jährl. . . . . 150 fl. stb.

In Anno 1577 haben dahier gewohnt 25 Wirth und ein Inquilinus, welche dem königl. Provisoratui nacher Erlau jährl. abgeben müssen:

In censu St. Georgy . . . . . 3½ fl.

St. Michaelis . . . . . 3½ „

In censum servilem pro servitiis hyemalibus . . . 3½ „

In dicam regiam . . . . . 25 „

Muneralia Domino Terrestri dant quotannis boves

mactabiles duos, aut pro eis . . . . . 12 „

Vina indifferentes educillant alias plura, alias pauciora.
Multas exigunt officiales. In Akonem:

Tritici quartalia	12 $\frac{1}{2}$
Hordei quartalia	12 $\frac{1}{2}$
Butyri pintas	12 $\frac{1}{2}$
Caseos et formagia	12 $\frac{1}{2}$

Officiali in Akonem

Tritici quartalia	12 $\frac{1}{2}$
Hordei quartalia	12 $\frac{1}{2}$
Eidem porcos duos aut pro eis	6 fl.
Eidem pro pecunia mensali	12 „

Ad servitia tandem aequae ac Dominus terrestris eos compellit, cum autem non serviant, pro servitiis dant 12 fl. Pro falcatione foeni, cum non falcant, dant singuli per 40 d. Scaphium unum Bronsae in valore . . . . . 1 fl.

Turcae:

In duobus terminis per denar. 50 comuniter	25 fl.
Serviunt pro facultate eius.	
Decimas dant de omnibus terrae nascentibus.	
Tributum turcico caesari pendunt	44 fl.

Conscriptio Possessionis desertae Kis Ballás.

— — — Man siehet hier keine rudera mehr, wo eine Kirchen gestanden stb.

Dieses Orth ist in Anno 1577 vorigen saeculi bewohnt gewesen von 9 gantzen Wirthen, und seind noch 40 öede Hausstellen damahlen hier gezehlet worden. Obige 9 Würth haben dem könig. Provisoratui nacher Erlau jährlichen Zins abgeben müssen stb.

Denen Türcken:

Zu Pest ein jeder Wirth des Jahrs	1 fl.
Den Zehend von allen.	
Allerley Robott, wie sie es verlangen.	
Dem türkischen Kayser	8 fl.
Dem Murath Vaydae Caesari	13 „
Dem Vajda führen sie Holtz, oder müssen Ihme eine Kuhe dafür geben.	

— — — gebührt hievon jährlicher Census dem Vice Capiteano 30 fl.

Conscriptio desertae possessionis Bösztör.

— — — geben jährlichen Censum dem Vice Capitulo 30 fl.

Conscriptio possessionis inhabitatae Kun St.
Miklos.

— — — Die allhiesigen Wirth sind alle calvinisch, haben eine Kirch von Holtz erbaut. Diess Kun St. Miklos olim Tartar Sz. Miklos genannt stb.

Die dahin wohnhaftige 53 Wirth bekennen stb.

Celsissimo Principi Palatino geben sie jährlichen . . . 75 fl.

Wegen Bösztör ihren Vice Capitulo . . . . . 30 „

Was dieses Orth vor Alters Regio Provisoratui abgegeben, hab nichts erfahren.

Der Inwohner Aussag nach haben sie verschiedenen Türcken jährlich abgegeben . . . . . 24 fl.

Allen Zehendt, acht Pint Schmaltz und etliche Robotten.

Dem türkischen Kaiser . . . . . 70 fl.

Conscriptio desertae Possessionis Laczkháza.

An der Donau 4. Mayl von Pest gelegen, haben kein Recht in der Donau zu fischen, weilen solches die Herschaften der Insel St. Margarethae ihnen verbiethen; wenigen Acker und Wiesen, keine Waldung ausser denen in ihren Weingarten stehenden etlichen wilden Birnbäumen, geniessen dabey das Praedium Kátho, von welchem sie ihrem Vice Capitulo S. Sötér 12 fl. zahlen, dann das Praedium Jakabháza ohne Zins oder Taxe. Nachdem Ofen recuperiret, ist dieser Orth, welcher lange Zeit unbewohnt gewesen, besetzt worden, sind alle Calviner, unterhalten einen Praedicanten, ist ein alte von Stein erbaute Kirchen stb.

Dieses Kun Laczkháza hat seine Grántzen stb. ad occidentem den Danubium, welcher gleich am Dorff vorbeey fließet, ad meridiem mit Imrefalva stb.

Sagen diese hier wohnende 23 Wirth aus stb.

Im vorigen Saeculo 1577. haben dahier sich 12 Wirth aufgehalten, welche dem königl. Provisoratui nacher Erlau jährlichen abgegeben

In Censu

In festo St. Georgy . . . . . 6 fl.

In festo St. Michaelis. . . . . 6 fl.
 Winter Robott und Dienst Geldt . . . . . 6 „

In dicam regiam

Als die ungar. König zu Offen gewöhnet, haben diese Cumanen das Heu end des Dorffs in eine Trüsten schlägen, nachgehends in Schüssen (?) mit Ochsen auf Ofen bringen müssen.

In Akonem:

Zahlen sie weder Getreydt, Gersten, Butter oder Khäss, müssen aber den Zehend von Waitzen und Gersten, oder das Geldt dafür abgeben stb.

Dem Nemi Aga zu Pest von jedem Haus . . . . . 1 fl.
 Caesari Turcico . . . . . 35 „
 Szablya pénzt . . . . . 35 „
 Den Türcken müssen sie auch den Zehend geben.

Die jetzigen Würth dahier in anno 1699 melden, sie hetten dem No Aga zu Offen etliche Würth, jeder 1 fl. andere weniger.

Item etliche Wirth ein halbe Pint Schmaltz, etliche ein Seidel, undt den Zehend abgegeben. Hingegen kein Robott praestirt.

Conscriptio possessionis desertae Kátho.

— — — hat keine Kirche — — usurpiren solches die Laczkházer, und geben darvon jährlich dem Vice Capitulo Sötér 12 fl.

Conscriptio possessionis desertae Csokaz.

— — — — seindt noch die rudera von der Kirchen dahier zusehen stb.

Hievon geniesset der Vice Capitulo H. Sötér einen gewissen Censum von einem ofnerischen Fleischhacker, Namens Peter Weiger 50 fl.

Conscriptio desertae possessionis Lajos.

Hat eine von Stein aufgerichtete Kirchen stb.

Dieses Orth usurpiren die Körösser, geben jährlich Ihro hochfürst. Gnaden dem Herrn Palatino . . . . . 50 fl.

Im vorigen Saeculo anno 1577 haben sich dahier gehalten 7 gantze Coloni, 2 inquilini und 7 nobiles, haben abgegeben dem könig. Provisorio nacher Erlau in censu

In festo St. Georgy . . . . . 3 fl.

In festo St. Michaelis	3 fl.
Winterrobott oder Dienstgeld	3 „
In dicam regiam	5 „
Pro coctione salis nitri	18 fl. stb.

Wein aus Leütsgeben

Pro rege haben sie müssen dann 1, dann 2 Vass.

Dona pro Rege.

Jährlich ein fetten Ochsen oder dafür . . . . . 6 fl.
 Robott und Dienst praestiren Sie wie die anderen Cumani.
 Die Strafghelder exigirt der bestellte Officier.

Conscriptio desertae possessionis Mise.

Dies Orth Mise hat eine von Steinen aufgerichte Kirchen stb. dies Mise usurpiren die Inwohner zu Körös; geben davon jährl. Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . 60 fl.

Im vorigen Saeculo 1577 seind dahier gewesen coloni integrae sessionis 23. nobiles 2. und inquilini 6. Geben ab dem königl. Provisoratui auff Erlau stb.

In dicam regiam	23 fl.
Pro coctione salis nitri jähr.	18 „ stb.

Wein auss Leüts geben

Müssen sie ad rationes Provisoriatu bisweilen ein, bisweilen zwey Vass.

Munera pro rege

Jähr. zwey Ochsen, oder . . . . . 12 fl. stb.
 Dienst und Robott praestiren Sie, wie die anderen Cumaner.
 Mulctas nimbt ein der officier.

Beklagen sich beynebenst, dass sie Sommer und Winter dieses 1577-te Jahr dem constituirten officiali Gasparo Cse-repi unausbleibende Dienst und Robott verrichten müssen.

Denen Türcken

Geben sie nichts im paarem Geldt, sonder anstatt der anderen Zins und Robott müssen sie 50 Centner Salliter ihnen geben.

Turcico Caesari in dicam	37 fl.
------------------------------------	--------

Conscriptio desertae possessionis Minoris Cumaniae Kotsér.

Hat eine von Steinen auf erbaute alte Kirchen stb. die-

ses Kotsér usurpiren die Inwohner zu Körös, geben jährlich
Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 40 fl.

Im vorigen Saeculo, und zwar in anno 1577 haben da-
hier gewohnt coloni integrae sessionis 14, inquilini und seind
öede sessiones gewesen 5.

Haben dem könig. Provisori nacher Erlau praestirt stb.
Educillatio vini

Zuweilen ein, zuweilen 2 Vass Wein auss Leuthgeben
müssen stb.

In Akonem stb.

Ein Thesen Prinssen, valore . . . . . 1 fl.

Denen Türcken:

Jeder Wirth jährlich . . . . . 1 „

Von allem dem Zehend.

Für das Heu zahlen sie Ihnen . . . . . 21 „

Robott ohne Underlass.

Tribut dem türk. Kayser . . . . . 21 „

Beklagen sich, dass die Körösser über ihrer Gräntzen
herüber die Gerechtigkeit sich machen, und desswegen nicht
lang mehr da wohnen können.

Conscriptio desertae possessionis Kara.

Ein desertum, hat eine Kirchen stb. Dieses Kara usur-
piren die zu Körös, geben jähr. Ihro hochfürst. Palatinischen
Gnaden . . . . . 20 fl.

Im vorigen Saeculo anno 1577 seindt dahier wohnhaft
gewesen 19. coloni integrarum sessionum, inquilinus 1 und 4
wüste Hausstellen.

Haben zum könig. Provisorat nacher Erlau contribuirt stb.

Denen Türcken

Ein jedes Haus jährlichen . . . . . 1 fl.

Neben allerhandt Robott, müssen Sie ihnen von allen
den Zehend abgelten.

Dem türckischen Kayser

In dicam regiam zahlen sie . . . . . 25 fl.

Conscriptio desertae possessionis Theörtely.

Eine wüste steinerne Kirchen stb. — — gebrauchen die
Inwohner zu Körös; geben jähr. Ihro hochfürst. Palatinischen
Gnaden . . . . . 42 fl.

Im vorigen saeculo anno 1577 Würth integrae sessionis 23 mediae sessionis 5, haben angegeben dem könig. Provisoratui nacher Erlau stb.

Educillatio

Vormahlen haben sie dem Domino terrestri nur ein Vass Wein educillirt, nun aber müssen Sie mehrere aussleuth geben, sowohl den Provisori, als officiali Gasparo Cserepi: stb.

Denen Türcken:

Giebet jeder Wirth jährlich . . . . . 50 den.

Dem Zehend von jedem und allem

Tribut dem türck. Kayser . . . . . 45 fl.

Conscriptio desertarum possessionum superioris et inferioris Csengele.

In superiori seindt noch einige rudera von der Kirchen, in inferiori aber nichts zu finden stb. Dieses Orth usurpiren die Kecskemeter, haben dahier ihre Vieszállás, und geben jährl. Ihro Hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 24 fl.

Conscriptio desertae possessionis St. Lazlo.

Dahier seindt noch einige alte rudera von der Kirchen zu sehen stb.

Solches usurpiren die Kecskemeter, geben jährlich Ihro hochfürstl. Palatinischen Gnaden . . . . . 50 fl.

Conscriptio desertae possessionis Minoris Cumaniae Morics gáttya.

Dahier seindt noch einige steinerne rudera von einer Kirchen zu sehen stb. Dieses Morics Gáttya usurpiren die Kecskemeter, geben jährlich ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 40 fl.

Wie es im vorigen saeculo bewohnt gewesen, ist nichts zu erfahren.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.

Szank.

Dahier sieht man noch einige rudera von einer gemauerten Kirchen stb.

Dises usurpiren die zu Ketskemet, und geben jährlich Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 70 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.
Orgovány.

Dahier seindt noch einige gemauerte rudera von einer Kirchen zu sehen stb. Solches Orgovány genutzen die Ketskemeter, geben jährlich Ihro Hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 60 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.
Kisszállasa.

Dahier sieht man noch einige rudera von der Kirchen stb. — — Usurpiren solches die Kecskemeter, geben Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden 3 aureos specie, diese thun 12 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.
Galambos.

— — Dahier sind noch einige fundamenta von der Kirchen zu sehen stb. Usurpiren solches die Kecskemeter, geben Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 16 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.
Ferencz-szállása.

Dahier sindt noch einige steinerne rudera von der Kirchen zu sehen stb. Solches Ferencz-szállasa usurpiren die Ketskemeter, geben Ihro Hochfürstlichen Palatinischen Gnaden jährl. . . . . 16 fl.

Im vorigen saeculo anno 1577 seindt dahier wohnhaft gewesen 21 integri coloni, und ansässige inquilini, 6 wüste Hausstellen, darüber annoch 11. Haben dem könig. Provisorat auff Erlau abgegeben stb.

Denen Türcken:

Jeder Wirth und inquilinus . . . . . 1 fl.

Tag vor Tag zur Robott.

Den Zehend von allen und jeden.

Dem türkischen Kaiser Tribut . . . . . 21 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.
Jakabszállása.

— — — usurpiren solches die Ketskemeter, geben Ihro Hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 35 Rthlr.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum. Bene.

— — — Dahier kann man noch einigen fundamenta von der Kirchen sehen — — — was hier sonderbar zu aestimiren,

weilen daherumben weith und brait kein Waldung ist, ein Waldel von Jungen auffgewachsene Aichen, so all zum Brennholz dienlich stb. usurpiren solches die Ketskemether, geben Ihro hochfürst. Gnaden Herrn Palatino . . . . 48 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.
Csolios.

— — — sind noch dahier ausser den fundament einige rudera von der Kirchen zu sehen stb. Sandicher Grundt, in manchen Orth so grosser Sandt, dass vor ohngefähr 39 Jahren der Graff Valentinus Ballassa in solchen nicht weiter fortkommen könne, sondern von denen nachfolgenden Türcken umbringt, und gegen 900 der Seinigen eingebüset stb. usurpiren dieses Csolios die Ketskemeter, und geben Ihro hochfürst. Gnaden dem Herrn Palatino jährl. . . . 60 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.
Ágos-Egy-Háza.

— — Mann siehet allhier noch die rudera von der Kirchen stb. usurpiren solches die Ketskemeter, und geben Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . 50 fl.

(Folytatjuk.) 1250.

A BÉCSI BÉKEKÖTÉS 1606-ban.

Frankl Vilmostól.

(Folytatás.)

VI.

Lippay ugyszólván eredmény nélkül távozott Bocskaytól. A békeföltételek tüzetes megvitatása és végleges megállapítása a Kassára hívott rendek gyülekezetére lön halasztva; s így a csomó megoldása néhány hetre elnapolva.

Ezen halogatás egyébiránt Bocskayra nézve nem ke-

vésbbé volt kellemetlen, mint Illésházyra s a főhercegre nézve. Bocskay nehéz viszonyok között találta magát. Szeretett volna békülni, de félt a föltételekkel elégedetlen rendektől. S így kényszerítve volt, bevárni azoknak nyilatkozatát. Addig is elég gondot adtak neki féktelen csapatai. Egy hajducsoport Debreczen és Böszörmény között garázdálkodott, utközben némi török csapatot megtámadott, kirabolt. Az egri basa keservesen panaszkodott ezen „injuriáért;“ de Bocskay nem tudott egyebet tenni, mint Rákóczy Zsigmondot fölhívni azok lefegyverzésére. ¹⁾ Más csapat Ung megyében pusztított, s Homonnaihoz ment felszólítás, hogy „az hajduknak mód nélkül való cselekedeteket csendesítse.“ ²⁾ Árvában is nagy károkat tettek. Illésházy nejjének pedig elég oka lehetett irni: „Bizony valahol ők voltak, megmutatták, hogy Istennek oston. Liptóságot is úgy hagyták, mint egy megszedett szőlőt.“ Sőt Kassa és Tokaj környéke sem lőn megkimélve. „Oda is igen elpusztította az hajduság az földet, hogy pénzen is alig találnak élést.“ ³⁾

Bocskay ezen zavarában, a minden oldalról sűrűn érkező panaszok között tanácskozmányra hívta magához a kapitányokat. ⁴⁾ S ennek lehetett eredménye azon rendelkezés, melynek értelmében a hajduk Kassa környékén össze vonattak; ⁵⁾ és azon határozat, hogy Bocskay követeket küld-

¹⁾ Bocskaynak Kassáról Marc. 12. 1606. Rákóczyhoz intézett levele. Eredetie a m. t. Akadémia lvtárában.

²⁾ Bocskaynak Kassáról Marc. 16. 1606 Ung megyéhez intézett levele. Eredetie a m. t. Akadémia lvtárában.

³⁾ Pálffy Kata April 23. 1606 Trencsénből Thurzó Györgyhöz intézett levele. Eredetie a Nemzeti Muzeumban.

⁴⁾ Bocskay 1606 Marc. 22. Kassáról kelt levelében meghagyja Rákóczy Lajosnak, hogy levele vétele után haladéktalanul siessen Kassára, s hozza magával Szilágy Jánost, Kövi Miklóst, Kovácsi Albertet, más kapitányokkal együtt. A levél eredetie a m. t. Akadémia levéltárában.

⁵⁾ Pálffy Kata 1606 April 8. Trencsénből kelt levelében írja Thurzó Györgynek: „Most jött egy szolgánk Kassáról, az kitől Uram, Bocskay Uram leveleit küldötte volt Árva, Liptó és Túrócz vármegyékre, hogy az hajduk onnan mind Kassa felé menjenek, az mint hogy Árvából ki is mentek.“ Eredetie a N. Muzeumban.

jön Konstantinápolyba, a porta kegyeinek további biztosítására. ¹⁾

Illésháznak sem volt kellemes állása. Bécsben bizalmatlankodni kezdettek irányában. A Bécsből küldött követek későn érkeztek vissza küldőjükhöz, s csak későn adhatták át Illésházy bátorító, biztató leveleit. ²⁾ Magyarországon pedig nem csak titkos bizalmatlansággal, hanem nyílt rágalmakkal, gyűlölettel találkozott. Bizonyos „Lölkös László azt hirdette ott Kassán, hogy (neki) kétszáz ezer forintot adott volna ajándékban az herceg, és hogy az németekkel tartja inkább az dolgot, hogy nem mint az magyarokkal. De elég válasza lett, megéri vele. Mert ugyan az fejedelem és az több urak és nemesek előtt, megmondotta (Illésházy) szemében nekie, hogy ha igazat mondott volna benne, igen akarta volna, és örömet is elvette volna, mert (tőle) sokkal többet vettek el kétszáz ezer forintnál. De mivel igazat nem mondott benne, hát azt igen bánja.“ ³⁾

A békekötést ugyanis egy hatalmas párt nem igen ohajtotta. A hajduknak természetesen nem kellett a békesség. „Az fölföldiek azt fájlalták igen, az minemü nagy kinban voltak az német kapitányok alatt.“ ⁴⁾ És nyíltan mondták „hogy inkább akarnának mind meghalni, hogy nem mint meginten Bastha Györgynek az ő kegyetlen birodalma alá jutni.“ Az orthodox protestánsok ismét „nehezteltenek, hogy nem kellett volna az hit dolgában, olyan könnyen végezni.“ ⁵⁾ Mások „az kik jószágot kaptanak, semmiképen frigyét nem akarnak.“ ⁶⁾ Egyáltalában pedig, mint Illésházy April 20-án nejének írta „sok irigy és sok gonosz akarói voltak az békességnek, kinek kiváltképen az volt az oka, hogy az Bastha kegyetlensége alá

¹⁾ Pálffy Kata 1606 Marc. 29. Trencsénből Thurzó Gyhöz intézett levele. Eredetie a N. Muzeumban.

²⁾ ³⁾ Pálffy Katának 1606 April 16. Trencsénből Thurzó Gyhöz intézett levele. Eredetie a N. Muzeumban.

⁴⁾ Pálffy Katának 1606 Marc. 29. Trencsénből Thurzó Gyhöz intézett levele. Eredetie a N. Muzeumban.

⁵⁾ Pálffy Kata Thurzó Gynek 1606 April 16. Eredetie a N. Muzeumban.

⁶⁾ Ugyanaz Ugyanannak 1606 April 7-én. Eredetie ugyanott.

nem akarnák ismét magokat adni. Másik oka megint, hogy nem hitték, sem tudták, hogy a császár confirmálta volna az bécsi végeztést. Mert azt mondták, hogy egyébkor is sokszor végeztek ők az pozsonyi gyűlésben, de azután Prágában meg nem tartották; s nem akarnának most is úgy járni. De az bizony dolog, hogy az herceg ő fensége csak egy biztató levelet irt volna is nekik, hogy abban kétségek ne legyen hogy az mit végeztek Bécsben, hogy azt az császár megmivelné, közel sem tartották volna olyan keményen magokat.“¹⁾

Illésházy mindazáltal nem esett kétségbe. Bizott a józan részben, s nem szűnt meg remélni, hogy a közös érdek majd végre diadalra vezetendi a jó ügyet. Nem gondolva ellenségeivel, folyvást ritka buzgalmat fejtett ki. Hosszabb ideig széjjel járt. Meglátogatta Tokajt, Sárospatakot, Szerencset, és a Tiszán túl is volt, hogy személyes hatásával a békére hajlítsa a kedélyeket. És könnyen fölfogható, hogy a XVII-ik század ezen ultra liberalisaival „sok és nagy gondja és disputációja volt,“ mint önmaga írja.²⁾ Időközben Mátyás főherceg ismételt sürgetéseire II. Rudolf király végre 1606 Marcius 10-én Prágából kelt levelei által, ugyanazon év April 24-én Pozsonyban megnyitandó országgyűlést hirdetett s arra teljhatalmu helyetteseül testvérét Mátyás főherceget rendelé.³⁾ A meghívó levelek Thurzó Györgyhöz át küldettek, hogy ez azokat az ország rendeknek kezéhez juttassa;⁴⁾ a mi valóban meg is történt. És Mátyás főhercegnek csakugyan komoly szándéka volt megtartani a gyűlést, a mint April 8-án kelt levelében is biztosítá Thurzót a felől, hogy a kitüzött határnap pontosan meg fog tartatni.⁵⁾ De még is több oldalról emelkednek kételyek, vajjon azon országgyűlés tényleg meg-

¹⁾ Pálffy Kata 1616 April 23. Thurzó Gynek. Eredetie a N. Muzeumban.

²⁾ Pálffy Kata ¹⁾ alatt idézett levele. V. Ö. Sepsí Laczkó Máté 1606 April 16-ra. Erdélyi Tört. Ad. III. 84. lap.

³⁾ Kovachich Suppl. ad Vest. Comit. III. 333. l.

⁴⁾ Mátyás fñg Thurzóhoz 1606 Marc. 19. k. levele. Eredetie a m. k. kam. levéltárban.

⁵⁾ Eredetie ugyanott.

tartatik-e, vagy sem? ¹⁾ s ezen kételyek alaposaknak bizonyultak. Az országgyűlés ugyanis különféle okoknál fogva nem jött össze.

De igenis megtartatott a Bocskay által Kassára hirdetett gyűlés, hol nagyszámban gyűltek össze közlről távolról az országnak rendei. És pedig nem csak azok, kik Bocskay zászlaja alatt küzdöttek volt, hanem az ellentábornak is némely képviselői. ²⁾

A gyűlés April 24-én nyitott meg. Főurak és nemesek reggel a fejedelem házi kápolnájába gyűltek össze. Bocskay is megjelent. Itt protestans isteni tisztelet tartatott. Elénekelték az „Erős várunk-“at, magyar nyelven természetesen. Épültek azután a kalvinista praedikátor beszédén, ki a vallás-zabadságról a kiküzdött harcok ezen jótékony eredményéről szólt. Buzdította a rendeket, hogy továbbra is támogassák ez ügyet kardjukkal, s ne helyezték vissza hüvelyébe míg azt teljesen kivívják. Az egyházi beszéd ezen harcias szellemének nem egészen felelt meg az „Adj Isten békességet“ kezdetű ének, melynek eléneklése szolgált az isteni tisztelet befejezéséül.

A teremeikben összegyűlt rendeket Kátay Mihály cancellár üdvözlé a fejedelem nevében. Köszönetet mondott készséges megjelenésökért. Utalta őket Illésházy és Mladossevits jelentésére. Hangsúlylál mondá, hogy egyedül kedvező és türhető föltételek alatt kell megkötni a békét; mert tisztességesebb meghalni, mint hiu békét birni. Azután a fejedelemlről szóllott. Ő nem önfeje után vette át az erdélyi fejedelemséget, hanem e rendek egyértelmű fölszóllítása folytán. Egyáltalában nem saját, hanem a közjó érdekében buzgólkodik, amelyért kész életét és vérét is kitenni.

A megnyitó beszédet Illésházy előadása követte. Számot adott bécsi követségéről, s kiemelé a béketügy roppant nehéz-

---

¹⁾ Pálffy Kata írja Thurzó Györgynek: „Az pozsonyi országgyűlés nem tudom mily állapotban vagyon; ki azt mondja, hogy elhalasztották, ki azt mondja, hogy nem.“ Marcius 16-án. Eredetie a N. Muzeumban.

²⁾ Thurzó György betegség által a személyes megjelenéstől eltiltatván, Ketzer Andrást küldé helyetteséül. April 13-án kelt megbizólevelének fogalmazata a m. k. kamarai levéltárban.

ségét, ugyannyira, hogy ha nem lett volna tekintettel hazájának szerencsétlen állapotjára, eredménytelenül kell vala visszatérnie. És mégis gyanusítani, rágalmazni merik, mintha Bécsben nem annyira a közügyek, mint önérdekei után járt volna. Fölszólítá tehát rágalmazóit, lépjenek föl nyíltan vádjaikkal.

„De mély csend uralkodott a teremben;“ — jegyzi meg egy szemtanu.

Most fölolvastattak a bécsi kötés pontjai, hogy a következő napokban megvitattassanak. Az első benyomás mint képzelhető, nem lehetett kedvező. Az okmányt átlengő általános szellemmel nem voltak kevésbé elégedetlenek, mint az egyes pontok formulázásával. „Az gyűlés tegnap kezdetett meg; — így ír maga Bocskay — az resolútiókat megolvastattuk az ország előtt és kezükbe adtuk. Nem tetszenek az mint látjuk senkinek. Mire mehessen elméjek az embereknek, most ennél többet nem irhatunk ... ¹⁾

April 25-én kezdődtek a részletes tanácskozások. Az első pont, mely a római, az ágostai s helvécziai vallások szabad gyakorlatát biztosítá, az erdélyi protestánsoknak azon kérésére adott alkalmat, hogy az ariánus vagy unitárius vallás is vétessék föl a törvénycikkelybe. Egyáltalában már az első négy cikkely is heves, elkeseredett vitákat idézett elő. A főnemsek, kik külön teremben tanácskoztak, a békére hajolván engedékenységet ajánlottak. De hiába. Határozattá lön: föntartani a korponai gyűlésnek végzéseit, s a bécsi egyesség által megállapított módosításokat visszautasítani.

Ez kifejezése volt a kedélyek ingerültségének, melynek előidézése és fokozásában nagy részök volt a protestáns lelkeszek beszédeinek. ²⁾ Így April 26-án a szónok egyenesen

¹⁾ Rákóczy Zsigmondnak. Kassáról. 1606 April 25-én. Eredetie a m. t. Akademia levéltárában.

²⁾ Status Magnatum ad bellum, status vero inferior nobilium ad pacem propius inclinare. Quo multum contulit Concio Calvinistica (armata dicta) et Michalis Kellemesy Personalis concitatio. Irja Schreiber Mihály korponai követ hivatalos jelentésében, melyből legkivált merítjük a kassai gyűlésre vonatkozó adatainkat. Közlé ez érdekes iratot Csery József a Győri füz. III. k. 125—134 l.

azok ellen fordult, kik a háboru súlyos következményei által indítatva, nem vonakodnának ujra a németeket uralni és visszahelyezni a régi állapotokat. A pusztában vándorló zsidókhoz hasonlítá őket, kik visszakiváncokznak Aegyptus hagymáihoz. S végül buzdítá hallgatóságát egykedvű s türelmes elviselésére, minek az isteni változhatlan akarat szerint bekövetkezni kell.

Másnap fontos ügy került szőnyegre. Kapcsolatban a budai basának egy levelével a török békeügy tárgyalatott.

A bécsi kormány már a megelőző 1605-ben kezdett békealkudozásokat a törökkel. Bocskayt megfosztandók a török támogatástól, Bocskaynak befoglalása nélkül, külön ohajtottak volna békét kötni. Althán Adolf, Molarth János és Erneszt meg Gallo Caesar küldettek Buldára Ali basához, ki a nagyvezért képviselte ez alkudozásokban. Gallo előre sietett, ügyesen kiszámított csinyt tervezve. Hogy Alit a békére Bocskay megkérdezése nélkül is hajlitsa, elhitetni igyekezett vele, miszerint a császár Bocskayval és a magyarokkal már teljesen megegyezett. De a basa körültekintő ravasz férfiú volt. Nem engedte magát félrevezettetni. Hanem sietett az ügyek állásáról Bocskaytól kérni felvilágosítást. ¹⁾ Ez a korponai gyűlés tartama alatt történt. S hire nem kevésbé nagyította a bizalmatlanságot, melylyel a bécsi kormány békelépéseit különben is tekintették.

A Bocskaytól érkezett fölvilágosítások folytán a békealkudozások természetesen megszakadtak. De a következő hónapok alatt több ízben megújítottak. Sőt a bécsiek jónak látták ismételni az érintett manoeuvret. Röviddel a kassai gyűlés megnyitása előtt Negroni Andrászt küldötték, hogy a békealku újabb megnyitását kieszközölje. Hivatkozott e célból a Február 9-iki bécsi egyességre. ²⁾ De a török urak az előmutatott iratoknak sem hittek. A basa levelet intézett a fejedelemhez. Értesíté őt a császáriak állításáról, s fölszóllíta,

¹⁾ Ezen békeügy története érdekes részletekkel olvasható Sepsi Laczkó Máté krónikájában. Erd. Tört. Ad. III. 65—77. II. V. Ö. Hammer Gesch. d. Osm. Reiches II. 699.

²⁾ Katona XXVII. 527.

hogy mielőbb küldje követét, ki a béke tárgyalásokban részt vegyen. „Esküszöm az élő Istenre, az ég és föld teremtőjére, hogy szavamát megtartani és tudtodon kívül a németekkel békét kötni nem fogok, mivel csalfasággal keresik azt. Kedvességed jó kedvben legyen, mi ugyanis, katonákkal, hadszerekkel s minden szükségessel bőven vagyunk ellátva. Azonfölül a nagyvezér is már utközben van, s legközelebb Belgrád alá érkezik.“¹⁾

Ezen levél fölolvastatott a gyűlésben, és határozattá lön, hogy Czobor Mihály, Hoffmann György és Barsay küldesék Budára, elutazásuknak határnapjául Május 5-ike tüzetvén ki. Alig utazott el a követség, új levél érkezett a basától, melyben jelenti, hogy a tanácskozások 10-én kezdődnek, ajánlja szolgálatait, s tudósítja a gyűlést a Németország pusztítására küldött tatárok közeledéséről;²⁾ de miután a béke megkötésére nagy remény van, azok visszaküldetni fognak. S igéri, miszerint a fejedelem tudta nélkül semmiben sem fog a németekkel megállapodni.³⁾ A töröknek ugyanis érdekében állott, nem szakítani a magyarokkal, kiknek épen a németekkel való egyenetlensége alapította meg, s tartotta fön a török uralmat Magyarországbán.⁴⁾

Ugyancsak az April 27-iki ülésben fölolvastatott Mátyás főhercegnek a rendeket országgyűlésre meghívó levele, melyben egyszersmind jelenti, hogy a császár által Magyarország kormányzójává neveztetett. A rendek türelmesen hallgatták ugyan az okmányt, de kijelentették, miszerint fejedelmüktől elállani semmi esetre sem fognak. A mely nyilatkozatért Bocskay követ által köszönetet mondott, s viszont újra késznek mondá magát, ha szükséges életét, vérét áldozni a rendekért.

April 28-ától Május 8-ig másodrendü fontosságú ügyek

¹⁾ Schreiber jelentésében i. h.

²⁾ Ezen hír már előbb is hallatszott. Miért is a rendek kérték a fejedelmet, ne bocsátaná át a tatárokat Erdélyen.

³⁾ Schreiber jelentésében i. h.

⁴⁾ Illésházy is írja nevének: „Nem hiszed az törökök mint féltik az magyarokat, hogy el ne szakadjanak tőle; futton futnak ide.“ Május 7. Eredetie a N. Muzeumban.

intéztettek el. Így több magán birtok-ügy jött szőnyegre. A sz. k. városok ellen emelt vádak mint alaptalanok visszautasítottak. Új katonai statutum állapított meg. Valamint a protestansok némi panaszai intéztettek el, kedvezőleg természetesen.

Május 6-án újra fölvetetetta vallásszabadságról szóló első cikkely. Erre nézve két részre osztottak a nézetek. Illésházy azt ohajtotta, hogy a vallások általános kifejezéssel említessenek meg, Tököly ellenben a három vallásnak névszerint való felsorolását sürgette. Nem cselélyebb fontossággal birt azon kérdés, vajjon megelégedjenek-e a békekötésnek a császár általi megerősítésével, vagy egyébnemü garantiát is kívánjanak? Illésházy, s vele úgy látszik a többség, bizalmat szavazott a császárnak. A minoritásnak mégis sikerült kivinni, hogy az elhatározás a fejedelemre bizassék. Ez pedig akkép nyilatkozott: ő nagyra becsüli Ő felségének diplomáját, s nem veti meg az örökös tartományoknak közbenjárását. De mivel a lefolyt idők tapasztalása eléggé mutatja, mikép viselte magát az austriai ház Magyarország és kivált Erdély irányában; — azt véli, nem csekély figyelmet érdemel a tárgyalt kérdés, s a rendeknek azon ohajtása, miszerint a birodalom választó fejedelmei és a lengyel király is a békekötés assecurációjára fölhivassanak.

Május 8-án az utolsó három cikkely lön megvitatva, s a főherceghez intézendő elleniratnak bevezetése is, a betegeskedő Illésházy szállásán, elkészítettett.

Következő nap fölolvastatott Mátyás főhercegnek April 30-án kelt, s a kassai gyűléshez intézett levele. Hivatkozván a Bécsben megkötött egyességben ő felsége által tett engedményekre, azoknak aggodalmait igyekezett eloszlatni, kik hitték, mintha ő felsége azon egyességet meg nem erősítette volna, s megtartani sem szándékoznék. Biztosítá őket, hogy ő felsége soha sem fogja királyi szavát megszegni. Értesíté azon rendelkezésről, miszerint a szomszéd tartományok előkelő férfiai közül bizonyos biztosok választottak, kik a kihirdetett pozsonyi országgyűlésen megjelenni s ott az általok képviselt tartományok részéről is biztosítékot nyújtani fognak. Fölvívja ennélfogva a rendeket, hogy

részükről is a megkötött egyesség pontjaihoz alkalmazkod-
 janak s a kihirdetett országgyűlésre, megjelenjenek, mint a
 hol az említett egyesség véglegesen megerősítettetni fog. Azon
 esetre pedig, ha a rendek ő felségének ezen atyai szándékait
 megvetnék, tiltakozik Isten és az egész kereszténység előtt,
 miszerint mind ő felsége, mind ő maga megtett mindent a za-
 varok lecsillapítására, s minden netán kiontandó véért, vala-
 mint az ország bekövetkezhető romlásáért a rendeket teszi
 felelősekké. — A levél, tanusága a főherceg szándékai igaz
 őszinteségének, mint gondolható távolról sem tette meg a célzott
 hatást. A rendek megmaradtak határozatuknál. Erélyes ellenirat
 szerkesztésén dolgoztak, mely Bécsbe volt küldendő.

És evvel összefüggésben fölmerült azon nem csekély
 horderejű kérdés, kit küldjenek föl Bécsbe? Mindenek előtt
 Illésházyt szólították föl, vállalná el újra a követséget. De ez
 annak dacára, hogy a gyűlés alatt is erélyesen működött a
 kibékülés érdekében, ¹⁾ vonakodott, miután már előbbi kül-
 detése miatt gyanusítottott. Azonfölül előbb nem volt teljha-
 talommal fölruházva. Most pedig, miután az egyességre az
 örökös tartományok biztosai is megjelenni fognak, teljhatalmu
 biztost kell a rendeknek is küldeni. Mert ha ennek nem lenne
 más föladata, mint előterjeszteni a rendek ellenvéleményét,
 ugy egyáltalában fölösleges követnek menni föl, hanem elég
 fölküldeni az elleniratot, s megkezdeni újra az ellenségeske-
 dést. Ez Május 9-én történt. A következő két napon folytat-
 ták a tanácskozásokat, újra kérték, sürgették Illésházyt, de
 eredménytelenül. Végre abban látszottak megállapodni, hogy
 Tökölyt küldik föl az ellenirattal, de teljhatalom nélkül. Illés-
 házy ekkor újra figyelmezteté a rendeket, hogy azon esetre,
 ha a császár és főherceg ezen eljárással megelégedve nem
 lesznek, haladéktalanul megkezdhetik a harcot.

Ekkor újra kezdték Illésházyt ostromolni. Kérték ne
 tagadja meg ezen áldozatot, mint a ki legjártasabb ezen béke

---

¹⁾ Immár mind addig vesződtem vélek, hogy alább hagyták az dol-
 got. Reménységem vagyon benne, hogy végrez megyen a békesség, kit
 engedjen az Úr Isten. — Irja Illésházy Május 7-én nejenek. E redetie
 a N. Muzeumban.

ügyben. Sőt hajlandók voltak, ha a küldetést elfogadja, teljhatalommal fölruházni, azon cikkelyek kivételével, melyek a vallásszabadság, a nádor és az adandó biztositásról szólnak. De Illésházy hajthatlan maradt. S így a rendek a fejedelmet hatalmazták föl, hogy belátása szerint válaszsza meg a Bécsbe küldendő követeket, belátása szerint állapítsa meg az adandó megbízás módját, föltételeit és határait.

S ez volt a kassai gyűlés utolsó határozata. Május 12-én a személynök a rendek nevében köszönetet mondott a fejedelemnek. S miután a Bécsbe küldendő ellenirat fölolvastattott s helybenhagyatott, szétoszoltak. ¹⁾

A Május 12-én kelt, többször említett, elleniratban a bécsi egyesség pontjai egyenként vétettek tárgyalás alá. Az első pontra nézve újra kívánják a római, helvét és ágostai vallások teljes, egyenlő szabadságát; az utóbbi kettő ellen hozott törvények eltörlését. Csudálkoznak a fölött, mint utasíthatja őket a király a Ferdinánd és Miksa alatti állapotokra, a mely időtájban több helyütt üldöztek a protestánsok. „Ne arra az időre nézzen azért és mutasson ő felsége, hanem az mi kívánságunkra; mert nem abból az időből, hanem az mi kívánságunkból viheti véghez ebben az mi szükségünket ő felsége.“

A második cikk ellen nincs kifogás. Ohajtják ök is, hogy a törökkel béke köttessék.

A III. pontban újra sürgetik, hogy a nádori méltóság régi hatáskörét visszahelyezze a király, s a nádort valamint a személynököt az ország rendeinek tanácsából válaszsza; az országot pedig a nádor, s nem kormányzó, által igazgattassa.

IV. A koronát Pozsonyban, s magyar főurak által őriztesse ő felsége. Ott is biztosságban lesz.

V. A kincstárnokra nézve megelégednek ő felsége ígéretével. Migazzi és Szuhai püspököknek mindazáltal megbüntetését, számüzetését kívánják.

VI. Helyeslik, hogy a király csak nemeseket fog püspökségekre emelni; de kívánják „hogy az egyházi dolgoknak gondviselésében való állapotjokkal megelégedvén, minthogy tisz-

¹⁾ Schreiber jelentése nyomán i. h.

tüknek természete és ordója is azt kívánja a vallásokon valók közt, hogy azt igazgassák; az külső ország dolgai igazgatásától üresek legyenek, az tanácsban ne üljenek, s az jó rendtartásban s az ország hasznára való dolgok elővitelében ész ne veszessenek, se akadályt ne tegyenek.“ A prépostságokat és apátságokat csak prépostok és apátoknak adományoztassanak. Püspökök főispányi hivatalt ne viselhessenek. Modor, Sz. György és Bazin maradjanak régi helyzetökben. Ő felsége országgyűlés beleegyezése nélkül ne tegyen sz. k. városokat.

VII. A szent székeknek visszaéléseit ő felsége mint igéri, csakugyan orvosolja.

VIII. A jezsuiták kiűzését illető kívánságuktól el nem állanak.

IX. Ő felsége ígértevel megelégednek.

X. Ő felsége igéri ugyan, hogy az országos hivatalokat magyarokkal fogja ellátni; de a rendek sürgetik, hogy ezek született magyarok és nem csak honfiusítottak legyen. Ez utóbbiak csak az országtanács tudtával alkalmaztassanak. Idegenek mindazáltal, ha az ország törvényei szerint élnek, szabadon tartózkodhatnak az országban. Kérik egyuttal ő felségét, hogy a szabad városokat jogaik és kiváltságaikban megtartsa.

XI. Egyáltalában pedig az ország alkotmányos rendszabályai, mind a kormányzatra, mind az egyéni biztosságra vonatkozó, tiszteletben tartassanak.

XII. A peres ügyek, mint ígértetik, a jövő országgyűlésen csakugyan intéztessenek el. Homonnai Bálint, Mágótsi Ferenc és Rákóczy Zsigmond birtokaikban ne háborgattassanak; Bánfy Gáspárnénak pedig elrablott javai visszaadassanak.

XIII. Ő felsége elrendelé, hogy a lefolyt háboruszkodások ideje alatt elrablott ingó javak birtokosaiknak visszaadassanak. A rendek ezen határozat foganatosítását gyakorlatilag kivihetetlennek tartják. „Gondolja ő felsége s minden okos ember is meg, mennyire terjedett, mely messze folyt, s mely sok kézhez is akadott az embereknek marhája. Mely marhának csak gyengén való repetálásából, nem hogy az törvény vigora szerint exigálásából, az megtérítése s visszaada-

tása urgeáltatnék; mire menne az dolog? minemü háborut s versengést s öldöklést indítana? Kiből nem békesség és megcsendesedés, de támadás s vizáلكodó ellenkedés nevedeknék az emberek között. Jobb azért annak, a mi elkölt eddig, iure belli et armorum, mind oda maradni, hogy sem az mi megmaradott, a vagy maradandó lehetne még, nagy veszedelmünkkel el veszteni, s életünket is utána országunkkal elkölteni.“

XIV. A bécsi egyesség Bocskay adományozásait érvénytelenekké nyilvánítá, s egyedül a zálogbirtokosok kárpótlását utasítá a jövő országgyűlésre. A rendek azt kívánják, hogy egyelőre Bocskay vagy Illésházy minden adományozásai, zálogosításai és nemesítése az országgyűlés rendelkezéseig érvényben maradnának.

XV. pontra nézve ő felsége határozatában megnyugodnak.

A mi a fejedelem személyes igényeinek kielégítését illeti, ohajtják a rendek, hogy felsége arról nagylelkűbben gondoskodjék, mint talán némelyek kívánják; miután tőle sem el nem állhatnak, sem elállani nem akarnak. Engedje át Bocskaynak Erdélyt, mely „az Basta fegyvere miatt igen megromlott s teljességgel úgy annyira elpusztult, hogy nevénel semmi egyéb nem maradt rajta, az egy pusztta erdélyi fejedelem nevezetnek possessiójára.“ Adja azonfölül a kért Ugocsa s Bereg megyéket; és ne tegyen oly föltételeket, melyeket elfogadni nem lehet.

Végre kéri ő felségét, hogy ezen fölterjesztésre határozatát, még a kihirdetett pozsonyi országgyűlés előtt nyilvánítsa; mert míg kívánataik teljesítéseiről biztosak nem lesznek, azon országgyűlésre föl sem mehetnek, miután a fejedelemhez hittel vannak kötelezve. ¹⁾

Ezen fölterjesztést a gyűlés nevében Illésházy István, Homonnai Bálint, Nyári Pál, Tököly Sebestyén és Széchy György irták alá. És ekkép a békeügy új stadiumba lépett.

VII.

A Bécsbe küldendő követek megválasztását Bocskayra bizta a kassai gyűlés. És ennek sikerült leküzdeni Illésházy

¹⁾ Katonánál XXVII. 522—542.

ellenállását. Elfogadta a küldetést. Melléje adatván a főrendek sorából Mágócsy Ferenc, Homonnai György, Tököly Sebestyén, fia István és Thurzó Szaniszló; a nemesek közül pedig Hoffmann György, Ostrosith András, Apony Pál, Vizkelethy Tamás, Mladosevith Horváth Péter és Jakusith András. ¹⁾

Illésházy a kassai gyűlés eloszlása után Trencsénbe ment, hogy a fürdőket használja és ott tartózkodó nejét látogassa. De itt sem volt egészen tétlen. Míg Szegedy Gáspárt Bécsbe küldé, hogy saját személye és biztos társai számára menleveleket hozzon a főhercegtől, ²⁾ s ezt igyekezett hűségéről meggyőzni; azalatt mindent megtett, hogy Bocskaynak is bizalmát visszanyerje. „Senki szavára ne indoltassék felséged — írja neki — az én hozzáam való kételkedésre; ... az állhatatlan beszédü emberektől oltalmazza magát felséged. Én is elég boszuságokat szenvedtem Kassán miattok, maga tudja az Isten, látják az emberek is, hogyha lehető volna tőlem, még az konyhájának is az fölségednek örömet gondját viselném, nemhogy külső nagy dolgainak és birodalmának öregbülésének és megmaradásának. Valjon kin tett császár nagyobb gyalázatot, nagyobb kárt, mint én rajtam? avagy nem tudom-e az ő istentelen és tyrannus birodalmát, és főképen ez szegény magyar nemzetet, kiért im az Úr Isten megszégyenítette. Más felől azért, hogy arra is nézésesem vagyok, mit tartson az keresztény hit, ez világi tisztesség is, nem méltatlan mívelem ... Az töröknek, mint pogányoknak fölöttébb ne higyük; ... arra is kell nézni, hogy méltán az egész kereszténység ne kiálthasson felségedre, se az magyar nemzetre; — azt is meggondolhatjuk, micsoda hadunk, erőnk, értékünk vagyok. Ha immár én mindezekre és effélékre, több rátiókra is nézvén, az békesség urához szólottam, az mennyire én értettem: én nem láthatom, hogy azzal fölségednek, vagy hazámnak úgy vétettem volna, hogy méltán suspectusnak kellene íteltetnem.“ ³⁾ E levélnek, úgy látszik, volt hatása. Illésházy legalább megnyugtatta s kibékítve ment Bécsbe, s itt egész erélylyel látott a nehéz munkához.

¹⁾ Brüsseli okmánytár. III. 202.

²⁾ Istvánffy XXIV. k. 516. l.

³⁾ Majláth Gesch. der Magy. IV. a jegyzetek közt.

A menlevél megérkezvén, Illésházy követársaival Junius első napjaiban érkezett Bécsbe. Elgondolhatni, hogy itt fogadtatása nem a legszivesebb volt. Az ellenséges hangulat, mely irányában uralkodott, oly nagy volt, hogy találkoztak a császárpárti magyarok és más nem magyar tanácsosok között, kik Illésházyznak szigorú megbüntetését ajánlották. Mint ki a császárral tréfát üz, türelmével visszaél, s saját hazájának is romlását célozza. Könnyelműséggel, állhatatlansággal vádolták, mert a már befejezett békeügyet új megvitatásnak veti alá. Hogy a katolika vallás elnyomását előmozdítsa, a „szabadság“ címe alatt nem csak Erdélyt, hanem a Tiszán túli földet is Magyarországtól elválasztani, s egy istentelen, a törökkel szövetséget kötő férfiú számára megszerezni iparkodik. ¹⁾

Illésházy ezeket hihetőleg még inkább fölingerelte, midőn az alkudozásokat megelőzőleg kívánná, hogy Forgách Ferenc nyitrai püspök azokból kizárassék, miután az, az előbbi alkalommal is, az egyesség létrejöttét tetemesen nehezíté. ²⁾ Azután a rendek nevében nem mulasztotta el sürgetni, miszerint a békeponthoz elfogadása még a pozsonyi országgyűlés megnyitása előtt biztosítassék.

Szerencsére volt Bécsben egy párt, mely a béke megkötését „minden áron“ szükségesnek tartotta; s kész volt a leg súlyosabb föltételeknek is elfogadására, csak a háborúviseléstől menekülhessenek. S ezeknek megnyerésére két irányban működött. Figyelmezteté öket a sietés sürgető szükségességére,

¹⁾ Istvánfy XXXIV. k. 516. l.

²⁾ Forgách ezen eljárása „alta mansit mente repostum.“ Azon iratban, melyet az 1608-ik országgyűlés rendei ily cím alatt szerkeztettek: „Bizonyos okai, miért nem akarják az Regnicolák Forgách Ferencet pro Archiepiscopo Strigoniensi agnoscálni;“ a 3-ik pont alatt olvassuk: „Mert anno 1606 az bécsi pacificatióban senki olyan ellent nem tartott, és az pacificatoroknak, mind az egész német urakkal és tanácsossal nem volt annyi ügyök és munkájok, mint ő vele. És usque in finem annak publice contradicált, és azt is mondta, hogy jobb elveszni egész Magyarországnak, hogy nem mint az libera religiót megengedje ő felsége sat. Ezen sokérdekű irat eredetie a m. k. kamarai levéltárban.

mert a Junius 24-ig tartó fegyverszünet elteltével tartani kel-
lene ismét a hajduk, törökök és tatárok pusztításaitól. Azu-
tán avval biztatá őket, hogy hisz Bocskay úgy sem fog so-
káig élni; és miután egyenes örökösökkel nem bir, úgy is
minden a császárra és a magyar koronára visszaszállani fog.
Ezen állításnak alapul szolgálhatott bizonyos lengyel orvosok-
nak nyilatkozata, kik Bocskayban a vízkór nyomait vélték
fölfödözni. ¹⁾ Azt ugyanis alig hiszszük, hogy Illésházy tudomá-
ssal birt volna azon méregkeverők fondorlatairól, kik Bocskay-
kaynak, nem sokára csakugyan bekövetkezett, halálát elő-
idézték.

Ily módon sikerült Illésházynak a császári biztosok kö-
rében uralkodó ellenséges hangulatot némileg leküzdeni. Ezen
biztosok ez alkalommal: Trantson Pál, Lichtenstein Károl,
Molard Ernest, Preiner Siegfried, Erdődy Tamás, Thurzó
György, és Forgách Zsigmond voltak. Mialatt a Mátyás fő-
herceg által Prágába küldött kassai elleniratra a császári
válasz megérkezett: azalatt Junius első felében a biztosok is
hozzáláttak a tanácskozásokhoz.

A császáriak ugyan majdnem egyaránt túlzottaknak tar-
tották Bocskayék összes követeléseit; ²⁾ mégis leginkább két
pontban vonakodtak a császári biztosok azon bázisra lépni,
melyet a kassai gyűlés elfogadott. Az egyik mindjárt az első
pont volt. A valláskérdés újra heves, hosszas vitákat idézett
elő. A császári biztosok nézeteit kifejezve találjuk azon véle-
ményben, melyet a kath. vallásu kir. tanácsosok nyújtottak
be Mátyásnak. „A tanácsosok nem látják lehetségesnek, mint
engedhetné meg ő felsége, esküjének ellenére a három val-
lásnak sürgetett szabad hirdetését, miután ő felsége, ha akarná
is, nem engedhetné meg ezen idegen vallások szabad gyakor-

¹⁾ Istvánfy XXXIV. k. 517. l.

²⁾ Sovil man vernimbt, soll er noch ziemlich schwere Artikul, di ir
kays. Mt. nit zum besten khommen, mit sich gebracht und proponiert haben,
welche ir fürst. Dilt beraith durch aigenen Gesandten ir kays. Mt. zu dero
entlichen Resolution uberschickt; darauf man nun mit Verlangen des An-
schlags erwartet, weilm doch sonst weder Rath, noch mittl vorhanden. 1606
Juu. 14. kelt egykoru Napló. Brüsseli okmánytár III. 211.

lását, vagy elődjeinek is törvényeit megsemmisíteni s visszavonnia nem lehet. Gondolja meg maga Illésházy, valjon a szász herceg, vagy más protestans fejedelem meg fogna-e abban egyezni, hogy országában mind a három hitvallás egyenlő joggal birjon? Hogyan egyezhetne meg tehát ebben ő felsége, hogyan engedjen annyi ellenkező hitvallásnak szabad tért királyi esküjének ellenére? És miért is viseltetnek oly bizalmatlansággal ő felsége iránt, hogy okmány által erősített királyi szavainak hitelt adni makacsul vonakodnak. Miután azonban a tanácsosok a rosznak mindinkább nagyobb elterjedését szemlélik, megengedhetőnek tartják, hogy ő felsége biztosítsa a fölkelőket, miszerint senkit üldözni nem fog, ha azon hitet követi, mely neki tetszik; mindazonáltal a katolika vallás és a magyar országi törvények sérelme nélkül.“¹⁾

A másik pont, mely főnakadást okozott a fölkelők azon kívánsága volt, mely szerint a végvárakba kizárólag magyar várnagyot és magyar őrséget ohajtottak helyezettetni. A császári biztosok ellenkező fölfogásuk támogatására fölhozták, hogy miután az örökös tartományok több végerősséget saját költségükön építtettek föl, vagy igazítottak ki, igazságtalanság azokat most azon erősségek védelméből kizárni.

Azonban ezen nehézségek dacára a béke megkötésére nem csekély remény volt. A bécsi kormánykörökben ugyanis olyas hangulat uralkodott, melyet azon körök egyik tagja hihetőleg nem ok nélkül jellemezett „kétségbeesettnek“²⁾ A rosز hírek egymást követték. Junius 17. jött azon megdöbbenő tudósítás, hogy hetvenezer török közeledik az austriai tartományok pusztítására. És már másnap jelentések érkeztek, hogy Rédey 7 gyalog és 9 lovas zászlóaljjal Érsekújvárba bevonult. Hogy továbbá a körülfekvő helységeket kétezer lovas-sal, Komáromot pedig négyezernyi vegyes őrséggel megszállani szándékozik. Azonfölül Győr megtámadására tesz készületeket; Kanizsa ellen törökök és magyarok fognak küldetni. Bosnyák Tamás pedig kétezer emberrel Krakó felé

¹⁾ Brüsseli okmánytár. III. 212.

²⁾ Wier leben allhier anders nit, alls mezo desperati. Napló Jun. 17. 1606. Brüsseli okmánytár VI. 211.

induland. S mindezen gonosz híreknek koronája volt az, hogy a nagyvezér mindennap váratik Nándorfehérvárrt. Janitsárokat ugyan nem hoz nagy számban, miután ezek a perzsiái hadjáratban vannak elfoglalva; de huszezer válogatott lovas jó vele, s több csajkás ezred. ¹⁾

Mindez engedékenységre hangolta a főherceget és biztosait. Az előbbi kivált mindent fölhasznál, hogy Illésházyt megnyerje. Evégből alkudozásokot kezdett vele a birtokaiban szenvedett károk kárpótlása iránt. S Illésházy már néhány nap alatt összes követeléseit teljesítésének ígérte. Hodo-lin várra s az ahhoz tartozó javakra nézve Lichtenstein Károly fog különös biztosítást elvállalni. Bazin és Sz.-György, mint melyek Illésházy- és nejéhez tartoztak, kétszáz ötvenezer forintért átadatik neki és nejének élethossziglan, örököseinek pedig tíz évre, mint zálog. Ezen összeghez hozzáadatik azon nyolcezer forint, mely az említett két erősség kijavítására fordított; valamint azon tízezer forint is, melylyel Bazin és Sz.-György még az előbbi beiratási összegből tartoznak. Mindezen összegek a kiváltás esetében fognak kifizettetni. Azonfölül ezen két város tizedei ingyen adatnak át Illésházy-nak és nejének élethossziglan; örököseinek pedig tíz évre, ez utóbbiaknak mindazáltal csak a szokásos bér fejében. Hasonlókép a csejtei és vágújhelyi kerületek tizedei ingyen engedtetnek át, az esztergomi érsekség betöltéseig. Végre Grub, Csataj és Sárköz, mint az említett városokhoz tartozó helységeknek birtoklási ügye a legközelebbi országgyűlésen fog eldöntetni. ²⁾

És ezen viszonyos hatások alatt, már június 23-án alá-iratott az új egyesség mindkét fél biztosai által. Azon egyes-

¹⁾ Napló. Brüsseli okmánytár. III. 212.

²⁾ Ez kivonata azon 1606-iki július 4-én kelt érdekes okmány-nak, melynek ily cím alatt „Tractatus Mathiae Archiducis intuitu compensationis per Comitum Stephanum Illésházy et consortem eiusdem Catharinam Pálffy tempore vigentium Regni tumultuum perpessorum, signanter super postulatis eiusdem Illésházy bona sua hungarica concernentibus cum eodem Illésházyo initus“; hiteles másolata a m. k. kamarai levéltárban a besztercebányai jezsuiták actái között találhatók.

ség, mely mint „b é c s i b é k e k ö t é s“ törvénykönyvünknek is alkatrészét képezi.

Az I. pont akkép fogalmaztatott, hogy ő felsége az ország rendeit hitükben sem maga nem fogja, sem mások által nem engedi háboríttatni, ellen nem állván régiebb határozatok és az 1604-iki utolsó törvénycikkely eltöröltetvén. A rendeknek tehát szabad vallásgyakorlat engedtetik, úgy mindazáltal, hogy abból a rom. kath. vallásra semmiféle rövidség ne háromljék. A kath. papok és templomok bántatlanul maradjanak, s a lefolyt zavarok alatt elfoglaltak mindkét részről kölcsönösen visszaadassanak.

II. Megtartatik.

III. A legközelebbi országgyűlésen ősi szokás szerint nádor választassék. A főherceg pedig nyert teljhatalmánál fogva a nádor és k. tanácsosok által oly módon igazgassa az országot, mintha a király személyesen tartózkodnék az országban.

IV. A rendek esedeznek, hogy a békesség visszaálltával a k. korona visszahozassék Pozsonyba.

V. A királyi jövedelmek kezelője, hozzátartozóival a kormányba ne avassa magát. E célból mindenha született magyarok és világiak választassanak. Szuhay és Migazzi püspökök maradjanak az országon kívül, míg ügyük elintéztetik.

VI. A püspököket illetőleg, maradjon úgy, mint ő felsége kívánja. Hasonlókép a

VII. is maradjon. Ellenben

VIII. A magyarok nem egyeznek meg abban, hogy a jezsuiták ingatlan javakat birjanak az országban. Ő felsége viszont ragaszkodik saját jogaihoz.

IX. s X. A várnagyságok s más hivatalok csak született magyarokra fognak ruháztatni, minden valláskülönbség nélkül; két végház várnagyságát azonban külföldieknek — az ausztriai örökös tartományokból — is adhatja ő felsége.

XI. Igazságszolgáltatás a törvények értelmében történjék. A törvénykönyv a legközelebbi országgyűlésen kijavítandó lesz.

XII. A bepanaszlott egyéni sérelmek orvosoltassanak, s a függőben levő birtokperek eligazíttassanak.

XIII. Az ingó javakra nézve a status quo föntartandó.

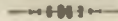
XIV. A Bocskay-féle adományok, beírások, nemeslevelek a jövő országgyűlésen fognak megvizsgáltatni; a magokban érvényesek megállanak. A

XV. pont változatlanul megerősítettik.

Ami Bocskaynak személyét és követeléseinek kielégítését illeti: Erdélyen és a Tisza-balparton kívül, mint ezt Báthory Zsigmond birtokolta, még három megyét nyer: Ugocsát, Bereget és Szatmárt a vár idetudásával; s azonfölül Tokajt és területét. Ha örökös nélkül hal meg, mindez visszaesik a magyar koronára. Bocskay a következő címmel fog élni: „A római szent birodalom és Erdély fejedelme, a székelyek grófja, Magyarország némely részeinek ura.“ Az erdélyi rendeket küldenek a magyar országgyűlésre. Mihelyt Bocskay és pártfelei a békepontokat elfogadják, amnestia hirdettetik. A békekötést az örökös tartományok rendei biztosítják. A magyar rendek pedig ezentúl minden lázadástól és összeesküvéstől tartózkodni fognak. ¹⁾

De ezen egység sem vetett véget a hosszas zavaroknak. A béke elméleti megkötését, mint látni fogjuk, még nem követé annak gyakorlati életbeléptetése.

(Folytatása következik.)

ERDÉLYI ORSZÁGGYÜLÉSI VÉGZÉSEK.

Közli Radvánszky Béla.

Erdélyi országgyűlések végezései nagy számmal vannak. Fajdalom, kiadva közlünk kevés. 1837-ben jelent meg egy három kötetes munka, melynek címe ez: „Az erdélyi diéták végzésének nyomdoki“, összeszedte H. G. (Hilibi Gál László.) Egész I. Apaffy Mihályig itt nincs kiadva végzés, csak megemlítve, hogy hol és mikor tartatott, némelyikről pedig, hogy eredetie

¹⁾ Katona XXVII. 545—564. Corpus juris. I. 643 s kk. II.

hol lelhető fel. Kezdeményezésnek ez elég, de azért ne gátoljon bennünket abban, hogy a végezesek tartalmával is, a mennyire tőlünk telik, ne ismertetnénk meg az olvasókat. Hogy mennyi sok országgyűlés tartatott Erdélyben, bizonyítja az, hogy H. G. idézett munkájában 1529—1601-ig 158-at említ. Ezek közül még csak 36 látott világot, 15 gr. Kemény József és nagy-ajtai Kovács István által kiadott „Erdély történeti tára“ című 2 kötetes, és 21 gr. Mikó Imre „Erdélyi történelmi adatok“ című 4 kötetes gyűjteményes munkákban. Hő vágyam volt kiegészíteni az eddigieket a még kiadatlanokkal. De ennek kivitele bajos. Főképp az akadályoztatott, hogy sem eredeti, sem másolt végezesek nem voltak kezeimnél. Végre sikerült kapnom egy codexet, mely ily másolatokat tartalmaz, habár nem mindenikét is, 1540—1599-ig vannak benne a végezcsek, de ezek is csak részben, csonka is van közöttük. Codexem vagy a XVII-ik végén vagy a XVIII-ik század elején íratott össze három kéz által, áll 468 folio lapból, bekötése ujkori, általam eszközölt. Történetéről keveset tudok. Tudomásom szerinti legkorábbi tulajdonosa volt szeremlei Császár Dániel ur, az utolsó forradalom alatt Bánát-Paulison lakván, és innen a rácok elől menekülni kényszerülvén, Erdélybe futott, mindenét, mit megmenthetett, utközben Aradon, Roth nevű izraclitánál hagyta, azok közt ezen codexet is. Tulajdonosa időközben meghalván, fia Szeremley Lajos ur elhozatta atyja holmiját és ezen codexet szives volt nékem adni. Tartalmaz 92 végzést 1540—1599-ig, megjelent közülök 32, és így marad 60 kiadatlan.

Ezek közül bocsátom közre most e négyet. Hű másolatoknak látszanak lenni, mert összehasonlítván néhányat az eredetiből kiadottakkal, semmi eltérést sem tapasztaltam.

Izabella fejedelemsége alatt 1557-ben Gyula-Fehérvárott tartott országgyűlés végzései:

Nos ISABELLA DEI Gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Memoriae Commendamus etc. etc.

Articuli Dominorum Regnicolarum Hungarorum et Saxorum in dieta Partiali et edicto S. Reginalis Majestatis pro Festo Beatae Dorotheae Virginis celebrata Albae Juliae Con-

gregatorum ad Propositiones Suae Majestatis respondentium Anno Domini 1557 Communibus Votis Conclusi.

Imprimis Status et Ordines Regni Hungariae et Transylvaniae habentes rationem temporis et praesentium rerum magnitudine considerata, praesertim quod hoc foelici reditu S. Majestatum Suarum in hoc Regnum Excelsa porta potentissimi Imperatoris per Suum Oratorem digne et honorifice pro dignitate Suarum Majestatum adeunda esse censetur paribus votis decreverunt ut de Singulis portis Nobiles ipsi Denarios-quinquaginta juxta priorem Connumerationem exigant et ex omnibus Comitatibus Transylvaniensibus. Taxam hujusmodi ad Dominicam Invocavit proxime futuram ad manus Mathiae Nagy Tordam administrare debeant, ita tamen ut si qvi per facultatem commode poterunt, reddant hujusmodi Taxam in auro cuso, aureum unum computando in Monetis pro floreno uno et medio, hoc addito ne Comites aut Vice Comites aut Judlium, aut alii Officiales, quicumque sint sibi aliquid ex hac Taxa usurpare vel pro se retinere debeant, sed totam Taxam integre et absque ullo defectu ad manus praedicti Mathiae Nagy administrent, Domini Hungari quoque praesentem Contributionem Iisdem Collectoribus quibus proximam Contributionem unius Floreni in Kolosvár oblatam administrarunt, modo praescripto administrabunt.

Domini Saxones quinque millia Florenorum daturos et ad praescriptum Diem se se administraturos obtulerunt.

Domini vero Siculi, etsi plena cum Informatione advenierint, tamen Plebi eorum et vulgo gratificari volentes ne reliquis Plebeis insciis aliquid hac in re decrevisse viderentur supplicationibus Suis a Sua Reginali Majestatae obtinuerunt, ut domum quidem libere ire possint, sed tamen Communi Colloquio cum Fratribus suis habito quinque millia Florenorum instar aliarum duarum Nationum Solvant ad Diem Statutum alioquin Sua Reginalis Majestas de remedio provideat et in eos animadvertat et puniat; semper enim tertia Natio duarum Nationum aliarum Deliberationem sequi et imitari debet, id quod longa consuetudine constat receptum esse.

Placuit etiam, ut in exigendis Restantiis reliquarum Contributionum talis ordo observatura, quod Comes Comitatus dedu-

cat secum Judicem illius Possessionis in qua Restantiae extradatae sunt ad pecuniae Collectorem, et ibi Negotium ostensa Scheda expeditoria a Collectore data rectificetur.

De pretio Literarum in Cancellaria et Tabula in Processu Juridico distribuendarum nunc nihil certi Statutum est, delegerunt tamen duos ex Fratibus Suis Egregios Martinum Choronk Directorem Causarum ac Benedictum Literatum de Gald, qui perlustratis Decretis Divorum quondam Mathiae et Ladislai Regum Hungariae notent et observent pretia Singularum Literarum quam Limitationem Majestati Reginali tandem exhibebunt ut Majestas de illis plenius decernere possit.

Conclusum etiam est ut Majestas Reginalis Protonotarium et Assessores ordinet et deligat pro dignitate sua et usu publico, qui Legum et Consuetudinum non sint ignari sed periti, a quibus Judicia et Causae ea moderatione tractabuntur non sic uti hactenus contigit propter eorum Insolentias aut ignorantiam injuriis et damnis afficiantur.

In Processu Juris Dominorum Hungarorum nunc quoque juxta antiquam eorum Consuetudinem quam in ejusmodi Processibus Posonii observarunt procedere debebunt, ita quod ubi Conventus est cum illo, ubi vero non est, cum duobus Hominibus Nobilibus Regiis procedere debebunt, quorum tamen Fides aeque acceptetur atque Conventus.

Decreverunt quoque Domini Regnicolae ut Judicia post Creationem et Electionem Assessorum et Protonotarii inchoentur et universae causae Communes ac novae potentiaeque videlicet ab ingressu Spectabilis ac Magnifici Domini Petrovits Comitis et Summi Consilarii Suae Mattis in hoc Regnum patratae sunt, ac etiam illae quae ratione Colonorum fugitivorum motae sunt vel moverentur continue judicentur; Causae vero praecipuae et majoris momenti in Festo Sancti Georgii proxime venturo incipiantur.

De Teloniis Siccis vel aridis Sancitum est id, quid in Comitibus Generalibus Kolosvariensibus Deliberatum fuerat, nimirum ut producantur eorum Privilegia, tunc cum electi fuerint Assessores et Protonotarius, quo majore cum Fundamento res transigatur.

Animadvertentes quoque Domini Regnicolae ob neglectam Juventutis Institutionem in dies barbariam magis ac magis augeri et crescere pio ducti zelo publicis usibus et ornamentis sanctissime consulere volentes Supplicarunt Matti Reginali quod quoniam Capitulares publico Regnicolarum statuto ejecti sunt et Secta Monachorum expulsa est, dignetur Sua Mattas Reginalis certa loca videlicet Claustra locorum pro Gymnasiis, seu Scholis in quibus Juventus per Vires doctos et lingvarum peritos pie et insolidum in omni disciplinarum genere erudiatur Clementer deputare; quorum Supplicationis habita benigna ratione Mattas Sua Claustra Monachorum duobus in locis unum in Oppido Vasárhelly et unum e duobus in Civitate Kolosvariensi fundatis quod commodius visum fuerit in hunc usum Clementer deputari dignata est, quam S. Majestatis Reginalis annuentiam Domini Regnicolae publico plausu excipientes ingentes gratias Suae Majestati egerunt et oblitam obedientiam ad fidem integre obtulerunt. Conclusum est etiam, ut si quando Domini Regnicolae urgente necessitate ad mandata et requisitionem S. Reginalis Mattis in Militiam proficisci debebunt, id quod ultro et ex animo maxime usu Regni publico et necessitate cogente se se facturos obtulerunt debeant etiam extra limites Regni se se movere et proficisci et ipsisque Hungaris auxilium ferre, nam illi Fratres ipsorum sunt et contra Hungari Regnicolis his dum opus erit veniant in auxilium qua in re hic modus observabitur, nimirum Nobiles viritim seu Capitatum insurgere debebunt et in sortem Sedecimae partis Colonorum Expeditionem facere debent, Siculi quoque viritim armis bene instructi tam primores quam Primipili in bellum venire debebunt, Saxones autem pro vetere eorum Consuetudine duo milia peditum . . . . . cum Tormentis et aliis instrumentis ac apparatus bellicis mittere debeant.

Deliberatum etiam est quod Siculi et Saxones qui hactenus ad Fidelitatem Mattum Suarum non venerunt, licet juxta Decreta Regnicolarum publica in Száz Sebes et Kolosvar in Comitibus Deliberata puniri possint, tamen S. Regina Majestas ad Supplicationem Dominorum Regnicolarum usque ad futura Comitibus generalia prorogat et differt et illos tantisper expe-

ctari dignatur, qui si venerint gratiam obtinebunt Reginalem. — In nota infidelitatis Siculi quoque perdunt caput et bona ac Haereditates suas universas instar Nobilium, juxta Deliberationem in Szász Sebes et Kolosvar in Comitiiis generalibus habitam.

De Bonis et rebus ac Mercibus Subditorum Regis Romanorum inter Saxones habitis Deliberatum est, quod S. Matias Reginalis occupare possit quemadmodum Rex Romanorum Bona Subditorum Mattis Reginalis Viennae, pro se occupare et illorum personas captivare consuevit.

Nos itaque humili Supplicatione praefatorum Regnicolarum Nostrorum Clementer exaudita et benigne admissa, praescriptos Articulos ratos gratos ac omnia in his contenta accepta habentes in omnibus eorum Clausulis Punctisque approbamus roboramus et ratificamus, atque tam Nos Ipsa firmiter observabimus quam etiam per alios quorum interest observari faciemus. Datum Albae Juliae Decima quinta Februarij. Anno Domini quo supra. (Lásd az említett codex 89—92. lapjait.)

II. János (János Zsigmond) fejedelemsége alatt 1562-ben Szeben városában tartott országgyűlés végezése:

Nos Joannes Secundus Dei Gratia electus Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Significamus tenore Praesentium quibus expedit universis. Quod fideles nostri Domini Regnicole Hungari ad trium Nationum Transylvaniens. exhibuerunt Nobis et praesentarunt infra scriptos Articulos in Comitiiis eorum Partialibus in hac Civitate nostra Cibiniensi ad Festum Beati Andreae Apostoli proxime transactum ex Mandato nostro celebratis Communibus eorundem Votis editos et conclusos tenoris infra scripti Supplicantes Nobis humillime ut Nos eosdem Articulos per omnia ratos, gratos, et acceptatos habentes Clementer confirmare dignaremur quorum Articulorum tenor sequitur hoc modo:

Megértettük az felséged országbéli felséges izentéből hogy mikor bizonynal megértette volna felséged az császár halálat mindjártást jámbor hiveinek tanácsbélieknek értésül adta volna, kikkel egyetemben szükséges dolgoknak láttatott volna lenni, hogy felséged az ifjú császárhoz kire az atya birodalma tanácsát adá és tárczája (?) éppen maradott volna jó

berit bocsássa de minek előtte ő felsége követi juttottanak volna immár annak előtte a császár fő csauszát levelire választotta volna felségihez ki által ígérte volna felségének ez császárnak az ő jó akaratját és oltalmát melyel az ő atya ez okon volt, mely levelet felsége nekünk küldött azokat megértettük.

Felsége az mellett adja előnkbe most is a mint ennek előtte Tokaj alatt ki adta vala előnkbe, hogy szükséges volna az új portáját fő emberi által meglelni az császárhoz Bárokhoz és egyéb fő fő urakhoz illendő ajándékkal mert az adónak ideje eljött volna. Mindezekből érti az ország fejedelmének mi reánk, és hazánkra való szorgalmatos gonviselését, kikért mi Felségednek holtunkig való hüvségünket ajánlyuk alázatosan és könyörgünk Felségednek, hogy rolunk való gondviseléséről ne szünjék meg hanem kövesse Felséges atytyának, és anytyának az mi kegyelmes fejedelmünknek nyomdokit kiknek az hatalmas Császárral szövetségek volt, és Isten után evvel oltalmazták a szegény megnyomorult magyar nemzetet.

Kiket kellessék pedig és hány személyit Felségének a követségre választani Felsége kezében vagyon Felsége ismeri hiveit kiki mire való legyen, Felsége válassza azokat, a kik tetszenek, de a Felsége hivei könyörögnek Felségének alázatosan, hogy mig gondviselőjei hogy az haza oltalmában valami fogyatkozás ne eshessék.

Mínthogy nem kisebb gondal biratík az ország törvényel mint szinte fegyverrel, azért végeztetett egyenlő akarattal az országtól, hogy az közönséges pereknek ítéletét törvény szolgáltatása kezdessék a Nemeseknek Magyarországbéli Nemes urainkkal atyánkfiával egyetemben ez jövendő Sz. György nap után nyolczad nappal és tartson negyven napig, de az ítéelő mesterek . . . . . irjanak, kiből személy válogatás nélkül ítélyenek.

A székely uraim terminussa kezdessék Sz. János havának első napján ítéltessék harmincz napig.

Az második terminussa az Nemességnek a Magyarország atyánkfiával egyetemben, Szent Lukáts evangelista napján ítéltessék Sz. András Apostol napig.

Annak utánna a Székely uraim Terminusa kezdessék vizkereszt napján itéltessék harmincz napig.

Ezenképpen esztendőkről esztendőkre ilyen rend tartással itéltessenek a terminuson minden rendbéli törvények.

De miért hogy ő Felsege sok felől való atyánkfiai panaszkodnak rajtok lött nyomorúságok és külömb külömb hatalmak felől . . . . . azoknak eltávoztatásáért szükségesnek láttatott lenni, hogy hadnak kezdetitől fogva minden factumok hatalmok . . . . . dolgai, transmissiok és egyéb dolgok, mindenek kik contra mi szoktak itéltetni, megítéltessenek.

A mi az hadakozás dolgát nézi végeztetett, hogy akik az hadakozásban megsebesednek vagy meghalnak ne tartozzanak azért akkor álatni helyekbe, se nemes ember se Székely se az Szász uraim, de a betegek bucsut vévén ő Felségtől ha haza következhettek, az ilyenek tartozzanak helyekben jó hadokozó mást állatni, de kik ott hadban betegen feküsznek arra ne kényszeritessenek.

A Szolgák állapotjában az végeztetett hogy minden mind urasági mind egyéb nemes ember Gyermeke tartozzék az elébbi articulus tartása szerint a magáért képebéli embert jó hadakozó szerszámokkal az soldosokat az vármegye zászlója alá, mellynek háza vagyon állatni.

Az hadnak szükségére való . . . . . végeztük hogy ő Felsege hiveit a mennyire lehet megkiméllye, de ha oly szüksége kívánja ott legyenek és pénzeken éljenek.

Az Arendator és utánna valo szolgák, kik az ő Felsege dézsmáját tarkorgatják megfizessenek azoknak kik a dézsmat betakarták, és jövendőben is betakarják a szokás szerint tudnillik minden tiz kalangyából egy kalangya gabonát adjanak nékik.

A bárány és méh dézsmáról végeztetett hogy az ő Felsege arendatora a bárány dézsmát pünkösdbbe szedgye fel a méheket pedig Sz. Bertalan napban a mint a régi szokás volt.

A Fogaras földön lakók felől és az ő medgyokról így végeztetett, hogy a mi nemü törvények és régi szokások volt egy más ellen ő köztök a törvény dolgából annak után is bármi légyen, de a mi nemü dolgok külső emberek a Foga-

ras földi emberek között hozatnak lenni azoknál a felsége olly modot rendel, hogy nem leszen senkinek panasza.

Azonképpen a lapoknak kergetéséről és pereknek transmissiojáról, a tisztartóktól, elbocsátása felől olly rendelést téssen ő felsége kivel ő felsége hivei meg nem bántatnak.

A lapok kergetéséről igy végeztetett az országtól hogy az elébbi articulusok minden rendiben czikellyiben meg ne sértessenek, hanem a ki adott lapokat az ő regestrumokkal kergethessék, és büntethessék.

A bünbe esteknek kik ő felségétől gratiát kérnek, ő felsége megmérsekli a bünhez képest kiknek adjon gratiát kiknek ne.

Hogy a kergetésnek és büntetésnek módja inkább megtartassék végeztetett egyenlő akarattal, hogy minden rendiben czikkelyiben, azelőtt való articulusok szerint mind a nemesség Székellység, és az Szászok között gonosz tevők kergessenek.

Ezenképpen a Magyarországbéli birodalomban is ő felsége parancsolja meg a vármegyék Ispányinak, hogy az országnak rendelése szerint ott is kergessék e féle gonosz tévő latrokat.

Az Fogaras földén való gonosztévőknek is büntetésekben jó rendtartást szereztetett ő felsége.

E dolognak erősb voltáért végeztetett hogy Székelly földén minden székeken való király birók megesküdjenek miképpen a vármegyeken való Ispányok, hogy mind az ítélet dolgában s mind a latroknak kergetésében nem kedvezzenek senkinek igazán cselekednek, kik mellé a latrok kergetése dolgában minden széken választanak négy személyek jámborok, azok is nem hetesek legyenek.

A czirkálóknak Ispán urammal és király birákkal egyetemben való költségekre az végeztetett, hogy minden falunak birája rovás szerint minden kaputól két két pénzt szedjen és adja a notarius kezébe regestrum szerint betöltésére az ő szükségeknek.

Miérthogy az ország emlékezik erről is hogy az . . . . . irattak azt hogy valaki vagy nemes vagy Székely vagy Szász avagy egyéb tisztartók latrok pártját fogna, avagy eleresztene vagy egyéb akár mi módon oltalmazná őket azon bün-

tetéssel büntetessenek, mint szintén az latrok, még fellyebb akasztassanak mint latroknak gazdái, mostan is ezen végeztetett.

Ugyan ezen rendtartás tartassék az ő felsége várai tartományiban is és az nemesség között való jószágiban hogy a tisztartók latrokat soholt ne türjenek meg.

Minthogy ő felségének hadai alatt sőtt egyéb időkben is a nemesség jobbágyi elszöktének külömb külömb helyekre de jelesen a kamara helyekre történtek ilyen dolgok is hogy egynek vesztegségében nemes embereknek házokra mentek be magok fegyveres kézzel, ez alatt így vettek el jobbágyokat hatalommal, ezek ellen végeztetett hogy az elszökött jobbágyokat közönséges gyűlésekben való végzések szerint articulásoknak erejével megkérjenek ahol megtaláltnak, ha meg nem adattatnának azon poenával büntetessenek azok akik nem adnák a melly articulásokban nyilván vagyon.

Ila afféle házra való küldéseket, hatalmakat ez kamara Ispánok mivellették vagy mivellettik és akár mifele tisztartók hivattassanak parancsolattal az ő felsége táblájára és a mit érdemlenek törvény szerint, ugy büntetessenek meg mindenkor.

Az állatok felől való pedig az birákkal az kamara Ispánok vagy egyéb tisztartók mindgyárást törvényt tegyenek az panaszolkodónak, és a mellyik fél nem igazlana az ő . . . . . törvényt bocsássék transmissioval az ő felsége táblájára jobb ítéletnek okáért.

Minthogy az ur Istennek irgalmasságából Erdélyben buza s egyéb vásárra vivendő marha bortol meg válva bővebben vagyon hogy nem mint Magyarországbán, végeztetett az, hogy mind buza, mind egyéb féle barom ökrök vonós baromok, ménes kaszolak him lovakkal és ökrökkel megválva ki vitessenek minden felé addig, mig ez felől más végeztetik.

Nyilván vagyon hogy ennek előtte is végeztetett vala a Tordai gyűlésben hogy a két nemzetnek nemességnek, és Székelységnek szükségnek idején minden városokban tisztéséges szálás adassék, és mindenféle eleség bebocsátassanak ő magok szükségekre, most is azonképpen végeztetett ez dologról, és

ha mikor házokhoz vissza viszik birokát a város kapujában minden hordo bortól tíz tíz pénzt adjanak.

Ezen végeztetett a Magyarországbéli nemességnek is elégséggel városba való bemenetelekről, és ki jövedelekről de a bevitt borokat se ott kin Váradon, se pedig ez országban való városban ki ne árulhassák.

Miképpen az Erdélyi nemességnek az harminczad fizetéstől szabadság engedtetett akik Erdélyből éleést, vagy valami marhát ki nem visznek kereskedésre.

Azonképpen az Magyarország nemességnek szabadság engedtetett az harminczad fizetéstől a kik Magyarországból bort és egyéb marhát kereskedésnek okáért be nem hoznak avagy ha az ő felsége birodalmából ki nem viszik más birodalomba de ha az Magyarországi nemes embert borhordással másnak ad, annak harminczada megadassék.

A religio dolgából végeztetett volt, ezelőtt is egyenlő akaratból megtekintvén hogy mindenek felett minden kereszténynek Isten dolgát kelljen szeme előtt viselni, hogy ez előtt való articulusok tartása szerint az Evangelium tartása szerint semmi nemü nemzet között meg ne háboritassék, sőt inkább minden bálványozások ki töröltessenek és az Istennek ígéje is szabadon hirdettessék kiváltképen pedig az oláhok között kiknek pásztori vakok lévén, vakokat vezetnek, és eképpen mind magokat, s mind a szegény községet veszedelemre vittek. Azoknak kik az igazságnak engedni nem akarnak, ő felsége parancsoljon, hogy György püspökkel Superintendensek a bibliából megvetelkedjenek, és az igazságnak értelmére menjenek, kik ha . . . . . a megismért igazságnak helyt nem adnának eltávoztassanak avagy Oláh püspök vagy papok, vagy calugerek lesznek és mindenek csak az egy választott György püspökhöz halgassanak, és az ő tőle választott papokhoz, a kik pedig azokat is . . . . . hitelenségnek poenájával büntettessenek meg.

Az új várnak építését minthogy urunk ő felsége magára vette, azonképpen a Sebesnek építésének negyedrésztét magára vette, melly építésnek hamarabb véghez való viveseért a nemesség kapu szerint ad huszonöt pénzt az jövő Purificatio napjára kinek gondviselője, kisedője lészen Dészi Pál. A Szé-

kelyek is ezen terhet viselik, ők is közülök fő embert választanak azok mellé. Az melly nemes embernek jószági vagynak de nincsen a rováson a féle nemes személyek ötven ötven pénzt adjanak az építésre, az egyházi nemes emberek pedig, kiknek jobbágyok nincsen, azok adjanak huszonöt pénzt építésre.

A nemes embereknek számlálásokat hagytuk a vármegye Ispányira, és a szolgabírákra hogy jól végire menjenek és azok közül senkit ki ne hagyának, kiknek neveket regestrumban a pénz szedők kezébe adjanak.

Ez is végeztetett, egyenlő akarattal, hogy az váradi káptalan helyében, minthogy azok megromlottanak az ő bálványozoknak okáért ez dologért a nemeseknek igazsága meg ne fogyatkozzék, sőt az Erdélyi országnak módjához képest tartassék most két pap Kanisai János és Foris pap, kik most is ugyanott Váradon vagynak. Ezek közzé választassék egy jámbor tudos és tökéletes nemes ember a vármegye notáriussával egyetemben, kik az leveleket őrizzék oltalmazóknak, és minden levél keresnek kiadásának és törvény szerint való Exemptiójának az ő Felsege parancsolatjára gongyát viseljék és önön pecsétek alatt ő felségének minden dolgokat hiven megírjanak, de privilegiumok ki adása ő felsége Cancelláriájára tartassék, kiknek ő felsége, az levelek váltsága kívül is esztendőnként fizetést téssen és őket megelégti.

Nos itaque Supplicatione praemissa Dominorum Regnicolarum modo quo supra porrecta . . . . . Regia Benignitate exaudita et Clementer admissa praescriptos Articulos per omnia acceptamus, ratificamus et clementer confirmamus, atque tam nos ipsi observabimus, quam per alios quoslibet, quorum interest, seu intererit observari faciemus. Datum in Civitate Nostra predicta Cibiniensi feria sexta in Festo videlicet Beatae Luciae. Anno Domini Millesimo quingentesimo Sexagesimo Secundo.

Lásd az említett codex 153—160. lapjait.

Báthory Zsigmond fejedelemsége alatt 1588-ban aprilis 28-án Enyeden tartott országgyűlés végezése.

Nos Sigismundus Báthory de Somlyó Wajvoda Transsylvaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus etc.

Articuli Dnor. Regnicolar. trium Nationum Regni Transylvaniae, Partium Regni Hungariae ditioni Nrae Subjectar. in Partialibus eor. Comitibus ad Dominicam proximam post Festum Sancti Georgii Martyris hoc est vigesimam octavam diem Mensis Aprilis, proxime elapsam Anno Domini M. D. LXXXVIII in Oppido Enyed celebratis conclusi.

Megértettük kegyelmes urunk, az nagyságodnak kezünkbe küldött propositioiból, nagyságodnak hozzánk való kegyelmességét, és hazánkra való gondviselését. Azért megszolgáljuk nagyságodnak, hogy nagyságod ilyen nagy gondviseléssel és fáradsággal vagyon, kencsként hazánknak megmaradására, javára és oltalmazására. Könyörögvén nagyságodnak mint kegyelmes fejedelmünknek, hogy ennek utánna is ezen kegyelmes gondviselését és fáradságát ez szegény országtól meg ne vonja.

Továbbá adja nagyságod ezt is előnkbe, hogy az Portára rendeltetett szokott adónak mind felvetésére s mind idején való szolgáltatására gondot viseltetennek, számlálja ez mellett előnkbe nagyságod egyéb végbeli helyekre, jövő követekekre, csauszokra, és egyéb széljel való küldezesekre szükségekre való költséget.

Nem akarván azért mint ennek előtte, most is hazánknak és nagyságodnak megfogyatkozni az császár adójára az nemesség kapu szám szerint ígér nagyságodnak 99 pénzt, egyéb különbb különbb fele szükségére penig 50 pénzt.

Az 99 pénzt ez jövendő szent Űrnak napjára az 50 pénzt pedig szent Margit asszony napjára beszolgáltatni.

Mely teher viselésére az székely uraim is azonkép ígérrik magukat. Az szász uraim is. Azonképpen az ő módjok szerint az magyar országi uramék is be szolgáltatják nagyságodnak ezeken az terminusokon az más fél forintot.

Végeztük országul, hogy az mely helyek dőghalál miatt megpusztultak, azokat is az elmúlt articulus tartása szerint, ahol meg nem circáltak az ispánok és király bírók, meg circálljanak.

Azért ez is tetszett, hogy az Ispán uraim királybirák és az ahoz rendeltetett tisztbéli emberek minden helyeken az előbbi articulusok tartása szerint mindjárást széket hirdesse-

nek és minden rendnek az előbbi büntetés alatt meghagyják és hurré tegyék, hogy mind lovagokkal, mind gyalogokkal készen legyenek, úgyha kelletik mindjárt oda mehessenek, és ahová a szükség kívánja és Nagyságod parancsolja.

Végeztetett ez is, hogy az gonosz tevőket az ispán uraim és királybírák az ő tisztekbe, mindenütt kedvezés nélkül szüntelen kergessék és érdemek szerént meg is büntessék.

Az városbéli tisztartók az ő tisztekbe való gonosztévőket ne sarczoltassák, hanem kikerestetvén őket, azonképpen ők is kedvezés nélkül megbüntessék.

Nos itaque praemissa supplicatione Dnor. Regnicolar. trium Nationum, partiumque Regni Hungar. nobis Subjectar. faventer exaudita etc. Datum in Oppido Nostro Enyed tertia die Mensis May Anno Domini 1588.

(L. S.)

Lásd az említett codex 351—2. lapját. Mai írásmód szerint.

Báthory Zsigmond fejedelemsége alatt 1590-ben Aprilis 26-án Gyula-Fehérvárott tartott országgyűlés végzése:

Nos Sigismundus Báthory de Somlyó Wajvoda Transsylvaniae et Siculorum Comes etc. Memoriae commendamus etc.

Articuli Dnor. Regnicolar. trium Nationum Regni hujus Transsylvaniae et Partium Regni Hungariae ditioni Nrae Subjectar. in Partialibus eorum Comitibus ad diem Dominicam proximam post Festum S. Georgii Martyris, hoc est 26 diem Mensis Aprilis Anno Domini 1590. Celebratis conclusi.

Megértettük kegyelmes urunk Nagyságod közünkben küldött propositióiból ngod reánk és hazánkknak megmaradására való szorgalmatos gondviselését és vigyázását, melyet ha ngod úgy viselne körösként előtte hogy valamit a haza java és megmaradása ngodtól kívánna, annak ngod minden szorgalmatossággal igyekeznek eleget tenni, mely ngod felőlünk való gondviselését minden hűséggel és engedelmisséggel megszolgáljuk ngodnak, mint kegyelmes urunknak fejedelmünknek, könyörögvén az úr istennek, hogy ngod ilyen felőlünk való gondviselésére ezután is segítse és elégségessé tegye, hogy annak naponkint való hasznát érezhessük, és megtapasztal-hassuk rajtunk.

Értjük az ngod izenetiből az szükségeket is, melyet ez mostani időnek mivolta és állapotja hozott reánk, kik felől int ngod minket és kívánja is tőlünk, hogy az némü némü szokás szerint való segítségék és adminiculok kívántatnának az ngod reánk való gondviseléséhez, azoknak el rendelésére és bételjesítésére oly gondviselésünk lenne, hogy azokhoz képest ngod minden előtte való szükséges dolgoknak véghez vitelére elég-séges lehetne. Azért noha kegyelmes urunk mind mi magunk s mind községünk elég fogyatozásba vagynak.

Mindazáltal a szükségnek nagy voltát és hogy ngodnak reánk való gondviseléséből fogyatozása ne essék, ígérünk először ngodnak császár adójára 99 pénzt ad festum beatorum viti et modesti martýrum proxime ventur. kapu szám szerint beszoigáltatni.

Egyébb sok különbb, különbb fele szükségekre, kikre ez előtt együvé is máshová is közönséges jókra kellett és kellett ezután is ngodnak költeni, ígérünk azonképpen kapu szám szerint 75 pénzt ez jövendő Sz. Jakab apostol napjára beadminisztrálni.

Mely tereviselésre az székely uraink atyánkfiái is azonképpen ígérk magokat, az szász uraim is az ő módjok szerint.

Az magyarországi uraink atyánkfiái is az egy formt hetven öt pénzt az felül megirt napokra ígérk ngodnak kapu szám szerint fogyatozás nélkül beszoigáltatni.

Minthogy pedig mind az szomszéd országokba minden felől sőt még egyebütt is sokféle hírek és hadi indulatok viseltetnek, ez okáért és egyéb bizonyos tekintetekért mi is azonképpen lételt és vigyázást szükségesnek itéljük lenni. Tetszett azért hogy az nemesség minden vármegyéken és székes helyeken, az szászság azonképpen az ő helyeken és az magyarországiak is egyéb mód és szokás szerint ott az hol helyek vagyon, egy bizonyos napon, akit ngod hirré téssen nekik, mind lovagokat mind gyalogokat megmustráljanak és az előbbi articulusokba kijelentett tere és büntetés alatt, minden rendek az ő módjok és tartások szerint lovagokkal, gyalogokkal oly készen legyenek, hogy valamikor az idő és az szükség mutatja, mindjárást minden tartozás nélkül az ngod parancsolatjára felülhessenek és indulhassanak.

Nos igitur praemissa supplicatione Dnor. Regnicolar. trium Nationum et Partium Regni Hungariae Nobis Subjectarum etc. Datum Albae Juliae die 4 mensis Máj Anno Domini 1590.

(L. S.)

Lásd az említett codex 369—70. lapját. Mai írásmód szerint.

KORONCÓ TÖRTÉNETE.

Ebenhöch Ferencről.

Tagadhatatlan, hogy nemzeti történelmünk monumentális csarnoka csak úgy fog valahára teljes szépségében felemelkedni: ha minden hazafi, ki magában erre csak némi képességet érez, a helynek — melyet a gondviselés működése teréről kitűzött — multját szorgalmasan kutatgatja; s azt, amit annak történelmére vonatkozólag régi okiratokból, jegyzőkönyvek-, naplók-, anyakönyvek- és memoireokból, vagy a nép ajkáról vett hagyományok után feljegyzett, összeállítja; és úgy lakhelyének hű multját tünteti szemeink elé. — Ha így minden legkisebb helynek meglesz a maga monographiája, akkor könnyű leend a hivatással bíró historikusnak a fejedelmek és népharcok története helyett, magának a nemzetnek, különösen művelődési vajadásainak, anyagi és szellemi haladásának avagy hanyatlásának történelmét megírni!

Korántsem érzek ugyan magamban a történetírásra legkisebb hivatást is; mert kábáságnak tartanám olyasmibe kapni: mihez sem időm, sem kedvem, sem szükséges segéd-eszközeim nincsenek! Mégis midőn 1853-ik évben hiveimmel egyházunk első százados ünnepét ülném, forró vágy támadt keblemben: bárcsak azt, ami Koroncóról kikutatható, összeszedve és kortanilag egybeállítva birhatnám! A vágy tette serkentett! hozzá fogtam a kutatáshoz! sokat leltem a plebánia levéltárában, többet jegyezgettem fel magamnak az anyakönyvek- és templomi számadások tömkelegéből!

Ekkor hozott össze jó geniuszom megyénk fáradhatlan buvárával és honi történelmünk szorgalmatos művelőjével Ráth Károlylyal, ki legott hogy szándékomat érté: rendelkezésemre boesájtá történeti tárcájának Koroncóra vonatkozó adatait.

Aközben gyermekkorom kedvenc tárgya a numismatica bő tápra találván Milkovics József itteni birtokos gazdag pénzgyűjteményében és e szép tudományba vágó szakkönyveiben, Koroncó határát archeologikailag is kezdém vizsgálgatni; e kettős kutatás eredménye „Koroncó multja“, amint azt részint írott kutfők, részint néma emlékek után adnom sikerült, bokros foglalkozásaim és hiányos segédeszközeim daczára!

Koroncó, mely a kies rábavölgy, vagy inkább széles rábameder jobb partján, Győrtől 1½ órányi távolságban fekszik, már az őskorban tanyául szolgált e föld lakóinak. Ugyanis a nagy bakonyerdő északi szélén a Rábáig elterülő e síkföld alkalmas pásztor- és halász-tanyául kínálkozott a természet egyszerű fiainak, kik itt csakugyan le is telepedtek. E korszakból híjában követelne valaki írott kutföket, ilyenek még akkor itt nem léteztek; ezek helyett más emlékek tesznek e népek ittletéről bizonytságot; t. i. azon durva kézzel alkotott cserép- és kőszerszámok, melyek a tudósok által kő k o r s z a k n a k nevezett ezen időszaknak és barbar népeinek kizárólagos sajátja lévén: évezredek után jutnak kapa vagy eke segítségével a felszínre, hogy bennünket a hajdankor rég leünt nemzedékeire emlékeztessenek.

Birtokomban van több kőbalta-töredék, agyag orsógömb, kő gyanánt használt és kiélesített lapos kő (kő kő) és kő vésű; mely kezdetleges eszközök a koroncói határban találattván, nyilván azt bizonyítják: hogy e vidék már a legrégebb, az úgynevezett kő k o r s z a k b a n lakva volt. Nem merem ugyan állítani, hogy a határ ezen tája, vagy ama düllője volt az ősnép tanyája: mert e tárgyak nem egy bizonyos szűkebb téren, talán tömegesen; hanem inkább elszórva csaknem mindenütt leletnek, amint azt a dolog természete is érthetővé teszi: mert a miveletlen pásztor nép bolygó nomád életet kedvelvén, még csak állandó lakással sem birt.

A kőkorszak eszközei, és így történeti emlékei közé sorolandók még azon primitív mivű és csak szabad kézből,

nem korongon készült durva és kívülről többnyire cizfrázatokkal ékített cserepek, melyeket a szakértők Pannonia őslakosaitól, a Quádoktól és Markománoktól származtatnak.

Rómer barátomtól az efélékre figyelmeztetve, gondosan gyűjtögetem ezen sokaktól talán hasztalan gyermekségnek tartott apróságokat; és alig egy évi gyűjtögetés után többrendű és mivü ily barbar cserépdarabokat sikerült birtokomba keríteni, de amit nagyon sajnálok! egészet egyet se; mert a szegény földmives, midőn kapája vagy ekéje ily cserépedényt vet fel, kapzsiságának első hevőben azt rendesen összezúzza, s ha benne a remélt kincset nem találja, bosszuságában annak darabjait is elszórja. Így alig sikerült a mult ősszel egy igen csinos barbar fazoknak néhány töredék-darabjait a bábotai dülőben összeszednem, holott az egy szemtanu állítása szerint fellelésekor egészen ép volt.

Az ily edényeken a durva cizfrázatok még a fazok nyers azaz puha korában készültek darab hegyes fácskával, a kéz ujjáival vagy körmeivel úgy: hogy az illető eszközt az edény külső részén többnyire párhuzamos vonalokban függélyesen avagy vízszintesen, néha így is amugy is végig huzogatva, közbe-közbe tompa fácskával egyes pontok vagy pontsorozatok illesztettek; néha pedig hegyes fácskával kissébb nagyobb karélyok vagy körszegélyek rajzoltattak pontokkal körülvéve. A fennérintett s a Bábotában talált cserepek cizfrázata már újabb szakaszára utal az őskornak, mert ezen cizfrázatok a fazok kiszáritott korában és fém- vagy ércvésűvel hajtván végre, rendes párvonalok által alkotott mértani cizfrázatok mutatnak.

Már mi az elősorolt kő- és agyagtárgyak lelhelyét illeti, azok ugyancsak elszórttan találtaknak, főkép mégis a rábamederre dülő Bábotában, és a falu jelenlegi területén. Vannak orsógombjaim, melyek a Böresiféle kertben találtaknak; 1851. év nyarán pedig az ugynevezett Szentpéteriféle kertben egy 12'' magas és 6'' átmérőjü durva mivü fazok találtaknak telve hamuval és égett csontokkal, — ez alkalommal hallottam, hogy ugyanazon helyen már többször találtak hasonló fazokakat; ércnek vagy egyéb fémnek ott semmi nyoma sem volt; ez

tehát szintén egyik temető- vagy áldozathelye volt az ős lakosoknak, még pedig a legrégebb vagyis kő korszakban.

A barbarok újabb korszakából, melyben már a fémeket is miveltek, és eszközeiket nagyjából tisztán vörösréz-ből, avagy vegyérből (bronzból) készítették, mely korszakot azért „bronz korszaknak” neveznek -- ez újabb korszakból sokkal ritkábbak a leletek a koroncói határban általában, különösen pedig Bábótában, talán azért: hogy ez utóbbi legalább is 1717 óta eke által miveltetvén, rég kiadta becsesebb, kivált bronz kincseit; meglehet az is: hogy az éremvelés következtében célszerűbb védő és támadó fegyverrel ellátott barbar jobban kedvelvén a hadihoz inkább illő vadászatot, mint a békésebb, de a türelmet is jobban megviselő halászatot -- a rábaparttól elköltözött, és a téthi határban a zsedelydombig terjedő Bakony erdő szélében telepedett meg, hol nem vélt megtámadás esetében több biztosságot és vadat is talált elegendő! Gyakoriak azért a bronzleletek a téthi és koroncói határ érintkezési vonalán, legkivált a zsedelydomb és a kutyor körül; nyilhegyek bronzból és vasból, kések bronzból, karperecek vagy karvédék (armilla, *Handberge*) stb. efféle eszközök itt gyakran találhatók. Nyilhegyet bronzból bir: Milkovits ur, a győri muzeum (hol az itt lelt bronzkés is látható), sőt nálam azonkívül vasból nyilhegy is van; lefolyt tavasszal pedig a kutyor körül szántás alkalmával egy karvéd találtatott vörös rézből; sajnos, hogy az ekevas eldarabolta, darabjai nálam és Milkovits urnál vannak; birok azonkívül egy fél bronzkarikát is, ugyan a kutyor tájáról, mely a rajta látható rovátkos cifrázatoknál fogva méltán sorolható az ugynevezett bronzkorszaki karika pénzekhez.

Ezekután kétségtelen, hogy Koroncó tája már a legrégebb korszakban lakva volt; habár nem is lehet kimutatni a tért, hol az ősnépek laktak, melyeknek neveit sem tudjuk, s melyeket római történetírók nyomán általában csak Quád és Markomán néven ismerünk; és melyekről valószínű: hogy állandó, szilárd lakhelyekkel, épületekkel nem is bírtak; hanem mint aféle nomád vándornép sátrokban, vagy földalatti vermekben laktak! -- Valószínű mégis, hogy mint halászok a rábameder partján elterülő Bábota homokos dombjain voltak

leginkább tanyáik, melyek így nem csak a vízhez estek közel, hanem egyuttal ezen magasabb pontról az egész tájnak belátását is lehetővé tevék.

Történetileg bebizonyított tény: hogy a hódítók többnyire az általok legyőzött nemzetek és népek lakhelyeit és tanyáit szokták lakásul elfoglalni, a kész laképületeket szükségükhöz idomítván, vagy azok helyébe kényelmesebbeket építvén. Innét van az: hogy ahol régibb népnek akadunk tanyáira vagy telepeire, ott a későbbi nemzedéknek is feltaláljuk kétségtelen nyomait.

Igy van ez Koroncón is! mert a bábotai magaslat, mely már a barbaroknak tanyahelyül szolgált, utóbb a rómaiak alatt is benépesített lakhely volt; ott hol néhány év előtt a catastralis felmérések alkalmával a nagy falobor állott, ott a felszántott talaj római cserépdarabokkal nagyon sűrűen behintve, s közben hamuval vegyest, égett csontmaradványokkal tarkázva; bizonyosan római temető hely volt az, s azért ide közel kell keresni a római telep helyét is! Az eke azonban ennek minden nyomát elegyengette és végkép eltörölte olyannyira: hogy mai nap az említett temető helyen sem akadni még az oly közönséges obolusokra vagy nagyobb rézpenzerekre sem; a temetőtől nyugotnak mintegy 400 lépésnyire eső tájon a múlt tavasszal 2 darab ezüst dénárt talált egy földműves „Antoninus Aug. Pius P. P. Cos. IIII.” és „Antoninus Aug. Pius P. P. Tr. P. XXI. Cos. IIII.” felirattal.

Ezen bábotai telep annál emlékezetesebb, minthogy egyik iránypontját jeleli meg az Arabonából Semproniumba vezető római utnak. Ugyanis a gyirmóthi határ nyugoti részében, a rábameder partján, hol az ismeretes majd egy ölnyi átmérőjű körtvélyfa áll, s mely tájat a nép inaestheticus néven „seg-hegy”-nek nevez, tiz év előtt a partban öntött-mivü —, ottól ismét nyugotnak szintén a partban néhány év előtt más, hasonlólag római alapfalakra akadtak.

Amint már az előbbi szakaszban is említém, a Koroncóval határos, de téthi határban létező zsedely és kutyor dombokon, ugy a kő, valamint a bronz korszakban is nevezetes telep lehetett, mert innét kerültek a legritkább kő és bronz leletek; talán nem tévedek, ha azt állítom: hogy ez volt a

barbarok alatt szintugy mint a rómaiak idejében e vidéken egyik telep még fekvésénél fogva is: mert egyrészt a rábameder ingoványai, másrészt ugyan a vizig terjedő erdő által erős védpontul szolgált megtámadás ellen, valamint halat, vadat bőven nyújtott minden szükségletre.

Igaz ugyan, hogy eddig akár falnak, akár alapnak, de csak ároknak sem jutottak tudtommal nyomára, mégis népes helynek, telepnek kellett itt a rómaiak alatt is léteznie, mint-hogy e táj a római anticagliaknak leggazdagabb lel-helye. Tavasszal és ősszel, midőn a Milkovits József birto-kához tartozó ezen kiseded tér ninesen elvetve, különösen na-gyobb szelek után csak amugy szedni kell a mintegy szánt-szándékkal elszórt római obolusokat, melyek habár nagyobb-részt csak I. Constantin és utódainak korszakából valók, mégis csak a homokos talajban lehetséges épségük és ritka szép pa-tinájok által kitünőek. Római bronz és vas fibula, éretükör-töredék stb. itt vajmi közönséges lelemény. 1859-ik évben itt egyik barátommal böngészgetvén, egy mogyoró nagyságu, de mellette szabályos szépségü bronz Minerva-főcske lön fáradsá-gunk jutalma — e darab a győri muzeumban van.

Hogy a semproniumi ultra térjek vissza, az a Bábótában létező teleptől felső Koroncónak vette irányát a templomig, honnét délnek kanyarodván a temető szelében ugyanazon irányban folytatólag a Bószedomb mellett kanyarodott nyugotnak a téthi határban létező és előbb említett római telep felé. — Ezennel részben Rómer *) barátom felszólításának is

---

*) Lelkemből örveudek, midőn itt Pesten e soraidat olvasom. Adjon az ég munkád folytatásához jó kedvet és egészséget. Ha ügybarátidat is tudnád ennyire in corona felbuzdítani, — mennyi érdekes adat jöhetne nap-világra. — Ajánlom az „Isten nyila“, „láncos mennykö“ kutatását a köznép között. Majd minden faluban kaptam egy pár kőszekercét, melyet a banyák az emberek nyakbajain, a teheneknél ha vagy kevés, vagy véres tejet adnak, a tögye simogatására használják. Nem furcsa-e az, hogy Német-és Csehországban is a köznép ezen ősi maradványokat épen ugy nevezi — és épen ilyenmü babonára használja. Csak járj utána, ird le az alakot, kér-dezősködj kő nyilak, vésük után, és meglepő lesz akárhol az eredmény. — Minthogy pedig eddigi felszólításimnak ily szép sikerét mutattad be érteke-zéscddel, kérlek, el ne felejtöd ugyanazon korszak czölöp-építményei

elég volna téve; amennyiben a győr-sopronyi római utnak nemcsak három új iránypontját jeleltem volna meg a gyirmóthi, koroncói és téthi határookban, hanem az irányt is kitűztem, melyben e három pont az említett út által összekapcsoltatott.

Végül e vidék némely jelesebb római leleteit akarom felemlíteni.

1858-ik évben találtatott a gyirmóthi határban azon cserőp-veder, melynek felső felét az ekevas elszántotta, mely azonban még ily csonka állapotjában is 1, mérő teriméjű, és a győri muzeumban létezik.

Ámbár csak közönséges agyagból készült, hanem tökéletesen ép és részben némi csinnal alkotott azon két hamv-veder, mely a múlt évben a zsedelydomb körül találtatván, Milkovits ur sajátja. Az egyik 10", a másik 7" magas, hamuval volt telve, s fenekén II. Constantin iun. et Crispus réz obolussa találtatott.

Szintén a kutyor körül találtatott azon ritka szépségű és maga nemében egyetlen, bronz sodronyból font római fibula, melyhez hasonlót még a bécsi császári éremtárban sem láttam; hasonlólag Milkovits ur sajátja.

A vidéken talált római érmék Hadriantól egészen I. Theodosiusig terjednek, ennek nevére Alia Flaccillára van verve a legújabb pénz, mely tudtommal környékünkön a byzanti korszakból találtatott.

Különös az, mihez hasonlót sehol sem olvasék felemlítve: hogy ugyan a téthi telepen a lefolyt tavasszal egy Valens-féle kis bronz pénz találtatott, melynek egyidejűleg furt lyukába egy 3½" hosszú és 6 durvamívű tagból készült vas-sodrony-lánc van akasztva! E láncocska az éremmel valószínűleg egykoru, mert ott ahol az éremmel érintkezésbe jött, a különben szép patina képzését módosította.

Végül mégis említenem kell az egyetlen pogány sirhal-
mot, mely a koroncói határban 1863-ik év tavaszán leásatott.

---

után kérdezősködni végtelen posványaitok területén. Halászaítok fognak er-
ről tudni. Beh örvendetes lenne, ha azok nyomát valahol a H a n y b a n
feltalálhatnád!

Rómer.

Tetüdombnak nevezett ezen sirhalom a falu déli végén a házaktól 100 ölnyi távolságra létezett Milkovits József tagbirtokának szélén, magassága 8', kerülete 30 ölnyi lehetett; — benne 5—6 lábnyi mélységben a szokott tűzpadon 2 findsalaku, és ha nem csalódom, római mivü fekete agyag bögre találtatott, melyeknek fél füle a római simpulumra emlékeztete, obolusnak vagy más pénznemnek, avagy ércnek semmi nyomára nem akadtak.

(Folytatása következik.)

MAGYAR NŐK OKMÁNYTÁRA.

Közli Szontagh Dániel.

Ezen cím alatt szándékom oly okmányok ismertetését megkezdeni, melyben honunk lelkesb leányai s nők kezéből eredt irott emlékeket oly időszakból mutassam be, melyben a nőnemnek önállóság utáni törekvése kétségtelen mozzanataira már akkoron találkozunk, midőn a nőnemet hazánk törvényei a maínál nagyobb alárendeltség, megszorítás, sőt kizárás korlátai, a férfi mindenhatóság irányában, személy és birtokbeli tekintetben szerfelett nyomták. Ily hősnőkkel hazánkban főleg a török-magyar viszonyok szaka alatt találkozunk. Férjeiknek a csatamezőkhöz kötött szüntelen táborzásaik ideje alatt, reájok kellett bizni a birtok- s egyéb családviszonyoknak egész ellátását, — s e rendkívüli terhek alatt az illető nők, valamint önállóságuk ideiglenes terével megbarátkoztak, úgy némely ügyek elviselésére valóban meg is edzettek. Noha e nők intézkedéseit, hazánk akkori törvényei előtt csak szükség-szülte lépéseknek jelezhetnök, a mennyire azonban ezek a hon történetével már is szorosán összefonódtak, ugyanazokat ezzel együtt-járóknak kell elismernünk.

Közléseimet oly nők magyar okmányaival fogom megkezdeni, melyek születésük, neveltetésük vagy legalább férjhezmenésük által a felföldhöz kötve, Árva s Trencsin megyék

teren szerepeltek. Ehhez képest Árva, Ljethava, Bicse, Trencsin s Lednicz váruinak leányai s nejei lesznek e helyütt az elsők, kiket tulajdon magyar okmányokkal a közönség eleibe léptetek. Elvonva minden további osztályozástól, reményem, hogy eme elrendezés során fel nem akadnak, sőt méltányosak lesznek magok az alföld hölgyei és a felföld, oly társnőik irányában, kik a Kárpát völgyeiből is hazánk édes anyanyelvén irtak, — ha ezek itt helyütt elsők szólalandnak fel.

E nők jellemét illetőleg meg kell jegyezni, hogy önállóságuk jelezményét főleg születési családuk neve, cimere s jussai megtartásában s használatában, férjeik nevei s cimeinek vagy egészbeni mellőzésében, vagy csak másod vonalbani felvételében tudattak a közönséggel. Így találjuk Zrinyi Katát Thurzó Ferenc nejét, Cobor Erzsébetet Thurzó Györgynét, Thurzó Zsuzsanna Amade Istvännét, Thurzó Judit Jakusits Andrásnét, Thurzó Borbálát Erdődy Kristóf nejét, Thurzó Ilonát Illésházy Gáspárnét, Thurzó Máriát Vízkelety Mihálynét, Thurzó Katát Thököly István nejét, Thurzó Anna Szúnyogh Jánosnét, Lorántffy Susanna Rákóczy György fejedelem nejét — s többeket, kiktől okmányaink erednek.

I.

Gróf Zrinyi Kata Thurzó Ferenc özvegye adományos levele, minek erejével Trencsin megyében fekvő Jeszenicz nevű helységét Abaffy János uradalmi Praefectusának ajándékozta. Árva várában, 1574. apr. 5.

En Zrini Kata asszony Az Nagos Betlemfalvay Turzó Ferench Uram zerelmes házastársa, Adom mindeneknek tutára akkiknek illik ezen levelemnek rendibe, hogy az en zerelmes uram az Nagos Turzó Ferench aminemő Jezenich nevű falut Bicie várához valót zánt volt egessege korán az eo régtől fogvan való io zolgalattiaert Abafi Jánosnak molnával és minden hozza tartozóyval, miért hog' ezt eltebe el nem vegezhetete, — Erről halala oraian is emlekezetet teon, es azt hagia hog' en eonekŷ meg aggiam, — Azért — noha az en adomaniom keveset tezen, de mind az által, az en zerelmes uram hagiomasa zerint, nekŷ attam minden hozza tartozóyval ogie-

tembe jg hog' nekünk es az mÿ gyermekinknek hiven és Jamborúl zolgallion s ez után býria mint eövet, seót intem az en gyermekimet hog' eók is vele s meeg az megmaradekiával is ug' chelekeggienek ennek utanna is a mint illik Jámbor es Hiu zolgával chelekedni, — mely felöl megirt do-logról attam ez pechetes levelemet kezem irásával megerósi-tetet. Datum ex arce arva 5 Die april Anno Domini 1574 (P. H.) Zrÿny Katta m. s. k.

Eredetie Abaffy Aristides felsőlehotai levéltárában.

II.

Gróf Czobor Erzsébet gróf Thurzó György nádor özvegyének és Imre fiá-nak Árva megye örökös főispánjának szolgálatba fogadó levelük, vitézlő Czepkovits András Árva vári porkoláb részére. Bicsé várában (Trencsin m.) 1617. febr. 22.

My Czobor Zenthmihaly Czobor Ersebeth Aszoni az Ne-haj Tekentetes Naghos Groff Thurzo Geörgy Vramnak meghadgiot Eözwegje, es Groff Thurzo Imre Árwa Váranak örö-kes Vra es Varmegyeienek eörökes fő Ispania; Fogattuk megh az mÿ jámbor Zolgankoth az Vitézleo Czepkowitt And-rást ho penzes Zolgaink közze, kétt lówal, lezen fizetese min-denik lovára horul hora per f. 4. Magának Aztala. Kezdetik eztendeje die 21 Februar Anni 1617. Ennek bizonsagara attuk neki az mÿ kezünk irásával es pecsetwnkkal megerósi-teteth lewelwnketh. Actum in Arce nostra Bÿtche 22 Februar. Anno Domini MDCXVII. Czobor Ersebeth (P. H. ¹) Comes Emericus Thurzo (P. H. ²)

¹) Hosszudad gömbölyü, egy hüvelyknyi nagyságu pecsét, igen finom vágás cimere e következő: egyenes hadi paizs, annak emeltebb alljából két felálló keresztre fűzött struc toll, alatta csillag, felette hold szarvaival felfelé fordítva, — a sisak koronája két széleiből az alsóhoz hasonló két struc toll emelkedik, ugy azonban, hogy a korona középső foga egészen szabad s ezen egy gólya áll csőrében kigyót tartva, a gólya feje megett egy kis madár feléje repül. Kőirata: E. CZ. D. CZ. SZ. M. azaz Elisabeta Czobor de Czobor-Szent-Mihály.

²) Nagyságára az előbbenilcz hasonló igen finom metszvény, az egész Thurzó-féle bővített cimert tartalmazza tökéletesen kivételöleg. — A kőirat: COM. EMERICUS THVRZO DE BETHLENFALVA. C. P. DE. AR.

Szontagh Dániel Árva megye Okmánytárának II. köt. T. betű alatt, a melyhez az eredeti is csatolva van.

III.

Czobor Erzsébet gróf Thurzó György özvegye levele, melyben azt jelenti ki, hogy zúgolódó Abaffy György Árva uradalmi Praefektusa neki engedelmességgel tartozik csak úgy mint többi szolgálói is, minthogy ő esküdött legyen meg a főispánságra s a jószág is az ő sajátja, — írva Abaffy Miklóshoz, a felyebbi György öcséséhez Tokaj vára kapitányához, mikép ez utóbbi eziránt szóljon vele. Lietavai várában, 1622. jan. 29.

Generose Domine mihi observan: Aldja megh az ur Isten kgldeth telles eletiben minden kívánsági szerinth való jockal.

Lehotkárol ez ielen való honak huszonhetedik napian jrth kegmd leveléth nekem megh adák, mellyeth minden rendiben iol megh értettem. Az Instructiót hogy kgmed Abaffy György uramnak megh adta, igen kedvesen vettem kegtől. Hogy pedig ő kegme az kegđ Bátja az eleöth neki adott Instructiót a várból ala hozatta, es a mostaniat azzal conferálta igen akarát ... hogy . . . . . Ha mindenestől s ijol meg olvastatta keglnid meg tapasztalhatta hogy . . . . . Instructioni csak egy punctban sem különbözik attol amint kegnek mind az tizenhetedik s mind az huszönötödik artikulusokot melyekhet az kgđ Bátja citál levelében mi írva megküldöttem, azt megh olvasván megérti kegđ hogi én semmi egiebet nem kívánok most is, hanem csak a mi azokban vagion, csak akarnák érteni az emberek s az kgld Bátya méltóságát is meg nem sértem, sem sértettem vele egy szálniera is, de azt kvjánom hogi az en állapotom is helen maradjon és böczöletem meghtartassék s Instructiontól is feőgienek, holott en eszkööttem meg a feő Ispánságra s a Jószág is nekem sajátom, es ha mi oly dologh történnék senkit egiebet hanem engemet találnának meg felőle. Az véghházaknak sokkal keölömben vagion állapotjok de meig is csak edgyetlen edgy kapitány is nem mert egiebet czelekedni, hanem a mi Instructiójában vagion, ez így lévén menývel inkább szükséges hogy Zolgáim az en adtam Instructióhoz alkalmaztassák

magokat, kiváltképpen minthogi mindenben egyez diczeowlt szerelmes uram és idwözölt edes fiam Instructiójokkal. — Ha . . . . . semmi uijat nem kívánok, mi szükség azt disputálni, hiszen szabad arról megkerdezni Zolgaimot a mit érték, a mint cselekedtem most is, és a mit hallottam Rutthkaÿ Mihálytól mindgiart megjelentettem. A kegmed Bátya böczölet-jét a mi nézi, — En azt, sem az yó emlékezetü szerelmes fjam meg nem bántottuk sőt inkább öregbetettük, mely megtetszik akár csak ebből is, hoga diczöwlt szerelmes uram boldog kimúlása után minden állapotját s minden fizetését ő kglmének felljeb wittwk s ez után is ő kglk minth réghi meghyth jámbor kedves és fő Zolgánknak minden yó akarattal akarunk lenni. — Kegdet azért kérem ne itellje azt kgmed hoga nekem kedvem az kegmed Bátjához meg fogyott volna, sőt inkább szolljon neki is kegmed, nyugodjek meg elméjében s ne disputálja az Instructionat, ¹⁾ holott mindenben conformis az előbeniekkal. — Ebbeli kegde fáradságát kedvessen veszem. Ezzel eltesse Isten jo egessegbe kegdet. — Datum in arce Liethawa 29 Januarii anno 1622.

Dom Vram Gen. Digne honorans.

Illmi quondam Comitiss Domini Georgii Thurzó alias Regni Hungariae Palatini etc Relicta Vidua

Czobor Erzsébeth m. s. k.

Külcim :

Generoso Domino Nikolao Abaffy de Abbafalva Equiti aurato, Sacratissimae Regiae Mattis Elect etc. praesidii

¹⁾ Erzsébet támaszkodván II. Rudolf adománylevelére, melyben ez, 1606. marc. 1-je kelte alatt, Árva megye főispányságát Thurzó család mindkét nemére kiterjeszté, azonnal a mint Imre fiát, ki is a Nikolsburgi békekötés alatt megétetés következtében 1621-ki oct. 19-én meghalt, eltemetté, az imigy üresedésbe jött Árva megye főispányi székebe tette helyezé magát. 1622-ki január 19-én Nagyfaluban tartatott közgyűlésen letette a főispányi hitet is, s ekkoron valamint a megyei tisztikarnak, úgy Árva uradalmi tisztjeinek is tulajdon neve alatt utasításokat adott ki. Eme utasítás ellen fogott ki Abaffy György Árva vára Praefectura. Erzsébet azonban ezt is lecsillapította s a főispányságot csakis a halál vette ki kezéből 1626-ki marc. 30-án.

Thokajensis supremo Capiteo et Domino nobis observandissimo. (P. H.) ¹⁾

Abaffy Aristides felsőlehotai levéltárából, a hol ennek eredetie létezik.

(Folytatjuk.)

KORPONA VÁROSÁNAK TÖRTÉNETE.

(Folytatás.)

Csery Józseftől.

1653. ErIt aDfLICtIo Magna. (Pilarik.) — Diósy, máskép Nussdorfer Ábrahám a bíró. Korpona és Bábaszék közti területi perben Bakó István választatott meg ügyvédnek száz forint fizetéssel.

Martius 4-én, midőn a városi tanács és a híres polgárok teljes számmal voltak egybegyűlve, vitézlő Ibrámffi György; okos és ovatos: Nagy István, Horváth István, Leuko András, Soffka János, Bernát Tamás, Lamperti Tamás, Fidicinis János, Dreksler Márton és többek ezen városbeli csizmadia mesterek jelentek meg, mesterségökről hártján leirt, 1631-ben magyar nyelven kelt, átfordított, és a lévai céh függő pecsétjével megerősített bizonyos céhbeli cikkeket mutattak be, melyek először Győrből Komáromba, Komáromból Lévára, Léváról pedig Korponára hozattak, alázatosan esedezván: miszerint a tanács azokat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak ismerné el, és bizonyos előmutatott pontokban egyeznék be, melyeket a tanács elolvastván és gondosan megfontolván helybenhagyta amint következnek:

1) Ezen mesterek minden évben utolsó farsang vasárnapján a céhmestert szavazatokkal válasszák, a választottat pedig

---

¹⁾ Ezen pecsét jóval nagyobb annál, melyet a későbbi leveleknél leirandunk. Czobor család cimere egy részben még kivehető — a körirat azonban töröttsége végett nem olvasható.

magokat, kiváltképpen minthogi mindenben egyez diczeowlt szerelmes uram és idwözölt edes fiam Instructiójokkal. — Ha . . . . . semmi uijat nem kívánok, mi szükség azt disputálni, hiszen szabad arról megkerdezni Zolgaimot a mit értek, a mint cselekedtem most is, és a mit hallottam Rutthkaÿ Mihálytól mindgiart megjelentettem. A keged Bática böczöletjét a mi nézi, — En azt, sem az jó emlékezetü szerelmes fjam meg nem bántottuk sőt inkább öregbetettük, mely megtetszik akár csak ebből is, hoga diczöwlt szerelmes uram boldog kimúlása után minden állapotját s minden fizetését ő kglmének felljeb wittwk s ez után is ő kglk minth réghi meghyth jámbor kedves és fő Zolgánknak minden jó akarattal akarunk lenni. — Kegdet azért kérem ne itellje azt kged hoga nekem kedvem az keged Bátjához meg fogyott volna, sőt inkább szolljon neki is keged, niugodjek meg elméjében s ne disputálja az Instructiomat, ¹⁾ holott mindenben conformis az előbeniekkal. — Ebbeli kegd fáradságát kedvessen veszem. Ezzel eltesse Isten jó egessegebe kegedet. — Datum in arce Liethawa 29 Januarii anno 1622.

Dom Vram Gen. Digne honorans.

Illmi quondam Comititis Domini Georgii Thurzó alias Regni Hungariae Palatini etc Relicta Vidua

Czobor Erzsébeth m. s. k.

Külcim:

Generoso Domino Nikolao Abaffy de Abbafalva Equiti aurato, Sacratissimae Regiae Mattis Elect etc. praesidii

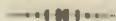
---

¹⁾ Erzsébet támaszkodván II. Rudolf adománylevelére, melyben ez, 1606. marc. 1-je kelte alatt, Árva megye főispányságát Thurzó család mindkét nemére kiterjeszté, azonnal a mint Imre fiát, ki is a Nikolsburgi békekötés alatt megétetés következtében 1621-ki oct. 19-én meghalt, eltemteté, az imigy üresedésbe jött Árva megye főispányi székre tetteleg behelyezé magát. 1622-ki január 19-én Nagyfaluban tartatott közgyülesen letette a főispányi hitet is, s ekkoron valamint a megyei tisztikarnak, ugy Árva uradalmi tisztjeinek is tulajdon neve alatt utasításokat adott ki. Eme utasítás ellen fogott ki Abaffy György Árva vára Praefectusa. Erzsébet azonban ezt is lecsillapította s a főispányságot csakis a halál vette ki kezéből 1626-ki marc. 30-án.

Thokajensis supremo Capitano et Domino nobis observandissimo. (P. H.) ¹⁾

Abaffy Aristides felsőlehotai levéltárából, a hol ennek eredetie léteznek.

(Folytatjuk.)

KORPONA VÁROSÁNAK TÖRTÉNETE.

(Folytatás.)

Csery Józseftől.

1653. ErIt aDfLICtIo Magna. (Pilarik.) — Diósy, másképp Nussdorfer Ábrahám a bíró. Korpona és Bábaszék közti területi perben Bakó István választatott meg ügyvédnek száz forint fizetéssel.

Martius 4-én, midőn a városi tanács és a híres polgárok teljes számmal voltak egybegyülve, vitélő Ibrámfői György; okos és ovatos: Nagy István, Horváth István, Leuko András, Soffka János, Bernát Tamás, Lamperti Tamás, Fidicinis János, Dreksler Márton és többek ezen városbeli csizmadia mesterek jelentek meg, mesterségökről hártján leirt, 1631-ben magyar nyelven kelt, átfordított, és a lévai céh függő pecsétjével megerősített bizonyos céhbeli cikkeket mutattak be, melyek először Gyórból Komáromba, Komáromból Lévára, Léváról pedig Korponára hozattak, alázatosan esedezván: miszerint a tanács azokat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak ismerné el, és bizonyos előmutatott pontokban egyeznék be, melyeket a tanács elolvastván és gondosan megfontolván helybenhagyta amint következnek:

1) Ezen mesterek minden évben utolsó farsang vasárnapján a céhmestert szavazatokkal válasszák, a választottat pedig

---

¹⁾ Ezen pecsét jóval nagyobb annál, melyet a későbbi leveleknél leirandunk. Czobor család cimere egy részben még kivehető — a körirat azonban töröttsége végett nem olvasható.

a többi céhek szokása szerint a tanácsnak megerősítés végett mutassák be.

2) A mesterség gyakorlásában a költségek könnyítése végett megengedtetik, hogy a német vargák ellenmondásai dacára a mesterséghez a szükségeseket vásárolhatják.

3) Hasonlóképen a német vargák ellenmondása ellenében, a timárok által kidolgozandó bőroket saját pénzükön a mesterség szükségéhez szabadon vásárolhatják.

4) Idegen csizmadiáknak se hetivásárkor, se más napokon csizmákat e városban eladni szabad ne legyen; kivéve az országos vásárt, és akkor se előbb, mint midőn az ide tódult idegeneknek szokás szerint az eladásra engedelem kihirdettetett; ami eddig délelőtti tíz óraker, t. i. a templomi szent tisztelet végeztével történni szokott.

5) Idegeneknek, leginkább azoknak, kik a török portékákat u. m. szatyán bőrből készített csizmákat hoznak ide, a helybeli csizmadiák kárára és élmezési keresetük kisszebitésére e városban árukat eladni szabad ne legyen.

6) Nehéz időben, midőn t. i. a készítésre szükségesek magasb áron árultatnak, a céhbe felveendő ujmester ebéd helyett 16 frtot tegyen le a mestereknek, és avval ment lesz a lakomai költségektől, letevén más 16 frtot a céhládába is.

7) Ezen mesterek az idegen csizmadiáktól 16 denárt követelhetnek, és e követelésnek felét, más céhek módjára, mindjárt a vásár végével a tanácsnak a cikkek védelmezéséért fizessék ki.

8) Hogyha talán valaki ezen mesterek közül valami áthágás vagy véték miatt a céh ítéletével túlterhelve érezné magát, legyen szabad neki ügyét a tanácshoz fellebbezni.

Melyek mind erősebb hiteül és bizonyosságául latin nyelven és hártján irt, nagyobb függő pecséttel megerősített levelet e tanács kiadatni megengedte. Kiadta Rosenauer András Korpona város jegyzője. ¹⁾

A zólyomiak városukat fallal bekeríteni akarván a korponaiaktól segedelmet kérnek: „Vitézlő, okos és ovatos urak, tiszteletreméltó barátink és szomszédink. Üdvöt és szolgálá-

¹⁾ Eredetie rongyos állapotban, az egyetem könyvtárában.

tunkat, legkészebb ajánlatunkat! Miután a szomszéd töröknek, a keresztény névnek e nagy ellenségének berontásaiból származó veszedelmek napról napra nevedednek, az Isten segedelmével városunk körül felállítandó falakban tovább haladni iparkodunk, és a mennyire erőnk gyengesége megengedi, a megkezdett művet folytatni megkezdettük. Tudjuk azonban, hogy mi ily teherviselésre az anyagi dolgok szüke miatt, egészen elégtelenek vagyunk: mégis nehogy idő előtt oly akadályoktól megijjedve kedvünket elveszítsük, feltettük magunkban, hogy segedelem kéréssel segítendünk e hiányon: és e végből közülünk kiküldjük vitézlő, okos és ovatos uraságtokhoz, az okos és ovatos Holicska Mátyást, barátságosan kérvén, méltóztassanak szándékunkhoz valami segedelemmel járulni; hogy így az ellenséges berohanások ellen a mi, és a szomszéd helyeknek biztosabb megmaradásáról gondoskodhassunk, és az adandó jótéteményt megköszönni, kiérdemleni és más esetekben viszonzni alkalmunk legyen. A többiben vitézlő, okos és ovatos uraságtokat az Isten pártfogásába ajánlván. Kelt Zólyomban, május 20-án 1653. Sz. k. Zólyom városa hű szolgálai, bírása és esküdtjei.

A templom ujitása bevégeztetvén, Dúló Gábor és Gergely a városi tanácshoz azon kérvénnyel járultak, hogy engedné meg nekik a saját és az övéi temetkezésére kryptát építtetni. Az engedelem october 8-án megadatott azon feltétel alatt, hogy ők egy legalább 200 frtot érő szöszéket szerezzenek, és minden temetés alkalmával ugyanazon templom számára 12 frtot fizetni tartozzanak; a többiben minden innen keletkezhető kár ellenében a városi tanács szabadsága és előjoga sértetlenül fennmaradván.

Kereszteltetett 100 tót, 16 német; meghalt 75 tót, 12 német; házasult 30 tót, 5 német pár; gyónt 1955 tót, 122 német.

1654. DeLe InMICos o! Pater benIgne nostros. (Pillarik.) — Podmaniczky Gábor a bíró. Julius 8-án a külvárosban, melyben 150 ház számláltatott, 140 elégett. Felgyújtója volt Szabó Géczy, keresztényből lett török és áruló.

Julius 10-én. E tűzvésznek alkalmából e város további fentartására és védelmezésére a tanács azt határozta: hogy az

első őrállás az alsó kapu melletti védfal szegletén tartassék észak felé; — a másik a H o l a B a s s t a nevü melletti védfal más szegletén dél felé; — a harmadik az ó városban K r a l o v s k a b r a n a kapunál lévő faerősségben; — a negyedik W o d n a b r a n a kapu melletti védfal szegletén a külváros felé. Továbbá azon házak, melyek a külvárosban W o d n a b r a n a mellett fabástyákhoz építve a tűzvész által nem emésztettek fel, elrontassanak, nehogy mint a tűznek táplálékai e városnak ártalmára legyenek; azután minden polgár háza előtt egy vízzel telt hordót tartson; s senkinek se legyen szabad éjjel égő gyertyával járni, hanem lámpással; végtére éjjel vagy nappal a pusokák kilövései tiltatnak.

E tűzvészről értesülve lévén gróf Forgách Ádám, dunán-inneni főkapitány, kéri magát efelől a tanács által tudósítatni: „*Szolgálók Kegyelmednek, Isten sok jókkal üldgya meg Kegyelmedet: Ide rossz hír futamodék kegyelmelek felől, jó akaró Biró Uram! Ugy lévén értésünkre, hogy a Török, a kegyelmelek Hóstattyát (?) egynéhány felől néki gyuitogatván, vallott volna ött száz házbéli kárt: kitul Isten oltalmazzon. De ha ugy vagyon, mi tsudálkozunk rajta, hogy ilyen dolgot eddig minékünk értésünkre nem kellett adni Kegyelmeteknek. Im azért Bori Istrány urat oda küldettünk, ezen kárnak megszemlélésére. Kinek ha valami dolgai miatt ott késedelmezőnek kellene lenni, Kegyelmeleket szeretettel kérjük, sött tisztünk szerént intyük s parantsollyuk is, hogy késedelem nélkül maga embere által tudósítsion bennünket. Isten tartsa meg Kegyelmedet jó egészségben. In Komjáth die 18. Julii A. D. 1654. Kegydnék szeretettel szolgál Gróf Forgáts Ádám.*“

Született a tótoknál 54; temettetett 72; egybekelt 15 pár; az Ur vacsorájával élt 1547. Németekről említés nem tétetett.

1655. Laeta Deo prosperante CoMItIa PosonII habIta. (Pilarik.) Ferdinand a mult évi novemberben országgyűlést hirdetett, mely folyó évi január 24-én kezdődött meg, és július 3-án végződött. Ebben a többi közt az határozatott, hogy a határszélek az oly hatalmas ellenségnek, a töröknek mindenütt biztosan ellenállhassanak, és a további leigázások eltávolitathassanak, a védhelyek bizonyos számu magyar ka-

tonasággal, ezek közt Korpona védhely is száz lovassal töltesék be. ¹⁾

Továbbá, minthogy Korpona városa régenten magáévá tett magánjoga szerint a kisebb hatalmaskodási perekben birságok és marasztalások kimondását egyedül magának tulajdonítani állittatik: az határoztatott, hogy e város és tanácsa a hatalmaskodási ügyekben, mind a birságok ítélésében, mind a törvény kiszolgáltatásában, az ország törvényeihez, nevezetesen pedig az 1618 : 60., 1647 : 81., 1649 : 18-ik cikkeihez tartozzék magát alkalmazni. ²⁾

Ugyanazon városban lakó nemesek, és néhai vitézlő Nagy István hátramaradott özvegye, Nussdorffer Pál a város birája és társai ellen panaszkodnak: miképen Nussdorfer Pál társaival együtt Nagy Istvánt, a jelen országgyűlés lefolyása alatt, megvetvén minden isteni és emberi törvény félelmét, azon város falai közt kegyetlen halállal kivégeztette. Mely önkényes emberölés utálatos bűne hogy büntetlenül ne hagyassék, a méltóságos nádor ur tüstint annak cselekvői és cinkosai ellen vizsgálatot teend, és az elmarasztaltakat kellőleg megbüntetendi. Az 1647 : 81-ik cikkben érintett per a vármegekben sértetlenül fenmaradván. ³⁾

E tárgyban Lippay György esztergami érseknek levele így szól: „Okos és ovatos urak, tiszteletreméltó barátink! Údv és jóakaratumk ajánlását előbocsátva. Uraságtok keblében annyi és pedig mértékfeletti emberöléseket nem helyeseljük. A mi a korponai biró és társai által történt emberölést, és az országgyűlésen szentesített cikkeket illeti, azokat némely részben megmásítani vagy eltörteni nincs többé hatalmunkban. Továbbá uraságtok tudósítanak engem a másik embergyilkosságról, miáltal t. i. kettő megöletett volna, a felett a szentkereszti tisztartónk mit teendő legyen, már megparancsoltuk neki. A többiben uraságtok jóakaratumkat tapasztalják, kiket sokáig jó egészségben lenni óhajtunk. Kelt a Trenesini fürdőkbén, július 15-én 1655. Jóakaró barátjuk az esztergami érsek.”⁴⁾

Hedervári jegyzetei e dologban ilyen felvilágosítást adnak: Nemes Nagy Zsigmond (?) vásár alkalmával Lippay

¹⁾ 1655 : 3. ²⁾ 1655 : 84. ³⁾ 1655 : 85.

György esztergami érsek két jobbágyát agyonverte. Tetten kapva a polgárok által elfogatott, és a tanács által halálra ítéltetett.

Nussdorfer Pál bíró helyébe Schreiber János tétetett.

Burius János mondja: Midőn Némethonba tanulás végett elmenni készültem, a pozsonyi országgyűlésen lévőek közül albumomba becses neveiket ezek jegyezték fel: Podmaniczky Gábor korponai követ; Rosenauer András Korpona városi hites jegyző. ¹⁾

Született 54 tót, 12 német; meghalt 75 tót, 10 német; eskettetett 16 tót, 3 német; áldozott 1600 tót, 190 német.

1656. MIRABILIA FACIENT DII. Per Deos intelligo, de quibus Psal. 52. (Pilarik.) — Rotarides Menyhért helyére német lelkésznek Pilarik Esaiás jött Mátyásfalváról, Szepesvármegyéből, és hivatalát május 20-án kezdte meg. Elhozatalakor Diósy András- és Drechsler Mátyásnak utiköltségre 40 frt 25 denár, szekereseknek 14 frt 50 denár adatott.

Vitézlő Rosenauer András jegyző a Hont vármegyei közgyűlésre küldetett, hol Gerhard Pál, Szelényi János, Bakó István és más nemesek által azért, hogy a polgári esküt letette, kigúnyoltatott, és a nemesi jellemre méltatlannak mondatott annyira, hogy a termet odahagyni kénytelenített.

A tanulók szindarabot adtak, miért is egy forinttal jutalmaztattak meg.

A tótok részéről kereszteltetett 84; temettetett 78; összeházasodott 22 pár. Németek száma nem jegyeztetett fel.

1657. LeVate CapIta prope est reDeMptIo. (Pilarik.) — Cziegelsdorfer Gáspár a bíró.

1658. Pilarik Esaiás német lelkész a selmeci tót lelkészségre a meghívást elfogadta, minek következtében március 25-én a selmeciek kéri a korponaiakat, hogy ezt rossz néven ne vegyék. Helyébe május 18-án Bartossovits Gáspár lépett.

¹⁾ Buri Jos.: Micae Historiae Evangelicorum, ed. Paulus Lichner, Posonii 1864. p. 208.

Mivel Leopold ő felsége római császárnak megválasztott, ez okból Vesselényi nádor hálaimát tartatni rendel: „Okos és ovatos urak: tiszteletreméltó barátink! Minekutánna az isteni gondviselés rendelkezéséből ő felsége Magyar- és Csehország királya, legkegyelmesb urunk, folyó hó 18-án a római birodalmi választó fejedelmek által római császárnak egyhangulag megválasztatott: Uraságtokat felkérendőknek tartottuk, hogy jövő augusztus hó 4-én „Téged Uram dicsérünk“ zsoltárt előbocsátván, örvendetes jelekkel és ágyuk dörgésével hálaimát végezzenek. A többiben jó egészséget óhajtunk. Kelt Püspöký mezővárosban július 27-én 1658. Uraságtoknak hivatalosokban kész barátjuk gróf Vesselényi Ferenc.“

Ezen örömnünetet másnap szomorúság váltotta fel, midőn t. i. a török ezen várost megtámadta, kilenc embert legyilkolt, és némelyeket magával elhurcolt. E szomorúság után a tanács ezen város biztosítása végett a körmői kir. biztosokhoz ekképen folyamodott:

„Vitézlő, különösen tiszteletreméltó uraink! Vitézlő uraságtoknak folyó hó 10-én mellékletekkel együtt, hozzánk küldött levelét illő tisztelettel fogadtuk és jól megértettük. Mi ámbár ezen város veszedelmes állapotját vitézlő uraságtoknak minapi levelünkben, melyben ólmot, melynek birását a többi szükséges oltalmi eszközök közt nélkülözzük, ő felsége a mi legkegyelmesb urunk nevében adatni kértünk, nagy részben megirtuk, mindazonáltal most is ugyanazt tenni el nem mulasztjuk.

Bizonyos az, vitézlő és tiszteletreméltó uraink, hogy ellenünk a török dühe napról napra mindinkább öregbedik. Mert alig tehet a bányavárosokba kenyelmesebb megtámadásokat zsákmányolás végett más felől, mint éppen ezen utjában lévő, hegyekkel, erdőkkel, a városhoz közel fekvő puszta dombokkal és völgyekkel ellátott Korpona területén keresztül annyira, hogy a városi falakon kívül élő szorongatott lakosok még dél tájban sem biztosak. Majd elragadtatnak, majd agyonveretnek. És mentől nagyobb zsákmányt sikerül az ellenségnek kézre keríteni, annál inkább bátorodik, és minket gyakrabban és erősebben, némelykor kiterjesztett zászlókkal, (a mint ez

mult hónap augustus 5-én is történt, sem szünik meg fenyegetni. És midőn a polgárok fegyveres kézzel a városból ellene indultak, közülök kilenc megöletett, s többen elhurcoltattak. Hasonlóan a reá következő kevés nap után huszonhárom lakos részint megöletett, részint elhurcoltatott. A lefolyt tizenhárom év alatt a török által háromszáznál többen pusztultak el, és ezen idő közepén minden barmainktól megfosztattunk. Mely szerencsétlenségeket leginkább a megállapított béke idején szenvedtük.

Ennyi szükségétől kényszerítve, minap nm. gróf Forgách Ádámhoz, és általa a nm. Herceg Magyarország nádorához, kegyes urunkhoz küldötteink által legalázatosb könyörgéssel járultunk: hogy a mult országgyűlési harmadik cikk tartalmánál fogva, ezen város bizonyos számú magyar lovasokkal, jó rendezéssel és bizonyos zsolddal atyailag láttassék el. Ezen város őrizetére és oltalmára van ugyan az Isten kegyelméből annyi lakos, de a törököknek akár nyilvános, akár alattomos berontásai ellen, magyar lovasok segítségére mégis leginkább szükségünk lenne. Mert ily módon nem csak Korponára, hanem Selmec, Körmöc, Zólyom, Besztercebánya, Dilna városokon és felső részeken is, melyeknek a mi városunk véd- és előfala, védelmökre, megmaradásukra sok lenne segítve: midőn t. i. az ut, mely az ellenségnek az említett helyekre ezen város területén megy keresztül, ily lovasok által legalkalmatossabban záratnék el minden oldalról: és az ellenség a lovasok gyorsabb futásaival sokkal könnyebben üldöztethetnék. Hogy a vitézlő urak a megmaradásra és oltalomra ezen köz eszköz elnyerésében nekünk segítségre legyenek, legalázatosabban kérjük: minthogy az előérintett nádor fensége is a mondott küldötteink által megkérve, kegyesen megigérni méltóztatott, hogy mihelyest ő cs. k. felsége Isten kedvezésével szerencsésen haza térend, azon lesz, miszerint a fenjegyzett országgyűlési harmadik cikk Korponára nézve teljesítsék, és számunkra bizonyos számú magyar lovas katonaságról gondoskodva leend. Maga az említett gróf Forgách Ádám ur nekünk levelében azt felelte, hogy kész bizonyos magyar lovasokat jó rendezéssel ide helyeztetni, ha bizonyos zsoldokról fogunk gondoskodni. Mi, a mennyire birunk, hűségünket és

a török elleni gyűlöletünket mind eddig, úgy jövendőben is, sőt szükség esetén még vérünk kiontásával is készek vagyunk ezt bebizonyítani. — Ezek azok, melyeket vitézlő uraknak válasz helyett megírni akartunk. — A kért ólom, és a meny nyire lehet a löpor, melyet eddig a török rohanása alkalma- kor leginkább szomszédinknak jeladás végett majd minden nap használni kénytelenítettünk, és jövendőben is kénytelenek leszünk, ő felsége ezen bánya kincstárából mentől előbbi el- küldéséért tovább is legalázatosabban esedezünk. A többiben vitézlő uraságtokat Isten oltalmába ajánlván jó egészségben lenni ohajtjuk. Kelt Korponán, sept. 12-én 1658. N. ugyan- azon város birája és esküdtjei.“

Bartassovits Gáspár halálával a német lelkész állomása megürülvén, a község ezen állomásra Proháczka Már- ton ugróci lelkészt választotta meg, ki is november 9-én e hivatalát elfoglalta.

A tót templomban kereszteltetett 80, meghalt 118, há- zasult 21 pár, gyónt 1714. Pilarik a németeket fel nem je- gyezte lelkészeik változása miatt.

1659. CVstos IsraeLIs non DorMITabIt. (Pilarik.) — Pilarik april vagy május hónapban hivataláról lelépett, helyébe september 5-én tót lelkésznek Institoris János jött. Ez született Besztercén, hol atyja Elias lelkész volt. Az első isko- lai éveit atyja felügyelete alatt, a többit Késmárkon, Bánócon, Privigyén, Bartfán, Kassán, Rózsahegyen és Lúcsén töltötte. Kitűnő sikerrel végezvén el tanulmányait, fiatal letére több helyen kínálták meg tanítói állomással. De ő nagyobb tapasztalás végett Danzigot s Königsberget választotta lakásul, és hét évig a legjelesebb német egyetemeket látogatta. Vissza- jövele után Bánócon, Selmecen, Trencsinben volt Rector. 1658-ban, midőn Bánócon a döghalál megszűnt, oda ment lel- késznek. Itt ötet azon szerencsétlenség érte, hogy midőn a tűzvész majd az egész mezővárost elhamvasztotta, minden va- gyonától megfosztatott. Innen Korponára költözött. ¹⁾

¹⁾ Klein Joh.: Nachrichten, II. pag. 261.

A pozsonyi országgyűlés, mely július 21-én kezdődött és december 4-én végződött, a negyedik cikkben elhatározta, hogy a Korponán tartandó lovasokról az 1655-ki harmadik cikk már valahára foganatosítassék. ¹⁾

(Folytatás következik.)

A GYÖRI KÁPTALAN ÁLTAL KIADOTT OKMÁNYOK.

Közli **Ráth Károly.**

Szándékom van minden a főtisztelendő györi káptalan által a legrégebb időktől fogva kiadott okmányokat közölni, és pedig a nyomtatásban kiadottakat rövid kivonatban a hely megnevezésével, a kiadatlanok közül az érdekeseket egész terjedelmökben, a kevésbé érdekeseket pedig velős kivonatban e helyen előterjeszteni. Először mindég kivonatokat, azután pedig a rendes jegyzőkönyvekből egyes iveket fogok közölni.

1210. *Kilián györi prépost és káptalanja ünnepélyesen bizonyítják, hogy Szent-Kereszt, Vosián (Varsány) és Lázi helységek lakosai a Bukon erdő (Bakony) királyi vadászmesterének semmivel sem tartoznak. Kilián prépost, Vede éneklő, Illés dékán, Péter örkanonok lévén. (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. VI. 100. l.)*

1210. *Opus györi kanonok végrendelkezésénél jelen voltak Péter ör, Felicián dékán, Beda éneklő, Benedek és Jakab főesperesek s györi kanonokok. (U. o. 105. 106. l.)*

1214. *A györi káptalannak Kilián prépost, Péter főesperes, Péter örkanonok, Felicián és Illés dékánok, Jakab főesperes, Miklós, Böröck s más kanonok tagjai jelenlétében Pót*

---

¹⁾ 1659 : 4.

comes özvegye a nyulasi várjobbágyoktól vett földek árát, megbizottja által kifizeteti s erről mind a két fél bizonyító levelet kérvén, az a káptalan pecsétjével megerősítve ki is adatott. (Fejér: Cod. dipl. III. 1. 150.)

1216. A győri káptalan előtt Uriás pannonhalmi apát és János comes, Runka helységben levő bizonyos földek ügyében egyesség kötetik. Teobald mester, Bede éneklő, Péter örkanonok, Pete magister Hospitalis domus, Tamás dékán, János, Pál és Virunt mester győri kanonokok lévén. (Magy. tört. eml. Okmt. VI. 139. l.)

1220. A győri káptalan bizonyítja, hogy a szent-mártoni apátság és Tüftlői Domonkos, meg István birtokai közt határjárás történt. Demeter mester olvasó kanonok lévén. (U. o. 170. l.)

1221. A győri káptalan Poto comesnek az austriai szent-keresztii apátság számára Sasunban tett alapítványáról ad bizonyosságot. Bulkó prépost, Beda örkanonok, Verunto dékán lévén. (U. o. 182. l.)

1219—1222. Kozma győri püspök a bakonybéli apát és a győri káptalan közt folyó pert kiegyenlíti. (U. o. 187. l.)

1222. Bulkó győri prépost és káptalana előtt a pannonhalmi apát, Lászlótól 9 apáti szőlőt vesz meg. (U. o. 188. l.)

1223. A győri káptalan előtt a pannonhalmi gyülekezet küldöttei és Endrös Nikodem szolgagyőri jobbágy fia — Tényőről — között barátságos egyesség kötött. (U. o. 194. l.)

1224. Benedek győri prépost. (Cod. dipl. III. 1. 464.)

1227. A győri káptalan előtt Osl comes Vicza helység határában 2 ekényi földet szerez az oda való várjobbágyaktól. (Alsó Szopori Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Vég hely Dezső: Hazai okmánytár I. kötet 8. lapján.)

A káptalan rendes felvállási jegyzőkönyvet az 1533-ik év nyarán kezdett vezetni, melynek első oldalán „Prothocolon Ecclesie Jauriensis“ áll felírva, a másodikon van bejegyezve a felvállás, de mivel ezen lap alsó és felső fele elrongyolott, azt a múlt negyvenes években levágták, s így csak a második okmányon kezdhetem meg közleményeim sorozatát.

Özvegy Csató Ámbrusné csenkezetei (Pozsony m.) nemes udvarházát 8 hold földdel együtt Benedök Andrásnak 25 magyar forintért elzálogítja. 1533. aug. 5.

Nos Capitulum Ecclesie Jauriensis etc. Quod Nobilis domina potenciana Relicta nobilis quondam Ambrosy Chatho de Chenkezethe, onera fratrum proximorum etc. Coram Nobis personaliter constituta etc. confessa est In hunc Modum, Quomodo ipsa pro quibusdam in magnis et Arduis suis necessitatibus ipsam ad presens vrgentibus, Euitandis, vnam sessionem seu Curiam suam Nobilitarem In prefata possessione Chenkezethe In Comitatu Poseniensi existente habitam In qua ipsa ad presens Resideret Simulcum octo Jugeribus terrarum arabilium vnun videlicet In Arokzegh, Alterum, in kerthalla, Tercium in Thokarczel, Quartum in kerekthobely, Quintum in Zabthelekhe, Sextum in kethwelzele, Septimum in Zergbely, vna medietas octauai in Chordawth, et altera medietas in Lithwanthelek locis nominatis adiaceret, alys eciam Cunctis suis vtilitatibus etc. Nobili Andree Benedewk de dicta Chenkezethe pro vigintiquinque florenis hungaricalibus plene ab ipso leuatis Infra tempus Redempcionis eiusdem pignori obligasset etc. Tali modo, Quod si prefata domina potenciana Infra quinquaginta Annorum spacia prefatam suam Curiam Nobilitarem ipsa vel Is Cuius Redempcionis magis competeret ad se Redimere voluerit extunc depositis et persolutis prius dictis vigintiquinque florenis, Annotatus Andreas Benedewk ipsam Curiam Absque omni processu litis Remittere deberet, lapsis vero ipsorum quinquaginta annorum spacys Solummodo medietatem illorum florenorum videlicet duodecim florenos et quinquaginta denarios persoluere ipse Andreas Benedek eandem Remittere debeat et teneatur, Assumens preterea memoratum Andream Benedek infra tempus Redempcionis eadem domina potenciana etc. hac Tamen condicione declarata Quod Annotatus Andreas Benedek ipsam dominam potencianam in vna domo seu Camera in facie ipsius Curie Nobilitaris constructa pacifice absque omni pensionis Solucone cohabitare permittat et sit astrictus harum Nostrarum etc. datum feria Tercia proxima ante festum Beati Laurency Martýris Anno 1533.

A harmadik okmány eleje levágtván, azt egy — még a jegyzőkönyv ép korában Pócza József levéltárnok saját keze által irt — másolatról egészítém ki.

Pordányi Mihály szabadhegyi szőlőjét Kalmár János győri polgárnak 6 magyar forintért eladja. 1533. oct. 8.

Nos Capitulum Ecclesiae Jauriensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis: Quod Providus Michael Pordany de Nyul coram Nobis personaliter constitutus onera et quaelibet gravamina omnium eorum quos videlicet infrascriptum tangeret ac concerneret Negotium et signanter Honestae Dominae Dorotheae Consortis suae in se assumens sponte et libere est confessus ac retulit in hunc modum: Quomodo ipse Vineam suam ab eadem Dorothea Coniuge sua * in ipsam condescensam In promontorio Jauriensi Zabady vocatam In vicinitatibus ab orientali prouidi Marci Andych et occidentali plagis honorabilis Magistri Luce de Nandor concanonici nostri sitam et habitam, Simul cum cunctis etc. prouido Joanni Kalmar Inhabitori hujus Nostre Ciuitatis Jauriensis ac domine Sophie consorti et Helene filie suis ipsorumque heredibus et posteritatibus vniuersis, florenorum hungaricalium Sex plene vt dixit etc. dedisset vendidisset et perpetuasset etc. Assummendo Insuper etc. Qui si nollet aut non posset extunc vigore presentium Idem Joannes Kalmar In aliam vineam ipsius michaelis pordany quam In promontorio Nywl haberet per Iudicem eiusdem possessionis se Introduci et sibi statuifacere possit et valeat harum nostrarum etc. In octauo die Sanctorum Omnium Anno 1533.

A *-gal jelelt szótól fogva az eredeti szerint van közölve.

1534.

Töre Gergely győri kanonok győri házát Nagyváti Pál kanonok-társának 50 magyar forintért eladja. 1534. ján. 31.

Nos Capitulum etc. Quod honorabilis magister Gregorius de Thevre Socius et Concanonicus noster In lecto Egritudinis valetudinarie In medio nostri constitutus, Onera etc. Quomodo

ipse Animo suo ad id deliberato et excerta sua Sciencia domum suam Jaurini In Ciuitate nostra Capitulari Emticiam In platea defunctorum Nunc communi clade deuastatam Cui orientali defunctoratus, et ab occidentali Sancti Columani domus et loca domorum dinoscuntur vicinari Simulcum structura alysque suis vtilitatibus et pertinencys quibuslibet etc. honorabili Magistro Paulo de Naghwath lectori ac socio et Concanonico nostro, Tum pro edificacione, et reparacione Tum vero pro Quinquaginta florenis hungaricalibus In moneta nunc Currenti modo Infrascripto sibi persoluendis dedisset contulisset et vendidisset Immo dedit vendidit et contulit Coram Nobis Tali modo, Quod vita ipsius Magistri Gregory de Thewre durante libere et pacifice vna cum annotato Magistro Paulo lectori domum eandem inhabitare valeat de Cuius domus edificacione et reparacione Idem magister Paulus desuis sumptibus prouidere debeat. Ipso autem Magistro gregorio ex hoc seculo decesso prescriptos Quinquaginta florenos executores vltime voluntatis et testamentarie disposicionis Memorati Magistri Gregory Cui illos persolvere commiserit Idem magister paulus lector dare et reddere debeat, hac Tamen condicione declarata, quod si deo sic volente dictum Magistrum paulum priusquam prescriptum gregorium E viuis decedere contingat, extunc ipseque Magister gregorius Quinquaginta florenos pro reparacione domus prefate per Annotatum magistrum paulum Citra vel vltra non Curando expositos executoribus eiusdem plenarie et absque omni defectu deponere debeat et teneatur Assumens Insuper Idem Magister Gregorius prenominatum Magistrum Paulum contra quoslibet etc. harum nostrarum etc. datum Sabbato proximo ante festum Purificacionis Beatissime Marie virginis, Anno domini 1534.

Az első jegyzőkönyv 3-ik lapján.

*Kajári István győri kanonok, elhunyt Labodi Pál kano-
noktársá nagy-écsi szöllejét bönyei Demsedy Istvánéknak 25 ma-
gyar forintért eladta. 1534. mart. 1.*

Nos etc. Quod venerabilis Magister dominus Stephanus de Kařar Archidiaconus Soproniensis Socius et Concanonicus

noster, legitimus executor vltime voluntatis et testamentarie dispositionis, honorabilis Magistri condam Pauli de LaBod Alias Similiter Socii et Concanonici nostri, de Cuius executoriali fide per litteras Testamentarias eiusdem condam Magistri pauli plena nobis extitit noticia, In medio nostri etc. Onera etc. Sponte etc. confessus est In hunc modum, Quomodo ipse vnam vineam Annotati condam Magistri Pauli Labody Empticiam In promontorio possessionis Naghech In monte Pansaelwe vocato Sitam Cui Orientali via deserta, Michaelis Mezaros de Jaurino a meridie ad missam defunctorum. In dicta nostra Ecclesia In quadragesima diebus letaniarum celebrari solitam vinee et ab occidentali plagis via publica dicuntur vicinari simulcum etc. Egregio Stephano demsedi de Bewn ac domine Catherine consorti sue Ipsorumque heredibus et posteritatibus vniuersis pro viginti-quinque florenis hungaricalibus vt dicunt plene persolutis et per ipsum leuatis, Juxtaque testamentariam Commissionem Memorati condam Magistri Paulj de labod expositis dedisset etc. Immo dedit etc. Assummens Insuper etc. datum die dominica Reminiscere Anno domini 1534.

Az első jegyzőkönyv 3- és 4-ik lapján.

Nagy-füsi nemes Petke Pülöp, Barabás, Ágoston és Luca gyermekeinek terhét is magára vévén, nagy szükségűtől kényszerítve signanter vero pro sustentacione eorum in hac Caristia maxima moderni temporis Komárom megyei Nagy-Füs helységében levő félnemesi telkét, mely keletről Gool Gábor, nyugotról Simon Pül nemesek sessiói között fekszik, minden tartozékival nagy-füsi nemes Somogyi Bálint és Ilona leányának 11 magyar forintért eladta. 1534. apr. 25.

Örsi Tamás abdai lakos nyuli szölleit Rattan Konrad ágostai polgárnak 118 magyar forintért jelzálogul valja. 1534. jun. 24.

Nos etc. Quod prouidus Thomas Ewrssý de Abda Coram nobis personaliter constitutus etc. Onera etc. Quod ipse quasdum duas vineas suas In Comitatu Jauriensi in Promontorio possessionis Nywl In locis hemal vnam Alteram vero Elew-

hegh vocatis existentes et habitas Medio prouido Joanne Sauren Institore negociorumque gestorum Circumspecti Corradi Rattan Inhabitoris Ciuitatis Augspurgensis eidem Corrado Ratt pro florenis Centum decem et octo hungaricalibus Jamdudum ab eodem mutuo leuatis, dedisset et pignori obligasset, Immo dedit et Impignorauit sub Tali Conditione, vt si prefatus Thomas de prescripta summa Anno proxime affuturo ad festum vrbani pape Quinquaginta Nouem florenos, In moneta Alemanica, Reliquos vero Quinquaginta florenos Iterum hungaricales in eadem Moneta Ad festum Beate Catherine Tunc proxime affuturum eiusdem anni terminos ad Id per eosdem deputatos eidem Corrado soluere et deponere non posset aut quoquomodo non curaret, extunc memoratus Corradus Rerum quarumcunque estimacione seclusa vigore presencium In dominium dictarum vinearum per Judicem eiusdem possessionis Inrandi habeat facultatem Tamdiu donec memoratus Thomas de fructibus et vtilitatibus eiusdem vinee aliorumque Bonorum suorum eidem Corrado de Centum decem et octo florenis solucio etc. satisfaciat harum Nostrarum etc. Datum In festo Beati Joannis Baptiste Anno 1.5.3.4.

Az első jegyzőkönyv 4-ik lapján.

(Folytatjuk.)

Rákóczy Zsigmond Erdély fejedelme Szamosközi István gyulafehérvári káptalani kiadót a mondott káptalan és az ország történetének megírása körül tett szolgálatiért Fehér megyében fekvő egy Magyar Gáldi nemesi kuriával és tartozékaival megajándékozta. Kolosvár, 1607. nov. 29.

Nos Sigismundus Rakotzi, Dei gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus ac Siculorum Comes etc. Egregys nobilibus, Stephano Litterato Deesý, Paulo Albajulio, Joanni Sardý de eadem Sard, alteri Joanni Kar-

kaŷ de eadem Karkó, Francisco Giarmathy de Sard, Michaeli Zeredaŷ, alteri Stephano Fenesŷ de Deva, scribis Cancellariae nostrae maioris, de curia nostra missis: item Thoma Zalay, de Alba Julia, Martino Litterato Karkay de dicta Karko, Joanni Zombori de Alba Julia, Georgio Zabo de Maros Vásárhely, et tertio Stephano Jázberénj de saepefata Alba Julia salutem et favorem nostrum. Cum nos dignam habentes rationem fidei, integritatis et meritorum nobilis fidelis nobis dilecti Stephani Zamosy alias Zamoskeözy Requisiteoris Capituli Albensis, quae ipse tum in negotijs dicti Capituli, tum in consignandis patrŷs historŷs, non minus utiliter quam laudabiliter, summa cum animi sui promptitudine et alacritate exhibuit, impendit et declaravit, ac in futurum quoque exhibiturus, impensurus et declaraturus est, Totalem et integram portionem possessionariam in possessione Magiar-Gald vocata, una cum fundo seu curia nobilitari desolata, ac penitus aedificŷs carente ibidem, in Comitatu albensi Transilvaniae existente habitas, quae antea Egregŷs condam Joannis Jacobini de Colosvar, alias Secretary Cancellariae aulicae majoris prefuissent, sed per mortem et defectum seminis ejusdem ad nos consequenterque collationem nostram juxta veterem et approbatam regni nostri Transilvaniae legem ac consuetudinem rite et legitime devolutam et redactam esse dinoscuntur. Totum item et omne jus Regium nostrum, si quod in eadem portione possessionaria et curia nobilitari deserta, qualitercunque existeret, aut eadem et idem nostram ex quibuscunque causis, vŷs et modis concernerent collationem simul cum cunctis eiusdem utilitatibus et pertinentŷs quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis pascuis, campis foenetis, silvis nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearam promontorŷs, aquis, fluvŷs, piscinis, piscaturis, aquarum decursibus, molendibus et eorundem locis generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad easdem et idem de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus, memorato Stephano Zamosy seu Zamoskeözy, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, vigore aliarum

nostrarum donationalium, superinde confectarum et emanatarum tenendas, possidendas pariter et habendas, gratiose dederimus, donaverimus et retulerimus in perpetuum, velimusque eundem Stephanum Zamosy in dominium praenotatarum totalis et integrae portionis possessionariae ac domum nobilitaris desolatae in Possessione Magyar Gald, jurisque Regy in ysdem qualitercunque habiti, per vos legitime facere introduci. Super quo vobis harum serie committimus, et mandamus firmiter, ut acceptis presentibus statim simul vel duo vestrum, sub oneribus alias in talibus observari solitis, ad facies praedictarum portionis possessionariae et domus nobilitaris desolate jurisque Regy in ysdem qualitercunque habiti statutisque easdem et idem eidem Stephano Zamosy ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, simul cum praedictis cunctis earundem utilitatibus et pertinentys quibuslibet, iure ipsis ex promissis incumbentibus, perpetuo possidendam si non fuerit contradictum. Contradictores vero si qui fuerint enocet eosdem ibidem contra annotatum Stephanum Zamosy ad decimum quintum diem, a die contradictionis ipsorum reddituros efficacem. Et post haec vos seriem hujusmodi introductionis et statutionis vestrae, simul cum contradictoribus et evocataribus, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum qui praemissae statutioni intererunt, nominibus et cognominibus, terminoquo assignato et expedita per vos fuerit nobis terminum ad praedictum, fide vestra mediante, rescribere debeatis et teneamini. Secus non facturus, praesentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum in civitate nostra Colosvar, die vigesima nona mensis novembris Anno Domini, Millesimo sexcentesimo septimo.

Nagy-Bánya városa levéltárában levő eredetiről közli

P. Szathmáry Károly
nagyenyedi tanár.

A NAGYMARTONYI S FRAKNÓI GRÓFOK.

Nagy Imrétől.

Az árpádi korszak alatt, hogy minő lovagias szellem és dicsőség fénye környezte királyaink trónját, történelmünkben tudjuk; — a magyarral vele született önértzet és lovagias büszkeség még megvolt ősi jellegében, azért is tódulának hozzánk s jövének hazánkba kíséreteikkel Európa nyugoti részéről a német, frank, spanyol, olasz stb. nemzetbeliek lovagjai, s a mi legjellemzőbb, honfiaink tárt karokkal várák őket, nem zúgolódtak, nem panaszkodtak, ha látták, hogy királyaink ezen jövevényeket kegyelmükbe fogadták s terjedelmes jószágokkal megajándékozták, mert látták őseink, hogy ezen kegyelmi tettek jövevényeink legtöbbszörre érdemesek is voltak. S őseink nem is csalatkoztak, az átültetett sarjak nemes gyümölcsöt termettek, belőlük hazánk igen jeles családai támadának s ezekben hány jeles férfiú?

A világtörténetben a régibb korszakot értve, alig van példa reá, hogy valamely nemzetet más nemzetbeliek annyira egyes jelesei felkeressék s közte letelepedjenek, mint ez nálunk történt; — közibénk jövének tehát mégis azok, kik nyelvre, szokásra annyira különböztenek tőlünk.

Ha a norman nemes áthajózott Angliába, s ott az angol-szász társnép között megtelepedett, nem csodálható annyira; de ha a még távolabbi büszke arragoniai nemes, vagy vegyük a közelebbi németeket, őseinknek kedves hazánk térein lett megtelepedésük első századaiban, ezen keleti faj között — meg birtak telepedni — valamely nagyobb vonzerőre kellett itt találniok, mely őket közibénk hozá, és megtartá; — nem lehetett nemzetünk miveletlenebb mint ők, mert akkor nem siettek volna annyira körünkbe, az akkor még igenis nemes gondolkozással összekötött lovagias büszkeségüket, nemzetünk fiainak magaviselése tökéletesen kielégítette; egy szóval, jól érezték magukat

őseink közt, s ez, az akkori társadalmi és műveltségi helyzetünk és alkotmányunk minőségére, de leginkább első királyaink bölcsességére nézve, a legszebb és elvitázhatlan erkölcsi bizonyítvány.

Míg a Gutgeleitok Hunt és Paznán nemzetsége, Venczelin, Volfgér, Hahold, Sponheimok stb. hazánk más részeiben telepedtek meg; — az árpádok korszakában Soprony megye főurai különösen három nevezetesebb nemzetséggel szaporodának.

Az első, s mindenesetre hazánkban is egyike az elsőnek volt „Kaal“ nevű német vitéz, ki szent István királyunk nevével Gizelával jött be hozzánk, és Soprony megyében „Cald“ nevű helységben telepedett meg; így írja ezt le II. Endre király által 1212-ben kiadott, és Zeechy Miklós országbíró 1371-ki ítéletlevelében kivonatban közölt okmány, melyet a jelenleg is virágzó Niczky családbeliek ősei, midőn a kaali birtokot megszereztek, s e miatt ludbregi Csuz János előbbi horvátországi bánnal pörben állottak, — az ország bírósága előtt felmutattak. Fejér György Cod. Dipl. Tom. IX. vol. 7. 264—76. lap. közli az egész igen érdekes országbírói határozmányt; — feltűnő Fejér György közleményében, hogy mind ő, mind Czech János, ki után az okmány közzé tétetett, a Niczky család őseinek nemzetségi nevét a „de generatione Tyák“-ot (Jaák) de generatione „Ayak“-nak olvasták, s így is adták ki az okmányt; — Fejér azután mindjárt e tévedést alapul is vette, állítván, hogy ezen Ayak (?) nemzetségéből a mai Akay család (talán Ajkay családot értett?) származott. Az árpádkori új okmánytár első kötetében, 22-ik lapon, ki van adva II. Endre fenn érintett okmányának kivonata, szinte Czech után közölve, a nélkül hogy megérintetnék, miként azt Fejér György már elébb közzé tette.

A második nevezetesebb család, mely bevándorolt hozzánk, II. Geiza király meghívására jött; Fejér által Cod. Dipl. Tom. VII. vol. 5. lap. 119 közölt kivonatban említettik, hogy 1150 körül Geiza király meghívására Godfrid és Albert vitéz harcosok hazájukat elhagyva Magyarországra megtelepedtek, s a király nekik a többek közt oda adományozta Soprony megyében Lucsmán helységet (Locsmánd) a kir. udvarnokok

Gerold (Gyirót) nevű földterületét, az ezekhez közel a Rép-czétől éjszakra fekvő Saaród nevű (a mai Frankó) Soprony várához tartozott birtokot.

Ezen Godfrid és Albert jövevényektől származtak a későbbi Frankói grófok és nemesek, kiknek egyik örököse Geős Antal, még 1412-ben Frankó helység iránt Borsmonostorral pert folytatott.

Ennyit egyelőre ezen megyénkbe bevándorlott 2 jövevény családról, áttérek már most a 3-dik családra, azaz kitűzött tárgyunkra.

Endre királynak egy 1223-ban kelt adomány leveléből (Fejér III. 1. 393. köv.) kiderül miként Simon nevű lovag, már Endre király idejében, Arragoniából hazánkba költözött — s a királytól földet hol letelepedhessék, kérvén, e végett Reuteukeur (Röjtökör) nevű földtér „terra“ jeleltetett ki számára. Ezen Röjtökör neve földtér, a mai — Lajthaszti. miklósi határ keleti részét, a pecsenyédi savanyu kut vidékét, úgy a pecsenyédi határnak azon részét, mely mai napig is „Wart“ dülönnek hívatik, s hol maig is ezen dülő melletti erdőben egy „földvár“ nyomai fentartvák, — foglalá magában. Az adomány levélben — Simonnak ezen röjtököri földterületére nézve — mint jelenleg ismeretlen helynevek előfordulnak (az idézett helyen) Fenufeu, Gunther pusztája, Bornochofey, Gunthus, Sivindi föld, Ekca falu — a Beseneu falu neve alatt a mai Pecsényéd, Theluk falu alatt, a mai Ujtelek, Martonfalva alatt a mai Nagymarton, Gadimásrét alatt a mai Rétfalu, Sárviz alatt a mai Lajtha értendők. — Ekca alatt a Lajthán innét eső Czillingdorf neve lappang; a régibb századokban két Ikka falu volt ismeretes a Lajtha mellett (l. alább), egyik a mai Czillingdorf, a másik a mai Neufeld (Lajtha ujfalu).

Történelmünk úgy tanítja hogy Simon és Bertram arragoniai lovagok Imre király nejével jöttek be honunkba, így adják azt elő Kézai, Turóczi, s utánnuk többi történetíróink, minő alapokon természetesen azt nem mondják (Lehoczky Stemm. II. köt. 237. lap, szinte Kézai és Turóczi után épen 3 testvért említ Mihályt, Simont és Bertrámot, kik Imre király nejével Constantiával 1190-ben honunkba bejövének). Kézai és Turóczi kronikásaink, ezen előadását kétségbe nem

vonhatom, — azonban kitzűzött czélom egyedül az lévén, hogy a Nagy-Martoni család emlékezetére vonatkozó adatokat okmányok alapján állítsam össze, a történelmi adatokat megérintem ugyan, de ez alkalommal a hol lehetséges alapul egyedül az okmányokat veendem.

Tisztelt barátom Ráth Károly az 1853-dik új magyar muzeum első kötetében a 139-dik és következő lapokon, a Győr-megyei főispányokról értekezvén, miután a Nagy-Martonyiak közül ketten u. m. 1-ső Simon és 1-ső Pál Győr-megye főispányi tisztét is viselték, ezek rövid életrajzát is röviden megírta; — Ráth barátunk is Imre király alatt költözteti be Simont a Nagy-Martonyiak ösét; — Bertram állítólagos testvérét azonban nem említi, — okmányainkban nem is említetik Bertram mint az első beköltöző Simon testvére. IV-dik Béla egyik okmányában 1243. évről is csak az mondatik, hogy Simon és Bertram grófoknak a király maga, úgy atyja II-ik Endre király irányában tanusított érdemeit különösen a tatár futás alatt Esztergom várának vitéz megvédelmzéseért tekintetbe véve, néhai Dénes nádor 23 ekényi nagyságu birtokát, u. m. Gadundorfot, Zoluntát és Pucyn nevű földterületeket Mosony és Soprony megyékben, és Keszew földét a Vágközben, nevezett Simon és Bertrand grófoknak oda adományozta (1. Fejér IV. 1. 274.). Bertrand tehát e szerint fia is lehetett 1-ső Simonnak. Mi onnét is következtethető, hogy egy Nagy-Martoni Bertrándról van még emlékezés 1265-ben, úgy özvegyéről 1302-ről, továbbá IV. Béla király tekintetbe véve Bertrand gróf érdemeit különösen Fridrik osztrák herceg elleni hadjáratban tanusított vitézségét, a sopronyi végekben 3. Család falu határait (a mai nagy erdőt) mely a szolgálgyőrök azaz királyi várjobbágyok birtokához tartozott, nevezett Bertrandnak adományozta 1257-ben (Fejér IV. 2. 427. lapon); utóbb azután 1265-ben a győri káptalan Bertrándot ezen 3. Család nevű falu birtokába beiktatja. — (1. Fejér IV. 3. 306) Bertrándnak örököse nem lévén, hogy Családot a XIV. század elején Nagy-Martoni Pál örökölte és birta kitűnik az általam „Sopron és környékéről“ irt cikkemben egy 1329-dik évről közölt okmányból; — úgy Nagy-Martonyi Pál és rokonai közti 1346-ban alább bővebben említendő osztályból.

Nem tudom minő alapon nyugszik Schwandtner Script. Rer. Hung. Tom. 1. 138—139. l. és Horváth István, Magyarország gyök. régi nemzetségeiről 25. lapon olvasható azon állítás, hogy Simon a Nagy-Martonyi grófok őse, legelsőben Esztergom megyében kapott haszonbéri birtokot, melyet saját Spanyol honbani vára nevére Bojotnak nevezett, és hogy 1228-ban megkérte Simon Endre királyt, hogy örökbirtokot adjon neki ezen haszonbéri birtok helyett — úgy nyerte aztán adományba a Sopron vármegyei röjtökőri birtokot. — Mind ennek semmi nyoma sincs Endre királynak fenn idézett okmányában (Fejér Cod. Dipl. Tom. III. 1. 393—396), Horváth István idézete már csak azért is hibás lévén, mert azt említi hogy Simon 1228-ban kérte fel erre a királyt, — Endre király okmánya pedig Röjtökőről már 1223-ban kelt.

Ezen első Simonnak a haza és királyi trón iránti fényes érdemeit elősorolta már tisztelt barátom Ráth fenidézett értekezésében — csak elég legyen még azt említenem, hogy Marton falu, honnét későbbi elnevezésöket vették 1230-ban jutott Simon gróf birtokába, — Ayan és fiai mint hűlencstől II. Endre király e birtokot elvevén és Simon grófnak adományozván. (1. Fejér III. 2. lap. 207.)

Simon grófnak tehát három fia volt, Bertrand, Simon és Mihály; — Bertrandról említés van 1265-ben is, mely évben több sopronyi várjobbágytól Pughina nevű földterületet megveszi a mai Pecsényéd mellett (1. Fejér IV. 3. lap. 301).

Ezen Bertrandnak gyermekei nem maradtak, egyedül Erzsébetről mint özvegyéről van említés 1302-dik évről (1. Fejér VIII. 1. 112.)

1-ső Simon másik két fiáról, 2-dik Simon és Mihályról több ízben emlékezik történelmünk, s különösen a XIII-dik század végéről, ugy a XIV-dik század első két évéről okmányainkban. Ők birtak annyi ildommal, hogy mindég a fennálló hatalommal tartottak, — IV-ik László, de különösen III-ik Endre alatt iszonyu pártviszály dulta szegény hazánkat, voltak több fő uraink, kik majdnem mint egyes ellenkirályok uralkodtak birtokaikon; Simon gróf fiai ekkor is megtarták hűségöket a koronás király irányában, s midőn III-dik Endrével 1301-ben az árpádok utolsó fia sarjadéka a sirba szállt, s

több ellenkirály és pártvezér küzdött egymással a hatalom felett, minő ildommal megtudták itélni kié leend a győzelem a többi felett — azonnal Robert Károly zászlójához szegődének, s mind maguk, mind fiaik, ezen király iránti hűségökben megmaradtnak.

Jutalmazva is lönek királyaink által; — leginkább elősorlja ezen 2-dik Simon és Mihálynak a koronás királyhozi hűségét és érdemeit III-ik Endre királynak egy 1294-dik évi okmánya. Ezen királyunk ugyanis a szomszéd Albert osztrák herceggel hosszas háborut viselt; — a harctér, hol maga Osztrákhon, hol hazánk nyugoti széle, a Soprony városon fellüli rész, és Mosony megye volt; a Nagymartonyi grófok tehát főszereplők lehetének a háboruban, midőn ez birtokaik nagy részén vitetett; — így fordul elő a most említett 1294-ki okmányában III-ik Endre királynak, hogy a Nagymartonyi grófoknak e hadjáratban tanusított hűségökért, ezeknek a már atyjuk után öröklött röjtökőri birtokot örökre odaadományozza; — egyszersmind megérintetik az okmányban, hogy az osztrák herceggel kötött békepontok értelmében a Nagymartonyi grófoknak „Mortun“ nevű várak is lerontatni határoztatott; ezen vár tehát szálla volt a szomszéd németek szemében, innét tettek bizonyosan számos kitöréseket a Nagymartonyi grófok az osztrák földre, mi természetes, hogy a szomszédok inyére nem lehetett (l. Fejér VI. 1. lap. 294.).

Hol keresendők ma ezen „Mortun“ vár nyomai, Nagymartony körül-e? vagy máshol, az első tekintetre biztosan meg nem határozható, mert Nagymartony határában, tudtomra legalább, még váromladvány nyomait sem találhatunk fel; s Nagymartony vidékén más vár nem ismeretes mint Fraknó vára, s így „Mortun“ vár nevezet alatt a mai Fraknó is érthető; annyi bizonyos, hogy Albert osztrák herceg még 1282-ben egy Vorchtenstein nevű várnak szinte leromboltatásáról intőzkedik (l. Fejér V. 3. 140.) és miután Fraknót ez időben birták már a Nagymartonyi grófok (l. Fejér IX. 1. lap. 467. s köv. lap.), könnyen meglehet, hogy Vorchtenstein magyarul Mortun várának is hivatott. Ismeretes okmányainkban a XIII-ik század végéig, sőt a XIV-ik elejéről valókban sem fordul elő e név „Castrum Fraknó“. 1282-ben ezen német

nevének „Vorchtenstein“ nyoma van a fenn érintett okmányban, s meglehet, hogy mai neve egy 1202-ki okmányban érintett Forkosfertes nevében is lappanghat (l. Fejér II. 395.). — Azon nézet is támad bennem, hogy a Nagymartonyiak őséneke adományozott Rőjtökör nevű földterület, a mai fraknói határt is magában foglalja. — Mind ezen bizonytalanságot csak azon körülmény okozza, hogy Fraknó várának mint ilyennek neve a XIV-dik század közepéig (1346-ig), eddig köztudomásra jutott okmányainkban nem ismeretes. Támadhat azon nézet is Albert királynak fenn érintett okmánya nyomán, hogy Fraknó vár s az alatta levő falu határa a XIII-dik században osztrák honhoz tartozott, mit némileg erősiteni látszik a fenn érintett 1202-ki okmány, melyben Mortun falu (Nagymartony) osztrák honnal határosnak lenni mondatik; azonban ezt még is határozottan kétségbe kell vonnunk, mert történelmünkben ennek nyoma nincs, s erről még inkább meggyőződhetünk az esztergomi káptalannak egy 1346-ik évben kelt okmányából (l. Fejér IX. 1. 407. v. k. lap.), mely szerint 2-ik Simon és Mihály Nagymartonyi grófok örökösei birtokaikon megosztóznak, ez okmányban megemlítetik a többek közt már „Castrum Foruknó et villa subtus ipsum castrum existens,“ az osztálylevél egyszerszínind megérinti, miként Fraknó várt az osztózó testvérek és unoka testvérek őseiktől öröklötték és egymás közt Nagymartonyi Simon és Mihály gyermekei (fiai) két egyenlő részre felosztották, s miután ez osztálylevélben Rőjtökör is külön előfordul, határozottan megállapítható, hogy Rőjtökör magában foglalta a lajtha-sz.-miklósi (Neudörfl) határ egy részét, az 1294-ben lerontatni rendelt Mortun vár alatt pedig a mai Fraknó vár értendő.

Miben találta tehát alapját, hogy eddig mintegy bizonyosnak tartók, hogy Fraknó várát a Gylet hercegek bírták, s hogy az utolsó Gylet 1360-ban halt meg mint Fraknó vár utolsó birtokosa (?), azt adják azok elő, kik e nézetben vannak; ennek megcáfolására úgy hiszem maga a fent érintett 1346-róli osztálylevele a Nagymartonyi grófoknak elégséges.

Nagymartonyi 2-ik Simon és Mihály 1-ső Simonnak fiai, hogy még 1303-ban is éltek, tanúsítja Fejér Cod. Dipl. Tom. VIII. 1. 145. lapon közölt okmány, mely szerint Nagymartonyi

Simon és Mihály, Csák bán fiaitól Sár vize melletti (a mai Lajtha) két Ikka nevű helységeit megvették, itt a fennevezett Simon és Mihály mint Nagymartonyi Simon fiai említettnek; — nem áll tehát, mit Nagy Iván genealogiai munkájában állit, hogy 2-ik Simon fia Pál vette volna elsőben a Nagymartonyi nevet fel, mert ennek öregatyja 1-ső Simon is már így hivatott. — A két Ikka nevű faluk alatt a mai Czillingdorf (jelenleg Austriához tartozik, azonban a Lajthán innen fekszik), ugy a mai Neufeld (Lajthaujfalú) értendők.

1-ső Simon fiai 2-ik Simon és Mihály 1304 körül elhalván, — 2-ik Simonnak Pál és Lőrincz fiai maradtanak (l. Fejér VIII. 1. 173. VIII. 4. 89.) ¹⁾

Nagymartonyi Pál vagy németül Paul von Marteinsdorf (l. Fej. VIII. 2. 496.) folytonos hive maradt Robert Károly királyunknak; — atyjáról maradt tetemes birtokát új szerzeményekkel, — részint a királytól nyert adományokkal szaporitá; a haza és a trón iránti érdemeit már előszámlálá Ráth Károly fenn idézett munkájában; ő ország bírása volt több évekig. Pálnak neje volt Puchamari vagy Puchaimi Henrik leánya (l. Fejér IX. 1. 92 és IX. 1. 448—449.), gyermekei nem maradtak. Pál még 1349-ben is élt.

¹⁾ Egy a győri káptalan levéltárából a Hazai Okmánytár 1-ső köt. 156. lapon közölt 1328-ki okmányban említés van Bojóti Simonnak egy leányáról (filia Simonis de Bayoth) mint Köcski Sándor volt országbirónak özvegyéről (relieta Alexandri de kuchk). Tehát a XIV-dik században is divatozott a Nagymartonyiaknak Bojoth váruról, — mint állitják Spanyolországból származó elnevezésük; ugyan ezen okmány szerint a XIV-dik század harmadik tizedében országbirói tisztet viselt Sándor nem lehetett Nagymartonyi Simon fia, mint ez a „Magyar történelmi tár“ VI-ik kötet 181-ik lapján felhozatik, hol egyszersmind megemlítettik, miként Nagymartonyi 1-ső Pál már 1319-ben volt országbiró, 1328-ban pedig macsói bán, én mind ennek határozott nyomait Fejér okmánytárában az ugyanott idézett helyeken fel nem találhattam. Nagymartonyi Pál 1341-ben országbiró volt, erre vonatkozólag curiosumul lássuk, mint ismerteti őt Lehoczky Stemmatographiája 1-ső részében; — a 76. és 77. lapokon ugyan is ez áll „1320 Paulus filius Simonis de Martinsdorf, avus Viclini ex fam. Kanisa (?). 1341 Comes Paulus de kanisa (?) filius, Simonis de Stompha (??) in C. Poson“. Hogy és miként lehetett elnevezéseket így elferdíteni, a családok egyes tagjait így összezavarni, meg nem foghatom.

Nagymartonyi Lőrincz, Pál testvére, szinte több kegyelmi tényében részesült Róbert Károlynak, különösen midőn Pál testvérével a Bazorád elleni hadjáratban magát kitünteté, a király neki és testvérének Szeleskut helységet adományozá, 1331. pankotai várnagy volt (Fejér VIII. 3. 535.), 1332-ben pedig Zaránd megye főispánya (Fejér VIII. 3. 60. VIII. 4. 896.); ezen Nagymartonyi Lőrincnek neje volt Horsimdorfer Margit (l. Fejér IX. 1. 82. lap.), gyermekei voltak Margit, — 1361. Imre főlovászmesternek István bán fiának neje (l. Fejér IX. 3. 316. és 383. lap.), továbbá Bertalan és Miklós (Fejér VIII. 4. 599.)

Ezen Lőrinc 1340 körül elhalván, testvére Pál és fia Miklós, úgy fen nevezett Nagymartonyi Mihály unokája Miklós, — kiről alább leendő szó, — 1346-ban a Nagymartonyi család által birt jószágokon megosztottak, (l. Fejér IX. 1. 1448.). Az osztály tárgyát következő birtokok képezék, csak a Soprony megyeieket említve: Rőjtökör, a vámszedési joggal, Abram két hydja a Lajtha vize mellett, Kwesd, (a mai Szárazvám), Bessenew, Pomagh, Heren, Syklusd, Nogmorton, Fraknó vár, s az alatta levő helység, Wysum (Rétfalu), Sandorf, Keresztur vagy Bogyoszló, és Család, utóbb azonban ez osztályt 1351-ben megváltoztatták Nagymartonyi Lőrincz fia Miklós és Mihály fiának Niklinnek fia szinte Miklós, egymás irányában kölcsönös örökösödésre kötelezván magukat (l. Fejér IX. 2. 107. l.)

Attérve már most 2-ik Simon testvére Mihályra; ennek több gyermekei voltak, Endurl vagy András (Fejér VIII. 2. 241.) 1320-ban udvari apród (VIII. 2. 246.) Bertalan (1312-ben Fejér VIII. 1. 469.) Dénes (1324-ben Fejér VIII. 2. 535.) és Nyklin vagy Miklós (Fejér VIII. 1. 73. VIII. 2. 241. 535. VIII. 3. 602.) Csak ez utóbbinak maradt gyermeke szinte Miklós (Fejér VIII. 3. 603. IX. 4. 651.), ennek neje Cheyave Otto leánya Margit volt (Fejér VIII. 2. 652.)

(Vége következik.)

MAGYAR NŐK OKMÁNYTÁRA.

Közli Szontagh Dániel.

IV.

Gróf Thurzó Ilona Illésházy Gáspár neje az iránt nyilatkozik, hogy atyja végrendelete értelmében vallását holtiglan követni fogja. Bicsé, 1617. apr. 27.

En Bettlenfalvaý Gróff Turzó Illona, az Tekentetes és Nagyos Illiesházy Gáspár Uram Trenchin és Lýpto Vármegeknek Fő Ispányának házastársa, adom tudássára mindeneknek, az kiknek illik. Magamra felvéven leendő gyermekimnek terhít, hogy én Istenben nyughovo szerelmes Uramnak Apámnak, az Tekintetes és Nagios Bettlenfalvaý, Groff Turzo György Uramnak Magiar orzágnak Palatinusának, kúnoknak biraianak, Arva Varmegyének Eorekes Groffianak és Fő Ispánianak, az Feolségheš Romai Czaszárnak es Magyar orszaghi második Mattias kiraly Urunknak eo Fölseghenek titkos tanaczanak és Magyar országban Helytartoianak etc. utolso akarattiához es Testamentumához magamath mindenekben tartani és alkotmazzatny, siöthh az mennire enghemeth azon eő Nagia utolsó akarattia illeth, be is tellesíteni akarom. — Mierth hogy penigh az en Uramnak Attiamnak legh nagjobb gondgya volth az en leölkem Eödwešéghere, es azon utolsó akarattiaban kivánia, hogy en Aszoniom Anyám és több Attiafiak s Tutor Uraim eleoth fogadgiam igaz kerezteny vallásomban az az Augustana Confessioban (mely Caroli quinti Imperatoris ideiben approbaltatott) holtomigh-való meghmaradasomath. Azertth illien melto kívánságnak helth adak és szentiól fogadom, hogy azon kereztein vallásban holtomigh meghmaradok. A melleth valaminth eo Nagia Eödvezölt Uram Attiam mindennemeo Joszágharol disponált, annak is mindenben helt adok, és semmiben nem ellenkezem. Hogy peniglen azon feleöl meghnevezeth Uram Attiam több Gyermeki közul en rolam sem feletkezet ell, hanem tisztesegeš ki házositass

utan eő Nagia magha keresmenecbeöl Tiz ezer forintoth legált és hagioth, azth nagy hala adással vöttem. Mely summa pinzt az én szerelmes Aszoniom Aniam, Nemzethes es Nagios Czobor Zenth Mihalj Czobor Ersebeth Aszon, azon néhai Groff Turzo György Uram megh hagioth Eözvegie es az én kedves Eöczim Groff Turzó Imre Uram épen megh attak fogiatkozás nélkül, ez következendeő szemeliek eleötht ugy mint Tekintetes Nagios Révaý Péter Uram Turocz Vármegyének feő Ispánia, az Feolséghe Romai Császárnak Hoffmestere és Tanacha és Magyar orszaghi zenth koronának Conservatora eleötht, annak feolette Tekintetes és Nagios Bettlenfalvaý Groff Turzo Sztaniszló Uram Szepes vármegyének eőrekes Feő Ispania azon fölséges Romai Császárnak Tanacha és Komornikia eleötht, vegezetre az Nemzetes es vitezlő Beniczky Márton Uram ugyminth vicze Palatinus eleötht, Teodosius Szirmiensis Uram eő Fölséghe Tablainak hitves biraia eleötht, Gywrczanszky György és Abaffy György Uramek eleötht, és Abaffy Miklos Uram eő Fölseghe Tokay feő kapitánya eleötht. — Azert azon feleol megh irth tiz ezer forintról ez levelemeth nem chak menedeköl adom de seötht fogadom, hogy (kiteöl In oltalmazon) ha magtalanól megh hálnék avagy ezen kereztenj vallásomba úgy minth feleöl megh nevezett Augustana Confessioba megh nem maradnék, tehát azon summa pinzth tiz ezer forintoth ell nem tiko zlom ell nem idegenithem, sem senkinek nem legá lom, hanem azokra a kiknek Eödvözult Uram Attiam Testamentomában rendelte vissza szalion, az melire az én szerelmes Uram is kötette maghatth. Kinek nagyobb bizonsághara ezen levelemet saiatth kezem Irássavall és peczitemmel megherösitettem, azon képen feleöl megh nevezeth Tutor és Curator Uraim is kezek irásokkal es peczitekkel corrobórálták. Actum in Arce Bitsensi die vigesima septima mensis Aprilis Annó Dni Millesimo Sexcentesimo Decimo Septimo. (Következnek az aláírások).

Egykoru másolat Abaffy Aristides felsőlehotai levéltárában.

V.

Gróf Thurzó Susánna ¹⁾ gróf Czobor Mihály özvegye, Pázmány Péter érseket tudósítja, hogy a király parancsolatai meghallgatása végett nekie kitűzött posonyi határidőre meg nem jelenhet, mostoha fiávali viszálykodását adván okul. Szerednye 1617. oct. 26.

Illustrissime ac Reverendissime Domine: Domine Patrone benignissime Orationum mearum in Deo devotarum ad dictissimam comendationem.

Az Ngd és Pethe Laszló Ur eö kgme nekem edgieöt irot levelet, meli költ Posonban 10 napián az jelenvalo honak, ma 26. Octobr. adak megh az eö Felghe Cziaszar Vrunk kgmes poroncziolattjaval edgieütt: Az eö felghe Ngd által való kgmes izenetit és poroncziolattiat hogy halhatnam és aláztatason fogadnam, cöreömest Ngdhoz elmennék; de hogi most semmiképen nem mehetek igaz mentseghemet vegie Ngd. Czobor János mostoha fiam, engemet es gjermekemet nem akarván az Szendnici portióban szenvedni magat egiedeül praetendalvan haeresnek lenni; mas kis darab jószagocskat es kis udvarházaczkatt adot ez itt valo portionkert zalloghba, es itt cziak magamat sem akar zenvedui, nem hogi holmi keves magam es az en kiseded arvam iovait es resmobilisei oztozodásban is vagiok velle ez idei jövedelemből és ez ioszagh haznából, kiket az mi ream es arva kis fiaczkamra hajol benne, el kell hordatnom mas io akaro Atiamfiatol kért heljre, mert az heli kit eö adot alkalmatlan hogi mindeneket oda hordat hassak; cffele sok keserves és szorgalmatos gondok nem engedik hogi illien reövid ideö alatt cziak meg is indulhassak innen; hanem ezeket Istenem kegyelmezségheéböl az menjibe lehet io heliben haginam, hogi magamat és magaval is tchetetlen arva kis fiamot kártol otalnazhassam: azután felmegiek Sassinban es ha Ngd poroncziolattia az lészen, hogi az eo felsghe kgms poroncziolattianak alazatosan való megh hallására ugian el kelletiek mennem ighierem minden engedelmességhe ma-

¹⁾ Gróf Thurzó György a nádor leánya előbb Perényi István, azután Czobor Mihály özvegye — később Amade István, ennek halálával pedig Vojszko Frigyes hitvese lett.

gamat. Tarczia megh az Ur Isten Ngdat sokaigh bodogh io szerenczjekben. Datum in Szerednje die 26. Octobris Anno Dni 1617.

Az nehaj Tekintetes és Ngos Czobor Mihály Urk megh hagjot özvegje alázatosan szolgál Ngdk. Grof Thurzo Szuzanna m. s. k.

Kivül: Illustrissimo et Reverendissimo Domino: Domino Petro Pazmany Archi Episcopo Strigoniensi locique et terrae ejusdem Comiti perpetuo Primati Hungariae, Legato nato; Praeposito Thurocziensi Sacratissimae Caesar. Regiae. Maiestatis Summo Secretario, Cancellario; et Consiliario Intimo etc. Domino etc. Domino et Patrono suo benignissimo, cito cito cito citissime.

Dr. Frankl Vilmos gyűjteményében levő eredetiről.

VI.

Özveggy Thurzó Györgyné született Czobor Erzsébet és fia Imre hajdúinak, felvételi levele. Bicssei várában, 1618. febr. 22.

Mi Czobor Szent-Mihály Czobor Erzsébet, az néhay Tekéntetes és Naghos Betthlenfalvaÿ Groff Thurzó György Uramnak, Magyar Ország Nádor Ispányának megh hadgiott Eözvedgye és Gróff Thurzó Imre Arwa várának örökös Gróff Ura és azon Varmegyeiének örökös feő Ispannya, fogattuk megh ez alól megh nevezet Eöttven Haydu Vitézekett ilyen formán, hogy mideon Isten segítségével my az Orszagh Giülésére megh akarunk indulnÿ, legh ottan parancholatunkra mellénk jeöjének, kiknek mostan mindgiarást adattunk fél hoó pénzt, ilyen ockal, hogy mikor az ruhát megh adattiuk nekik, akkor kezdessék havok és ez az fél hoó pénz kit most adatunk nekik arra tudattassék. Az ninemeo foglaló penzt pennigh ennekeleötte Kalmár István Vram által keozikben osztattunk, azt ayándékon adgiuk nekik, erre nézve, hogy eökis ez mostani szüksegünkben, ugy mint, ez keövetkezendeö kiz-fogásnak idején iamborúl és hiven szolgállyanak.

Mely Hajdú Vitézeknek nevek ezek: 1. Nehéz György Tizedes. 2. Posonyi Matthías. 3. Zólyomÿ János. 4. Ürmíny Péther. 5. Posgaÿ Mihály. 6. Balaÿ Paal. 7. Zabó Gergely.

8. Horvath János. 9. Baboss Lukách. 10. Menyhey Ballobás. 11. Guttay Matthe Tizedes. 12. Nagy Gergely. 13. Gulachy Gyeörgy. 14. Kús Gyeorgy. 15. Chüzý Matthe. 16. Lippay Balás. 17. Nagy Benedek. 18. Kürthy Demeter. 19. Zerda helyi István. 20. Zabó Péter. 21. Keresztury Miklós Tizedes. 22. Nagy Márthony. 23. Bolgar János. 24. Zent Pály Gieörgy. 25. Hodossy Thamás. 26. Horvott Mihály. 27. Csermely Gieörgy. 28. Bartha András. 29. Erdély János. 30. Czéglédý Paal. 31. Feoldvárý Miklos Tizedes. 32. Horvath Lukách. 33. Majthény Ferencz. 34. Horváth János. 35. Kún Gergely. 36. Zabó János. 37. Horvath András. 38. Guttay Ferencz. 39. Borbelj Mihály. 40. Horvatt István. 41. Bornemisza Leörincz Tizedes. 42. Orosz Mihály. 43. Guttay Mihaly. 44. Szent Pály István. 45. Balogh Alberth. 46. Guttay Ferencz. 47. Andódy István. 48. Chichói Imre. 49. Nagy Paál. 50. Horváth Gergely. Ennek nagjobb bizonságára attuk nékiek ez mý kezünk irásával és pechétiünkkel megh ereosseteteth levelünketh. Actum in Arce Byttchensi die 22 mensis Februarii Anno Dni 1618. Czobor Erzsebeth s. k. P. H. Comes Emericus Thurzó m. p. (P. H.)

Az árvai uradalmi levéltárban levő eredetiről.

VII.

Czobor Erzsébet néhai Thurzó György nádor özvegye s Árva megye főispánnéja, Pázmány Péter érseket az iránt kéri, hogy a tőle elfoglalt bécsi ház érdemében ő fölségéhez beadott folyamodványát pártolni sziveskedjék. Bicsé 1622. febr. 8.

Reverendissime ac Illustrissime Domine D. Patrone mihi benevolentissime!

Az én keseredett állapotombeli Istenhez való áhitatos imatságimnak ajánlása után, kívánok kegyelmednek az Ur Istentől lelki és testi minden jókat meg adatni.

Közönseges jóban s az körösztyénység között való egyenetlenségnek csendesítésében és az mindeneknek kedves szent békességnek megszerzésében, az elmúlt ezer hatszáz huszonegy esztendőben, hogy kegyelmed a mi kegyelmes Császár urunk részéről Commissioban Nikolsburgban vólt, az bécsi

háza felől (melyet igen jól tud kegyelmed is hogy egész Bécs ország az én jó emlékezetű kegyelmes Uramnak minemű kiváltkepen való sok fáradságának jutalmaért emlékezetül adott volt) találtam meg az Magyar ország Commisariusit, kérvén azon, ne feledkezzenek meg az tractatusban emlékezni az én megjelentett háza felől is, hogy tölem el ne idegenítették, holott az én Istenben nyugvó szerelmes Uram annak bizonyos uraságában volt, és csak építésre is nem keveset költött; Testamentumában pedig üdvözölt szerelmes Uram nekem hagyta s egy néhány esztendőig mint sajátomat én is bírván, szabad uraságában voltam, hanem csak a mostan lecsillapodott háborúban foglaltak el tölem. Megfelelvén levelemre ő kegyelme Thurzó Szaniszló Uram, azt írta vala: hogy kegyelmetek Császár urunk részéről való Commissarius Urak azzal ajánlották volna magokat, hogy az én megmondott bécsi házamat ő felségétől Császár urunktól nekem viszont vissza szereznek. Mely kegyes igyekezetért aldja meg Isten kegyelmeteket egészséges hosszú étellel és minden kívánatos jóval és előmenettel; Minthogy pedig a régen kívánt szent békességet Isten már megadta, s ő felségét is Császár Urunkot, a mint értem ő szent felsége Bécsbe jó egészségben hozta, előtem viselvén az kegyelmed jó akaratját, melyet mindenkor megtartott bontakozatlanul az én üdvözölt szerelmes uramhoz is, alázatos supplicatiommal jámbor szolgamot az mi kegyelmes urunkhoz Császár ő felségéhez im fölküldöttem. Mely én dolgaim hogy annál hamarébb kedves válasszal megtérhesse nek, kegyelmedet mint becsületes és bizodalmas Patronus uramat kérem, indítatván kegyelmed az keresztény kegyeségtől s az nyomorúlt özvegyeknek, árváknak gyamolatlanságoktól és az én dicsütil kegyelmes uramnak kegyelmedhez való igaz jó akaratjától és kész szolgáló kedvétől, fölküldött szolgamhoz legyen; kegyelmed nem csak minden jó akarral és segítséggel, de sőt az maga kegyes ajánlása szerint promoteálja is ugy az dolgot Császár urunknál ő felségénél, hogy az megjelentett bécsi ház tölem el ne idegenítettessék, hanem inkább mingyárust adattassék kezemhez, hogy a' szép békeségnek hasznával én is részesölhessek abból is. Ily gyamolatlan ügyemben abbeli kegyességeért Isten kegyelmednek életét

hosszabbitsa és minden javaival megaldja. etc. Bicsse 8. Február 1622.

Rmam ac Illustrissimam D. V. reverenter colens, Ill. quondam Comitiss Dni Georgii Thurzo alias Regni Hungariae Palatini relicta vidua necnon de Arva eiusdemque Cottus suprema ac perpetua Comitissa etc. Czobor Erzsebet m. s. k. Kivülről:

Reverendissimo ac Illustrissimo Domino Domino Petro Pázmány Archiepiscopo Strigoniensi etc. etc. Domino et Patrono suo benignissimo.

Dr. Frankl Vilmos gyűjteményében levő eredetiről.

VIII.

Gróf Thurzó György 7 leányai által, gróf Illésházy Gáspár igazgatónak kiadott tiszti utasítás. Lietava várában, 1626. júl. 5.

Mi Gróf Thurzó Susanna az néhai Tekintetes és Nagyságos Amade István Eözvegye, Gróf Thurzó Judith az néhai Tettes és Nságos Jakusits András Eözvegye. Gróf Thurzó Borbala az néhai Tettes Nságos Gróf Erdödy Kristóf Eözvegye Gróf Thurzó Illona az Tettes és Nságos Illésházý Gáspár Uram Házastársa. Gróf Thurzó Maria az Tettes és Nsgos Viszkelethy Mihály Uram Házastársa Gróf Thurzó Kata az Tettes és Nsgos Tököly István Uram Házastársa és Gróf Thurzó Anna az Tettes és Nsgos Szunyogh János Uram Házastársa; valljuk ez Levelünknek rendiben, hogy az néhai boldog emlékezetü Tettes és Nsgos Gróf Thurzó György Attyánk Urunknak Magyar Ország Palatinusának Testamontona szerint rendeltünk magunk közöl, az meg nevezett Illésházý Gáspár Urat, az egész Jóságunkban, melly azon atyánkról szállott, pro Directore ilyen okval és móddal.

1. „A mikor valami publicum occurral, vagy Pör dolga, vagy akár minémü okkal Jóságban való igazgatás dolga, és ollyankor az Directornak vagy magának köllene azért fáradni, vagy maga Szolgáját, vagy idegen főembert fárasztani az ollyan méltó közönséges Dologban történendő kölltség köz légyen, et tempore Exactionis Rationum, az Tisztviselőknek és Tisztartóknak acceptáltassék.

2. „Vice-Ispán, Szolgabírák, és egyéb Biró-személyek kihozására, s azoknak költségére és fizetésére kiadandó költségek közből legyenek és beacceptáltassanak.

3. „Mivel pedig ha mikor pör támad, vagy valami méltó szükség occurál, ajándék nélkül nem lehet az dolog, az olyant is a Tisztviselők, ha kinek mit adnak ad Commissionem Domini Directoris specificam tempore Exactionis Rationum ne difficultaltassék nekik de az közönseges költségből legyen.

4. „Az Directornak magának légyen szabad szolgálakat rendelni, substituálni, fogadni, elbotsátani, fizetésekről végezni; Jövedelem szaporítása kedvéért az Jószágban rendett eladásban és kereskedésben szabni, Praefectust tartani azonkívül szükséges szolgálakat a kik nélkül a Jószágnak Gondviselése jó módjával meg nem lehetne fogadni.

5. „Kapitány, Praefectus, Tisztartó, Porkoláb, Drabantok és egyéb kissebb renden való Tisztviselők, jöllehet fejenként az egész Atyafiaknak lesznek kötelesek hűséggel és hittel, de in specie Directornak azzal is, hogy valamit a Jószág és Jövedelem javára, s megjobbítására disponál ahoz hozzá halgasanak, — az Tárházakban a hol Jövedelem és Levelek tartása leszen bébotsássák, mivel az Testámentom ugy sonál, hogyha kárt vall vallanelly Atyafi az ő részében, vagy közönségesen mindnyájan Igasságokban, azt nem más, hanem Director fizessen, Jobbágy állapotnál alább való állapot volna dolga. — Más az, hogy tsak az Director per literales suas Reversales arra köti magát, hogyha az Testámentom szerint igazán nem administrálja az Director, tehát az ő részén vé tessék meg. Azért Tisztiben senkisémm ingerálja magát, elég az hogy az Director mindenek az ő pénzbeli részét tartozik kiadni, és ha majoris momenti negotia occurrent, az több atyafiakkal is praevie exigentia consultalkodni, hogy az ő hitek nélkül és tellyeségesen mindenek in praejudicium kiváltképen ne mennyenek végben, ha valami olly dologh történék a kibül valami derekas dolog következhethék az Atyafiak hire nélkül azt ne is tselekedje ő kegyelme.

6. „Ha valamelly Atyafi vagy maga marhája kedvéért, ha valamelly Várban, vagy egyéberánt utyában lévén, be akarna az várba menni, avagy háborúnak idején valamellyiké-

ben szorúlni, mint magok házokban bészállyanak, de a mint költ réa a Tisztartó tempore exactionis Rationum maga részéből defalcáltassék. Quod etiam de Directore intelligi debet, ha közönséges szükség kívül, vagy mulatság képpen, vagy háborúban valamely várba menne és költene, quod ut convenientius fieri possit, mindenik az mit költ annak partiale Regestrumát subscribálja.

7. „Az Director költsége penigh úgy értessek, hogy ha közönséges Dologban jár, moderatas expensas faciat, az mint Tutornak is árvák Jóságában Országunk Törvénye meg engedi.

8. „Az ilyen dolgok, az atyafiak közönséges akarattából a Tisztviselőknek is intimáltassanak, hogy a szerint kinek kinek hitekkel legyenek obligatussok és fogyasztás semmiben ne essék.

9. „Az Jövedelmet penigh olly pénzült vegyék föl eő kegyelmek, a minémű fog ott járni, illy okkal azért, hogy a mennyi lehet, jó pénzt szerezzenek a Tisztviselők a jó pénzt magok számára meg ne tartsák, vagy egyéb fraust ne cselekedjenek benne.

10. „Méltó dolog hogy az Director vagy maga ha lehetséges vagy más industrius és jó conscientíájú Embere által, az Jóságot minden esztendőben, ha többször nem lehet, tsak egyszer meglátogassa, és Szolgákra per totum ne bizza a dologot, sőt ha mód nélkül való Excessussok a Jóságokban találtattnának a minthogy vannak is, azokat Director Uram mindgyarast inquiraltassa — examináltassa, és a kik megérdemlik meg is büntetessenek személy válogatás nélkül.

11. Derék Számvételykor ¹⁾ mindenik Atyafinak Embere legyen jelen, hogy senki valami fraust vagy injuriát ne praetendálhasson. — Actum in Arce Liethava Die 5-ta Mensis Julii Anno Domini 1626. Groff Turzó Zusanna, Thurzó Judith, G. Turzó Borbállya Groff Turzó Mária, Turzó Kata, Turzó Anna.

Az árvai uradalmi igazgatóság eredeti jegyzőkönyvéből.

---

¹⁾ Censura alkalmával.

BÁTHORI ZSIGMONDNAK EGY EDDIG ISMERETLEN TITKOS KÖVETI UTASÍTÁSA.

P. Szathmáry Károlytól.

A XVI-ik század végén újra felmerült a pápai és német császári udvarnál azon akkoriban nagynak és szentnek tartott eszme, hogy a törököt Európából ki kell szorítani.

Erdély trónján a fiatal és dicsvágyó, s ezenkívül a babonáig vallásos érzelmű Báthori Zsigmond; — Oláhországen a földieitől „nagy“nak nevezett, szintoly dics- és kalandvágyó Mihály ült: mind két egyén igen alkalmas arra, hogy az ozmánra rohanó keresztyénség előcsapatának vakmerő zászlósául szolgáljon.

Ez eszmének a merész vállalatra nem igen hajlandó Erdélyben, mely Báthori István és Kristóf békés uralma alatt virágzó jóllétre vergődött, utat egyengetni, a Báthoriaktól már régidő óta kegyelt jezsuiták vállalkoztak.

A prágai udvar e nevezetes célra minden egyebet felajánlott, azon kettőn kívül, mire legnagyobb szükség lett volna: t. i. a pénz és fegyveres erő.

Rudolf császár, ki alchymistáival is az arany csinálás eszméjén törte fejét, a cseh és magyar bányákból bekerült pénzt is ládákra raká s e kincset, melynek a korhoz képest mesés nagyságát csak halála deríté ki, legnagyobb felhüvelésében sem volt hajlandó megfélegesíteni.

No de nem sajnálta a címeket, nem legügyesebb cselszöveget, nem a fényes ígéretek, rendjeleket és bibornoki kálapok szerzését, sőt a családjával köz ősi büszkeséget is feláldozá, Erdély fejedelmecskéjének az ő császári ház egyik leányát nélkül igérvén.

E pazarul felhasznált eszközök megtevék hatásukat.

A több ízben tett törvényszerű, sőt terrorizáló kísérlet nem sikerülte után, a kolozsmonostori kert fái alatt kelt gyászos tanács Báthori Zsigmonddal saját vérrokonait, országa első hazafiai és léleknyugalmát feláldoztatja s a kolozsvári piacon kivégzett Kendiek dús vagyonának gazdag kincstárának kell a Prágából szűken adott pénzsegélyt pótolnia.

A honfiak testén át Zsigmond csakugyan győzelemre vezetése soha meg nem tartott ígéretekkel kecsegtetett székelyeit; de a Szinán pasa ellen vezérelt győzelmes csatában, inkább csak nézőül alig 1500 (mondd ezer-ötszáz) császári zsoldos jelent meg.

No de a segély helyett megadatott a romai sz. birodalmi hercegi cím; meg a pecsétjén viselhető kétfejű sas, arany gyapjas rend s mi legfőbb, a szép császári ara, Mária Christierna is.

Miután azonban a vajdák török elleni kísérletei, ezek között a temesvári ostrom, épen a segély nem küldés miatt nem sikerült; sőt Zsigmond a vele egyesült csekély császári segély haddal a Tiszánál vereséget szenved: úgy látszik a nagy eszme keskenyebbre szorult s egyelőre már elégnék látszott: Erdélyt s talán a Dunafejdelemségeket is az Ausztriai ház számára megszerezni.

Ez már egy kissé nehezebb feladat volt, de a hű és ügyes eszközök semmitől sem riadtak vissza. Félni lehetett, hogy Zsigmondnak Mária Christiernától örököse lesz: azért elhintett szavak és Majláth Margit babonája által a házas felek között egyenetlenséget, szeretetlenséget kellett táplálni s ez az ügyes Carigli Alfonznak ép oly jól sikerült, mint az, hogy fejedelmi barátja szivét annyira összetörje, kedélyét annyira meghasonlottá tegye, hogy végre a fejedelmi szék-ről is lemondjon s azon országot, melynek trónjára választás utján jutott, mint egy paripát, császári sógorának ajándékozza. (1598. apr. 10.)

Azonban előre lehetett látni, hogy az a férfiú, ki honfiktársait, léleknyugalmát dicsvágyjának feláldozta; ki trónjától búcsuzva könyűkre fakad s csaknem költői frázisokban tör ki; kinek szenvedélye távoztakor a fejedelmi palota ékességeit lerabolgatja és rombolgatja, — sem valami papi méltóság bibora alatt,

sem az oppelni és ratibori herczogség nyomorult sziklafészkeiben nyugtát nem fogja találni.

És csakugyan, bár Carigli Alfonz, mint Horác „atra curaja“ Zsigmondot mindenütt nyomon követé: a nem teljesített feltételek s a nyugtalan lélek még egy fél évet sem engedtek neki az országon kívül: aug. 15-én 1598-ban már újra Kolozsvárt van; nejével kibékül s a kormányzatot újra átveszi, csak azért, hogy fél év múlva újra letegye.

Most már saját honában kevéssé kegyelt; császári sógoraitól fenyegetett s a török hadi készülétektől a legnagyobb mértékben szorongatott állapotában; — miután a jezsuitáknak kemény esküt tett volt, hogy a töröknek többé sohasem hódol: kénytelen volt közvetítő eszközökre gondolni. Egykor üldözöbe vett unokatestvérét Báthori Endrét zavarja ki egyházfői nyugalmából s miután azt Erdély trónjára ülteté, maga magát sógorához Zamoiszkéhoz Lengyelországba száműzé. (1599 mart.)

Hogy mi következett a szegény Erdélyre ezután, a honi történelem ismerőinek felesleges említenem.

Két év alatt két század szenvedését élte át a kis ország a nemzet irtó Mihály és Bástia első fellépése alatt; miután Báthori Endre százszoros árulás közben elvérzett.

Az előbbinek, mint minden utat megpróbáló fondor férfinak egy ízben azon gondolata támadt, hogy azon ürügy alatt, mintha Zsigmondot trónjába vissza állítani s Flórika leányával összeházasítani akarná, Szilvásy Boldizsárt s Hertelt követségbe küldi, hozzájuk adván Muraldó nevű orvosát Zsigmond meggyilkolására.

Célja nem sikerült: de Zsigmond ez alkalommal nyerheté meg annyira a küldöttség fejét, az egykor általa halálra ítéltetett Szilvásy Boldizsárt, hogy később, mint az alább közlött, követi utasításból kitűnik, benne vesse legfőbb bizalmát s talán már ékkor közölte vele azon tervét, hogy Erdélyt, most már mint porta hive (tehát vagy mint esküszegő, vagy mint az alól feloldozott) újra hatalmába kerítse.

És csakugyan a szegény, kirabolt, feldult és tönkretett ország sorsa annyira türhételenné vált, hogy még a Báthori Zsigmond uralma is aranyidőkornak tetszett a jelenhez képest.

A tervezetek nagy titokban megkezdődtek. Előbb Szé-

kely Mózes találkozott Zsigmonddal a lengyel határon; majd az elkeseredett hazafiak fegyvert ragadván Bastával egyesültek, hogy kisebb rosznak látszó által a nagyobbtól szabaduljanak s Mihály vajdát Miriszlónál tönkre verték, majd kiűzék.

A hazafi párt, melynek élén Csáky István s Székely Mózes álltak, Zsigmondot Csomortáni Tamás által Lengyelországból Moldvába hozzák s miután Kolozsvár bezárt kapui védelme alatt az ellenpárt fejeit Kornizst, Sennyeit stb. börtönbe vetik, Zsigmondot harmadszor is fejedelemmé választják.

Ezen utóbbi tényt kellett megelőznie Szegedi Pál, vagy Szegedi Nagy Pál küldetésének Zsigmond részéről, mivel, a „Deutsche Fundgruben“ szerkesztője azt írja, hogy a választás tudatására Csákyók Szegedit mint Zsigmond egykori lovászmesterét küldik Moldovába. Szegedi, ezzel ellenkezőleg nem küldve, hanem mint Zsigmond benníárt titkos követje a szerencsés eredmény hírével visszaindítva volt.

Ezt pedig csak azért hozám fel, hogy kitessek, miszerint e titkos küldetésről ez ideig semmit vagy igen keveset tud az erdélyi történelem.

A követi utasítások a történelem első rendü forrásaihoz tartoznak. A jelenleg kezemnél lévő, s Zsigmond által Szegedi Pál részére adott titkos utasítás, mint eredeti s talán egyetlen, mind ezen, mind pedig azon oknál fogva, hogy Erdély viszonyaira s Báthori Zsigmond jellemére nagy és hű fényt vet, a történész figyelmét méltán igényli.

Beltartalmáról beszéljen az okmány maga: Istennek szent neweben leszen az Szegedy Pall indulasa, kjtt my welónk eggjótt, eo szent felsege szerencsessen vezerellien, ky minekeonk es az szegeny hazanknak jawara legien.

1. Azon legien, hogj mennel secretiusban es hamarab lehet, menyen az Borbelj Gergj uram szolgálaiaval eggíott.

2. Az Borbelj georgj uram szolgálaiaval igen eggiet ercsen, es azon igiekezzek, hogj semmifele kwlómbeozes, seminemco dologban es helien ne legien.

3. Jeremias Vaýdanak adgia meg az lewelet Demjén Viztiernek is es az Vaýdanak ilýkeppen szollion. Nāgos uram, az en uram hagiabol Nagod cleiben jóttem, es az szokatt nem magantol mondom, hanem teole hozom. Azert igj erese Nagod hogj az en uram eddig Nagodnak sem Irtt sem Izent oka wolt, hogj sem szolgálaiat ide ez fele nem kwldhette, sokfele Iteletet penig magatol es Nagodtol hasznos dolgoknak okaiert, elakarta tawoztatny, meli idegen Iteletek az embereknek, oka wolt, hogy sem eó hazayaban nem mehetett, Nagod penig mý moldal hagiattott iol lattia es erzý, Most azert, de ezt is felue, meg probalta es Nagodhoz kwldótt es ennekem ezt hagia mondanom, kýt en is embersegemre mondok, hogj nem ertók micsoda, hogj az egj igaz Istennel teóbb es az eó szent Angiali, eó teole, es eo thúdasara az en uramon es Nagodon kýweoll es azoh az embereken kyweóll kýk az en Uram es az Nagod akarattiból az dolgott erttik mostis senki nem tudgia. Nagod rea emlekezhetik mi volt keóztetek azert abban az igaz bizodalomban lewen Nagodhoz engemett kwldéott, ez vegre, hogj Nagod engemet igen tittkon es batországossan Erdeliben be Iktasson, Erdeliben penig menetelemnek oka csak ez hogj az Erdeli embereknek Szýweok eó feolsegehez mint vannak, ne csak mastol halliam, de szememel lassam, es meg is tapasztalliam, es eó feolsegenek minden bizoniosb felólók vihessek, de kivannia eo feolsege Nagodtol az feolliol meg Jelentett dolgoknak, kýt ioll értt Nagod, bizoniosb es iob szerencsesb eló mentókerett, hogj ezt az dolgott azokon az Boerokon kýwól, az kýk az feolliol meg Irtt dolgotis tudgia azon keotel alatt, senki ne erese, se lofoffett, se senki, mert itt is az en uramon kywól senki nem tudgia, azert Nagodat az en uram kerethi en altalam, hogj engemett sokaig ne tartoztasson, mert egj orais keseó.

4. Erdeliben menwen há az Barbeli gjergj uram szolgálaiat vele eggiott akar jarni Jo, de ha az urához akar menni, ereszsze el, de az is az uranak es egieb io akaroinknak eleotte csak Szegedý Palra halaszszon, kyteól mindent beosegesen megerthenek.

5. Mindeneknek eleotte Sillwassý Boldizsart keresse feól vele szollion minden dolgokroll eggiet ertwen vele, teob jo

akaróinknak, az mýt és mint Illyk es az szukseghez kepest lattiak alkalmasbnak lenni, az dolgokatt proponalliak, es Jambor io akaro baratinknak keozensleges tanacsabol baratokat is szerezzenek, es male affectos erga nos homines (habita tamen ratione temporis et ipsiusmet status provincie dignitatis mee atque commoditatum et supellectilium principalium, et quid etiam in posterum accidere possit) haycsak az mi io akaratumkhöz es kegjelmessegeonk alá.

6. Hogj eo kegjelmek engemet megtalált hogj az regi szeretettel hozzam walo hýw baratsagban eo kegjelmek io akaro uraim baratim megmarattanak Istennek halat adok rajta, es veszem azenben az ó kegjelmok tckelletes es emberseges hozzam walo baratsagatt, az szent Istennek penig rajtam walo kegjelmatt, de ha valaminek kell lenni kivanom azt hogj sincere sine fuco, sine commodi privati respectu sine rancore et semoto omni amoris atque odý affectu viseltessenek es az Ideoknek halogatasat hatrá hagivan, mind en kegjelmetektól, mind penig kegmtetek en teolem, mit varhassonk, az szent Istennek newé dicsýretire nyilatkozsek meg es igi thudgiam mihez tartani magamat kegmtetek penig mitt cselekedni.

7. Nagiob keoniebségeiert penig az dolognak, im Albat kwltónk (erdelbe 12 patenset, erdelbe 20 clausat, töröknek 6 clausat), ¹⁾ hogi az kyknek illik es mireól szukseg leszen leweleket irhassatok ex certa scientia et Authoritate principali nostra, assecuratiokat, Credenciakat, patenseket, es egiebfelet az mi szwkseg, De ez fele leuelek adasaban Ili respectusok legien, hogj az mit en szowall es levelemel akarmifele rendbeli embereknek Igýrtek ký legien, az kýben mind az mostani orszagónk es hazánk allapattiat, mind peniglen az mi ottben ualo maradasunknak modgiat, es Jeowendeobenis azoktol az Emberekteol, ob varios et multos respectus mit várhassatok, cleottetek visellyetek. Az teob tólónk adatott leweleket az mellieket quocunque modo quocunque sub pretextu, qua vel causa vel ratione kýknek, es mireol attonk az mi szerelmes attyankfianak fejedelemségeonk renuncialasanak Idejenek utanna, causa tractatum transilwanicorum, myuel hogj az dolgok eo

---

¹⁾ Ezen rész jegy alatt oldalt van írva. Hihetőleg ki volt feledve.

tempore non sunt finem sortiti es most mas Ideo es tractatus kezdetett cessalliook es abrogalljok, nec ulla v̄m ullo loco et tempore in quocunq̄ foro judiciali volumus haberi. De mind az által hogj mind barátinknak jó akarattja hozzánk megmaradgion az k̄yk pedig teóleónk idegenek volnanakis minden rendekkel eggiott hozzánk hájólwan engedelmesseggel es h̄ywen szolgálwan h̄ywegekben hozzánk ne csak megmaradgianak, hanem Eoregbedgienek is. Azert kwltók az albakatt, hogj azokban az albakban az k̄ykkal illik Szylwassy uramal szolwan az dolog feleol, egjenleo akaratbol az k̄yket illik assecuralianak certificalianak es k̄yknék illik promittallianak, donallianak, obligallianak etc. Servata tamen conditione clausularum in praescriptis capitibus contentarum, de assecurationibus et donationibus tudom peniglen conditiones non deerunt, az k̄yt keozensegessen kywanhat kegtek mi teoleonk az mellyek feleol az mostani akaratumkat ugi, az mikeppen ez utannis erese kegmtetek.

8. Eleoszer az szent Igaz es Jo Istennek hozzám való Isteni kegielmesseget es rolam ualo Szent es csudalatos gondúiseleset, mint Istenemnek, s, teremtemnek eleottem viselwen uelem Szenteol theott cselekedetitt. Az religio feleol igi resoluhalhatom magamatt, hogi az religio catholica maradgion most is abban az szabadsagban, az k̄yben az en fejedelmi nemet csaszarnak ualo renunciasomnak Ideieben meg erdelibeol k̄y nem menven Oppuliaban uolt es azokban az helyekben es templomokban es Personakkal egietemben, kik az Ideoben uoltanak, mind Istennek tolem adatott Josagos tisztékkel egietemben. In alijs locis autem nec per v̄m, nec per aliam ulla praetensionem citra contenta articulorum, de libertate religionis catholicae, se az papas religio se az Papas papok be ne eresztessenek, hanem kik̄y mind szabad es Istenes conscientiaia szerent, receptos iam v̄y articulorum religiones libere citra omne Impedimentum taresa.

9. K̄ywaniok azt hogi eo kegielmek az fejedelmi melto-sagnak beócswlletes szabadsagatt előttók viseluen, minket arra ne ercoltessen hogj csak newel feiedelemsegett viseluen de re ipsa egj szegeni Nemes embernelis szabattalambnak lewen ne tarthassonk magunk priuatonk commoditasunkra es usu-

sunkra oly moldu es oli fele szolgakatt, az minemeokett es az mellickett mi akarnank, es hogi azokatt az kik, de nobis bene meriti in posterum lennenek, ugi az mint mi akarnok nem remonerallhatnok, es egiebfele grauamina eo kegielmek en ream ne adgianak, kyben az teob fejedelmek nem lewen szabadok uoltak uele, kyket privatus ususokra tartottak es kinek az Orszagban Jambor szolgallatiatt hozzaiok latuan halaadok akartak nekik lenni.

10. Mindenfele az orszagban leweo tiszteket kik pure az orszagi Politicus statust illetik, az orszagban leweo feo nemzetes embereknek, ha elegseseknek es meltoknak mutatnak magokatt azokra lenni, es hozzank ualo hywseges szolgallatiokatt cselekedettel is comproballiak conferalliok, es mi lehet minekeonk sem keduesb, sem batorsagosb sem kywanatosb es beocsulletesb mint hogi az Szent Isten, oly beocsulletes hazankbeli es nemzettségeonkbeoll valo theokelletes szeomelyekkel aldigion meg benneonkett az kiknek emberseges jambor magok viseleseben mind my meg nyughassonk, mind peniglen az Orszag megmaradhasson.

11. Semmifele Nemesekkel es egieb Orszagokkal ualo tractatus, soha csak meg se emlittessek, oly, az ky (ratione hujus temporis) Erdelinek az theoreokteol ualo el szakadasat es az mostani csendes allapattra s, igjekezetiiben ualo megvaltozasatt hozhattna.

12. In summa mindenre keszeok uagionk kegteknek conseruialni, az miben az mi elottok ualo fejedelmeknek libertassanak es meltosagunknak non praedjudicabit, az mi fejedelmi szemelyonknek es ha szinten valami olliak lennenekis exceptis 8 et 9 articulis az mely condiciok meg nem volnanak irva, az mellick ex mea, et ex parte regnicolarum, valami difficultast es hesitatio hozhattnanak keozinkben Isten kegtekhez viven, ultrocitroque conferralvan feleole Isten segitsegevel keonnyen meg eggyeczhetok, excipiendo iterum, contenta et clausulas, octavi et noni in hac instructione Articulorum.

13. Ezekett Szylwassy urammal keozeolwen az kiknek szwkseges leszen communicallia es vegezzeon uelok es mivel hogj ennekem itt hitemett, s, kezemett ezekre ez dolgokra be vette, azonkeppen azoknakis hititt be vegie promittalvan ezek-

nek megtartására magamatt, és soha kegyetek keozzeol fejedelmi méltóságának el hágyasavall kymenetelre ualo igjekezete-
met nem lenni obligallia azonkeppen, hanem ha az Isten oli
nagj ob méltóságott mutattna, az kýmben az eo kegyelmek meg-
maradására egiet ertwen eo kegyelmekkel alkalmazatosbak lehet-
nenk.

14. Azert eo kegyelmek az mit akarnak, hamar csele-
kedgick, et sincere és iol meg lassak cokis mý fundamentom-
bol kezdenek ott valamit engemet penig mýre hinak, hogj mod
nekeol ualo és kedueonk ellen tertenendo dolog ne essek és
az dolgok kezónkben szakadvan szegený hazanknak és eo
kegyelmeknek nagj ob nyawalýatt magonknak penig nagj ob gýa-
lázatott szereznenk: Innejd hadatt ne varýanak, mert kýrali
nem akaria, Cancellaris nem merý. Ha mcszsze valo ideore
halasztyak penig eo kegyelmek déliberatioyokatt ez alatt mý ter-
tenhessek mind az Nemettól, mind ab iniuria temporis raitok
megitilhetik. Az en allapatom penig miben legien mondgia
meg Szýlwassý uramnak, hogj kikkell illik keozeollje, hogj
semmikeppen Erdeli nekeol el nem lehetek. Erre Isten szerentt
valo conscientiaual rea felelhett. Zegedi Pall Zilwassý uram-
nak, s, az uraýmnak hogj erre az vegre, latta és olvasta mind
az Daniaý kýralý, mind az Angliá kýraline aszszoný lewelet,
kiben nem csak szeretettel hýak de minden fejedelmi tehet-
segek szerentt valo segitsegekett igyryk, és igj most, iob volna
csendesesen hamar veghez menni mindennek, hogj semmint Zur-
zavar által az orszagnak nagj romlasaval.

15. Azertt ha mi akarattiok vagion, fognake valoban mel-
lettem uagj nem izenyek meg tovabb valo halogatas nekeol,
En mindgiartt Erdelifele indulok ez alatt penig ertelmek le-
gien az themesvarj bassavalis ha teszik és az Giulai Bekkel
kyknek en szomal leweletis irhatnak, ha Szuksegesnek Itilik:
Mý uttra tarcsak Erdeliben eo kegyelmek adgiak ertesemre
és azokra az utakra oli gondviselesek legien, hogj ennekem
az Erdelý birodalom alatt, bantason ne tertennyek ha penig-
len tezenek, hogj Moldwa feleol mennek be bjzonýos feo em-
ber attjokfiatt khwldgick az Moldwai Vaydahoz az ký mind
az Moldwaý vaydanak lewelett vigien és engemett ott waryon,
olý pretextus alatt, hogj ezekben ne vegick, hog mi vegre va-

gion ott, Az eo kegmek hozzam ualo io akarattjajert peniglen es baratsagaert, mit Igyrthetek egjebet, hanem csak azt, th̄y lesztek azok az k̄ykkal elni halni eggiótt akarok Jo szerencseteken eorwlok Jowaȳmnak veletek keozleōye lesztek es mit mondhatok egiebet, Hanem az mit az Szent Iras mond. Amen dico vobis, vos sedebitis, super sedes Judicantes tribus Izrael.

Ezeket az dolgokat Szylwassy uramnak valoban eleiben adgia, es mintt hogj immar Szilwassy uram, az m̄y Irasban ualo szokott modunkatt iol tudgia es ertj, ez dolgokat iol meg ruminaluan hozzank ualo mindenkor meg mutatott baratsagos io akarattjabol Isten segitsegeuel baratinknak fructuose proponallia 25 decembris Ao 1600.

Sigismundus Princeps.

(L. S.)

16. Ha ez alatt Nemett Chyaszartol az keowetek meg jeonnenek, meg ne eskwdgienek es azon legienek hogj annak az orszagnak, es az en aruloim (azokon k̄ywól vagj az kykett en autoritasomal assecuralnak avagj hogj non fuerunt principales causae) az orszagbol ky ne szaladgianak es azokis kykhez tudgia Szilwassy uram, hogj valami peculiaris affeciom volt nemeli embereknek priuatim boszusagokert meg ne bantassanak, ebben az mutatioban meg mutattia az Isten es az ideo, mihez kellien ennekem eo kegjelmekkel egjetemben minden dologban magunkatt tartanonk, es azokrais gondgiok legien, az kik az Varad teolem elszakadasanak okay leonek, azokra is az kik orszagunkbol kj szekwen Nemett Chjaszar ala hajlanak.

Idem qui supra.

(L. S.)

Okmányunk egész három iv meritett papirt foglal el, melyből a két első össze van füzve. A papir vizjegye foszlányos czimerben patkó, vagy félhold forma.

Az egész irat egy kéztől van írva, kivéve a fejedelem saját kezű aláírását, a 8-ik és 9-ik pont szélére tett „non alitert“ s a 16-ik pótlék pont után irt „Idem qui supra“t, melyek mind Báthori Zsigmond kezére mutatnak.

A két pecsét vörös spanyol viaszra igen finom metszetű titkos gyűrűvel nyomatott (secretum sigillum), mely még most

is (!) kétféjü sasba helyezett Báthori-czimert — három sárkányfogat — s körüle az arany gyapjas rendet ábrázolja.

Az irat orthografiáját nyelvészeti szempontból jónak látam a másolatnál hiven megtartatni.

A fejedelmi kéz manupropriája még a szokottnál is czifrább; ugyhogy utánozhatlanságra a török császárok névjegeivel vetélkedik.

Hogy mi történt Zsigmond harmadszori fejedelemsége alatt; miként veri meg Básta őt Goroszlónál s hogy kell Erdélyről utoljára is végképen lemondania; úgy az országnak ezt követő nagy szenvedései s Mihály Vajdának hasonló áldozatul ejtésének leírása is, e szerény bevezető sorok körén kívül esnek. Itt csak annyit akartam elmondani, mennyi ez okmány megértésére és jelentékenységének kiemelésére szükségesnek látszott.

A JÁSZKUNSÁG TÖRTÉNETÉHEZ A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBÓL.

Gyárfás Istvántól.

(Folytatás.)

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum. Maysa.

— — — siehet man noch allhier einige rudera von der Kirchen etc. usurpiren solches die Ketskemether, und geben Ihre hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . 30 Rhr.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum. Pálka.

Allhier siehet mann noch eine steinerne rudera von der Kirchen stb. solches usurpiren die Ketskemeter, und geben jáhrl. Ihre hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . 45 Rhr.

Im vorigen saeculo 1577 haben dahier 24. Würth und 1. Inquilinus gewohnt, oder 24. coloni integrarum sessionum haben zum König Provisorat Erlau abgegeben stb.

Denen Türcken:

Ein Jede Hausstell 1 fl. Jeder ein Fuhr Heu, oder 1 fl. 50 d. Für Holtz jede session 70 d. Jede session 1 Pynth Schmaltz. In dicam Caesari turcico 39 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.

Felegyháza.

— — — sind dahier noch drei Stückh Mauer von der Kirchen zu sehen stb. solches usurpiren die Ketskemether, geben Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden . 12 Rhhr.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.

Kömpöcs.

— — — Ist nichts von einer Kirchen dahier zu sehen stb. usurpiren solches die Ketskemether, geben Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 24 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum. Matkó.

— — auf einem Hügel seindt noch einige fundamenta von der Kirchen zu sehen stb. solches usurpiren die Ketskemether, geben Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden 50 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.

Kerekegyháza.

Dahier ist noch das dritte Theyl von der gemauerten Kirchen stb. Solches usurpiren die Ketskemether, geben Ihro hochfürst. Palatinischen Gnaden jährl. . . . . 50 fl.

In anno 1577. seindt dahier wohnhaft gewesen coloni integrae sessionis 40, und über dise 10. wüste Hausstellen gezehlet worden. Haben dem könig. Provisorat nacher Erlau abgegeben.

In censu:

Ad festum S. Georgy 13. fl. St. Michaelis 13. fl. Für die Winterdienst und Robott 13 fl. In Dicam regiam 40 fl.

Muneralia

Geben jährlich zwey Ochsen zum Schlachten, oder dafür . . . . . 12 fl.

Educillatio

Wein aussleuth geben müssen sie, so oft Ihnen der Provisor vorlegt, und was Sie bestreiten können.

In akonem

Tritici quartalia 10. Vernalium quartalia 10. Caseos et

formagia 13. Pinth Schmaltz 13. Allerley Dienst und Robott seind sie im Sommer schuldig zu praestiren, wie die andere Coloni.

Solutiones Officialis.

Dem Officiali jährl. Taffelgeldt 12 fl. Zwey Speckseithen, oder 6 fl.

Multas nimbt der Officier.

Eidem in Akonem

Tritici quartalia 10. Vernalia quartalia 10. Damit Sie nicht Heu machen, zahlen Sie 12 fl. Ingleichen wegen der anderen Sommerdienst, wann Sie keine verrichten 12 fl.

Dem Türckischen

Grundtherrn von einem jeden Hauss 50 d. Von allen und jeden den Zehendt. Dem türckischen Kayser Tribut 65 fl. Szablya pënszt 63 fl. 50 d. Ein Jeder Wirth ein Pinth Schmaltz. Item ein jeder Wirth $1\frac{1}{2}$ fl. Damit sie kein Heu machen, hundert Fuhren Holtz.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.

Átokháza.

— — — ist nichts von einer Kirchen dahier zu sehen, stb. haben ehemahlen hiervon IHro hochfürst. Palatinischen Gnaden abgeben 10 Rhlr. Dieses Jahr hat es Niemand in der Nutzung.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum.

Bálos.

— — — kann man dahier keine Zeichen einiger Kirchen finden stb. usurpiren solches die Ketskemether, geben IHro hochfürst. Palatinischen Gnaden . . . . . 16 fl.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum. Ülës.

— — Ist nichts von einer Kirchen dahier zu sehen stb. dieses 1699-te Jahr haben es bedeuete Halasser zur Prob, ehemahlen haben IHro hochfürst. Palatinischen Gnaden hiervon empfangen . . . . . 12 Rhlr.

Conscriptio desertae possessionis Min. Cum. Sána.

Von Halas anderthalb Meyl gelegen, dahier ist kein einiges Zeichen von einer Kirchen zu sehen — — — die Erden dahier ist sehr nitrosisch, einige Wiesen, und etliche

solches haben die Ketskemeter von obbesagter Famiglia Darvasiana in arenda.

Desertum Bugacs ol. Min. Cumaniae.

Seindt hier keine rudera von einer Kirchen zu sehen, arendiren solches die Ketskemeter von der famiglia Szele-niana stb.

Desertum Akaszto ol. Min. Cumaniae.

Dahier seind noch einige Mauer rudera von einer Kir-chen zu sehen — — — dato possedirt solches der Herr Graf Kohari Se. Excellz.

Desertum Mareháza ol. Min. Cumaniae.

Dahier ist keine Kirchen — — — gränztet ad septem-trionem mit Feyeregyháza — — — possedirt solches Ihro Excellz Hr. Graff Koharj.

Desertum Tabd ol. min. Cumaniae.

Keine Anzeigung von einer Kirchen dahier — — — Die Philippszallaser haben solches Tabd (nebst dem wüsten Orth Szöcsy, woselbst noch einige rudera auf einem Hügel von der Kirchen zu sehen — — —) von der famiglia Vattaj pr. 380 Rhlr in pignore.

Desertum Kiskörös ol. in Cumania minori.

Hat eine von Steinen aufgeführte öede Kirchen — — — dieses Kiskörös arendiret von der famiglia Vattaj Joannes Tegzes nobilis in Halas, hat daselbsten seine übrige Guyla und Herdtvieh.

Desertum Kaskantyu ol. in minori Cumania.

— — — einige Streicher von Zwespenbaum — — Hü-tung für Schaaf und Gaisvieh. Dieses Kaskantyu hat Martinus Körössi eincr von Szabadszálása in pignore auf 150 Rhl. — — von dem Paulo Budaj, dessen Tochter der Joannes Vattaj geheyrathet, und wegen seiner Frauen es possediret: wie es aber a Cumanis ad Paulum Budaj gekommen, ist für diesmahl nicht auszuforschen gewesen.

Desertum St. Imre ol. Min. Cumaniae.

Anderthalb Stundt von Philippszallasa abgelegen, hat eine von Stein aufgeführte Kirchen, gränztet ad orientem mit Pahj — — — solches St. Imre arendiren die Philippszalaser von der famiglia Fedvariana, halten daselbst ihr Guyla stb.

Und ist hiemit die Reyss in Beschreibung vorhero specificirter bewohnt und unbewohnten Öhrter den 25. Octobris 1699. von mir beschlossen worden. Johann Christoph Franz v. Penz. m. p.

Ezután következik:

Schätzung über die so genannte sowohl Jasziger als Gross und Klein Comanischen Districts beschriebene Hüetter — mely munkálat 179 laphól áll; magát a' becslést a' kamarai számvevőségg rendes becslési formulare szerint teljesítette, 's 1700-k évi mart. 13. bevégezte.

E' becslési munkálatból mutatványul néhányat — a' fontosabbakból — közlök:

„Oppidum Jász Berin. Dieser sogenannte Jaszigum Principalorth und vornembste Marckfleckh hat der Beschreibung nach fol. 41. in der Circumferenz drey Hungar. Meylwegs, guten Grundt auf 800 Pflueg zu äckern, genugsame Wiessmad, und Viehewaidt, jedoch schlectere Weinwachs, als anderwertig; wird demnach weilen dato alda 368. Würth, und 21. angesessene Inquilini vorhanden, laut selbiger Vermögen, grossen Anbau, und anderen alldort aufs Interesse beschriebene Effecten, in folgenden Anschlag gebracht, als Erst. ertragt der Grunddienst von jedem Würth, deren 220. ganz, und 148. Viertel, in toto 257. Lehenbaher Innwohner beschrieben seind, a p. 3 fl. 75 d. gerechnet das Jahr hindurch 963 fl. 75 dr. Deren jährl. Robott pr. 52 Tag a 12 dr. 1603 „ 68 „

Allda können sich annoch soviel Würth als dato vorhanden seind, mittels des deren 3. Praediorum Nagyszállás, Boldogháza und Borsóhalma mit incorporirten Territorÿ füglich niederlassen; welcher Grunddienst und Robott nur in der helffte angeschlagen, zusammen ertragt . . . . . 1283 „ 71½ „

Die behauste 21. Inquilini reichen Jeder jährl. 50 dr. im Dienst . . . . . 10 „ 50 „

Ihre Robott pr. 52 Tag a 6 dr. . . . . 65 „ 52 „

Der Fischerey und Wildtpahnnutzen . . . . . 48 „ — „

Von denen mit 7 Stein daselbst vorhande-

nen 2 Gemainschafft's Mühlen, jeder Stein pr. 6 fl. Mühlzins für den Grundherrn	42 fl. — dr.
Der sommerliche Weinschank, so dem Grund- herrn von Georgi bis Michaeli gebührt, Item ein Braühausschank, samt der Fleischbank kann wenigst jährl. genutzt werden auf	1500 „ — „
Das Neüntl ex omnibus procreabilibus in- gleichen	3784 „ — „
Summa der jährl. Interesse	9301 fl. 16½ dr.
In Capital zu 6 pCto	155019 fl. 33⅔ dr.
„ „ zu 5 pCto	186023 „ 20 „
„ „ zu 4 pCto	232529 „ — „

Districtus minoris Cumaniae Oppidum Halas.

Dieser fol. 275. so beschriebene Cumania Minoris Haupt-
orth, so sonst sehr volkreich, und sambt Denen umbligenden
Praedien, Harka, Tegerto, Füset und Taszlar, ad oras longin-
quas sich extendirt, kann gar füglich, vermög der zu dato
aldort habitirenden 93. Würthen und 14. Inquilinen, wie zu-
mahlen an grösserer Impopulirung, krafft beigeschriebener
Ursach, kein Zweifel, aufs nachfolgende Interesse gebracht
werden, Erst. reicht jeder Würth dem Grundherrn jährl.

	3 fl. 75 dr.
nomine census	348 fl. 75 dr.
Die jährl. Roboth 52. Tag a 12 dr. macht	580 „ 32 „
Der Sommerweinschankh und Fleischbank- zins auf	420 „ — „
Von der Fischerey	25 „ — „
Die 5. Mühlen von Stein 6 fl.	30 „ — „
Das Neüntl	1210 „ — „
Summa Nutzen	2614 fl. 7 dr.

Im Capitali samt dem aldort pr. 500 fl. werths aufgebaut
vorhandenen Magazin zu 6 pCto 44067 fl. 83⅔ dr.

zu 5 pCto	52781 „ 40 „
zu 4 pCto	65851 „ 75 „

Desertum Bodoglar.

Ein von Halas anderthalb Meyl weg entlegenes Prae-

diun, woselbst der Halaser ihr übriges Vieh vid. fol. 278. underhalten, und ihr Gestüttereý gewaydet wird, ist wenigst zu 6 pCento im Capitali zu halten ad 2000 fl.

5 pCto	.	2400 „
4 pCto	.	3000 „

Eként van a' kamarai becslés végig vive minden jászkun város, falu és pusztákon, melynek végeredményét mutatja a' következő :

„Sumarischer Extract was die vorhergehend beschribene, und nach dem gewöhnlichen Schatzungs formular geschätzte Jasziger undt sowohl gross als klein Cumanische Hüeter in Capitali zu 6. 5. und 4. pCto austragen. Item wie viel diese in Fürst Palatinischen Censum jáhrl. praestiren.

Districtus Jaszigum.

Fürst Pala- tinischer Census.		Capital 6 pCto	Capital 5 pCto	Capital 4 pCto
860 fl.	Jászberin	155019	186023	232529
134 „	Jászárokszallás	40581	73045	91307
169 „	Jász Fenszaru	39576	47444	59305
40 „	Jász felső sz. györgy	10049	12059	15074
38 „	Jász Dosa	9929	11915	14894
38 „	Jász Jákohalma	12372	14846	18558
25 „	Jász Mihaly Teleke	18072	21686	27108
80 „	Jász alsó sz. györgy	26903	32284	40355
40 „	Jász Ladan	20320	24384	30480
— „	Jász Apathy	34240	41088	51360
37 „	Jász kísér	42909	51491	64364
1461 fl.	Suma Districtus Jaszigum	409970	491964	614955

Districtus majoris Cumaniae.

360 fl.	Kárczaguyszallás	33547	40256	50320
— „	Desertum Bolchia	4500	5400	6750
— „	Desertum Kápolnás	3600	4320	5400
— „	Desertum Fabianka	2250	2700	3375
— „	Desertum Kolbacz	5100	6120	7650
— „	Desertum Magyarka	2400	2880	3600
— „	Desertum Marialaka	7200	8640	10800

Palatinischer Census.		Capital 6 pCto	Capital 5 pCto	Capital 4 pCto
— fl.	Desertum Kaba et Kevy	3000	3600	4500
— "	Desertum Pohamara	2700	3240	4050
— "	Desertum Kisuyzállása	1800	2160	2700
— "	Desertum Kis et Toth Turgon	2100	2520	3150
— "	Desertum Csorba	4500	5400	6750
— "	Desertum Mesterszálás	1000	1200	1500
— "	Desertum Kunsmárton	3000	3600	4500
— "	Desertum Kunhegyes	1500	1800	2250
— "	Desertum Moricz	2250	2700	3375
— "	Desertum Madaras	6060	7272	9090
per se.	Summa maioris Cumaniae facit	86507	103808	129760
Districtus minoris Cumaniae.				
150 fl.	Oppidum Halas	44067	52781	65851
40 "	Desertum Bodoglar	2000	2400	3000
20 "	Desertum Tajo	1500	1800	2250
60 "	Possessio Philipszállása	13779	16535	20669
150 "	Szabadszállás	9900	11880	14850
30 "	Desertum Kis Ballas	3873	4648	5810
30 "	Desertum Büsztör	2000	2400	3000
75 "	Possessio Kum Szt. Miklos	16885	20262	25327
50 "	Kun Laczkháza	7133	8560	10700
— "	Desert. Jakabháza	600	700	900
12 "	Desert. Kathó	900	1080	1350
50 "	Desert. Csokaz	1666	2000	2500
50 "	Desert. Lajos	2500	3000	3750
60 "	Desert. Misc	3460	4140	5175
40 "	Desert. Kocsér	3000	3600	4500
20 "	Desert. Kara	3600	4320	5400
42 "	Desert. Theörtely	3600	4320	5400
24 "	Des. sup. et infer. Csengele	3000	3600	4500
50 "	Desert. Szt. László	3300	3960	4950
40 "	Desert. Moriczgáttya	2900	3480	4340
70 "	Desert. Szank	3200	3840	4800
60 "	Desert. Orgovány	3000	3600	4500
12 "	Desert. Kis szállása	1000	1200	1500
16 "	Desert. Galambos	1200	1440	1800

Palatinischer Census.		Capital 6 pCto	Capital 5 pCto	Capital 4 pCto
16 fl.	Desert. Ferenczszállása	3956	4748	5935
52 „	Desert. Jakabszállása	2000	2400	3000
48 „	Desert. Bene	3500	4200	5250
60 „	Desert. Csolios	3000	3600	4500
50 „	Désertum Ágosegyháza	2500	3000	3750
45 „	Desertum Maysa	1900	2280	2850
68 „	Desertum Pálka	3600	4320	5400
18 „	Desert. Félegyháza	1800	2160	2700
24 „	Desert. Kömpöcz	1700	1840	2300
50 „	Desert. Matko	3200	3840	4800
50 „	Desert. Kerekegyháza	6000	7200	9000
15 „	Desert. Átokháza	3000	3600	4500
16 „	Desert. Pálos	1200	1440	1800
18 „	Desert. Ülés	1300	1560	1950
18 „	Desert. Zsana	1100	1320	1650
— „	Desert. Kökút	700	840	1050
15 „	Desert. Mérges	1666	2000	2500
— „	Desert. Dorosma et Mihályteleke	3000	3600	4500
1714 fl.	Summa min. Cum. facit	183185	219821	274777
Olim Maioris et Minoris Cumaniae.				
Desertum Vásárhely		11250	13500	16875
Desertum Feyertó		3200	3840	4800
Desertum Füzes		1500	1800	2500
Desertum Balota		1100	1320	1650
Desertum Taszlár		900	1080	1350
Desertum Harka		1000	1200	1500
Desert. Baracs		900	1080	1350
Desert. Bugacs		700	820	1050
Desert. Akasztó		600	720	900
Desert. Máreháza		800	960	1200
Desert. Tabd		1040	1248	1560
Desert. Kiskörös		900	1080	1350
Desert. Kaskantyú		1260	1500	1875
Desert. Szt. Imre		700	820	1050
Summa Mai. et Minor. Cumaniae		25850	31020	38775

Summa summarum

Sambentlicher sowohl Jasziger, als gross und klein Cumanischen Huetter ertragt im Capitali zu 6 pCto 705,512. zu 5 pCto 846,613. zu 4 pCto 1.058,267.

Census Palat. in toto 3535 fl.

Vorstehend tam Jaszigum quam maioris et minoris Cumaniae von dem kais. Praefecto zu Erlau beschriebenes District, Dorfschäften und Praedien, seind bei dasiger kais. Kameral Administrationsbuchhalterey kraft gewöhnlichen aestimandi formularis geschätzt, und in gegenwärtige Capitalia anzuschlagen gemessen befunden worden. Ofen den 13. Marty anno 1700. Johann Adam Thau m. p. Buchhalter. Johann Ludwig Koller m. p. Expeditor.

Az egész összeirási és becslési munkálatot következő hitelesítés zárja be:

Praesentem copiam cum suo vero ac genuino originali per me diligenter collatam, comportatam et correctam eidem originali per omnia conformem esse testor infrascriptus. Viennae 24. Decbris Ao 1720. Petrus Végh Cancellariae regiae Hung. Aulicae Expeditor et Concipista m. p. (p. h.).

E' történelmi adatok nagy része magoknak az 1699-ben élt jászkun lakosoknak saját előadásán alapul, 's kitetszik ezekből, miként

A' jászság a' berényi és hatvani; —

A' nagykunság: szolnoki, budai, pesti, bala sz. miklósi (ma Törökszmiklós) és egri; —

Kiskunság: az egri, budai és pesti török uraság alá tartozott.

Adóztak pedig és szolgáltak egyik egy, másik más helyen lakó török úrnak, név 's hivatal szerint a' következőknek:

Török császárnak, török es. titoknokának és irnokának; Begcknek u. m. Ali begnek, Alaj begnek, Mamut beg fiának, Szaszvar begnek; Agáknak: Mamhuss agának, jancsáragának, Bali agának, No agának. — Feket Murath Csery bassanak, Szubassának, Aszan basának; — Mahmut ispahianak, vajdának, Murath vajdának, Rezman esausznak, Mustapha esausz-

nak, Bali csaszznak, Kara Ibrahimnak, Kihaiia vagy Tikainak (= főtiszt titoknoka vagy segéde), Dahu Cselebinek és török emingnek. ¹⁾

A' jászkunság a' fentebbi adatok szerint a' következő részint készpénz, részint termény, részint szolgálatbeli adózásokat teljesített:

Török császár adója — tribut — dica —, szablyapénz, tegzespénz, sertésváltás, tized a' gabonanemüekből, sőt a' tizeden kívül is tetszés szerint; tized a' birkából, bárányból; fejős és vágótehén, désás turó, vaj (= Schmaltz), széna, fa szolgáltatás, ennek fuvarozása vagy megváltása; — szolgált robotot a' török úr tetszése szerinti mennyiségben és helyre, teljesített kaszálást, szántást, aratást, hordást, sőt kenyeret is süített a' török részre, 's ezt elszállította a' rendelt helyre, végre több mázsa salétrom gyártásával foglalkozott.

A' török részre tett ennyi terhes adó és szolgálaton kívül a' magyar részre is nem csekély adó és szolgálattal járult a' jászkunság, mert az 1563: VIII. 1569: X. szerint a' töröknek meghódolt rész a' magyar részre felét volt köteles annak megfizetni, a' mi a' meg nem hódolt részekre volt kivetve, sőt nem csak adózást, és várépítési munkát, hanem országos törvény által kirovott minden nemü szolgálmányokat Pest és más meghódolt megyei nemes és nem nemes aránylag és általában folyást teljesített; fizetett pedig a' jászkunság ily czimek alatt:

Census ordinarius vel annuus, census servilis, dica regia, educillatio, akó, mely volt: buza, árpa, vaj, sajt, fejős tehén,

¹⁾ E' szó „eming“ mint értesültem, tesz törökül biztost, tizedszedőt, ezen eminek a' zsoldos katonákból teltek ki, zsoldos szipálik 's legtöbbnyire janicsárok voltak az eminek, vagy mint a' magyar elnevezte, emengek. Azonban Jászberénynél ez fordul elő, hogy fizet a' töröknek: „Eming quilibet sessionatus“, majd ismét Halas város levéltárában találtató 1750-ik tanúvallomás szerint Halas, mikor még a' török uralom alatt volt, a' határában talált 3 tímárlegény megöletése birságául a' „Jankováczon lakott török Eminknek 300 ftokat“ volt kénytelen megfizetni; — majd Hornyik Kecskemét v. tört. II. 54 l. ez mondatik „a' szegedi Emeng zsidó közbejöttével“. — úgy hogy én hajlandó vagyok az „eming“ szónak „előkelő, potior“ értelmet adni; egyébiránt az eming szóúak e' különbözőnek tetsző jelentését fejtsék meg azok, kik a' török nyelvben jártasok.

— officiali ako, ez volt: kövér sertés, désás turó, zab, árpa, kaszállás, szalonna, asztalpénz, — robotot szolgált nyáron és télen vagy ezt megváltotta; ajándékok a' földesúrnak, 's ezekhez járult a' nádor tiszteletdíjja, mely a' török uralom alatt is folyvást fizettetett.

E' magyar részre tett adózások és szolgálatok hogy leginkább a' kitett 1577-ik évről valók, világosan igazolja azon körülmény, miszerint ezen adónemeket a' jászkunok a' fentebbi adatok szerint, mivel „das königliche Provisorat von Ofen, propter metum Turcarum Dominium nacher Erlau transportirt worden“ — „ad provisoratum Agriensem“ fizették; Eger pedig 1596-ban a' török által elfoglaltatván, a' provisoratus regius itt maradása lehetlenné vált.

Egyébiránt eltérve most a' magyar részre tett adózástól, mely sok más rokon nemü tárgygyal egy külön értekezés vagy önálló munka tárgya fog lenni, vizsgáljuk a' török adózási viszonyokat a' Jászkunságban, használva a' fentebbi adatokat, és segítségül véve Salamon, Hornyik erre vonatkozó jeles dolgozatait, valamint Palugyayt 's rendelkezésemre állott török levelek magyar fordításait stb.

A' fentebbi összeírásokban város, falu és pusztá öszvesen 93 van felvéve, melyek részint még az összeíráskor 1699-ben is valóságos jászkun birtokok voltak, részint lakosaik előadása 's régi oklevelek szerint is hajdan a' jászkunsághoz tartoztak; azonban az idők viharai közben elpusztulván, az új megtelepedés vagy elhagyottság kedvező alkalmat adott arra, hogy ezeket más hatalmasok a' jászkunságtól elszakítva, tulajdonukul elfoglalják, mi annyival könnyebb dolog volt a' XVI. 's XVII. században, mert valóban léteztek oly kun puszták, melyeknek tulajdonosa nem volt p. o. Átokháza pusztát senki sem használta, Űlés és Zsana pusztát pedig a' fentebbi adatok szerint csak próbára birták a' Halasiak; — ily zilált tulajdoni jogviszonyok közt könnyü volt a' kun pusztákra kir. adományt nyerni, 's azokba magát az adományozónak az akkori törvényes szokás szerint Nográdmegyében Füleken „longa manu“

statuálatni, mint ennek valósággal megtörténtét Halas város kiadott történelme igazolja.

Ne is higgye azt senki, hogy azon kis királyság kiterjedésével bíró föld, mely Pest, Baja, Szeged, Szarvas, Gyöngyös közt terül el, 's melynek legnagyobb része hajdan jászkun birtok volt, a' régibb időben is oly kevésbé népes, leginkább egymást érő pusztákból álló lett volna, mint ma. A' fentebbi adatok igazolják, miként a' 93 birtokból benépesített város volt 2, Jászberény és Halas; népes falu 14, hajdan lakott de elpusztult hely 56, mert ugyan ennyi „deserta possessio“-ról emlittetik, hogy még 1699-ben is a' régi kő egyház falai vagy ezek romjai fenállottak, 's több oly pusztának emlittetik fel egyháza, mely pusztáról, hogy valaha benépesített hely lett volna, jelenleg már semmi történelmi adat, 's néha még csak szájhagyomány sem emlékezik, — végre 21 pusztá, melyről hogy valaha benépesített hely lett volna, már az összeírás korabeliek sem tudtak semmit mondani, 's netalán létezett egyháza helyét sem ösmerték.

Nem volt hát a' régibb korban a' Duna Tisza köze oly kevés népességű, mint jelenleg, hanem élt itt városokban, falvakban egy vitéz nemzet, a' jászkun, melynek nagy részét elsodorta a' vész, mivel hű volt hazájához, 's nem hagyta el a' kedves szülőföldet, bár pusztító vihar zúgott is azon át, de elvonulva — ha lehete — a' fergeteg rombolása elől kis időre, ismét visszatért az ősei vérével áztatott ősi tüzhelyhez, újra kegyelettel seregelt körül az ős kunhalmokat — így sepre el lassanként a' jászkunságból számos népes helyeket mindenestől a' harczok pusztító vihara!

Kezdődött pedig e' népes helyek pusztulása mindjárt a' mohácsi vész utáni napokban, 's tartott felváltva a' szatmári békéig 1711-ig.

Podhradzky által kiadott két magyar krónika írja 1526. évi sept. 19-ről: „az császár Buda előtt által költözék, az másik rablót kibocsáta, ki Váctól fogva Gyöngyösig, Miskolczig, Mohyág, az nagy Zegedig, Péterváradjáig az Tisza Duna között mind megrablák, égették. Az úr Isten mondja, menyi számtalan ezer rabot elvivének.“

Ezért küldetett Csarni Jován vagy Fekete János Zápolyától Tokajból azon parancscsal, hogy a' Tiszán átkelve, a' lakostalan, de eleségben és baromban még bővölködő Bács vármegeye elfoglalására siessen, Bács megyét is a' mohácsi nap után Szulejman kalózai tették pusztasággá.

Broderics szinte írja 1526-ról: Török császár Budárol kiküldött minden részekre, melyek a Duna és Tisza között vannak, rablókat, kik ott pusztítva égettek, az egész sokaságot, ki a' Tiszán át nem futhatott, részint kardrahányták, részint lánczra füzve elhurczolták.

1542-ben a' török uralkodás kezdetét vévén hazánkban, ugyan ez évben a' töröknek Szeged, 1544-ben Visegrád bevétele után csak hamar Hatvan; majd 1552-ben Szolnok meghódolt, 's ekként a' csak nem egészen megnéptelenedett Dunatisza köze meghódítása végre lett hajtva, csak Eger — sasfészke Dobónak — állott még, a' budai kamara — mint ez fentebb a' jberényi összeírásnál emlittetik — 1577-ben Budárol „propter turcarum dominium“ Egerbe tétetett át, azonban 19 év mulva 1596-ban Eger is elesett, 's eként a' védtelen alföld, az egész jászkunság gazdag rónáival, de lakosaiban megfogyva a' török tatár czéltalan 's vad pusztításának 's önkényes zsarolásának lett áldozata, czéltalan mondom, mert elébb elpusztított, lakosai pedig, kiket kardra nem hánytak, vagy lánczra füzve el nem hurczoltak, megrémülve futottak szét 's menekültek, míg a' pusztító vihar ereje elvonult, 's a' török ily országra róta ki, 's szedte be fegyveres kézzel a' legterhesebb adók és szolgálatok minden kigondolható nezeit!

Szemtanú Busbeque flandriai nemes, Ferdinánd követe a' portánál, írja 1554-ről:

„Midön Konstantinápolyból kiléptem, egynehány szekeket láttam, melyek tele voltak gyermekekkel és leányokkal. Azok Magyarországból vitettek Konstantinápolyba, hogy ott eladattassanak. Ily eladandó portékánál semmi egyéb portéka sem bővebb ebben a' városban. Elé találánk azon úton vásárra vitt több embert is. Az öregek és ifjak csordaszámra hajtattak, vagy pedig békőba szorítottak, mint az eladandó lovak. (Molnár J. M. könyvház I.)

Majd a' töröknek társa lett, sőt ezt a' pusztításban túlhaladta a' tatársereg.

1566-ban Solimánnak Szigetvár alatti halála után kormányzó nélkül maradván a' táborában volt tatárcsordák, ezek az országban szét kóvályogtak, 's iszonyúan pusztítottak. Sokat szenvedett tőlök Eger, Kassa vidéke, sőt a' Tisza egész környéke, hol mindent felperseltek, leöltek vagy fogságba vitték a' föld népét. (Tud. Gyüjt. 1826. X. 29 l.) ¹⁾

Majd II. Szelim szultán birodalmához kapcsolván Krimet, a' tatár khán köteles lett háború alkalmával magát a' szultánt személyesen 100 ezer, a' nagyvezért pedig fia vagy helyettese által 40—50 ezernyi sereggel segíteni. Ennek folytán az 1591—1606-ig folyt 's a' zsitvatoroki békével befejezett 15 éves török háborúban, rendszeresen szerepelni kezdtek a' tatárok.

E' portyázó féktelen sáskahad egészen más szint adott a' hadviselésnek, nyomában nyomor és pusztulás támadt mindenütt, merre átvonult. Sok magyar és jász kun község, mely — a' fentebbi adatok szerint — a' török meghódítás első 50 évi korszakát valamennyire kiállotta, 's népesedni kezdett, a' tatárok ember és vagyon pusztító dulongását túl nem élhette, az utolsó emberig kiirtattak, elraboltattak, vagy végkép elszéledvén, a' fölégetett, kirablott helységeket pusztán hagyták.

Annyira ment a' tatároktólí félelem, hogy ez időben több községek, a' török sultánoktól a' tatárok ellen nyert védlevéllel kívül még a' tatárok közül tatáröröket fogadtak fel ezek 's tisztjeik számára nagy fizetés és gazdag ajándékok mellett életük és vagyonuk védelmére. De nem is volt a' községeknek ez önvédelmükrőlí több oldalú gondoskodásuk szükségtelen vagy felesleges, mert maguk a' legfőbb török tiszték is nem a' megszokott durva parancsoló hangon, hanem némi függést tanúsító tisztelettel viseltettek a' tatárszultán iránt, „szerény tudósításban“ „kérték fel a' nagyságos“ tatár szul-

---

¹⁾ Bocsánat, hogy nem az eredeti kútfőt idézem, de vidéken lakván, itt helyben nagyobb könyvtár nincs, 's hol legközelebb van, onnét nem adnak, így hát csak küzdeni, tapogatózni kell abból a' kevésből, a' mi kéznél van.

tánt, hogy „sziveskedjék“, „esedeztek, hogy kegyeskedjék“ győzelmes seregei megtámadásai ellen a' töröknek meghódolt magyar községek biztosítása végett „ő magassága kegyelmenesen rendelkezni; sőt a' tatárok által elrablott marhákat, hogy a' lakosság adófizetési képességét fentartsák, az önérdekükben kedvezőleg gondolkozó török főtisztek, saját pénzüket előlegezve váltották vissza nagy ajándékok mellett a' rabló tatárseregtől, mint ezt Hornyik Kecsk. v. tört. II. 64. 168. 171. 227. 231 sz. alatt közlött okiratok igazolják.

Volt már két csapás hazánkon, a' török és tatár, ehhez járult harmadik a' magyar részről, t. i. a' magyar végvárakbeli katonák és szabad hajdúk, kik amazokhoz hasonlóan pusztították, rabolták, zsarolták e' szegény országot, kik gyakran a' legigazságtalanabb magán ügyek, követelések fegyveres végrehajtására bérebe felfogadva is használtattak. Halas város levéltári adatai igazolják, miként 1657-ben Agárdi András, Tornay Mihály és Csee Mihály Halas város határához rég tartozó Kistelek, Rekettye, Fejértó, Füzes, Eresztő, Karapál és Balota (mely utóbbi régi oklevelekben Balta kun kapitány székhelyéül említettik) nevü legtermékenyebb, 's mintegy 40 ezer holdnyi területü kun pusztákat Wesselényi Ferencz nádortól nádori adományozás utján megnyerték, majd 1674-ben fentnevezett Tornay Mihály magvaszakadtából Hamar István lévai végvárbeli kapitány ugyan e' pusztákra I. Leopoldtól kir. adománylevelet nyert, 's a' füleki várban a' beigtatás longa manu megtörtént. Azonban mivel Hamar a' török világ miatt e' pusztákat birtokába nem vehette, a' halasiak pedig e' pusztákhoz erősebb régi jogukat ez inségteljes korszakban nem érvényesíthették, Hamar arra kényszerítette a' halasiakat, hogy e' pusztáktól néki haszonbért fizessenek, 's ezt Lévára felküldjék. „Egyszer kétszer meg is adták az árendát“, az akkori vészes időkben kivájt botba elrejtve vitték fel az aranyokat Lévára, volt pedig egy napi szántó föld haszonbére egy peták, „sokszor azonban meg sem is vihették a' készen tartott árendát a' rosztolvaj emberek miatt“, majd a' töröktatár általi gyakori kipusztítás miatt elszegényedvén, „csak hallgatásba vették az árendát“, azonban „fenforgó urak „t. i. az Agárdy és Hamary familiák e' miatt megneheztelvén,

„katonákat fogadtak magoknak, azokat Léváról leküldvén, a' hol csak tanáltak azon fentnevezett pusztákon lovakat, egészen elhajtották fel Lévára, úgy azután onnét váltották ki az halasiak, az is úgy esett, hogy a' javát ott tartóztatták az elmaradott árendáért, a' rosztát pediglen haza bocsátották, — alig nyugodtak meg ide haza, megint neki került a' tatár, egészen elhajtotta, még a' fatens (halasi Turzó János) nagyatyát is akkor vágta le, — úgy azután is egynehány esztendővel, hogy nem akarták vagy is nem tehették le az árendát a' halasiak, megint ujabban katonákat küldöttek, akár melyik fentnevezett pusztákon találtak marhákat az halasiaknak, egészen elhajtották valamely hires korhely pusztay katonára Kakas nevü által a' kecskeméti homokok közé, még a' fatensnek nagyatyja marhája is sok oda hajtatott, másokéval együtt, a' melyeknek is ugyan csak kiváltásokra a' fatensnek öreg nagy anyja egy testvérével együtt, két halasi tanácstul rendeltetett eskütt emberekkel, legalább 1800 ftokat vittenek, de azonkívül még Kecskeméten is 900-at kértenek fel hozzá, de még is a' sok kérésekre elengedettek egynehány száz forintok, úgy fizettek ki az árendát“ stb. (lásd ez adatokat a' halasi levéltárban).

Hogy általában megnyit kelle a' magyar fegyveresektől is szenvedni e' korszakban a' jászunkságnak, igazolja a' magyar kamarának következő egykorú védlevele:

„Mi NN. az hatalmas római Császár és koronás király úrnak eö Feölséghe Tekintetes magyar kamara Praefectusa és Tanáchi: mindeneknek az kiknek illik, nevezett szerint pedig Gróf és Zászlós uraknak, Feö és Vice Generalisoknak, Véghbéli és Mezei kapitányoknak, hadnagyoknak, vajdának, zászlótartóknak, Strázsamestereknek, Porkoláboknak, Szállás osztóknak, Tizedeseknek és azoknak Vicéinek. Ezeken kívül akármi névvel nevezendő tisztben és méltóságban helyheztetett alá 's feljáró katonáknak, egyházi és Világhi urak szolgálainak, és akármi Rendben 's állapotban helyheztetetteknek, valakik ez levelünket láttandgyak, olvasandgyak, vagy olvasni hallyák köszönetünket, és az kiknek illik, kedvező szolgálatunkat ajánlyuk.

Továbbá mivel szegény üdvözült Méltóságos Magyaror-

szagh Palatinussa, tudniillik Gróf Tettes és Nagyságos Hadadi Wesselényi Ferencz Uram ö Nagysága halála után az Nagy és Kiskunság és Jaságbéliek az Szent koronára és megnevezett Kegyelmes Urunkra ö Fölségére szálván, 's azoknak gondgyok viselése ezen Tettes Magyar Kamarát jövendő Palatinus Választásáig illetvén: ez Levelünk mutató Kis Kunságban lakozó szegénységhe: nevezet szerint pedig Szabadszállásiai, Fülöpszállásiai, Kunszmiklósiak és Izakiak, az sok alá 's följáró szegénységheben élödö, 's öket sarczoltatni, 's imit amott széllyel lappangó hazánk pusztító csavargók zaklatási 's szerzeszéllyel Quartélyozási és sarczoltatásai miatt anyira elnyomorodott, hogy ha az ilyenén csavargoktul meg nem oltalmaztatnak, szintén utolsó pusztulásra jutt ügyek.

Mellyre nézve 's mind és kiváltképpen az megnevezett ö Fölséghe kárát távaztatni akarván, minden fölyül meghirtt Rendekezt ez Levelünknek rendiben sokszor megirt Császár és Koronás Király Kegyelmes Urunk ö Fölsége nevével requiralvan kérjük, az kiket penig illet, intyük, hogy fölyül megirt kis kunságban lévő városokban, falukban, majorokban és egyéb lakó helyekben ne háborgassak, annál inkább seni kigondolt szin alatt ne zaklassák, se sarczolják, annak felette akármi névvel nevezendö adósságok végett, az megirt helyekbeli tudni illik Szabadszállási, Fülepszállási, Kunszentmiklósi és Izaki Lakosokat sohol az ártatlanokat avagy nem adóssakat ne arest . . . . . tartoztassák, lévén az iránt minden adósságok megvétélére irott törvényünk, ezenkívül réghi szent Királyoktul adatott Privil . . . . . minden váromokon, Réveken és egyéb afféle általjáró helyeken békével és minden fizetés nélkül bocsattassanak. Az fölyül emlétett kóborlók és zaklatók ellen penig, minden oltalommal és segítéségel hozzájok lenni, mint ö Fölséghe Koronás Király Urunk hivei ne terheltessenek, söt hívséghek szerint obligaltatnak is. Mellyet nem csak a' sokszor megemlitett Kegyelmes Urunk ö Fölséghe kegyelmesen recognoscalni méltoztatik, de az jövendöbeli Palatinus Urunk is ö Nagysága kedveskedö Uri Jó akaratyával recognoscalni fog. Praesentibus Perlectis Exhibenti Restitutis. Datum Posonii die 11. mensis Junii anno 1667. (L. S. L. S. L. S. L. S.) Ex Consilio Ca-

mera Hungarica die et anno quibus supra. Georgius Horváth Kissevich. m. p. (jászkun kerületi levéltári hit. másolatból.)

Ily nemű magyar rablók ellen voltak kéntelenek már előbb 1663-ban a' dunamelléki helységek Feketehalom nevű dombnál — mely jelenleg Szabadszállás városa határában Lapos halom név, alatt ismeretes — összegyülekezni, 's a' paraszt vármegyét szervezni, helyeknek meghmaradásáért az rajtok hatalmaskodók ellen, az kik az magyar pártrul vadnak, melyről articulusok iratása lött Kunszmiklóson An. 1663. die 3. Apr. (l. Hornyik II. 488 l.)

Ennyi pusztítás, rablás, fosztogatás, gyujtogatás, zsarolás után nem csuda, hogy a' török, midőn a' Duna és Tisza között elfoglalá, azt nagy részben pusztán találta; nem csuda, hogy kivált hadjáratok idején a' magyar jobbágy seregestől hagyta pusztán helységét a' török közeledésének hírére; nem csuda, hogy a' Duna és Tisza roppant síksága, az egész magyar alföld, a' kisebb nagyobb falukkal egykor sűrűn benépesített rónaság csak nem egészen elpusztult, népes helységeknek csak neve maradt fenn, nem csuda, hogy a' pusztítás terén lakott igazi tiszta magyar faj számra megkevesbült, sőt csuda, hogy egészen ki nem irtatott!

1541-ben Solimán Budát elfoglalván, Magyarországon helytartójául Mehemed pasát nevezte, az ország pénzügyeit, különösen az adóbehajtást Khalil defterdárra bizta, ki a' vezirpasa mellett Budán székelt, 's a' magyar török szandsákok adólajstromát elkészítette, mely másfélszázadon át alaptörvényül szolgált a' budai helytartóságnak. A' szolnoki szandsák adólajstroma Khalil bégtől 1572-k évről korunkig fenmaradt. (Szalay Adal. Magy. orsz. tört. 198—204 l.).

Hazánk török uralom alatti része felosztott pasasági kerületekre, milyen volt a' kanisai, budai, egri, temesvári s. a. t.; a' pasaság ismét elosztott szandsákságokra, ilyen a' budai pasaságban 1650-ben volt 17, mindegyik szandsákság egy bég kormányja alatt állott, ki ismét az alajbégeknek=alkapitány, szubasiknak=örmester, vajdákknak=rendőr stb. parancsolt.

A' pasák laktak várakban, a' bégek részint várakban, részint olykor palánkokban. A' palánk egy neme volt a' várnak, t. i. valamely helység körül kerített vastag karókkal, melyek hajlékony fával befonattak, 's kívül a' kerítés tövében árok húzatott, — ily palánkok hasonlóak voltak az avarok ringjeihez. Az ily palánkok őrsege a' török sereg rendetlenebb csapatához tartozott.

Minden basa és bég számára egy egy egész vidék jövedelme volt fizetés gyanánt kimutatva, 's az ily kijelölt területen fekvő helységek az adót és más közterheket a' basa vagy bég székhelyéül szolgáló várba vagy palánkba fizették s teljesítették. A' basa és bég kimutatott birtoka azonban nem maradt élethossziglan az adományozott kezében, mert a' basák 's bégek 1—3 évig maradtak csak egy helyen, 's tartoztak minden 5 ezer oszpora jövedelem után egy egy lovast állítani.

A' jászkunság róna területén vár vagy jelentékeny erősség soha nem épült. Egyedül Jászberény városa, mely a' Zagyva és Tarna vizek összefolyásánál már a' természettől megerősítésre némi kedvező helyzettel birt, alakítottatott át a' török által palánkká oly módon, hogy a' város árokkal körülvétevéen, az árokpárt vastag karókra font sövénynyel erősített meg.

E' palánk építés a' török által már 1570. előtt megkezdett, mert ez évről van egy török levél a' jberényi levéltárban, melyben a' jberényiek határjuk alsó részén, de a' Zagyva és Tarna egybeszakadásán belül eső Borsóhalma nevű pusztájukon a' jberényi palánk fegyvereseinek legelőadásra köteleztetnek; e' szerint már 1570-ben Iberény palánkká erősítve, 's lovas őrsereggel ellátva volt.

Azonban 1583-ig itt a' török kastélylyal nem birt, sem a' palánkban bég vagy kadi nem lakott, a' minthogy 1574-ben Jászberény és Jánoshida közti határper török birák által intéztetvén el, az errőli oklevelet Omer és Muhamed jberényi lovas agák 's Naszu jberényi azáb aga irta alá.

Attila palotája helyén, a' csavargós Zagyva nádas partján fekvő zárdát a' ferenczi szerzetesek, az 1560-i leégés után némileg helyrehozva, a' jberényi nagy számú protestansokkal folyt vallási viták közt folytonosan lakták, mig nem 1583-

ban ¹⁾ Mustafa budai vezir e' zárdából a' szerzeteseket kiüzvén, azt az egyházzal együtt elfoglalta, 's védő menhelyül kedvező fekvését tekintve, azt török kastélyá megerősítette.

E' kastély szolgált kényelmes és kies lakhelyül a' jberényi török kormányzóknak. Emlittetik pedig mindjárt 1583-ból jberényi kormányzóul Bajazid vajda, 1584-ben 's 1588-ban már kadi-török biró lakik Iberényben, 1589-ben Jászberény várának vajdája, 's itt lakott török gyalogság agái, 1590-ben jberényi naib, 1593-ról jberényi kadi emlittetik török levelekben.

1594-k évi april hónapban, míg Mátyás főherczeg 40 ezernyi sereg élén Győrött gróf Hardeckkel Esztergom ostromához készült, Teuffenbach Kristóf egyesülve ecsedi Báthori István, Dobó Ferencz, Drugeth István és Rákóczy Sigmund főurakkal, april. 6. husz ezernyi sereggel a' hatvani vár viásához fogott, 's azt kegyetlenül el kezdte ágyúztatni.

Nem látva azonban az ostrom alatt megritkult seregét Teuffenbach a' vár bevételéhez elegendőnek, Náprádi Deme-tert és Dengelegi Miklóst elküldte Miksa főherczeghez Esztergom alá segélyért. De mielőtt a' segélyhad megérkezett volna, a' hatvani várbeli török őrség sürgető kérelmére, Hassan budai pasa és a' Beglerbeg Sinán fia april. 30. tiz ezer emberrel megindult a' hatvani vár támogatására; 's táborával maj. 2. Iberényben volt, hol a' Zagyva hidján átkelve, ennek jobb partján vonult Hatvan felé.

Azonban a' Zagyva süppedékes folyásán át nem mehetvén a' pasa seregével, kezdett visszavonulni oly szándékkal, hogy a' jberényi hidon átkelve, Teuffenbachot véletlen meg-rohanja.

Teuffenbach pedig e' tervről értesítve, a' visszavonuló török sereg ellen a' hirneves ősz hadvezér gróf Forgách Sigmund, Báthory, Dobó, Rákóczy, Drugeth főurakkal, ezek magyar csapataival 's német lovassággal útnak indította, kik a' Zagyván nem csekély erőfeszítés mellett áthatolva nyomultak előre. E' magyar sereg közeledése hírére Hassan pasa a' Galga és Zagyva öszeszakadásánál nem messze Tura helységhez állapodott meg.

---

¹⁾ Lásd Istvánffy L. 28. p. 387.

Megérkezvén a' magyar sereg, ágyúit kilövette, mely által okozott zavart használva, Forgách legelől 's utánna a' többi lelkesült magyarság a' törököket megrohanta, 's két órai harcz után a' magyar seregé volt a' diadal; Haszan basa megsebesült, 3300 török több főtisztekkel elesett, a' többi török had Pest felé az isaszegi erdőbe menekült, 25 zászló, 17 ágyú lett a' hadi zsákmány. A' magyarok közül kevés, csak néhány száz, köztök Bánfy Zsigmond maradt a' csata téren, Báthory pedig jobb lábán sebet kapott.

E' nagy veszteség hírére a' jberényi kastélyt és palánkot őrző török sereg, felgyujtva 's lerombolva a' kastélyt, hidat és várost, Iberényből elfutott.

Teuffenbach másnap érkezett Iberény alá diadalmas seregével; a' vizet, mely a' Zagyva folyóból a' város árkába volt eresztve, igyekezett nagy munkával lecsapolni, azonban a' megeredt esőzés és tavaszi árviz miatt siker nélkül, mert a' város palánkja árkai ismét és újra megteltek vízzel.

Megtudván e' közben Teuffenbach, hogy a' török Szolnokról Budára nagy mennyiségű gabonát szállittat, ennek elfogására Balassa Ferenczet, Bálintnak fiát, egy lovas csapattal, elküldi, ki is a' gabonaszállítókkal Iberényhez nem messze találkozáván, a' kísérő török csapatot heves harcz után részint levágta, részint megszalasztotta, 's az elvett élelmiszerek kíséretében Teuffenbachhoz visszatért, ki azután Sinán nagyvezirnek roppant sereggel közeledése hírére Hatvan sikertelen ostromával junius végén felhagyva, Kassa felé huzódott. ¹⁾

A' török őrségnek Iberényből elvonulása után a' kastély 's palánk sok ideig megszűnt lenni török erősség, maga a' város is rombadülve üresen hevert. A' lakosok „különféle seregek erőszakoskodásai miatt elszéledvén“, részint a' Mátra erdős részeibe, 's Gyöngyösre, részint sűrű nádasokba, sőt Kecs-kemétre 's Egerbe is menekültek, 's Iberény 1617-ig 's így majd 24 évig üresen állott.

1617. körül a' török földesurak édesgetései 's jutalomígéretei folytán az elszéledt lakosok lassanként kezdtek visszatérni. Már 1617-ben a' budai vezirpasa a' Iberényben lete-

¹⁾ Lásd Fessler, Ortelius.

lepült földmivelő lakosoknak 4 évi adó és tized mentessége biztosít.

Azonban ily kedvezmények mellett is a' visszatelepedés lassan haladt, mi kitetszik Mehemet budai vezirbasa 1619-ik évi leveléből, mely szerint Jászberény „mai napig is csak nem elhagyva és pusztuló félen lévén“, a' budai bírónak megmagyaráztatik, hogy keresztyén földről édesgetésre betelepült raják háborgatását féken tartsa.

1620-ban ugyan e' vezirbasa a' hatvani kadihoz czimzett levelében a' habár régebben elköltözött, de visszatérni kívánó jászberényi lakosok letartóztatását eltiltja.

1621-ben ugyan ez a' jászberényi kadihoz intézett levelében „Jászberény és palánkja elhanyagolt felépítése, erősítése 's egyéb szükséges dolgaikkal foglalkozó lakosokat“ a' hatvani palánk felépítésére, hogy újbóli kibujdosásuk elkerültessek, hajtatni nem engedi, hanem éjjel nappal a' jberényi palánkkal rendeli foglalkodtatni.

1623-ban Szulejmán basa a' hatvani kádinak meghagyja, hogy a' jberényiek azon panaszát, mely szerint a' létszámon felül még 5 házra eső fejadó és szolgálat követeltetik a' lakosságon, orvosolja.

Ez adatok azt mutatják, hogy a' jberényi palánk 1620 körül kezdett újra épülni, 's benne már 1621-ben török kadi lakott.

Az építés azonban a' lakosság csekély száma 's elszegényedettsége miatt nehezen haladt, maga a' zárdából alakított kastély pedig úgy látszik, nem épült fel, hanem e' helyett a' Iberénybe rendelt török emin, vagy kadi, a' jberényiekkel új házat építtetett magának, 's ha azután elmozdított, azt másnak eladta, mire megérkezvén az új biztos, ez is új házat építtetett magának, 's elmozdittatásakor azt szintűgy eladta másnak; mely „tettlegetes zsarnokság“ és sanyargatás miatt a' jberényiek:

1637-ben a' szultánnál panaszt emelvén, ez a' hatvani kádinak meghagyta, hogy a' jberényiek kérelme folytán Hatvanban jelöltessék ki házhely, hol ők biztosaik számára a' lakot felépítsék, de a' melyet ezentul a' biztosoknak eladni nem szabad.

Hozzájárult ehhez az is, hogy ugyan ez 1637-k évben Iberény városát rablók támadván meg, marháikat elhajtották, házaikat porrá égették, mely alkalommal, nagyon valószínű, hogy a' jberényi sövénypalánk is felégettetett, legalább későbbi oklevelekben jberényi palánkról és kadiról már emlékezet nincs.

Igy pusztult el a' jberényi palánk, mely rendes ellenség ellen védelemre csekély, a' vidékre pedig valóságos csapás volt. Az ebből néha fölkerekedett török zsoldosok alja a' lakosok szekeren ment faluról, falura, beültek a' szegény ember házába, megették, megitták a' mije volt, vendégi jognál fogva elvitték ajándékba saruját, lehúzták hátáról a' bundát stb., 4—5 napig ellakmározta, a' mit el nem fogyasztottak, búzát, lisztet, bort, a' lakosság szekeren magokkal elvitték, az ellenszegülőt megverték — 's a' károsult csak ritkán nyert ezért elégtételt!

Megszünvén a' berényi palánk, Berény a' hatvani sőt egri várba hajtattott robotra, a' hatvani kadi bég, és egri basa — szultáni rendeletek ellenére — annyira sanyargatta őket, hogy elszéledéssel fenyegetöztek, ha Hatvanon kívül máshová is kell szolgálniok.

Hogy a' jberényi palánk kiterjedése nem csak a' zárda és egyház területére szorítkozott, hol a' jberényi palánkban lakott számos gyalogság és lovasság különben is meg nem fért volna, hanem hogy palánkul maga a' város árkkoltatott és sövényeztetett körül, ezt tanúsítja egy 1658-i levél, melyben a' jberényiek Ibrahim aga hatvani alhelytartótól engedélyt kérvén arra, hogy maguk, családjuk, vagyonuk 's élelmüknek a' tatársereg elöl megmentése á' város felső részén elébb létezett árkot feláshassák és hányhassák, különben kiköltöznek, ez nekik meg is engedtetett oly formán, hogy „árkot vonjatok ugyan, de ha a' tatár sereg jöni találna, azt ne bántsátok“. — 1)

1) Források: Istvánfy. Kempelen: Törökök a' jászságban. Nürnberger Chronik. Szalay: Magy. o. tört. Jászberényi levéltári török és magyar levelek. Salamon F: török uralk. Magy. ogon. Horváth: de init. Cum. Palugyay: Jászkun-ság ösmert.

Halason a „halas“ nevü nádastó által körülvett szigetben még ma is láthatók régi sánczolások nyomai, e' sziget azonban csak e' város lakóinak török, tatár, rácz pusztítások ellen szolgált menhelyül, de hogy e' sziget vagy a' város török palánkká erősített, 's ebben török kadi vagy emin lakott volna, erről semmi történelmi adat nincsen.

Karczagon szinte van egy tó közepén „Apavára“ nevü sziget, hová a' lakosok a' török 's tatár elől menekültek, de erősített hely ez sem volt, 's benne török főúr nem lakott.

Említettik Kunszmiklósról is, hogy ez dombon fekvő, erős 's körülásott hely volt, mig nem 1595-ben a' török által felégettetett. E' felégetés azonban inkább 1596-k évre tehető, mert 1631-ben a' kun vagy akkori nevezet szerint társzmiklósiak II. Ferdinánd király által Eger ostromakor elveszett régi kiváltságleveleiket kérik megújíttatni, Eger pedig 1596-ban esett el, 's így Kszmiklós felégetése is, midőn régi leveleik elvesztek, szinte ez évre tehető. Később Miksa főherczeg által felépíttetett 's újra megerősíttetett; 's bár e' város történetében fel van jegyezve, miszerint 1685-ben Mers cs. tábornok a' törököket Sz. Miklósból kihajtatván, előbbi lakói azt ismét megszállották: még is hogy Sz. Miklós a' törököknek állandó lakásul szolgált volna, ez iránt történelmi adat fen nem maradt. De hogy 1683-ban itt már török nem lakott, ezt igazolják több török levelek (Hornyik Kecsk. v. tört. II-k k.), melyekben a' török Budáról parancsolja meg a' tatár-szmiklósiaknak bizonyos szolgálatok teljesítését, különben csausz rájok küldésével fenyegetőzik, vannak ily levelek még 1685-ből is, de ez évben a' török uralma alól felszabadult.

A' fentebbi adatokban tehát midőn az említettik, hogy Árokszállás, Ladány, Kisér, Apáti a' berényi török úrnak fizette az adót, ez csak azon időközről értendő, melyben a' török berényi palánkját lakta, — hogy a' Sz. Miklóson netalán lakott török úrnak a' vidéki kun vagy pestmegyei községek adóztak volna, ennek a' historiában semmi nyoma.

A' nagykunság egy része a' bala sz. miklósi töröknek adózott.

Bala szentmiklós, mai néven Törökszmiklós Szolnokhoz keletre Heves megyében fekszik. 1552-ben Szolnok török uralom alá jutván, Bala-sz.miklós is csak hamar meghódolt, hol a' török palánkot és kastélytépítettvén, azt ágyúkkal megerősítette, 's mint erős kastélyról már 1569-ben említés tételik, egyébiránt a' szolnoki bég parancsnoksága alatt állott.

1569-ben a' magyarországi köznép egy Karácson György nevü rendkívül erős ember körül, ki magát a' török hazánk-ból kiűzetésére Isten által felhivottnak hirdette — sereglett, ki 1570. tavasszal 600 hivat a' balaszmiklósi erősség ellen küldötte; de a' szolnoki bég emberei kardélre hányták e' harczolni ügyetlen népet.

1596-ban Borsod megyében Keresztesnél a' törökön nyert győzelem után Miksa főherczeg a' Tiszán át külső Szolnok megyébe nyomult; mit a' bala-sz.miklósi kastélyban tartózkodó törökök észrevévén, ez erősségüket, bár az fegyverrel 's élelemmel eléggé el volt látva, önnaguk felgyujtván, részint Gyulára, részint Szolnokba futottak. Miksa főherczeg a' kies fekvésü, de porráégett kastélyhoz eljutván, birtokába vevé az ott talált 8 ágyút, 's egyéb hadi és élelmi szereket. Ezen kívül látva, hogy e' kastély nem csak földkerítésekkel, hanem kettős árokkal is meg van erősítve, 's a' töröknek 42 éven át biztos lakhelyet nyujtott, a' kastély közepén emelkedett nagy kerek tornyot, és a' földhányásokat elrontatta, az árkokat betöltötte 's a' közel falut felgyujtatta.

Eként pusztult el a' régi balaszmiklósi török kastély, melyben a' török 1554—1596-ig 's így 42 évig uralkodott; e' kastélynak némi nyomai a' mostani r. cath. egyház és lelkészi lak körül most is látszanak.

A' többi váraknak, u. m. hatvani, szolnoki, budai, pesti, egri, melyekhez a' jászkunsági helyek a' török uralom alatt tartoztak, története ösmeretes.

A' török részre tett adózások és szolgálatok nem minden jászkun községből ugyan azon egy évről valók, mert bár több községeknél úgy látszik, miként a' fentebbi adatokban

1577-k évről a' török részre tett adózások sorolhatnának elő, miután azonban Jászberény, mint közelebb láttuk, csak 1583-ban erősített meg török palánkká, Egervára pedig 1596-ban hódolt meg: ebből világos, hogy a' mely községeknél mint Iberény, Árokszállás, Ladány, Apáti, Kisér, Halas, az mondatik, hogy Iberénybe vagy Egerbe adóztak, ez csak ezen palánk vagy vár török kézre lett jutása utáni időre érthető, a' mint ez Kisérnél világosan ki is van téve, hogy t. i. előbb a' Jászberényi palánkban lakozott gyalog törököknek, később az Egerben lakott jancsár agának adóztak és szolgáltak.

Addig is, míg egy budai vagy egri pasasági defter-török adó lajstrom napfényre kerülve e' tárgyat teljes világosságba fogja hozni, kísértsük meg a' fentebbi összeírás alapján összeállítani, hogy melyik jkun község hova adóztak és szolgáltak a' török részre:

1, Jászberényi palánk; keletkezett 1583-ban, ennek hatósága alá tartozott: Jászberény, Árokszállás (de ezek később Hatvanba is szolgáltak) Jászladány, Apáti, Kisér.

2, Hatvani vár vagy kastély; itt a' török uralom Visegrád bevétele után 1544-ben kezdődött, Hatvanhoz tartozott: Felsőszgyörgy, Alsószgyörgy (ez utóbbi Budára is robotolt), Jákohalma, Mihálytelek.

3, Szolnoki vár, bevétel a' török által 1552-ben, alatta voltak a' következő nagykun községek: Orgondaszmiklós, Bolcsa, Kolbász, Magyarka, Márialaka, Pohamara.

Halulbegnek fentebb említett 1572-i regestrumában a' szolnoki szandzsákság alá tartozó következő nagy „kunság tartománbeli faluk“ említettnek:

a, Tatarja vidéke, ily nevű hely jelenleg a' nkunságban nem létezik, hanem van a' szomszéd Öcsöd vidékén: Tatárszállás, Tatártelek nevű puszta, 's hihetően ezek foglalhatnának a' „Tatarja vidéke“ név alatt.

b, Karczagviszállás, ma Karczag városa.

c, Kolbász, hajdan a' nagykun szállások székhelye, ma puszta Kunhegyes város határában.

d, Kunhegyes — a' most említett város.

e, Lőcse, így ismeretlen, talán Öcsöd Békés megyében.

f, Hanban, hajdani Kaba falu, ma puszta Túrkevi város határában.

g, Aszonszállás, ma puszta.

h, Kopolbász, ma Kápolnás, nkun puszta.

i, Csorba, ma puszta.

k, Mesterszállás, ma puszta, Kunszmárton város határában Öcsöd alatt.

l, Kakat, ma puszta Békés megyében.

m, Marjalaka — ma nkun puszta.

n, Chyoyzállás=Kisujzállás városa.

o, Kistorgogya=Kisturgony — puszta.

p, Gyödszállás=Ködszállás, ma puszta.

q, Moroncs=Móricz, ma puszta.

r, Orgonda=Orgondaszmiklós, ma puszta.

s, Magyarszállás=Magyarka, ma puszta.

t, Pocsa= ma Bolcsa puszta.

u, Zamazkin, talán Sebestyén, puszta.

x. Madaras, ma nkun város.

y, Szime, ma Sima puszta Túrkeve vidékén Békés megyében.

A' többiek, jelesen:

z, Nagyharang. j. Ujfalu. v. Szilcsegyerön. aa. Kezterend. bb. Lök. cc. Varnos. dd. Naglas. ee. Zeltek haz. ff. Miril haz. gg. Dada. hh. Töt. ii. Csop. kk. Kirátelke — előttem mai néven ismeretlenek.

4, Budai vár, itt a' török uralom 1541-ben kezdődött, ide tartoztak: Ködszállás, most említett nkun puszta, kiskunságból: Fülöpszállás, Laczháza, sőt (lásd Hornyik: Kecskemét v. tört. II-k köt. török levelek.) Szabadszállás és Tatárszmiklós, ma Kunszmiklós is

5, Pesti vár, itt szinte 1541-ben kezdődvén a' török uralom, alatta állott: Turgony nkun, Kisbalázs kiskun község.

6, Bala vagy törökszmiklós, itt a' török uralom fenállott 1554—1596-ig, ide tartozott: Csorba, Móricz, Madaras nkun helyek.

7, Egri vár — török uralom alá jutott 1596-ban, ehhez tartoztak az 1-ö pontban említett Jászkiséren kívül az Eger-

hez több mint 20 mértföldnyi távolságra fekvő Halas kiskun város.

E' csekély kísérlet is mutatja, hogy e' tárgyban egy teljes defter nélkül csak megközelítőleg sem lehet boldogulni, mert a' fentebbi összeírásba foglalt 93 helységből a' Halul beg regestrumát is használva alig 93 jkun helyre nézve lehet kimutatni, hogy mely török hatóság alá tartozott, 's több község hovátartozósága iránt is a' Halul beg registruma a' fentebbi összeírással nem egyez.

(Folytatjuk.) 2290.

A' MARCZALTÓI RÉGI VÁRKASTÉLY 'S AZ UTOLSÓ MARCZALTÓYEK.

Marczaltó vagy mint régibb iratokban olvassuk Marzaltu, Marzaltew, Marcellw, Marchalteu, Marchelthew, jelenleg mezőváros, Veszprém megye pápai járásában, a' Pápától Sopronyba vezető országutban fekszik. — Több izben hallottam, hogy négy megye határa találkozott ennek területén, de mindig csak regének tartám; jelenleg azonban a gróf Amade család érdekes levéltárában kutathatván, nyomára jöttem, hogy a' négy határ találkozása történelmi tény; így Zsigmond király 1402 octoberhó 9-én, Posonyban kelt levelével bösi Wrdug István, János ¹⁾ és Zsigmondnak „in Castriferrei, Suproniensi, Jauriensi et Wesprimiensi Comitatus” fekvő Marczaltó birtokában heti vásártarthatást engedményez. ²⁾ — Későbbi időben az említett négy megyébeni fekvése említettik 1462. 1474-ben is, azonban 1486-ban Vas és Soprony, 1548-ban pedig már részint

¹⁾ E' János, Zsigmond királynak udvari katonája volt és böösi birtoka egy izben tőle el is vetetik. Fejér Gy. Cod. dipl. eccl. ac civ. T. X. v. 2 p. 599. 631. 720. 734.

²⁾ Hazai Okmánytár I k. 295. l.

Győr, részint Veszprém megyében fekvőnek találom. Minck tulajdonítandó és tulajdonítható e' változás, ezideig okleveles adatokkal nem magyarázhatom; mert bár az 1398-ban élt Zeuleus Miklós és 1469-ben szereplő Gwghi Ulrik keszői várnagyok jogtalan foglalásai Marczaltó határának a' Marczal vizén innen és túl fekvésére befolyással voltak is, ezeknek törvényes ereje nem lehetett 's legfelebb kártérítési, visszahelyezési és határjárasi vizgálatokra adott alkalmat. — Nevét, mely a' római időben állítólag Mursella volt, a' körülötte elterjedt Marczal — régibb oklevelekben Morzal, ¹⁾ Morzol ²⁾ — vizétől vehette. — Miként szerepelt Marczaltó a' történetben, jelen közleményem körén kívül esik, azonban reménylem, hogy kezeimnél levő hiteles adatok nyomán rövid idő múlva sikerülni fog, e' városnak multját, birtokosa az Amade — Marczaltóy család történetével egybefűzve közzétenni; e' soraim az itt volt régi várkastély 's birtokosai az utolsó Marczaltóyok szereplésének ismertetését kísérlendik meg.

A' Marczaltóy család, mint okleveleink tanusítják a' Guthkeled nemből veszi eredetét 's már a' XIII-ik században, mint Marczaltó birtokosa emlittetik 's annak folytonos birtoklásában van Istvánban történt kihaltáig. — Terjedelmes értekezéssé válnék jelen közleményem, de meg feladatát tévesztené is, ha e' család egész történetét tárgyalni itt akar-nám; azért a' gondos Egyed, ³⁾ a' Zápolya János pártján szereplő Miklós ⁴⁾ és a' többiek történeteit más alkalomra hagyva, értekezésemet a' XVI század két utolsó tizedében (körül belől 1580-ban) született Miklósnál kezdem meg.

Marczaltóy Miklós — Györgynek Thúrý Katalintól született fia, mint élelmes gazda, házassága által is iparkodott az ősi birtokokat szaporítani, nőül vevén Zaý Annát Skarosý János özvegyét. — Nevezett Zaý Anna mint anyai ágon az

1) Árpádkori uj okmánytár II k. 228. l.

2) Fejér i. m. T. X. v. 3. p. 290.

3) Fejér i. m. T, X. v. 3. p. 203. v. 8. p. 477—480.

4) Eredetie a' muzeumi levéltárban, másolata gyűjteményemben.

Amadékhöz rokon, ¹⁾ Amade Mihály volt posonyi alispánnak 1608-ban magnélkül történt halálával, peres teendőket szerzett férjének. — Ugyanis Miklós, Győr megye alispánját Póký Mihályt maga részére megnyerve, nevezett alispán egy szolgabíróval Malomsokra megy, Amade Mihály itt levő birtokát Zay Anna és Katalin (özvegy Semberý Istvánné) részére elfoglalja. — Gondoskodtak ugyan előre Amade István és Lénárt is, ez alkalomra képviselőt küldvén Malomsokra, ki az elfoglalás ellen protestáljon, mi meg is történt; — sőt miután ez nem használt, elővévé említett képviselő a' nádor gróf Illés-házý István ez eljárást leliltó Bazin várában 1609 martius 14-én kelt parancsát is, de mit sem eredményezett. — Ennek következtében az ügy Győr megyéhez lön főlebbezve, de miután nevezett alispán törvénytelen eljárását a' megye gyűlésen referálni nem merte, a' folyamodó Amadék innen is elutasítottak. — Ekkor az ügy a' nádor elé került, ki ez évi mártius 29-dikén Bazin várából parancsot meneszt Győr megye közönségéhez, szigorúan meghagyva, hogy a' malomsoki birtokot az Amadéknak állíttassa vissza. E parancs kézbesítését a' nádor mártius 30-án kelt levelével a' győri káptalanra bizza, mely, Wrachewych Farkas sopronyi főesperes által feria tertia post Dominicam Letare „decentissime“ kézbesített is, ²⁾ azonban a' megye az intézkedést a' jövő gyűlésre halasztja. Így újra sértve levén a' jogos igényű Amadék, folyamodnak a' nádorhoz, ki Bazin várából april 11-én „denuo et ex superabundanti autoritate“ meghagyja Győr megyének a' rögtöni intézkedést. ³⁾ — Mi sikere lett e' parancsoknak ismeretlen előttem, de úgy látszik nem nagy, mert nevezett perlekedő felek mégis Mathissý György pápóczi prépost és Chabý Mihály győri gyalog vajdát választják békebírókul, kiknek közbenjárása folytán elhatározták, hogy mindegyik fél három-bá-

¹⁾ Amade Mihály

Mihály posonyi alispán, neje Mérey Ilona

Sofia férje Zay János

Anna Marczaltóyné

Katalin Semberyné.

²⁾ Marczaltói levéltár I f. 5 cs. 91 sz.

³⁾ u. o. I f. 5 cs. 92 sz.

rom egyént küldjön Böösre május 4-ére, kik 'azután Amade Mihály ingóságainak miként leendő felosztása iránt a' rokonokat kiegyeztessék. — Ez egyezséget feria 3 post Dominicam Letare a' győri káptalannál bevallják 's az ezt megszegőre 500 frt birságot, rónak. ¹⁾ — Az ügy véglegesen azonban, csak ez évi május 21-én lett befejezve, az osztály megtörtént, Marczaltöy és sógorasszonya teljesen kielégítettnek 's az Amadékat következő okmánynyal nyugtatják: En Marczaltheoj Miklós Es szay Katha Aszony Semberj Istvanne, Valliuk ez leuelünknek rendiben, Hogy minketh Amade Istvan es Leonart Vramek, szegeny megh holt Amade Mihál Vrunk attyankfia morhaiarol, az uegezes es Transactio szerent, kj az Györj kaptalan előtt lett, ó kgmek minden keppen megh elegetett, vgý hogi ualamj morha akar mý fele legjen az mj az adossaghthol megh maradott es az mý minkett illethett, megh adott minekünk ó kgmek eppen es minden fogiathkoszas nekul, melljokról per omnia quietalliuk es menthe hadgiuk ó kgmeketh, annak fólótte mýs azon Transactioth ez uthannis tartozunk minden czikkeleiben megh tharthanj ha valamj adossagok lennenek Ennek nagioz bizonsagara es erősscgre adgiuk ez mý levelünkótt pechetünk es keszunk irasa alatt. Actum In Beoss die 21. May Anno Dominj Milesimo Sexcentesimo Nono. (P. H.) (P. H.) Nicolaus Marczaltöy m. p. Eni zai Kata. ²⁾ — Gondoskodtak, hogy az adósságok is kifizetessenek; így p, o. Tökésy Demetert szinte ez alkalommal elégitik ki, következőleg utalványozván részére: ³⁾

Mý Marczalteöy Miklos, Semberý Istuanne, Amade Istian es Lenartt, Walliuk ez Lewelönkben, Hogy Zegenj Vdweözeölt battiank Amade Mihály volt ados Theökessy Deömeöteör Vramnak, keth szaz es hetuen kilencz forental, kire attuk eö kmenek az megh neuzett battiank Amade Mihály Vramnak ez eztendeöbelý Buzaiath es Arpaiath, Melynek nagioz bizonsagara attuk ez leuelönkeött peöchetvnel es kezvnk irasual megh ereösetuen. Actum in Beös 21 May Ao

¹⁾ u. o. I f. 5 cs. 90 sz.

²⁾ u. o. I f. 5 cs. 94 sz.

³⁾ u. o. I f. 5 cs. 95 sz.

1609 (P. H.) (P. H.) (P. H.) Nicolaus Marczaltóuj m. p. Zaŷ Kata m. p. Stephanus Amadi m. p.

Alig mult el egy év és Zaŷ Anna a' kedves feleség meghalt 's 1608 január 8-án tett végrendeletével férjét és gyermekeit nevezte örököseivé. Nevezett Miklós, ekkor 1610-ben már veszprémi alispán, hogy a' végrendeletet kellő rendbe hozza, Thurzó György nádornak junius 15-én kelt parancsával a' végrendeleti tanuknak a' győri káptalan közbenjöttével julius 22-én történt kihallgattatását eszközlé. ¹⁾ — A' végrendelet tisztába hozott, de a' peres teendők a' jó gazda Miklós idejét még mindig igénybe vették; volt ugyanis említett Zaŷ Annának első férje Skarosŷ János után Locsmádon malma, hozzá való rétjei, a' városvégén alszélről egy polgár helye és a' rétre járóban egymás mellett két szőlője, továbbá Tömördön husz ház jobbágya, kiket özvegy Nádasdŷ Kristófné született Choron Margit Skárosŷ Jánosnak 3000 rh. forintért zálogosított el, végre Frankon is egy zálogos malma. — Ezen említettem birtokok, mint a' kőszegi vár és uradalom tartozékai folytonos per tárgyai voltak. — A' gróf Széchŷek mint kik 1616-ban a' kőszegi urodalmat 246253 frtért zálogba kivevék, ²⁾ az előbbi zálog birtokos intézkedéseit mellőzve, Marczaltóŷnek sok kellemetlenséget okoztak; különösen azonban a' frankai malom 's a' tömördi jószág miatt keveredett Miklós igen sok költségbe, úgy annyira, hogy a' Lajtha vizén volt malmát is kénytelen volt eladni. — A' per mellett a' malom építtetés is sokba került, így a' többek közt frankai malmáról panaszkodva ezeket írja Miklós „Es mikoron az pusztat (malom) epitenj keztem uolna sok külömbözö munkaual, assassal, töltesekel, fa munkaual, vy malom köuekel, es küböl akaruan Csinaltatnom az kire töbet költöttem mészére, köüére es annak hordasara hat auagy hét szaz forintnal, mert chiak köuet is raknj ualot husz öl követ hordatam uolt imar, Lekatul es minden öl köuet niolcz szeker hozot es egy szekeresnek kett forintot köllöt adnj, ahoz kepest imar megh itelhetnj reia ualo kölcheget, mikor küböl akartam uolna imar hoza készöluen

¹⁾ Győri tört. és régészeti füzetek III-k. 152. l.

²⁾ u. o. 240. l.

azonban Bethlehen Rebellioia Tamadot es el üzöt fölöle es ugy marat az rebellio allat.“¹⁾ — Igy pere volt a' marcztaltői vámért is,²⁾ nem különben Cziráky Mózsos nádori ítélőmes-terrel a' Marcztaltóból neki járó leány negyedi javak iránt.³⁾ — A' peres teendőkön kívül a' közügyekben is jutott neki szereplés, eleinte mint zászlótartó szolgált Kolonics Sigfrid táborában, majd megnyerve a' közbizalmat 1609-ik évi octo-berben Győr megye által a' posonyi országgyűlésre 100 ffrt dijjal követnek választatott⁴⁾ 's mint már említém, 1610-ben Veszprém megyében az alispáni székre emeltetik. — Itt tar- tom helyén a' marcztaltői régi várkastély építtetését és törté- netét tárgyalni.

Azon hely, hol jelenleg Marcztaltó mezővárosa fekszik, a' Marczal mocsárjából oazként emelkedett ki hajdan 's ma- radt fel a' települőknek építkezésül. — A' Marcztaltőy család- nak mennyire okleveleinkből kitanulhatjuk már a' legrégebb időben a' Marczal vize partján castruma és köből épült malma is volt;⁵⁾ de a' helyet, hol e' két épület emelkedett mint szinte azon curia helyét is, hol később a' Marcztaltőyek laktak s melyről 1551-ben kelt oklevél is említést tesz,⁶⁾ ez ideig pontosan meg nem határozhatom. Itt csak annyiban emlitem föl, a' mennyiben az értekezés tárgyaul fölvett várkastély épít- tetésére, valószínűleg a' nevezett régibb castrum és curia le- romlása is okot szolgáltatott. A' Marczal vize mocsáros kiter- jedtsége, a' Rába mellék ága a' mező Rába, melyről már 1287⁷⁾—1359-ben⁸⁾ említés tetetik, valamint a' Tapolcza teker- vényes fordulatai a' török portyázások ellen e' vidéknek meg- lehetős védgátjai voltak ugyan; de Pápa, — mint a' mely

1) Marcztaltői levéltárban I f. 5 cs. 99 sz.

2) Győri tört. és régészeti füzetek III k. 152. l.

3) Marcztaltői levéltár I f. 5 cs. 97 sz.

4) Győri tört. és rég. füzetek III k. 151. l.

5) Marcztaltői levéltár I f. 1 cs. 2 sz.

6) u. o. I f. 4 cs. 77 sz. Ide menekült Wathay Ferencz, midőn Pá- pán a' török elfogta 's fél lábáról a' vasat itt verette le. — p. Thewrewk József: Régiségbuvár I k. 2 f. 41 l.

7) Árpádkori uj okmánytár IV k. 294 l.

8) Marcztaltői levéltár I f. 1 cs. 10 sz.

„inter alias Arces Trans Danubianas est maximi momenti“ ¹⁾ a' török figyelmét folyvást magára vonta 's ez okból már p. o. 1559-ik évben Soprony, Vas és Veszprém megye annak erősítésére rendeltetik — közel szomszédságban levén, továbbá a Rábán levő révek is szaporodván, az e' vidéken volt magán kastélyok erősítése annyira szorgos teendők közé soroztatott, hogy 1594-ben — midőn mint tudjuk a' tatár ezen környéken pusztított — Nádasdy Tamás a' királyhoz ez érdemben jelentést tett, ²⁾ 1597-ben pedig már az országos rendek a' készői, somlyói és sümegi váraknak katona és fegyverrel leendő felszerelését sürgetik, ³⁾ — Ily körülmények közt új kastély építtetése nem tette szükségessé, hogy oly törvény czikkely minő p. o. az 1543: 4. 3. § ez időben is érvényben maradjon, sőt ellenkezőleg az 1609-ki országgyűlés az új kastély építhetési illetéket 12 frtban állapítja meg.

A' Rába vonal megerősítéséről gondoskodva levén, Marczaltőy Miklós családi ősi birtokán Marczaltón, kastélyt építeni határozta el magát. Nevezett birtoka alatt Kesző felé elterülő rétséget tűzte ki építkezési helyül 's bár a' még akkor erre folyó Marczal, Tapolcza és Rába folyók mocsárai e' terve kivitelét megnehezíték is, mint ügyes gazda e' bajon is birt segíteni, dombossabb helyet választá t. i. rétsége egyik részén és jó erős tölgyfa gerendákból készített alapra rakatá kastélyát, még pedig, hogy ugy ne járjon mint egyik rokona Vathay Lőrincz Vágon, ⁴⁾ mindjárt először téglából kezdte építtetni. — Az építkezésre nagy gondot fordított, téglát maga vetetett különbféle felirással; így találtam: MAR MIK 1608 ⁵⁾ NICOLAVS MARCZALTO 1613-al ⁶⁾ jelzetteket; sőt olyakra is akadtam, melyeken a' családi czimer — három farkas fog ⁷⁾ — látható. Legnagyobb részt azonban a' régibb kor-

1) 1559: 32 t.cz.

2) Pray Mss. T. XV p. 131—134.

3) 1597: 31 t.cz.

4) p. Thewrewk József i. m. 11. l.

5) h: 11'' sz: 5'' 6''' v: 2'' 3'''

6) h: 11'' sz: 5'' 8''' v: 2'' 6'''

7) h: 11'' 6''' sz: 6'' v: 2'' 6'''

ban vetni szokott rövid, keskeny téglák, mik hihetőleg az itt volt családi várból kerültek ki — lettek felhasználva. — A' kastély mennyre ez ideig kifürkészhettem elég tágas volt, a' folyosók simított téglával voltak kirakva. A' belső berendezés is csinos lehetett, legalább a' zöld színü és emberfő alakot mutató kályha cserepek, párkány-téglák, a' színes vakolat, csinos üvegek, ezt látszanak bizonyítani. — Ha valjon a kastély, palánk és töltéssel körül volt-e véve; mint szinte, hogy kert — mire már ezen korban is különös gond látszik fordítva lenni ¹⁾ — volt-e körüle? ez ideig kérdés maradt előttem, melynek megfejtését azon alkalomra hagyom, midőn e' kastély alaprajzát is bemutathatom. — Az építés elkezdésének évét egész biztossággal meg nem határozhatom; de ha az építésre felhasznált téglák felírásai elég bizonyítékot nyújtanak, 1608-ban lőn megkezdve és 1613-ban fejeztetett be. Nagy idő egy kastély építésre, azonban ha fontolóra vesszük, hogy Miklósnak kiadásai a' családi perek, ²⁾ továbbá a' locsmándi és frankai malmok építése miatt tetemesek voltak, hogy még a' praesidialis helyek erősítésére kívántató napszám is nagyon nehezen használtathatott fel; ³⁾ ha meggondoljuk, hogy az építési anyagoknak mocsáros helyrei szállítása sok fáradságot igényelt: nem lesz az építéssel eltelt hat év oly igen feltűnő. — Lehet az is, hogy a' kastély egy része lakhatásra előre elkészítettett s a' másik fele azután építettett föl; annyi azonban bizonyos, hogy már 1612-ik évi július 22-én Zaÿ Anna végrendeleténél jelen volt tanúk, Polosticai András győri kanonok és Hatos Bálint nádori ember által, a' marcztalói kastélyban hallgattatnak ki. ⁴⁾ —

A' kastélylyal átellenben volt építve a' vámház, hol a' Marczal és mező Rábán levő hidaktól vám szedetett és a' mely épületben laktak a' kastély őrizetére tartott hajdúk. ⁵⁾ A' kas-

¹⁾ Magyar levelestár 97. l.

²⁾ Mint mondja „sokat farattam, költöttem esztendőnkent neha három, negy Holnapig és hat is neha otfön (Bécsben) ért“.

³⁾ Magyar levelestár 112. l.

⁴⁾ A' győri káptalan országos levéltárában X f, 20 cs. 1114 sz.

⁵⁾ Marcztalói levéltárban II f. 4 cs. 131 sz.

tély, mely tizenkét ezer forintba került, az első nője után értékből épült fel, ezen kívül első nője hagyományát így írja le: „öst miue marat hat öreg öst pohar egyben iarok három három egyben iaro. Skarossy neue raitok belöl az feneken, Esmeg mas kichin öst pohar. Esmeg egy öreg Aranyas kupa, esmeg mas kichin kupa, kit az Joszaginkat oltalmazassara ayandekben attam, esmeg mas kichin kupa türedezet. Esmeg huszonhat öst kalan, esmeg egy hoszj öst kanna kj aranyas belöl es kiuölis az czifraia. Esmeg egy aranyas vy kard kj az Bochkay hadanak költözesse alat es mys emide amoda futottunk elueszet, esmeg az magam uiselö aranyas köues kardom kit feleségem meg akor nekem atta uolt ayandekben mikor iegyben uolt nalam egy arany bokretaul kj tollak melle ualo, es akkor mind tallastul nekem adta uolt. Esmeg kett aranyas vy Hegiestör kit Chobor Imre es Chobor Marton Vrameknak hagyot uolt Testamentoma szerent Skarossy Janos es attam meg ö Nagoknak Posonyban Giöleskor Szantohazy Ferencz, Aga Mattias es Selestej Adam Sogor Vramek es Vasarhely Andras komam vramis ot uolt egyknek meg adassaban. Esmeg marat egy arany lancz egy arany perez egy kötes kit az Chierj Annokaszynnak az utan, az melliet megirok ismeg egy öst araniozot eö, eztis Chierj Anna aszonymnak atam Esmeg mas öst öüeczke kit Kato leaniom el uit uele Esmeg egy haj niomtato öreg arany boglarokkal es öreg giöngiel esmeg egy vy kezre ualo arany perez egy kötessel kit leaniom Kato uit ezeketis el, az mely arany perezet ualamj kett pogany aranion es egy öreg aranion kit Bathorj Gabor ueretet uolt kiben tiz korona arany uolt azon uettem uolt. Esmeg egy arany boglaros Giöngiös feikötö, esmeg egy arany boglaros parta ezeketis Kato uite el. Kész pénzj volt feleségemnek Zay Annaszonymnak mikor en el haltam Jo lölkj ösmeretem szerent töb pinzit nem latta sohais az mj ugy mint Skarossy Janose let uolna auagy Zay Annaszony feleségeme számara let uolna, kit en latam uolna auagy kezemhez adot uolna, auagy hoza nyultam uolna mint hogy nemis uolt töb. Hanem elhalasunk utan harmadnapra minden-penzet kezemhez adta es ladainak kulchiait mint igaz Isten felö aszony es az kesz penz szinteg negy forintot es ötuen auagy hatuan pinz. Araniat mingiarast

meg mutata es Tallerat mert az mint oda fel meg iram egy öreg arany forint Bathorj Sigmond arania esmeg kett pogany kichin arany forint az mint fön megirtam esmeg egy öreg arany Szent Laszlo kiraly arania, kiben öt arany forint uolt kit szegeny felesgem az öcsemnek Marczaltöuj Janosnak adot uolt Beczben vasarlanj az mellyet Lengyel orszagban uitte uolt szegeny öcsem, mert töb vasarlo kölcsiegönkel el ment uolt Lengyel Orszagban es ugyan oda uezset magais, esmeg uolt öt Tallera kett szamo ugy mint öregek Greczj Talleroz mely tallerokban harom harom niomoni Taller uolt, azaz, az ketöben hat öt Taller uolt ez uolt tallera. Esmeg uolt negyuen aranya kj nem magaic uolt hanem attak uolt Skarossy Janosnak ualamj Nömös Czimer leuelnek kiualtassara, az kit uéghez nem uihettet, hanem az aranyakat el költuén szegeny felesgem es meg köllött teritenj annak az kit illetet az mint terethetök, az kett öreg Tallert lakodalmokban ayandekoztok masoknak,“ továbbá Amade Mihály értékeböl „ket uemhes louak nemheuel, egy medö öreg lo, esmeg egy Cödör, esmeg barom féle egy öreg bika, kit mingiart el attunk 9 forinton. Kett feiös tehen boriustul, esmeg egy medö tehen, es egy tulok tino. Ket öt pohar kin farkas fog Czimer uan Amade Czimere kj olyan Czimer mind az magame kit leaniom uit el, esmeg kett öt kalan egy formara, es harmadikis Czifras gombu es aranyas ez töröt uolt. Esmeg kett öt uella, egy arany giörö Rubint köuel, esmeg eztis az giöröt Chierj Annanak attok.“

1) A' hagyomány tehát, mit első nője után kapott, habár Skarossy János uram adosságainak kifizetésével majd ezer forinttal kevesbedett is az — nem volt megvetendő. — Ez első nőjétől egy leánya, Katalin született. —

Másodszor telekesi Török Ersébetet vette nőül, mely te-kintélyes családi összeköttetés folytán ujra látjuk őt a' közügyekben szerepelni; ugyanis a' györi püspökség és káptalan jogait a' helybeli vár tisztség nagyobb mérvben sértvén, ez ügy tisztába hozatalára az 1618-iki országgyűlés bizottmányt nevez ki, melynek egyik tagja volt Miklós is. 2) — 1622-ben

1) Marczaltői levéltár I f, 5 cs. 99 sz.

2) 1618: 26 t.cz.

igen nagy beteg volt Miklós, úgy, hogy nője Ersébet a' gyász ruhára való szövetet is megvásárlá már; azonban e nyavalyájából meggyógyult 's 1625-ben már a' Rába medre ügyében fáradozó bizottmány tagjai közt találjuk őt. ¹⁾ — 1628-ban mint Thurý Benedek gyámja, a' zirczi apátság több Veszprém és Fehér megyében fekvő birtokait hatalmasan elfoglalta, miért őt a' zirczi apát megidézteti. ²⁾

Mikor halt meg második nője? nem tudom. Ettől való gyermekei István, Mihály és Anna. —

Harmadizben Seget Fruzinát vette nőül, kitől azonban minthogy irányában gondatlan volt, csak hamar elvált. —

Az 1629-ik év elején Katalin leányát csói Pathý Zsigmondhoz adta nőül 's mint „fő ember“ gazdagon kiházását, anyja fehér ruha neműin kívül maga Miklós is csináltatván részére; sőt vejének egy mentét is adott, mely Skarosyról maradt reá. A' völegény csói birtokát köté le menyasszonyának 500 frt erejéig.

Miklós gazdag ember volt, régi családi birtokain kívül Lovászpataona egy részét is birta. E' birtokot 1574-ben Miksa király Thurý György halálával, leányai Sónia, (Kereszturý Györgyné) Katalin, (Marczaltóý Györgyné) Annának (Ketzer Ferenczné) és férfi utódaiknak adományozta. ³⁾ Szerzett ezen kívül Locsmádon Partlitól malmot, Szelestén, Kövesden szőlőket, Győrben Altabak Jánostól házat, — Jákon zálogos birtoka volt. Gazdasága is rendben volt, különösen a' lótenyésztés és malom voltak kedvencei; a' lovakkal azonban igen szerencsétlen volt, egy izben tavasz felé közel 50 a' hideg miatt döglött el; majd máskor aklából hajtották el. Az 1629-ik évben locsmánda birtokán több izben megfordult 's a' betegség itt levő malmában utól érvén, ez évi sz. Mihály napján végrendeletet tesz, nője és gyermekeiről következőképen gondoskodván: gyermekei gondviselőiül gr. Nádasdy Pál, telekesi Török János, Török Ferencz, Töltösý Gábor és Vásárhely Andrást nevezte. — Nőjét a' marczaltói kastély és répczei mal-

¹⁾ 1625: 15 t.ez.

²⁾ Győri tört. és rég. füzetek III. k. 152 l.

³⁾ Marczaltói levéltár XII. fiók 5 cs. 1153 sz.

mokból kizárva, rendeli, hogy Marczaltón egy major helyet adjanak neki „es maiorkogiek ha köl nekj míg az en neuemet uiselnj fogia“ továbbá „mastanj felesegemnek tartozom menyeközö Ruhauual ugy mint egy selem szokniaual es nem egyebel mert kis subaiat meg attam es azert kiuanom hogy meg adassek nekj de öis ados ennekem kit kölchiön attam nékj kj többet tész száz öst Tallernal, kit mind az öst Tallerul fizettem auagy attam kölchiön nekj az kj haiolion belöle. Az helet esmeg költöttem en el ö nekj huszon ött aran forintiat, aztis megadiak nekj.“ —

Kató leányának hagyja a' frankai, locsmándi anyai és Partliféle malmok egyik felét, Molnár Pétertől vett szőlőjét, a' mellette levő Skarosyféle szőlő felével, a' marczaltói kastélyt öt ezer forintig zálogba, Török Ferencz sógorának eladás végett átadott lovak árának felét, négy borjas tehenet, két kocsis lovat. — Anna leányának a' Partliféle malom fele részében fiztessék száz ezüst tallér, férjhez menetelekor szinte száz tallér, továbbá neki hagyja a' locsmándi hegyen levő Musit szőlőt, szelestei és kövesdi szőlőit, győri házát; fiai mag nélkül kihalása esetére a' frankai és locsmándi malmokban 's Katalin halála esetében a' marczaltói kastélybani örökössé Annát nevezi. — Ennek hagyja az említett lovak árának másik felét, egy vont ezüst 's egy bársony szoknyát, Thury György régi kardját, egy arany és ezüst kötésű pallost. Tartását Török János, kiházásítását pedig fiai, tekintve testvéreire bizza.

István és Mihály fiainak hagyja az említett malmok másik felét, a' locsmándi hegyen három szőlőt, ugyan itt a' Skarosyféle szőlő másik felét, a' jáki zálogos jószágot, az Amadeféle ezüst neműek felét és a' lábas marhát. Külön Istvánnak hagyományozza lóra való aranyos szerszámát. Marczaltóy Demeter bogláros arany szablyáját, egy vörös skarlát, kék gubás bársonnyal beült hosszú vivó mentét, egy más vörös — aranyos virágossal beült — skarlát mentét, egy vörös bársony dolmánt és egy tál elé való arany bokrétát; Mihálynak pedig egy zöld mentét tarka bársonnyal béelve, egy skarlát mentét 's egy köves aranyos kardot. Kívánja, hogy legalább egyik fia tanuljon. —

A' győri szegény barátoknak 25 forintot és 20 köből gabo-

nát hagyományoz, adósságai kifizetését megrendeli. Temetésére vonatkozólag megjegyzi, hogy semmi selyem vele el ne temetessék. ¹⁾ — Ezen végrendelet tétele után, úgy látszik Miklós nem sokára meghalt, mert az 1630: 14 t. cz. a Rába medre ügyében működő bizottmány idő közben elhalt tagjairól tesz említést 's 1630-ban Miklós már „néhai“ névvel fordul elő. ²⁾ Atyját csak hamar követhette Katalin is; 1630-ban ugyanis végrendeletet tesz, locsmánda kastélyát és malmát 10000 forint erejéig férje Pathy Zsigmond 's leánya Annának hagyományozva. ³⁾ Mihály a' gazdálkodásnak adta magát 's 1634-ben feria quinta proxima post festum sacrae Pentecostes testvére István, Keresztury György és István nevében a' győri káptalan előtt Hathalmi Sándor végrendeletének, — a' mennyiben az őket illető javak is érdekelve voltak — ellenmond. ⁴⁾ István hihetőleg atyja végrendeletéhez ragaszkodva, tanuláshoz lát; de azért a' lovászpatonai birtok kezelését magának fentartá: így 1631-ik évben Dobos György, István ellen — mivel a' lovászpatonaiaknak az ő nagydémi erdején legelő disznóit letartóztatta 's kánászokat elfogatva megverette — pert indit. ⁵⁾ Testvére Mihály 1634-ik év vége felé meghalt, mert 1635-ben az év elején már István kezeli az egész birtokot és Amade Lénárt bátyjával kis baja is volt. Ez érdemben mártius 30-án Szombat helyről ir bátyjának, mely levelet érdekességénél fogva közleni, nem tartom fölöslegesnek: Alazatos szolgálatomat ayanlom Nagodnak, mint ennekem kedues. jo akaro Battyam Vramnak. Aldgia Isten Nagodat kjuanta szerent sok jokkal, mind az Nagodhoz Tartozandokkal egyetemben, boldogul.

Megerttetem az Nagod leueleből, mit iryon Nagod, hogy en az Nagod Jobbagia hazabol, hatalmastol kj uoniattam Volna egy Nagod seleriet, es meg uagdaltattam volna, seöt uasbais uerettem volna, mostis abban Tartanam. Melly az Nagod leuelén fölöte igen igen csodalkoztam es szörniüköttem; mert bizony, igaz körösztjenj hütömrre mondom, soha abban sem

¹⁾ Marczaltői levéltár I f. 5 cs. 99 sz.

²⁾ Győri káptalan VII jk. 428. l.

³⁾ Marczaltői levéltár XXI f. 9 cs. 2399 sz.

⁴⁾ Másolata gyűjteményemben.

⁵⁾ Veszprémmegye levéltárában IV cs. D. 4 sz.

ennekem, sem pedig leg kisseb szolgának is sem hirem, sem tanacsom, nem hogy czeleködötöm volna, neis adgia Isten hogy en a Nagod leg allab valonakis uettenem, arra soha nem igiekeztem; seöt ha ualakj bantanais a Nagod uagy sclerjët auagy pedig jobbagiat, tehetségem szerent, Attyaffiusagnak mj uoltaert meg oltalmaznam. Azert Nagodat ualakj illy sinistra informalta, bizony jöüendöben rea emlekeztettem: seöt inkab Nagodra hagiom, mit erdemmel ez illyen a kj, kett Attyaffi közéöt esz uezést csinal, hamis mondassiuual uagy iratatasiuual: holot bizony egy punct abban nincsen ugy, a mint Nagodat informaltak, Nagod jobbagira a kj emberséges emberek hagiok, bar eök mondgiak megh Nagodnak. Hanem Nagodnak hogy aperialiam a dolgot: Ennekem uolt egy sem mire kellö Béres szolgam, a kj ez elmúlt télen leg jobbik eökrömnek a iégen labat el szegtette, kit jo keduemböl nem attam volna 16 ezüst Talleron, attol valo féltében el szökeöt mindgiart, es egiütis — masutis csauargot ideigh, oda Malomsokon kouacshoz allot uolt szolgálnj, de azis kjadott uolt rajta, miuel ott is roszt uolt. Onnand immar el hozattam mint szegüdot beressemet, szolgamat, de Nagodnak sem jobbagia, sem sclerie nem uolt sohas, sem uagdaltattam, sem ueretettem, sem uasban nem iartattam, szabad pedig lettem volna uele karomért, mindent rajta meg cselekednj: a Nagod háta megölis szabad volna akarkjnekis szegüdot szolgaiát el hoznj ez minden bünöm es Nagod ellen valo uetkem es hatalmassagom. Tudom azert kj dolga ez a sinistra informatio: ha en Attyaffiusagosan nem akartam volna Nagodal élnj: mit nem czelekedhettem volna a Nagod Ispanian Nagy Janosson, midön eyel Többen magauual az en szeremre Praeditor (igy) hazara jöt, es Praedikatorrt kj uoniatta es uonta uolna a Nagod részire, ott nem tudom mit tett volna uele maga tudgia: masodszoz pediglen Malomhazomra ment es Molnaromat ott leste éyelj üdöben agion akaruan ütj; Efféle dolgokat Tudom Nagodnak meg nem iratta: en sem akartam Nagodat, Attyaffiusagot es magam emberségemet tekintuén, molestálnj, hanem mind eddigh meg türtem, nem az eö mj voltat, hanem az Nagod Attyaffiusagos jo Akarattiat tekintuén: Nagodal Attyaffiusagosan élnj akaruan mint igaz Attyaffj: seöt Nagodnak mint Battyam

Vramnak szolgálj, uekony értékem szerént igyekeztem — is. Azert Nagod büntetesse rajta, a kj illy méltatlan hamis panaszokat kétt Attyaffi keözeöt szöröz es gondol. Bár Nagodnak azzal nem hizelködöt se keduesködöt volna, ha igazat nem mondhatot, tisztességemben praktikalo. Ha mind ezek igy Nincsenek enis Nagod elöt mondom, Tisztességem ne légyen, bizonitom az egész Malomsoký polgárokal a kik igazsagh szeretö es igaz mondo polgarok, bár Nagod ha külömben nem hiszj, uégére mennyen massoktol — is. Ezzel Isten éltesse es tarcsa Nagodat jo egésségben sok esztendeigh mind Aszoniom, es öczemel s, hugaimmal eö Nagokkal egyetemben. Datum Sabariae die 30. Martý. Anno Dominj 1635.

Nagodnak mint kedues jo akaro

Battyam Vramnak

Alazatos szolgália es Attyafia
szeretettel szolgál

Marczaltöuy Istuan m. k.

Kivül: Spectabilj ac Magnifico Domino Leonhardo Amade de Warkony, Sacro Caesar. Regiaeque Maettis Camerae Hungaricae Praefecto etc. Domino Fautorj, et Fratry semper gratiosissimo. ¹⁾ Ugyan István 1635-évi julius 6-án Pápán, Lovászpatonán levő két jobbágyi telkét 's a' jobbágyokat is u. m. Szalay Györgyöt és Kőmives Jánost, száz ezüst tallérért Kutasy Mihály cseszneki kapitány 's neje Orosztony Susánnának elzálogositja. ²⁾

Véghely Dezső.

(Vége következik-)

EGY XIII-ik SZÁZADBELI ZOMÁNCZOS MISEKÁNNÁ.

Rómer Flóristól.

Nem egyedül a nemzeti, nyilvános intézetekben kell mindig a becsesb, feltünőbb és ritkább tárgyakat keresni; elég

¹⁾ Marczaltői levéltárban I f. 5 cs. 100 sz.

²⁾ Eredetie gyűjteményemben.

buzgó gyűjtő van nem csak hazánkban, de fővárosunkban is, kik főleg archaeologiai tárgyak gyűjtésében gyönyörködven, gyakran véletlenül igen érdekes ritkaságok birtokába jutnak.

Ez pedig annál természetesebb, mennél bizonyosabb az: hogy míg a magános, ki főleg egyes műágakra terjeszti figyelmét, kitartó buzgósággal utána jár gyűjteménye szaporításának, semmi költséget nem sajnál, sőt néha egyes ügynököket is tart, kik nem restelnek, boltból boltba betekinteni, a régi réz- és vas szerszámok közt turkálni, és kedvencz tárgyaiknak megszerzésében egy két forintot nem sajnálnak kiadni; addig nyilvános intézeteink többnyire azt várják, hogy a ritkábbaknak ismert tárgyak bemutatassanak, és ha valóban vételre alkalmasak is lennének, a megszerzést akadályozza a vételekre kivetett botránnyig csekély összeg, úgy: hogy tudunkkal ezen gyűjtemények többnyire hazafiságos ajánlatok útján lassankint szaporodnak ugyan; de kezdetleges — szaggatott sorozatu — mivoltukból mindaddig, míg az egyetemesképnek értelmes vételek általi teljesítéséhez és a tudomány világosságánál eszközlött rendszeres szaporításához tetemesb összegek az országtól magától fel nem ajánlhatnak, semmi kilátás nem lehet, hogy nemzeti intézeteink a külhoniak színvonalára emelkedjenek.

Nem rég bemutatam ezen füzetekben egy igen érdekes elefántesont tükörtököt, mely Bakits János ügyvéd barátom birtokában van, ezen alkalommal pedig szólok egy igen ritka románkori *misekannáról*, mint olyan egyházi készletről, mely már magában véve az archaeolog figyelmét megérdemli, de még kivitele által is a kisebb mesterségek művei között kitünő helyet foglal.

A *misekannákat* valamint a *füstölőket* azon egyházi szerekhez számítjuk, melyek már azért is, mivel velük a legrégebb kortól többnyire az egyházfiát helyettesítő gyermekek bánnak el 's így a törésnek, illetőleg a tűz általi enyészetésnek is ki vannak téve, a ritkaságok közé tartoznak, 's míg az utóbbiak az oltár körül, az elsők az oltáron, és pedig a *mise* legszentebb részeiben használtatván, gyakran nemesebb érzezből, többnyire különös diszszel is voltak ki állítva.

Mai nap rendszeren üveg kannákat használunk, ezek a

tisztaság és olcsóság tekintetéből ajánlkoznak; csak a főpapok nagy miséinél fordulnak elő az ezüst vagy arany kannák, melyek füdelein a V és A betűk a bort és vizet jelentik.

Sajnálattal kell jelentenem, hogy a szóban levő misekanna ide mellékelt arcz — és oldalrajza, mely a természeti nagyság $\frac{2}{3}$ részénél valamivel nagyobb, csak a fél kannát és pedig kiöntő cső és fül nélkül mutatja, mint azt Bakits úr megszerzé, a másik — evvel, egészen egyenlő — részt bírja Gaszner János, hirneves bécsi szobrász és a régiségek szintén

szenvedélyes gyűjtője, ki azt ugyan azon régi-réz áruólól, és állítólag későbbben találat és vettet itt Pesten Suck urtól szerezte. Minthogy azonban mind a két birtokos a tárgy becsét igen jól ismeri, mely véleményben még Bock Ferenc aacheni kanonok úr — mint ily készletek legilletékesebb ismerője által mindinkább megerősödtek, alig van kilátás, hogy őket valaha egyesítve egy tárban láthassuk.

Nem levén barátja annak, hogy ilyesféle kincsek sokáig lappangjanak, már csak azért is, mivel leírásukat és rajzukat nyilvánossá tevén, azt remélhetjük, hogy bennük valaki saját, eddig talán ismeretlen vagy kevesebbre becsült műdarabja értékére figyelmeztetvén, ezen ritkább tárgyak meg fognak mentetni: ime közre bocsátom az első ilyenmü kannát, azon honfias kéréssel, hogy a még talán másutt is létezők hollétéről való tudomást velem a birtokosok közleni ne vonakodjanak.

A kánna magassága a , b 5" 9"', szája nyílása a , c 1" 3"', torkolatjának d , e belső világossága 7"', össze — vissza hajtott hasának valószínű legnagyobb öblössége 2" 7"'. A kánna külsejét tekintve, az ékitményei által határozottan négy részre oszlik. Felülről kezdve a , c , d , e vonalok között az 1"nyi szélességű téren látszik a pontozott levélszalag, mely alatt szőlőlevél idomu lombozat foglaltatik, melyet kétágra oszló és a levél végen összefutó kacsoring szivörűen környez. A réz alapból ki vannak emelve a hajdan aranyozott levélidegek, a mélyedéseket pedig a már többnyire kipattogott kékes zománc foglalá. A második osztály domborodó közepén 3" kerek gyöngyök jeletetnek mélyedő pontocskák által, ezeket keríti a levélszalag idomu ékitmény, melytől fel — és lefelé hosszúkás pontozott idegű levelek nyúlnak, melyek csúcsai között ismét világos kék zománcot láthatunk.

A harmadik osztály ferdény idomu, és a kánna felét elfoglalván határozott szalagok által környeztetik. Visszasan szivalaku vonalok között, melyek a ferdény egész magasságát érik, három karélyu levél terjed el, melynek két oldal karélya kissebb, a harmadik középső pedig mintegy négyszerte nagyobb és tojásdad landzsás terjedelme által majd az egész tért foglalja. A szivforma kereten kívül kacsoringok között jobbra balra ismét háromkarélyu levél látható — melyeknek mélyedései vi-

lágos vagy sötét kék (a rajzban gyérebbe vagy tömörebbe vizszintes vonalok) vagy zöld (a rajzban jobbról balra [ezimer-tanilag véve] lefutó haránt vonalok által jellegettetve) zománcz-czal kitöltvék és ékesítvék.

A negyedik osztály, mely a kánna öblös részét diszítí, áll egy vizszintesen terjedő mandorlából melynek kettős keretje között világos kék zománcz ragyog. Közepében foglaltatik egy másfél hüvelyknyi kör. A mandorla (hosszudad monor) ¹⁾ és kör közti görbe vonalu háromszögben lombozatos kacskaringok hajladoznak, míg a kör közepén zöld szentfényü tágas szárnyu, földött fejü, és egyenközü ránczokkal ellátott ruhában egy angyal áll. A kör többi részeit zöld zománcztól körülömlött lombozat foglalja el. A monor kettős keretje felül alul egészen a ferdény vonalaig meg van hosszabítva, és így jobbra balra három három különböző alaku háromszöget képezvén, megfelelő lombozat által van diszesítve.

A kánna legalsó része 2'' nyi átmerőjü körből áll, melyen az aranyozásnak, és pontozott kettős vonaloknak kétes nyomai feltűnnek, különben pedig sima levén, a zománczozásnak színeivel nem ékeskedett. A félkánna élein öt, különböző nagyságu és a szájtól való távolságu félkörü nyilás látható, melyek valaha a fülnek, a töltő csőnek, valamint a kánna lábának támpontul szolgálhattak; mert hogy ezen ámpolnának sem töltő-szája, sem füdele nem volt, a felső nyilás alakjából és karimájának egészen ép voltából látható, melyre ha naponkint az ércz fedélke leeresztetett volna, éles széleinek többé kevesebbé el kellett volna koptatniok.

k, *l*, 1½''-nyí kerek, belül vastagabb szélü lyukakhoz volt alkalmasint a kánna kerekded vagy kigyós füle forrasztva, míg az *m* 4''-nyí lyukból, melyen a forrasztás nyomai ma is látszanak, a töltő cső eredhetett, és *d*-ből az öt támogató tartó meg volt erősítve. Az alsó *n* lyuknál, mely szintén 2''-nyí átmerővel bír, és nyilásánál majd 2''-nyí vastag, a láb lehetett megerősítve.

¹⁾ Ennek mintegy hasonmásait találjuk a Caumont Abedaire I. 288 lapon lerajzolt ciborium ékitményei keretjeiben, valamint a 285-ik lapon előjövö levelek, kacskaringok és pontozott leveles vonatok, a kánna többi részein előforduló diszitményekhez igen hasonlítanak.

A kánna külsejének rombolt mivolta és az, hogy öblőségének egy része egészen ki van a rozsdától rágva, eléggé bizonyítja azt, hogy a föld alatt igen sokáig heverhetett, elgörbülései és erőszakos horpasztásai, hogy találása alkalmával vagy utóbb is nem értők kezeibe került.

Belseje elég sima, kivéve azon helyeket, melyeken az ón cseppjei és foltjai meg maradtak. Nem csak öblösségében, hanem hajdani forrasztása lapjain is, melyeken a forrasznak maradványai fenvannak, látni lehet a narancsszinű kérget, melyen malachit színű foltok terjednek szét.

Az egésznek a későbbiektől eltérő sajátosságos idomát, de a rajta lévő románizlésű angyal alakot, valamint a lombozatot is tekintetbe vevén, nem fogunk nagyot hibázni, ha ezen ritka, valaha fényes egyházi készletet a XIII századba tesszük és így ha magyar műnek bizonyulna, nemzeti kisebb művészetünk, ha idegen földről származott ide, legalább honunkban őrzött egyik ritkább becsü tárgynak nyilvánítjuk.

Ennyit a Bakitsféle kánnadarabról! Minthogy azonban ezen ritkább edényekről való tudósítások is, csak egyes egyházi inventariumokban — melyek maguk is a keresettebb irodalmi cikkekhez szánittatván, eddig kevesebbre méltattak, mint műtörténelmi értékek miatt megérdemlették volna — elszorva található, talán nem tesz kellemetlen dolgot, ha a mostanáig tudomásomra jött misekánákat röviden ismertetem.

Mindenek előtt felötlő, hogy azon tetemes szám mellett, melylyel a szent fejek, ezüst és drága kövekkel kirakott táblák, kezek, kelyhek, gyöngygyel kivart miseruhák felhozatnak, alig egy pár misekánna, és néha néha egy egy füstölő ¹⁾ is emlittetik.

Elöttem fekszik a németországi, eberbachi ²⁾ gazdag ciszterci apátság egyházi — készlet jegyzete 1614-ből, melyben a 35 oltárnak egyenkint egész misekelléke elősoroltatik, melyből kitetszik, mily gazdag volt templom ruhában és ezüst készletekben és mégis a misekánákról csak két helyen történik említés:

¹⁾ Unum thuribulum argenteum. Schmitth. Epi. Agr. I. 340. Igen szép ezüst tornyos füstölőt látni Caumont. Abedaire I. 289.

²⁾ Denkmaleer aus Nassau III. füzet 1862.

3 par grosz Messkonden és másutt 2 silberne Messkendlin; úgy hogy, azt kell gondolnunk, hogy a kánnak már akkor időben többnyire üvegből készültek, és csekély árú, vagy törekenységük miatt nem érdemesítették arra, hogy a többi értékesebb holmik között feljegyeztesenek.

Alakra nézve honi rajzokból eddig csak kétféle kánnát ismerek. Egyik a régi pannonhalmi apátsági peesétnek megújult nyomátán látható Czinár: Monaster. I. 133. lapján, hol a bal kéz mellett álló szolgáló fiu az előbb leirthoz hasonló, de fül és kiöntő cső nélküli misekánnát tart kezei között, míg a jobb kéznél térdelő angyal az áldó sz. Márton püspök elébe a kelyhet tartja; a másikat a veleméri puszta templom szentélyében épen fenmaradt csendélet nemű festményben találtam, hol négyszögü keretben, fekete háttéren, vörös misekönyvőa arany kehely áll, melyet a több sz. ostyát tartalmazó tányér főd, ez előtt pedig két egyenlő alakú, de különböző nagyságu ezüst misekána ¹⁾ van festve, melyek kerek vékonyodó talpazon öblös, de lassankint vékonyuló edényt tartanak, melynek táguló, öntő szájjal ellátott nyílásán egy csiklyó által mozgatható kupos, gombokkal tetéztet fedél nyugszik. Fülük nincsen.

Eme kép, mely a XIV század végéből való és a kelyhet legegyszerűbb, falusi templomnak szánt alakjában mutatja, tanuskodik ezen korbéli kánnak alakjáról is.

Milyenek lehetnek egyáltalán hazánkban ezen készletek? Minthogy természetben oly keveset birunk felmutatni, őket leginkább azon képek után kellene összeállítanunk, melyeken a sz. mise áldozat ábrázolatik, azaz főleg a misekönyvek, gradualék, és Antiphonalék miniatúrjeiből.

Ha azonban a fent felhozott kánnak igen egyszerűek is, gyaníthatjuk, hogy valamint a kézmosáshoz szükségelt aquamanilék nagy változatossággal fordultak elő, a középkor költői és képzelményes elragadtatásában a misekánnak előállításaiiban

---

¹⁾ Ezekhez alakra egészen hasonlót látni Jakob die Kunst im Dienste der Kirche IX. Tábl. 14. sz. alatt, azon különbséggel, hogy ennek igen díszes fogantyuja van, 's hogy lába hatszögü, öblössége alja, nyaka és fedelkéje nagyon ékes. A leírásban csak az mondatik: „Messkaumpe nach einem älteren Muster.“

is bizonyosan fogta minden módon a változatosságot követni, és szebbnél szebb alakokat felhasználni.

Igy emlit, az egyházi szövetek és készletek nagy mestere egy aacheni, ¹⁾ vert ezüstből készült ampolnát, mely mozogható szárnyakkal ellátott angyalt képez. A fejecske, mint az edény födele tolóka által mozgatható, és elég tért enged, hogy e helyen a vizet és bort bele lehet önteni.

Természetes, hogy ily készletnél vagy nagysága által, vagy hogy egyik talán meg volt aranyozva, vagy mi gyakoribb lehet, mint egy pár aacheninél említettik a kannácska lábain az A és V majusculákkal bevésve, vagy mint nálunk legujabban divatozik, a kánna fedelére az A és V betűk felállítvák.

Bock kanonok úr, ki a német császári korona diszkészletet leirván a koronázási egyházaknál talált feltünőbb edényeket azon szent működéshez valóknak tartván, az aacheni angyalkannáról is azt véli, hogy a koronázási egyházi készlethez tartozott; de mily nehéz ilyesmit írásbeli bizonyítékok nélkül állítani, 's mily óvatosoknak kell lennünk ily találgatásokban, kitetszett legujabban Zalka János esztergami kanonok úr tár-czaczikkéből, melyből kiviláglik: hogy az esztergami kincstárban őrzött kristály-köpözcében, melyet Bock ur „vasculum chrismale ad unguendos reges“nek tartott az 1687-diki leltár bizonyítása szerint, Krisztus urunk ruhájából való ereklyék tartattak. Magyar Sion. I. XII füz. 930.

Hogy némelyek csakugyan öntözőkánna alakkal bírtak, mint az általunk ismertetett is, kitetszik a prágai főegyház kincstára 1387-iki leírásából: ²⁾

Item quatuor ampullae argenteae deauratae, duae ad modum canularum fusilium, vulgariter dictae srzapki, aliae autem duae sunduta (?) modum ampularum; miből az tűnik ki, hogy a cannula fusilis, és az egyedül a sz. miséhez tartozó ampula között lényeges alakkülönbség lehetett, mit Bock kanonok avval is látszik bebizonyítani akarni, hogy azon németországi tartományokban, hol a serivás divatozott, az egyházi kannácskák vagy öntökánnák, vagy serkancsó alakot

¹⁾ Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1859. 328 lap.

²⁾ Mitth. der k. k. Central-Commission 1859. 328 lap.

vettek fel, ha pedig a borivás divék azon tartományokban, az ampolnák is nemesebb alakban készültek. (Idézett helyen.)

Mily súlyt fektettek az ampolnák diszes kiállítására már a legrégebbi korban kitetszik Lucius Pápa ajándékából: *Dedit etiam Ampullas ad servitium altaris optimas et mirabiles. Du Cange Gloss. Ampullae.*

Ez nem csak az ámpolnákról, hanem egyáltalán minden egyházi, főleg a sz. mise áldozathoz szükségelt készletről mondható, mi abból is kitetszik; mert hithagyó Julian császár látván a keresztények pompás sz. edényeit, felkiáltott: „*En quam sumptuosis vasis filio Mariae ministratur!*“ Arringhi Roma subterr. II. 552. Ha csak a fejérvári basilikának sz. István által ajándékozott kincseket akarjuk felhozni, látjuk hogy arany oltárokon, táblákon keresztteken és kelyheken kívül vas a quoque ministratoria (ez alatt csak a füstölőket, tömjénytartókat, ámpolnákat s. a. t. érthetjük) et cetera utensilia regali donavit largitate Thuroczy c. XXX. De hogy is ne áldoztak volna ilyenekben őseink az igaz Istennek, midőn például a görögök lakomáiknál számos arany és ezüst diszbillikomokkal, medenczékkel és kánnakkal éltek, mint ezt Homer költeményeiből Weisz Costümkunde I. Abth. 446; idézett helyeken olvasni lehet, midőn pogány őseink p. o. Árpád áldomásainál oly annyira el voltak látva drága asztali készlettel, hogy Anonymus XLVI. fejezet bizonyítása szerint: a vezér és előkelők arany, a szolgák és parasztok ezüst edényekből megvendégeltettek.

Mi az ámpolnák anyagát illeti: igaz, hogy a leírottak legnagyobb része ezüstből állott; de ha a régi kútföket forgatjuk, látni fogjuk, hogy a tiszta aranyból készültek is nem tartoztak a ritkaságokhoz. Így Justinian egyik charta plenaria securitatisében, mely Brissoniusnál in form. 647 áll, említettetik: *Orceolo aureo uno; azaz ampula aurea una. I. Du Cange Gloss. Urceolus* szónál. A párisi egyház halotti emlékeiben feljegyzett adatból kitünik, hogy bureta, burette, név alatt is előjönnek az ámpolnák: *Duas buretas aureas ad ministrandum vinum et aquam in Missa. u. o. Bureta.*

(Vége következik.)

KORPONA VÁROSÁNAK TÖRTÉNETE.

Csery Józseftől.

(Folytatás.)

1660. Regestrum defunctorum vezetni kezdetett, mely azonban soká nem tartott.

Az eddig tett anyakönyvi közlésekből kitűnik, miképpen lassankint elenyésztek a németek. A nevezetesb szász családok ezek voltak: Augustini, Balbierer, Baumgartner, Bauerfeindt, Behm, Beyer, Bergmeister, Binder, Bonzagt, Chastel, Cziegelsdorfer, Dettrich, Dornschmied, Döbringer, Drechsler, Eitler, Ehremler, Erschler, Fechter, Feigensang, Fejerabend, Fidler, Fleischerer, Fogel, Frenczel, Fühlkern, Friedel, Fulner, Gerhardt, Gernetter, Geseller, Grienelinde, Glaser, Glotz, Gogel, Gotsch, Götzel, Gross, Hauptmann, Hant, Hebler, Heckel, Hempel, Heuchman, Hepner, Herbord, Herckel, Heßer, Hillebrandt, Hochwiesner, Imster, Kalczler vagy Kalczler, Kern, Keszler, Kehrer, Kinderman, Kirmer, Kirschner, Klaar, Kletter, Klein, Klingsohr, Klug, Knejsel, Komp, Krämer, Krener, Kreüsel, Kuchler, Küstner, Lamperd, Lang, Launer, Lejd, Lejkoff, Leipper, Lubetner, Magernl, Maneman, Maurer, Mayer, Merkel, Messler, Mick, Miller, Mosengalen, Moser, Mueckfussel, Müllner, Nörlinger, Noyl, Nussdorfer, Palisch, Petschecher, Pfragner, Piechem, Pichl, Pointz, Poltz, Polsterer, Raab, Reisinger, Riemer, Rindfleisch, Rörich, Rosenauer, Rosenberger, Rosinger, Rosenman, Rothgies, Rumeker, Rump, Saltzbank, Saltzer, Schabolth, Schiks, Schiermer, Schifferer, Schindler, Schneider, Schneidt, Schnierer, Schmied, Schlosser, Schnorer, Schlesinger, Schuber, Schuster, Schuppen, Schrettel, Schreiber, Scholtz, Schulteis, Schwerdtfeger, Schvel, Schvetz, Siczel, Siegel, Spiegler, Stengel, Stoltz, Steinberger, Strohschneider, Stümel, Tanczer, Theodrun, Timpfel, Töpfer, Treczel, Treüttler, Unverzagt, Vogler, Vachtler, Wagner, Wasserman, Weigel, Weit, Wieselburger, Wildt, Wippacher, Wirsinger, Winter,

Wohn vagy Bohn, Wolt, Zeisel, Zeiselbrunner, Zcis, Zimmerman, Zingüsser, Zippser, Zompolt, Zwiffeler, s a t.

1661. Huuc annum Deus omnipotens maximus Dominator omnium potentissime, protector noster clementissime, nobis largire felicem, faustum, pacatum ac salutarem Amen. (*Institoris*). — Hamánj Jakab a bíró.

Institoris János tót lelkész januárban meghalt. Gyászbeszédet mondott felette Mihály fivére evangélikus lelkész, mit ki is nyomtatott ezen czim alatt: *Panegyricus in obitum fratris Joannis ecclesiae slavonicae Carponensis ministri. Trenchinii 1661. 4 r. typis Nicodemi Cizuck.* — Helyébe jött *Sextius János*.

Összesen született 83., meghalt 69., egybekelt 19 pár.

1662. In qVo DeVs hostes nostros oDio nos habentes, pLaga tangat, et pVDefaCIat. (*Sextius*). — *Podmaniczky Gábor* a bíró.

Vesselényi nádor felszólítja a korponaiakat, hogy a német katonaságot fogadják be a külvárosukba: „Okos és ova-
tos urak, tiszteletre méltó barátink! Nem kételkedünk, hogy jól tudják uraságtok, milyen vereséget kapott jelen időben ő felsége német katonasága a dühös és felizgatott Hont várme-
gye népétől. Hogy falvakban itt ott elszállásolt katonaságot nagyobb veszedelem ne érje: uraságtokat barátságosan kérjük és intjük, hogy őket, míg számukra a falukban alkalmasb
állomások rendeltetni fognak, minden ellenszegülés nélkül csak külvárostokba ereszsztétek és fogadjátok be. Kiket a többiben jó egészségben lenni óhajtunk. Kelt Lipese várunkban, mar-
tius 19-én 1662. Hivatalos szolgálatra kész gróf Vesselényi Fe-
rencz.“ E latin levelet ezen magyar szavakkal zárja: „*Ne legyen minnyájunknak áruló nevünk: s azért kérjük kegyelme-
teket, csak mi kevés időre is accommodáltassa ő Felsége népét.*“

Junius 2-án és 3-án hat varázsló asszony megégettetett.

Ez évnek terméketlensége miatt, mit valamennyi szőlőkben a nagy fagy okozott, semmi bortized nem került a város-
gazdák kezébe.

1663. *Drechsler Mátyás* a bíró. — Julius 3-án Vesselényi nádor az ellenség közeledését tudtul adja mind a korponaiaknak, mind másoknak, és azt parancsolja, hogy saját ille-

téküket a férfiakban és fegyverekben állítsák ki. Ezen parancsolatnak volt is fogantja, mert Bél Mátyás szerint, Zólyom vármegyébe berontott három ezer tatár, kik midőn iszonyú pusztítások után zsákmánynyal tele ujjongva visszamentek, a korponaiak Bory Mihály vezérlete alatt nemcsak hatalmasan megverték, hanem az elhurczolt népet is egytől egyig kiszabadították. Ezen nevezetes vitézség által híresek lettek, és ügyességüknek dicső bizonyítványát adták. ¹⁾

A városi számadások szerint: januar 14-én Vesselényi nádor ő méltóságának hat marka tiszta ezüst czin tálczával felajánlatott = 87 ft 84 denár. Udvari bolondjának pálinka és ser = 42 denár. Ugyanazon napon Bory Mihálynak is felajánlatott mindenféle = 3 ft 29 denár. Augustus 25-én és következő napokon a tatár által meggyilkolt Czutt nevű férfi hullájának behozataláért adatott 40 denár. Egy valakinek, ki a tatárfejeket karóra felszegezte 40 denár. A tatárberohanás idején néhány éjjel őrtálló tüzereknek 1 ft 40 den. Hrusska Menyherátnak sirásásért, és karó készítéseért, melyre a tatárok fejei felszegezettek 6 den. Tarisznyavárott julius 7-től húszonhat hét alatt őrállásért 52 ft.

Városi határozat: Szőlőt a városból kivinni, vagy szüret előtt mustot csinálni 12 ft büntetés alatt tiltatik. Ha idegen a polgárok közé felvétetni kíván, az a törvényes ágyból születése és a szabad költözése felül bizonyítványt előmutatni; szokott polgári esküt letenni; polgártársi taksát 3 fort a pénztárba, jegyzőnek pedig 25 denárt fizetni tartozik. A polgárok fiai is a polgári esküt letenni és fele taksát megfizetni köteleztetnek.

1664. Született összesen 30., eskettetett 32 pár; temetett november 25-ig 358.

1665. Ő Felsége Bory Mihályt, korponai kapitánynak legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott: „Mi Leopold, Isten kegyelméből romai választott császár, Német, Magyar, Csehország sat. királya, austriai főherceg st., valamennyi és különkülön mind lovas, mind gyalog korponai védhelyre rendelt vagy rendelendő katonáinknak cs. k. kegyelmünket és minden

¹⁾ Bel Matth: Notitia Tom. II. pag. 484.

jót. Tudtára adjuk nektek kegyelmesen, hogy mi vitézlő kedvelt hivünket *Bory Mihályt*, kir. ítélő táblánk hites ülnökét, korponai kapitánynak választottuk és rendeltük. Tehát nektek minnyájatoknak és különkülön kegyelmesen parancsoljuk, miszerint mondott Bory Mihályt kapitányotoknak ismerjétek el, és azt tiszteljétek, és mind azokban, melyeket a mi és ezen védhelynek javára és hasznára nektek parancsoland, mindenkor legnagyobb szorgalommal és bizalommal, minden kifogás nélkül engedelmeskedjétek. Megtéve mind ezt, ugy a mint hiv, nekünk lekötelezett katonáinkhoz és becsületes embereinkhez illik, és a mit általatok igazán tétetni kegyelmesen és nyilván követelünk. Kelt Bécs városunkban, martius 9-én 1665. Romai hetedik, magyarországi tizedik, csehországi uralkodásunk kilencedik évében. Leopold sk. Gonzaga Hannibal. Ő cs. k. saját parancsára Dorschmitt Kristóf.“

E k. levélhez mellékelt utasítás ez volt:

„Leopold, Isten kegyelméből romai választott császár st. Vitézlő kedvelt hivünk Bory Mihálynak, kir. ítélő táblánk hites ülnökének, a korponai véghely kapitányának, hivatala illő teljesítése végett adott Utasítás. — Először és mindenek előtt irántunk eddig kitűnően tanusított bizalma, állandósága és szolgálatától indittatván, ötet korponai kapitányunknak utasítás mellett megválasztattuk, remélvén, hogy ő gyakorlatból és közjóból ezen hivatalt viselni és várakozásunknak meg fog felelni. Hogy pedig hatósága és hivatala határai előtte tudva legyenek.

1) Mindenek előtt mitőlünk, haditanácsunktól, azután pedig a dunántuli részünk kapitányától fog függni, minden dolgokban, idővel támadandó nehézségekben, utánunk és a haditanácsunk után, a mondott főkapitányhoz vagy annak alkaptányához fog folyamodni. A reá bizott erősségben állandóan maradjon, és onnan a mi, haditanácsunk, a dunántuli részek főkapitánya, vagy főhelytartója, vagy felügyelője tudta és beleegyezése nélkül ne távozzék. Két éjjen túl a mondott védhelytől valami módon távol lenni ne merészeljen. Minden gondal örködjék, és tehetsége szerint vigyázzon, nehogy ellenségtől, vagy akármely ellencinktől alattomos vagy nyílt fondorkodások által akármilyen módon megsalattassék, vagy valami veszteséget szenvedjen. Ha a mi megbízásunkban, vagy a mi,

vagy azon részek főkapitányának beöccgezése és helybenhagyásával saját dolgában az erősségből egy időre távozna: akkor mindent jól rendezve és elhelyezve hagyjon úgy, hogy az ő távollétében a mondott erősséget semmi veszedelem ne érje, sőt inkább minden berohanások ellen elegendően erősítve legyen, és az egész kormányzást, gondot, valamint az építésnek előmozdítását az álkapitányra bizza.

2) Az átalakítandó hadi ágyúkat, mint: falkonetteket, szakállos és kézi szelencéket megújítassa; és valamint ezeket, úgy a lőport, élmot, és ilyennemű tűzi eszközöket is szaporitassa, és száraz és alkalmas helyeken a tűzerek akármily berohanó ellenséges szükségben lőport, vagy más hadi tűzszerkeket kiadnának: akkor a tűzér vagy bombalövészmesternek számadásait helybenhagyandja, és az ott rendelt német tűzér személyek iránt igazságos és méltányos tekintettel lesz, őket védelmezni és gyámolítani fogja.

3) A kastélynak mostani épületeit nehogy összeroskadjanak szemmel tartsa, az omlandókat korán újítassa meg. És minthogy azon helynek építése jövőben leginkább a jobbágyok ingyenes munkájával fentartandó és ellátandó: szorgalmatosan örködjék, hogy az új építésekre és újításokra nézve semmi késcdelem ne történjék; hanem a mint feljelentésére haditanácsunktól, vagy a határok számára rendelt építészettől utasítása leend, azok azonnal tökéletesen véghez vitessenek; gondoskodják, hogy a jobbágyok ilyennemű ingyen munkát, övéi, és a védhely biztosságáért jól végezzék el; az ily munkásokról, vagy azokra adakozott pénzekről számadásokat vezessen; a védhelyen semmi tisztátalanságot ne szíveljen. Az ingyen munkára oda küldött jobbágyokat, más, kivált földesuri új követelésekkel és nem kötelező szolgálattal ne terhelje; ne engedje továbbá hogy a katonák őket megkárosítsák; sőt inkább igyekezzenek a múlt zavaros időkben folytonos hadakkal elvert és elpusztított falukat és helyeket tehetsége szerint napról napra nagyobb földmivelők számával szaporítani.

4) Azon részek főkapitányánál, vagy annak helytartójánál, könyörögjön, és maga magáról is gondoskodják, hogy azon védhelynek oltalmára minden szükséges eleség, mindig

tartalékban legyen, mely az ellenség berohanásakor néhány hónapra az ott elhelyezett katonák számára elegendő legyen.

5) A szomszéd fő és más kapitányokkal kölcsönösen levelezzen, azokat ha a törökök szándékáról és azon részekre felteendő berohanásáról valamit hallani fog, jó idején tudósítsa. Legelsőbbben pedig minket, haditanácsunkat, vagy azon részekben főkapitányunkat erről tudósítson, hogy ezen veszedelemnek ellenében korai tanácscsal és segítséggel lehessünk, és a többi határok is az ellenség minden veszedelmétől megmentessenek.

6) Igyekezék azon lenni, hogy az ő vezérletére bizott mindkét rendű katonák szorgalmasan és hiven szolgáljanak; a nappali és éjjeli állomásaikban hivataluk követelése szerint szorgalmasak legyenek; az erősségből távollétre vagy kimaradásra nekik szabadságot ne adjon; minden czivodások és zajok kikerülésére nyugalmasan és békességesen éljenek, a mint ezt nekünk adott hitük kívánja és követeli.

7) A bünvádi ügyekben u. m. tolvajság, emberölés, paráznság és ilynemű rosz cselekedetekben kapott, és a törvény útján elmarasztalt katonákat, mindig előbb tudósítván a dunáninneni részek főkapitányát, vétkük szerint büntesse; fennmaradván a mi tekintélyünk és hatalmunk az elítélteknek kegyelmet adni.

8) A mi, vagy a haditanácsunk értesülése és megegyezése nélkül a tiszteket hivatalukból el ne mozdítsa. Hanem ha valaki esküjéről megfélekedeznék, vagy magát rosszul és illetlenül viselné annyira, hogy a hivatalának elvesztését megérdemelné: akkor a mi, vagy a haditanácsunk tudomásával hivataláról le fog tétetni. Azon tiszteknek neveit, kik a fegyverszemlék közt saját dolgaikban szabadsággal elmennek, vagy a testület kárával további szolgálatunkra kevésbé alkalmasak lennének; továbbá a közkatonáknak neveit is, kik meghalnak, vagy a szolgálatból eltávoznak; valamint azokat is, kik őket helyettesítik minden évnegyedben vagy hónapban, a mint szükség fogja kívánni, hozzáadván az eltávozásuk vagy elesésük okát, haditanácsunkhoz átküldje. Onnan az elbocsátásukra és felvételükre nézve végzés fog adatni. Egyébiránt a közkatonák elesésétől, a mennyire lehet, tartóztassa vissza magát.

9) Különféle és elviselhetlen adózási taksákat, leginkább béke idején ne engedjen a töröktől felróni; ne is szenvedjen el oly helyeket, melyek a török dühtől és az adótól eddig felmentve voltak, a török Capitulationál befejezett alku ellen, adózóvá tenni. Azután őrizkedjék minden módon, nehogy a béke idején a törököknek valami zsákmányolásra reményt nyújtván, és így alkalmat adjon birodalmunk leigázására. Ha pedig a törökök berohanásukkal fel nem hagynának, azt nekünk, vagy haditanácsunknak, vagy a főkapitánynak, vagy helytartójának mindjárt adja tudtul, és a mondott kapitánynak tanácsából és parancsából a továbbiakban járjon el, és akár miféle részekre fordult az ellenség, tehetsége szerint ovatosan álljon ellen, és birodalmunkat védelmezze. Háború idején az Isten engedelmeiből a törököktől szerzett zsákmányt az eddigi szokás szerint, a katonák közt ossza szét; ő maga pedig tiszteletdíj név alatti illő ajándékkal elégedjék meg. Basákat, Szandsákokat és Bégeket, ha elfogatnának, mindig a mi számunkra tartsa vissza.

10) Lándzsaösszeütőközést, kopjajátékot és párbajokat a mi tudtunk és engedelmiünk nélkül ne engedjen meg.

11) Tartson bizonyos és hű kémeket. Kiktől ha megtudja, hogy birodalmunkat vesz fenyegeti, vagy az ellenség valamely várnak vagy helynek megszállására céloz, azt mindjárt nekünk, vagy haditanácsunknak, vagy ezen részek főkapitányának tudtára adni el ne mulassza: hogy rajta, s katonáin, vagy más szükséges hadi dolgokon jó idején segíteni lehessen.

12) Vigyázzon nehogy a kastély valami sejdíten tűz által kárt és veszedelmet szenvedjen. És valamint kapitány a hűségre és a kastély fentartására esküvel kötelezte magát: úgy a többi szolgálókat, tiszteket, kiknek szolgálatjával él, letett esküvel szinte kötelezze. Gyanus személyeket, leginkább szökevényeket ne eresszenbe. Csavargó embereket és martalócokat, úgy azokat, kik a törököknek és a keresztényeknek károkat szoktak tenni, leginkább béke idején ne pártfogolja.

13) A kapitány, a tisztek és a katonák a kastélyt az ellenség kezébe ne adják, hanem azt részünkre, törvényes örö-

köseink és utódaink részére életük utolsó lehelletéig tartásuk meg, védelmezzék és oltalmazzák.

14) A kapitány barátinknak barátja, ellenséginknek ellensége lesz. Semmi zajt ne élesszen, s ne is engedje hogy azt az alárendelt katonák tegyék. Tiszteletünk, méltóságunk és hasznunk ellen sem személyesen sem követe által, alattomban vagy nyilván ne egyezkedjék, s ne is engedje, hogy a reábizott katonák egyezkedjenek. Senki felszólítására oly összejövetelekre vagy más értekezletekre ne menjen, a hol valami ellenünk vagy biztosaink ellen czéloztatik, katonáit is tiltsa el az ily helyekről: sőt inkább ha ilyesmi történék, adja tudtul nekünk, és azt tehetsége szerint igyekezzen megakadályozni. Alkalmazza magát katonai czikkeinkhez. Ha tőle az őrtanyát és kapitányságot visszavenni akarnánk, azt a hadi eszközökkel, a tápszerekkel a beigtatásához készített leltár szerint, és más neki kapitányság idején átadott dolgokkal együtt, annak, kinek parancsolni fognánk térítvénye mellett, tüstint minden vonakodás vagy ellenszegülés nélkül engedelmesen adja át. Azon esetben pedig, ha a kapitány (mit az Isten távoztasson) meghalna, a várnagyok és más várszolgák az általuk letett eskü szerint az előmondott módon felszólítva, minden kifogás nélkül ugyanazt cselekedni kötelesek legyenek.

15) Kiküldött biztosaink által a várat, tápszereket, hadi eszközöket vagy katonákat hármikor megsemmisíteni fentartjuk magunknak.

Az ily fáradozás, hűség, örködés, viszonzásául rendelünk neki a beigtatás napjától saját személyére havonkint 100 m. ftot, és tiz lóra, egyenkint 3 ftot, összesen 130 ftot.

Az alkaptánynak 50 ftot, és öt lóra 15 ftot, összesen 65 ftot.

A két hadnagynak, egyenkint 20 ftot, és két lóra 6 ftot, összesen 52 ftot.

A két zászlótartónak, egyenkint 10 ftot, és két lóra 6 ftot, összesen 32 ftot.

A két őrmesternek, egyenkint 6 ftot, és egy lóra 3 ftot, összesen 18 ftot.

A két trombitásnak, egyenkint 4 ftot, és egy lóra 3 ftot, összesen 14 ftot.

A hat tizedesnek, egyenkint 3 ftot, és egy lóra 3 ftot, összesen 36 ftot.

A száz nyolczvan négy lovasnak, egyenkint 4 ftot, összesen 736 ftot.

A két Vajdának a két szolgálával, egyenkint 20 ftot, összesen 40 ftot.

A két hadnagynak, egyenkint 15 ftot, összesen 30 ftot.

A két zászlótartónak, egyenkint 10 ftot, összesen 20 ftot.

A négy dobosnak, és a tizennyolcz csapatmesternek (Rottmeister), egyenkint 3 ftot 45 krt, összesen 82 ftot 30 krt.

A száz hetven hajdunak, egyenkint 2 ftot 30 krt, összesen 423 ftot.

Mely összeg összesen 1680. m. ftot és 30 krt tesz.

Kik a szokott regestrumba beírott zsoldukkal fognak tartatni: mely számot a dolgok és idők változása szerint nagyobbitani vagy kisebbíteni fogunk. Fentartván magunknak bármennyi német katonát, midőn szükséges lesz, ezen erősség őrizetére rendelni.

Végtére: Mivel a hű kapitánynak hivatalát dióhéjba foglalni nem lehet: úgy a mint magáról Boryról meg vagyunk győződve, és az ő térítvényében magát tevékenynek igéri, és a nekünk kötelezett hűsége szerint cselekedni tartozik, ezen egész praefecturát, és várat az előadott feltételekkel az ő hitének, gondjának, szorgalmának igazgatására, őrzésére és minden erejéből védelmezésére bizzuk és hagyjuk. Nem kételkedvén, hogy a bátor, serény és hű kapitány végtére jó és erős férfi is, s így hivatalának mindenkor szorgalmasan meg fog felelni. Miért is kegyelmünkkel mindinkább megajándékozuk. Mindeneket előbocsátván a megírt akaratunkat teljesítvén. Kelt Bécs városunkban martius 9-én 1665.“

Bory Mihály a katholika religio gyakorlatát oly hosszú szünet után Korponára visszahozta; saját házában kápolnát, sekrestyét, oltárt, szónoki széket, a pap és oskolamester számára lakásokat, sőt az ő temetkezésére kryptát rendelvén.

September 30-án tett keresztelésből kitünik az új német
lelkész *Lovcsány György*.

Minden hitfelekezeti különbség nélkül kereszteltetett 115.,
egybekelt 41 pár.

(Folytatjuk.)

A GYŐRI KÁPTALAN ÁLTAL KIADOTT OKMÁNYOK.

(Folytatás.)

Közli **Ráth Károly**.

1231. II. Endre király előtt Budán, a győri káptalan és
*M. mester — Tamás comes fia — közötti per a bácsai föld
végett, elintéztetett. (Magy. tört. eml. Okmt. VI. 283.)*

1235. A győri káptalan előtt *Makariás pikudi lakos a
királyné népeinek (Asszonyfalva Győr m.) bilitusa bizonyos
asszonyfalvai földet, melyet Mokus és Suprun a pannonhalmi
monostor jobbágysai saját örökségi földjülknek lenni állítottak,
ezeknek átengedte. (u. o. VII. 35 l. és Nagy I., Páur I., Ráth
K., és Véghely: Hazai okmánytár I. 15 l.)*

1238. A győri káptalan előtt az örsi nemesek örök beval-
lást tesznek az Osl nemzetségbeliek részére. (Nagy, Páur, Ráth,
Véghely: Hazai okmánytár I. 20.)

1247. A győri káptalan bizonyítja, hogy *András, Jánus,
Katpán, Pelegrim, Endre, János, Furkas, Benedek, János,
Miklós, Gyüre, Roland és András Komárom megyei Gadócs
nevű örökségi földjüket 23 márkán örsi Máté és Vid, továbbá
Cson, Lampért, Nogud és Otuznak eladták. Csepán mester
prépost, Sixtus éneklő, Virunton győri főesperes, Tamás örka-
nonok lévén. (Knauz Nándor: Az Esztergomi főegyháznak ok-
mánytára. I kötet, 32 lapján.)*

1248. A győri káptalan előtt *Salamon nembőlí Farkas,
maga és testvérei nevében Miklóssal, Salamon és Vota birtokot
érdeklőleg kiegyezett. Csepán prépost, Sike éneklő, Tamás ör,*

Mikó dékán, Virunton györi főesperes lévén. (Hazai okmánytár I. 25.)

1264. A györi kápt. bizonyítja, hogy Sebrid comes, mülki német, a király szolgálatában ellenségei kezébe esvén, váltságdíjra kötelezte magát, e végből eladja 12 ekényi Örs, és 4 ekényi Vért földjét 30 márka finom ezüstön Fülöp esztergomi érseknek. Csepán prépost, Jurkó éneklő, Hector örkanonok lévén. (Knauz: Az Esztergomi főegyháznak okmánytára I köt. 56 l.)

1264. A györi káptalan előtt Sebrid comes, mülki német IV Béla király 's az ország szolgálatában az ellenségtől elfogatván, kiváltása kedvéért udvardi vámját a király beleegyezésével, eladja Fülöp esztergomi érseknek 70 marka finom ezüstön. (Fejér: Cod. dipl. IV. 3. 251. Knauz: Az Esztergomi főegyh. okmt. I. 56.)

1268. A györi káptalan bizonyítja, miszerint ő előtte több Vas megyei gencsi nemes birtokosok és több vasvári vár jobbágyok megjelenvén, az általok eddig közösen birt gencsi birtokot megosztják s határokkal elkülönzik. Csepán prépost, Jurkó éneklő, Hector örkanonok lévén. (Hazai okmánytár. I. 38.)

1271. febr. 20. Karacsin prépost és a györi káptalan bizonyítja, miszerint Henrik comes a Bösön okozott károk fejében Lotard comes szolgájának Pechi Miklósnak 7 márkát lefizetett. (Hazai okmánytár I. 54.)

1271. oct. 25. Ch. györi prépost és káptalan megírja István királynak, miszerint Bös és Árpád Pozsony megyei birtokokba Lotárdot minden ellenmondás nélkül bevezette. (Hazai okmánytár I. 55 l., az évre nézve u. o. 47. 48 l.)

A györi káptalan előtt vitézlő sávoli Jósa Farkas Mosony megyei Csun saját helységében levő, per alatt nem álló birtokrészeit négy jobbágyhelylyel nemes Rusti Gergelynek 's utódainak hű szolgálataiért beírja. 1534. jun. 28.

A györi káptalan Ambrus deákkal egy darab nagyécsi földet elcserél. 1534. aug. 9.

Nos etc. Quod nos vnanimi nostra voluntate sana deliberacione prehabita, Consensu eciam Nostrorum Jobagionum et Colonorum in possessione nostra Mesterfalwa commorancium superinde Intellecto Quandam particulam terre Arabilis ad dictam possessionem nostram Mestherfalwa pertinentem, Cui

orientali partim sessio vna deserta quam Nobilis quondam Ewrkeny Ambrosio litterato de Naghech In fauorem, et complacenciam quorundam suorum seruiciorum donasset et partim via Communis Meridionali terre Arabiles, occidentali vinee, et a Septentrionali plagis, via communis et penes viam sepes Curie et ortus Annotatj Ambrosy litterati dicuntur vicinari, Simulcum cunctis eiusdem particule terre vtilitatibus etc. Annotato Ambrosio litterato ac domine veronice consorti eiusdem ipsorumque heredibus et posteritatibus vtriusque sexus vniuersis pro Quatuor Jugeribus terrarum Arabilium Quarum vna hathfarko, altera zelesfewld, Tercia Ebtheyes, et, Quarta Thesolfewld Vocarentur et Nominarentur, omnino in territorio dicte possessionis Naghech Adiacencium, eo quod premissam particulam terre nostre a predictis Jobagionibus nostris ipsis Infertilem et multum Inutilem Intelleximus dedimus donauimus et Concambialiter permutauimus Immo etc. Ita Tamen quod si deo volente prenominos Ambrosium litteratum et dominam suam consortem Ab hoc seculo absque heredibus decedere contigerit extunc premissaque particula terre nostre per nos sibi permutata rursus in Nos ecclesiamque nostram et Ad nostros Jobagiones In ipsa nostra possessione Mes-therfalwa commorantes deuoluatur etc. Assumens preterea prefatum Ambrosium litteratum et Cunctos ad ipsum pertinentes futuris etc. Datum dominica proxima ante festum Sancti Laurency Martiris Anno domini millesimo quingentesimo Tricesimo Quarto.

I jkönyv, 5 lapján.

Nemes Chellyei Márton és Balázs nagy szükségűl kény-szerítettvén Nagykorompa és Spácza helységekben levő ősi birtokukat, ugy néhai Ispaczay György testvéröknek nagykorompai és spácza helységekben levő birtokrészeit, valamint ennek felsőkorompai pusztájának felét mind Pozsony megyében levő 's őket törvényesen illető jószágokat, vitézlő Ewrdeheghi Benedeknek 200 forintért német pénzben elzálogíták a visszaváltás idejéig ugy, hogyha ők abban a zálogba-vevőt nem oltalmazták, ezen okmány erejénél fogva ez a zálogba-adók Pozsony megyei csellyei birtokrészüket elfoglalhassa és használhassa. 1534. aug. 9.

I jkönyv, 5 és 6 lapj.

A györi káptalan néhai Gutai Ferenc kanonok házát Boró Jakab kanonoktársuknak eladja. 1534. aug. 15.

Nos etc. Quod Nos ex Testamento vltimique voluntatis dispositione Honorabilis Magistri quondam Francisci de Gwtha dicte Ecclesie nostre lectoris Fratrisque et Concanonici nostri, cuius Testamenti vltimi prout ex eiusdem executorum legitimorum Fide plena nobis extitit noticia domum memorati Francisci de Gwtha per violenciam Turcharum Incineratam a parte meridionali versus pontem territorio publico seu fundamento structure antiquorum gentilium dirute adiacentem Simulcum Curia, puteo, Orto, alysqe Cunctis suis etc. vncum Fundocurie ad latus dicte domus annexo salvo tamen eiusdem Fundicurie Censu Ordinario alysqe oneribus per quoscunque nobis annuatim, persoluendis, Honorabili Magistro Jacobo de Boroh Similiter Socio Fratri et Concanonico nostro in quoscunque vsus nunc vel in posterum disponendum de dicto Testamentario Jure Florenis in Auro decem Hungaricalibus plene persolutis damus, vendimus eandem eidem Jure perpetuo etc. Assumendo nichilominus eodem Jure Testamentario memoratum magistrum Jacobum Futuris semper etc. proprys nostris laboribus et expensis. In pacifico dominio dicte Domus Incinerate, ac fundicurie defendere tueri et Conseruare, etc. Datum in Festo Assumpcionis Beatissime Virginis Marie Anno Domini Millesimo. Quingentesimo Tricesimo Quarto.

I jkönyv, 6 lap.

Nemes Beyczy Ambrus, Demeter és András nevű fivérei nevében is Gyerchykar András a keszői vár kapitányját és Ládoni Miklós vitézlő személyeket Vas megyei Székföldre pusztának bárminemű elidegenítésétől, vitézlő Nagy Ferencet nagyságos laki Bakyth Pál ur udvarnokát (familiaris) pedig 's bárkit annak megszerzésétől 's használatától, eladományozásától eltilt. 1534. aug. 19.

Az I jkönyv. 6 lapj.

Nemes egyházasbegedei Szabó Miklós tiltakozik vitézlő devecseri Csoron András ellen, ki őt elfogtatván, mindaddig

nem bocsátá szabadon, míg a veszprémi káptalan és bizonyos nemesek előtt Veszprém megyében Bődöge helység határában levő bizonyos darab földcskét fel nem vallott, de mivel ez erőszak-
kal vitetett véghez, azt visszavonja, és azonfelül Beyczy Ambrus, Gecsei Gergely és Ferenc, Sigmandi János, György és Albert, Nagy Bertalan, Csonka András, Lászlóffy Albert, Beyczy Ambrus és Benedek, Bakó György, Gyergffy Benedek és Bálint, Pothe Péter nemesek nevében is Csoron Andrást a foglalástól, a káptalant pedig a felvállási levél kiadásától eltiltotta. 1534. aug. 19.

Az I jk. 6 és 7 lap.

Nemes felpéci Fodor Osváld, Apollonia neje és Albert, Gergely, Borbála, Erzsébet 's Ilona gyermekeinek is terhét magára vevén, hogy ezeket tarthassa, Hali helység szőlőhegyén levő ősi szőlőjét, melyet északról Fodor Gergely, délről Therek János és Dierkon András providusok, nyugotról a szőlők szomszédolják, Thermes András felpéci lakosnak (providus) Orsolya nejének, úgy István, Dorottya, Ilona, Borbála és Katalin gyermekeinek 9 magyar forintért eladta. 1534. oct. 18.

I jkönyv, 7 lapján.

A győri káptalam előtt a Barbér családbbeliek bizonyos győri ház érdemében egyezsége lépnek. 1534. nov. 11.

Nos etc. Quod Circumspectus Benedictus Barber Ciuis Ciuitatis nostre Jauriensis Jure hereditario Ab vna, parte vero ex altera testamentario prouidus Gallus similiter Barber de papa, Coram etc. Idem Benedictus Barber Domine Margharete consortis sue, et Ambe partes omnium fratrum proximorum et consanguineorum suorum onera etc. Quod quamuis inter ipsos super quadam domo Circumspecti condam Joannis Barbeer alias Similiter Ciuis diete Ciuitatis nostre Jauriensis In platea p̄yaczwca existente et habita, Quam prouidus Adolescens condam Demetrius filius eiusdem olim Joannis Barber frater vterinus et Coheres Annotate domine Margharethe in Refusionem expensarum et Cure quas ipse Gallus Barber ad Annotatum condam demetrium in eiusdem arduis necessitatibus vltra sui seruicij promeritum et notanter in eiusdem lecto Egritudinis vsque ad finem sue vite fecisset et erogasset, tempore testamentarie sue ordinacionis eidem Galol Barbel reliquisset et legasset, Certe lites et differentie suborte fuissent, et diucius agitate Tamen partes eedem Ordinatiua et Amicabili composicione certorum proborum hominum ad Talem pacis deuenissent vnionem, prout deuenisse Coram Nobis retulerunt perpetue duraturam Quod ipsi sese de omnibus dampnis Iniurijs expensis et Nocumentis preuia racione quomodocumque factis et Inter eos secutis Expeditos quittos

ac Modis omnibus absolutos reddidissent et commisissent Tali sub Condicione Quod Annotatus Gallus Barber prius domo prefata litigiosa absque omni tergiuersacione et renittencia cedat ipsosque Benedictum Barber et dominam Margaretham Eandem domum Inhabitare permittat prout eosdem Cessit et Inhabitare permisit, Proinde Annotati Benedictus Barber et domina Margharetta consors eiusdem In Recompensam et Refusionem omnium expensarum Quas dictus Gallus Barber premissomodo ad dictum Demetrium fecisset domum ipsorum Empticiam in eadem Cinitate nostra Jauriensi habitam In platea Similiter p̄yaczwca ab opposito dicte domus sitam, Cui ab occidente Magistri condam Blas̄y dicte nostre Ecclesie Custodis, et ab Orientali plagis quodam vico mediante ad meridiem vergentem prouidi Emerici Nagy olim Castellani Jauriensis domus vicinarentur Simulcum etc. Eidem Gallo Barber suisque heredibus vniuersis dedissent donassent et Contulissent, Immo etc. Assummendo Insuper Idem Benedictus Eundem Gallum et suos heredes etc. harum etc. datum In festo Sancti Nicolai Episcopi et confessoris Anno domini 1534.

Az I jkönyv, 7 és 8 lapján.

(Folytatás következik.)

Békes Gáspár, hadnagyának Pattantyus Balásznak Csombordon egy nemesi kúriát adományoz. Fogaras, 1573. jun. 13.

En Bekes Gaspar Kornýathy Fogaras Feoldenek zabad Ura Evrevkes Ispaniýa etc.

Adom emlekezethere ez en levelemnek Rendýbe Myndeneknek akýknek Illýk, hog mý megh tekinthvén tekelletes emberseggel walo zolgalattýath az wýtezeleö Pattanttyus Balasnak Bogardýnak, ký mý nekwnk Hadnagywnk, Az nemes hazath, ký regen Bwday Janos deake volth, annak wthanna Anthal deake Csombordon: eoneki attwk mynden zabadsagawal es hozza tartozo corevksegewel, zantho feoldiwl, zenarethývel, zeoleoyewel, erdeýewel, mezeýewel, myndenekkel a kýk Rogthewl fogva ahoz a hazhoz walók wolthanak, hogy Býrya eoreokkeon eoreokke fywrol fywra es azoknak megh maradekýra meghýhatatlanwl, mykepen aggywk is az mý levelewnknek rendywel, kýnek bizousagara es eoreokes allandosagara attwk my ew neký ez mý levelewnket petzethewnel es kezewnk irasawal megh erewsittetweh. Fogarasba, Zenth Wýd nap elewth walo Zombathon, ezer eoth zaz hethwen harom eztendewben.

Item Gaspar Bekes m. p.

Vres viaszba zárt pecsét, melylyen valami madárláb forma látható. Nagy Bányá városa ltárában levő eredetiről közli

P. Szathmáry Károly.

A BÉCSI BÉKEKÖTÉS.

Frankl Vilmostól.

(Vége.)

VIII.

Mielőtt a június 23-iki egyesség létrejötte után mindkét fél biztosai Bécs városát elhagyták, elhatározták, hogy augusztus első napjaiban újra összejönni fognak.

Ez alkalommal kelle a Rudolf és Bocskay által megerősítendő békeokmányoknak kicseréltetni; az egyességnek az örökös tartományok küldöttei által biztosíttatni; egyuttal tisztába hozatni mindazon rendszabályoknak, melyek a magyar fölkelőkkel már megkötött és a törökkel megkötendő békének állandóságot és szilárdságot voltak kölcsönözendők.

De a nehézségek még nem voltak elhárítva. Az egyesség ellen mind Rudolfnak mind Bocskaynak sokszoros kifogásai voltak. És ezeket oly módon hangsúlyozták mindkét részről, miszerint az egyesség megerősítése helyett, annak fölbomlása volt várható.

Bocskay maga részéről, az egyességi okmány előterjesztése végett tanácskozmányt hívott össze. „A mint Illésházy uramat a frigy tractálásra az itt való kassai gyűlésből Bécsben fölküldöttük vala — így ír július 21-én Rákóczy Lajosnak — a minemü resolútiót arra vett Mátyás főhercegtől, Apponyi Pál és Cserey Mihály uraméktól alaküldötte, mivelhogy ország és szabadságunkban való dolog, hivatjuk most mindenfelől tanácsinkat, hogy arról . . . végezzünk, mihez kellessék ezután . . . magunkat tartani.“¹⁾ Ezen gyűlésnek volt azután eredménye: Illésházy és társainak újabb küldetése Bécsbe.

Rudolf környezete az egyességgel teljesen elégedetlen volt. Ott szájról szájra járt, miszerint maga Illésházy is az okmányban foglalt követeléseket méltánytalanoknak tartotta s

¹⁾ Eredetije a m. t. akad. levéltárban.

azoknak elfogadását csak azért sürgette a főhercegnél, hogy időt nyerjenek és megakadályozzák a magyar elégedetleneknek újabb csatlakozását a törökhöz; a zavarok megszűntével újabb tárgyalásokat helyezett kilátásba. De Rudolf előtt ezen tekintetek nem voltak elég nyomatékosak. Midőn a békeokmány megerősítés végett elébe terjesztetett: „kézzelfoghatólag tapasztalá, hogy az abban foglaltak részben nyíltan ellenkeznek esküjével, melylyel magát magyar koronázása alkalmával ezen ország rendének leköté.“ Ennélfogva Strahlendorf Lipót titkos tanácsosát és birodalmi alkancellárt Bécsbe küldé Mátyás főherceghez. Ez a császár írott óvását vitte magával, melyben „ezen új, részint istentelen, részint lelkiismerete és esküjével ellenkező, valamint az egész dicső német nemzet becsületét és hírnevét sértő cikkek“ ellen tiltakozott. Figyelmezteté egyuttal a főherceget, hogy ezentúl se a török, se a magyar békeügyben az ő tudta és beleegyezése nélkül bármi fontosat ne cselekedjék. És ezen utasítást azon sértő megjegyzéssel indokolá, hogy minden fölhatalmazással azon föltétel van a dolog természeténél fogva összekötve, hogy „a megbizott hatalmával soha megbizójának kárára ne éljen, hanem mindenben annak előnyére működjék.“²⁾

Mátyás főherceget több oknál fogva kellemetlenül lepték meg ezen császári intézkedések. Először, mert tekintélyének kisebbítését célozták. Másodszor pedig, mert tartania kellett attól, hogy a császár ily föllépése Bocskayt a békétől teljesen elidegeníti és a török békealku szerencsés folyamát is megzavarja. Ez utóbbi pedig annál inkább volt veszedelmes, mert a török fegyverszünet határideje, július 14-ike, már közel volt, s időnként ismételve jöttek a török nagyvezérnek ellenséges készülteiről szóló hírek. És bár sikerült Mátyásnak küldöttei által — kik között Illésházy is volt — a fegyverszünet meghosszabbítását kieszközölni, de csak egy hónapra. Ez ujra meggyőzé Mátyást arról, hogy a török békekötést okvetlenül meg kell előznie a Bocskayval való egyeségnek.

Ezen tények, Mátyás fhg által előadva, némileg enge-

²⁾ Rudolf egy 1608-iki manifestumában. Brüsseli okmánytár. III 300.

dékenynyé tették Rudolfot. Augustus 6-ikán okmányilag megerősíté a junius 23-iki egyességet. Mindazáltal a megerősítést következő záradékkal látta el: „A hozzánk küldött új egyességet akkép erősítettük és erősítjük meg, hogy mind azon cikkek, melyek a vallási és egyházi kérdésekre vonatkoznak, mind pedig a többiek is úgy értelmeztesenek, miszerint azok ünnepeyles eskünkkel, melylyel koronáztatásunk alkalmával magunkat az ország rendéinek leköteleztük s a mely ellen semmit sem cselekedhetünk, ne ellenkezzenek; ha pedig egyik vagy másik részről még nehézségek fognának fölmerülni, azok a legközelebbi országgyűlésen intéztesenek el.“³⁾

A főherceg ily záradékkal ellátva vette a császár megerősítését. Ez tény; vagy legalább is mintényt állította Rudolf. De az is bizonyos, hogy Mátyás a császári megerősítést ezen záradék nélkül tette közzé, a mint az ilyen záradék nélküli okmányok példányai mai napig is fönmaradtak.⁴⁾ Mikép történt ez? Ezen rejtély kulcsát Vischer Péter egy későbbi levelében találjuk. Mátyás midőn a császári megerősítés okmányát kezéhez vette, tanácskozmányt tartott; előadá azon veszélyeket, melyek a birodalomra nézve újra bekövetkezni fognak, ha a fölkelők még egészen le nem csillapított ingerültségének, a záradék közlése által, új táplálék adatik; a jelenlevők tanácsát kérte ki arra nézve, mikép lehetne segíteni a dolgon. Ekkor Lichtenstein Károly tanácsos furfangos esze oldá meg a gordiusi csomót. Ajánlá, vétessék elő azon császári okmány, mely 1606 marcius 21-én föltétlenül megerősíté az 1606 február 9-én létrejött első egyességet, s változtassák meg annak keletét augustus 6-ára.⁵⁾ Az indítvány

³⁾ Az idézett császári manifestumban közölve.

⁴⁾ Katona közöl ily példányt Szerdahelyi kézírataiból, a nélkül hogy tudomással birt volna az elbeszélrt érdekes részletekről. Hist. Crit. XXVII. 564. Nos — úgy hangzik itt a befejezés — *pro innata nobis benignitate clementiaque dicto regno nostro consultum cupientes — supra dictam transactionem, ad nos missam confirmauimus et ratificauimus, quemadmodum praesentium vigore confirmamus, corroboramus et ratificamus, promittentes in verbo nostro regio, memoratam transactionem gratam, ratam, firmam habituros, ac per alios fideles nostros subditos haberi curaturos.*

⁵⁾ Az egyességet, — írja Vischer — „Ihre Mt. endlich certis restrictionibus

elfogadtatott s Mátyás kormánya elég lelkiismeretlen volt azt tényleg követni is. Bocskay valamint a magyar és osztrák rendek ily hamisított példányokat vettek kezükhöz.

Habár az imént elbeszélte államcsínyt igazolni nehéz lenne, bizonyos mégis az, hogy sürgetően szükséges volt valamely határozott nyilatkozat által megnyugtanni Bocskay híveit. Ugyanis közöttök a türelmetlenség elérte végső fokát. Ezt Illésházy július 30-án Thurzó Györgyhöz intézett leveléből kivehetjük: „Irja meg azt is (a főhercegnek t. i.) hogy adja ő felsége tudtunkra, ha császár urunk confirmálja-e a mi végezésünket, vagy nem; mert addig jól tudom semmire sem vihetem őket. Egyébként remélem, hogy megállják a végzést. Azok a kik maguk hasznáért nem akarják a békességet, azok forgódnak és engem is fenyegetnek; de velem lévén az én Istenem, nem félek tőlök.“⁶⁾

Mit Illésházy sürgetett, megtörtént nem sokára. És midőn Bocskay a megerősítő okmányokat a főhercegtől kezéhez vette, ezen körülmény tetemesen megkönnyíté Illésházy munkálkodásának sikerét. A helyzet érdekes illusztrációját találjuk Illésházy nevének Pálffy Katának Thurzó Györgyhöz Rosenbergről augusztus 20-án kelt levelében. „Az elmúlt szerdán jött el — írja — Apponyi uram Kassáról, . . . azt beszéli, hogy herceg urunk postája immár ott volt és az nap akarták elbocsátani mikor ő jött, a confirmatiót is immár tud-

---

eingegangen et confirmirt. Solche haben Ihre Dhit auf Rath und eingeben des von Lichtenstein, der im kays. Rath mit dabei gesessen, als es berathschlagt worden, suppressirt, und das Datum aus dem vorigen und also den Hungerischen und Österreichischen Ständen publicirt.“ 1608 april 19. Brüss. Okmányt. III. 278. Az utóbb Rudolf és Mátyás közt támadt viszályok alatt többizben szemére lobbantotta Rudolf testvérenek ezen törvénytelen eljárását. Mátyás ellenben a felelősséget a császárra igyekezett hárítani. Kinek volt igaza? Nehéz lenne eldönteni. Hurter ezen korszak legavatottabb ismerője szerint: „Es trägt den Stempel innerer Wahrscheinlichkeit an sich, dasz Rudolf mit seinen Behauptungen Recht hatte, und dasz Mathias sich eigenmächtig über die ihm gezogene Schranke hinwegsetzte.“ Geschichte Ferdinands II. u. seiner Eltern. V. 150. Igy itél Gindely is Rudolf II. u. seine Zeit. I. 82.

⁶⁾ Eredeti je a nemzeti muzeumban.

tokra adták. . . . Azt is beszéli, hogy valami két vagy három dolog vagy az articulásokban, *a kiket emendálásra hagytak, azt mondja, hogy sokkal jobban vagy elvégezve, hogy nem mint ők akarják emendálni, csakhogy mégis piszkálnak benne.* Mondja azt is, hogy mennyi sok vesződése vagy uramnak velök; kivált hárman vannak a kik nagy ellenségi és bontói volnának a békességnek. . . . A többi immár mégis alábbhagyták a dolgot. Igen jól művelt volt a herceg, hogy oda küldött volt és hogy a császár confirmációját is tudokra adta. Azt is mondja, hogy igen fölötte szükség volt az uram oda menésére, mert azután immár sokkal jobb állapotban van a dolog. Arra is rávette őket, hogy embereket bocsássanak föl (t. i. Bécsbe) . . . Azt hallom, hogy Czobor uram fölötte nagy ellensége a békesség meglételének, kit bizony nem jól művel. Én ugyan csudálom a mit beszélnek felöle, a mely nagy kedve vagy a keresztény vér ontásához. A pápistaság alatt azt gondolja talán, hogy mind meg bocsátják neki, ha még egyszer szent Jakabhoz megyen (érti a híres compostellai bucsuhelyet Spanyolországban), de több kell ahoz annál, az Ur Isten adjon szent lelket neki, hogy megismerhesse, hogy a békesség jobb a fegyvernél.“¹⁾

A császári megerősítés és Illésházy tevékenységének hatása közvetlenül is nyilatkozott. Bocskayék készséggel engedvén a főherceg ohajtásának, megtettek mindent, hogy a török hadat visszavonulásra bírják.

Bocskay ezidőtájt *a török kegyét* legnagyobb mértékben birta. Julius 22-én rendkívül hízegő levelet vett *a sultántól.* „A kereszténység és a Jézus vallásán minden fejedelmek között becsületes és hirrel, névvel tündöklő fejedelem, magyarok királya, Erdélynek fejedelme, Isten minden kívánságod szerint jóval áldjon meg . . . Legyen tudásodra . . . érkezett leveleidet megfordítván, hogy többi között Tokaj várát . . . megszállván . . . az Ur Isten . . . birodalmad alá adta, igen örültünk rajta. (Azután értesíti, hogy Memhet pasa fővezér halála után Dervis pasát nevezte ennek utódjává, meghagyván hogy ő neki — Bocskaynak — jobban szolgáljon mint előde.) És valameddig az én császári méltóságomhoz

¹⁾ Eredetije a nemzeti muzeumban.

igaz hű barátságokat meg nem sértvén . . . . valami méltó kívánságok, keresetek és dolgok lesznek, mindeneket kegyelmesen megengedünk . . . (Értésére adja) oda Magyarország felé . . . Murad pasát bocsátottam, ... mivelhogy ő oda azoknak a végeknek állapotjában tudós és okos . . . . Minden dologban, hogy felségednek akaratja szerint . . . . szolgáljon, meghagytuk neki. Szükség azért, hogy a mi ellenségünk, a bécsi király ellen hadakozásunkat, a serdárunkkal egyértelemből megmutassad. . . . . A német nemzetiség pediglen valamennyiszer mi tőlünk a békességhez való akaratját jelentette, innét semmi válasza nem lett. Ennek előtte a minemű fogadás lett köztünk, a szerint most is reátok hagytuk. A ti . . . végzésestekkel és akaratotok után, minékünk is a békességhez akaratunk vagyon. sat.“⁸⁾

Murad pasa még ezen levél megírása előtt elindult volt. Ugyanazon napon, melyen a sultán irata kelt, irt ő is Bocskaynak. „ . . . . Ami kedves barátságunkon mindvégig legyen az Ur Istennek áldása. Tizenkétezer jancsárnál többel és azon kívül azok mellé számlálhatlan derék lovas haddal Nysz tartományban érkezünk, ennek utánna mulatásom sehol nem lesznek, igen hamar megegyezhetünk felségeddel . . . . Mihelyt megegyeztünk felségeddel édes barátom s mind az utánad való urak, tanácsok bizonyosat végezvén, mihez kelleszen magunkat tartanunk, előmben adtok, én abban járok el. . . . . Felérkezvén és megegyezvén felségeddel, valamit legszükségesebbnek ismer felséged, avagy várat kell vitatnunk, avagy az ellenség jószágát kell pusztitanunk, égetnünk és rabolnunk, valami felségednek jó tetszése, ... mindazt tevők leszünk. Reménységünk az, hogy az Istennek rajtunk való áldásával, az esztendő forgásáról hitünknek és a hatalmas császári méltóságnak oltalmáért, s minden javaiért . . . egy hasznos szolgálatunk véghezvihessen. Azért minden erejét felséges karjában és szablyája markolatjához hozza és két rend övvel magát fölővedze, hogy a barátod érkezésére készen és mindenképen ébren találtassék.“⁹⁾

⁸⁾ Egykorú fordítás. Eredeti a nemz. muzeumban.

⁹⁾ Egykorú fordítás. Eredeti a nemz. muzeumban.

Murad pasa július 31-én Nándorfehérvárra érkezett. „Tudására adandó dolgom ez felségedhez, — írja innen Bocskaynak — . . . . hogy az egész derék hadnak sokaságával fölérkezvén, felséged levele kezembe adatott . . . . Én édes kedves barátom a hatalmas császárunk az ide való serdárságot én reám bizván a felséged és a felséged alá vetett birodalmának azonképen mint a magyar uraknak, tanácsosidnak és minden rendeknek oltalmazását énnekem megparancsolta. Annak felette az is kívántatott, hogy a mellettünk való egész derekas haddal . . . . azelőtt való Memhet pasa atyámfiánál sokkal jobban szolgáljak felségednek, úgy hogy az ellenséggel vagy békéllénünk vagy hadakoznunk kelletik, azt csak a felséged jóakarójára hagyjuk . . . . Azért felségedtől kérésünkkel ez kívánságunk e jóakaród míg a végvárak felé érkezik és alattad való szegénységet és birtokod alatt való tartományokat oltalmazza, és . . . semmiben a felséged rendelésétől el nem távozván . . . a felséged végezésének mindenben engedünk.“ És ezen sorok kíséretében vette Bocskay egyszersmind azon „két öltöző köntöst“ is, melyet barátsága jeléül küldött neki a sultán. ¹⁰⁾

Ily viszonyban állván Bocskay a törökhöz, nehézség nélkül hajlíthatta azt békére, ha akarta. Ennek tudatában nem is habozott augusztus közepe táján a Mohácsnál táborozó vezérhez követséget küldeni. ¹¹⁾

Nyáry Pál és Czobor Mihály kijelenték itt a vezérnek, hogy „a magyarok legkegyelmesebb uruk és királyukkal már teljesen kibékültek, a miért is tovább hadával ne haladjon, s ezen szorongatott és elpusztult országban ellenségesen föllépni tartózkodjék. Különben kényszerítve látnák magukat ők is védelmére kelni a hazának és ő császári felségének hadnépével egyesülve megkísérteni az ellenállást.“ ¹²⁾ Ily előzmények után mindkét részről bizalommal néztek a szeptember első napjaiban tartandó conferentia elé, mely a békeügy teljes befejezésének útjában álló végső akadályokat volt elmozdítandó.

¹⁰⁾ Egykorú fordítás. Eredetije a nemz. muzeumban.

¹¹⁾ Pálffy Kata idézett levele.

¹²⁾ 1606 augusztus 26-án kelt napló. Brüss. Okmánytár. III. 220.

Bocskay és a magyar rendek küldöttei szeptember 7-én érkeztek Bécsbe. *Illésházy István* újra élen állott a küldöttségnek, melynek tagjai *Magócsy Ferencz*, *Homonnay György*, *Tököly Sebestyén* az urak közül, *Ostrosich Endre*, *Appony Pál*, *Vizkelety Tamás*, *Mladossevich Péter* és *Hoffman György* a nemesek közül. Mátyás fhg — úgy látszik — közvetlenül alkudozott velök. Követelésük abban öszpontosult, hogy némely cikkelyek, melyeknek fogalmazása nem látszott kellő garantiát nyújtani, világosabban határozottassanak meg. Az első cikknek pedig azon záradéka, mely a protestans vallásoknak „csak a kath. vallás rövidsége nélkül“ biztosítja a szabad gyakorlatot, hagyassék ki teljesen.

Mátyás kivált ez utóbbi kívánat teljesítésétől vonakodott. Szemökre veté, hogy ök sem ő felségére, sem az *Illésházy*-nak adott teljhatalomra nincsenek tekintettel s mit egyik kezükkel építenek, azt lerombolják a másikkal. Figyelmezteté öket, hogy az előbbi szerződésből kihagyni valamit, vagy ahoz hozzáadni nem áll hatalmában, miután az a császári megerősítéssel ellátva s már a birodalom és szomszéd tartományok rendének kezei között van, kik csak azon föltétel alatt hajlandók biztosítani részükröl az egyességet, ha abban változás nem történik. ¹³⁾

De az alkudozások folyama alatt Mátyás mégis engedékenyebb lett. A küldöttek ohajainak egy részét fölterjeszté császári bátyjának, s elhatározva volt a legfontosabb pontot Bocskayék kívánsága szerint elintézni.

Rudolf 1606 szeptember 24-én Prágában két okmányt állított ki. Az elsőben ismételé, hogy a fölkelés idejében történetekre teljesen a *feledés* fátyolát borítja; valamint Erdélyt mindazon részekkel, melyeket *Báthory Zsigmond* birt, Bocskaynak és fiutódjainak átengedi: ezen területhez még *Szathmár* várát csatolja a hasonnevű megyével, *Beregh*, *Szabolcs*, *Ugocsa* megyéket és *Tokajt* a hozzá tartozó *Keresztur* és *Tartzal* mezővárosokkal, mely utóbbi két hely százezer forintban elzalogosítva levén, felében saját, másik felében pedig a rendek költségén hova hamarább fogja kiváltani; megengedi a *Tokaj*hoz tartozó egyéb elzalogosított birtokoknak

¹³⁾ Bethleu Wolfgang VI. 407. I.

Bocskay által saját költségén való kiváltását. Ezen átengedett területeken a tizedszedés joga is Bocskayé leszen, valamint további intézkedésig *Liszka* mezőváros, mely egyébként a a szepesi káptalané. Mindezeket örök adományul újra átengedi Bocskaynak és fiörököseinek; a fiágnak magvaszakadtával azonban visszaszállnak a magyar koronára, kivéve Erdélyt azon részekkel, melyek már előbb tartoztak ezen tartományhoz. Ha Bocskay leánygyermeket hagyna maga után, főgyámja a magyar király lesz, ki annak illő kihazasításáról gondoskodni fog, és százezer forint jegyajándékot nyer azon kívül, mit atyjától végrendelet utján örökölni fog. Bocskay ugyanazon címet viselheti, melyet Báthory Zsigmond birt: „birodalmi herceg, erdélyi fejedelem, a székelyek grófja és magyar részek ura.“ Az ujon átengedett részekbe királyi biztosok által fog bevezettetni, a mely alkalommal azon részek népei a király iránt tartozó hűségi esküjüktől föloldatnak; viszont a Bocskayhoz csatlakozott főurak és nemesek is szintén föloldozottaknak fognak tekintetni a Bocskaynak tett eskütől. Ezen békekötés végleges megerősítése után a szerződés összes pontjai tényleg foganatosittatni fognak; Bocskay visszabocsátani fogja az elfoglalt részeket és helyeket, azokon kívül, melyeknek a szerződés értelmében kezei között kell maradni. ¹⁴⁾

A másik okmány a fölkelőknek biztosított *amnestiát* magyarázá; akképen, hogy a király az 1604 october 15-ike óta az okmány keltének napjáig ellene történeteket feledni fogja, és az mi ezen idő alatt ő ellene bármikép történt, senkinek beszámíttatni nem fog, kivéve azokat, kikre nézve a szerződésben kivétel történik; valamint senki a miatt akár törvényszék előtt, akár azon kívül kérdőre vonatni nem fog. Azok is, kik a kijelölt időközben törvénytelen foglalásokat tettek, vagy pénzt vertek, ezen vétségeiktől menteknek tekintetni fognak, úgy mindazáltal, hogy az elfoglaltak visszaadására nézve a szerződés föltételei teljesíttessenek, ha pedig valaki ezek ellen cselekedne, vagy a király személye ellen fölkelni merészelné, azt a király a rendekkel egyetértve fogja megfelelő büntetéssel sújtani. ¹⁵⁾

¹⁴⁾ Katonánál XXVII. 567—572. II.

¹⁵⁾ U. o. 572—575. II.

De mindezen biztosítások csak másodrendű fontossággal bírtak. A *fölkelők a vallási kérdésre* nézve ohajtották legsürgetőbben a megnyugtatót. S ez ügyet Mátyás nem merte fölterjeszteni Rudolfnak. Félt, hogy visszautasító választ vesz tőle. És ezért arra határozta el magát, hogy erről személyesen, császári bátyjának megkérdezése nélkül, fog megnyugtató okiratot kiállítani. Ugy történt. Mátyás fhg 1606 sept. 23-án kelt okmányában kijelenté, hogy miután a császár által megerősített szerződésen változtatni többé nem lehet „ő azért mindazt, mit az első cikk végső része miatt fölhozta, a következő országgyűlésre tartotta elhalasztandónak újabb átnézés, magyarázás és tisztába hozás végett; a miben a küldött urak is a fölhozott tekinteteknél fogva megnyugodtak. A mi pedig az érintett első cikk végső részét illeti; valamint az egész szerződés jóhiszemben és utógondolat nélkül szerkeztetett, úgy azon szavak is „mindazáltal a kath. religio sérelme nélkül“ nem rossz szándékból adattak az első cikkhez, hanem a végett, hogy mindkét rész hitében, vallásának gyakorlatában és templomhasználatában ne zavartathassék. A minek bizonyságául jelen oklevelünket sajátkezüleg aláírtuk és saját pecsétünkkel elláttattuk.“¹⁶⁾

Ezen okmány megnyugtató Bocskay küldötteit. „Itt az Ur Isten segítségével — írja Illésházy Bocskaynak — mindenben jó véget érünk, ne sápolódjék és ne terhelje föl séged az ide való gonddal magát.“¹⁷⁾ De Rudolf és azok, kik ezen időben minden a protestánsoknak tett engedményben a katholicizmus főállása ellen intézett támadást láttak, azokra kellemetlenül hatott Mátyás nyilatkozata. Nem azért, mintha a katolikus pártbeliek az első pont záradékát arra ohajtották volna fölhasználni, hogy megfoszszák a protestánsokat ama előnyöktől, melyekben azokat a bécsi szerződések részesíték: hanem attól tartottak, hogy Mátyás nyilatkozatát azon záradék positiv retractációjának tekinteni s abban a katolika és protestáns vallások teljes paritásának elismerését fogják látni.

¹⁶⁾ Katona XXVII. 575. I.

¹⁷⁾ Szalay közli. Magy. Tört. IV. 458. I. jegyzetben.

A *szent szék* is, mely élénk figyelemmel kíséré a bécsi alkudozások folyamát, s követe által azokra befolyani is igyekezett, Mátyás nyilatkozatát aggasztó ténynek tekintette. „Keveset fog használni a katolikusoknak (a szerződés első cikkének záradéka) — írja V. Pál államtitkárja — midőn az eretnekek kezében ellenkező szellemű irat van. A szerencsétlen helyzet hozza magával ezen nyomorúságokat, s ezek az engedékenységgel egyenes arányban fognak növekedni. *A ki pedig elválasztja a vallást a közkormánytól, ros szolgája fejedelmének.*“¹⁸⁾

¹⁸⁾ „Per aviso di buon luogo s' intende che l' arciduca Matthia habbia dato agli Ungheri una dichiarazione in scritto, derogando alla clausula messa nell' articolo del Religione „sine praejudicio religionis catholicae“ promettedole espressamente, che non nuocera loro in modo alcuno. Poco giovera l' articolo suddetto, mentre gli Heretici havranno in mano Scritture d' altro tenore; ma la congiuntura pessima porta seco queste materie, le quale si faranno sempre maggiore con la connivenza. Chi separa la Religione dal governo publico non e buon ministro di Principe.“ Ezt írja V. Pál államtitkárja 1606 oct. 31. Rómából a szentszék bécsi nuntiusához a vercellei püspökhöz. Ezen és az alább említendő adatokat Kerschbaumer Antal tr. szent pölteni tanár szivességéből használhatuk, ki azokat, midőn „Kblesls Leben“ című megjelent nagy érdemű művéhez adatokat gyűjtött, Rómában a vatikani titkos levéltárban személyesen lemásolá. Az államtitkárnak ezen levelezéséből kitünik, hogy a szent szék a magyar fölkelők szándékát úgy fogta föl, miszerint azok egyik célja, kiirtani Magyarországbán a katholicizmust. Fölszóllított tehát a nuntius erélyesen működni ezen törekvések meghiusítására. (1606 febr. 25. és marc. 4). Marcius 11-én Rómában Khlesl tudósításaiból már tudták, hogy a főherceg és a fölkelők között a béke megalakult, s gyanították, hogy a szerződés a katholika vallás érdekeit nem különösen respectálja. Ennélfogva bizalmatlanság nyilatkozik Khlesl iránt, ki a magyar fölkelőkkel való egyetértésről gyanusittatik; és ismételve ment fölhívás a nuntiushoz, hogy ez a kath. egyházra nézve netán kedvezőtlen cikkek módosítására hasson mind a kormánynál, mind pedig a magyar rendeknél. (1606 marc. 11, marc. 25, apr. 8.) A nuntius megtett mindent, mi lehető volt. Rögton követet küldött Mátyás főherceghez, őt a pápa nevében a kath. érdekek szem előtt tartására s a sérelmes cikkek megváltoztatására fölkérvén. De a vett válasz egész általánosságban levén formulázva, ez nem volt képes megnyugtani a kuriát, a mely a pozsonyi országgyűlés elé is nem aggály nélkül tekintett. És meg nem szűnt tovább is nuntiusát serkenteni, hogy a magy. katolikusok törekvéseit támogassa teljes erejéből. (Az államtitkár 1606 april 22, maj. 13, jun. 13, jul. 1. kelt leveleiben.)

IX.

Ezen *három okmány* kiállítása után Bocskay küldöttei elbáritottaknak tekinthették a végső nehézségeket. S így a békekötés fogatosításának mi sem látszott többé utjában állani.

De hátra volt még, hogy Bocskay és párthiveinek azon követelése is teljesíttessék, miszerint *az örökös tartományok* rendei küldöttek által megerősítsék a kötést és kiadják *biztosító irataikat*. Ily követelés már az év elején, február 9-én nyilvánított. Ennek folytán *a cseh, morva, silesiai és lausitzi tartományi* rendek február 19-én kérvényt nyújtottak át a főhercegnek a végből, hogy az ápril 24-ére Pozsonyba hirdetett országgyűlésre követeket küldhessenek. És miután ezen kérelmük szívesen fogadtatott, a küldöttek kinevezettek, hitelesítő, megbízó leveleik kiállítottak. De — mint tudjuk — a pozsonyi gyűlés meg nem tartatott.

Ennek folytán a magyar küldöttek újabb sürgetéseire május végén ismét egy főhercegi rendelet fölhívta a *fölső és alsó austriai* rendeket, hogy biztosait Bécsebe küldjék. A fölső austriai rendek az alsó austriaiaktól kértek fölvilágosítást és tanácsot. Ezek június elején válaszoltak. Megírták, hogy a morva és siléziai küldöttek már megérkeztek, a csehek pedig naponként váratnak. Az alsó austriai rendek ekkor *Khnen Eusebius* és *Mamming Miksa* lovagokat bízták meg. A fölső austriaiak részéről pedig *Tschernembl báró*, *Geymann Ortholf* és *Kesselboden Boldizsár* lőnek mint „ad status Regni Hungariae ablegati“ kiküldetve. Mindezek a június 23-iki bécsi egyességet küldőik nevében megerősítették.

De miután a június 23-iki okmány körül újabb nehézségek merültek föl és ezeknek elosztatására szeptemberben Bécsben újra összeültek mindkét fél képviselői: az örökös tartományok rendei ezen tanácskozmányban is részt venni, s ennek eredményeit biztosításukkal megszilárdítani kívánták, mire a főherceg és a magyarok részéről barátságosan fölhevítettak. ¹⁾

¹⁾ Azon érdekes s nagyrészt eredeti adatok után, melyeket Hammer közöl. *Khlesi Leben* II. 11—13 ll. s az okmánytárban.

Mielőtt mégis a szeptember 23-iki egyesség után a cseh, morva, sileziai és lausitzi rendek küldöttei megbizásukhoz képest a kellő biztosítási okmányokat kiállítanak, jónak látták Mátyás főhercegnek átnyújtani *azon sérelmeknek lajstromát*, melyeket a mult évék alatt a magyarok részéről szenvedtek; kérvén azoknak orvosoltatását.

Előadják ezen iratban, hogy tartományaik Magyarországgal barátságos viszonyban állottak mindenha s nem egyszer nyújtottak segílyt a török ellen; fájdalmasan panaszolják, miszerint a magyarok a mult évben minden ok nélkül török, tatár csapatokkal Morvaországra törtek. Itt fölszóllíták ezen tartománynak, valamint Sileziának is rendeit, szakadjanak el fejedelmüktől és csatlakozzanak hozzájuk. Miután pedig elutasító választ nyertek, kegyetlen pusztításokat vittek véghez, nagyszámú lakosokat elfogtak, s azokat a pogánynak eladták, Ztraznicza városát és más helyeket fölgyújtották. A minek következtében a szomszéd tartományok hadait összegyűjteni s azokat több hónapon át határaik között tartani kénytelenítették. Kérik azért a főherceget, eszközölje ki, hogy e sérelmekért igazságos elégtételt nyerjenek, a támadás vezérei büntetésüket vegyék, a foglyok szabadon bocsáttassanak, némely morva uraknak Magyarországbán birt és elfoglalt javai visszaadassanak, a morva kereskedőknek Magyarországbán szabad járás kelés engedessék sat. Ők viszont Szkolca, Berencs, Sassin és Holics városokat, melyeket morva hadak elfoglaltak, készségesen visszabocsátják. Nehogy pedig jövőben hasonló megrohanásoktól tartani kelljen, a nevezett városok kötelesek legyenek, valamikor Magyarországbán zavarok támadnak, erről a morva rendeket értesíteni. Továbbá Ujvárnak, mely Csehország és a hozzá tartozó tartományok költségén építettett és föntartatik, védelmezése ezután is a csehországi rendekre bizassék. Végre minthogy a magyarok az egyességet nagyobb biztosság okáért a csehországi, morva, sileziai és lausitzi tartományok rendei által is megerősíttetni kívánják: eszközölje a főherceg, hogy ők is a magyar rendek által okmányilag biztosíttassanak az előadott pontokra nézve. 2)

2) Katona XXVII. 579—586. II.

A főherceg ezen iratot Bocskay küldöttcihez tette át, kik siettek arra Illésházy által september 18-án válaszolni. Elismerék, hogy Cseh- és Magyarországot a multban mindenkor a barátságos viszonyok képesai köték össze, hogy amaz hazájukat a török ellen gyakran segítette haddal és pénzzel. De megjegyzik, hogy ezt saját érdekében is tette, távoltartván így a török hódító fegyvereit. Kiemelik, hogy Magyarország is bir érdemekkel a panaszoló tartományok, sőt az egész kereszténység körül. Ab annis jam 200 et amplius haec (Hungaria) crudeliter exagitur, nunc victrix, nunc uti belli fortuna, victa. . . . Eadem patrum nostrorum memoria, eadem etiam nostra Hungarorum in Germanos semper fuit fidelis constantia. Turcis numquam amicus, semper hostis, semper oppugnator fidelis et strenuus fuit Hungarus. sat. Fölhozzák azután a legközelebbi multból a németektől szenvedett sérelmeket. Áttérve a panaszolt támadásra, erősen állítják, hogy abban sem a fejedelemnek, sem a főuraknak részök nem volt, s egyedül a hajdúk által hajtatott végre. Ellenben fölemlitik, hogy az elmúlt évben siléziai, cseh és morva csapatok voltak azok, melyek Bastával pusztították az országot, s így ők kezdték a támadást. S ezért a károk megtérítésére nézve semmit sem ígérhetnek, miután azok a háború kikerülhetetlen következményei, és ők is viszont hasonló követeléssel léphetnének föl. Hasonlóképen azt mit a megnevezett városoktól kívánnak, teljesíteni nem áll hatalmukban, küldöiktől erre fölhatalmazva nincsenek, s különben is az elfoglalt helyek kölcsönös visszaadása iránt már határozat hozatott. De a kívánt okiratot, mely ezután a baráti viszonyok kölcsönös tiszteletben tartását biztosítsa, készek haladéktalanul kiállítani. ³⁾

És csakugyan september 23-án a Bécsben összegyűlt főpapok, főurak és nemesek ígéretet tettek saját és az ország összes rendjeinek nevében, hogy „ezen ő felségével és a szomszéd tartományokkal kötött békességet, mind ők, mind az összes rendek és utódjaik mindenben sértetlenül megtartani fogják. Valamint a régi kötések és szerződések értelmé-

³⁾ Katona XXVII. 586 -- 593. II.

ben a szomszéd tartományokkal jó szomszedság és szeretetben fognak élni, szabad közlekedést engedve a keresztényeknek; úgy mintha mindez országgyűlésen lett volna elintézve és végezve. ⁴⁾

Ugyanakkor: *Sternberg Ádám, Waldstain Ádám* báró, *Lobkowitz Mdté* báró, *Klenoveho János, Gersdorf György* és *Vestrovetz János* a cseh rendek; *Lichtenstain Károly, Salm Veykard* gróf, *Hoditzki György, Zauber Vilmos, Zahradeczki Vencel* és *Gölcz Günter* a morva rendek; *Maltza Joakim, Raszhor Frigyes* és *Heuscher Kristóf* a sileziai rendek; végre *Löben Miksa, Kindler Zsigmond, Ponikau János* és *Gazto Abraham* a lausitzi rendek nevében és megbízásából fogadták és Bocskayt a magyar és erdélyi rendekkel együtt biztosították, „hogy ő felsége a magyarokkal kötött békességet sértetlenül mindenben megtartandja; Csehország és a hozzá tartozó tartományok rendei pedig Magyarország ellen mit sem fognak kezdeni, mi a jó szomszéd viszonyt sértené.“ ⁵⁾

Hasonló okmányt állítottak ki *Urschenbeck Bernárd, Khnen Euseb, Mamming Miksa, Bucklach* báró és *Greiser Sebestyén* a felső austriai; *Losenstein Farkas* báró, *Tschernembl* báró, *Hager Zsigmond* és *Hohenfelder Lajos* az alsó austriai rendek nevében. ⁶⁾

Igy ezen biztosító levelek, valamint a békekötési okiratok kicseréltetvén, a béke alkudozások befejeztettek közmegelegedésre, úgy látszott. Egyedül *Forgách Ferencz* nyitrai püspök és királyi cancellár vonakodott aláírni a békeszerződést véglegesen megerősítő okmányt. ⁷⁾ És Bocskay kül-

⁴⁾ Katona XXVII. 593—596. II.

⁵⁾ Katona XXVII. 596—598.

⁶⁾ Hammer Khlesls Leben II. 13.

⁷⁾ Emliti Istvánfy Lib. XXXIV. És fölhozzák a rendek azon iratban is, melyet „bizonyos okai miatt nem akarják a regnicolák Forgách Ferencet pro Archiepiscopo Strigoniensi agnoscálni“ cím alatt ellene intéztek. Az ötödik pont így szól: „Mert anno 1606, mikor az urak ő nagyságok Bécsben a pacificatiónak confirmálására és a szomszédországoktól való kezességnek exigálására fölgültek volt, és ultro citroque levelet adtanak egymásnak, azt sem akarta subscribálni, sem pedig megpecsételni, hanem mindenben az országgal ellenkezett.“ Eredetije a m. k. kam. levtnban.

döttei miután nevükben *Hoffman György* ékes hálabeszédet mondott a főhercegnek, ezek eltávoztak. ⁸⁾

Bocskay, úgy látszik őszinte örömmel értesült a béke-ügy szerencsés befejeztetéséről. Hanyatló egészsége, hadainak féktelensége, szomorú pénzvisszonyai: mindannyi fontos okok voltak, melyek őt a hadakozás folytatásától elidegeníték.

A szerződés egyes pontjai haladéktalanul foganatosítottak. Nevezetesen *Eperjes*- és *Váradból* még október és november folytán kivonult a német őrség. *Eperjes* felől Bocskay október valamelyik napján irt egyik kapitányának, „Mint hogy Istennek való kegyelmességéből a némettel való egyességünk annyira végbe ment a magyar nemzetséggel, hogy az eperjesi németeknek immáron továbbá való lakozás nélkül jövőre pénteken *Eperjesről* ki kelletik *Lengyelország* felé menniök, kiknek hogy bátorságosabb és hamarébb való indulásuk, utjuk lehetne, kegyelmedet *Kapy Zsigmond* urammal rendeltük melléjük commissariusul, hogy *Lublyó* felé a határig az ott való commissariusokkal együtt kísérje el.“ ⁹⁾

November 5-én pedig *Rákóczy Lajos* főkapitányhoz küldött rendeletet; „mivel hogy — írja — a váradi németekkel való tractatusunk, hogy e hónap 22-ik napján kijönek, elvégeződött“ ezért őt, *Bánffy Dénest*, *Imreffy Jánost* és *Senyei Miklóst* rendelé biztosokul, kik az őrséget a *Tiszáig* elkísérik. Szívükre kötö, hogy a kivonuló németeket minden bántalmaztatástól megóvják. ¹⁰⁾

Bocskay békés szándékait azon rendelkezései által bizonyítá kiváltkép, melyeket hadaira nézve adott ki. Már augusztusban hire járt, „hogy megalkudtak volna a hajdúkkal és három hó pénzt ígértek volna nekik és hogy megválogatnák

⁸⁾ Közli a beszédet *Bethlen Wolfgang*. *Illésházy*, *Istvánfy* szerint, még *Bécsben* maradt, hogy itt *Sz.-György* és *Bazin* visszaadása iránt a főherceggel értekezék. A tárgyalás nem sokára szerencsés véget ért. VI. 409.

⁹⁾ Eredetije a nemzeti muzeumban. A kelet napja, valamint a papir azon része, melyen a cím volt írva, leszakítva.

¹⁰⁾ Eredetije az akadémiai levéltárban. Ugyanott még egy másik nov. 8-án kelt levele Bocskaynak *Rákóczy Lajoshoz*, melyben a gondos őrködést szívére köti.

őket s a végházakban vetnék őket. ¹¹⁾ Október végső és november első napjaiból pedig több rendeletet ismerünk, melyekben Rákóczy Lajos főkapitányának a hadak elhelyezése iránt irt, indítatva azon panaszok által is, melyek a hadak pusztításairól most, úgy látszik, még sűrűbben érkeztek, mint előbb. Egyikben meghagyja, hogy „Török István hadát más-suva rendelje ugyan ottan Biharvármegyében Sarkad felé . . . *hogy vigyázhassanak a tatárookra*“ és azon fontos oknál fogva is „ha maradnak egy csepp bor sem kezd maradni.“ ¹²⁾ Csomaközy kapitány csapatját Ugocsából, Fekete Péter hajdúit Kraszna vármegyéből kivonatni parancsolá, szigorú fenytéssel fenyegetvén. ¹³⁾ Jellemző az, mit Zemplén vármegye rendeinak ir: „A kegyelmeteknek vármegyéjében lévő Török István hada felől való panaszolkodását kegyelmeteknek . . . megértettük. S minden uton azon vagyunk, minél hamarabb hadainkat . . . leszállítsuk, de ez hirtelen nem lehet, s nem is szállíthatjuk különben le, hanem az egy hó pénzöket, melyeket immár megígértük, nekiök megadjuk. Intjük azért kegyelmeteket . . . hogy a dicából a mi még hátra vagyon annak a 700 lovasnak egy hó pénzöket adja meg, minden lóra négy-négy forintot. A kapitányoknak 100 forintot, a hadnagynak mindenkinek 40-40 forintot. Ezután mindjára elszállanak.“ ¹⁴⁾

Bocskay habár még az egyességnek sem közérdekű cikkei sém pedig személyére vonatkozó rendelkezései által, kielégítve nem látta: mégis Mátyás fhg. biztosításai által megnyugtatta érezte magát egyelőre, a jövő országgyűlésre halasztva igényeinek további sürgölését. Ezért, hogy hiveit is hasonló fölfogásra bírja, és azokkal a jövő országgyűlésen eszközözendő előterjesztések iránt tanácskozzék, a pártján álló főurakhoz, kapitányokhoz, megyékhez és városokhoz illetén meghívó leveleket menesztett: „Stephanus . . . Emlékezhe-

¹¹⁾ Pálffy Kata aug. 20. Thurzó Györgynek. Eredetije a n. muzeumban.

¹²⁾ Október 21-én. Eredetije a m. t. akad. levéltárban.

¹³⁾ Október 21-én és november 6-án. Eredetijök ugyanott.

¹⁴⁾ November 30-án. Eredetije a nemzeti muzeumban.

tik jól reája — az elmúlt tavaszi itt Kassán való gyűlésünkben országul mit végezett legyen a békességnek véghezvitele felől. Kire való tekintetben kétszer vagy háromszor replicatiónk után Bécsben mind ország szabadságinak helyreállítása felől s mind a magunk személyének contentálásáról mit végeztünk legyen. Annak utánna ennyi hadakozások után a két császár között való békességnek véghezvitelében is interponálván magunkat: minthogy mind a két félnek alkuvása felől minékünk hazánkba, bőrünkbe és megmaradásunkba járt, fölötte szükségesnek ismerjük most, ... hogy emiképen eddig kegyelmed az országnak s nemességnek tagja lévén, minden tractátusinkat értett és tudott, a mostani utolsó tractátusunknak végét és egyéb dolgokat is voltaképen értse és tudja. Tetszett azért, hogy ide Kassára egy rövid gyűlést . . . hirdetnénk, melynek napját hagyjuk . . . . decembernek 13. napját.“ sat. ¹⁵⁾

A gyűlés a kitűzött napon Bocskay által személyesen nyitattott meg. *Megnyitó előadásában* kifejtvén a béke megkötésének szükségességét, fölhevta a rendeket az egyesség pontjainak meghányására. Saját nézeteit, tíz pontba foglalva, adta elő.“ És pedig 1. hivatkozván arra, hogy a legutóbbi egyezkedés alkalmával még fölmerült nehézségek elhárítása a legközelebbi országgyűlésre halasztatott: az 1, 2, 3, 8, 9, 10, 12 és 14-ik cikkekről írástól vél ő magyarázatot igényelhetni: „Intjük azért — ugymond — a nemes országot; a conclusiókat renddel előlvén, most végezzenek bizonyost felőle magok javára és szabadságára, mit kellessék ott fön ő felségekkel és mi módjával complanáltatni, hogy az innét felmenő követeknek lehessen arról teljes és egyenlő értelemhöl levő tanuságok . . . . A magunk személyének contentálásáról való írásban pedig, minthogy annál sokkal több akadályok láttatnak, ha tetszik a nemes országnak éppen azaz írás hagyassék ki, hanem csak irassék róla, hogy a minemü diploma császár ő felsége és mi közöttünk emanáltatott, mind a két fél csak arra legyen köteles, valamelyek abban írva vannak, és azonkivül semmire sem.“

¹⁵⁾ A kapitányokhoz és Thurzó Miklóshoz intézett meghívólevelek egykorú másolata a nemzeti muzeumban. Annak, mely a megyékhez intéztetett eredetije a m. t. akad. levéltárban.

2. Az 1604-iki sérelmes törvénycikk teljesen eltörölnödj.

3. Gondoskodni kell azon hadakról, melyek a haza és vallás szabadságáért küzdöttek.

4. Értésül adja a rendeknek, hogy a kezeiben levő k. erősségeknek, a békekötés értelmében eszközölnödj átadására biztosokat rendelt.

5. Szükséges, hogy az ő adományozásai s egyéb rendelkezései érvényeseknek elismertessenek.

6. Szükséges, hogy a két testvérország Magyarország és Erdély között továbbra is a baráti viszonylatok föntartassanak, s kölcsönösen egymást minden támadás ellen védelmezzék. Erre nézve a jövő országgyűlésen törvénycikk lesz alkotandó.

7. Értesíti a rendeket, hogy az egyesség értelmében eddigi címét ezzel cseréli föl: „a római sz. birodalom és Erdély fejedelme, a magyar részek ura, székelyek grófja.“

8. A jövő országgyűlésre a rendek oly követeket küldjenek, kik őszintén szeretik a hazát; oly számban, nehogy a szavazatok többsége által legyőzethessenek; oly utasítással, melytől el ne térhessenek.

9. Miután a Tiszán túli rész, Tokaj vára valamint Beregh, Szabolcs, Ugocsa és Szathmár megyék Erdélyhez kapcsolattak, ez is a jövő országgyűlésen törvény által lesz szentesítendő.

10. A jövő országgyűlésen sürgessék mindenekelőtt a nádori méltóság betöltését, valamint eszközöljék, hogy ezen túl a tanácsosi, kapitányi s egyéb tisztségekre született magyarok alkalmaztassanak. „Mert ha a mostani jó occasiót elmulatják, . . . mi mind Isten, mind ember előtt jó lelkiismerettel protestálhatunk, hogy mi rajtunk semmi el nem mult, csak a nemes országon, ha a maga szabadságát helyére akarja állatni, most az ideje: holott a feltett cél, kiért eddig hadakoztunk az országnak és republicának régi szép formáját épen helyre állatván, valamire magunkat ennekelőtte mi is a nemes országnak ígértük volt, annak minden részének megfeleltünk; kiért a mi hasznos szolgálatunkról a nemes ország minden időben azután is hálaadó jó akarattal emlékezhetik, és a mi általunk szerzett, véghezvitt jó és csendességes álla-

potban sokáig florealván, kicsintől fogva nagyig, a mi hatalmas, kegyes szabadító Istenünknek velünk egyetemben nagy hálákat adhat. ¹⁶⁾

Ezek voltak a fejedelem propositiói, tárgyai a rendek tanácskozásainak. Folyamukról tudósítások nincsenek kezeink között, de igen is eredményükről. Azon iratban, mely a *rendeknek határozatait* foglalja magában. ¹⁷⁾

Köszönetet mondván a főhercegnek a békekötési okmányok közlésekért, tiltahoznak az ellen hogy ők a császár által „rebellis“eknek, a nekiük tett engedmények „gratia“-nak neveztetnek. A miért is elhatározatott a császári diplomának visszaküldése. A mi a Bécsben végezett cikkeket illeti, habár azok nehézségektől nem mentek, nehogy mégis a békeség létrejöttét akadályozzák, nagyobb részüket elfogadják. Ugy azonban, hogy azok a következő országgyűlésen megjavittassanak a következő módon, a melytől a karok és rendek semmi módon el ne álljanak. Az I. cikkhez hozzáadandó, hogy a szabad vallás gyakorlat a „mezővárosokra“ is kiterjesztetik, az „absque tamen praejudicio“ záradék kihagyatván.

A III-ra nézve sürgetik a nádor választást és magyar urakból álló tanács alkotását. A nádor a felső részek urai közül választassék. Alkalmos jelöltekként Rákóczy Zsigmond, Nyáry Pál, Drugeth Bálint gróf és Illésházy István emlittetnek.

A IV-re, ő felsége a koronát Pozsonyba mielőbb visszahozza.

Az V-re, az egri és váczai püspökök maradjanak az ország határain kívül.

A VI-ra, a püspökök a nádor és tanácsosainak ajánlata folytán született magyarok és nemesek közül neveztessenek. Azon idegenek, kik ez időszerint egyházi hivatalokat viselnek, elmozdítandók.

¹⁶⁾ Ezen irat latin szövegét közli Bethlen Wolfgang. Hist. liber. XV. VI. kötet 454—459. ll. Es utána Katona. Ez azonfölül Battyányi primás kézírataiból közli a magyar eredeti szöveget is. XXVII. 632—640.

¹⁷⁾ Articuli DD. Magnatum, Nobilium, caeterorumque SS. et OO. Regni Hung. in generali eorum conuentu, a Seren. Principe et dom. d. Stephano . . . . ad 13 Decemb. anno 1606. Cassoviam indicto, conclusi. Katona XXVII. 646—661.

A VII-re, A szent székek visszaélései megszüntetendők, a tizedek iránti panaszok a következő országgyűlésen orvosoltassanak.

A VIII-ra, a rendek megmaradnak a jezsuiták kiűzését sürgető követelésük mellett.

A IX és X-re, a hivatalok betöltésére vonatkozólag hozzáadandó, hogy az a nádor és tanácsosainak ajánlatára történjék. Győrött és Komáromban az idegen nemzetséggű főkapitányok mellett, magyar alkapitányok legyenek, magyar legyen az őrség is. A k. városokban a tisztségekre évenként fölváltva majd magyarok, majd németek választassanak.

A XII-re, kérik hogy a Palotsaiak jogai országgyűlésileg vizsgáltassanak meg, Balassa Zsigmond kárpótlást adjon, Czobor Mihály és Imre testvérek elégitettessenek ki . . . Jó Jánosnak javai adassanak vissza, Bocatius János bossátassék szabadon.

A XIV-re kérik, hogy a Bocskay vagy Illésházy által közcélokra tett inscriptiók érvényesek maradjanak. Adományozásai és nemesítéseik vizsgálat alá vétessenek a legközelebbi országgyűlésen.

A XV-re, kérik hogy azon külföldieknek zálogba adott erősségekhez, melyeknek visszaadása elhatároztatott, Kőszeg és Kőbölkut is számíttassék. A Nádasdy családot fogadja kegyeibe. A Nyáry Pál Berencs erősségéből elvitt löszerek adassanak vissza. A végvárok kapitányai és tisztei egyedül a magyar királynak és koronának kötelezzék magukat hűség esküvel; ugyanez történjék a k. városokra nézve. A magyar és erdélyi rendek közt kötendő szövetség iránt alkottassék törvény a jövő országgyűlésen, melyre erdélyi követek is jelenjenek meg. A szerencsi, kassai és korponai gyűlések határozatai a törvénykönyvbe vétessenek föl. Eperjes lázadásáért büntetessék meg, vásárai Nagy-Sárosra helyeztetvén át. A Bocskaynak átengedett négy magyar megyében ezentul is a magyar törvénykönyv maradjon használatban. Bártfa városa jogaiba helyezettessék vissza. A tizedszedők a nemeseket kiváltságlevelaik előmutatására ne kényszeríthessék. A kereskedők, kik a kassai gyűlésen külföldre való tartozásaikat közcélokra kényszerítették lefizetni, kárpótoltassanak.

Határozatott, hogy ezen pontok a jövő országgyűlés tagjainak adott instructióként tekintessenek, és ne szabadjon azoknak elállani azoktól. Vigyázzanak egyáltalán, ne hogy valami az ország szabadságainak sérelmével történjék. Az örökös tartományok biztosító oklevelei, valamint a Bocskaynak adott császári okmány egész terjedelmében a törvénykönyvbe fölvétessek. Minden más tanácskozások előtt nádor választassék. A törvények magyar nyelven adassanak ki. Azok, kik javaiktól megfosztattak, elégíttessenek ki.

Ezen határozatok egyértelműleg elfogadtatván december 22-én a fejedelem és rendek által aláíratlak. Ezen határozatok, a nem csekély fáradsággal, eredményre vezetett békeügyet a fölbontás veszélyével fenyegették. Mert tartani lehetett attól, hogy Bocskay érdekeit követőinek ügyétől elválasztani, és azokat a békességre nézve kedvezőbb hangulatra birni nem lesz képes. Ekkor új zavaroktól az országot — *a fejedelem halála menté meg.*

Bocskay már hosszabb idő óta betegeskedett úgy látszik az 1606-ik év elejétől. Baját vizkórnak tartották némelyek, mérgezés eredményének mások. Annyi bizonyos, hogy erőinek gyors fogyását érezte és saját orvosaival megelégedve nem volt. Ezért julius végéfele *Czegledi György* udvari papját és *Szabó Györgyöt* *Krakóba* küldé, hogy onnan *Eleazar híres zsidó orvost* hozzá kihívják. Levelet is irt a lengyel királynak, melyben fölkéré őt, hagyná meg az orvosnak, hogy az meghívásának eleget tegyen. „Bizalommal felséged jóakaratába — így ír — értesíteni kívánom felségedet, hogy két hónap előtt nehéz és veszélyes betegségbe estem, úgy hogy már életem is végső veszélyben volt; mindazáltal Isten segítségével bár megmenekültem a baj rohamától, orvosaim segélye által azon időtől fogva egészségemet és erőmet visszanyerni nem tudom.“¹⁾

Eleazar doctor megérkezett, tanácskozott a fejedelem udvari orvosaival. De sikertelenül. „Bocskay uram mostan is beteges állapotban vagy, — írja aug. 20-án *Pálffy Kata* — nem volna jó, hogy addig meghalna, míg a békesség meg

¹⁾ Bethlen Wolfgangnál VI. 405. I.

nem lenne, mert ki tudja mit gondolnának ismét az emberek, és az utolsó gonoszabb lenne az elsónél. ¹⁹⁾ A betegség által előidézett aggodalmak alaposak voltak, sőt september végén Bécsbe már azon hír is jött, hogy Bocskay meghalálozott. ²⁰⁾ Azon föltevés is, hogy a fejedelem megmérgeztetett, mindinkább hitelre talált. Ugy látszik maga Bocskay is kellően föl-volt világositva bajának eredete iránt, csakhogy annak hordereje iránt engedte magát még illúsiókba ringattatni. Fölötte érdekesek azon idevonatkozó sorok, melyeket november 1-én ír Rákóczy Zsigmondnak. „Még ágyban fekvő beteg emberek vagyunk, de jó reménységünk vagyon Istenünkben, hogy e nyavalyákból napról napra meggyógyítván, megadja egészségünket. *Nem tagadhatjuk bizony uram, elég sok lator ember forgódott körülünk, kik életünket elakarták fogyatni, és Isten reánk bocsátotta volt őket, kiknek alattomban való cselekedetek napról napra a napfényére kinyilatkozik és az egész világnál nyilván kell lenni.* ²¹⁾

Bocskay baját súlyosbodni látván naponkint, hiveinek tanácsára december 17-én megírta végrendeletét, mely több tekintetben figyelemre méltó. Hitéről vallomást tevén és életének főbb mozzanatait kiemelvén, folytatja: „Szívem örvend rajta, és Istennek érte nagy hálákat adok hogy én . . . . az országot, mint édes hazámat, most mindenféle ellenségtől megszabadult állapotban hagyhatom. Belső egymás között felzavarodott dolgok hogy az idő alatt hirtelen le nem csendesedhetnek, azt itt kün való foglalatosságnak és hosszú betegségünknek tulajdonítsák . . . . Azután netán elkövetett igazságtalanságaiért mind az erdélyi, mind a magyar rendektől bocsánatot kér, és egyetértés összetartásra buzdítja a két testvérországot. De a teljes egyesülés (az ő szempontjából) nem látszott kívánatosnak. „Valameddig pedig a magyar korona ott fön, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél leszen, és a magyar királyság is a németeken forog, minden-

¹⁹⁾ Thurzó Györgynek. Eredetije a nemz. muzeumban.

²⁰⁾ „Dum literis scribendis inhaereo, ecce pro certo ex hungarico sacerdote percipio ipsum Bocskay extinctum.“ Bécsi napló 1606 sept. 27. Brüsseli okmánytár III. 221.

²¹⁾ Eredetije a m. t. akademia levéltárában.

kor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fentartani, mert nekik javukra, oltalmukra leszen. . . . . A magyarországi állapotot arra hagyjuk, hogy a mint császárral ő felségével végezésünk vagyon, a szerint minden dolgok exequaltassanak, és a szent békesség, melyet egészen véghez vittünk fel ne bomoljon, hanem megerősíttessék.“ Az erdélyi rendeknek utódot ajánl a fejedelemségben, Homonnai Bálintot. Hagyományai között megemlékezik a császárról, Mátyás fhrgről és a sultánról is. „Császár ő felségét, kit ezelőtt alázatos, tökéletes hűséggel nagy hasznosan azolgálván, noha ő felsége elvetvén szemei előtt tisztviselői miatt, az ő felsége hűsége mellől elkergettenek, és magunk oltalmában annyi gonddal kellett bántanunk ő felségét, az egy Isten kedveért, valamit ő felsége ellen vagy birtokában levő hivi ellen vétettünk volna, kegyelmesen minékünk megbocsássa . . . . Hagyjuk ő felségének a török küldötte köves szablyák közül az egyikét, és a tarka lovat szerszámostól, a mint a vezér nekünk adta, öltözve vigyék ő felségéhez. Mátyás herceget is ő felségét hasonlóképen követjük mindenekről, ő felsége nekünk megbocsásson; hagyjuk ő felsége számára is egyik köves szablyát és egy lovat is öltözetivel. Török császártól pedig . . . nagy háladatossággal vesszük minden . . . jó akaratját . . . . ő hatalmasságának . . . minthogy keresztény császárok tárházából költ ritka marha, a gyöngy sárkányt hagyjuk . . . . Magyar nemzethez és az én hazámhoz Erdélyhez mutassa mindenben kegyelmes jóakarátját, oltalmazza, ne hagyja.“ ²²⁾

Bocskay csak kevés nappal élte túl végrendeletének kiállítás napját. December 28-ikának éjjelén megszűnt élni.

Nem tartozik e helyre Bocskayt és tevékenységét jellemezni. Egyéniségére itt csak annyiban voltunk tekintettel, a mennyiben a bécsi békekötés előidézése, tárgyalásai és megalkotására befolyást gyakorolt. És ezen befolyás jelentékeny volt és irányt adó.

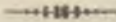
Bocskay, midőn fegyvert ragadott, a lelkiismeret és az ország szabadságának kivivására nem is gondolt. Fölkelésének indoka és célja egészen egyéni volt. Ezt elég naiv-

²²⁾ Katona XXVII. 665—683. II.

sággal maga is bevallja. „Az elmúlt esztendőben — úgy mond az utolsó kassai gyűlés elé terjesztett előadásában — *először ugyan csak magunk életünk oltalmunkért, annakutánna* közönséges hitünknek és régi törvényünknek megrontott szabadságának helyére állatásáért . . . fegyvert kellett volt fogunk.“²³⁾ „Minden törvény nélkül elkergetének — mondja végrendeletében — az ő felsége hivsége mellől, *életem oltalmáért fegyverre fogván, az ő felsége hadai ellen szerencsét próbálván . . . . Isten megsegítvén . . . . áldást mutata* dolgaimban.“

De ezen körülmény ha devalválja is a fejedelem érdekeit, nem kissebbiti föllépésének horderejét. Miszerint ügyét és érdekeit solidaritásba hozta azon párttal, mely a protestans vallásfelekezetek szabadságát és a nemzeti jogok visszaállítást írta jelszóként zászlajára. Ez megfejtí a békekötés körülményeit és sikerét. Az alkudozásokban a közügyeket és a fejedelem személyét illető kívánatok párhuzamosan tárgyalatnak mindenkor. A fejedelem és az általa, ha nem is előidézett, mégis szervezett és fölszított fölkelés részesei kölcsönösen támogatják egymást.

De elismernünk kell egyrészt, hogy Bocskay működésében nagy államférfíui ügyességet fejtett ki; másrészt pedig azt, hogy a töröknek jóindulatát teljesen kizsákmányolni tartózkodván, önzését fékezni tudta. És tagadni nem lehet, hogy egy új korszak nagy és gyümölcsözö eszméinek diadalát előkészíté.

CHERNEL GYÖRGY, I. RÁKÓCZY GYÖRGY ERDÉLYI FEJEDELEM MEGBIZOTTJÁ- NAK EMLÉKEZETE.

Chernel Ignácztól.

Midőn a történelmi kutatások nem egyedül a főszereplők viszonyaira terjeszkednek, hanem a kissebb tényezőkre is,—

²³⁾ U. O. 633. 1.

ha az érdem őket megilleti, — figyelemmel vagynak, és így a historiai kútfők kiegészítésén törekednek, — helyén állónak látszik egy férfiú emlékezetét felebreszteni, ki a 17-ik század első felében élt, és annak, hazai eseményeibe, törvényes és diplomaticai ismereteivel — kitüntetve 1-ső Rákóczy György fejedelem bizalma által, nemü befolyással volt.

Chernel György — a családnév régebben így is, Csernel-nek, Csernyel-nek is iratott, — ivadéka az 1272-ben karakói várjobbágyaságból kiemelt, és Sopronyvármegyében Gólya Damonya földével, a mai Chernelházával, a cseh elleni vitézségéért adományozott Márton mesternek — Mixe fiának, — a 16. század utolsó negyedében születhetett. Nagyatyja *Ámbros Mátyás*nak Nádasdy Sárától unokája 1550-ben ítélő mester, apja *Pál* 1586-ban a Sopron vármegyei felkelő nemesség vezére, anyja *Mikola Anna*, voltak. Ifjúságáról, magány életviszonyairól vajmi kevés marada fen; azon korban jeleseknek ismert régi latin külföldi törvénytudományi munkák vagynak utódai kezén, ezek teheték tanulmányai tárgyát, és a marginalis jegyzetek tollából eredhettek. Neje *Dersy Zsófia* vala, leánya *Dersy Gáspár* hevesi alispánynak, és *Rhédey Annának*, a nagyvárad kapitány *Rhédey Ferencz* testvérjének. *Györgyünk* több dunántuli ősi atyai, úgy anyai és neje utáni tiszavidéki javakat birván, mely utóbbiak részben a fejedelem uralma alá tartoztak, e körülmény befolyással vala nyilvános életére. Ügyességét mutatja az: hogy öt II-ik és III-ik Ferdinand királyok legnagyobb hive Gróf *Eszterházy Miklós* nádor, a sopron megyei főispán, a sopron megyei birtokost, megbízásokkal járatá Rákóczy fejedelemhez; (l. nemz. könyvtár *Eszterházy Miklós* élete,) — azonban *Györgyünk*et állandóbb lakása, vonzalma s meggyőződése az erdélyi fejedelemhez csatolá inkább, mint a magyarság, vallás és polgári szabadság védelmezőjéhez; de birta is bizalmát kitünő mértékben, mit a következő egykoru adatok bizonyítanak, és *Chernel György* nem középszerű képességeire mutatnak.

1631-ben Rákóczy György fejedelemmé választatása után, *Bethlen Gábor* özvegye *Brandenburgi Katalin*, a munkácsi várat *Csáky*nak, és általa ármánnyal a királyiak kezére átjárszani akarván, a *Leleszi Convent* előtt megessendő *Fassio*

megakadályoztatott. Szalay Kemény János ön életírásának 224. lapján ekkép adatik a dolog elől: „Midőn azért Leleszhez közeliténk az Rákóczy fejedelem emberei is ujabban érkezőnek, magyarországi törvényhez jobban értők, ugymint *Csernel György és Ibrányi Mihály*, de ellenben hát Csáky István, és Senyey Sándor, ki szathmári kapitány, Melith Péter, Melith György császár tanácsosi, és néhány főemberek feles magokkal, Barkóczy, Kováts Péter is fizetett hadakkal jelen vannak, és midőn az káptalanban a munkácsi hátrább említett dologról fassiot kellett volna celebrálni, eléállván a nevezett személyek, prohibeálák az Fassiótól Catherinát, s így re infecta kimenvén, az akkor érkezett fejedelem commissariusi, az magyarországiak, elmenének.“

1644. A fenti, és jelen évek közötti időben folytonosnak, sőt megerősödöttnek kell tekinteni Rákóczy György, és Chernel György közti viszonyt, mert a midőn 1644-ben a császáriak vezére G. Eszterházy Miklós nádor, és az erd. fejedelem között felső magyarországon dúlt a háboru — Kassa városnak a császáriak általi sikertelen ostromlásakor új fontos megbizásokban részesítettett Chernel György, ugyanis Szalárdy 172. lapon ezt mondja: „ki által a Palatinus kívánván, hogy a fejedelem Lónyay Zsigmonddal, vagy két meghitt embereit bocsátaná hozzá, ottan *Csernel Györgyöt régi meghitt pataki főember szolgáját*, és Klobusitzky Andrást . . . . . rendelte vala Lónyay Zsigmond mellé, és együtt bocsátotta vala őket Palatinushoz“ megjegyzendő itt, hogy Chernel György Sárospatakon javakkal birt, mit fiainak osztálylevele tanusítand. — A nádornál való tartózkodás hosszabra terjede, mert ugyan Szalárdynál 178. lapon olvasható: „Sáros vára pedig, noha fejedelemé vala öcseivel Rákóczy Pál árváival, de hogy a vár derekasan erősítette nem vala sem néppel, sem különben, és Lónyay Zsigmond is *Chernel Györgyvel*, Klobusitzky Andrással még is ott levén palatinussal, azokis a várba beirtak“ sat.

Szinte ez évben nevezetes, és országos megbizásban részesült Chernel György. — A király és az erdélyi fejedelem között félbeszakasztott békeértekezlet folytatására — Szalay Magy. o. Tört. IV. k. 596 l. — a király Nagy-Szombathot, és

sept. 14-ét jelelte ki, e végre Eszterházyt, Lippai esztergami érseket, s Tieffenbach és Questenberg haditanácsosait nevezvén biztosokul részéről. Rákóczy, és a kassai rendek biztosai köztük Lónyay Zsigmond, Nyáry Bernát, Klobusitzky Endre, *Csernel György* csak későn october végén érkeztek fel, és az értekezlet nem hozta egymáshoz közelebb a feleket.“ Ugyan e küldetésre vonatkozólag Kemény János erd. fejedelem ön életleírása 419—20. lapján így szól: „ki felül a nagy-szombati tractára küldött commissariusok is az fejedelmet informálták vala. Azok pedig valának, főbbik Lónyay Zsigmond, az ki noha kénytelenségből ide hajlott ember vala, igen értelmes, és tanácsos ember, de azért igen austriacus ember vala, hanem mellette az fejedelemnek valának *igen hiteles emberei is*, ugymint: *Csernel György* és váradi Körösy István is, kik egyéberánt haszontalanul fáradsának“ sat.

Végre a magyar ország gyűlésekre az erdélyi fejedelmek is meghivatván, az 1646-ki pozsonyi országgyűlésen Rákóczy György három követei közt az első helyet *Csernelházi Chernel György* foglalá el. (Orszgy. Acták.)

Mindezek elég tanuságot tesznek *Chernel György* közügyekbeni jártossága, Rákóczyhoz és ügyéhez tántorithatlan 1631-től 1646-ig bizonyított hivsége, előkelő állása, és jellemzilárdsága felől.

Magán családi viszonyaiból még felemlithető, hogy 1628-ban testvérjével Pállal — 1634-ben Sopron vgye orsz. gy. követével — Tamásnak megszakadása után reájuk háromlott javakra nézve egyességre lépett, utóbb ezt is örökölte, és a család ezen — akkor egészen reformatus — ágozatát csak ő folytatá, négy: *Bálint*, *György*, *Pál*, és *István* fiaiban, és *Borbálya* leányában *Gombosfalvi Gombos János* nében, ki nek hasonnevű leányát *Bánchy Márton* vevő nőül.

Györgyünk 1647-ben feria quinta post Dominicam Laetare a posoni káptalan előtt gyermekeire nézve végrendeletileg az örökösödést úgy szabályozá: hogy legifjabb *Istvánnak* (nősülésénél fogva 1. *Telekesi Török Margit*, 2. *Kisfaludy Éva*) a dunántul Sopron, Győr, Vass és Zala vármegyékben — (ad Castellum Chernelháza spectantes portiones in eadem Chernelháza, *Damonya*, *Röjtök*, *Hegyszer*, *Ossli*, *Koppán*,

Vágh, Gyömörö, Felpéc, Diós) *Bálint, Pál* és *György* fainak pedig — a helységek megnevezése nélkül — Zemplén, Abauj, Borsod, Szabolcs, Heves, Szathmár, Gömör, Ugozca és Bereg vgyékben fekvők jussanak.

Chernel György hihetőleg 1650-ben halt meg, mert 1651 május havában utódai az alább közlendő érdekes okmány szerint a javakon megosztottak. *István* egyenes utódai a dunántul léteznek ma is, — a három többi testvéré a Tisza mellékén ágoztak el, és maradtak fen — első izen hiven megmaradva attyuk elvei mellett, ugyanis *ifjabb Györry* Abauj vgye alispánja, (egy származási jegyzék szerint ítélő mester is?) a Nádasdy-Wesselényi mozgalmakban compromittáltván 1670. végén Rottal János elnöklete alatt Pozsonyban öszveült biztosság elé idéztetett, halált szenvedett Bónis Ferencz és figedi Nagy Endrével ugy több másokkal — ő is halálra — kegyelem utján fogságra íteltetett, és bécs-ujhelyi tömlöczben 1672-ben meghalt. (l. Szalay Magy. o. Tört. V. k. 143—144 l.) — *Pál* testvérje pedig a veszedelem elül erdélyi fejedelem Apaffy Mihályhoz több honfiakkal menekült (Fessler IX. k. 192 l.) *Bálintot* 1655-ben Zemplén vgyei Ductor Banderiinek írja Lehoczky.

Ime itt következik a feuemlitett osztálylevél:

„Mi veglai Horváth Ferencz, Zákány András, Vécsey Sándor, Suhay Gáspár, Vitányi István, és Badány Gergely az nzetes Csernely Bálint, György, István, Pál uraimék és Bácsy Márton uram felesége Gombos Borbálya asszony képi-ben egyenlő tetszésekből, és egyező akarattjokból, menyben elnyugodt öregbik nzetes néhai Csernel György uram édes attyuk mindennemü jussaiknak, és jószáginak mind östől állóknak, mind maga aquisitumainak testamentaria dispositioja szerint, köztük való megosztásuk végett convocatus személyek, adjuk emlékezetre mindazoknak, a kiknek illik, ez mi levélünknek rendében: hogy in anno praesenti 1651 die 16 Maji ezen dolog végett itt Nemes Zemplén vgyében sáros-pataki házoknál ő kegyelmöknek egybegyülvén, elsőben is üdvezült attyok testamentumát, az fen megemlitett jók és jószágok felül produkálván, azt megolvastatván, in omnibus punctis, clausulis, et articulis helyben hagyák, kézbenadásokkal is

confirmálák, azon testamentomnak minden részeibe való megállását; — annak utánna következvén mindenik késznél, hol? mi? praetensiojok, azokat is a mi jó intésünknek engedvén, ő kegyelmek, *ultra citroque seponálták*, és mindennemű difficultásokat *prorsus annihilálták*, ragaszkodván csak a testamentomhoz, és hogy annak *continentiája* szerint, minden néven nevezendő atyai és anyai jókat, *res mobiliseket*, ezüst, arany marhákat, és készpénzt hagytak és engedtek egymás között felosztani. Az atyai őstől álló jószág pedig ő kegyelmök között e képen osztatott fel:

Csernel István uram, az testamentom szerint a csernelházi jószágot reserválta magának, ezzel mindennemű jussát az egyéb atyai jószágból, *contentus* lett vele; az onodi ház Csernel Pál uramnak, Ippán s a Mádiháznak is két része, és harmadrésze ennek Csernel Bálint uramnak jutott. Az Pataki ház Csernel Bálint és György urnak ily formán: Az közép ház Szabó Andráséféle és a Nagy Pál háza féle, item az kis ház, az alatta való házakkal pinczékkel, istálókkal, konyhájával együtt Csernel György uramnak; az új ház, Rákóczy Jánosé ki volt, — az majorral, egész fundusával *pertinentiakkal* együtt Csernel György uramnak cedált; Abauj vármegyében *Ongha* nevű falubeli portio, szántóföldjeivel, rétjeivel, mindennemű *pertinentiakkal* Chernel György uramnak jutott. Az onghai határon levő malom három részre, ugymint: Csernel Bálint, György és Pál uraknak közre ment. *Varbó* nevű falu minden ususával, jövedelmével, *pertinentiakkal*, Csernel Bálint és Pál urnak jutott egyenlőképpen. *Vágháson* négy zsellérek Botka Gergely Csernel György uramnak, Botka György Csernel Bálint uramnak, Tóth Mihály és Botka János Csernel Pál uramnak jutottak. Az *diósgyőri* ház, és hozzá tartozó szántóföldjeivel, rétjeivel, minden *pertinentiakkal*, item *Miskolczi* jobbágyok u. m. Csizmadia Mátyás, Csigei Mihály, Csömör István, Lengyel István, az özvegyasszony néhai Bobuczkiné Chernel Pál uramnak jutottak, a *Basti* portio, cum praedio *Tótujfalu* vocato Csernel György uramnak, minden *pertinentiakkal* cedált. *Szakkallos* nevű falut, kinek jövedelme eddig huszonkét forint és *egy rókabőr volt* esztendő által Chernel Bálint uramnak, mint idősb atyafinak kezénél

hagyták, úgy hogy ennek két rész jövedelmét, a két öccsének, ugymint Csernel György és Pál uramnak fideliter kiadja esztendőnként.

Az anyai, ösről álló jussokkal pedig, ki öt részekre oszló, így alkudtak és osztottak meg ő kigyelmek: *Szöllös* nevű falu Csernel Pál uramnak, és Bancsy Mártonné asszonynak jutott. *Ders* Csernel Bálint és György uramnak. *Igari* és *Mérai* portiók, — *Egerszalóki* és *Domaházi* praediumokbeli portiókkal együtt Csernel István urnak jutottak.

E szerint ő kigyelmök atyafiságos képen megosztóván, az mutua és reciproca successiót és marháknak szabados pascuatióját, mindenekben fentartották magoknak.

Végezetre, mivel Csernel István uram, az atya testamentoma szerint csak az Csernelházi jószággal, az egész atyai jószágból kellett contentusnak lenni, azért nem adatott is neki az atyai jószágból rész, ea tamen cum conditione: hogy az atyai jószágba mindenütt a successio ő kigyelme részéről is megtartatik. E converso ő kigyelme is Csernel István uram in signum dominii et juris successionis Chernelházi jószágban ugyan Csernelházán egy Kőszegi Jakab nevű jobbágát per manus bocsájtott Chernel Bálint, György és Pál uraiméknak kézben.

Mindezeknek e szerint való megtartására sokszor megemlített Csernel Bálint, György, István, Pál uraiméknak, és felesége képeben Bancsy Márton uram is ő kigyelmök köztötték, és obligálták magukat 500 ft. vinculum alatt, úgy hogy a ki ő kigyelmök közül az atyafiságos alkuvást és osztást meg másolja, avagy sistálná, az de facto vigore solummodo praesentium litterarum obligatorialium, divisionalium, ex . . . . omnibus juridicis remediis, et subterfugiis, nec non belli, menses, et vindemiarum, et quibusvis juristitorum temporibus, hac in parte obstare, vel sufragare minime valentibus, az meg álló félnek, az meg nem álló félnek jószágán, medio VComitis illius Cottus, ubi bona pactis violentis adjacere dignoscuntur, exeqáltassék inomissibiliter, hic etiam non praetermissis, hogy ezen divisioba specificált jószágoknak, és egyéb jóknak oltalmazásában, az evictiót magukra assummálták, contra omnes legitimos impetitores.

Melynek nagyobb bizonyosságára adtuk az mi pecsétetes kezünk irásával megerősített testimonialis levelünket, az fent specificált becsületes személyeknek futura pro cautela. Datum anno, die, locoque supradictis.“

— 183 —

A JÁSZKUNSAÉG TÖRTÉNETÉHEZ A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBÓL.

Gyárfás Istvántól.

(Vége.) M. - 273.0.

I. Murad szultán a XIV-ik században a török hadszervezetben lényeges változtatást tett, felállítván a *szipahik*-lovaskatonák seregét. A szipahik, kik szpahi és ispáhia néven is említettnek, kétfélék voltak:

1. *zsoldos szipahik*, kik a török kincstárból zsoldot huztak.
2. *hübéres szipahik*, kik a török állam által katonai szolgálat fejében nekik kiosztott földbirtokok jövedelméből éltek.

A Magyarországot elfoglalva tartott török haderő 3 osztályba sorozható:

1. a *derék sereg*, mely a főbb várakban lakott egy két század janicsárral, melynél a vár kulcsa állott, s a kisebb nagyobb hübéresekkal, a rendes lovassággal és tüzérséggel.
2. *Palánkok őrségei*, melyek a török sereg rendetlen csapataihoz tartoztak, ilyenek voltak az akindzsik, és más önkéntes lovasok, valamint az azábok és más rendetlen gyalogság.

3. *Portyázok*, vagy *martalócok*, kik minden rendes tartózkodási hely nélkül barangoltak, háború idején a pasától zsoldot huztak, egyébkor kétségtelen rablásból éltek, kiket később a tatárok váltottak fel. Ezek foglalkozása volt a rabló kalandozás s az ellenséggel kisebb fúrasztó csatározás. Ezeknek megfelelt a magyar részen a kóbor lovasok és hajduk egész serege, melyben a gyalogos szabad hajdunak, a lovast szabad huszárnak nevezték; ilyenek leginkább a török rab-

lásai miatt földönfutóvá lettek nagy számából alakultak, s kisebb csoportokban barangolták be s rabolták az ország behódolt s benem hódolt részeit.

A török hazánkat meghódítván, ennek habár népességre csekély, de dústermő erejű földbirtokait is birtokába vette, s e földbirtokok a török állam-szervezet alapján két felé osztályoztattak:

1. Voltak a török uralom alatt oly földbirtokok, melyekre nézve annak magyar birtokosa tulajdoni jogát a török állam is meghagyta, elösmerte, egyedül azoknak jövedelme egy részéről rendelkezett állami szükségletei fedezése végett; az ily földbirtokok a „császári“, „magánjavadalmu kincstár“ számára lettek fentartva, ezekből a közvetett és közvetlen adó és szolgálatok czime alatt bejövő jövedelmet részint a fizető mester és szultán kamarás kincstartója nazur bék, részint azon basa vagy bég, kinek az fizetés gyanánt kijelöltetett, szedte, az ily birtok *belbirtok*nak — *khasz* — neveztetett, ilyen volt többek közt Jászberény is.

Ily belbirtok lakosai nem egy főur önkénye s szeszélyétől függvén, de az államkincstár érdekében a sultán közlelbi felügyelete, s pártfogása alatt állván, sohasem voltak folytonosan anyi törvénytelen zsarolásoknak kitéve, mint a nem kincstári belbirtok lakosai.

2. Voltak ismét a török uralom alatt hazánkban oly földbirtokok, melyeket az azon élt keresztyén nem birt tulajdoni joggal, hanem ezeknek tulajdonosává a török állam lett, vagy is török hűbéres vagy jobbágy földek. Az ily földeket mint hűbériséget a török állam a szipáhik seregének osztotta ki használatul éltök fogytáig, melyek használatáért a szipáhik bizonyos hadi szolgálatot valának kötelesek tenni, jelesen fegyveres szolgálkat — zsebely — pánczélos — tartani. Még pedig meg volt határozva, hogy ha az ily birtokból a szipáhi 5000 oszpora (egy oszpora = $1\frac{1}{2}$ xr.) jövedelmet nem vett be, a hűbéres csak maga tartozott a hadseregbe kiállani, minden 5 ezer oszpora jövedelem után azonban tartozott egy egy fegyverest kiállítani.

A hűbért se eladni, se elcserélni, de még földarabolni sem volt szabad. A hűbéres maga nem gazdálkodott, hanem

jobbágyaival miveltette földjeit, s ő e jobbágyoktól szedett pénz és terményadókból élt; ha jobbágyai kihaltak vagy elszéledtek, szabad volt a hűbéres földet haszonbérbe adni.

A hűbéresek közt a birtok arányában rangfokozat is volt. Azon hűbéres földet, mely 5000—20 ezer oszporáig jövedelmezett, *timár*-nak nevezték, az ezt használó szipáhit timárlinak; a 20 ezernél több jövedelmet hozó birtokot *ziamet*-nek, birtokosát zaimnak nevezték. Ziamettel leginkább a szubasik = szipáhik őrmesterei, az alaj bégek = szandzsákbég alkaptányai még nagyobb jövedelmű hűbért is birtak.

A szipáhi hűbéres jövedelme nem volt mindenütt egészen az övé, némely szandzsákokban a bég mintegy harmadát vette el e jövedelemnek, másokban a bégen kívül még a szubasi, sőt a helyőrség is osztozott abban.

A mi már a török által meghódított részekben a török részre tett adózás és szolgálatokat illeti: Salamon, Ráth, Hornyik és Szilágyi e tárgyra nézve tett nagy becsü értekezéseikben a török részére következő adózás és szolgálat nemei fordulnak elő:

1. fejadó)	14. salétromgyártás.
2. földadó) közös néven harács	15. vámdíj.
3. terménytized.	16. örökösödési díj.
4. báránytized.	17. menyezű pénz.
5. császár adaja.	18. nőszöpénz.
6. marhaszám = legeltetési-adó.	19. tizedpénz.
7. malom adó.	20. hitpénz.
8. özvegyek adója.	21. hodzsetpénz.
9. rideglegények adója.	22. csincsilátpénz.
10. fa, széna szolgáltatás vagy	23. kalodaváltság.
váltóság.	24. pálczapénz.
11. vaj, méz, sajt.	25. birságok.
12. gyalog és ígás robot.	26. ágypénz.
13. császár mive.	

A török uralom alatti jászkun községekben pedig a fentebbi összeírás, ezenkívül a jberényi és halasi török levelek

szerint a török részre következő czimü adózások és szolgálatok tétettek:

1, szablyapénz és tegzespénz.	
2, minden sessio vagy ház, vagy udvar vagy házhely, vagy gazda vagy ekével biró által fizetett adó.	
3, termény tized.	9, fa, széna adás, fuvarozás,
4, birka vagy bárány tized.	vagy megváltás.
5, császár adaja.	10, gyalog és igás robot.
6, sertés váltság.	11, salétromgyártás.
7, fejős és vágó tehén és füstölthús.	12, birságok.
8, désás turó és vaj.	13, osztálydíj.
	14, temetési díj.
	15, pandurpénz.

Kisértjük meg most már ez adó és szolgálat nemeket párvonalosan felvilágosítani:

1. *Fejadó*, ennek alapját az agyrovó török külön eljárás szerint, időnként, talán évenként határozta meg oly módon, hogy az agyrovó török bejárta az illető helységeket, magával vive a czirkalom forma fejmértéket, mely ha ráillett a felserdült ifju fejére, ez fejadófizetés alá vétetett.

A fejadó első tekintetre ugy látszik, hogy a jászkunsági adónemek közt elő nem fordul, de ott van a *szablyapénz* vagy *tegzespénz*, s a fejadó e név alatt foglaltatik. Az adózásnak hazánkban a Jászkunságon kívül másutt alig ösmertes neve a „szablyapénz,“ mely név régibb korból fennmaradva, nálunk még 1848 előtt is divatozott.

Horváth Péter 1825-ben megjelent ily czimü munkája „értekezés a kunoknak és jászoknak eredetéről stb.“ 121-ik lapján a jászok és kunok régi szabadságait elősorolván, így ír a 4-ik pont alatt:

„Zsigmond király alatt azon kötelességen felül, hogy a nemesekkel az ellenség ellen felkelni tartoztak, még bizonyos adót (censust), azután az ugy nevezett *pharetralis proventust* (most *zablapénznek* hivattatik) a király cassájába esztendőnként beszolgáltatni köteleztetvén, ezen fizetést magok szedték be és magok adták be a királyi kincstárba, többnyire pedig a kamara nyereségétől (lucro camerae) és akármely adófize-

tésnek az országnak többi lakosai közé beszédetni szokott adófizetés terhe alól ki voltak vétetve“ stb.

Itt a „pharetralis proventus“ zablapénznek mondatik, de bibásan; mert pharetra jelent tegezt, zabla pedig frenum, tehát pharetralis proventus nem zabla, hanem tegzespénzt jelent, s a tegzes pénz a fentebbi összeírásban Móricz nkun község török adózásai közt valóban elő is fordul, a szablyapénz pedig csak nem minden jkun község török részei adózásai közt olvasható.

A tegez és ijj egy jelentőségűnek tetszik, pedig hogy a pharetra és sagitta két külön nemű fegyver, a pharetrarius és sagittarius két külön nemű fegyverest jelent, ezt nem csak a név, de újabb írónk történelmi nyomozódása is mutatja.

A magyar harcos a XV-ik században a puskához, mint akkori nehéz kezelése miatt kényelmetlen harci eszközhöz nem egy hamar tudott hozzászokni, még későbben is inkább kedvelte a könnyű keleti kéziját, sőt a valamivel nehezebb, de annál biztosabb lövésű helvetiai tegezt; mert e fegyverek kezelésében őseitől öröklött oly ügyességgel birt, hogy lóhátról is biztosan nyilazott.

Egyébiránt már Belgrád alatt 1456-ban az ijászok a gyalogsághoz tartoztak, a tegzők vagy tegzesek (e szó helyességét mutatja egy Halason most is élő régi nemes Tegzes család) általában véve már lóháton szolgáltak; — a tegez nagyobb és nehezebb volt az ijjnál, az ahhoz használt hosszabb nyilak puzdra helyett henger alakú tokban tartattak, mely a ló bal oldalán csüggött le a nyeregről.

A most előadottak világosítására szolgál az 1433-ik évi országgyűlés 3 tcikkelye (Kovachich Syll. Decr.) mely így szól:

„Videtur utilius, quod de quolibet Comitatu mitterentur numero *pharetrarii equestres*, secundum facultatem cuiuslibet Comitatus.“

„Et ab huiusmodi *pharetrariorum* assignatione nullus nobilium se excusare — — posset.“

„ — de quolibet Comitatu certi numeri *equestres pharetrarii* bene valentes, pro huiusmodi defessione confiniorum darentur — —

„ — — unum hominem *pharetrarium equestrem* — —

Art. 13. „Item videtur etiam disponendum, quantum pro una lancea, *pharetra equestri*, per Regem, Reginam, Praelatos, Barones et alios quoscunque exercituantes, stipendiariis solvi debeat, non tantum ad tres menses, sed ad unam integram exercituationem.“

„Videtur, quod limitetur et taxetur huiusmodi pecunia pro lancea, et *pharetris* ad unum florenum auri.“

Art. 30. Exercituantes contra Turcos dispositi.

Art. 31. Versus Temesköz et Severinum exercituantes: Valachi, Slavi et Ivanchi, *Comani et Philistaei*.“

Ezen adatok a lovas tegzes sereg emlékéért világosan fentartották; de a régi „proventus pharetralis“-ra nézve világosságot nyujt: Zsigmond királynak Tatán 1425-ben, Karansebesen 1428-ban; János királyi kunok birájának Maroson 1456-ban, V Lászlónak Budán 1457-ben, Mátyás királynak Budán 1469-ben, 1473-ban, Ulászlónak 1505-ben kelt oklevele, mely okleveleket, bár eddig tudtommal egész terjedelmökben kiadatlanok, itt hely szüke miatt nem közölhetvén, átalánosságban azt jegyzem meg, miként a jászkunok legrégebb idő óta országos adót nem fizettek, rovatos összeírás, kamarai nyereség vagy más közteher alá nem vétettek, hanem mint országos nemesek a király oldala mellett személyes katonai szolgálatot tettek; ezenkívül „censum seu akones ex parte Jazonum (regi) provenire debentes“ (1425) „census, proventus et obventiones, vinearum achones ex parte Philistaeorum — regi provenire debentes (1428), — „census, akones, collecturas ac victualia et onerum solutiones regales et alios proventus Comitum ipsorum (1456), — proventus (regis) et Comitum Cumanorum (1457), — „Cumanos a solutione lucri camerae nostrae ac quaruncunque contributionum onere generaliter super regnicolas imponendarum . . . . in perpetuum duximus eximendos . . . . census noster regalis . . . . census ordinarius nobis annuatim . . . (1469), — trecentos florenos auri, qui trecenti floreni auri *Proventus pharetrales* appellantur, singulis annis (Philistaei) solvere teneantur (1473), — onera et solutiones (regi) de (Cumanorum) medio debitas et consvetas“ (1505) vagy is a kérdéses szablya vagy tegzes pénzt, mely

1473-ban már nyilván „proventus pharetralis“nak neveztetik, s 300 arany forintból állott, fizették.

A jászkunoktól szedett e fizetések a kir. udvar fénye s kényelme fentartására voltak országos törvény által rendelve, mint Kovachichnál olvasni lehet 258-ik lapon 1518-ik évről:

„Proventus regiois (Cumani et Philistaci) thesaurarius, coquinae regiae deputatos, provisor budensis administret.“

„Art. XV. Castra vero Munkats et . . . Cumanis quoque et Philistaeis, pro sustentatione et conservatione coquinae regiae Maiestatis ad manus provisoris Budensis assignentur . . . . Így rendelkezett a bácsi országgyűlés.

Hasonló intézkedést találunk 1519-ik évről is a jászkunokról (Kovachich p. 276).

A bácsi országgyűlés most említett intézkedése alig 38 év mulva már jelentékeny változást szenvedett, már nem a kir. udvar fénye, hanem a hadsereg fentartására rendeltetik fordíttatni a tölök beszedett évenkénti fizetés. 1557-ben I. Ferdinand Verantz Antalt egri püspöknek kinevezvén, az eröli okiratban világosan kitétetik, hogy: „a mit a jászok és kunok, kik a korona jobbágyai, nem különben Heves, Pest Szolnok, Csongrád és Zsolt megyék parasztjai mint török alatt lévök, a többi török alatti falukkal és városokkal együtt fizettek — — — a mi számtartónk szedje, akár pénzben, akár borban, akár eleségben, s ezekből gabonát s egyéb szükségeseket szolgáltatasson az egri vár számára is (Tud. Gyűjt. 1826. X. 8. l.)

A régi magyar királyok alatt szokásban volt honvédelmi rendszer, mely szerint minden nemes személyesen, a főurak, főpapok, zászlósok várnépeikkel tartoztak katonáskodni, az idők folyamában változás alá jött; az állandó hadsereg eszméje, zsoldos katonák tartása, és a lőpor háborukbani használata mind inkább terjedvén, a jászkunok régi hadszervezete, s erre alapított polgári állása is tetemes változást szenvedett.

A honvédelem hajdani elve, mely szerint csak szabadok és birtokosok vállaira tétetett volt az ország védelmének terhe, lassanként változott. Már Nagy Lajos, még inkább Zsigmond korában a személyes felkelést gyakran telekarányában kiál-

litani rendelt sereg pótolta, később némelyek telekkatonáikat sem állították ki rendesen, mások a táborozási kötelességet silány pénzen váltották meg, úgy hogy már Mátyás király az országgyűléseken többnyire nem felkelést, de pénzt, subsidiumot, kir. kincstári adót kért, melyel egyedül kényétől függő zsoldos hadat tarthasson, s a zsoldjában állott fekete sereg erőre s vitézségre páratlan volt Európában, ezekkel nyerte legfényesebb diadalait. E zsoldos sereget fizettette azokkal, kik ez által a személyes katonáskodás terhétől általa gyakran egy sőt több évre is felmentettek, a nemességgel.

A jászkunság fénykora az ijakkal harczolás időszakában volt, e korból valók legszebb előjogai, országos nemesi szabadsága, majd a löpor alkalmazása az ijjak — s tegezzelei hadviselést használhatlanná tette; az állandó vagy is zsoldos sereg a személyes felkelést lassanként megszüntette, s eként a jkunságban rég divatozott katonáskodási rendszer elveszté elébbi jelentőségét, a jkunok is minden nemesi szabadságuk s ősi előjogaik daczára census dica s más terhek alá kezdtek vonatni. Már Ulászló 1505-ben a philistaeusok régi adómentességét megerősítvén, a philistaeusok kapitányait „pro onere exercitacionis“ évenként 50 ft. fizetésre kötelezi.

Később — mint az összeírás mutatja — már 1577-ben a magyar kincstár részére: census ordinarius, census servilis, dica regia fizetésre, termények s robotszolgáltatásra lettek kényszerítve.

A *szablya és tegzespénz* tehát véleményem szerint *fejadó* vagy is oly adónem volt, melyel a jkunok a régi személyes felkelés helyett az ország honvédelmi szükségeihez mint korona jobbagyai fejenként járultak.

A török a fejadót aligha *szablya* vagy *tegzespénz* név alatt vetette ki, hanem *fejadó* név alatt, s talán községenként egy bizonyos általános öszvegben, melyet azután a községek saját lakosaikra az ősi „szablyapénz“ czímen vetettek ki s szedtek be, ezért lett a fentebbi összeírásban a török adók közt a *szablyapénz* mindenütt bevallva.

De van még egy megfajtott kérdés: miért van török részre Móricz nagykun községnél *külön szablyapénz* 24 f. ismét *külön tegzespénz* 36 f. kitéve, míg a többi községek adói

közt csak a szablyapénz említették, a tegzespénz pedig sehöl elő nem fordul?

E kérdésre történelmi adat hiányában teljes bizonyossággal megfelelni nem lehet, egyedül a körülmények egybevetéséből lehet azt gyanítani, hogy a jkun községek a régi honvédelmi rendszer mellett mind gyalog ijászokat, mind lovas tegzeseket állítván ki, idők folytával elébb is a gyalog ijászok lettek megszüntetve, s e szolgálatot felváltotta a szablyapénz fizetés, később a lovon szolgáló tegzesek is megszűntek, talán legutoljára nkun Móricz községben, s ezek szolgálata helyett tegzes pénz vettetett ki, mely azután a szablyapénzzel egybeolvadt; egyedül Móricz községben lehettek oly helyi körülmények, melyek a szablya és tegzes pénz elkülönített kivetése fentartását szükségelték.

A „szablyapénzt“ a jászkunok egész 1848 ig fizették oly módon, hogy a jkun kerületeknek a pesti rokkantak háza alapjától 1745-ben lett megváltása után néhány évvel a jkunságon közfelkelesi pénztár alapított, melybe minden jászkun redemptus lakos már nem személy után, hanem birtok aránylag, adóba kivetett bizonyos öszveggel járult; mint ez egy 176²/₃-ik évtől kezdve, birtokomban lévő halasi adókönyvecskéből is kitetszik.

Ez adókönyvecskében halasi Lakatos István portiója foglaltatik, mely is 176²/₃-ik évben következő volt: 2 hámos ló a x. 27 = 54 kr. 1 meddő marha 15 kr., 2 kaptár méh a x. 6 = 12 kr., 4 akó bor = 13 kr. Summa 1 ft. 34 krt. fizetett: 6 véka királyi zabért lehajolt 1 ft. 30 kr. Anno 1762. die 27-a Dec. készpénzül 4 kr. Dajka János vice notar.

176⁹/₁₀-ik évben: ház, meddő marha és 2 kocsis lóra kivetett adó öszvege után külön ki van téve: „insurrectionalis cassara 1 ft.

Később e felkelesi pénztári adó „szablyapénz“ régi nevét nyerte vissza, s e czim alatt vettetett ki egész 1848-ig, mikor azután megszűnt.

2. *Földadó*, a fentebbi összeírásban ily czimű adózás szinte nem foglaltatik, de fordulnak elő ily kitételek: „*quilibet sessionatus, jeder Würth, jeder Würth oder Haus, von einem jeden Haus, von einem jeden Curia, ein jede Hausstell,*

jede Session. jeder der ein Pflug gehabt, ein Inwohner, ein Inquilinus.“

Ugyan ily nevezetek alattiakra találtak kivette:

a, vajadó: Jberény, Felső és Alsósz. györgy, Ladány, Kolbász, Mária laka, Pálka, —

b, robot: Jberény, —

c, széna, fa: Apáti, Kisér, Pálka, —

d, buza, árpa: Bolchia, Kolbász, Mária laka községeknél.

Ezekből az tűnik ki, hogy „sessio, Würth, Haus, Curia, Pflug“ nevek alatt a földadó vettették ki, jobbágyhelyeken divatozó elnevezések átvitettek a jobbágyi viszonyt nem ösmerő, saját polgári szerkezetű jászkunságba, a kisebb földbirtoku „Inwohner, Inquilinus“ vagy is zsellér is fizette aránylag a földadót. Földbirtokosokra, kik gazdálkodást üztek, s e végett ígás és rideg vagy gulyabeli marhatartást is vittek, kellett és lehetett egyedül okszerűleg kivetni a vaj, széna, fa, buza, árpa adózást és robot szolgáltatást.

Hogy a földadó, s ennek kulcsul használása mellett kivetett vaj stb. adók sem voltak egyenlően kivette minden gazdára, ennek példáját láthatni Laczházánál, hol ez mondatik: „dem Ko aga zu Offen etliche Würth jeder 1 fl., andere weniger. Item etliche Wirth ein halbe Pint Schmaltz, etliche ein Seitel abgegeben.“ Ez oda mutat, hogy a földadó s ennek járulékait a jkunságban is az itt ez idő tájban kulcsul alkalmazott jobbágyi egész, fél, negyed stb. telek arányában vettették ki.

A fentebbi különböző nevek alatt tehát a török részei földadó, mely 1 fttól 2 ft. 24. denárig terjedt, vettették ki.

3. *Terménytized*, e tizedszedés a jászkunságban oly módon gyakoroltatott, hogy aratáskor a tizedszedő török tiszttek minden tiz csomó vagy kereszt gabonából — dokurcsin — egyet elvettek, s az összes tizedet a helységhez közel helyre a lakosok behordván, ott asztagba rakták, kicsépezték s a nyert magot a tizedszedők által kijelölt helyre elszállították, törvény szerint erre 3 napi robot fordíttathatott.

Azonban a gabonatizedszedésnél sok önkényes zsarolások jöttek szokásba, jelesen:

a, 1633-ban a jberényiek panaszoják, hogy Omar aga

kerületi tizedszedő a gabonátizedet szekereken nem a szokott helyre, hanem távolabbra, hol drágábban eladható, rendeli szállíttatni.

b, 1650-ben ismét a miatt panaszkodnak, hogy a tizedszedő a helytartóságban használt kilánál nagyobb kilát kíván.

c, 1652-ben pedig azt panaszolják, hogy eddigi szokás ellenére a tizedszedők a gabonakévéket nem rakatják asztagba, hanem a lakossal saját házához vitetik, hol minden keresztől három kilát vesznek. E visszaélés eltiltatott ugyan, azonban ugy látszik siker nélkül, mert 1663-ban hasonló visszaélés miatt panaszkodnak.

d, 1668-ban azért panaszkodnak, hogy a tizedszedők a tizedet a lakosoknak hagyván, e helyett magukat készpénzzel zsarolva fizettetik.

e, de történt oly zsarolás is, hogy a lakosoktól elhagyott jkun pusztát a török keresztyénnek haszonbérbe adta, a bérpénzt felvette, azonkívül a gabonából is tizedet követelt.

4, *birka vagy báránytized*; ez oly módon szedetett, hogy a török tizedszedők Sz. György napján megjelenvén, törvény szerint minden tiz bárányból egyet elvettek, s azokat elhajtatták. De e szabály sem tartatott meg, mert

1633-ban már panaszkodnak a jberényiek, hogy a török biztos a kiszedett tizedbárányt a jobbágyoknál hagyja, s attól később még egyet kíván.

1653-ban pedig azt panaszolják, hogy a biztos a báránytizedet rájuk hagyja, s 1—2 évi növekedésük után 3-ik évben azon ürügy alatt, hogy annyi bárányból még egyszer annyi lett, a jobbágyoktól több bárányt követel s e miatt rajtuk pénzt is zsarol. De a panasz orvoslást alig nyert, mert

1663-ban már ismét megújítják e miatti panaszuikat.

1668-ban azt panaszolják, hogy a tizedszedők bárányaikat 8—9 hónapig a juhok és bárányuk közt hagyván a jobbágyoknak, őket azzal, hogy az ő tizedbárányaikat el ne adják, saját bárányaik eladásában is gátolják.

Termény, bárány, sőt a jberényi török levelek szerint szőlő tizedet is fizettetett a török a jászkunok által, daczára annak, hogy országos nemesi előjoguk több törvények s kir. oklevelekben kimondatott; fizettetett pedig azért, mert csak a

jobbágyos nemesnek -- milyenek pedig a jkunok nem voltak — házától és vetésétől nem vette meg a török a békepontok világos kikötése szerint a dézmát, de a kik csak a nemes nevet viselték, azok mint iratos török jobbágyok t. i. kik a török adókönyvébe bejegyeztettek — dézmaöntések voltak.

5, *Császár adaja*, mely a fentebbi összeírásban „Caesari turcico“, „dem türkischen Kaiser“ czimek alatt fordul elő, ez a robotnak egy neme volt, melyet a török jobbágy a török államnak a kormány rendeletére megadni tartozott; nevezték e hazánkban rendessé vált adót „rendkívüli kivetésnek“ is, a török „avarisz“nak, a magyar pedig „császár müvének is nevezte.“

A törökök nemzeti törvénye a „kanun“ világos szavai szerint avarisz volt: a várépítési robot, hadi árkászati munka, katonai szállítmányokhoz kocszi szolgáltatás, és végre — de a mi hazánkban nem divatozott — a fiaknak janicsárok közé sorozás végetti kiállításá.

A császár mive, avarisz alól egy török jobbágy sem volt kivéve, még a császári kincstár városai sem, ezek azonban némely helyeken bizonyos más szolgálatot teljesítettek a császár mive helyett, így Kőrös, Czegléd, Kecskemét a császár mive, most említett szolgálatokkal lerovása helyett saját tüzi fájával Buda vára alatti török löpörgyár számára salétromot készített, de készített salétrom a jászkunságban is, mint alább meglátjuk.

A császár mive teljesítésére nézve kétfélék voltak a meghódolt helységek:

1, olyanok, melyek a császár mivét természetben kiszolgáltatott napszámmal rótták le, kezdetben valamely várban teljesítendő robotok voltak hazánkban a leggyakoribbak, de legterhelőbbek is, mert a várépítési robot kivétele ugyan törvény szerint a szultán joga volt, azonban a császár mivében vagy ennek ürügye alatt a basa annyit dolgoztatott a közel faluk jobbágyaival, mennyit a megszökésig, mi napi renden volt, elbirtak.

2, más császári helységek, főleg a távolabbiak, a természetben kiadandó napszámok helyett pénzt fizettek, pénzzel

váltották meg a munkát, e fizetés a császár mivét helyettesítvén „császári adó“ nevet nyert.

A császári adó porták, telkek szerint egy főösszevgeben vettették ki valamely helységre; az egyénekenkénti kivetés a fentebbi összeírásban csupán Jászberény és Dózsa községeknél tétetik; Jászberénynél: Caesari Turcarum singuli (sessionati) 1 ft. 64 dr., Dózsánál: dem türkischen Kayser von jedom Kopf 1 Poltraks.

Jberény városa s egyéb helységek lakosai császár mivére 40 napi robotot adtak Sz. György naptól kezdve minden év nyarán. Mig a jberényi palánk fenállott, a jberényiek robot napszámjai e palánk fentartására fordítottak; e palánk megszűntével pedig Hatvanban robotoltak, sőt Egerbe is hajtottak, de az egi robotolás ellen elszéledéssel fenyegetőzés mellett panaszt emeltek.

Ugy látszik, hogy a török uralom kezdetén hazánkban minden meghódolt helység vagy napszámmal vagy készpénzzel róttá le a császár mivét, miután még ekkor a törökhatóságok a fegyelemre s rendre szigorúbb felügyeletet gyakoroltak; később azonban több helyeken oly visszaélés jött szokásba, miszerint a császár adóját készpénzben befizették, de ezenkívül a császár mivét napszámmal is, s így kétszeresen leszolgáltatták, mire kedvező alkalom volt az, hogy a császár mivén kívül meg volt engedve a török hatóságoknak, hogy terménytized behordása, s elszállítására, fa, széna stb. fuvarozásra minden telek után 3 napi robotot szolgáltatassanak, mi volt tehát könnyebb, mint a császári adót pénzzül bevenni, ezenkívül e robot ürügye alatt szokásba hozni azt, hogy a császár mive napszámmal is, a régibb mennyiségben leszolgáltassék.

A fentebbi összeírásban csak nem minden községnél fel van jegyezve, hogy a császár adaja készpénzben egy főösszevgeben fizettetett, legkisebb mennyiség egy községben 4 ft. volt, legnagyobb Kolbászon 90 ft.; fizette minden község a császár adaját, e mellett napszámmal is leszolgáltatta, mint ezt a községi szolgálatok közt olvasható következő kitételek igazolják: „Bego in Birin omnes labores praestiterunt, quando voluit,“ „Wen er Arbeit verlanget, Ihme solche gethan,“

„3 Robotten durch 3 Tag,“ „Robott soviel sie nacher Ofen und Hatvan verlangt haben,“ „so oft es befohlen, Robotten,“ „serviunt pro facultate,“ „allerley Robott, wie sie es verlangen,“ Mizse fizetett „turcico Caesari in dicam 37 f.“ ezenkívül „anstatt der anderen Zins un Robott müssen Sie 50 Centner Salliter ihnen geben.“ „Robott ohne Unterlass“ stb.

A jberényiek s egyéb helységek lakosai 1675-ben panasztáltak, miszerint ők évenként Sz. György napján szekérel 40 napi szolgálatra szoktak járni, minek ürügye alatt azonban még több szolgálatra szoríttatnak, kérik tehát, hogy 40 napra és ne többre köteleztessenek. Erre meg is hagyatik a hatvani kadinak, hogy panaszlókat „szokottnál több napi szolgálattal és szekérszámmal ne kinozzák.“ Pedig ott áll majd minden jászközség adózásai közt a török császár adaja, s daczára ennek a 40 napi szolgálat nem csak fennáll, de ennél is több zsaroltatik, s a 40 napos robot a török császár adója mellett oly megszokottá vált, miszerint önmagok kérik, hogy csak a 40 napi robot s ne több követeltessék rajtok.

Valóban nem csuda, hogy sultáni rendeletek adattak ki annak meggátlására, hogy a vármunkában más vidéki lakosok oly rabszolgákká ne váljanak, mint az Eger vidékén fekvő faluk, melyekhez bizonyosan tartozott a jázság is.

A császár adaja — mint fentebb is emlitém — porták, telkek, dica után vettetett ki, mit igazol a fentebbi összeírásban több helyen előforduló e kitétel: „turcico Caesari in dicam.“ A dica, vagy mint török levelekben kifejeztetik „adó“ nem minden évben egyenlő volt, hol több, hol kevesebb oszpora (= 1½ kr.) számított egy adóra. 1685 ben Budáról a török azt parancsolta, hogy a császár adóját mindjárt meghozzák a megnevezett falusi birák, minden adóra 880 oszporát számítva: Kunsz.miklós 5 adó, Laczkháza 6 adó, Tatársz.miklós (igy ísmét) 9 adó, Szabadszállás 7 adó, Fülöpszállás 7 adó, váras Kecskemét 156 adó stb. ez történt april 30-án, és már elébb mart. 20-án ugyan ez évben szinte Budáról az parancsoltatott, hogy a Császár számára két hétig való éléssel Budára gyalogot küldjenek: Laczkháza 8, Tatársz.miklós 10 gyalog, Fülöpszállás 10, Kecskemét 80 gyalog stb. ha

ezek harmadnap alatt Budán nem lesznek, a birák karóban száradással fenyegtetnek.

Igy gazdálkodott a török a császár mive- s adójával!

6. *Marhaszám* vagy *vadszám* vagy legeltetési adó, mely azonban nem csupán a legelőre s ezen tenyésztett lábas jószágra, hanem minden ingóságra, mely e régi magyar szó alatt „marha“ befoglaltatott, ki volt terjesztve. A török ez adónemet egy általános főösszevgeben vetette ki a községre, a községi előjárók pedig egyénekenként úgy vetették ki, hogy minden egyes lakost megeskedtek arra, mi szerint ő minden jármos, hámos és akármi névvel nevezendő marháit, ezüstjószágát, pénzét, bárkié legyen az ő birtokában, minden teher levonás nélkül igazán beadja, bevallja. E bevallás alapján állapították meg a kivetési kulcsot; egy malom 10 vadszám, kos és meddő juh 5 egy marhaszám, pénz tallér 5 számítottatott 1672-ben Kecskeméten egy marhaszámba; — kölcsönpénztől az fizetett, ki azt felvette, s használta. E szerint a marhaszám után fizetett adóba volt

7. A malomadó is befoglalva.

Marhaszám vagy vadszám után kivetett adónemről a jksuságban az eddig ösmert e korbeli adatok nem emlékeznek, hanem előfordul a fentebbi összeírásban több helyeken ez „de quolibet porco 4 dr.“ ez bizonyosan a vadszámot jelenti.

Egyébiránt én a „vaj, méz, sajt, túró“ czim alatti adózásokat a vadszám alá sorolom, sőt ide a zsirt is, mely élelmi czikkek a fentebbi összeírásban, főleg a vaj, sajt, túró, zsir igen gyakran előfordulnak, jelesen:

Jeder Wirth *der Vieh gehabt* an Schmaltz Pint 1.

Butter und Schmaltz jeder 1 Pint.

Inwohner Pint schmalz $\frac{1}{4}$.

Schmaltz pint 53.

Pintas butyri 40.

Desas turoth 2.

Ein Vassel Brimsen. stb. ezek legtöbbsike ritka község török részei adózásából marad ki, míg a „vadszám“ról említés sehol nem tétetik, a mi pedig Körös és Kecskemét városok adózásai egyik fő és jelentékeny részét képezi.

Nem tagadhatni ugyan, hogy a most említett Kőrös és Kecskemét török adózási történetében a rendes „vadszám“ mellett, melyet készpénzben fizettek, vaj, méz, sajt, turó, stb. természetben is adása előfordul, ez azonban csak ismét egy példája a török által követett rendszeres zsarolásnak, midőn a vadszámot készpénzben is lefizették, s e mellett az elébb csak ajándékképp adott vajjat, mézet, sajtot stb. utóbb „régiszerűként“ követeli, annyira, hogy NKőrösön a vadszám mellett a követelt vaj megvételére szükséges öszveg „vajpénz“ czim alatt 100 ftot meghaladó mennyiségben a lakosságra ki is vettetett.

Hogy a török nem csak ott, hol vadszám vettetett ki pénzü, de ott is, hol ez terményekkel rovatott le, a szabályszerű illetményen felül zsarolásokat tett e részben, mutatja egy 1668-ban kelt sultáni parancs, melyben a jberényiek panaszt emelnek a miatt, hogy Eger és Hatvan kormányzói törvény és magas rendelet ellenére tőlük évenként posztót, fát, szénát, mézet, vajjat, árpát, fagyut s egyéb efféléket ingyen követelnek s vesznek el, jövőre ezeknek ingyen és maguk hasznára kicsikarásától az illetők eltiltatnak.

Van a budai török élelmezési bizottmánynak egy 1673-ban kelt nyugtája a jberényi török levelek közt, melyben igazoltatik, hogy a városok Jberénnyel együtt a zsirt megadták; e zsir megadás a rendes vadszám lerovására történt.

Egyébiránt a jkunságban sem volt a legelő adó ösmertlen, a 32-ik sz. halasi török levélben 1686-ban sultáni rendelettel eltiltatik, hogy legelőadó oly halasi lakosoktól, kik a terménytizedet megadják, ne követeltessék.

Általában ugy látszik, hogy a török részére „vadszám“ czim alatt a fentebb elősorolt adónemek által még meg nem adóztatott ingó és ingatlan vagyon vétetett vagy készpénzben, vagy a jövedelem egy része természetbeni megadása által adó alá.

8. *Özvegyasszonyok, rideglegények és jövevény emberek adója* — ily czimű török részrei adózás is találtatik a nkőrösi számadásokban; ez adónemek a nevezettek fejadóját képezik, mert 1657—8-i jkönyvben főre való felvetett adó özvegy asszonyokra felvetett adóval foglaltatik öszve; — a rideg szó alatt pedig a nőtelen és birtoktalan legények fejadója ér.

tetik; e czim alatti fejadó a jkunsági török adatokban nem fordul elő, azonban hihetően az összes lakosság fejadójában ezek is befoglaltattak s felvéve vannak.

9. *Fa és széna szolgáltatás.* A török gondoskodott arról, hogy jobbágyai a rendes adókon kívül konyháját s kementczéjét fával, maga és fegyveresei lovait takarmánynyal is ellássák.

A takarmányadó, törökül jemlik, régi s már I. Sulejman idejében rendes adó volt, fizették ezt természetben, főleg a közel eső helységek, továbbá gabonában és pénzül is váltották meg, leginkább a távol fekvő hódolt községek. Ha gabonával fizették, a gabonaadó ezen neme szalarijé-nak neveztetett. A török zsarolásvágya e részben is hamar kitünt. Már I. Szulejmánnak törvényt kelle hozni, hogy hol egyszer szalarijé-ban gabonaadóban lerovatik, ott nem kell takarmányt is szolgáltatni. E törvényre bizonyosan azon visszaélés adott okot, hogy a török a szalarijét is felvette, ezenkívül takarmány szolgáltatást is kívánt.

A takarmányadó kulcsát nehéz meghatározni, talán csak nem önkényen alapult. Van rá példa, hogy egy helység jó darabig 10 szekér szénát adott, egyszer a török a szénát felveri 50 szekérre, mire a lakosok elfutottak, a falut pusztán hagyták, s csak akkor tértek ismét vissza, midőn a törökkel kiegyezhettek, hogy az összes széna helyett évenként 16. 16 ftot adnak.

Nem a széna volt ez időben drága, mert a pusztulás e korszakában sok szántóföldek — elfutván a lakosság — évtizedekig nem miveltettek, volt legelő, volt kaszáló elég, s rajta oly fü, melyből alig látszott ki a marha; lehetett ekkor pusztákat bérelni olcsó áron, Kara és Lajos nagy kiterjedésű két kun pusztáért 1637-ben Nagykörös városa a töröknek 84 ftot, a nádornak 80 ftot, öszvesen 164 ftot fizetett évenként haszonbérbe. Hanem drága volt a munka, mert nem volt munkás kéz, egész faluk állottak üresen, elhagyatva.

A fahordás is a szalarijéhez számítandó, ez szinte igen terhes volt, azonban a török hidegebb éghajlatunk miatt ezt mindenkor nagy szigorral követelte. Ezenkívül itt is sok volt a visszaélés, mert olykor épületgerendát, léczet, zsindelt kelle

szállítani, s volt oly szpáhi, ki épületfa- és zsindelkereskedést vitetett maga hasznára jobbjáyaival. Egyszersmind ily szállítások alkalmával a török letartóztatta a szekereket, s azokkal hosszú ideig más munkát is robotoltatott.

A hűbéres földeken a szalarijét verte fel a szpáhi leginkább, mert niig más adókat a várórséggel meg kelle neki osztani, a szalarijé személyes jövedelme volt, melyben vele senki nem osztozott. Minthogy pedig némely török háztartása a neki járó szénát, fát fel nem emésztette, eladta, s hogy minél többet kaphasson belőle, a jobbjágyal oda, olykor nagy távolságra fuvaroztatta, hol többet megadtak érte.

A török által lakott várakhoz közelebb fekvő helységeknek a fát és szénát e várakba kellett beszolgáltatni, a fa és széna a helységre nem általános öszvegben, hanem minden ökrös gazdára egyenként vettetett ki; s az ily helységekben e beszolgáltatás a legterhesebb robottá vált, melynek utoljára semmi rendje és törvénye nem volt.

A szalarijé a jászkunságban is divatozott, itt is szolgálták természetben, gabonában és megváltva pénzzül, még pedig mind egyénekenkénti kivetés, mind egy általános öszveg szerint.

Jászberényben pro foeno et ligno singuli — 1 ft. 74 dr.

Arokszálláson, Ághón, Kiséren — ez utóbbi

„für Heu“ 1 ft. —

Mihálytelke szolgáltatott acht Fuhrholz aus der Matra.

Apáti anstatt des Heu 53 ft. —

„ für ein jede Fuhrholz — 50 d.

Kisér statt der Holzfuhr 52 ft. —

Nagykunságban leginkább a gabonával, s robottali le-
rovás volt szokásban. Más jkun községekben nem fordul elő
a török részre tett adózások közt gabonának természetbeni
adása, s viszont a mely nkun községek gabonát adtak, ezek
adózásaiban a fa- és széna-szolgáltatás nem említettik, így
tehát e gabonaadó valósággal a szalarijé volt; mely egyik
községben egyénekenként, másokban egy főöszvegben vettetett ki.

Bolchia község: von einer jeden Curia Weitzen 1 killa.

Gersten 1 killa.

Kolbász község: abgegeben an Waitzen 500 killa.

Gersten 700 killa.

Márialakán: Waitzen	45 killa.
Gersten	45 killa.

Móriczon: búzából is, árpából is 16-16 killa.

Ködszállás földmívelési robottal szolgálta le, szántott és elvetett 32 killa búzát, 50 killa árpát, ezenkívül winden héten minden gazda saját gabonájából — mely valamint most úgy akkor is bizonyosan tiszta buza volt — egy kemencze kenyeret sütött és azt Budára szállította.

Egyedül Turgony fizetett „pro lignis“	16 ftot.
„pro foeno“	16 ftot.

A kiskunságban gabonában nem, hanem vagy természetben vagy pénzül megváltva adták meg.

Balázson: „Dem Vajda führen sie Holtz, oder müssen Ihme eine Kuhe dafür geben.“

Kocséron: für das Heu zahlen sie	21 ft.
Pálkán: jeder Hausstell ein Fuhr Heu, oder	1 ft. 50 d.
„ für Holz jede Session	— 70 d.

Kerekegyháza: „damit sie kein Heu machen, hundert Fuhren Holtz“

Mizse — úgy látszik — az 50 mázsa salétromgyártással a fa- és szénaadást is leszolgáltatta.

Kecskemét szinte — a történelmi adatok szerint — évenként nagy mennyiségű szénát és fát szolgáltatott be Budára a basa és más főtisztek részére.

10-er. Robot, mely állott igás és gyalog munka szolgáltatásból. Szulejmán törvényei keveset szólnak a robotról. A magyarországi adatok közt lévő szultáni rendeletekben az foglaltatik, hogy a jobbágy „3 napnál tovább ne szolgáljon.“ A robot célja az volt, hogy a 3 napi robotban a tized és szalarijé fejében adott gabonát a jobbágyok összehordják, kicsépeljék, megszórják, s maguk szállítsák be a közelebbi várig vagy eladás végett valamely városig.

Azonban a robotra nézve is igen sok visszaélések történtek, nem volt száma a törvénytelenül kizsarolt robotoknak, s e miatt panaszkodtak a meghódolt helységek legtöbbit. S valóban a lakosság elszegényítésére leginkább befolyt a nagy robot, mert ez megvonta a földtől az ennek mivélésére szükséges munkaerőt annyira, hogy e mellett alig győzte a job-

bágy megmivelní a maga földjét, melynek terméséből pedig bőven kelle részt juttatni s pénzt szerezni a török számára.

A jászkunsági helységek szinte robotoltak a török részre, mint ezt a fentebbi regestrumban foglalt adatok mutatják; különösen a jászság és kiskunság tul volt terhelve robottal.

Jberényben: jeder Wirth 3 Tag gerobottet.

Dózsán: 3 Robotten durch 3 Tag.

Mihálytelkén: 4 Pfluege auf ein Wochen, und das angebaute auch abschneiden.

Más jászközségek előadása szerint nálok a robot egészen önkényes volt.

Árokszálláson: Bego in Birin omnes labores praestiterunt, quando voluit.

Fénszarun: Wann er (Ali beg) Arbeit verlanget, Ihm solche gethan.

Alsósz.györgyön: Robott soviel sie nacher Ofen und Hatvan verlanget haben.

Ladányon: so oft es befohlen, Robotten.

Kiskunságban Szabadszálláson: serviunt pro facultate.

Kis-Balázson, Karán: allerley Robott, wie sie es verlanget.

Lajoson: Robott und Dienst praestiren, wie die anderen Cumani.

Kocséron, Ferenczszálláson: Robott ohne Underlass, „Tag vor Tag.“

Mizsének robotja az 50 mázsa salétromgyártásba volt be-foglalva.

Laczkháza: „kein Robott praestirt,“ ennek okát az eddigi adatokból felvilágosítani nem lehet.

Feltűnő, hogy a nkunságbeli fentebbi adatokban a robotolás sehol elő nem fordul; hihető, azért kímélte a török a nkun községeket a haszontalan robotolástól, mivel megösmervén e föld gazdag termékenységét, mely neki gabonatermésben mások felett tetemes jövedelmet adott, a törvény és önkény utján rendelkezésére állott egész munkaerőt földmivelésre fordította, hogy a nagy gabonatermésből minél több tizedet nyerjen, sőt Ködszálláson s igen hihetően más helységekben is a csausz és szubasa önmaguk részére is szántattak, vettettek, mely nekik gazdag jövedelmet adott.

A robottali visszaélésnek igen sok példáit mutatják a jberényi török levelek:

1578-ban panaszzolják a jberényiek III. Murad török császárnak, hogy a kisebb kerület emberei szubasái, vajdái városukban lakva naponta a jobbágyok kettejét saját szolgálataukra ingyen használják.

1581-ben a jberényiek panaszára a budai pasa eltiltotta, hogy a tizedszedők számtalan szolgálatra a jobbágyokat ne kényszerítsék, hanem csak 3 napig dolgoztassák; ezenkívül azt rendelte, hogy szekér vagy igás robot csak azoknak engedjék használni, kik eziránt a kincstártól kiadott új pecsétes levelet mutatnak elő, a régen irottakat nem kell figyelembe venni. Sőt már elébb is

1580-ban azt is panaszolták, hogy az adószedő biztosok a jberényi jobbágyokat ingyen vetés, aratás, fa és széna bér nélküli behordással maguk szolgálatára használják, mely visszaélést III. Murad szultán el is tiltott.

1584-ben az iránt panaszknak, hogy a török harcosok írásbeli engedély nélkül őket saját embereik számára szekéradásra kényszerítik.

1587-ben újabb panaszt tesznek, hogy ők a kamara szolgáltnak 10—15-nél is több igát, s a Budára szállítandó foglyok alá is szekéradásra kényszerítettnek; a jberényi kadi pedig „gögjében“ maga számára sok buza elvetésére, szénakaszálásra szoritja annyira, hogy ezt már tovább nem tűrhétvén, kibujdosni készülnek.

1588-ban a budai pasa előtt a jberényi szegény lakosok könyhullatás közt panaszolták, hogy kaszálláskor a lovasság őket rétjeikről hajtja el igás robotra, s ha a vajdák helységre akarnak kimenni, szekér végett a gyalogság városokra tör, s tőlök ingyen szekeret sok bántalmak közt zsarol ki, mit már tovább nem tűrhétvén, kibujdosnak s a merre látnak, arra futnak. Erre, valamint

1590-ben hasonló okból tett panaszra az rendeltetett, hogy pecsétes levél előmutatása nélkül senkinek szekeret ne adjanak.

1621-ben ismét panaszknak, hogy az utasok és palánkbeli fegyveresek által sanyargattatnak, s a kamaraszolgálatá-

ban jövő menőknek kocsit adni, a biztosok részére pedig sok szántásvetésre, széna kaszálásra szoríttatnak; ennek folytán eltiltatott, hogy a jberényiek a kezöknél lévő törvényszéki rendelet szerint 3 napnál további munkára ne köteleztessenek az ó törvény értelmében.

1644-ben s 1650-ben hasonló visszaélések miatt panaszkodván, Szulejmán hűbértelek-biztos megfeddetett, a miért őket 3 napnál további munkára s több adófizetésre kényszerítette.

Egy izben — az év nincs kitéve — az volt panaszuk a jberényieknek, hogy elébb tavaszi vetésre egy ekét, nyáron is hetenként egyet, ezenkívül 50 kaszást, 4 aratót, és szekérszénát szoktak adni Osmán pasának, s ez most tőlök két szekér szénát s 8 aratót követel.

Talán kissé hosszadalmas is valék e robotpanaszok elősorolásában, de előttem érdekesek ezek, mert itt ilyenekben találjuk fel okát a Dunatiszaközi virágzó helységek elpusztulásának! a mostani sok pusztáknak!

11-er. *Császár mive*, erről fentebb a császáradajánál az 5-ik pontban részletesen volt szó, itt csak azt kívánom még megjegyezni, hogy a császár mive egy ágát tette a Dunán járó *török állami hajók huzása*, melyet a Dunához 6 mérföldön belől eső helységek lakosai teljesítettek, mint ez a halasi török levelekből kitetszik.

1637-ben a budai serdar rendelete folytán Ibrahim szegedi kormányzó bizonyítja, hogy a hajóhuzás a Dunához közelebb fekvő helységek kötelessége lévén, evvel a távolabb eső Halas városa nem tartozik. De ennek úgy látszik nem sok sikere lett, mert már

1638-ban a halasiak azon panasza folytán, hogy bár ők régtől fogva a szegedi szandzsákságban p. Szabadkán és Baján teljesítették a várépítési robotot; s mivel Halas a Dunától 6 mérföldnyire fekszik, hajóhuzásra nem köteles; mit igazol az 1637-ik évi rendelet, melyel a hajóhuzástól vagy ennek pénzbeni megváltásától, míg ez iránt ellenkező külön rendelet nem adatik ki, menteseknek nyilvánítottak: még is ennek ellenére hajóhuzásra szoríttatván, IV. Murad sultán által a bajai bíró ettől eltiltatik. Azonban a visszaélés nem szűnt meg, mert

1670-ben a budai basa a halasiak írásbeli azon panaszára, hogy a bajai biztos két év óta tőlök hajóhúzásválság czime alatt évenként 90 tallért zsarolt ki, a bajai bírónak és szegedi kajmakánnak meghagyja, hogy ha a vizsgálatból a panasz valódisága kiderül, a kizsarolt összeget fizetessék vissza, s jövőre ily visszaélések ne történjenek.

Van még egy évnélküli levele Hadschi Ibrahim szegedi kormányzónak a bajai effendihez e tárgyban az iránt, hogy nála a halasi korona-javadalombeli ráják a miatt panaszkodtak, hogy egy török állami hajó sem mehet el a Dunán a nélkül, hogy ők ahoz evező vagy vontató emberek adására fel ne szállíttatnának, míg a Duna mellett fekvő Sárközről e teher levétetett. Miután pedig Halas vidékén hosszabb idő óta gaz hajduk tanyáztván, a halasiak e miatt sokat szenvedtek, elgyengültek annyira, hogy a halasiakat csak szerződés mellett és sok nehézség után leheté mostani lakhelyükön letelepíteni; viseljék tehát a többi helységek a hajóhúzás terhét, s a halasiak ettől mentessenek fel.

Találtatik Kecskemét városnak Hornyik által kiadott jeles történetében (II k. 434 l.) is Abdi errahman budai utolsó basának 1685. Aug. 8-án kelt rendelete a török naszádos tisztekhez, melyben ezek eltiltatnak, hogy a kecskemétiektől 100 hajó-vonó munkásnál többet ne kívánjanak, s azokat más követelésekkel ne terheljék.

12. *Salétromgyártás*, a mely községek a török állam részére saját fájukkal salétromgyártást teljesítettek, azok a császár mive vagy cs. adaja és robot szolgálat alól fel valának mentve, vagy is e terheket bizonyos mennyiségű salétromgyártással rótták le.

Buda vára vidékén a budai vár alsó résziben fekvő császári puskapor gyár számára — mint ezt több nkörösi és kecskeméti levéltári adatok igazolják — császári hódítás óta salétromgyártással Kecskemét, Körös, Czegléd városok foglalkoztak. III. Mohamed szultánnak 1597-ik évben kelt rendelete szerint „a többi városok elpusztulása, s lakosaik szétszóratása következtében a budai löporgyár számára való salétromfőzés, valamint a budai és pesti várak körüli szolgálatok teljesítése ezen három városra maradt.“

A nkörösi levéltári adatok szerint a salétromgyártás körüli eljárás következő volt: volt salétromház, melynek fenntartási költsége e várost terhelte; a salétromfőzés a török által adott vas üstökben történt, lúgas kádak beszerzése és ezeknek kijavitása, valamint más eszközökről p. salétromos zsákok, tál, dézsa, kilyukadt üst kijavitásához kellő timsó, veder, fejsze, vaslapát, metszőkés, kapa, teknő, istrángok stb. a város sajátjából volt köteles gondoskodni, a főzéshez szükséges fát szinte a város adta ingyen.

Az állami felügyeletet egy e célra kinevezett csausz gyakorolta, kit a magyar részen „salétromos csausz“nak neveztek (1642-ben a salétromos egy vak csausz volt), ez évenként legalább egyszer kiment a salétromgyárba, mit annyi- val szorgalmasabban teljesített, mert 5 ftnál kevesebb ajándékot csak Kőrösvárosától sem kapott soha, hanem inkább többet.

A salétromgyártással foglalkozó lakosok a császármive s egyéb közterhek teljesítésétől fel voltak törvény szerint mentve, ilyenekül említették: szénahordás, közmunka, várépítés, hid, és palánképítés, szállásadás, vaj, vágómarha szolgáltatás, pót-szolgálat, önkényszabta terhek, beszózott húsadás, palánkhoz kőszállítás stb.

Terménytizedet adtak, de az ehhez kellő robotot csak 3 nap szolgálták le; egyéb fej, földadójukat évenként két rész- letben Sz. György és Sz. Demeter napján fizették.

A gyártott salétromot önköltségükön voltak kötelesek a budai löpörgyárba felszállítani, hol az okánként felmérített, s róla pecsétetes nyugta adatott; ez alkalommal, hogy az ne történjék, mi a nkörösiekkal 1631-ben történt, hogy t. i. a Budára felszállított salétromot, mely megért 300 fton, bizonyos ürügy alatt, a kőrösiek kezén hagyták, s el nem fogadták, úgy hogy ezek kénytelenek voltak e salétromot 221 fton eladni, ily esetek elkerülése végett a pecsétetes nyugtáért „czédula váltság“on felül még a csausznak, porkolábnak, tolmácsnak, deáknak nem csekély öszveget kelle fizetni ajándékul.

A beszolgáltatott salétrom meghatározott ára az adóba betudatott, úgy hogy Kőrös városa mintegy ezer oka salétrommal 150—200 fton rótt le adójából, ezért áll a nkörösi

registrumokban jelesen 1655-ik évről az adóbefizetések összcsummázása után e kifejezés: „volt seretrom ebben (855 ft. öszvegben) 1360 oka, melynek az ára teszen 164 ft. 40 d.“

Sultáni rendeletek elősmerik a salétromot igen „fontos czikk“-nek, ezért lett az adóba elfogadva, ezért lettek az ennek gyártásával foglalkozó lakosok a közterhek egy nagy részétől mentesítve.

A fentebbi jkun regestrumban Mizse községnek — mely hajdan kiskun székhely volt, s Köröshöz közel esik — adózása a török részre következőleg van bejegyezve:

„Denen Türcken geben sie nichts im paarem Geldt, sondern anstatt der an deren Zins und Robott müssen sie 50 Centner Saliter ihnen geben. Turcico Caesari in dicam 37 ft.“

E szerint Mizsén a salétromgyártás még nagyobb mértékben üzetett, mint a szomszéd 3 városban, mert Mizse hárcsadóját egészen salétrommal róttá le, s egyedül a pénzben megváltott császár adóját fizette pénzü 37 ftb. egyéb robot, közteher, önkényes szolgálatoktól salétrommali foglalkozása miatt mentes volt.

13-or. *Birságok*, vagy is oly dijjak, melyeket a jobbágy a bünökért s kihágásokért fizetett a török földesurnak. Itt az igazságszolgáltatás a pénzügybe vágott; mert a birságok a szipáhi jövedelmeit szaporították; a menyiben a hübéri földek némelyikén a birság vagy büntetés pénz egészen a földesuré volt; ilyenek voltak különösen a hübéri lovasság tisztjeinek nagy birtokai, melyeket *szabadtimároknak* neveztek. Timár annyit tesz, mint szpáhi birtok. Kanun szerint szabad timárok voltak: a kamra birtokai, szultanoké, szultánnöké, vezéreké, zaimoké, (= nagy hübérecsek), alajbégeké, cseribasiké (hübéri katonák tisztjei) a diszdároké (= várparancsnok) és a csauszé. Más szabadtimár nincs. Itt a büntetés pénz egészen a földesuré, a szandzsákbég mit sem kap belőle.

Kanunok szerint a nem szándékos gyilkolásért 400, párázinaságért 200—300 oszporát fizetnek a nők, a férfiak pedig 100—200 oszporát vagyoni állapotukhoz képest; oly fejsebért, melyel a sebesültnek ágyba kelle feküdni, 100 oszporát stb. Rablás, rabló gyilkosság, nagy tolvajság, mozlim megbántásáért stb. halálos büntetés volt szabva, melyet a szandzsák-

bégnek díj nélkül kellett végrehajtani. Azonban a nagyobb szabad hűbéresek sok helyen magok hajtották végre a halálos és testcsonkítási ítéleteket.

A nem szabad vagy várórségi timároknak a büntetés-pénz fele a szandzsákbégé volt. A szandzsákkerület altisztjei (= szubasik, magyaroknál csubás) s a vajdák voltak a rendőrök, kik falukon járkálván, a kisebb bűnökért a várórségi timároknak a birságot szedték.

A jobbágyokon ez nagy teher volt, mert a birságot minden birói vizsgálat nélkül megvehette a szubasi vagy a hűbéres; s minthogy fele ezé, fele a szandzsákbégé volt, a közös érdekekben egyetértettek s a béghez nem lehetett folyamodni. Törvény szerint ugyan a kadiknak kellett örködni, hogy a török földesurak törvényesnél nagyobb birságot ne szedjenek, s ha a kadi nem tesz eleget, a szultánhoz kell folyamodni, de lehet gondolni, hogy legtöbb esetben a török főtiszteknek a jobbágy inkább fizetett, mint sem panaszkodjék.

Az eddigi e korbéli adatokban a birságnak következő nemei fordulnak elő:

a, kihágási birság,

b, vérbirság,

c, paráznasági birság.

A birságokra nézve még megjegyzendő, hogy a török az általa kirótt birságból elébb kivette saját személyét illető birósági díjakat s némelykor a büntetés váltságpénzét is, a mi ezután megmaradt, azt ismét elosztotta maga és a község közt. (Lásd Kecsk. v. tört. II. 87—88 l.)

A mi már a fentebb elősorolt egyes birságotlasi eseteket illeti:

a, *Kihágásokérti birság*, fizettetett szolgálak, cselédek, inasok által elkövetett kisebb kihágásokért p. lopás, nyugtalankodás; továbbá idegen marha lefoglalása, pofonütésért stb., hogy ily kihágások a török által mennyi öszvegü birsággal büntetettek, kinyomozható nem volt. Azonban

1643-ban s ismételve 1653-ban a jberényiek panaszolják, hogy ha szolgálak közül valaki lop vagy nyugtalanodik, s ezt ők a török biztosnak feljelentik, az a bűnöst elfogatja ugyan, de érette nem a törvénszerű, hanem ennél sokkal nagyobb

60—80 piaszternyi birságot, s ezt is nem a vétkeseken, hanem a gazdákon veszi meg, ezenkívül a török parancsnok is követel.

b, *Vérbírság*, fizettetett vérengzés vagy halálesetében, lett légyen e halál önkéntes, vagy véletlen vagy kivégzés általi.

a) Jberény határszélén fekvén, a szabad hajduk és huszárok sokszor megverték pásztoraikat, sőt marhát s egyebet is raboltak, kiket a lakosok az elrablott tárgyak visszavétele végett megtámadván, ha ily csatában akár egyik, akár másik részről megöletett, azonnal előállott a török biztos, s a lakosokon megvette a vérbírságot, hogy ez menyiből állott, ki nyomoznom nem sikerült. Keresztyének közti gyilkosság esetében a vérpénz fele a kadij illette, melyet többnyire a község volt köteles megfizetni.

b) Ha valaki véletlen fárol, szekérről leesve meghal, vizbeful, tűzbeég, malom összetöri, villámlesujtja stb. vagy magát kivégezi, ezért a biztos vérbírságot követel; s legtöbb esetben a községet szoritotta fizetésre.

c) Birói kivégeztetésekért szinte vérbírságot kelle fizetni.

E vérbírság minden egyes esetben tetemes összevgre rugott, mert nem csak az eljáró kadinak vagy biztosnak, hanem ennek tolmácsa, továbbá a vajda, szubasa, kajmekám, vajda kincstartója, tihaja, deák, inas, szakács, gyermek, tatár vagy ráczhóhér (karabakta) szinte fizetést, ezenkívül ajándékot kaptak, mindegyik a szerint, a mint vele az eljárás folyama alatt érintkezni kellett; ezenkívül a czédula váltságot (= hudzset) is megkelle fizetni.

A nagykörösi városi regesztrumok erre nézve bő adatokkal szolgálnak, hadd álljon itt néhány e tárgy felvilágosítása végett:

1632-ben „az két legént hogy az sz.királiakkal ugyan verték volt 33 f. 75 d. Ugyan azon dologért az kadinak 6 f. 75 d. Ugyan akkor az kadi tolmácsának 2 f. U. a. az két szubassának 5 f. 40 d. U. a. az hudsetért a kadinak 4 f. 72 U. a. ajándékpénzt az két szubassának 2 f. 70 d.

1631-ben: „az István haláláért az vajdának fizettünk 97 f. Az Györgyöt hogy felakasztották annak az díjában fizettünk az tatáréval össze 88 f. 42 d.

1632-ben ismét: „az Szabó István ménös pásztorja halá-

láért fizettünk az vajdának 72 f. Az vajda inasainak, szakácsának, deáknak attunk 3 f. 62 d. Az három szubasának 8 f. Szabó István ménös pásztorát az mely hóhérrácz fölakasztotta attunk neki 6 f.

1639-ben: „az mely emberölő két gyilkos legént megölettünk, Pesten azokért fizettünk 190 f. 60 d.; — az cigány halála felől Csöker Mátyás uram alkutt meg (tehát lehetett alkudni is?!) az vajdának, kadianak, inassinak czédula váltással együtt 23 t. (= timon —) 25 d. Csöker Mátyás uram költsége 25 d. Katona Benedek uram, hogy Szolnokban volt az cigány halála felől, akkori költség 20 d. Az ki az cigánt felakasztotta, annak az töröknek attunk 11 t. Hogy kihozta az cigánt Katona Benedek költsége 50 d. Hogy az pénzt felküldöttük az cigány halála felől Kelemen Balázstul, akkori költsége 1 f. Hogy a cigányt felakasztották, ugyan akkor attunk itt szappant Amhat iszpajának 13 1/2 fontot 1 f. 21 d. Hogy kihozta az cigányt Katona Benedek, az fogott emböröknek cipót 12 d. Tött az cigány halála fizetéssel 57 f. 68 d. Szónaki törökök ittanak meg akkor 45 pint bort.

1645-ben: az megégetett asszonyok halálát az beszedett pénzen felül toldottuk meg város pénzével 79 f. 16 d.

1650-ben: az Ádám Márton mónában (malom) esött halálért fizettünk Nazar bék urunknak 25 t. Ugyan akkor az szubasáknak 3 t. Az deákok vereködéséért fizettünk Nazur bék urunknak 20 t. stb.

És ez így megy évről évre, vége hosza nem volt a tömördek fizetésnek, melynek nagyságát hogy megítélhessük, tudnunk kell, hogy e korban egy tehén 6—7 ft, egy kila buza mintegy fél forint volt, s így az akkori forintot tizszeresen kell venni a mostanihoz.

1636-ban az egri basa a bajai kadihoz irt levelében azt rendeli, hogy a halasiak a tizedet, fejadót, birság és más pénzeket saját birájuk kezéhez fizessék, ki azt a biztosnak beszolgáltatni köteles, a biztosoknak s embereinek a Halasra kijárást tisztifizetés elvesztés s vason Egerbe kísértetés terhe alatt eltiltja.

1632-ben a jberényiek panaszára eltiltatik, hogy hajduk

és huszárok beütésekor i verekedés vagy halál miatt „ha a jobbágyokra e tekintetben bűn be nem bizonyul“, vérbírság ne vétessék.

1640-ben a törvénytelen bírságok miatt a jberényiek panaszt ténén, „a cs. magányjavadalmu városoktól bűn, menyaszony és vérdíjj, szolga és szolgáló halálakori szedése, valamint büntetés végrehajtásáért díjj zsarolás eltiltatik.

1658-ban megengedettett, hogy a jberényiek az őket megtámadó tolvajokat, rablókat (= hajdu) agyonverhessék, s e miatt a lakosokra ily czim alatt: „a városban vér folyt“ — bírság ne vétessék.

1668-ban ismételve panaszolják a jberényiek, hogy határszálen fekvő városukban ha törökök és keresztyének összszeverekedtek, s ekkor vagyha városon kívüli határon is valaki megöletik, ha bár ebbeni részvétük be nem bizonyul is, vagyha fáról, lórol, tetőről, szekérről, tevéről leesés, vízbefulás, tűzbeégés miatt meghal, az egr i és hatvani főkormányzók „várostokban vér folyt“ czim alatt vérbírságul 700—800 piasztert, büntett fejében 4—500 t. zsarolnak; a mi aztán el is tiltatott.

1642-ben Kerekegyházán egy legény rókát ásott, az part reá szakadván, meghalt, ez dolog miatt sok fizetés lett az Vajdának stb.

c, *Paráznasági bírság* vagy a nkörösi regesztrumok szerint bikapénz, a fajtalanzkodásra a török bírságot vetett, a nő a török részre fizetett 200—300 oszporát, a férfi a község részére 100—200 oszporát, de e szokást nem tartotta meg a török rendesen, megfizettette azt, kitől többet huzhatott.

1592-ben Kecskeméten Bán Ferencznél lakó legény János maradot bírságon, hogy Demeter Ferencznével paráználkodott. Adott Bírságot fr. 16. Ebből kell kivonni hügyet és csincsilat pénzt. (Hornyik II. 88. l.)

1639-ben Aliben Haszan hatvani kádi jberényi Nagy Albertet azért, hogy ez Uzsrík nején, ennek férje távollétében szemtelenséget követett el, elfogatván, a szokott bírságot megvette rajta.

14-er, Különféle *díjjak* és illetmények, melyeknek száma

és neme sok volt; az eddig előttem ösmert adatokban következők említettnek:

- a, nössöpénz.
- b, menyegzőpénz.
- c, örökösödési vagy osztálydíj.
- d, tizedpénz.
- e, hitpénz.
- f, hűcsetpénz vagy levélváltáság.
- g, csincsilátpénz.
- h, gyámpénz.
- i, pandurpénz.
- k, ágypénz.
- l, temetési díj.

De lássuk egyenként.

a, *Nössöpénz* vagy menyasszonydíj, fizették a házasságra kelők; ennek világos nyomaira akadunk Kecskemét város történetében, de szokásban volt ez a jkun községekben is, mert 1-ső Ibrahim budai pasa 1640-i rendeletében a hatvani kádinak meghagyja: „a cs. magán javadalmu városokban bűn, menyasszony és vérdíjít, szolga és szolgáló halálakorit, s egyéb önkény követelte adót a kissebb kerületi kormányzónak, helyetteseinek, vajdáknak, hűbértelkeseknek, s általán akármely egyének követelni ne engedjed, s az olyakat biztosok által fogasd el.“ Ezen a jberényi török levelekből felidézett adat a menyasszonydíjít s több másokat önkényszülte adóknak nyiltan kimondja, s ezeknek szedésétől a török hatóságokat határozottan el is tiltja.

A nössöpénz hogy minden házaspártól megnyit tett, az eddigi adatok nyomán meg nem határozható, híhető, hogy mint önkényileg kizsarolt fizetés különböző volt.

b, *Menyegzőpénz* vagy kanpénz, fizették a lakodalma-zók; e fizetés neme a jkunsági eddig ösmert adatokban nem fordul elő, valószínűleg azonban nem volt ettől a jkunság sem mentes, mint más meghódolt nagyobb városok, jelesen Kecskemét, hol egy adat szerint 40 d. fizettetett; Nagykőrösön pedig a városi regestrumok szerint 1661-ben mint birságbul való jövedelem bejegyezve találtatik vezsenyi lakodalmas emberek által adott kanpénz 99 d.

c, örökösödési vagy osztálydíj. A jberényi török levelek erre nézve a következő felvilágosítást nyújtják: törvény szerint ha a megholtnak egyenes és jelenlévő örökösei vannak és nagykoruak, s ezek az osztályt nem kívánják, a vagyon összeírás és osztály nem eszközöltetett, s ez esetben semmi díjnak helye nem volt.

Ha pedig az örökösök távol vagy kiskorúak voltak, a hátrahagyott vagyont a török kadi „mint Isten parancsolta,” az örökösök részére összeírás által biztosította, s az osztályt végrehajtotta. Mely eljárásért a netaláni adósságok előre levonása után fenmaradt vagyonból ezer oszporától 15-t osztálydíjjal venni megengedett.

Az osztálydíj szedése Kecskeméten is gyakoroltatott a török hatóság által, mint azt e következő adat mutatja:

„1594. Gyóni Lukácstól az mely János nevű legény elveszett, attól maradott 68 $\frac{1}{2}$ tallér, fejpénz f. 8. d. 76. Ismét maradott 5 ökör, egy paripa nyergestől, fékestől.“

„Ebből attunk az kadiának 15 tallért.

„Ismét attunk az tolmácsnak 1 tallért.

„Ismét vettünk az tizedpénzre f. 7 den. 72.

„Ismét attunk az atyafiainak meg f. 56 den. 25 $\frac{1}{2}$.

„Az öt ökröth megattuk az atyafiaknak.“

Egyébiránt az osztálydíjra nézve is a török számtalan visszaéléseket követett el:

1575-ben már panaszkodnak a jberényiek, hogy hol az osztálynak helye van is, a biztos $\frac{15}{1000}$ helyett minden 10 oszporától egyet elvesz magának osztálydíjjal.

1592-ben a jberényiek panaszára megtiltatik, hogy ha az örökösök jelen vannak és nagykoruak: a vagyon felosztásába nem kell avatkozni, s törvényes osztályi esetben is csak $\frac{15}{1000}$ oszporát szabad venni.

1643-ban s ismételve 1662-ben azt panaszolják, hogyha valaki meghal, ha nagykoru s jelenlévő örökösei vannak is, a biztosok a vagyonra azonnal rá teszik kezöket, s azt díj nélkül az örökösöknek át nem adják, s így a jobbágyokat törvényellenesen sanyargatják.

1652-ben már arról panaszkodnak, hogy osztály szük-

ségtelensége esetében is a török bíró minden pénzüket elveszi s kiszarolja.

1663-ban, s 1668-ban megújítva panaszolják a jberényiek, hogy a kadik a meghaltak örököseit erővel is megsztosztatják, s 15 oszporánál sokkal többet, még pedig az adósság levonása előtti értékből zsarolnak rajtuk.

Annyira ment e részbeni zsarolása a töröknek, hogy egy év nélküli levél szerint a jberényiek azt panaszolják, miként ha egy jobbágy meghal, s két marhája marad, az egyiket a kadi veszi el.

d, *Tizedpénz*, ez fizettetett aként, hogy bírói ítélet által megnyert minden adósság tized része a kadit illette. Ennek nyomára a jkunsági eddigi adatokban nem találunk, de hihető, hogy itt is szokásban volt, mint Kecskeméten, hol „1594. Lannás Máthé nyerth egy legényen fr. 31 tartozik az tizedével fr. 3 den. 10.“ — „1526. Gólyai Henyei Pál nyerth törvénnel Kerekegyházi Nyári Balázson fr. 93 den. 25. Ebből megatta az tizedpénzt.“

e, *Hitpénz*, e czim alatt mind azon pörös fél, ki valamely ügyben megesküdütt, hitletételért fizetett 24 dénárt; ennek sincs nyoma a jkunságban, de van Kecskeméten, hol „1595. Berényi Kovács Gergely keresett törvénnel Ujszászon lakozó Simon Istvánon fr. 6. den. 50. az Simon István megesküött, hogy nem adós vele, fizetett hitpénzt den. 24.

f, *Hücsetpénz*, vagy hügyetpénz, magyar részen neveztetett levélválttság, czédula válttság. E tárgyban Hornyik ezt mondja: (II. 84 l.) „majd minden bírói ítéletnél fizettetik e dijj, még sem vagyok képes tüzetesen meghatározni azon eljárásokat, melyekből sajátlag fizettetnie kellett.“

A jkunsági törökkori adatokban a levélválttság nem fordul elő, de azért bizonyosan fizettetett itt is, anyival gyakrabban előfordul a nkőrösi városi regestrumokban csak nem minden évnél, lássuk ezeket, mi felvilágosítást nyujtanak:

„Az kalugernek az ágy pénztül fizettünk 27 f. *Czédulá*tul fizettünk 1 fr. 32 dr.“

1632-ik évről: „Az salétrom kívül sz. Dömötör napkor fizettünk az summánkra 90 ft. Ugyanakkor kincstartónak, inasoknak, s deáknak s *czédulaválttság*ért attunk 21 ft.“

„Ugyan akkor első fölmentében az vezér pasához bíró uram *váltott levelet*, az várművére ne szolgáljunk, csak az salétrom vagy kazány mellett éjjel és nappal legyünk szorgalmatosak 23 ft.

„Az mely *levélet* az kovácsok végett *váltottunk* az vezér pasátul, hogy az salétrom munkálkodásban egyenlők legyenek velünk éjjel és nappal — , adtunk *levélváltásot* az tolmácsnak 8 timont.

1636-ban: „az mely legényt felakasztának az Darin lovai ellopása felől az végett attunk“ (itt elöadatik, hogy mit adtak a vajdának, szubasának, kadiának, tatárhóhérnak) az kadiának az *hűdsetért* 3 f. 20 d.

1639-ben: „az mely emberölő két gyilkos legént megölettünk, Pesten azokért fizettünk . . . . . az *czédula váltásáért* 1 ft.“

1642-ben: . . . bíró uram az *salétrom czédula váltásáért* fizetött ü kegyelme 50 d., „ötödik fölmentében az *salétrom czédula* végett fizetett bíró uram 5 ft.“

1644-ben: „Sz. Dömötör napkor váltott bíró uram az tolvajok, latországban élők felől *czédulát* az vezértül 9 f. 56 d.

1645-ben: „császár adaja befizetésekor az porkoláb fiának s *czédula váltásáért* 10 f. 85 d. Ismét 3 f. 75 d., „az várakhoz nem szolgálásunkról vezér urunk *levele váltásáért* fizettünk 4 f. az szegedi sokadalomról való levél váltásáért fizettünk 5 f. 50 d.“

Hartyán, Kakucs, Pótharasztya, Kara, Lajos pusztákat a nkörösiek a töröktől haszonbérélvén, midőn a haszonbért befizették, fizettek *czédulaváltásot* is p. 1647-ben: „lajosi puszta bériben Szolnokban az aboni vajdának fizetett bíró uram 120 t. az tolmácsának 1 t. *czédulaváltásáért* 1 f. 75 d.

Az vezér két *levele váltásáért* az két tolmácsnak Budán fizettünk 15 t. 1653.: „császár adajáról való *czéduláért* 20 t.

1656-ban summa adó befizetéskor Budán Nazarbég „minden rendbeli népének *czédula váltással* fizettem 150 t.

Ez így megy évről évre. Ez adatok világosan oda mutatnak, hogy a hűcset vagy *czédula váltás* a keresztyén jobbagyok kértére s ezek előnyére a török hatóságoktól vagy egyes tisztviselőktől kiadott hivatalos iratok kiadványozási

dijja volt. Midőn a nkőrösiek ágypénzt, salétromot, adót, haszonbért fizettek a török hatóságnak, jövődő öngazolhatásuk végett erről írást, levelet, czédulát vagy is nyugtát kértek, s ezért megvették rajtok a hücsetpénzt, így ha oltalomlevelet nyertek, vagy az ő kértükre bünvádi eljárás utján a török halálos ítéletet mondott, ezek kiadványozásáért meg kelle fizetni a levélváltság díjját; ha valakit a török kadi kihágásáért megbírságot, s ez a büntetés pénz lefizetéséről nyugtát kért, hogy ugyan azt rajta másodsor meg ne vegyék, fizette a hücsetpénzt.

g, *Csincsilátpénz*, más neveken: csincselat, csingelat, csingilát, szicselát, sziczilpénz; e díjnak mely esetekbeni fizetési kötelességét az eddigi adatokból meghatározni tüzetesen nem lehet, ugy látszik fizettetett minden eladás bejegyeztetésénél s némely bírói ítélettől. A jkunsági eddigi adatokban nyoma nincsen, azonban Kecskeméten szokásban volt.

h, *Gyámpénz*, ennek nyoma van a jberényiek részére Szelim egri pasa által 1652-ben kiadott levélben, melyben a jberényiek azt panaszolván, hogy a náluk letelepedőket, ha bár köztük 10--20 év óta laknak is, némely hűbéres törökök mint az ő elköltözött jobbágyaikat tőlök elviszik; ennek meggátlása végett azt rendelte az egri pasa, hogy a kadik tekinték meg az új császári jegyzőkönyvet, s kik abba mint hűbéres jobbágyok vagy fiaik beigtatvák, ezek közül a 10 évnél régibb megtelepedők mint teljes joguak, a helytől 100, a többiek 150 oszpora *gyámpénzt* fizessenek, azoknál alábblévők 70-t; kiknek évei bizonytalanok, szintén el ne költözzenek.

i, *Pandurpénz*, ennek egyedül egy halasi török levélben van nyoma, melyet a budai pasa 1675-ben adott ki a miatt, hogy a bajai hatóság alárendelt cs. korona javadalombeli Halas város lakosai a budai diván előtt panaszt emeltek a végett, hogy bár ők a *pandurpénz* fizetéstől mentesek, még is tőlök ennek megfizetése követeltetik régi szokás ellenére; meghagyatik tehát a bajai kadinak, hogy e törvénytelen követelését a pandurpénznek szüntesse meg, s az ez ellen cselekvőket a budai divánnak névszerint jelentse fel.

A pandurpénz iránt több török korbéli adat nem lévén, ennek minősége s menyisége meg nem határozható.

k, *Ágypénz*, erre nézve sem ösmeretes jkunsági adat, de annál többször említettik, ha bár röviden, a nkörösi regestrumokban, jelesen:

1626-ról a marhaszám, fejadó, császáradaja lefizetése után végül ez mondatik: „Ágypénzért fizettünk 16 f.“

1630-ban: Laszó ágának az ágypénzért attunk 17 f.

Azután hogy itt volt az vajdával attunk 6 f.

1631-ben: Ágypénzben Laszó ágának fizettünk 17

gréci tall. mely 25 f. 50 d.

A deáknak 20 d.

1632-ben: Az kalugernek az ágypénztül fizettünk 27 f.

Czédulától fizettünk 1 f. 32 d.

1634-ben: Laszó ágának az ágypénzért fizettünk 27 f.

Az ágypénzt toldottuk meg 7 f. 50 d.

1635-ben: Az *ágypénz ravó* Ali csausznak az

ágypénzért fizettünk 27 f.

Az ágypénzen apadott el 6 f.

1636-ban: Az ágypénz ravónak pesti Murtezán-

nak fizettünk az ágypénzért 27 f.

1637-ben és 1638, 1639-ben ugyan enyi.

1640-ben: az ágypénz ravónak attunk 30 f. 20 d.

árpájért, buzáért, szénáért, vajért adtunk neki

6 cs. tallért.

1642-ben Jó Mátyást és Szabó Pált hogy az ágypénz végett felkülttik Budára, költségük volt 60 dr.

Ezután az ágypénz nem fordul elő 14 évig, vagy is 1656-ig, ez évi „*proventuum connumeratio*“ban van: „ágypénz 35 f. 15 d.“

Ismét nem említettik 1661-ig, ez évi adósumázatban „ágypénz 22 f. 90 dr.“ van kiteve; s így ezután több évről különböző öszveg.

Ezen eddigi, bár több évről szolló adatok oly rövidek s szárazak, hogy más adat hiányában ezekből az ágypénz minőségét meghatározni nem lehet; — agy- vagy fejadó nem volt, mert ez mindenütt az ágypénzt megelőzve külön kitétik; anyi áll, hogy évenként külön rovatván ki erre megbizott török tiszt által, változott, s nem fordulván elő minden évben a pontos jegyzetü regestrumokban, aligha volt állandó;

de különben is úgy látszik, hogy nem a díjja, hanem az adók közé tartozik.

1, *Temetési díj*; jberényi török levelek szerint a temetési díj a török hódítás kezdetekor nem szedtetett, hanem később a török haszonvágylesése szokásba hozta, hogy akár szegény, akár gazdag megholtak eltemetésére a török biztostól kelle engedélyt nyerni, az engedély díjja 32 pénz = dénár volt. Azonban már

1575-ben panaszkodnak a jberényiek, hogyha szegény hal meg, kéntelenek házról házra menve összeszedni a temetési díjt, mert addig a temetéshez nem kezdhetnek.

1634-ben s 1635-ben egy a Zagyvában talált holttestnek csak megelőzött vizsgálat s arra letett eskü után, hogy az nem jberényi lakos és hogy a Zagyva árja hozta — adatott engedély eltemetésére.

1651-ben a hatvani kadi adott — s bizonyosan nem ingyen — engedélyt arra is, hogy egy házba benégett jobbágy és neje onnét kihozatván, eltemettethessék. Anyira ment e részben a zsarolás, hogy

1668-ban hangos panaszt emelnek a jberényiek a miatt, hogy a biztosok halottdíj színe alatt törvény ellenére 50—60 tallért csikarnak ki erőszakosan, mire azután e „jog nélkül és szemtelenül halottdíj színe alatti“ zsarolás eltiltatott.

15-er. *Kaloda váltság*, ez tett 48 pénzt, s a birságból vonatott ki.

16-or. *Pálczapénz*, melyel a botbüntetés váltatott meg, szinte a birságból vétetett ki, minden botütés egy oszporával volt megváltható.

Sem a kaloda váltság, sem a pálczapénz a jkunsági adatokban elő nem fordul, de azért nem hihető, hogy szokásban ne lett volna, mint szokásban volt Kecskeméten.

17-er. *Utvám, hidpénz, harminczad*, az ezek utáni jövedelmet is szedte a török hódolt jobbágyaitól.

A halasi török levelek közt 1633-ik évről van a bajai biztosnak egy bizonyítványa arról, hogy a halasi lakosok a hidpénzt megfizették.

A kecskeméti török levelek közt több bizonyítvány olvasható: szekrény, marha, hitetlenek részére hajtott sertés

templom építéséhez fuvarozott mész stb. utáni utvám, valamint a hitetlenek és gr. Erdődy részére hajtott marhák utáni harminczad lefizetéséről.

Vége gyakorolta a török állam azon hódításból származott jogát is, hogy az örökös nélkül meghalt jobbágy vagytonát elfoglalta, mint erre ha nem a jkunsági adatok, de a nkörösi török levelek közt világos példa találtatik — 1665-ik évről; jelesen: körösi lakos Varga Gyurka örökös nélkül elhalván, vagyona, mely leginkább kikölcsonzott pénzekből állott, összeíratott, s mivel a *magvaszakadt vagyon a kincstárt illette*, nevezettnek vagytonát a nkörösi birák a török kincstárnak átadták, s az átvételről nekik a budai defterdár bizonyítványt is adott.

De talán minden eddig hosszú sorral előszámlált rendes és rendkívüli adózások és szolgálatok elszegényedésre vezető, elköltözésre kényszerítő nemeinél terhesebb volt a keresztyén jobbágyokra nézve a töröknek telhetetlen haszonvágya, mely szerint a temérdek ingyen szolgáltatáson kívül konyhai s lovai szükségére nagy mennyiségű élelmi szert, maga részére ajándékuul készpénzen kívül egy darutolltól kezdve agárig, agártól tehénig minden kigondolható czikkeket zsarolt és csikart ki anyira, hogy ez ajándékok utoljára rendszeres fizetéssé váltak.

Lapozunk a nkörösi jegyzőkönyvekben, tömve vannak azok a török részére tett száma nélküli ajándékokkal; ha a török vagy keresztyén tisztviselő ujjal váltatott fel, ha keresztyén vagy török ünnep következett, ha adót fizettek le, avagy bármi más ügyben érintkezett a község a török hatósággal, vagy ha pasa, bég, kadi, szubasa, vajda stb. s más török tiszt a községet hivatalos eljárás vagy ennek ürügye alatt meglátogatta, az inastól kezdve felfelé mindegyiknek özönnel kelle adni az ajándékot, ily látogatástól már anyira féltek a községek, hogy némelyik megelőzte, ha meghallotta, hogy vajda vagy szubasa ki akar jönni, küldöttség ment hozzá be lakhelyére, hogy ne jöjjön, s a küldöttség megvitte a szokásos ajándékot.

Némely község — bizonyosan a maga könyebségiért — török felsőbbjeivel bizonyos öszvegben egész évre megalku-

dott az ajándék mennyiségére s minőségére nézve, s ezt negyed évenként rendszeren megadták, mint erre a nkőrösi jegyzőkönyvekben számtalan példák találhatók, hogy t. i. három hónapi ajándékpénzre mit fizettek s adtak a töröknek.

De lett légyen ez ajándék kialakult vagy meghatározott, vagy alku nélkül határozatlan, ha a keresztyén jobbágy a nagyobb ajándékcikkeknek kiszabott időre való beszolgáltatását bármi okból elmulasztani bátorkodott, volt a töröknek elég szemtelensége, hogy azt sürgesse, hogy azt anyagi veszéllyel fenyegetőzve követelje oly hangon, mintha az mahomedán törvény által parancsolt adózás lett volna.

Ez ajándékszokolás a jkunságban is terhes szokássá vált.

A jászberényiek s bizonyosan a többi jász községek is az egri török törvényszéktől tudtokra adott állapot óta a kerületi igazgatók számára füstölt húst szoktak ajándokul adni, melynek akkori neve „pasztorma“ volt; s állott nem sertés, hanem tehénhúsból.

De ezt csak hamar a jberényiektől követelni kezdték, bár ezt más hódolt helységek sem adtak; s ezért a lakosságot sanyargatták.

1633-ban már panaszkodnak a jberényiek, hogy az évenként ajándékba adni szokott tehén és beszózott hús helyett rajtok még egy tehén és beszózott hús követeltetik.

1652-ben azt panaszolják, hogy eddig a tizedszedőknek évenként fejős tehenet szoktak ajándékozni, s most már a tehenen kívül füstölt húst vagy pénzt is követelnek. De e sérelem aligha lett orvosolva, mert

1663-ban ugyan e miatt ismételve panaszkodnak.

Különösen szokásban volt a pasztorma adás a nagykun községekben, itt több községek nem csak vágó, de fejős tehenet is tartóztak adni a töröknek évenként kétszer, Sz. György és Sz. Mihály napkor, ott állanak a fentebbi regestrumban a „mactabiles vaccas“ „Melkkühe“ „Schlachtkühe“ — legtöbbször adott Aszonyszállás, 6 tehenet, többiek kevesebbet, 1-et, 2-öt, 4-et, például:

Aszonyszállása: „Bego dant sex vaccas, de quibus Vajda 2. percipit.“

Keödszállása: „Zu S. Georgy Melckkühe 2. Zu S. Michaelis auch Melckkühe 2.“

Bolchia: „Bego und dem Vaida Melckkühe 2.“

Kolbász: „Dem Bego zwey faiste Schlachtkühe. Dem Vaida eine auf S. Georgi Tag. Item soviel auf S. Michaelis Tag.“

És így tovább Magyarkán, Marialakán, Pohamarán, Turgonyon, Csorbán, Möriczon stb.; a járságban pedig Kiséren.

A fa és széna ajándék szinte szokásban volt a jkunságban, igazolja ezt a fentebbi regestrum és egy kecskeméti török levél (Hornyik II. 428 l.) melyben Haszán Tihája parancsolja 1685-ben, hogy „ha fejeteket, életeteket kívánjátok, se órát, se napot ne várjatok, szénát hozzatok, Laczkháza 3, Sz. Miklós 5, Szabadszállás 3 stb. szekér szénát . . . különben mindnyájan karóban haltok meg —“, e széna a budai vezér pasa számára követeltetett.

1640-ben a jberényiek panaszolják, hogy daczára egy kezükben lévő rendeletnek, a hatvani kerület parancsnokai rajtok füstölt húst követelnek.

1657-ben arról panaszkodnak, hogy a közel várak és palánkbeli fegyveresek tőlök farkas és rókabőrt, kést és pénzt csikarnak, sőt szűrt és sarut is.

1668-ban a fényes kapuhoz folyamodnak a miatt, hogy az egri főkormányzó, valamint a hatvan-szolnoki kerületi tisztek tőlök minden évben posztót, fát, szénát, mézet, vaját, árpát, fagyút s egyéb efféléket ingyen követelnek s erőszakkal is elvisznek.

Ime! daczára annak, hogy a jkunságban nem találtatik oly pontos községi regestrum a török korszakból, mint Kecskeméten és Nagykörösön, még is az eddigi adatok mutatják a török telhetetlen haszon és ajándék vágyát.

De lássuk még azt is, hogy mulatott a török! 1663-ban a hatvani várnak néhány fegyverese és leventéje Jberénybe jöven, ott 3 napig ettek, ittak, a lakosoktól lisztet, árpát s egyéb eleséget zsákra rakva elraboltak, s végre a szegény jobbágyokat jól elverték.

Ugyan enyi adó, szolgálat, robot, zsarolás, ajándék, rablás, csikarás, kegyetlenkedés után lehet-e csudálkozni, ha valamely községből a vérig sanyargatott, kinzott lakosok jobb

házát keresni elszéledtek, s a falu üresen, pusztán maradt, s pusztá maradt, elpusztult, fel nem épült a mi korunkig!

A mi a török részre fizetett adók kivetését s beszedését illeti: fentebb említve volt, hogy a török állam a meghódított földek egy részét hübérül szpahiknak osztotta, más nagyobb részét pedig kincstári birtokul magának megtartotta; e kincstári birtok ismét kétféle volt:

1, olyan kincstári birtok, melynek jövedelme egyenesen a török kincstárba folyt be, s hihetően az ily állású községek neveztetnek a magyarországi fenmaradt török levelekben magán javadalmu kincstári birtoknak, melyekben az adók kivetését a főkincstárnok eszközölte, s a községi birák által beszedett adók szinte nála fizetettek be.

2, voltak ismét oly kincstári birtokok, melyeknek jövedelme egy basa vagy bég fizetéséül volt kijelölve, az ily kincstári birtokokat, „arपालिक“-nak vagy árpapénznek nevezték; ily árpapénzzel fizetettek a defterdárók vagy is török könyvvivők. Minden basa mellett két defterdár volt, egyik a hübéri földre számára, kit timárdefterdárnak, másik a kincstári birtokokról vitt jegyzőkönyvet s neve defter-kiajasszi volt. Magyarországon minden helytartóság mellett volt egy kincstári iroda, s ennek főnöke a főkönyvtartó vagy defterdár rangban s fizetésben a basa után következett, ez is tartozott minden 5 ezer oszpora jövedelem után egy egy lovast állítani a török hadsereghez. Minden behódolt helységek lajstroma az illető helytartóságból náluk volt letéve, s a mi egyszer e könyvbe beiratott, az megmásíthatlan érvényű volt. Ebbe volt beírva az adózás minősége is minden helységre nézve.

A magyarországi községekben a török adózás kivétele módjára nézve igen lényeges volt azon körülmény, hogy a törökök mind nagy háborúik, mind rablókalandjaik által vagy pusztá helységeket vagy szökő félben lévő lakosokat kerítettek birtokukba, holott nekik közvetlen nem üres földre, hanem adófizető jobbágyokra volt szükségük, mivel a törökök földet művelni nem szoktak. Az elfoglalt helyek benépesítése

volt tehát a töröknek első gondja. A megnem hódított megyékbe, vagy erdőkre, pusztákra menekült lakosokat nem erőszakkal, hanem csak szép szerivel lehet a visszatérésre bírni. Ez édesgetésből fejlődött ki azon viszony, mi szerint a magyar jobbágy a török földesurral alkura, szerződésre lépett a fizetendő adók menyisége s minősége iránt.

Erre nézve világos példa van a 30-ik sz. halasi török levélben, melyel a halasiak a hajóhuzás kötelességétől felmentetnek, elmondja ebben Hadschi Ibrahim szegedi kormányzó, hogy „a halasi lakosok csak ezer nehézséggel *szerződésileg* települtek le, a község sokat szenvedett, vidékén az előtt a leggazabb hajduk tanyáztak“ nem kell tehát elszéledésüket eszközölni.

A jberényi török levelek közt is 1624. 1634. 1651-ik évről vannak példák, mi szerint a jberényi lakosok a háboruk alatt elszéledvén, Szécsény és Érsekujvár vidékéről édesgetve telepítették vissza.

A török adózás szabályozására nézve másik lényeges körülmény az volt, hogy a török földesur nem lakott benn a maga falujában, hanem várakban, palánkokban. Nem lakott pedig nem csak azért, mert maga nem gazdálkodott, de azért is, mivel szétszórva falukon néhány töröknek lakni nem volt bátorságos, főleg a kóborló szabad hajduk és huszárok miatt, de 1606-ik év után el is volt tiltva a hódolt községekben a töröknek nem csak a lakás, hanem a kijárás is; a zsitvatoroki béke végpontja így szól: „a hódultságra pedig a törökök ki ne járjanak, hanem csak a közel valókra, és csak a falubírák által szolgáltatassák be az adót, ha pedig be nem mennének a bírák, tehát a kapitánnak vagy a magyar földesuroknak irjanak, és azok beküldjék, ha ugy sem akarnának, ugy menjen rá a török.“ Nem lakván e szerint a török a maga falujában, s azt csak ritkán látogathatván meg, nem ellenőrizhette a tizedelést és más részletes adózást.

A magyar jobbágynek a török végnélküli zsarolása ellen csak egy, habár keserves fegyvere volt, ez az elköltözésseli fenyegetés; s hogy a török azon községet, melybe nem lakott, egyszerre üresen ne találja, hajlandó lett az általa nem ellenőrizhetett egyes adókivetés helyett a községgel minden

adónemre nézve egy bizonyos főösszegeben megegyezni, megalkudni, de kész volt erre, csak hogy a törökkel minél ritkábban érintkezzék, a község is; így jöttek létre a két fél közt a „megsummálás“ok, vagy is megalkudott a jobbágy község a török földesurral, hogy évenként készpénzben, terményekben s más élelmi cikkekben általában menyit fizet és szolgáltat.

Hogy e „megsummálás“ a jkunsági meghódolt községekben is divatozott, mutatják a fentebbi regestrum adatai; ezek szerint a jászközségek a jberényi palánkhoz, Hatvan s Eger várához közel fekvően, ezekben úgy látszik, hogy nem a megsummálás, hanem az egyéni adó kivetés volt gyakorlatban; ellenben a nagykun és kiskun községek várakhoz távol esvén, ezeknél csaknem általában a megsummálás szerinti adózás volt szokásban.

Az ekként egy bizonyos átalányban egyes községre esett adót a községi előjárók vetették ki egyénenként, s szinte ezek szedvén be, a beszedett öszeveget — a nkőrösi adatok szerint — úgy látszik félévenként Sz. György és Sz. Mihály napkor fizették be az illető helyre, hova azt önmagok voltak beszállítani is kötelesek.

A megsummálás alkalmával a községek a török urral öszeszámíták közösen a telkek és lakosok számát, s az adózás más tárgyait, sőt volt a basák székhelyén adókönyv is, melybe a jobbágyok névszerint be voltak írva, ezt a török egy elnéptelenedett község adójánál nagyon felhasználta.

Szokatlan adózások vagy is a török részről önkényes adó felemelések ellen a törökkel kötött több békekötések pontjai a magyar jobbágyot védelmezni látszanak, megengedvén a jobbágyoknak, hogy ily esetben a véghelyi kapitányoknál emeljen panaszt, ki a basának irván, ez a török birtokost jobbágyaitól fossza meg. Azonban úgy látszik ez intézkedésnek kevés sikere lehetett, részint azért, mert a végvárakbeli kapitányok a sanyargatott községtől igen messze laktak, az az utazás is veszélyes volt, részint a török terrorismusa miatt, ki az ily panaszló jobbágygyal e miatt még kegyetlenebbül bánt, s volt rá eset, hogy ezért a török földesurak meg is verték a panaszolni merészelt szegény jobbágyot!

Hátra van még azon kérdés megfejtése, hogy a jászkun községek hűbéres szpahi, vagy török kincstári kiosztott vagy kincstári magán javadalmu birtokok voltak-e?

E kérdést legbiztosabban megfejténé egy török defter, melybe a jászkun községek be lennének jegyezve, de ily defter még napfényre nem jött, tehát ennek hiányában más adatokból kell tapogatózni.

Salamon Ferencz „a török uralkodás Magyar országon“ című becsü értekezésében erre nézve azon szabályelvet állítja fel, hogy a kincstári birtokokban a mahomedanizmus szent törvényei vagy séríben foglalt, megengedett adózási nemek fizettettek, s ezenkívül a kincstári birtokokban a keresztény jobbágy földtulajdoni joga el volt ösmerve; a hűbéres szpahik birtokában pedig a sérin kívül még a török nemzeti törvények, kanukok által megengedett adózások is divatoztak, s e szerint a kincstári birtokoktól fejadó, földadó és tized, a hűbéres földektől e most említett 3 rendbeli adózáson kívül sok más adók és illetmények fizettettek.

Hornyik Kecskemét város történetében szinte e szabályelvet követi, azonban már oly hozzátétellel, hogy a kincstári birtokoktól a török szent törvényeiben nem foglalt más önkényszülte adónemeket eleinte csak kéremésképen kívánta, idővel azonban ezek is szokássá fajultak.

En megvallom, e szabályelvet nem fogadhatom el, azért, mivel a fent előadottakból világosan látható, és Salamon is, későbbi „Magyarország a török hódítás korában“ című jeles művében kimondja, hogy a török által kigondolt minden nemei az adózásnak és szolgáltatásnak egyenlően divatoztak s követeltettek szintugy a hűbéres, mint a kincstári meghódolt községeken, s ha panaszt emeltek is a jobbágyok a szultán előtt, a nagyuri fermán legtöbbnyire egyik vagy másik adónál tett tulságos zsarolásokat, de nem az egész adófizetést tiltotta el.

Kecskemét, Jászberény és Halas városokról fenmaradt török oklevelek világosan kimondják, hogy ezek magán javadalmu kincstári városok voltak, s még is a fent elősorolt adónemek mindegyikben egyenlően divatoztak, követeltettek s fizettettek; s hogy a kanun s ez által megengedett adóne-

mek nem kéreméskép, de törvényesen uralkodtak, igazolják ezt több szultáni rendeletek, melyekben e három magán javadalmu kincstári városok szabályszerű adózásaira vonatkozva nem csak az ó törvény = seri, hanem a kanunokra is történik hivatkozás, ily szultáni parancsok: többek közt IV. Mohamedé 1676-ról a kecskeméti, — III. Muradé 1580-ról, II. Ozmané 1619-ről, I. Musztafaé 1622-ről a jberényi, — IV. Mohamedé 1683-ról stb. a halasi török levelek közt.

Jászberény és Halas városokra nézve levéltáraikban meglévő török levelekből világos, hogy ezek magán javadalmu török kincstári birtokok voltak.

A fentebbi regestrumban csak Jákóhalma községnél fordul elő, hogy ez Mamhut hatvani szpáhinak adózott, Felső sz.györgyről pedig az mondatik, miként ez Hatvanba Mam Hus agának fizette adóját, a Mamhut és Mamhus név aligha nem ugyan az.

A nkőrösi török levelek közt olvashatni, hogy 1631-ben a már akkor elpusztult Kara nevü kun községet vagy is pusztát a nkőrösiek Amhát szpáhitól, később Csömbörcsitől vették ki haszonbérbe.

Más biztos adatot nem ösmerek, mely azt mutatná, hogy mely jászkun községek voltak szpahik hűbéreiül kiosztva, s így én az eddigi adatok alapján azt vagyok hajlandó hinni, hogy Jákóhalma, Felsősz.györgy, Kara hűbéres szpáhi, Halas és Jászberény magán javadalmu kincstári, a többi községek pedig török tiszteknek fizetésekül kiosztott kincstári birtokok voltak; mely török tisztek részint név szerint, részint hivataluk szerint értekezésem elején felemlítették.

Igy Lajos pusztá a nkőrösi török levelekben 1661-ik év után úgy említettik, hogy az „vezir urunk ő nagysága által használt“ birtok volt, melynek 62 $\frac{1}{2}$ ezüst tallért tevő haszonbéri öszvegét 1664-ben „Juszuf aga a nevezett khasz vajdája“ nyugtatványozza.

Eként bevégezve — habár hiányos vázlatban is — a török adózási viszonyokat, hadd álljon itt még végül egy pár függelék.

A fentebb ösmertetett regestrum érdekese történeti adatokat nyújt a jászkunság XVI. XVII. századbéli helyiratához, hogy t. i. a fentebbi regestrum keletkezésekor 1699-ben a mostani jászkun puszták közül melyek ösmertettek, mint hajdan népes és egyházzal bíró helyek.

I. J á s z s á g.

1. *Jászberény* város, több egyházzal, lakta 368 gazda, 21 zsellér.

2. *Négyszállás*, mint pusztá említették, ma is az.

3. *Boldogháza*, ez is mint Négyszállás.

A 126-ik sz. jberényi török levélben 1667-ről „Nyék-szállás,“ és „Budakház“ mint mezők említettnek, ezek bizonyosan a most említett Négyszállás és Boldogháza pusztákat jelentik.

4. *Árokszállás*, hajdan is 107 gazda által lakott s oly virágzó falu volt, hogy 1683-ban Mamhut Bulyog basa és Hacsí Huszain az árokszállási kereskedőket a szegedi vásárra meghívja.

5. *Agho* — elpusztult falu — pusztá köegyházzal — 1577-ben 30 gazda lakta.

6. *Fénszaru* — falu, faegyházzal, 160 gazda, 8 zsellér.

7. *Felsősz. györgy* — falu — pusztá egyház — 39 gazda.

8. *Dosa* — falu, 39 gazda.

9. *Jákóhalma* falu, egyházzal.

10. *Mihálytelke* — falu, egyházzal, 47 gazda.

11. *Alsósz. györgy*, falu, egyháza nincs, 65 gazda.

12. *Ladány*, falu, fából épült egyházzal, 40 gazda.

13. *Apáti*, falu, szép egyházzal, 79 gazda.

14. *Kisér*, falu, faegyházzal.

II. N a g y k u n s á g.

15. *Karczagujzállás* — falu, köegyházzal, 78—100 gazda.

16. *Asszonyszállás*, elpusztult falu, köegyház romjaival, 24 gazda.

17. *Orgondasz. Miklós*, elpusztult falu, köegyházzal, 7 gazda.

18. *Ködszállás*, elpusztult falu, köegyházzal, 20 gazda.

19. *Bolchia*, elpuszt. falu, köegyház romjaival, 26 gazda.
20. *Kápolnás*, elpusztult falu, köegyházzal, 1577-ben 24 gazda lakta.
21. *Fábianka*, elp. falu, köegyházzal, 59 gazda.
22. *Kolbász*, hajdan a nagykunság székhelye, elpusztult, 1699-ben köegyháza fen állott, 1577-ben ez elébb igen népes helyet csak 25 gazda és 6 zsellér lakta.
23. *Magyaroka* — elp. falu, köegyház romjaival, 13 gazda.
24. *Márialaka*, elp. falu, köegyház fenálló részével, 27 g.
25. *Kaba*, rég. elpusztult, egyházának még alapja sem ösmeretes.
26. *Turkevi*, elp. falu, köegyház romjaival, ma népes város.
27. *Pohamara*, elp. falu, egyházának alapjai fel nem találhatók, s így egyháza hihető fából épült, a falu hihetően Hajdu Mihály és Imre turkevi birtokosok mostani földbirtokán állott, hol nagy térségen most is téglá darabok sat. találhatók.
28. *Kisujszállás*, elp. falu, egyház nélkül, 1577-ben 5 gazda lakta, most népes város.
29. *Turgony*, elp. falu, téglae gyházzal, 14 g.
30. *Csorba*, elp. falu, egyház köromjaival, 25 g.
31. *Mesterszállás*, elpuszt. falu, egyház romjaival.
32. *Kunsz. Márton*, elp. falu, köegyházzal, hajdan 40 g. lakta, most népes város.
33. *Kunhegyes*, elp. falu, köegyházzal, most népes város.
34. *Móritz*, elp. falu, köegyházzal, 10 g.
35. *Madaras*, 1699-ben kezdték újra megülni az elpusztult falut, 1577-ben 18 g. lakta; most népes város.

III. K i s k u n s á g.

36. *Halas* város, régi megszállás, köegyházzal, 93 gazda.
37. *Bodoglár*, elp. falu, köegyház alapjaival.
38. *Tajó*, elp. falu, köegyház romjaival.
39. *Fülöpszállása*, falu, köegyház romjai, 1574-ben elpusztult, 1699-ben faegyházzal birt, lakta 43 g, és 10 zs.
40. *Szabadszállás*, falu, köegyházzal, 26 g.
41. *Kisbalázs*, elp. falu, egyházának romjai sem láthatók, 1577-ben 9 gazda lakta, 1594-ben is még fenállott mint

népes hely, mert ez évben Kecskeméten több kisbalázi lakos egy rácز vallomásán jelen volt.

42. *Bösztör*, elp. falu.

43. *Kunsz. Miklós*, falu, faegyházzal, 53 gazda.

44. *Laczháza*, elp. falu, köegyházzal, 23 g.

45. *Jakabháza* — puszta.

46. *Káthó*, elp. falu, egyházának romjai sincsenek.

47. *Csókás*, elp. falu, egyháza romjaival.

48. *Lajos*, elp. falu, köegyházzal, 1577-ben 7 nemes, 7 gazda, 2 zsellér lakta; 1626-ban már mint pusztát Nagy-körös haszonbérelte a töröktől.

49. *Mizse*, hajdan kunszékhely, elp. falu, köegyházzal, 1577-ben 23 g., 2 nemes, 6 zs. lakta.

50. *Kocsér*, elp. falu, köegyházzal, 14 g.

51. *Kara*, elp. falu, egyházzal, 19 g. 1626-ban már mint pusztát birta N.-Körös haszonbérbe a töröktől.

52. *Törtel*, elp. falu, puszta köegyház, 28 g.

53. *Csengele*, elp. falu, köegyház romjaival, 1640-ben Kecskemét birja haszonbérben.

54. *Sz. László*, elp. falu, egyház romokkal.

55. *Móriczgátja*, elp. falu, köegyház romjaival.

56. *Szank*, elp. falu, köegyház romjaival.

57. *Orgovány*, elp. falu, köegyház romjaival, 1681-ben mint bérbe adott török puszta fordul elő.

58. *Kisszállás*, elp. falu, egyháza romjaival.

59. *Galambos*, elp. falu, egyháza romjaival.

60. *Ferencz szállása*, elp. falu, köegyháza romjaival, 1577-ben lakta 21 g., 6 zs., még 1594-ben Kecskeméten több ferenczszállási lakos egy rácз vallomása hallgatásán jelen volt; 1640 körül már mint pusztát Kecskemét bérelte.

61. *Jakabszállása*, elp. falu.

62. *Bene*, elp. falu, egyház romjaival. 1673-ban Kecskemét városa a budai szandzsákbégnek Bene puszta haszonbérül 32 ezüst piaszttert, 1 pasztorma tehenet, 15 pint szőlőt, 10 darab sajtot adott.

63. *Csolyos*, elp. falu, egyház romjaival.

64. *Ágosegyháza*, elp. falu, egyház romjaival, 1640 körül Kecskemét haszonbérelte.

65. *Majsa*, elp. falu, egyház romokkal, jelenleg népes város.

66. *Pálka* — elp. falu, köegyház romjaival, 1640-ben Kecskemét birta haszonbérben; 1577-ben lakta 24 gazda, 1594-ben még fenállott.

67. *Félegyháza*, elp. falu, köegyház romokkal, most igen népes város.

68. *Kömpöcz*, elp. falu.

69. *Matkó* — elp. falu, egyházromokkal.

70. *Kerekegyháza*, elp. falu, egy harmada köegyházának fenállott 1699-ben, s néhány évvel ez előtt hordatott szét. 1577-ben 40 g. lakta.

71. *Átokháza*, elp. falu, 1699-ben senki sem használta.

72. *Pálos*, elp. falu.

73. *Ülés*, elp. falu, 1699-ben a halasiak birták próbára.

74. *Zsana*, elp. falu, 1699-ben ezt is próbára birták a halasiak.

75. *Kökut*, elp. falu.

76. *Mérges*, elp. falu.

77. *Dorozsma*, elp. falu; most népes város.

78. *Mihálytelke* elp. falu.

IV. Hajdan kunságához tartoztak.

79. *Holdmezővásárhely*, hajdan nkunságához tartozott, falu, 1699-ben Bercsényi birta, régebben 150 g. lakta.

80. *Fejértó*, elp. falu, köegyház romjaival, ma is meg van az ugy nevezett templomhegy, e pusztát a halasiak lévái végvárbeli kapitány Hamar Istvántól vették meg, s most is birják.

81. *Fülzes*, elp. falu, egyháza alapjának árkai még 1699-ben látszottak, Hamartól vették s birják a halasiak.

82. *Balota*, elp. falu, Hamarianum.

83. *Taszlar*, elp. falu — köegyháza romjaival — Vatanum.

84. *Harka*, elp. falu, köegyháza romjaival, melyek felett közelebbi években egy kereszt emeltetett, Darvasianum.

85. *Baracs* — elp. falu, köegyházzal, Darvasianum.

86. *Bugacz*, puszta — Szeleianum.

87. *Akasztó*, elp. falu, egyház romokkal, Koháryanum.
 88. *Máreháza*, puszta, Koháryanum.
 89. *Tabel*, puszta, Vatayanum.
 90. *Szűcsi*, elp. falu, egyház romokkal — Vatayanum.
 91. *Kiskörös* — puszta falu, köegyházzal, Vatayanum,
 most város.
 92. *Kaskantyu* — puszta, Budayanum.
 93. *Sz. Imre*, elp. falu, köegyházának falai részben most
 is fenállanak, Földváryanum.

Végül az egyes jászkun községek egyénenkénti összeírásaiból hangzásuk után őskun maradványoknak tekintendő 145 régi kun családneveket összeállítva elősorolni nem leend érdektelen:

Agris.

Barany. Berecz. Barsony. Barat. Bota. Bását. Boricz. Bancsu. Barta. Buto. Borus. Bobos. Bernyer. Bacsa. Balla. Bordas. Bobak. Budas. Ban. Berla. Bak. Bersa. Baranga. Bako. Beuce. Bató. Besens. Bágy. Bredo. Barso. Bozas. Banga. Bikit. Bana. Bolyo. Boda. Berta.

Csodor. Csörghe. Csalló. Csepe. Compan. Csahó. Csukány. Csakó.

Dürvez. Dabag. Diso. Diko. Dosa. Daran. Dozmat.

Eördögh. Egris.

Foris. Farkas.

Gugh. Göder. Genge. Gondor. Gacz. Gomboj. Gutyás. Gemár. Gery. Gere. Gurdagh. Gyndi.

Haida. Hoio. Hatos.

Jorka. Jasz.

Kovasz. Kolos. Kalla. Kácsor. Kemenczei. Konya. Kötves. Kako. Kozma. Küczar. Kandó. Konack. Kunics. Kristen. Köntis. Kodorban. Karacs. Kuth. Kun. Kozár.

Lako.

Maik. Mosik. Misei. Mora. Moczár. Mazak. Mik. Matko. Már. Noborda.

Orszagh.

Pernez. Pernyer. Petes.

Radovany. Rigó.

Szayka. Szallaz. Szerecsen. Sari. Sisa. Sor. Szorad. Sas.

Szombath. Szike. Suba. Sado. Szana. Süles. Solymos. Szil.
Szatyor. Szeplech. Szakra.

Turos. Turzó. Takó. Tarus. Torma. Tereny. Tukacs.
Teriny. Tömesvári. Tegzes.

Vágó. Vira.

Zuhasz. Zancsó. Zakar.

Most már azon hazafias ohajtással, s a m. nemzeti Aca-
demiához intézett buzgó kérelemmel zárom be akaratom ellen
kissé hosszúra terjedt soraimat, hogy égető a szükség biztos
kútfőt nyitni hazánk török uralom alatti, eddig oly kevésbé
ösmeretes beltörténetéhez, nyissa meg ezt a rendelkezésére
álló segélyeszközök felhasználásával a m. Academia az által,
hogy egy országos deftert, török adózási lajstromot bármi
anyagi áldozattal megszerezve, hocsásson világ elébe, pedig
hogy ily defter létezik, kitetszik jeles hazánkfiai Kubinyi és
társai konstantinápolyi utazásokról tett jelentésükből, mely
szerint Süphi bej állami levéltár igazgatója megígérte, hogy
„Magyarország földállapotának a XVII-ik századbéli török ura-
lom alatti időből teljes leírását, egy nemét a catasternek“ a
m. academiával közölni fogja. De mikor? akkor, ha majd a
török állami levéltár rendezve lesz. De ez ismét mikor lesz?
Isten tudja, pedig addig csak nem maradhatunk így, mint je-
lenleg vagyunk, midőn hazánk török uralom alatti belviszo-
nyaira vonatkozó adatok körül jeles szorgalommal működő
Salamon, két Szilágyi, Ráth stb. csak homályban, setétben
tapogatóznak, egyes helyi adatokból, néhány fermán, adó-
nyugtából kéntelenek egy egész állami belszerkezetet, követ-
keztetéseket vonva, összeállítani, s a legmélyebb buvárlat, s
szigoru bírálat után sem nyerhetnek oly biztos történeti ala-
pot, mely az egésznek világos átnézetét tárná előnkbe.

Én is sulyosan éreztem fentebbi előadásomban a kezdet
nehézségeit, a kútfők csekély számát, magam érzem, látom s
tudom leginkább működésem hiányosságait, s csak hazám
iránti szeretetem lelkesített, hogy megküzdve a nehézség-
kel, tegyek anyit, megnyit tudtam s lehetett, ki többet tud,
tegyen többet, adjon jobbat, s hazánk története kivánt előha-
ladást fog nyerni.

A RÓMAIAK CSERÉPSINDELYEI.

Hencz Antal építésztől.

Tudjuk, hogy a római faltégla alakjára nézve nem igen különbözött jelenkori faltégláinktól, anyaga után pedig épen nem lehet annak eredetére bizton következtetni, mert ott hol alkalmas anyag készen találtatott, abból mindig egyenlő téglák készülhetett, míg viszont másutt a római téglák is silányabb minőségűek voltak. Így néhány téglatöredék, ha csak azon írás nincs, mi ritkán, valószínűleg csak minden ezredik téglán fordul elő, nem sok alapot nyújt valamely régi építmény korának meghatározására: ellenben egészen másként áll a dolog a római cserépsindellel, melynek legkisebb darabja is elárulja eredetét.

Sok helyen, hol római telepet senki nem gyanítana, találtak ily cseréptöredékek; ezek anyaga mindig a finom és tiszta piros terra sigillata, vastagságuk körülbelül egy hüvelyk, ha egész darabot találunk az négyzetes tábla alakú, két oldalán felhajtott egy hüvelyk magas peremmel, a táblák nagysága változó 18—30 hüvelyk. Ilyenmő egész cserepek azomban épülettöredékek közt alig találtak, mi nagyon természetes, ha meggondoljuk, hogy majd minden épület erőszakosan, legtöbbször tűz által pusztulván el, vékony cserepei összetöredeztek: találunk azomban ép cserepeket római sírokban, honnét sokan a régészek közül is azon balvéleményre jutottak, mintha ezen nagy cseréptáblák épen csak temetkezési czélokra készítettek volna; holott mi sem világosabb mint hogy a rómaiak, ezen házaik födésére készült táblákat épen alkalmasoknak találván, sírjaik alakítására is felhasználták: sőt valószínű hogy ugyanezen táblákból vízvezető csatornák is készültek. — A leirt táblákon kívül, léteztek még keskeny válu alakú, máj gerinczcserepeinkhez hasonló darabok, melyek töredékeit nem ugyan a sírokban, hol reájok szükség nem volt, hanem épülettöredékek közt a táblatöredékekkel vegyest lehet találni.

Lássuk már most mi módon alkalmaztatták a tárgyalt cserépsindelyek és milyen volt a római épületek födelye.

Egész korunkig a födélyszerkezet czélszerű alakítása képezi az építészet legnehezebb feladatát: nem csoda ha a legrégebbi korban e feladat megoldva nem lön: az egyiptomi templomok még födély nélkül épültek, s emlékszerű födélyszerkezetet elsöben a görögöknél találunk. Ők a minden finom munkára alkalmas márvánnyal födték templomaikat: a födélyszék fából készült, hasonló módon mint jelenkori födélyeink, csak-hogy sokkal laposabbra; az egyes szalufák közelebb állottak egymáshoz, és minden lécezés mellözttével közvetlen a szalufákra rakták nagy márvány födélytábláikat. A födély csekély meredeksége mellett ezen táblákat sem leszegezni, sem felakasztani nem kellett és saját sulyuknál fogva elég erősen állottak; hogy pedig a födély vízhatlan legyen, a felső tábla az alsót néhány hüvelyknyire födözte: s ott, hol két tábla oldalvást érintkezett, ezek mindegyike felálló szegélyvel lett ellátva. Így egyes csatornák támadtak a födélyorintól a csepegőig, csupán arról kellett még gondoskodni, hogy e csatornák közti keskeny nyíláson se hathasson be az eső; ezen czélra keskeny vályu alakú kövek borítottak a két szomszédos tábla egymás melletti peremei fölé. Megjegyzendő hogy ezen mód szerint csakis négyszegletes és elöl és hátul tűzfalal ellátott épületeket lehetett nehézség nélkül befödni s azért ezen korban igen ritkán találunk szabálytalan alkotásu épületeket.

Valószínűleg már a görögök ott hol márvány nem volt, vagy hol olcsóbban akartak építeni, a födélytáblákat cserépből is készítették. Még inkább tették ezt a rómaiak, kik a tégláégetést egyébkint is nagy tökélyre vitték: ők fáradságot nem kimélve az égetésre szánt agyagot, mindenkép előkészítették, tisztogatták, vegyítették, s mint máig is szokás, a cserepet sokkal nagyobb gondal égették mint tégláikat: így érték el azon egyforma színt és alkatot, mely a legkisebb cserépdarabban is nevöket örökíti.

Mikor szünt meg a tárgyalt födészmód, arról világos adataink nincsenek: hogy a római uralom letüntével az általuk ápolt mesterségek is hanyatlásnak indultak anyi bizonyos: de még valószínű, hogy már ök felismerték a nagy födélytáblák készítésének és alkalmazásának nehézségeit és lassankint

kisebb cserepeket készítvén, végre a román korszakot jellemző s Olaszthonban máig is szokásos apró hajtott cserepekeli fődésmódra tértek át.

A NAGYMARTONYI ÉS FRAKNÓI GRÓFOK.

Nagy Imrétől.

(Vége.)

A XIV-dik század második felében tehát, két Nagymartonyi Miklós élt, ugymint az egyik Lőrincz fia, s a másik Nagymartonyi Mihály unokája, megkülömböztetésül egyik magyarnak, a másik németnek hivatott, s olykor ezen nevezet fel is cseréltetett, u. m. Nagymartonyi Lőrincznek fia 1358-ban magyar mellék névvel illetetik (l. Fejér IX. 2. 707. l.), majd utóbb 1371-ben németnek hivatik (l. Fejér IX. 4. 353.) mi mindenestre nem kis zavart okoz. — Nagymartonyi Lőrincz fia Miklós Fraknón lakott és már ezen néven is hivatik Nyklas von Vorchtenau (Fej. IX. 4. 650 és 652 l.); — hü embere volt Albrecht osztrák hercegnek, s egy 1374-ki okmányban kijelenti, hogy ennek Fraknó várával s minden nemü tartományaival szolgálatjára áll, s csak I-ső Lajos királynak irányában fogadott semlegességet. (Fej. IX. 4. 650.)

Nagymartonyi Német Miklósnak fia Pál volt, — leánya pedig Johanna, Moriczhidai Simon bán fiának neje; Nagymartonyi Magyar Miklósnak is volt egy János nevű fia, a mint ez kitünik Fej. Cod. d. IX. 5. 280. l. közölt okmányból 1378-ik évről; ezen évben még Német Miklós élt, a másik Miklós azonban nem lehetett életben, mert egyedül fia említetik, a most idézett helyen; — ugyan a fennebbi okmányból kitünik hogy a Nagymartonyiak őseik szerzeményeit már ekkor pazarolni kezdték.

Eddigi családtani munkálatainkban ezen család N. martonyi Miklósnál megszakad. — Régi genealogiai munkálatainkban természetesen, Fejér által, — a cs. kir. titkos levéltárból közölt, — a Nagymartonyiakra vonatkozó okmányok

felel nem használtathattak, s így a hiányok menthetők; mégis Nagy Iván ur, — ki annyi gondot fordított legujabban megjelent genealogiai munkájára, — épen az oly kitünő férfiakkal bővelkedő, — történelmileg ismeretes, Nagymartoni családra vonatkozólag nem vizsgálta át, szokott pontosságával, okmánytárainkat; Nagy Iván ur a Nagymartonyi családról irt nemzékrendi czikkében mindjárt a bevezetésben Simon és Bertram grófokat a Dunán túl Nizsider táján (tehát Mosony megyében) telepíteti meg, — állítván hogy itt építették Bojot nevű várakat. Ráth Károly pedig a fent idézett helyen úgy adja elő megtelepedésüket, hogy az Esztergom megyében történt; — ezen ellenmondás Nagy Iván és Ráth közt lévén tisztába hozandó, a többire nézve nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy a fenebb általam Fejérből felhasznált adatok nehánya van csak Nagy Iván ur munkájában felvéve: — a mi kitünik az ezen adatok alapján, általam alább közzé teendő, úgy Nagy Iván ur által közölt családfa közti különbségből is. Csak néhányat említve — az mondatik hogy Pál orsz.birónak 1343 után nyoma nincs, pedig ott van 1346-ról tehát 3 évvel később. Fejérben IX. 1. 407 lapon említve Nagymartonyi Pál, midőn rokonaival osztozkodik. Továbbá, nem csak 1395-ik évről (Fej. IX. 2. 138 l.) említettnek Nagymartonyi Lőrincz és Miklósnak gyermekei, hanem 1354. 1355. 1358, s több években is (l. Fej. IX. 2. lap 311. 461. 707. lapokon közölt okmányokat) ezen okmányok szerint ugyan is N. M. Lőrincznek fia volt a német melléknevű Miklós, — N. M. Nykulnak (Miklós) fia volt pedig a magyar melléknevű Miklós, és még is Nagy Iván ur a helyett hogy a családfán ezen gyermekek nevét kitenne, Niklinnél üres helyet hágy, Lőrincznek fiául pedig Jánost teszi.

Nagy Iván ur Nmartonyi Lőrincznek Chornai melléknevet is ad, és pedig azon, Fejérben Tom. IX. vol. 2. 218 lapon közölt okmány alapján, melyből épen az ellenkező tűnik ki. Ez onnét eredhetett hogy azon időszakban midőn Nmartonyi Lőrincz élt, szinte élethen volt az Osl családból származó Imrének fia, hasonlókép Lőrincz; a Kanizsayak törzse, ki atyja lakhelyéről Chornáról, Csornai melléknevet is nyert, és így ezen egy keresztnévvel bíró történelmileg ne-

vezetes férfiak összetévesztetnek történet iróink által; Wagner és Lehoczky is genealogiai munkáikban a Kanizsai családot a Nmartonyi gróftól származtatják, mit maga Nagy Iván ur sem fogadott el a Kanizsai családról irt cikkében; — s ime utóbb mégis Nmartonyi Lőrinczet Csornainak nevezi, pedig Fejér által 1353-ról (IX. 2. 218.) közölt okmány tartalma ez: Lajos király előtt, Nagymartonyi Simon fiának Lőrincznek fia Miklós, egyrésről, Chornai Imre fiának Lőrincznek János és Benedek fiai másrésről, megjelenvén Nagymartonyi Miklós, nevezett Chornai Lőrincz fiainak Esztergom megyei javait 700 talentoméért zálogba adja; mely pénzt Nmartonyi Miklós a Lithván hadjárat és egyéb követségekeni költségek fedezésére fordított; — Ugyan ezen okmányban Nmartonyi Miklós, Chornai Lőrincz fiait „proximi velut fratres sui carissimi“ nevezi, Csornai Lőrincz neje vagy anyja e szerint Nmartonyi leány volt. Hogy a Nmartonyi grófok a Kanizsaiakkal rokonságban voltak, kitünik még egy 1355-ről Fej. Cod. dipl. IX. 2. 382. lapon közölt okmányból is, melyszerint a Kanizsaiak Nmartonyi Pál országbíró által Esztergomban hátra hagyott kőházhoz jogot tartának, ugyszinte 1357-ben történt közös ellenmondás is rokonságra mutat. (l. u. o. 609. lap.)

Lajos királynak ezen okmányában, a fenn nevezett egyezkedő feleknek — nehogy zavar támadjon, — még öreg atyjaik is megnevezvék, — Fejér rubruma azonban igen homályosan adja az okmány kivonatát, és mindenesetre zavart okozhat.

Állítja Nagy Iván ur még azt is, hogy Lőrincz, Miklós és Jánossal a család valószínűleg kihalt, szabadjon őt figyelemztetni Fej. Cod. dipl. IX. 5. 280. lapon közölt okmányra 1378-ról, melyben az áll „Comes Nikul de Nagymarton astantibus sibi Paulo filio Mgro Joanne suis, (igy) filio videlicet Comitis Nicul Hungari“ világos tehát ebből hogy mindkét Nagymartonyi Miklósnak maradtak gyermekei, t. i. Pál és János, kikről alább leendő szó.

Eddig haladtunk a Nmartoniak nemzedék rendében, mely eddig iróink előtt is ismeretes, azonban minthogy a Nmartonyi grófok a XIV. század második felén Fraknóra tettek át lakásukat, s ezen lakásuk után felvevék a „Comites

de Fraknó nevet, — történészeink elejték e kérdést, s nem fűzék össze s illetőleg odább, a még felszázadnál tovább élt fraknói grófokat, a Nmartonyi családdal.

Pedig ez, okmányaink alapján kétségtelen; — hogy már Nm. Lőrincz fia Miklós fraknóinak is hivatik, láttuk, — továbbá hogy magyar Nmartonyi Miklós fia János volt. Ez után ugy unoka testvére német Miklós fia Pál után füződött odább a család azonban már fraknói néven. Egy okmányt másoltam le a Soprony városi levéltárban (Lad. F. fasc. 1. Nro. 25.) melyet kiállítottak 1393-ban „ich graf Hanns, ich graf Pawl beyd ze den Vorchtenstein“ a fenn nevezett német és magyar Nm. Miklós fiai, kik ha már fraknói nevet vettek is fel, az okmányról függő pecséten — melyen egyfejű sas látható — ez áll (Sigillum Johan)nis Comitiss de Mestersdorf, maga e pecsét melyen még az ősi elnevezés használtatik, — elég tanúság arra, hogy a fraknói grófok a Nmartonyiaktól származnak.

Bővebb tanúságul azonban még a következők is szolgálnak: — 1360-ról egy okmány létezik az Ostffyak levéltárában, mely szerint Ostfi János pert folytatván egyik Nmartonyi gróf ellen, ez mint alperes így neveztetik az okmányban „Nikul filius Laurencii filij simonis de Frahtenau,“ ez az egy hely tudtomra, hol ezen 2-dik Simon, ki mindig Nmartonyi melléknévvel illetetik, fraknói melléknéven is hivatott; mi a fennebbiekre hogy t. i. a Nmartonyi grófok Fraknót is birták már a XIII-ik században, még bővebb bizonyítékot képez; — hasonlóképen az Ostffyak levéltárában, 1379-ről egy okmány létezik, melyben Jensul filius Nykkul de frackno emlittetik ez alatt János értendő, a magyar Miklósnak fia. *)

Egy Nikkel de Frachnó emlittetik még 1381-ből, ez Nm. Német Miklós volt, ki ellen az Ostffiak ősei pereltek Márcz helységbeni birtok iránt.

1387-ben Ostffy János Szerdahelyi (a mai Stettera) birtok iránt már fraknói Pált és Jánost inteti meg; — s így több okmányok léteznek az Ostffiak ltárában, melyek szerint Fraknói Pál, filius Nikkel grof de Fraknó fia volt, ennek fia

*) L. Hazai Okmánytár II. 137. lap.

szinte Pál, Miklós testvérevel egy 1400-ki okmányban említetik (l. Fej. X. 2. 809. l.)

1436-ban említetik egy Ostffy-féle okmányban fraknói gf. Vilmos a fenn nevezett János fia, az Ostffiak ekkor felső Höflain iránt pereltek a fraknói grófokkal.

Mely per azután hogy fraknói Pál 1437-ben meghalt, ennek leányai Margit és Valpurga ugy fraknói Vilmos ellen folytatott 1437-ben, utóbb egyedül a most nevezett leányok ellen 1438-ban.

Végre 1439-ben az Ostffiak oly módon egyeztek ki Pál özvegyével Annával, ugy ennek Pál fiával s Margit és Valpurga leányaival, hogy ezek 1600 frintot tartoztak fizetni a felső Höflainban rejlő Ostffyféle tulajdoni jogokért.

Fraknói Vilmos megemlítettik 1439-ben, valamint 1445-dik év után is, egész 1465-ig. Ezen Vilmosban és 4-ik Pálban a Nagymartonyi illetőleg a fraknói grófok férfi ága kihalt, legalább az előttem ismeretes adatok szerint nyomuk elveszett, mi onnét is következtethető hogy történelmünk ugy a XV-ik század közepéri okmányok szerint, Fraknó s a hozzátartozó javak Kismartonynyal együtt a XV. század közepén a Habsburgok kezére jutott, részint vétel útján, részint pedig Mátyás király által elzálogositva (l. Hunyadiak kora. 10. kötet. 155 és 226. lap.)

S most szabadjon a Nagymartonyi grófok következő nemzék rendét közzé tenni.

Nagymartonyi és fraknói grófok nemzedék rende.

N. N.

Tota Benedek herceg neje.	Bertrand, Bartolomeus latinus, nobilis de villa Mortun 1243. 1265. 1272. Öz- vegye N. N. elt még 1302-ben.	I. Symon (Comes miles de Aragonia 1223 stb. Győr megye főispánya 1234. † 1243.
------------------------------	--	---

N. N. leány Osl gróf neje 1272.	II. Simon, (Comes de Mar- tini 1285—1304.)	Mihály (Michael de Mortun 1285— 1304.)
------------------------------------	--	--

N. N. leány Kuchki Sándor ország- bíró neje.	I. Pál, (Paul v. Merteins- dorf) 1292— 1346. győri főispány, utóbb ország- bíró, neje Puchaimi Ágnes.	Lőrincz 1301—1341. Pankotai várnagy utóbb Za- rándi fő- ispány, neje Horsundor- fer Margit.	I. Miklós. (Niklín) 1301— 1325. neje Chejave Margit.	II. Ber- talan 1312 † 1320 †	And- rás (Eu- durl) † †	Dé- nes 1325 †
--	---	---	---	--	--	-------------------------

Bertalan 1342— 1346.	Katalin, István bán fiának Im- rének neje 1361.	II. Miklós (Nykel teu- tonicus de Nagymarton, in Frachnó) 1342—1381 Nikel de Frachno.	III. Miklós (Nikul Hun- garicus) 1332—1374.
----------------------------	---	--	--

II. Pál (Comes de frachno) neje 1387-ben Szent- györgyi gróf János leánya Anna 1378—1395.	Johanna 1378. Si- mon bán fi- ának János- nak neje.	János (Comes de frachnó) (Jeusul) 1378—1400, neje Osl Erzsébeth özvegy 1431.
--	---	--

III. Pál (groff de Frach- nouv 1395—1437. neje Pottendorfi Anna, öz- vegy 1437-ben.	IV. Miklós (Herr zu Vorchtenstein 1395—1400.	Vilmos † 1433— 1465. (groff de Frachnow.)
--	---	---

Margit. 1437—1447.	Valpurga 1437—1447.	V. Pál (posthumus) 1438. (puer) 1439. †
-----------------------	------------------------	--

Tisztelt történet kedvelő barátim körében 1864. május 21-kén fenebbi értekezésemet felolvastván, — utóbb u. m. azon évi junius 19-én költ levélben, t. Botka Tivadar ur a Nagymartonyi családra vonatkozólag két igen érdekes adattal szereztesztetett, az egyik ez:

„1437-ben Fraknói Vilmos mint felperes örökösödési pert indit az octavale bíróság előtt, Fraknói Pál özvegye és leányai Valpurga meg Margit ellen az okon: hogy Pál fiu nélkül elhalván, az általa bizonyos egyesség mellett birt Fraknó őt illeti. Itt ily genealogiát terjeszt elő a felperes (a magban szakadt Pálnak atya szinte Pál, Miklós fia volt, kinek atyja Lőrincz, kinek atyja Nagymartonyi Simon. A felperes Vilmosnak atyja János Miklósnak fia, Nyklinnek unokája, ki Nagymartonyi Mihálytól született. Ezen per sententionálisában érdekes passus ez: mivel az elnemetesedett Nagymartoniak több német oklevelet terjesztettek a bíróság elé) az octavale bíróság tagjai ekkor ezek voltak: György esztergami érsek, Kelemen győri, Mátyás váczai püspökök, Héderváry Lőrincz nádor és Báthory István országbiró, azokra ily észrevételt tesznek a birák: „licet quasdam literas privilegiales sigillis eorumdem condam Pauli et Vylhelmi ac aliarum personarum vallatas in ydiomate teutonicali scriptas — in Judicio exhibuerint, tamen — series earumdem praesentibus inseri propter polixitatem et ignota ydiomata obmissae sunt.“

A másik pedig a Nagymartonyi családnak

következőleg összeállított nemzedék rende.

N. N.			
Simon	Bertrand	Tota Benedek herczeg (dux) neje.	
Simon 1272. Bars vmegye főispánya		Mihály	
Lőrincz zarándi főispány	Pál országbiró 1299—1342.	Nyklin 1325.	Dénes 1325.
Miklós 1346.		Miklós 1346.	
Pál már de Frachnó neje N. Anna özv. 1438.		János	
Pál 1438-ban kiskoru, amteau †	Valpurga 1438.	Margit 1438.	Vilmos utolsó magban szakadt még 1466 előtt.

Sokkal inkább ismeretes levén előttem B. T. ur mint egyike legjelesebb történet és régiség buvárainknak, és történeti forrásaink összegyűjtésében egyik főtekintély, hogy sem állításában kételkedhetném; ennélfogva Totát és Bertrandot én is nemzékrendemben 1-ső Simon testvéréül tüntetém ki.

A különbség B. Tivadar ur és az én nemzedék rendem között az, hogy én a XV-ik század elején egész 1437-ig életben volt Nmartonyi Pált nem Miklós fiául, hanem unokájául jegyzem fel; ez állításom alapját leli egy 1400-ik évről Fejér Cod. dipl. X. 2. 809. s következő lapokon közölt okmányban; de kitünik ez B. T. által a császári udv. levéltárból 1437-ről velem közölt s fennebb olvasható okmány kivonatából is, a midőn 1437-ben az mondatik, hogy a magban szakadt Pálnak atyja szinte Pál volt, már pedig 1437-ben magban szakadt Pálnak nem vétethetett más, mint azon Pál, kinek Margit és Valpurga leányai voltak, mert ennek fia szinte Pál csak az 1438-ik évrőli okmányokban fordul elő, mint „Paulus puer“ s különben B. Tivadar ur szerint is ezen 4-ik Pál 1438-ban, életben lévén (azaz méhben hagyva, ezen évben születvén) 1437-ben költ octavale bíróság okmányában magban szakadottnak nem jelentethetett ki. *)

Szinte B. T. ur nemzedék rendéből tudjuk meg, hogy 2. Simon Bars vmegye főispánya volt 1272-ben, végre a menyinyiben nálam több családbeli tag, úgy a nők is előfordulnak, ez annak tulajdonitható, hogy B. Tivadar ur az 1437-ki octavale bíróság által kiadott okmány alapján csak a főágakról hozta le a nemzedék rendet — míg én az ismeretes okmányokban előforduló fiukat és nőket is megneveztem.

---

*) Azóta jutott kezeimhez Gamaufgyűjteményének V-ik kötete, melyben a Széchenyi-féle kézirat gyűjteményből közöltetik, Héderváry Lőrincz nádornak egy ítélet levele, mely szerint Fraknói Pál halála után Fraknói Vilmos az egész fraknói és kaboldi vár s tartozmányainak birtokába vissza helyeztetik, s az ítéletben a két ágnek egy fő ágbólí leszármazására nézve a nemzék rend következőleg soroltatik elő „praetactum Condam Paulum groff filium Pauli fily annotati Nicolai fily Laurency fily Simonis de Nogmorton, annotatum vero Vilhelmum Groff filium Johannis fily praetacti Nicolai fily Niklini fily Comitis Michaelis de eadem existere.“

U. i. Két éve elmúlt már hogy ezen czikk eleje megjelent a 97. s köv. lapokon; t. Botka Tivadar ur azt ujabban is figyelemre méltatván, a Nagymartonyi grófok családjáról a következő jegyzeteket volt szives velem közölni.

Imre király 1202-ben (Fejér II. 395. l.) Benedek Vajdának (kit később mint látni fogjuk, I-ső András király „Dux“-nak nevez) villam quandam, que vocatur Martini, melyet egykor a király atyja 3-ik Béla, a budai káptalantól pénzen vett, oda adományozza; még pedig „sub bulla aurea.“ Itt Martonnak szomszéd határai így neveztetnek: „villa volbrun, villa Mouruhe, villa Ketchuch, villa Pugym, Zolunta, Fines Austrie“ stb.

Ugyan Imre király 1202-ik évben, Benedek vajdának vitézségét és hű szolgálatait jutalmazni akarván, megerősíti azon lekötelezést, melylyel Benedek vajda Tota nevű nejének Marton és Bojót falukat jegybérül lekötötte; (Fejér III. 1. 317.) még pedig oly joggal ruháztatik fel a nevezett nő, hogy azon jószágokat rokoninak vagy idegeneknek elajándékozhatja, s eladhatja; azzal indokoltatván e királyi kegy „quia eadem domina relicta sua natali patria, cum illustri conjuge nostra Constantia Regina Hungariae, in servitio suo sedulo moratura advenerat.“ És mivel Imre Constantiát 1198-ban vette nőül és ez akkor jött az országba, tehát Tota is ez évben érkezett ide vele mint hajadon, négy év mulva válván Benedek vajdának házastársává.

„Benedek vajda, Korlátnok fia, kit 2-dik Endre már „Dux“-nak nevez, ezen király ellenében hűtlenségbe esvén, számkivetésbe küldetett, és minden jószágai elkoboztattak, el Marton és Bojót is, melyek nejének jegy ajándokul valának lekötve, következőre nem az ő hanem nejének tulajdonai valának. Ezen törvénytelenység ellenében, a királyhoz folyamodván, az hivei tanácsára is, a két falut Totának 1221-ben visszaadta, az 1202-ki fenebb jegyzett adomány alapján, melyet Endre király egész szövegében okmányába foglalt (Fejér III. 1. 316. l. s köv.) Ezen okmányból még azt is tanuljuk hogy Tota, miután Imre király halálával Constantia az országból távozott, Gertrud királyné — Endre neje — szolgálatába állott.

Marton és Bojót faluk tehát csak 1221. után adathattak

Tota által a vele jött testvéreinek Simon és Bertram grófnak. Az 1221-ki okmányból az is több mint valószínű, hogy Totának Benedek herczegtől nem voltak gyermekei. Hogy pedig Tota kezéből szállottak Marton és Bojot birtokok fivé-
reire, azt Kéza krónikájából és számtalan oklevelekből is lát-
hatni.

Kéza krónikája, melynek hitelességéről kételkedniünk nem lehet, majdnem egykoru dolgokról írva, így adja elő ezen család történetét és rokonsági viszonyait.

„Comitum vero Simonis et fratris ejus Michaelis (ezek kun László alatt éltek egyszerre Kéza Simonnal) generatio, qui Mertunsdorfarii nominantur (tehát már akkor Martont bir-
ták; a német név pedig a német vidék elnevezése után em-
litetik; csakugyan e család nagyon elnémetesedett, mert Fejér
Codexe szerint már a XIV-ik század elején és tolytán is,
számos német levelet és szerződést találunk tőle, — német
nőket vettek el, Bécsben is laktak stb.) diebus Regis Emerici
cum regina Constantia . . . . . introivit. (tehát 1198-ban)
Spanyol országi kalandjok szolgáltatóván menekülési okot.
Hogy pedig Totának Simon és Bertram testvérei jöttek ide,
hogy Bertrand magbanszakadt, és hogy a beköltöző Simonnak,
a kun László idejében élt 2-ik Simon és Mihály fiai voltak,
azt is Kézából tanuljuk „per Simonem patrem scilicet Comi-
tis Simonis et Michaelis et Bertramum patruelem (inkább pa-
truum mint alább kitetszik) ipsorum . . . . . Simon et Ber-
trandus . . . . . cum regina memorata primi adeunt in Pan-
noniam (tehát e szerint is 1198-ban) quorum quidem ingenui-
tatem expertus Rex Emericus letanter excepit, latisque et
amplis pheidis in diversis Hungarie partibus noscitur inve-
stisse . . . . . Adduxerat etiam Regina constantia cum ea so-
rorem Comitis Simonis et Bertrami (tehát Bertram is fivére
volt Totának) Totam nomine, tam formosam et pulcerrimam
quod eo tempore vix in mundo sibi similis haberetur, cui
quidem virgini Benedictus dux Conradi filius (II-ik Endre
magyarosítva Korlátnak nevezi) cum villa Mertinsdorf pro do-
tibus ex parte Emerici Regis, et Regine Constantie est con-
junctus.“ Ezek mind megegyeznek a fenebbi 1202. és 1221-ki
diplomák tartalmával.

„Hanem a Bojói (Esztergom megyei) birtokról Kéza mást mond, mint az 1202. és 1221-ik okmányok; mert azt mondja hogy azt Simon és Bertram szállásképen „in descensum“ kapták Imre királytól, holott az okmányok szerint Bojót birtokában is Tota 1202-től 1221-ig (az elkobzás idejét leszámítva) létezett, és így csak 1221. után juthatott az fivérei kezeibe, még pedig nem in descensum, hanem vagy ajándékkal (mi legvalószínűbb) vagy pénzüll. Erre nézve tehát Kéza tévedésben volt, hanem annyit bizonyít még is, hogy Bojót várát is e család bírta.

„Kéza vagy is Kun László idejében „villam martini“t Mertinsdorfnak hiták; és így más Márton falu lehetett az, mely iránt 1230-ban Ayan családja perbe fogta Simon grófot.“

Eddig Botka Tivadar ur, nem fejezhetem ki eléggé hálaamat szíves bizodalmaért, hogy utba igazítani sziveskedett; ámbár én e füzetek 99-ik lapján már nem mulasztám el megemlíteni azt, hogy mit tartanak krónikásaink a Nagymartonyi grófok őscinek beköltözéséről, s határozottan kijelentettem hogy Kéza és Turóczi „előadását kétségbe nem vonhatom“, azonban kitüzött célom szerint a Nagymartonyi grófok történetét és családi viszonyait *okmányok* alapján akartam összeállítani.

S most megvallom, hogy ha első tekintetre hibáztathatom is azért, hogy ott, hol okmányból meritett adataink nincsenek, a krónikákat, hogy csekély értekezésem még is egy egészet képezzen, nem használtam fel; a Nagymartonyi grófok történetét tehát ott kellett volna kezdenem midőn ezek — Kéza szerint — Imre király nejével 1198-ban hazánkba jövének.

Krónikásainknak hitelt kell adnunk, azonban feltétlen hitellel még sem ruházhatjuk fel őket. Ugy vélem itt van már ideje annak, hogy a történeten jelen előhaladott korában, most midőn levéltáraink megnyiltak, s az egykoru okmányokból mint valódi s egyedüli kutforrásból meritheti adatait a történész, ezen okmányok adataival krónikáink előadásait összehasonlitsuk, ezen alapból indultam én is, s az szolgáljon mentességül.

A Nagymartonyi grófok beköltözési idejére nézve lássuk, mit mondanak okmányaink: II. Endre király 1223-ban költ

okmányában e tárgyban így nyilatkozik: „fidelis noster Simon Comes, ab extrema gente profectus non necessitate, non alicujus inedia causa, sed solius nostrae benignitatis fama ab remotis regionibus scilicet de Aragonia ..... nos visitaturus accessit. *) Ugy-e bár ez okmány majdnem világosan azt tanúsítja hogy ezen Aragoniai Simon II-ik Endre király alatt tehát nem 1198-ban költözött hazánkba. — És ha mint Kéza állítja Tota testvére volt ezen Aragoniai Simonnak, valóban feltűnő hogy a midőn II-ik Endre király e nőt 1221-ben Marton és Bojot birtokában megerősíti, még is az állítólag már régen hazánkban levő férfi testvérei e nőnek meg nem említetnek, sőt ellenkezőleg ugyan II-ik Endre király most említett 1221-ki okmányának elején **) azt mondja ezen Tótáról „que relictis pridem quam plurimis suae praepaginis ingenuis patribus, fratribus, et cognatis cum . . . . Constantia Regina . . . . . veniens in Hungariam“ itt tehát világosan mondatik hogy testvéreit visszahagyta Tota midőn hazánkba jött. — És két helyen már ellenkezést találunk Endre okmányai és Kéza kronikái között, s így ha még is tévedtem, e tévedésem inkább megbocsátható, mert eltérő véleményem alapját találja a fenebbi okmányokban, melyekből köveztethető volt hogy Aragoniai Simon csak Endre király alatt, valószínűleg 1222. vagy 1223-ban jött be hazánkba.

Az időszámítás is némileg az én részemen látszott lenni.

Hogy az 1304-ben is még életben lévő Nagymartonyi Simon és Mihálynak atyja Aragoniai Simon volt, ezt nem csak Kézából tudjuk, de tanúsítja IV-ik Lászlónak egy okmánya is. ***) Már most ha tekintetbe vesszük hogy a krónikások szerint, a kalandos életük miatt Spanyolországból kiköltözött Simonnak s testvéreinek Bertrandnak kijövetelük alkalmával u. m. 1198-ban legalább is 25 éveseknek kellett lenniök, s így ha valószínű is, hogy 1242-ben a tatár futás alkalmával Esztergom oltalmazásakor már közel 70 éves korukban tűntették ki magukat ****) de máraz nem annyira valószínű hogy

*) Fejér III. 1. 393.

**) Fejér III. 1. 317.

***) Fejér V. 3. 259.

****) Fejér V. 1. 274. 1.

az 1198-ban hazánkba költözött Bertrand még Kun László alatt is életben lehessen. *) s a fiatal Osl gróf veje s még fiatalabb leánya örökségi illetősége felett a király tanácsosai előtt rendelkezessék, s hogy ugyan ezen Bertrand vagy Bertalan grófnak özvegye még 1302-ben is életben legyen. **)

És így ha mind ezen körülmények figyelembe vétetnek, nem csudálható, ha mindjárt feltétlenül nem hittem Kézának; hitelességét azonban kétségbe nem vontam, előadására hivatkoztam, hogy t. i. mikor mondja ő a Nagymartonyi grófok őseit beköltözötteknek; csak miután okmányilag más adatokra is találtam, hoztam fel külön nézetemet, melyet fenebb indokolni iparkodtam.

Hisz ime hogy Bojót vára mi módon jutott a Nagymartonyiak kezére, ebben Kéza is világos tévedésben látszik lenni; tévedhetett volna tehát Kéza másokban is.

Hogy Nagymarton ez időben mindég Merteinsdorfnak hivatott volna, ennek ellenkezőjét tanusítják Fejér Codexének következő helyei IV. 3. 301. 306. VII. 5. 467. V. 3. 375. stb., tehát bátor vagyok továbbra is állítani, hogy az ugyanott III. 2. 207. lapon említett Mortun birtok csak ugyan a mai Nagymarton volt, melyért Ayan fiai, Simon gróft 1230-ban pörben fogták; azonban tévedtem midőn azt állítám hogy ekkor jutott Simon gróf Nagymartony birtokába, mert Ayan fiai, ezen okmány szerint, a már birtokban levő Simon gróft fogták perbe. Eddig csak Kézánál találtam fel nyomát annak, hogy Simon gróf testvére Tota után jutott Nagymartony birtokába, okmányt még erről nem ismertem; azonban miután t. Botka Tivadar ur azt állítja hogy erről számos okmányok léteznek, ezt örömmel el kell ismernem. Ő bizonyosan a csász. titkos levéltárból ismeri ez adatokat, hol a Nagymartonyi család okmányai léteznek, bár valahára végképen hozzá férhetnénk ez okmányokhoz, ezek sokban felvilágosíthatnának bennünket.

*) Magyar tört. emlékek. Kubinyi. I. 139. l.

**) Fejér VIII. 1. 104.

A MARCZALTŐI RÉGI VÁRKASTÉLY S AZ UTOLSÓ MARCZALTŐYEK.

(Vége.)

Istvánt, ki utolsó férfit volt a Marczaltőy családból 1645-ik évben husvét utáni csötörtökön hosszú betegeskedés után élte 32-dik évében „amaz régi Marczaltőy Nemzetnek utolsó fogytára . . . . . marczaltői házánál minden sacramentumoknak üdvösséges vetele után Isten e világból kivévé.“¹⁾ Téved tehát t. Ráth Károly barátom, midőn Istvánt már 1634-ik évben meghaltnak állítja s hallgatva Mihályt hiszi, az utolsó férfi ágoni Marczaltőynek.²⁾

Marczaltőy Annát Thury Benedek pápai hadnagy birta nőül, mely évben vette őt el? bizton meg nem mondhatom; azonban azt hiszem, hogy már Miklós 1629-ben tett végrendeletében, Thury György régi kardját azért hagyta Anna leányának, mert Benedek már ekkor jegyben járt vele. A mily előzékeny volt azonban Miklós leendő vője irányában, ép oly kiméletlen volt a sógor sógora irányában. — Örült sógora halálán Thury uram és az eltemetéssel sem igen törődött, ugy annyira, hogy gersei Pethő Margit mint rokon³⁾ és kinél István nevelkedett is, meghallván egyedi udvarházánál nevezett István halálát s „hogy nem ugy fekszik halva a mint az ő rendi volna“⁴⁾ elindult Marczaltőre, lepedőket hozva magával, de nem bocsáttaték be. Ez okból 1645. május 5-én Jánosházáról ir Amade Lenártnak s kéri viseljen gondot a szegény rokon temetésére, hogy „ne lenne szegénynek mindnyájunk szegényére gyalázatos Temetése.“⁵⁾ A temetés nov. 19-ikén reggel Pápán „az Paterek egyházában“ történt meg, melyre Thury és neje Pápán november 5-kén kelt levelökkel

¹⁾ Marczaltői levéltár I. f. 6 cs. 101 sz.

²⁾ Győri tört. és rég. füzetek III. k. 154. l.

³⁾ Telekesi Török János hitvese.

⁴⁾ Marczaltői levéltár I. f. 6 cs. 106 sz.

⁵⁾ U. o.

Amade Lenárt vice-nádort nejével (Geczél Orsolya) együtt megjeleneni kérik. ¹⁾ Még a szertartásos temetés meg sem történt, a rossz sógor hozzá látott a zsákmányoláshoz, úgy annyira, hogy Amade Lénárt ezért őt megint, minek következtében Thury Pápán april 26-kán kelt levelében magát mentetgeti is Amade előtt. ²⁾

István halála után Amade Lenárt figyelmessé lett a Marczaltöy javakra s ir gersei Pethö Margitnak, hogy a Marczaltöy család leveleit küldené át neki; válaszul azonban azt nyéré, hogy a kért levelek őt évig, míg István nála nevelkedett, házánál voltak ugyan, azonban István távoztával a leveleket is magával vitte, hanem ugymond „hiszem mindeneket Thuri uram takart el a mit talált.“ Továbbá magát mentetgetve, ezeket írja „énnékem nem köllenek, mert semmi hasznokat nem is vehetném, csak viselhessem a magam Leveleinek gondját, felejtsem a más haszontalan Levelein kapdosni.“

A XVI-dik században a kisebb várak és kastélyok őrzetére tartott katonák „qui sub nomine et titulo servientium, a plerisque Magnatibus et Nobilibus in bonis suis habentur et qui ideo solum intertenentur, ut excursionibus suis ipsos Dominos lactent“ a békés lakosoknak igen sok aggodalmat, kárt okoztak, úgy annyira, hogy törvénykönyvünk tele van ily rabló-hajduk kipusztítására czélzó czikkekkal. ³⁾ Ily rabló-hajduk voltak a devecseriek, kiket illetőleg az 1635: 45 tcz. intézkedik és ugodiak is. Thury szinte a hajduk pusztító hatalmához folyamodott, nevezetesen sógora halálával tiz ugodí hajdut felfogadott, a marczaltői kastélyt az itt őrzött családi leveles ládával együtt erő hatalommal elfoglalta, kipusztította, az itt levő cselédséget részint összevagdaltatta, részint megsebesítettte. Amade Lenárt mint joggal bíró örökös, Marczaltöy Miklós 1629-iki végrendeletében ki is kötvén „ha az en Attyamfaj az Amadeiak kiket illet név szerént“ — a mar-

¹⁾ U. o. 107. sz.

²⁾ U. o. 101. sz. NB.

³⁾ 1557: 23. 1563: 23. 1574: 14. 1575: 13. 1595: 31. 1596: 23. 1597: 23. 24. 1599: 3. 1601: 27. 1602: 19. 1603: 11. 1604: 12. 1608: 20. 1609: 19. 1613: 22. 1618: 3. 1622: 39.

ezaltői kastély, a hozzá tartozó birtokok és jogok ily hatalmas elfoglalása ellen gróf Csáký Lászlóhoz, mint pápai főkapitányhoz folyamodott; ki azonban Thurýval egy hajóban evezve s az illető iratokat, mint hatalmas úr, ekkor már hihetőleg kézhöz kerítve, Amade Lenártnak Pápán május 17-én kelt levelében a Thurývali kibékélést ajánlja s a kastély elfoglaltatását így indokolja „azt részint Thurý uram instantiájára cselekedtem s rész szerint, hogy annak a passusnak gondviselése sött az egész Marczalnak nekünk is incumbál.“¹⁾ Így állván az ügy, Lenárt fia János Thurýtól Malomsok felét a malommal együtt haszonbérbe vette; azonban alig két hétig huzhatta a jövedelmet, mert Csáký — mint fön is említem — jó előre a családi okleveleket megszerezve, Ferdinánd királytól Marczaltót magszakadás czímén felkérte s maga biztosítására a nevezett birtokot a kastélylyal együtt ugodi hajdúival előre el is foglaltatta. Ferdinánd király Csáký gróf kérésére hajlott is és 1645-ik évi május 19-én Bécsben kelt adománylevelével a marczaltói romladozó kastélyt a vámmal, Marczaltó, Moha, Szentgyörgy, Guth, Balinka, Atya birtokokkal, a marczaltói tilos erdővel, úgy Malomsok fele, Sente (Győr m.), Gurtfalu és Lengyelfalu birtokokkal, miután Marczaltóy István magszakadtával a koronára szálltak, gr. Csáký Lászlónak és örököseinek adományozza.²⁾ Sietett a gróf a beiktatással és 1645-ik évi május 26-án teljesítette azt, azonban Amade Lenárt sabbato proximo ante Dominicam Exaudi a győri káptalan előtt a beiktatásnak ellenmond.³⁾ — Az ellenmondás semmi foganattal sem bírt, mert Csáký a nevezett birtokokat azért tovább használta, miért is Amade János gróf Eszterházy Miklós nádorhoz folyamodik. A nádor Csákýt a birtokok visszaengedésére Pozsonyból május 19-ikén föl is szólítja; Csáký azonban már ekkor erről mit sem akar tudni s a nádorhoz Pápáról május 26-án kelt czélzás teljes levelében következőleg ír: „Decima nona May Posonbul irt Ngd

¹⁾ Marczaltói levéltár I. f. 6. cs. 105. sz.

²⁾ U. o. I. f. 6. cs. 102. sz.

³⁾ U. o. I. f. 6. cs. 104. sz. győri káptalan levéltára Capsa G. 30 cs. 126. sz., — bevallási jegyzőkönyv IX k. 126. l.

Levelét tegnap vettem, s legelőször is követem Ngdat, hogy magam nem irhatok, mert harmad naptul fogvast, a gonosz sciatica miatt nehezen ülhetek és álhatok, s kérem azért is Ngdat, választételemel se bántodjék meg mint Biro. Amade Uramék helytelenül panaszolkodtak Ngdnak, mert én mint ez ideig láttya Isten semmi közömet az Marczaltői Kastélyhoz nem tartottam, sem el nem foglaltam, hanem Thuri Uram fogadott tiz Ugodi hajdut bele, kire hogy én is Consentialtam az helynek mivolta is kívánta. Az mi pedig az eö kglmek Amade Uramék successioját illeti, és hogy condivisionalisok legyenek a Joszagba azt tudtam én is ennek előtte némely beszédekhez képest, melljet bizon soha nem is vizgáltam, de tökéletesen elhiheti Ngod, oly távul vannak attul eö kegyelmek s csak oly atyafia volt szegén Marczaltői István mint énnékem, s láttom közel négyszáz esztendőös privilegiumokat, az Marczaltői familiának, azon néven kik successive cum pura statutione az utolsó deficiensik birták a Joszágot, — hanem ha arrul a Nevezetrül vehetnék valami Elimologiat, hogy az előtt egynehány száz esztendővel egy Omodeus Banfy Niger de Lyndva adta az Joszágnak nagyobb részét mint sajátját öttének Marczaltői Istvánnak, de hogy proprium nomen, es nem Amade familia s az előtt is voltak Marczaltőiek nyilván ki teczik. Clarum az is, hogy ha volt is valamikor a két familianak Attyafisága, magok közt is az Omodeiak anyira el ágoztanak cum toto Jure, hogy még tempore Elisabethae Reginae egyik az másik Joszágát per defectum seminis vissza kérte az Fiscus kezétül, hihető hogy Amadé vára is Joszágával az felső Magyar Országban, melyet jób részint most Ngod bir, ugy abalienáltotott, ha ez azaz familia, mennyivel inkább az Marczaltői familiához nem lévén successiojok, s talán inkább ahoz a Bánfy Familia szolhatna. Azt hiszem maga is alkalmasint vette volt esziben Amade Lenárd Uram, s azért kérte meg Joszágit ujjob Donatioval etiam in foemineum sexum, mellyet mint cselekedhetett, ha pari ratione reciproca successioja volt az Marczaltői familianok is az Amade Joszágban? hogy pedig most egy faluban eö kegyelme részt bir, ezen Marczaltői jószágban, de másutt sohol nem, lehet mint per injuriam, mint pedig per aliquam Collusionem ki

ezután nyilatkozik jobban ki, de bizonyos, hogy a prima Collatione, de totis et integris Bonis vannak az Marczaltői familiának privilegiumi, az minémü okos valo szegin ez az Ifju, a ki meg hala, egy néhány itt valo Atyafiait kínálta ezekkel az állapotokkal és alkalmatossággal, az mint most magok recognoscallyák hallucinálván nyavalyás maga élete és deffectusa felül. Látván azért én ezeket Amade János Uram tőlünk elmenetele után, s gyanoságot vévén mások is abbul, hogy eő kegyelme tsak akár mint is bele kívánkozik vala, a kastélyban ugyan alkalmas Cessiokkal is, hogy némelyek az kik inkább értették a dolgot, nyilván azzal kérkedtek, hogy föl kérhetik eő Felségétül, s kezemmel tapasztalván is az megirtt dolgokat, nem akartam incautussab lenni másnál a szomszedságban, alázotossan suplicáltam eő fölségének, hogy per deffectum Familiae Marczaltőianae méltotzassék eő Fölsége megadni, mellyet kegyelmesen meg is tselekedett eő Fölsége, és im ma akarjuk peragáltotni a Statutiot is. A mi az Thuri Uramal valo Beszédet, vagy Végzést illeti, az hiszem itt lett mi előttünk, nem tudván láttya Isten akkor a dolgot, s magammal is jött ide Gyórról Amade János Uram, de mivel Thuri Uramnak az Joszághoz semmi praetensioja nintsen az res Mobilisen, és valami Testamentumon kívül, az Kastély épülettyirül kiváltképpen csak ugy alkudtak meg egymással, hogy ad certum Terminum mindkét részrül tsendességben legyenek, s ha mi praetensiojok az eránt, liquidáltassanak bizonyos emberek előtt, kihez nékem semmi közöm, az mennyiben lehetne pedig, assecuratus az eránt, ha ugy talál-tatik, ratione aedificii Thuri Uram, s az kiket concernál-hatna; ebben vagyon azért conscientiose a dolog Nagysagos Uram, ki ha különben comprobaltatik Amade Uraméktól, s meg bizonyittyák az különböző és nagyobb igazságot, cum injuria birnia nem kívánom, s meg bötsülöm a sövént is a kertért, s jut eszemben az Nagyságod ditséretes Regéchi cse-lekedete is, egyéb eránt talán mi is hasonlóképpen nem va-gyunk idegen, sem alkalmatlan szolgálai Nsgdk, és az Nsgod gyermekinek az igazság uttyán, mit árt Pápának is az az szomszedság hiszem az Pápai Tó- is az Marczalban foly, ez okáért Marczaltő soha idegenye nem lészen Pápának,

kérem is Nagyságodat mint az igazságnak, s mint az Attyafiságnak uttyát fértesse ugy öszve, hogy egyfelöl se sértődjék meg; tudom leszen eö kegyelmeuktül is Informatioja Nagyságodnak, tartsa Isten Nagyságodat sokaig és egességben. Datum in Arce Papa 26-a Maj 1845. ¹⁾

Amade Lenárt látva, hogy ez uton nem sokra megy, családi levelek szerzéséhez látott s ilyeket Böösön junius 11-én kelt levele kíséretében fiától Jánostól, az ekkor Héflán mulató nádorhoz küld s felkéri öt, hogy ha más mód nem volna „ad sequestras manus adassa inkább az Jozságot s ezt ha lehet sokára ne halasztassa, mivel az aratás ideje is im előttünk, valami ez előtt abban a Jozságban volt Turi mind el vitette.“ ²⁾ — János atyja levelét junius 11-én kézbesité a nádornak, ki az eredeti okleveleket lemásoltatva, az ekkor Bécsben idözö Csákýhoz felküldení igérte. A nádor Héfláról junius 15-kén Amade Lenártnak felel s következőleg vigasztala „Megírák néki hogy cedálljon az Contradictionak s megerezstenc a Jozságot kegyelmednek, más szokott uton keresse és proponálja praetensioját, mert ha nem más modot kell a dologban keresnie, vagy pedig producallya ö is azokat, az nála lévő leveleket, a kikbül eö kegyelme biroskodik, hogy ne volna Igassága kegyelmeteknek hozzá? és hogy avval ne is késsék, Sequestrumra nem örönest botsátkoznám, mert az is üdö haladékkal lészen; hanem fel találom én az uttyát a mint kezébe adjam én kegyelmeteknek, hadd lássam csak mit felel levelemre.“ ³⁾ A hatalmas nádor ekkori közbenjárása úgy látszik használt is a jogos igényü Amadeknak, mert Csáký a levelek felmutatását igérte, bár azokat sem Nagyszombatba sem Pozsonyba a kitüzött időre fel nem hozta, de — hihetőleg belátva törvénytelen eljárását — Amade Jánossal a kérdéses birtokokra nézve egyezkedni kezd, a birtokért nyolcezer forintot követel, mely összeg azonban „Ersek Uram eö Nagysága Instantiájára“ ⁴⁾ hét ezerre szállittatik le. — Kitüzetik az idő a mikor János a pénzt Pápára viendi, ki

¹⁾ Marczaltói levéltár I f. 6 cs. 105 sz.

²⁾ U. o. I f. 6 cs. 101 sz.

³⁾ U. o. I f. 6 cs. 105 sz.

⁴⁾ U. o. I f. 6 cs. 106 sz.

el is vitte, ekkor azonban Csáký újból tulságos követelésekkel lépett elő és János 1646. évi június 25-ikén Pápáról panaszkodva ezeket írja atyjának: „Szolgálok Kegyelmednek. Itt Uram én csak nem úgy vagyok mint az Commissáriusok Tokajban, — Conditioi ezek Csáký Uramnak. Első. Mivel Méltósága ellen vagyok, ne kívánnyuk hogy azt írja: látván igazságunkat, — s motus pietate, atta vissza joszágunkat. 2-dik Cedál Jussának es Leveleinket visszaadja, de az Donatit magánál tartya olly okkal, ha én deficalok in sexu Masculino cõ rea s maradékira szállyon a Joszág. 3-dik. Pro recognitione Domini az Csajtorja pusztát, engedjem kezéhez, kit most Thuri bir arendaban. 4-ik. Thurinak engedjem szent Györgyöt, Mohát es eo facto csak 2000 forint defalcaltossék a Szalatinai Joszágban, de mégis oda engedjem kis Szalatinának felit, az 2000 forint, Szent Györgyért, Moháért maradjon ide. 5-dik. Eõ semmi Fassioval ne tartozzék. 6-dik. Feleségem mint magam vallyam a Szalatinai Relaxatit. 7-ik. Thurival oly szomszédtságos képpen éllyek, mint az előbbeni possessorok — de eõ felöle semmi kérdés nintsem más képpen.“¹⁾ Az egyezés jly feltételek mellett ez alkalommal sem jövéen létre, Amade Lenárt elhatározta ügyét az országgyűlés elé terjeszteni s már el is készíté kérelmét, hogy az országgyűlés „ilyen nagy hatalmaskodásokat remedeállyon és találjon modot, hogy mind Leveleink, mind Joszágunk, annak eddig való haszna kezünkhöz juthasson, és ilyen országunk Törvényét és Nemesi Szabadságunk rontói régi Országunk végezett Törvénye szerint büntetessenek.“²⁾ — Csáký Amadenak ezen szándokáról értesülvén, 1646-ik évi october 13-án Pozsonyban a királyi személynök előtt a marcaltői romladozó kastélyt, vámot, tilos erdöt, Marcaltö, Moha, Szentgyörgy, Guth, Baliuka, Atya, Malomsok, Szente, Gurtfalu, Lengyelfalu birtokokat hétezer magyar forintért Amade Jánosnak, nejjének Eszterházý Juditnak és utódainak visszabocsátja, minden az Amade családot illető s jelenleg kezeinél levő iratokat visszaad.³⁾ — Az ősi birtokok így az illető örökösök

¹⁾ Marcaltői levéltár u. o. I f. 6 cs. 106 sz. NB.

²⁾ U. o. I f. 6 cs. 106 sz.

³⁾ U. o. I f. 6 cs. 107 sz.

kezére jutván, nem soká késett Amade János, hogy ezekre új adománylevelet nyerjen, mert már 1650-ik évi április 15-én Bécsben Ferdinánd király a marczaltői romladozó kastélyt, vámot, tilos erdőt, Marczaltő, Moha, Szentgyörgy, Esztergár, Vepsen (Lepsény), Chaytoria, Guth, Balinka, Atya, Szentkirály, Eörkén, Malomsok, Szente, Gurthfalu, Lengyelfalu, Feribakonya, Chor birtokokat, úgy Böös és Várkonyt ¹⁾ is új adomány czimen Amade Jánosnak és mind két nemű utódainak adományozza, ²⁾ meghagyva az esztergomi székes káptalannak, hogy a beiktatást annak módja és rendje szerint teljesítse. Nevezett káptalan a nyert királyi parancs folytán Szapáry Péter királyi jegyzőt és Adaczi Jakab komáromi főesperest és kanonokot küldé ki a beiktatás foganatosítására, kik 1651-ik évi mártius 25-én a marczaltői kastélyban megjelentek s a meghívott szomszédok jelenlétében Amade Jánost a nevezett kastély és tartozékaiba bevezették; minék azonban Cziráky Ádám nevében Czuppi Gergely ellenmond s ez okból a királyi curiára idéztetik. Mártius 26-án Malomsokon történt meg a beiktatás minden ellenmondás nélkül, a többi birtokra töröktől félelem miatt nem mehetvén, ezt is a marczaltői kastélyban teljesíték.

Cziráki Ádám ellenmond ugyan a marczaltői birtok iktatásakor, de úgy látszik ennek daczára is birtoklásában maradtak Amade János özvegye Eszterházi Judit s fia Ádám. 1652. június 5-kén Tolnai János, neje Cziráki Susánna nevében tiltakozik a marczaltői kastély és tartozékai iránt, de később egyezsége léptek a felek, mert Cziráki Ádám diensfalvi kastélyából 1660. január 18-dikán Eszterházi Juditot felhívja „hogy Szent Pál fordulasa napian, az Ezer Tallert az marczalteoui Jozsághoz való praetensiomat kegd megh adgia.“

1655—1685. Bornemisza Miklós volt a marczaltői tisztartó s a kastély jövedelme volt Moha és Szentgyörgytől 200 frt., két skarlát szőnyeg, két pár bagariával bélelt karmazsin csizma, 12 frt. malombér. — Atya, Gút és Balinkától a csurgaiak egy skarlat szőnyeget s egy pár karmazsin

¹⁾ 1630 május 25-kén már kapott Böös és Várkonyra Amade Lenárt új adomány levelet.

²⁾ U. o. I f. 6 cs. 108 sz.

csizmát, Esztergár harmad részeért a dudariak 5 forintot fizettek. Marczaltő és Malomsok szolgálatokat teljesítettek.

1683-dik évben men-levélről nem gondoskodván a tisztartó, a török e kastélyt is elpusztítá; ugyanekkor egy a se-regtől elmaradt tatár Malomsokon rabolt s a falu ládáját feltörni akarta, de a malomsokiak le lötték s fejét a kastélynál levő vám karóra tüzték fel.

Ez időtől óta a kastély elhagyatva lön sőt csakhamar a mostani kastély építéséhez fogván Amade Ádám és Antal, akkori tisztartójok Boleman Miklós a kastély köveit és tégláit ide használtatta fel.

1701-ben fent volt még e kastély emléke a nép között s ez évi april 24 és 29-én tanuk hallgattatnak ki az iránt, ha valjon a kengyeles halászó viz a marczaltői kastély határában van-e? 1760-ban Káloczi István tisztartó a marczaltői várnál levő vizet Kaczler Ignácznak adja 3 forintért halászatra bérbe, de miből Kaczler eltiltatik. — 1772. junius 12-kén Marczaltő és a két Kesző közt határozás történvén a marczaltői vár árok erre említettik. — Ezek szerint tehát nem ment feledésbe e kastély hol léte, sőt még jelen századunkban nagyméltóságú gr. Amade Antal a keszőiekkal határ viszályban lévén, 1813. junius 12-én kelt s ez ügyet érdeklő nyilatkozatában, a többek közt ezeket írja „partim ad ipsa antiquae arcis Marczalthéo Rudera.“

A kastély környéke mocsár volt, úgy hogy a fenebbi 1772-ki határjárás szerint a vár-keszőiek a marczaltői templomhoz hajón jártak s mint a most élők is beszélnek, Pauer György és Veisz György mostani kertjeik helyén szoktak kikötni. Később azonban a mocsár kiszáradt s e térséget az uraság a marczaltői lakosoknak, nevezetesen a Horvát családnak, adta ki haszonbérbe, mely azután a Rába kiáradásai ellen füz- és nyárfával ültette be, — ily ujabbkori ültetés alkalmával akadt a kastély nyomaira a ma is élő Horvát István s fel is akarta ásni; de az akkori tisztartók által e szándokában gátolva lett. 1860-ban azonban Marczaltőn is létrejött a tagosztály s az ez évi oct. 27-én kelt urbéri egyezés 1. p. szerint e terület a lakosoknak adatott át. A lakosok magok közt e berkes területet felosztották s a kastély

helye Pauer György, Veisz György, Veisz Antal, Horváth József és Kovács Józsefnek jutott, e két utóbbi azonban illetékét Kovács Mihály és Nagy Józseffel cserélte el. A mint ez említett lakosok új birtokukat átvették, az ásást is elkezdték, mely t. Ráth barátom tudomására jutván a helyszínére sietett és találta az érdekes magyar feliratu téglákat is.

Véghely Dezső.

KORONAÖREINK 1526-BAN.

(Felolvasatott 1865-ben a dunántúli történetkedvelőknek Csepén, Komárom-megyében, tartott összegyűlésén.)

Nyomasztó fájdalom fut végig ereinken, valahányszor az 1526-ik évet említeni halljuk, ezen végzetteljes évet, mely annyi veszélyt, következéseiben annyi átkot és vizsályt hozott szejény hazánkra.

Ezen évről, a Kisfaludy családnak Répczelakon őrzött levéltárából, különösen két igen érdekes okmány közöltetett velünk, egyikét Véghelyi Dezső barátom másolta le, a másika lemásolás végett legközelebbi összejevételünk alkalmával nekem jutott.

Ezen okmányok szinte porszemet képeznek történelmünk épületében, már csak azért is, de különösen azon oknál fogva, hogy azok hazánk szent ereklyéjére a koronára, s annak öreire vonatkoznak, érdekességük kétszerezve van.

Nem szabad említetlenül és érintetlenül hagynunk a legcsekélyebb adatot sem, mely első királyunk e szent emlékére vonatkozik; a történet-írónak kötelességében áll mindent felkutatni, s nekünk, kik olykor szerencsésb magán összeköttetéseink folytán kutatásaink közt ily okmányokról tudomást nyerünk, kötelességünkben áll történetíróinkat, tudósainkat azokra figyelmeztetni.

Hazánk törvénykönyvében, a korona őrzéséről legelsőben I-ső Mátyás király 1464-iki törvényének 2. cikke rendelkezik. II-ik Ulászló királynak 1490-ben letett királyi esküjében, ugy az 1492-ki 3-dik t.cikkben megemlítve találjuk,

hogy a korona őrhelye már régtől fogva Visegrád volt, és hogy korona-örökül mindig világi főurak voltak választandók; (lásd 1498. 25. t. cz. 1500. 23. t. cz.)

Epen ez utóbbi törvényezikkek alkalmazására vonatkozik az általam alább közlendő első okmány.

Hazánk történelméből tudjuk, ismerjük a fényt, a hatalmat, mely a két utolsó Budán lakott magyar király, a Jagellok alatt, ama hatalmas olygarchakat a Szapolyaiakat környezte, ezek nem csak hogy a legszebb, leggazdagabb urdalmak birtokába jutottak, hanem nyitva álltak előttük hazánk első tisztségei is.

Igy említi őket az általam alább közlendett első okmány.

Atyjának, a hatalmas és büszke Szapolyay Istvánnak a királyi trón utáni vágyaiban örököse, Szapolyay János, a mellett, hogy mint Erdélyi vajda és Szepes vármegyének örökös főispánya, amugy is az ország egyik főtisztviselője volt, az ország rendeinél még kitudá azt is eszközölni, hogy a visegrádi vár, az abban lévő koronával együtt, ő reá, és testvére Szapolyay György örizetére bizassék.

Általában végzeteljes ama rendeltetés, mit a sors keze hazánk eseményeiben, a Szapolyay családra bizott; míg az atya a hatalmas olygarcha Szapolyay István, a gyenge Ulászló királynak megválasztatásában, s így a honnak, a virágzó Mátyás korszak után, lassankénti erkölcsi megsemmítésében egyik főtényező volt, — addig fiáról Szapolyay Jánosról nem fojthatjuk el azon hitünket, hogy ha nem késedelmeskedik, a költő szavaival élve, nem lett volna „nemzeti nagy létünk gyásztemetője Mohács.“

Bocsánat e kitérésért, némileg tárgyunkhoz tartozik e gyászos korszak felemlítése, mert annak egyik fő szereplője, Szapolyay János, mint okmányunkból látandjuk, a királyi korona egyik őre volt; érdekében állván az atyai hagyomány-nál fogva, hogy ezen szent ereklye, mely az atya által keblébe oltott vágyai folytán, az ő fejét is egykor övedzendeni fogja, keze alól ki ne sikamolják.

De lássuk már okmányinkat. Az elsőnek tartalma ez:

Ego Nicolaus Ladonŷ et Stephanus Zenthiwani in Nominibus Spectabilium et Magnificorum dominorum meorum (igy)

graciosorum Johannis de Zapolya comitis perpetue (igy) terre Zepusiensis ac Wayuode transiluanensis et Georgy de Zapolya comitum perpetuum (igy) terre Zepusiensis Castellanus castrj Wysegradiensis Recognosco et tenore presencium Notum facio Quibus expedit vniuersis. Quod ex quo ydem domini mei graciosissimi Joannes et Georgius comites castrum hoc Wysegradiense et Sacram huius Regni Hungarie coronam de voluntate Regie maiestatis et tocius Regni cum Spectabili et Magnifico domino petro de pereen comite perpetue abawariensis etc. pariter et conmuniter tenent meque et Stephanum Zethivani ydem domini mej Joannes et Georgius comites in castellanis eiusdem castrj et custodiam ipsius sacri (?) corone prefecerunt et deputauerunt velintque vt Ego eundem dominum petrum comitem de observanda sibi fidelitate certum et securum Reddam. obhoc promisi eidem et promitto sub fide mea cristiana, et sub honore et humanitate meis. Juroque ad Sancta dej ewangelia et per deum viuum et Gloriosam Virginem Mariam omnesque sanctos. Quod in custodia et conseruacione eorundem castrj et sacre corone eidem domino petro comitj. Et si cum mori aut fortuna aduersa quod deus auertat opprimi contingat Reuerendissimo domino Francisco de eadem pereen Episcopo Varadiensi ac comiti perpetuo Similiter abawariensis fratre eiusdem domini petrj comitis directe et precise eandem fidelitatem seruabo qua dominis meis Johannj comitis similiter perpetue terre Zepusiensis etc. et Georgio comitibus sum obligatus et quod in hac parte nil plus neque magis eisdem dominis meis Johannj et Georgio comitibus quam ipsi domino petro comiti ac domino Francisco fratri eiusdem obligatus et astrictus esse volo. Item quod ipsum dominum petrum Comitem et consequenter in casu premissog. (graciosum) *) fratrem eiusdem eorundemque castellanum presentem et futurum et ad eos pertinentes aliquo ingenio arte dolo vt fraude palam et occulte directe vel indirecte nil omnino in facto ipsius castrj et corone attentabo vel attentari faciam. Quod coronam ipsam de loco (custodie . . . in) castro Wysegradiensi pefatj domini mei Joannes et Georgius comites cum eodem domino petro comite reposuerunt absque

*) Talán inkább germanum, vagy generosum (?)

Rr.

scitu Requisitione et Expressa liberaque voluntate et consensu eiusdem domini petrj comitis et in casu premissis quoque fratris eciam ad Requisitiones et proprias commissiones dictorum dominorum meorum Johanni et Georgy comitum nunquam removebo aut alio asportabo vel cuipiam viventj in mundo assignabo nec manus meas apponam vel apponi faciam aut quitquid aliud de ea queuis via excogitata attemptabo vel attentari faciam. Item dum et quodocunque Idem dominus petrus comes aut cum eiusdem voluntate vel ipsius domini mej gratiosissimi Spectabilis et Magnificus dominus Georgius de Zapolya comes perpetuus terre Zepusiensis vel dominus franciscus frater antefati domini petrj comitis ad dictum castrum Wÿssegradiensem (?) ingredi ac intrare voluerint etiam absque presencia domini mej domini Waywode cum tot et tantis hominibus ac familiaribus suis quot et quibus sibi necessarium ac beneplacitum videbitur intromittendo receptis tamen per me ab eisdem hominibus primum iuramentis realibus. Quod quamdiu in isto castro perseuerabunt, Ea fidelitate eaque constantia et humanitate prefato domino meo domino Vayde (igy) deinde eius fratri domino Georgio si ipsum mori contingat seruiant et obsequenter qua precise prelibato domino petro et ipso decedente domino francisco eius fratri seruiunt et seruire tenentur. Nec quitquam mali aduersus eundem dominum meum vel ipso mortuo dictum dominum Georgium comitem eius fratrem, vel etiam me machinabuntur et attentabuntur Imo si cum litteris sigillo et circographo ipsius domini petrj comitis consignatis aliqui famuli vel homines sui necessitatis tempore advenerint Juramento premissis ab eisdem pariter primum recepto ad dictum castrum Wÿssegradiensem (?) simili modo intromittere curabo et immittam et premissa etiam domini mej (igy) obseruanda esse intelligo et promitto. Generaliter vero nil tale in negotio dicti castri et corone faciam Quod honorem eiusdem domini Petrj et sui fratris aliquo modo offendere aut ipsius displicendo dampnum aut periculum aut scandalum generare possit. Que eciam sub premissa fide mea cristiana, et sub amissione honoris humanitatisque mee ac incursiones nominis traditoris ac perpetue infamie et periurie. Etiam domino petro et eius fratri

obseruare Juro et promitto. Incuius rei memoriam et testimonium nostras presentes nostro sigillo attentico signatas dedimus litteras. Datum in castro Wÿssegradiensi in festo apollonie Virginis. 1526.

Ládonyi Miklós, okmányunk szerint a Szapolyaiak embere, ezek várnagya, és a koronaörtségben helyettesök volt Visegrádon; ez okból a másik koronaőr, a hatalmas Perényi Imre nádornak fia Perényi Péter, nem bizva meg a csak a Szapolyaiaknak lekötelezett Ládonyi Miklós hűségében, szűkségesnek tartá okmányunk szerint a korona és Visegrád várának hű megőrzésére nézve, Ládonyi Miklóst esküvel, a maga részére is leköteleztetni.

Zenthiványi István, az okmányban említett várnagy, nézetem szerint, Perényi helyettesse lehetett Visegrádon.

Ugy lászik, hogy az ország rendei által megválasztott koronaörök, ismét magok helyett akkorona-öröket választottak és rendelték a korona őrzése helyére; nem tartva meg a törvény rendeletét, mely őket személyes őrzésre kötelezé.

Ily akkorona-örök voltak tehát Ládonyi Miklós és Zenthiványi István, 1526. Apollonia napján. — Utóbb azonban már hárman voltak mint a következő okmány tanusítja :

Commissio propria domini Regis

Nos Joannes dei gracia Rex Hungarie Dalmacie et Croacie etc Memorie commendamus per presentes Quod fideles nostri Egregy Nicolaus Ladony, Stephanus de Zenth Iwan, et Paulus kewer de Chymor Castellani Castri nostri Wÿssegradiensis, videntes et considerantes tempus hoc periculosissimum, quo Cesar Thurcarum Regnum hoc nostrum omnibus viribus suis et potencia inuasit, ac Serenissimum condam dominum Ludouicum Regem fere cum omni Nobilitate et Regno hoc nostre profligauit, et Budensem pesthiensem, aliasque plurimas Ciuitates Oppida et villas circa Danubium adiacentes longe lateque non minus incendio quam ferro deuastauit, volentes igitur ydem Castellani nostri in Conseruacione Sacre Corone nostre nobis et Regno nostro fideliter seruire ne eidem Corone nostre aliquod periculum, quod deus auertat, vel ex hoc Regno educio contingeret, Eandem Sacram Coronam nostram simul cum vniuersis instrumentis Rebusque et litteris

ac alijs ornamentis, penes ipsam Coronam nostram in ipso Castro nostro Wysegradiensi locatis et repositis ad loca tuciora de eodem Castro nostro Wysegradiensi exportassent et intacte conseruassent, Quam quidem Sacram Coronam cum prescriptis omnibus instrumentis, litteris, Rebusque, et ornamentis, ac alijs attinencijs fideliter custoditam atque Castrum ipsum Wysegradiense Maiestati nostre integre iuxta eorum fidem et honorem reddidissent et resignassent, immo reddiderunt et resignarunt, Super qua tandem resignacione et restitutione tam ipsius Castri nostri Wysegradiensis quam dicte Corone nostre eosdem Nicolaum Ladony, et Stephanum Zenth Ivany, ac Paulum Kewer quittos et expeditos reddimus et commisimus, Immo reddimus et committimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante, Datum Strigony in festo Beate Barbare, virginis, Anno domini Millesimo Quingentesimo vigesimo sexto.

Az első, és ezen okmányunk költe közt, zajlott le hazánkon a mohácsi vész nap, a kiseded Csele patak e közbenlön királyi nagy temetővé. A trónon most Szapolyai János ült; az év első felében még koronaőr és királyi alattvaló. — Ismerjük történelmünkből János király koronáztatásának menetét, elég körülményesen írja le azt, a többek közt Jászay Pál is, „A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után“ I. köt. 168 lap. A korona tehát ekkor Visegrádról Székesfehérvárra vitetett, hogy vele Szapolyai János megkoronáztathassék.

Mint koronaőrt, Jászay idézett helyen a 171 lapon szintén Perényi Pétert említi, ki a koronázás után, a koronát kezéhez vette s bizonyosan ekkor már János király ellenében, hűtlen terveket forralva, a koronát birtokából ki nem adta, és nem bizta azt az előbbi alkronaőrökre. Ezek tehát, hogy minden felelet terhe alól megmeneküljenek. János király által, az utóbbi okmányban, magukat megnyugtatták, hogy a koronát Visegrád várával együtt a király kezére átszolgáltatták.

A koronáról irt több értekezéseket átlapozva, azok a mohácsi vész előtti 1526-ki koronaőrökről hallgatnak. Lehoczky Stenmatographiája 2-ik kötetében 1504-ről említi Szapolyay Jánost mint koronaőrt, mi alapon nem tudható. Ga-

rádytól olvasható szinte egy értekezés, a korona történelméről a „Hazánk“ 1-ső kötetében 439. s köv. lapokon, hol a többek közt a 450. lapon az mondatik, hogy a korona a mohácsi vészkor Perényi Péter kezén volt, s az szolgáltatta át Zápolya hiveinek a koronát; második okmányunk ennek ellenkezőjét tanúsítja; e szerint a mohácsi vészkor a korona Ládonyi Miklós, és a másik két várnagy kezén volt, s ezek szolgáltatták azt át Szapolyaynak.

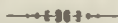
Az utóbb költ, ezen 1526-ki okmányunkban a történelemre vonatkozó, más több érdekes adatok is foglaltatnak, melyekről bővebben értekezni czélomon túl terjed; csak szabad legyen azon kérdést intéznem az illetőkhöz, meg vannak-e még az okmányunkban említett irományok a korona tartozékai közt? Ugy szinte nem tarthatom vissza azon megjegyzésemet sem, hogy utóbbi okmányunkban lovagiatlan kifejezés volt az János királytól, hogy a török a szerencsétlen Lajos királyt az ország összes nemességével megfutamtatta, megverte; ha való is volt ez, a mohácsi ütközetkor a távolban kényelmesen veszteglő Szapolyaytól mint későbbi királytól, a hősi halállal kimult ország fő nemessége, ezen vitézségüket elismerő nyilatkozatot is érdemelt volna.

Hátra volna még, hogy az akkoronaörök személyéről szóljak; nincs kétségem, hogy Zenthiványi István egyik őse volt a ma is virágzó Szentiványi családnak, a Csimori Kövérek családja ismeretlen előttem; a Ládonyiakról azonban, mint eredeti Soprony megyei családról, legyen szabad egy kissé bővebben értekezniem.

A Ládonyi földtért (terra Ladon) Sopron megyében, az árpádi korszakban a mai nemes és pór Ládonyi Tompaházi és Berekaljai helységek határai képezték, azt nagy részben várjobbágyok lakták, kiknek fő törzsét képezték a fenebbi okmányban említett Ládonyi Miklós ősei.

A várrendszer megszűnte után, midőn az előbbi várjobbágyok hazánk köz nemesei közé soroztattak, nagy Lajos királyunk alatt a Ládonyiak törzséből kitünőbb szerepet viselt Miklós, nagy Lajos király titkos pecsét őre; ki a haza és trón irányában tanúsított érdemeiért, 1373-ban, a király által, Tétény Pest megyei helységgel lön jutalmazva, mint ez

a Kisfaludy családnál lévő eredete adomány-leveléből kitünik; ezen Miklósnak egyik rokonától Ládonyi Simontól (élt a XV-ik század elején) származott Ládonyi István, ki a XV-ik század második felében nőül vette, a Kisfaludyakkal együtt, a Csák nemzetségből származott, s férfi ágban kihalt Mihályi Ugrin János leányát Sofiát, ki után örökölték a Ládonyiak a többek közt, a Mihályi Soprony megyei birtokot; Ládonyi István és Ugrin Sofiától született a fenn említett Miklós, ki mint láttuk 1526-ban a korona őrzésével megbízott visegrádi várnagy volt; ez nőül bírta a Csanád és Békés megyében nagy birtoku Teresdi Kónya Lukács leányát Potentiát. Ládonyi Miklós 1528. és 1531-ben Soprony vármegye alispánya is volt, 1543-ban pedig Győr várának prefectusa; unokájában Miklósban 1597-ben a Ládonyiak fiágon kihaltak, egyik unoka leányát Susannát, nőül vette Kisfaludy Balás, és egy részben ez örökölte a Ládonyiak birtokát. Nagy Imre.

CSALLÓKÖZ ÉS EGY KIS BÖNGÉSZET SOMORJA LEVÉLTÁRÁBAN.

Csallóköz Zsigmond és Mátyás királyok, vagy Karcsey G. szerint már a tündérek aranykertje csak újabb időkben kezdett a tanulmányozás, illetőleg a tudomány s irodalom tárgya lenni. Ily történelmi kutatásoknak gyümölcsei egyre szaporodnak s zamatok nem csak kellemetes emléket hagy a történet kedvelőinél, hanem az elfogultabbak vérével együtt nézeteik is tisztulnak. Vajha minden vidék, s különösen minden város követné a pályajutalmat hirdető városok példáját! Ugy bizonyára történelmünk mezején bő aratásnak nézhetnénk elé.

Csallóköznek is ada az ég oly férfiakat, kik azt vizsgálatuk tárgyává tüzek ki, s nézeteik majd egyik, majd másik folyóirat vagy munkában jutnak fölszínre. E szétszórt gyöngyöket egy kis füzérbe szedni e sorok föladata.

Csallóköz nevét jóval több s nyomatékosabb okmány-nyal védhetjük azok ellen, kik azt *Csallóköznek* akarnák írni. Így

hogy csak néhány védvet fölhozzunk állításunk megerősítésére, találunk Kollernál ¹⁾ egy okmányt 1264. évből, melynél fogva Orbán pápa a Wlkooi főesperesnek esztergami kano-nokságot s a püspöki templom jövedelmeit adományozza. Itt „*Ecclesia S. Nicolai de Pispucki in Collouthuz* *) *Strigoniensis dioecesis*“ említetik. Ez pedig nem más, mint Püspöki Csalóközben.

Különösen a kis Dunának sarló alakjáról való származását vitatják Lugossy, ²⁾ Jászay Pál ³⁾ Szalay Ágoston ⁴⁾ Bartal György ⁵⁾ s Horváth Mihály. ⁶⁾ Végre a Codex dipl. számtalan okmánya ez írásmodort igazolja úgy, hogy bátran véljük állithatni, miszerint hol Csalóköznek íratik, ott írás hibát követtek el, miután az előkiejtés is a helyszínen e névnek két l-leli írása mellett szól. Nevét tehát megállapított-nak nyilváníthatjuk, annyival is inkább: minthogy nincs két-ség benne, hogy a Duna ága, mely e szigetet képezi, Csalló-nak is nevezteték. ⁷⁾

Csallóköz lakosainak eredetét s történelmének egyes pontjait a tisztos koru s nagy tudományu Bartal tárgyalja *Csallóköz történelmi vázlat*-ában. Szerinte Csallóközt csak-ugyan már pogány őseink gyarmatosíták. ⁸⁾ Kiket német szomszédaink mind szittyáknak neveztek, miből *Schütt* **)

¹⁾ Hist. Egyptus 2. Eccl. II. 189—191.

*) Kár, hogy ezen olvasást hitelesen nem bírjuk! alkalmasítván máskép fog ez hangzani. Rr.

²⁾ Uj m. Muz. 185°/₁ III. füz.

³⁾ Uj m. Muz. 185°/₁ VII. füz. 356. lap.

⁴⁾ M. Akad. Tört. Ért. I. köt. 57. l.

⁵⁾ Csallóköz tört. vázlat. 17. l.

⁶⁾ Magy. tört. (1844.) III köt. 130. lap.

⁷⁾ Hunyadyak kora VI. 182. s másntt.

⁸⁾ Bart. Cs. t. vázl. 64. l.

**) Nem hihetem, hogy ezen származtatás helyes legyen, mert honnan jön az, hogy Nürnberg városában a Pegnitz által képezett nagyobb sziget: Schütt-Insel-nek hivatik? szintén a szittyáktól? vagy talán a norinbergi várgróf idejéből való e név? (l. alább) De miért hívják akkor az egyik ramsani havast die Schütt-alp, a bécsi lipótvárosi terrenumot am Schüttl? — Egyébiránt olvassuk csak, a mit Adelung szótárában

német neve is eredt. Vannak, kik azon kúnokkal, kik Almassal szövetkezve e hont meghódíták, szállatják meg Csallóközt Kettel vezérlete alatt. S minthogy itt idegenek nem telepedtek le, s a Tatórok nagy dulásától e vidék ment maradt; a lakosok eredeti typusa s nyelvének sajátságos kifejezései sok tekintetben mint eredetiek és ősök figyelemre méltók.

Számos nemességének magyarázatát onnét véljük adhatni, hogy itt — nagy ur nem telepedvén le ¹⁾ — e nemesség tagjai vagy ősi birtokosainak, vagy legalább a királyok udvarnokainak valóságos utódai, kik Ottokar ellen a királyi táborban küzdvén IV. László, és III. Endre királyoktól első letelepedési birtokaikat biztosítani akarván, ezektől megerősítő okmányokat nyertek. ²⁾

Mindazonáltal, hogy királyainknak is itt dús birtokrészeik voltak, kitetszik onnét, hogy már Sz. István Vajkát az esztergami érseknek adományozza ³⁾ s hogy monda szerint 12 Apostol tiszteletére ugyanannyi egyházat épített e vidéken, sőt maga is Vajkán lakott ⁴⁾, mely egyházak, noha úgy, mint jelenleg vannak, a XIV. század végéről v. XV. elejéről származtatvák, műemlékeik által még is elég bő anyagot adának a leírására derék Ipolyinknak.

Valljon az ide való *Várkony* ⁵⁾ volt-e színhelye azon jelenetnek, midőn I. Endre király Béla öcsésének korona és kard között választani engedett, még nem sikerült kipuhatnom. De hogy ezen Várkony 1015-ben már, vagy legalább 1274-ben létezett s hogy a XVI. században még város volt,

---

Schütt szó alatt mond: ein nur in einigen Gegenden, besonders Ober-Deutschlandes, übliches Wort, eine Insel in einem Flusse zu bezeichnen, wo es auch als ein eigenthümlicher Name solcher Flussinseln vorkommt stb. In Wien, in Ungarn u. s. f. heissen mehrere Inseln in der Donau die Schütt; és ez az anschütten-től leginkább olyan szigetekről mondható, melyek területe az árák által folyvást változásnak van alávetve.

Rr.

¹⁾ Bart. Cs. t. vázl. 64. l.

²⁾ U.ott 43. l.

³⁾ U.ott 63. l.

⁴⁾ Arch. közl. I. 34. l.

⁵⁾ Horv. Mih. Magy. tört. I. 60. lap.

azt Istvánfy után Ipolyi bizonyítja. ¹⁾ Továbbá 1287-ben IV. László adományozza Károly pozsonyi várgrófnak Somorját — *terram populosam Zenthmarja dictam* — mint alább látandjuk. Más helyen ugyan ezen hely *villa regia, oppidum nostrum regium* stb. mondatik. *Bös* pedig mint a királyné birtoka 1273-ban Amade Lotard fiának adatik ²⁾. Ugy szintén bizonyos, hogy Csallóköz Ágnes királynénk III. Endre özvegyének jegyajándéka volt, s ezt I. Károly király 1314 táján visszafoglalá az illető özvegynek halála után.

Királyi birtokokat ajándékoznak még I. Károly, I. Lajos, Erzsébet s Mária királynénk s Zsigmond s Mátyás királyaink is. Végső érvül fölhozzuk, hogy Zsigmond 1410 táján Csallóközt előbb 20,00, később 80.000 magyar forintért elzálogosítja Frigyes *norimbergi* várgrófnak, ³⁾ mit csak rendelkezés alatti birtokkal tehetett ily eredményesen a pénzben mindig szűkölködő király. — Fölemlítjük azt is, hogy Zsigmondnak Kis-Magyaron nyaraló palotája volt, s *Vadaskert* nevű vadászhelye már egy 1390-ik évi oklevélben előfordul, mely helység holléte szorgalmas Ipolyink előtt ismeretlen ma. ⁴⁾ De hitelesen állithatom, hogy Tejfalu határában egyik szigetnek, mely maiglan erdőséggel benöve vadászatra igen is alkalmas, *Vadkert* a neve. Hogy az lehetett ama *Vadaskert*, több mint valószínű. De Mátyás nagy királyunknak is Csallóköz kedvencz mulató helye volt, s kalandjainak tanyája. Nincs tehát kétség, hogy királyaink itt dús javadalmakkal bírtak.

Valamint ezek, ugy egyre világosabban tűnik föl Csallóköznek politikai szereplése. Így már 1301-ben egy okmányban ⁵⁾ „*Provincia Challockeoz*“ fordul elő. — *Universitas comitatus Posoniensis, et de Challockuz* említetik 1342, ⁶⁾ 1356-ban, ⁷⁾ 1386-ban ⁸⁾ Zsigmond *Districtus Challocküzt* hoz föl. — De

¹⁾ Arch. közl. I. 135. s 159. l.

²⁾ Bart. i. m. 52. l.

³⁾ Uj m. Muz. VII. füz. M. tud. int. közl. 233—240. l.

⁴⁾ Arch. közl. I. 29. l.

⁵⁾ Fejér Cod. Dipl. VIII. k. I. 85. l.

⁶⁾ U.ott vol. 4. 558. l.

⁷⁾ U.ott IX. vol. 2. 476. l.

⁸⁾ U.ott X. vol. 1. 172. okm.

már 1382 előtt *Challocköz major et minor comitatus Posonien-
sis* használtatik. ¹⁾ Hogy Pozsonymegye két részből állott, t. i.
nagyobb és kisebbből, azt Telekynél ²⁾ olvassuk és Bartalnál,
ki világosan kimutatja, hogy Csallóköz kisebb Pozsonyvár-
megye vala. ³⁾ Toldy is egy 1401. kelt okmányból Csalló-
köz nemeseit *Universitas*-nak olvasván czimeztetni, erősen
vitatja Csallóköz független törvényhatóságát. ⁴⁾ S ha meggon-
doljuk, hogy Pozsonymegyének több ízben két főispánya, s a
XIV—XVI. században 2—4 alispánya is volt: ⁵⁾ hajlandók
leszünk a fentebb említettek, mint történeti tényeket elis-
merni, annyival is inkább, mivel 1442-ben Somorjában nádori, ⁶⁾
megyei törvényszék és gyűlés pedig több ízben tartatott. Így
tudva van, hogy 1643-ban Lukácsnap utáni 2-dik ferián ép
ugy mint még e század elején is Somorjában tanácskoztak
Pozsony megye KK. s Rendei. Elismerjük ugyan, hogy háboru
idejében ily tanácskozások bármily városban tarthatók, de
akkor egy megye egy részének nemessége még „*Universitást*“
nem képez. Hozzájárul, hogy az 1446-ki országgyűlésen szá-
mos csallóközi nemes jelent meg, ⁷⁾ s hogy az 1505. évi or-
szággyűlésen Pozsonyt ismét két csallóközi követ képviselte. ⁸⁾

Mindezekből kitetszik, hogy Csallóköz részint független
vármegye, részint igen befolyásos része volt Pozsony megyé-
nek, mi nem csekély fényt vet miveltségi s tevékenységi
tekintetben nemességére, miben legujabb időkben sem engedé
mágát más megyék által megelőztetni.

Hogy Csallóközben a közhaza történelmi folyamáradási-
nak daczára Ipolyi annyi műemléket birt e sivárnak látszó s
műkedvelő nagy urakban nem bővelkedő vidéken föltalálni,
azt nagyrészt szigetminőségének tulajdoníthatjuk.

Ugyanis az öreg, derék és kis Duna (mint itt a nagy

¹⁾ Fejér Cod. Dipl. X. v. 7. 6. lapon.

²⁾ Huny. kora. VI. 177. l.

³⁾ Csall. tört. vázl. 53. l.

⁴⁾ Uj m. Muz. 1860. I. füz. 38—45 lap.

⁵⁾ Bartal i. m. 56. l.

⁶⁾ U.ott 86. lap.

⁷⁾ U.ott 119. l.

⁸⁾ U.ott 121. l.

Duna fő- s mellékágait szokás nevezni) hatalmas gátul szolgált, miszerint a hadjáratok tüzes üszkei itt annyi pusztítást nem okozhatának mint egyebütt. Nem lehet ugyan tagadni, hogy e sziget e részben is teljesen menekülni tudott volna a sors csapásai elül. Igy olvassuk Bartalnál ¹⁾ és egyebütt, hogy Ottokar seregei *Samud* helységig nyomultak s azt földulták. Azért mai napság fön van *Sámot* pusztja egy kis kápolnával s a pozsonyi nagyprépost majorjával, melyek a somorjai plebániához tartoznak.

A nagy tatárjárástól, mint föntebb érintök, Csallóköz ment maradt ugyan Bartal szerint; azonban *Somorja* királyi várossá 1415-ben történt emeltetésekor Zsigmond kir. érdemül hozza föl e városnak, hogy a fenyegető nagy veszélyt a Tatárok részéről e város *saját pénzén* — melyet váltságdíjul fizetett, háritá el magától, a szigettől s az egész vármegyétől. ²⁾

A Török pedig 1552-ben Farkas András zsidó magyar krónikája szerint ³⁾ e vidék népének is ezreit füzé rablánczra, midön így énekel:

Magyarokat ada törekee markaba

Kit a sarlo közből, a böy mathyus földeröl

— — — — —

— — — — — sok nepet haytanak.

1594-ben a Tatárok (Törökök) Komárom ostroma alatt a Dunán átkelven Csallóközt kegyetlenül pusztiták. — Mátyás kir. herceg, ki ez időben a császári hadak fölötti főparancsnokságot viselé, ez okból 30.000 hadat szállított a sziget védelmére. A Tatár kitakarodott ugyan belőle, de csak a rablók változtak. A fegyelmetlen cseh és német zsoldosok is ellenség gyanánt pusztiták a szegény népet, mig végre őszutóban az egész had szétoszlott. ⁴⁾

Mindezek történtek annak daczára, hogy Mansfeld vezérok teljes szigorral akará gátolni a rablásokat, ki például egy sáskévéért, mit egy német a pajtáról levont, azt *Samariaban Csarlóközben* fölakasztatá. ⁵⁾

¹⁾ Csall. tört. váz. 51. lap.

²⁾ Lásd alább.

³⁾ Uj m. Muz. 185°/₁ III. füz. CXXIII.

⁴⁾ Illyésházy s mások naplója után Horv. M. III. 125. l.

⁵⁾ U. ott. 130. l.

1657-ben úgy látszik új tatárdúlás éré Csallóköz, mert Somorja tanácstermében maiglan őriztetik az égő város képe, mely alá azon versek irvák, melyeket István bácsi 1857-dik évi naptárában Részely plebanus ur közölt. Az olajfestményen száguldó Tatárok is láthatók.

1659-ben Bocskaynak adá meg magát Csallóköz, mint gr. Kemény József történelmi adataiból ¹⁾ olvassuk.

1663-ban szintén egy török sereg nyomult *Csallóköz* felé a Vágmelléket Nagyszombat- és Pozsonyig pusztítván, és 150.000-et rablánczra fűzven Pozsony, Nyitra s Trenchin megyékben. ²⁾

Egyébaránt Csallóköz tüzetes történelmét írni célom nem levén, ily adatok további elősorolásával a szives olvasó türelmét igénybe nem veszem. Becses figyelmét inkább fölhivom Csallóköz egyik városának — Somorjának, (mely Vályi András szerint 1405—1465-ig szabad királyi város volt, midőn azok sorából kirekesztetett ³⁾). Alább látandjuk, hogy 1405 helyett 1415 teendő) e városnak mondom érdekes levéltárának rövid s kivonatos ismertetésére.

Somorja levéltárába, őszintén mondva „királyi város“-féle hajdana vezetett. Ily kitüntetések érdemek előznek meg. A bejuthatást a levéltárba megkönnyíté a városi tisztviselők előzékeny szivessége és bennem, mint földijökben, helyzett szeretetteljes bizalma. Azonban családi ügyben tett látogatásom sokkal rövidebb időre terjeszkedheték — mintsem az itt csakhamar fölismert kincsek kibányászására nézve vágyaimat teljesithettem volna. A rá következő 1859-dik évben s ismét 1861-ben tehát ismétlém böngészgetéseimet anélkül, hogy az érdekesbnél érdekesb részint eredeti, részint királyi megerősítvényekben átírt okmányok lemásolására vagy magam rá értem, vagy hiteles lemásoltatásukra valakit megnyerhettem volna. Meg kelle tehát elégednem kivonatok készítésével, mig végre 1863-ban azok lemásolására is kerülendett volna a sor. S ime legnagyobb meglepetésemre s öröömre szolgált most, hogy miután annyira sóvárgék, arra egy ifju buvár vál-

¹⁾ Uj m. Muz. 1860. V. füz. 310 lap.

²⁾ Tudom. gyűjtem. 1834. X. köt.

³⁾ Magy. Ország leírása III. 225. lap.

lalkozott, ki mint kath. segédlelkész helyben levén tüzetesen folytathatja kutatásait, s ki elég akarattal és lelkesültséggel bir e levéltár anyagából a város történelmét egy kis Monographiába önteni. Mig ez megtörténedik, s mire a történelem barátit eleve szerencsém vagyon figyelmeztetni — és e fiatal történetbuvárt nt. Kisfaludy Zsigmond urban bemutatni.*) Addig is mint mondám egy kis okmányi kivonatot közrebocsátani tán nem lesz felesleges dolog.

Lássuk tehát ez igénytelen városkának, — melynek alig van 2300-nál több lakosa, három egyházi községe, ugyanannyi egyháza s tanodája, kórháza és járásbirósági hivatala — lássuk mondom emeletes s egy kis toronnyal ellátott városházában létező levéltárát. A tanácsteremben egy vasajtó megnyilik előttünk s egy szekrény fiókjaiban meglátunk több régi kisebb nagyobb mérvben megsérült okmányt — selyemszalagról lógó toknélküli pecsét gyanánt szolgáló sárga viasz feldomborművet — melyek azonban már nehányról leszakadtak s melyek darabokban ismét a fiók egyik rejtekében léteznek. — Egy másik fiókban föllelhetők ezen régieknek újabb királyaink által kiadott megerősítvényei, ugy szintén a legújabb szabadalmak, mig a 3-ik fiókban több szerződés, jegyzőkönyv, végrendelet stb. őriztetik, s örül a történetbarát, midőn e rejtett kincs szép eredménynyel kecsegteti őt, s poros foglalkozását annyi jutalom koszorúzza, mennyit nem is reménylett itt föllelhetni. Valóban édes megnyugtatósul szolgál mindezek átkutatása után azon meggyőződésre juthatni, hogy honunk száz zivatarja közepette e kis város tisztviselői között akadt mindig oly értelmiség, mely ezen okmányokat nemcsak megőrizé, hanem részben legalább gondosan megszámozá, kivonatokkal ellátá, az enyészet alá eshetőket pedig királyi megerősítvények által örök időkre biztosítani igyekvék a nyert szabadalmakat. Az ily számozott okmányoknak alább római számokat adandok, mig a rendezetlen irományokat jegyzékem arab számai mutatandják.

Ezen irományok között találék két régi ezüst pecsétnyomót is, melynek egyikén minuscula betűket észlelvén,

*) A magyar történ. Társulat közlönye „a Századok“ örömmel veendő fel ezen érdekes munkát.

azonnal fölszólítám a város akkori érdemduş polgármesterét és tisztársait, miszerint ezen ereklyét a nemzeti muzeum-ba juttatni sziveskednének. Meg is történt egy általam eszközölt Muzeum igazgatósági fölhívásra. Fölrátát régészeink így fejtették meg: *s(igillum) civit(at)is samarie mig(nus)*. ¹⁾ *) Mihez e sorok írója azt adja, hogy ezzel aligha akkor nem kezdett élni a város, midőn 1415-ben a királyi városok sorába ígtattatott. — A másik pecsétnyomó ujabbkori és kisebb „*Sig. opp. Samariae*“ körirattal.

Lássuk tehát az okmányok kivonatát chronologiai rendben, mely egyszersmind a város történetének vázaul tekinthető. A házagokat, mennyire körülményinnél fogva lehetett, másunnan igyekezővén pótolni.

Somorja neve tehát, eddigi kutatások nyomán, először előfordul IV. *Béla Szatnárótt 1238-dik év sept. 29-dikén kelt* okmányában, mely szerint a király bizonyos Saul-nak birto-kát fölméreti, s itt a határok egyik szöge *versus ecclesiam Sancte Marie* ²⁾ van irányozva. Hogy pedig ezen kérdéses egyház csakugyan ezen Somorját jelenti, azt jeles Ipolyink igen szépen bevitatja. ³⁾

1287-ben IV. László Károly pozsonyi várgróf kérelmére „*Zenthmarja*“ népes földjét azon szolgálatiért — melyeket a pozsonyi várnak *Opour de genere Peech* által történt elfoglalásakor a királynak tett, némi kárpótlásul azon károkért, melyeket szenvedett — adományozza oly föltét alatt, ha senki nem mond ellent, mi nem történvén, ez új birtokba behelyeztetett. *Datum A. D 1287 Dominica Reminiscere Indictione quinta decima, sexto Nonas Martii, Regni autem nostri anno sexto decimo* ⁴⁾.

J e g y z e t. Ezen okmány eredetijét nem sikerült fölta-

¹⁾ Arch. közl. II. 302. lap.

*) Nem tartlhatom helyesnek ezen olvasást, mert a *secretum minus* vagy majus ha a *Sigillumra* vonatkozik, mindig ezen szó után áll. Mig a pecsétet magát nem látom, nem javíthatom, de azt hiszem, hogy kételyem helyes, és hogy itt talán Samaria majorról van szó, ellentétül a mosonmegyei Puszta-Somorjá-val, ha t. i. a „mig“ helyesebben, maj(ornak) olvasandó lenne. Ez szerény véleményem. Rr.

²⁾ Uj m. Muz. 1858. 406. l.

³⁾ Arch. közl. I. 132. l.

⁴⁾ V. ö. Tud. gyűjt. 1836. XI. köt, 12. lap.

lálnom, átíratát adja I. Lipót király 1689-dik évi megerősítvényében, s a pozsonyi káptalan 1711-dik évi hiteles másolatok átíratában. ¹⁾

Somorja 1293-ban III. Béla király alatt ugylátszik ismét királyi birtok volt, mert érintett évben *ville de Zentmarya* tehát Somorjának adományozza Maresa-Magyar a pozsonyi várgróf hatósága alá nem tartozó földjét *ob fidelia servitia*, melyeket ennek lakosai a királynak tevének.

J e g y z e t e k. a) Ez okmányt egy nádori átírat menté meg az enyészettől, melynek eredetije $\frac{1}{2}$ ivrét, de eleje és vége hiányos, a többi olvasható, bár rongyos hártya. ²⁾ Közli Fejér Cod. dipl. V. v. 3. is.

b) Megerősíti e birtokot I. Károly 1340-ben is, midőn azt újra Somorjának ítéli ³⁾ és N. Lajos mint azt III. Károly 1712-ben kelt megerősítvényében érinti. ⁴⁾

1382-ben Erzsébet, Datum Sempte . . . szerint, Barlabásföldjét (mely egy 1777-ik évben készült városi földabroszon Balászföldnek, de Mátyás kir. 1482-dik évi megerősítvényében világosan Barrabás feulde-nek olvasható) Somorjának ajándékozta ⁵⁾, melynek törvényes birtokba vételét Zsigmond király 1390-ben engedélyezi. Lásd a pozs. káptalan 1711-ki átíratát. ⁶⁾

1390-ből Somorjában régi plebaniát említ a Cod. dipl. X. v. 7. 926. l.

1392-ben is kelt egy okmány, melyre hivatkozik Somorja város folyamodványa régi jogainak visszaállításaért 1712-ben. Közli ez okmányt a Cod. Dipl. X. v. 2. 42. lap is, Dat. Posonii feria 2-a proxima post octavas festi Epiphaniarum Domini 1392., melyben Zsigmond Somorját *oppidum nostrum*-nak nevezi s jogot és szabadalmat ad a Dunán révpártját megújithatni, s a Dunát szabadon átevezhetni. Megerősítetik Rudolf által 1583-ban ⁷⁾ s III. Károly által 1712-ben. ⁸⁾

¹⁾ Jegyzékeim 22¹, és 22² pontját.

²⁾ Som. levéltár I. sz.

³⁾ U.ott I. 1. sz.

⁴⁾ Jegyzék 20⁶.

⁵⁾ Som. levéltár XI. sz.

⁶⁾ Jegyz. 11⁶. és 20⁶.

⁷⁾ Jegyzék 16.

⁸⁾ U.ott 20².

1394-ben beleegyező Zsigmond egy káptalani átírat szerint egy helység (villa) és egy földbirtok részért történt cserébe, melyet Somorja és Sellye városok lakói vittek véghez, de úgy, ha azok az utóbbiaknak egy összeg pénzt fizetnek.

Jegyzet. Ez okmány ivrényi, rongyos, de egészen olvasható. Selyemzsinórról lógó sárgaviaszpecsétjének egy része letört. Látni mindazonáltal rajta a köriratot és czimert, melyben egy háromszögön (tán torony, mert ablak is van rajta) egy emberi alak két nyíl hegyes része között ¹⁾ áll.

1397-ben Zsigmond kir. eredeti védparancsot meneszt Pozsony megyéhez, melyben meghagyja, hogy népci és jobbágai *in villa Zenthmarja commorantes* tulságos és törvénytelen élelmezési követelések, birságok, és fosztogatások által ne zaklattassanak, hanem régi szabadalmaik élvezetében minden ujítás és sérelem nélkül senki által ne zavartassanak. ²⁾

Jegyzet. Ezen $\frac{1}{2}$ ivrényi irat tisztán olvasható pecsétje majd egészen lekopott.

Egy 1399-ban kelt irat nádori ítéletet tartalmaz (Deterici Bubek de Pelseucs), mely szerint örök időkre oda ítéltetik egy Domonkos — Barnabás fiának birtokrésze *civibus ac universis hospitibus regalibus (!) de villa ZentMaria*, s a felperes annak becsü szerinti megvételére utasítatik. ³⁾

Jegyzet. $\frac{2}{3}$ ivrényi, nagyrészt rongyos, a többi olvasható.

1405-ben Zsigmond király Magyarország KK. és RR. beleegyeztével Somorja mezővárosnak (oppido) vámmmentességet ad, ⁴⁾ s ezen szabadalmat ugyanazon évben meg is erősíti. ⁵⁾

Jegyzet. Az első $\frac{3}{4}$ ivrét halavány, de olvasható, az utóbbi szintén $\frac{3}{4}$ ivrét jobb fele olvashatlan s ráragasztott nagy viaszpecsétje igen hiányos. Boritékjukon III. jegy van s a szabadalom kivonata. Albert megerősítvényében is előfordul.

1410 táján Zsigmond egész Csallóközt, s e kívül több várost — melyek között Somorja is előszámláltatik — Frigyes

¹⁾ Som. lev.tár II.

²⁾ Som. lev.tár III.

³⁾ Som. lev.tár IV.

⁴⁾ U.ott V.

⁵⁾ U.ott VI.

nürnbergi várgrófnak először 20.000 azután 80.000 magyar forintért elzálogosítja, ¹⁾ miért később a brandenburgi örgrófságot a porosz állam magvát kapja cserébe.

1411-ben kelt Zsigmondféle szabadalom szerint a somorjai vásárokra jövménők nem börtönztethetnek be és nem ítéltethetnek el sem adósság sem kihágás sem egyéb vétkeik miatt egy órai távolban, s viszont egy *Datum in civitate Sendmarey A. D. 1411. ante festum b. Galli feria quinta proxima* jegyzék 15. sz. Somorja polgárainak börtönmentességet biztosít. Igaz, hogy az eredeti okmányt az idő meghomályosította s az 1411. év nem igen világosan vehető ki, de előfordul ez Zsigmond saját 1434. kelt megerősítvényében is, továbbá I. Ferdinánd 1534-ki, Rudolf 1583-ki, és Lipót 1689-dik évi, megerősítvényiben is. III. Károly 1712-ben kelt megerősítvényben előfordul még Zsigmond 1411-ben kelt sz. Orbán és Bertalan napokra engedélyezett vásári szabadalma is.

1415-ben Zsigmond Somorja mezővárost Pozsony minden szabadalmaival fölruházta, s Magyarország KK. és RR. beleegyeztével a királyi városok sorába igatja. ²⁾ — A legfőbb kitüntetés, mely egy várost érheti. Tanuja ez életre valóságának s ösztön a tovább haladásra! Boldog, ha a mostoha sors ebbe nem vet gátot!

Jegyzetek. a) Ezen hártýára irt szabadalom $\frac{1}{2}$ ivrényi, rongyos, mintegy hatodrésze hiányzik, vége nincs, a többi olvasható. Zsinórról lógó viaszpecsétje kettős dombormű, egyikébe Zsigmond kir. pecsétje van nyomva, azaz: a kettős kereszt Zsigmond családja s országainak czimereivel és körirattal. Másik felén egy ülő alak, valószínűleg püspöki (?) s körirat látható. (A magas, csúcsos korona okozható e véleményyt. Hasonlitsd Pray de Sig. XIV. Tábla.) Rr.

b) Ez okmány előfordul III. Károly 1712. kelt megerősítvényében is, — melyért midőn Somorja folyamodik, előszámlálja az ősök és saját érdemeit a király, haza, vármegye és egész sziget irányában, midőn t. i. a Tatárok pusztítását, mely az egész tájt fenyegette — saját pénzén megváltá s eddig semmi kárpótlást nem kapott.

¹⁾ Uj m. Muz. 185 $\frac{1}{2}$ VII. füz. Tud. int. közl. 233—240. l.

²⁾ Som. lev.tár VII. sz.

1425-ben Zsigmond vámmentességet ad s azt 1434-ben megerősíti. Lásd azon évet.

1425-ik évben intézkedik Zsigmond Tatában ¹⁾ . . . azon segély iránt, mely az egész szigetben dühöngő vizáradás alkalmával Somorjának adandó. Ez III. Károly megerősítvényében 3-dik pont alatt olvasható, míg Miksa király megerősítvényében Zsigmond egyik átírt okmánya végén „*Datum in Samaria feria 3-a proxima post Dominicam Reminiscere A. D. 1425-a* találtatik. Végre II. Ferdinánd megerősítvényében szintén említetik Zsigmond egyik okmánya, mely *A^o 38° Regnorum Hungariae* kelt.

1430-ban Zsigmond Pozsony városának jogot adván arany és ezüstpéNZ verésére, (*Datum Posonii feria 2-a prox. post Dnicam Invocavit*) Somorját azon városok között említi, melyekben ezen pénzeknek keletök lesz. ²⁾ Sőt ugyanazon évben szintén Pozsonyban *Domínica Reminiscere* kelt iratban megparancsolja a Somorjaiaknak, hogy a Pozsonyban vert quaryng és fyrting nevü pénzeket becserélni tartoznak. ³⁾

1434-dik évből több okmányra bukkantunk. Így az egyik megerősíti az 1425. évi vámmentességi szabadalmat. *A^o 45° Regnorum Hungariae* ⁴⁾ (tán 48° olvasandó). — A 2-ik Eisenreich somorjai polgárnak börtön s vámmentesség iránt biztositványt nyújt. ⁵⁾ — A 3-ik Somorjának révjavítási jogot ad ⁶⁾ *Datum Posonii in festo Andreae Apostoli Regiminis Hungariae 48° Romanor. Imperii 25° stb.* Ezen okmány Ulászló megerősítvényében soroltatik elő. — Végre a 4-dik eredeti ivrétnyi papir, de foltos, hol nem is olvasható, pecsétje igen hiányos, s ez vám- és adómentességről szól. ⁷⁾

1434-ben még sz. Orbán s Bertalan napi vásárokat megerősít, *quod civitas Sendmarey nobis et sacro diademati complacere studuerit.* ⁸⁾

1) Jegyzék 31.

2) Fejér Cod. dipl. X. v. 7. 199. l.

3) U.ott 206. lap.

4) Som. lev.tár XXVI. sz.

5) Som. lev.tár VIII.

6) U.ott XIV.

7) U.ott XIX.

8) Jegyzék 14.

1436-ban Ipolyi szerint ezen Somorját zálogosítá el Zsigmond király Albert herczegnek, ¹⁾ de alighanem Német vagy is Pusztasomorja értendő; mert *Samaria* után ²⁾ *zu deutsch Zentmereyn am Fluss Sarrviz oder Leyta in Mosoner Comitatus* áll.

1437-ben kelt egy Zsigmond alatt kis guthorý István és Simon birtokaira kiadott nádori ítélet Báthory Istvántól. ³⁾

1439-ből két eredeti okmányt találunk. Az elsőben Albert király biztosítványt nyujt, hogy Somorja polgárai semmi vámon fogságba ne tétethessenek, hanem ha valakinek keresete van ellenök, pörbe idézendök. ⁴⁾

Jegyzet. E félélvnyi okmány negyedrésze hiányzik, a többi olvasható.

A másik: *Datum Posonii A. D. Dominica I-a post festum beatorum Philippi et Jacobi Apostolorum*. Albert király ítéletét hirdeti Somorjának Köpcsénnél való vámmentessége ügyében Kapler János és Péter Kevcze — Köpcsény — kapitányai ellen. ⁵⁾

1450. Hunyady János mint Magyarország kormányzója biztosítványt ad Somorjának vámmentességre Györnél, az egyházi illetékeken kívül. ⁶⁾

V. vagy árva Lászlótól Somorja városa két szabadalmat tud fölmutatni. Egyik *1446-ban kelt Budán in festo S. Catharinae V. et M. Regnorum Hungariae 2-do, Bohemiae 2-do*. — Ez okmány sok helyen nem olvasható, s azért a megerősítvényekben sem lelhető föl. ⁷⁾ — A másik *1456-ban kelt Posonii feria 2-da proxima ante festum Nativitatis B. Joannis Baptistae*. ⁸⁾ Ennek értelmében a somorjaiak közül senki sehol börtönbe nem tétethetik, hanem a somorjai törvényhatóság elé idézendő, és saját bírája és esküdtei által elítélhető.

¹⁾ Arch. közl. I. 131. lap.

²⁾ Fejér Cod. dipl. X. v. 7. 926. lap.

³⁾ Som. lev.tár XVII.

⁴⁾ Som. lev.tár V².

⁵⁾ Som. lev.tár V³.

⁶⁾ U.ott XI³.

⁷⁾ U.ott VII.

⁸⁾ U.ott VI².

Most Mátyás király arany korszaka tünt föl e hazára, s kormányzási tapintatának jótékony sugarai a hon minden zugába elhatának és új életet öntének; csoda-e, ha Somorja is szerencsés a nagy király egyik kegyeltjének tarthatni magát? Jótéteményei a város évkönyveiben örökké fognak ragyogni, s bár általok szabadalmi ujakkal nem gyarapítvák, de anyagi jólétét nevezetesen emelék.

Igy már 1462-ben *Szap* vagy a mai *Pomlé* nevű birtokkal ajándékozta meg e várost. ¹⁾— Az eredeti okmány olvashatlan, de az 1712. évi megerősítvény szerint *A^o 4-to Regiminis kelt*. Ugyanezen évben birtokába be is igtattatja a várost ²⁾ (Ennek selyemzsinórról logó pecsétje hiányzik.)

1464-ben *Datum Budae feria 3-a proxima post festum inventionis S. Crucis* által tiltja a somorjai polgár bárholi börtönzését. ³⁾

Jegyzet. Ezen okmány-hártyán olvashatólag van írva s I. Lipót megerősítvényében is érintetik.

1465-ben — Ulászló megerősítvénye szerint ⁴⁾ — megerősíti Erzsébet királyné adományát Barlabásföldre nézve. *Datum 1465. Octavo Idus Maii, Regiminis anno 8-vo, coronationis 2-do*. Ugyanez történik 1482-ben is, melyben egy irat kelt és Zsigmond és Erzsébet adományait megerősíti. ⁵⁾ S ez valószínűbb, mint az 1488. év, midőn Bécsben a várban kelt iratban ugyanazt tette volna. ⁶⁾ Az előbbi t. i. százados év vala, s így elég ürügy a megerősítésre.

1466-ban Mátyás király Somorjában táboroz nov. 9-én, ⁷⁾ nov. 10-kén pedig ugyan innen egy levelet ír. *Datum in Samaria*. ⁸⁾

1478-ban Pozsonyban vámmentességet ad. ⁹⁾

¹⁾ U.ott IX.

²⁾ U.ott X.

³⁾ U.ott IX².

⁴⁾ U.ott XIV².

⁵⁾ U.ott XI.

⁶⁾ Jegyzék 13. sz.

⁷⁾ Arch. közl. I. 30. lap.

⁸⁾ U.ott és Hunyadyak kora VI. 190. lap.

⁹⁾ Jegyzék 20¹⁹.

1436-ban Ipolyi szerint ezen Somorját zálogosítá el Zsigmond király Albert hercegnek, ¹⁾ de alighanem Német vagy is Pusztasomorja értendő; mert *Samaria* után ²⁾ *zu deutsch Zentmereyn am Fluss Sarrviz oder Leyta in Mosoner Comitatus* áll.

1437-ben kelt egy Zsigmond alatt kis guthory István és Simon birtokaira kiadott nádori ítélet Báthory Istvántól. ³⁾

1439-ből két eredeti okmányt találunk. Az elsőben Albert király biztosítványt nyújt, hogy Somorja polgárai semmi vámon fogságba ne tétethessenek, hanem ha valakinek keresete van ellenök, pörbe idézendők. ⁴⁾

Jegyzet. E félivnyi okmány negyedrésze hiányzik, a többi olvasható.

A másik: *Datum Posonii A. D. Dominica I-a post festum beatorum Philippi et Jacobi Apostolorum*. Albert király ítéletét hirdeti Somorjának Köpcsénél való vámmentessége ügyében Kapler János és Péter Kevcze — Köpcsény — kapitányai ellen. ⁵⁾

1450. Hunyady János mint Magyarország kormányzója biztosítványt ad Somorjának vámmentességre Győrnel, az egyházi illetekeken kívül. ⁶⁾

V. vagy árva Lászlótól Somorja városa két szabadalmat tud fölmutatni. Egyik *1446-ban kelt Budán in festo S. Catharinae V. et M. Regnorum Hungariae 2-do, Bohemiae 2-do*. — Ez okmány sok helyen nem olvasható, s azért a megerősítvényekben sem lelhető föl. ⁷⁾ — A másik *1456-ban kelt Posonii feria 2-da proxima ante festum Nativitatis B. Joannis Baptistae*. ⁸⁾ Ennek értelmében a somorjaiak közül senki sehol börtönbe nem tétethetik, hanem a somorjai törvényhatóság elé idézendő, és saját bírója és esküdtei által elítélhető.

¹⁾ Arch. közl. I. 131. lap.

²⁾ Fejér Cod. dipl. X. v. 7. 926. lap.

³⁾ Som. lev.tár XVII.

⁴⁾ Som. lev.tár V².

⁵⁾ Som. lev.tár V³.

⁶⁾ U.ott XI³.

⁷⁾ U.ott VII.

⁸⁾ U.ott VI².

Most Mátyás király arany korszaka tünt föl e hazára, s kormányzási tapintatának jótékony sugarai a hon minden zugába elhatának és új életet öntének; csoda-e, ha Somorja is szerencsés a nagy király egyik kegyeltjének tarthatni magát? Jótéteményei a város évkönyveiben örökké fognak ragyogni, s bár általok szabadalmi ujakkal nem gyarapítvák, de anyagi jólétét nevezetesen emelék.

Igy már 1462-ben *Szap* vagy a mai *Pomlé* nevű birtokkal ajándékozta meg e várost. ¹⁾ — Az eredeti okmány olvashatlan, de az 1712. évi megerősítvény szerint *A^o 4-to Regiminis kelt.* Ugyanezen évben birtokába be is igtattatja a várost ²⁾ (Ennek selyemzsinórról logó pecsétje hiányzik.)

1464-ben *Datum Budae feria 3-a proxima post festum inventionis S. Crucis* által tiltja a somorjai polgár bárholi börtönzését. ³⁾

J e g y z e t. Ezen okmány-hártyán olvashatólag van írva s I. Lipót megerősítvényében is érintetik.

1465-ben — Ulászló megerősítvénye szerint ⁴⁾ — megerősíti Erzsébet királyné adományát Barlabásföldre nézve. *Datum 1465. Octavo Idus Maii, Regiminis anno 8-vo, coronationis 2-do.* Ugyanez történik 1482-ben is, melyben egy irat kelt és Zsigmond és Erzsébet adományait megerősíti. ⁵⁾ S ez valószínűbb, mint az 1488. év, midőn Bécsben a várban kelt iratban ugyanazt tette volna. ⁶⁾ Az előbbi t. i. százados év vala, s így elég ürügy a megerősítésre.

1466-ban Mátyás király Somorjában táboroz nov. 9-én, ⁷⁾ nov. 10-kén pedig ugyan innen egy levelet ír. *Datum in Samaria.* ⁸⁾

1478-ban Pozsonyban vámmentességet ad. ⁹⁾

1) U.ott IX.

2) U.ott X.

3) U.ott IX².

4) U.ott XIV².

5) U.ott XI.

6) Jegyzék 13. sz.

7) Arch. közl. I. 30. lap.

8) U.ott és Hunyadyak kora VI. 190. lap.

9) Jegyzék 20¹⁹.

1487-ben Mátyás királyi kegyének teljét érezteti e várossal, midőn Sick István somorjai polgármester (igy?) kérésére Somorjának adományozza azon nemeseknek földjeit, joggait s illetményeit, kiknek egy mértföldnyi körületben mag nélkül elhalván, birtokai a koronára szállának. ¹⁾ Ez okmány eredetijét nem sikerült föltalálnom, de hiteles átiratban adja a pozsonyi káptalan tanulevelének, melyet 5-ik pontja 1711-ben kiadott. És Somorja e joggal úgy látszik sokáig élt; mert még 1526-ban is hallván, hogy ily magvaszakadt nemes birtokok Tejfalun s Guthoron — az első egy negyed — a másik fél órányira van — eladók, megkéré a pozsonyi káptalan, miszerint az eladást tiltsa be. ²⁾ S 1548-ban a pozsonyi káptalan valóban eltiltja Balassa Menyhértet az ily birtok vételétől. 1556-ban pedig betiltja, hogy ily birtok adományzásáért folyamodni lehessen. ³⁾

Vége 1480- s 1483-ban megerősíti a várost többi szabadalmaiban. ⁴⁾ Ez utóbbiak szintén egyedül a III. Károly 1712-ben kelt megerősítvényében érintetnek.

Mindezek egyszersmind tanuságot tesznek, hogy a nagy király csallóközi időzésének alatta e várossal gyakran érintkezésben volt, noha lakbázát, mint Zsigmond királyét Somorjában nem mutatja minden gyermek ujja.

II. Ulászló megerősíti Zsigmond, László, Albert s Mátyás szabadalmait, s megerősítvényeit, különösen adó- s vámmentességét, révjogát. — Továbbá *Datum Budae feria 2-da proxima post festum B. Barbarae Virginis et Martyris A^o Dni 1513.* szerint tiltja a vámszedést a Nádasdféle javadalmakban s meghagyja Péter bazini és szentgyörgyi grófhöz menesztett parancsban — hogy a somorjai polgárok vámmentessége az óvári és lévéni (talán lébenyi?) vámoknál is érvényben tartassék. Ezen rongyolt, de olvasható okmányban Somorja *ad castrum nostrum posoniense pertinens*-nek állittatik. ⁵⁾

Vége *Datum Budae feria 3-a post festum SSS. Trini-*

¹⁾ Jegyzék 11.

²⁾ Jegyzék 11⁶.

³⁾ U.ott 117.

⁴⁾ U.ott 20².

⁵⁾ Som. lev.tár XIV², XXV., és Jegyzék 4. sz.

tatis A^o Dni 1513. II-dik Ulászló elrendeli, hogy a királyi ügyek igazgatója a város jogaira fölügyelni s azokat védeni tartozik. ¹⁾

Jegyzet. Ez okmány papírra van írva, egész s olvasható, míg az előbbieket hártján és ernyedtségök miatt olvashatlanok; eredetijök párja a pozsonyi káptalannál őriztetik.

II. Ulászló alatt — a pozsonyi káptalan 1711-ki hiteles átíratái szerint 1513-ban Perényi Inre nádor Somorja városnak megparancsolja határjelzőit megújítani, ²⁾ miről 1514-ben a pozsonyi káptalan a király parancsára kimutatást vagy értesítvényt küld Péter bazini és sz.-györgyi grófnak. ³⁾

II. Lajos 10 évi kormánya alatt is kiterjeszté e városra figyelmét. Így 1516-ben az ő parancsára jelentés teendő a véghez vitt határjárásról. ⁴⁾ Továbbá

Uralkodása első évében a somorjaiaknak Győrnel vámmentességet ad. ⁵⁾ Ugyanezen uralkodási évben, de 1517. új év napján *Datum Vetero-Budae in festo Circumcisionis* szerint vámmentességet ad Somorjában a bazini és sz.-györgyi grófnak, a győri káptalannak, az ó-budai és nyulak szigeti apáczáknak. (Ez hártjára van írva, de hiányos.) ⁶⁾

1517-ben *Datum Buda feria 3-a proxima ante festum Pentecoste, Regnorum nostrorum 2-do* szerint ⁷⁾ vám- és börtön-mentességet biztosít Somorja polgárai számára, mely a III. Károly 1712-ben kiadott megerősítvény 12-ik pontja szerint Óvár, Rajka, Körtvélyes és Köpcsényre szól. ⁸⁾

1519-ben II. Lajos megengedi egy most már hiányos hártján irt okmányban, hogy Somorja mezőváros (így?) — mely Pozsony várához tartozik — régi pecsétjével élhessen, és

1) Som. lev.tár XII. és jegyzék 5. sz.

2) Jegyzék 11¹⁰.

3) U.ott 11⁸.

4) U.ott 11⁹.

5) U.ott 20¹¹.

6) Som. lev.tár. XI².

7) Jegyzék 3. sz. (hártja).

8) Jegyzék 20. sz.

avval mind a szent, mind világi törvényszékeknél ügynököket hitelesithessen. ¹⁾

Jegyzet. Ezen régi pecsét lehet az, melyet fenebb megérintettem. Ez okmányon a vörös pecsét lekopott.

Végre Báthory István nádor 1519-ben ismét határjárását eszközöl, mint ez a pozsonyi 1711-dik évi hiteles másolatok 11-dik pontjából látható. ²⁾

I. Ferdinánd király is érezteté kegyeit e várossal, mi annál inkább említésre méltónak látszik, minthogy a királyi hatalom új családra ment át — melynek szakadatlan sora örökösödés által jutott a kormánypálczához inkább, mint választás útján. A város tehát féltékeny levén régi szabadalmaira azok megerősítését mindenha kinyerni iparkodott. Így egy 1528-ban *Datum Strigoni Sabbato ante festum Epiphaniarum Domini* szerint e város, mely véletlen tűzveszély következtében II. Lajos kegyéből s beleegyezésével 12 éven át az adófizetéstől fölmentetett — ettől ezen idő alatt csakugyan ment maradhasson.

Jegyzet. Ezen okmány papira már rongyos, de írása olvasható s papir pecsétje van.

Második kegye e királynak volt, hogy 1534-ben megerősíti Zsigmondnak 1411-ben kiadott biztonsaági levelét — melynél fogva a somorjai vásárra menők és jövők be nem börtönöztethetnek. ³⁾

Jegyzet. Érintetik Lipót király megerősítvényében is.

I. Ferdinánd korából van a levéltárban egy 1541-ben kelt elismervény, vagyis: *arrol valo kötös Level mikepen Guthory Lörincz és Bálint mas fel zaz forinton kys Guthort Samariaknak kötött*. E kivonat áll az irat külsején. ⁴⁾ Továbbá van 1545-ben egy Bécsben kelt adományzási levél egy

¹⁾ Som. lev.tár XIII. és Jegyzék 20¹³. De ez utóbbi Budán s pedig kormányszata 2-dik évében keltnek állítja.

²⁾ Jegyzék 11¹¹ sz.

³⁾ Jegyzék 1. sz. és Zsigmond király ez évi e tárgyban kiadott okmányát l. fentebb.

⁴⁾ Som. lev.tár. XXIV.

kis-guthori javadalomról. — Végre egy Nagy-Guthorra vonatkozó okmány halaványsága miatt olvashatlan. ¹⁾

1545-ben november 20-ikán kelt engedéllyel fogva Somorja Bécsből 3 éven át sőt szállíthat vámmentesen. ²⁾

1548-ban *Datum Strigonii feria 6-ta post festum Circumcisionis* ivrényi kissé hiányos, de igen olvasható, vörös pecsétetes okmány szerint Somorja vámmentességét Rajkánál, Óvárnál, Körtvélyesnél és Kopchennél megújítja. ³⁾ — Ugyanezen évben a Györnéli vámmentességet is újra engedélyezi. *Datum Wienae 6-ta Novembris A. D. 1548.* ⁴⁾

1565-ben Miksa király uralkodása 2-dik évében Somorjának Bécsben vámmentességet ad, mint ezt III. Károly megerősítvényének 17-dik pontja bizonyítja. ⁵⁾

E szabadalom e város polgárainak kereskedői fürgeségéről tesz bizonyoságot. — Ugyan ezen időtájban Bécs községtanácsa is ily vámmentességet engedélyez. Az irat németül van fogalmazva, s kelt 15.. 7. A polgármester aláírása a következő: *Fridrich Presch zu den Zeiten Bürgermeister in Wien.* ⁶⁾ (Nehéz olvasni ernyedtsége miatt.)

1565-dik év *Junius 27-kén Bécsben kelt* irat szerint, Miksa király Sellye városának vámmentességet ad Somorja város területén. Ez irat regálpapírra van írva, hiányos, de olvasható, s érintetik I. Lipót kir. megerősítvényében is.

1569. Miksa király megerősíti az elődei által e városnak adott szabadalmakat. ⁷⁾ Különösen Mátyás 1465. évi megerősítvényét az adómentességre nézve királyi adóköteles helyeken, ki Zsigmondnak 1425 és 1434, Albertnek 1439, V. Lászlónak 1456. években kelt szabadalmait erősíté meg. *Datum Posonii in arce 18-a Octobris 1569.*

J e g y z e t. Ezen ivrényi hárt्यान irt okmány tisztán

1) Jegyyék 9. s 10. sz.

2) Som. lev.tár XVII. után.

3) Som. lev.tár XVI.

4) Som. lev.tár XIV.

5) Jegyzék 20¹⁷.

6) Jegyzék 32.

7) U.ott 6. és 20².

olvasható, s így Mátyás király 1465 événél szintén érintendő, s illetőleg oda sorozandó.

1583-ban január 4-ken megerősíti Ulászló, Zsigmond, Albert s Mátyás királyok az évi adót és sz.-György napkor évenként tartandó tisztujítás tarthatási, független bíraskodási jogát, ítélet hozatalait, s eddig nyert birtokait, mely okmány III. Károly 1712-ben adott megerősítvénynek is egyik részét képezi. ¹⁾

1590-dik évről igen nevezetes és a *Duna régi folyására* nézve fontos okmányt találtam, melyet azért egész kiterjedésében közleni szükségesnek tartottam: Nos Capitulum Ecclesiae Poseniensis memoriae commendamus tenore praesentium Significantes quibus expedit universis quod nos litteras Mgfcí Dni Nicolai Istvánffy de Kys Aszonyffalva Locumtenentis Officii Palatinalis Regni Hungariae ac Sacratissimi Principis et Dni Dni Rudolphi II. Dei gratia electi Romanor. imperatoris Semper Augusti ac Germ. Hung. Boh. etc. Regis, A. Ducis Austriae Ducis Burgundiae Dni nostri Regis Consiliarii Dni nobis observan. Attestatorias seu compulsorias pro parte Splblis et Mgfcí Dni Nicolai Pálffy de Erdöd Cottuum Poseniens. Comaron. comitis nec non partium Rgni Hgriae cis Danubialium supremi Capitanei, Cubicularior. Rglim Magni et Consilrii sue Majtís patenter confectas, nobis amicabiliter sonantes, honore et reverentia, quibus decuit recepimus in haec verba amicis suis Rdis Capitulo Ecliae Posen. *Nicolaus Istvánffy de Kys Aszonyffalva Ltenens off' P. R. H. ac serenissimi Prpís et Di. Di. Rudolphi II. D. g. e R. (ut supra) etc. Consiliarius salutem et amicitiam paratam cum honore, expositum est nobis in persona Splblis et Mgfcí D. Nic. Pálffy de Erdöd. CC. Po. et Com. Comitís nec non partium R. H. cis D. (ut supra) consiliarii praefati Dni Imperatoris et Regis ntri. Quomodo idem Dnus Exponens in facto metarum et territorii Oppidi Regii Samaria vocati in dicto Cottu Pos. existens habiti fassionibus et testificationib. nnullor. egregior. et nobilium sed et ignobilium ac alterius etiam cuiusuis status, et honestae conditionis, utriusq. sexus ac ecclesiasticae etiam dignitatis dictor. cottuum Pos. et Comar. item Moson. et Jaurinensis, hominum*

¹⁾ Jegyzék 16. és 20¹⁹.

quibus scilicet metae et territorium eiusd. oppidi manifeste constarent, pro iurium suor. futura cautela summe indigeret, foretq. necesar. ac exinde per nostrum et vestrum homines quondam ad praesens pro sui parte testificationem, testiumq. inquisitionem fieri et celebrare vellet, Pro eo amicitiam vestram harum serie hortamur, et nihilominus nostra qua fungimur autoritate iudiciaria requirimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem vestro pro testimonio fide dignum. Quo praesente Egregii et (?) Antonius Morocz sive Andreas Farkas de Jolka Judlium dicti Cottus Pos. aut Joannes Litrarty Nagy de Bodobaar, nisi Lazarus v. Mich. Konde de Pokateleke, seu Benedictus de Josa aliis absentibus homo noster per nos ad id specialiter transmissus erga praefatos. praescriptor. Cottuum tam saeculares, quam spirituales hnes, quos scilicet praefatus Dn. Exponens v. eius nomine homo suus ad id deputatus duxerit nominari, simul v. divisim constitutos personaliter acceden., ab eis. quibus etc. Nos in sese a perhibendo veritatis testimonio abstrahere praesumant sub onere solutionis sedecim marcarum gravis ponderis, in generali Decreto superinde expresso per eos quorum interest immediate et irremissibiliter exigendae serie praesentium iniungimus. Spiritualibus quidem ad conscientiae suae puritatem, saecul. vero personis *ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque praefato Dno Imprtori et Regi nostro ac sacro eius Regio diademati observandam eam, qualis ipsis de metis et territoriis nomine et in persona annotati Dni Exponentis interrogan. constiteret; sciat inquirat et experiatur meram plenam atque omnimodam certitudinis veritatem.* Et post haec super huiusmodi testium inquisitione recitataeque veritatis praemissorum suorum ad relationem dictorum nostri et Vestri hominum fidedignam litteras vestras sub sigillo vestro authentico memorato Dno Exponenti Jurium suorum futuram ad cautelam dare debeatis et teneamini communi svadente iustitia, secus non facturi. Datum Posenii feria secunda proxima post Dncam Reminiscere Anno Dni Millesimo quingentesimo nonagesimo. Nos itaq. amicabilebus requisitionibus et hortationibus dicti Dni Locumtenentis Offi Palatinalis tenemur obedire et optemperare volentes, una cum practitulato Anthonio Morocz homine eiusd. Dni Locumtenentis Offi Palatinalis per suam

Dnationem Magfcam ad specialiter transmissio hñem nostrum Venerabilem videlicet Magrum Joannem Faironczay fratrem socium et Concanonicum nostrum ad praemissas fassiones et testificationes facien. et peragen. nostro pro testimonio fide dignum duximus destinandum, qui tandem exinde ad nos reversi nobis sub iuramento in generali Regni decreto superinde expresso conformiter retulerunt isto modo. Quomodo ipsi feria tertia proxima post Dncam Oculi proxime praeteritam ad testes infrascriptos praefator. cottuum homines, quos scilicet praenotatus D. Exponens v. eius nomine homo suus ad id deputatus, duxisset nominandos. Simul constitutos personaliter accessisset iisdemq. sui in praesentiam legitime citatis et convocatis In possessionem Bezenye in Cottu Mosoniensi praedicto existentem sub onere solutionis 16. Marcar. gr. pondris in grli decreto superinde expresso per eos quorum interest immediate et irremisibiliter exigendarum. *Ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque (ut supra) observandam* eam qualis ipsis de metis et territoriis nomine et in Persona annotati Dni Exponen. interrogan. constitisset. Idem homo dicti Dni Loctis Offii Palatinalis testimonio nostro antelato secum praesente scivisset inquisivisset et executus fuisset *Meram plenam (ut supra) certitudinis facultatem* hoc qui sequitur modo.

Primus testis providus Matthaeus Szabó de Kilithy colonus Mgfcí Dni Stephani Dersffy Annor. sexaginta cometaneus iuratus examinatus fassus est: Hogy az Dunának az sebes folyássa Innen Bezenye felről ment alá, és azon voltak az Malmok és eörlött is, ez előtt husz a vagy talám több Esztendeje is vagyon. Akor az ott Molnok eleött semi füzes Szigeth nem volt, hanem azután keö feö terme ellenibe es ott sziget tet csinala az Duna es azután az Dunának erőséghe az Samarjai földre zegeth, most az erős viz árra megyen es az elöbi folyásából oda által térth. Aszt is valya hogy emlékezik negyven esztendeötöl fogva, ahol az Samariai holt ágh által folyt az dunára azon verset tartottanak egy Bezenyey vén emberrel, kinek Illés Görgy volt neve igen régi ember volt száz esztendeös ott meghaláttanak volt az Hajóval és mondot az vén Ember, fiam ez volna az Samariai határ kin az verset tartjuk it az Vugor erdő végénél és az várhelyre által

megyen és az Pangart kerületi tartya az Samariaiak határját es az várhely között és Pangart között volt valami keörakás kit szentsyrnek hitanak, arra is emlékezik. És az Pangart'k also Végébeu hatart is tud Nagy eöregh latezatos határt, de aszt imar mind elszántotak, hová való határ volt nem tугya.

Secundus testis Providus Petrus Fördös colonus Dni Joannis Lipcsey de eadem Kilithi cometaneus annor. 35 iuratus examinatus fassus est: Emlékezik az eö Ideie szerént arra, hogy az sebes Duna innen Raika felöl volt. Malom is volt raita, amint az fuzes Szigeth most vagon. Annak az Samariai ág erdő felöl való, melyeken csak kicsiny viz folt alá, ugy hogy mikor az Duna kicsin volt, terdigh valo vizen bé mehettek rea hová élték azt nem tугya.

Tertius t. pr. Gregorius Soos de eadem Kilithy annor. 50. colonus Mgfci Dni Thomae Nádasdy cometaneus iuratus et examinatus fassus est Eö is emlékezik arra, hogy az *Derek* Duna innen volt Bezenye felöl és *Molnok* voltanak rajta és az Samariai Ágh Erdő felöl az mostani veszös Szigethben szárazon jártanak és marhaiok is sokszor rea iott, Samariahoz élték és latot sokszor Samariai legényeket, hogy ott *erdöltek*.

Quartus testis prov. Jacobus Mészáros de dicta Kilithy Colonus praescripti Dni Th. Nádasdy annor. 71. com. iur. exem. f. est. eodem modo quemadmodum praescriptus tertius testis csak hogy nem látta azt, hogy Samariaiak ott *erdöltek* volna.

Quintus t. pr. Petrus Molnár de ead. Kilithy Colonus M. Dni Nic. Istvánffy praedicti annor. 44. C. iur. ex. fas. est: hogy huszonnolcz esztendőttől fogva emlékezik arra, hogy az derék Duna Bezenye felöl volt, molnok voltak raita és akor Rajkán Gancz Mátét szolgálta, az duna penigh most Samariay erdrö (?) felé megyen, es tугya az kicsin szigetet, onnan az felöl de inár hova *élték* azt nem tугya.

Sextus testis providus Matthaëus Lipold de dicta Kiliti annor. 50. cometaneus colonus dicti Dni Th. Nádasdy i. et ex. fass. e eod. modo sicut test. 2-us P. Förd.

Septimus t. pr. Michael Fördös de ead. Kiliti Colonus praescripti D. Stephani Dersffy cometaneus aor. 74 i. et ex. fass. e. e. med. sicut test. 2-us P. Fördös,

Octavus t. pr. Matthaeus Molnár de dicta Kiliti Colonus Joannis Lipcesey cometaneus annor. 47. juratus fassus est: azt vallya *hogy Moricz Herczegh* taborátul fogva emlékezik reá, hogy az dunanak derék folyása Raika felől volt, az zigaretet is tugya de hová éltek azt nem tugya, de az előbbi zigaretet imár elszeghte, nem sok vagyon benne, hanem ez mostani fozes (?) zigaretet nem réghen ejtette.

Nonus testis Albertus Molnár de Chun colonus Egregii Nicolai Perekeyd, Directoris causarum Regalium, comprovincialium et annor. 86 iur. et ex. fass. e hogy emlékezik árra, hogy Márton Deák *Molnot* tartott innen az sziget elleniben és egy Jakab Álcznak tugya, hogy hagymáia kaposztáia Dinyeje volt az Szigetnek helyén Márton Deák molnára volt.

Decimus t. pr. Laurentius Rosa aor. 50 comprovincialis de ead. Chun (Sagendorf) iuratus et ex. f. é. hogy tugya azt, hogy az Kerepes duna innen Rajka felől ment alá, és tugya az molnok előtt való szigaretet és Jakab Molnárnak veteményes kerté volt benne, de az szigeth hová való volt nem tugya.

Undecimus t. pr. Dyonisius Nagy de dicta chun aor. 60 comprovis iur. fassus est, hogy az haiős viz az szigethnek innen Raika felől folyt alá de azután oda által tért, de az szigaretet nem tugya hová éltek.

Duodecimus t. pr. Laurentius Horgas de dicta Chun aor. 60. C. i. ex f. e. tugya, hogy az Duna Raika felől ment és Marton Deaknak *harminczadosnak Molnat* tartottak raita, a Sziget hova való nem tugya.

Decimus tertius pr. Joannes Rusa de Chun aor. 50. comprovis iur. et interrogatus fassus est: Nagy János Mészáros szolgálta, és tudia hogy az Réven alol Molna volt neki az Dunán.

Decimus quartus testis Nobilis Andreas Szakmáry de Bachffalva aor. 50 cprlis i. interrogatus f. e. Samariába szolgálta Barát Istvánt és tugya hogy az molnok az Réven alól voltak és az haios viz innen Bezenye felől ment alá, és az derék Dunán tul semmit nem birtak az eö emlékezetire az Rajkaiak.

15. t. pr. Petrus Kos de Szemeth aor. 50. colonus Domi-

nor. Merey comprlis iuratus i. f. e. Samariaba szolgált sok esztendeig és tugya hogy az derek duna innen Bezenye felől ment alá és molnok az tartottak Raika felől raita és azután samaria sziget felé szegeth a duna és az mostani szigetet uionnan töltötte az duna, és az dunántul erdőlelt is samariai embernek.

16. t. pr. Lucas Szalay de Lakpaka colonus Dnor. Merey aor. D. comprovlis iur. f. et interrogatus est: És emlék-szik arra, hogy *malmok* voltak innen Rajka felől a szigethnek elemiben.

17-us pr. Antonius de Pispöky colonus A.Eppatus Strigoniensis aor 80. comprlis. iuratus, interrogatus, et fassus est: hogy régenten Samariaban lakot is tugya azt, hogy az derék Duna Rayka felől ment alá, és molnokat tartottak raita, az Molnok elleniben akor tiszta kő volt, és mikor igen megapadott az duna az köre ugordhattak volna ky az völgy *haiöböl*, és az samariai szigethből az Keöre szabadon szárazon jöhettek, de imár most a hová az duna tért átal akor mindenöt száraz volt, és oda atal semit nem bírtanak a Raikayak.

18-us pr. Mathaeus Zap de Chelyc, Colonus Egregii Thomae Farkas aor. 47. cprlis i. f. est hogy eö szolgált Tizenhat Esztendeig Samariaban és az derék duna az kis szigetnek Bezenye felől ment alá melette és az molnoknak előtte tiszta keö volt azután egy nagy fa állott vala megh rajta és ugy tölte azt az szigetet az Duna. Es az samariai erdő felől csak kicsin viz ment el melette. Azután ugy szeget az duna arra ahol az a kys viz folyás volt most az a kerepes viz immár árra *téreölt*. Azután nevelkedet osztán az mostany kys füzes szigeth.

19-us t. nobilis Antonius Gyarmaty nunc inquilinus Domini Stephani Lengyel in Rayka cometaneus aor. 64 iuratus et ex. f. e: Hogy azulta lakik Raikán Mikor szigetet Horvát Markóra vittak, tugya hogy innen Raika felől volta szigetnek az Kerepes Duna az volt nyolcz *Molnot* tud raita és egy korban az kerepesek kartis tettenek vala az Molnokhoz, hogy nehezen mehettek el melette, ahol most az kis szigeth vagy on az keö volt és fővény. Másfelől penigh csak kicsin viz folyt

alá azután kezdé osztán *nevelkednyi* raita és osztán egy nagy Ieges *Árvizlen* és az megakada inén az Régi folyás felől és ugy terüleő osztán az kis vizre az derek duna, árra ahol most haiokal imár alá járnak, osztán hogy az szigeth kezdet nevelkednyi vala az Raykayak ugy oszták meg, es két embernek atták vala, és azok vágták csak tilalomba tartoták, és azután ugy *jesztenek* vala az Samariaiak reá erdőlni. Az határok dolgában eő nem tud töbet, hanem azt *Pangart* földöket kett felé osztották az comissariusok.

20-us testis pr. Matthaëus Tott de Egyházaspaka *colonus arcis Posoniensis* aor. 80. comprov. i. ex. f. est tugya hogy az derék duna innen Bezenye felől ment alá és molnok voltanak rajta. Mert eo Samariaban szolgált és mikor eő ott szolgált akkor töb duna anál nem volt az egynél, hanem azután töltődöt azt a szigetet, most penigh imár az derék duna Samariai Erdő fele térult a mint most láttyuk.

21-us t. Clemens Molnár de Doborgaz inquilinus Emerici Gombay aor. 56. comprlis, i. inter. exam. f. est: hogy eő Bezenyén lakott ez elöt 36 Esztendővel és molmot örzött az dunán és az Kerepes viz innen volt az szigeten Bezenye fölöl. Más felöl is volt valami kicsin viz, de mikor megapadot az samariay szolgák, kik marhát eorzöttek szabadon bele haitották a szigetben, akkor csak vesző micsoda volt raita, hogy ott eorzöttek benne, tudja azt is, hogy egykor az Harminczados Molnára veteményes kertet csinált vala dinyeire, kaposztaiá volt benne. Ezt is tugya hogy azután arra zeget az derek duna ki akoron csak kis viz volt. Az határok dolgában nem tud hanem halotta régi emberektől, hogy a szenthysrigh volna az Samariaiak határra. Azt tugya hogy az Pangart földöt az Comissariusok kett felé osztották Raikához és Bezenyéhez.

22-us t. Nobilis Joan. Gombay de Sarosffalva aor. 50. cprlis i. int. f. est: Hogy eő mikor Bezenyén lakot azt tugya, hogy az derék duna ahol az Molnok voltak azon ment alá. És végre az Ugor Erdő ala vittek vala hogy itt fön nem foroghatot mikor igen meghapadot, azután eő Bezenyéről elment és azután nevelkedet az szigeth, az határok dolgába semmit nem tud.

23. t. uobilis Joannes Biro aor circiter 40. Judlium cot-

tus Poson. cometaneus i. ex. f. e. hogy az derek duna az szigetnek Bezenye felöl ment alá melet, azt Bizonyal tugya és hogy molnokot tartottak rajta, és más felöl is kicsin viz folt alá melete, de az kerepes viz mindenkor innen volt azt penigh az szigetet hová elték azt nem tugya de mikor az viznek nagy árja nem volt más felöl szabadon reá járhattak.

24-us t. pr. Blasius Vámos de praescripta Kility colonus praescripti Dni Joan. Lipcey aor. 47 com. i. f. e.: hogy eö kilitiben nevelkedet föl és tugya hogy az duna az szigetnek kiveleö ment ala Bezenye felöl azt is tugya hogy samariai Ágh Erdő felöl arra a szigethre . . . . . neha penigh szárazon is bemehettek Barnokat is sokszor oda hajtották, mert szabad volt az kilithy Marháknak oda föl járný. Azonképen a samariainak is Kilithy Erdőre akor mikor az rétt megh szabadolt és Samariahoz birta most penigh imár az duna, eltért az réghi folyásából és az szigetet közben szakasztotta és a honnan a szigetben jártanak arra vagyon erös folyása.

25. t. pr. Paulus Antal de Pispöky colonus AEppatus Strigoniensis annor. 69 cplis i. ex. f. e.: hogy eö sok esztendeigh lakot Samariaban és tugya hogy az derek duna rajka felöl ment alá és sokszor haiön is ment alá raita, az szigeth penig az ágh erdő felöl volt, és szárazon bemehettenek reá, és marhát is sokszor kereset benne, hogy a szigetben akkor az időben marhát cörzöt erdő sem volt raita hanem apro veszö volt raita. Imár penigh most az duna az samariai erdő felöl terült és azo(n) járnak hajöval.

Super quib. quidem testium praescriptor. fassionib. et attestationib. praesentes litteras nostras fassionales seu attestatorias ad relationes dictor. Dni Locumtenentis Offi Palatinalis et nostri hominum Memorato Dno Exponenti iurium eiusdem ulteriorem ad cautelam sub sigillo nostro capitulari communi svadente Justitia dandas duximus et concedendas. Datum Sabbatho proximo ante Dncam Laetare ao Dni *Millesimo quingentesimo nonagesimo.*

Requisitarum itaque et reinventar. in transumpto literar. nostrar. Capitularium supramemoratis iudici et iuratis civib. saepefati oppidi regii Privilegiali Samaria adeoq. totius ipsius oppidi. Jurium eiusdem et eorumdem futuram ad cautelam

necessarias sub sigillo nostro capitulari usitato et authentico communi iustitia antelatoque saepe memoratae Celsitudinis Palatinalis mandato id ipsum exigentibus extradandas duximus et concedendas. Datum feria prima proxima post Dncam decimam nonam Pentecostes Anno reparatae salutis humanae millesimo septingentesimo undecimo.

1593-ban *Datum in arce Pragensi* szerint három szőlősi (prácsi v. weinerni) és récsei (mindkettő Pozsony mellett) szőlőkertet ajándékoz a somorjai templom és iskolának fenntartására, ¹⁾ s ugyanazokat ugyanazon évben teljes jogu birtokoknak nyilvánítja, de az esztergami érseknek fizetni szokott tizedtől kegyesen fölmenti. ²⁾

Jegyzetek. 1) Ezen szőlők a Jegyzőkönyv ³⁾ egyik jegyzete szerint. 1780-ban Január 7-dikén eladtak. 2) Ezen tizedtől fölmentést III. Károly is megerősíti. ⁴⁾

II. Mátyástól a levéltárban semmi iratot sem találtam. De II. Ferdinand 1630-ban megerősíti László, Zsigmond, Albert, I. Mátyás s Miksa okmányait, különösen kiemeli adómentességét királyi adóköteles helyeken. ⁵⁾

Jegyzetek. 1) Ezen okmány igen ernyedtt állapotú. 2) Világosan előfordul Zsigmond egyik átírt okmányában a *Datum in Samaria A. D. 1425.* — 3) Civitas Samariae említetik, míg az utódok már ismét oppidumnak nevezik; mert királyi várossá történt emeltetését tudtommal egy király sem erősíté meg külön okmánynyal — holott ennek következtében lön fallal bekerítve. Két kapuja közül az egyik ma is létezik. 4) Az okmány igen hiányos, de tisztán olvasható, s a fejedelmek nevei és czimei aranyozott betűvel írvák. 5) Előfordul III. Károly megerősítvényének 21. pontjában is. ⁶⁾

1632-ben II. Ferdinand megerősíti Somorja vámmentességét. ⁷⁾

---

1) U.ott 6.

2) U.ott. 18.

3) 1559-dikig nyulnak fel az adatok.

4) Jegyzék 20²⁰.

5) Som. lev.tár XVI.

6) Jegyzék 20²¹.

7) U.ott 20²².

III. Ferdinand uralkodási korszakába esik a királyi kincstár néhány levele, illetőleg parancsa, melynek elseje szerint ragadós nyavalya uralkodván, elhatározott; miszerint a királyi kincstár Somorjába áttétessék. *Kelt Pozsonyban 1645-ik év szeptember 4-kén.* (Aláírva három tanácsnok által s pecséteikkel ellátva). — A 2-dik szintén *Pozsonyban kelt 1649. Január 8-kán*, mely elrendeli, hogy a város a király szükségletére fáradozó kir. baromfiszállítónak segélyt — assistentia-t — rendeljen. — A 3-dik magyar levél *Modorban kelt 1655-ben október 30-kán* intézkedik, hogy a pozsonyi postahivatal Somorjába és Szenapezre áttétessék. Végre a 4-ik, mely *1675-ben kelt*, fölhívja a város, miszerint a király szükségletére vett zabot Pozsonyba szállíttassa ¹⁾

E korban Somorja nyomdával is dicsekedheték. Itt jelent meg t. i. Véghélius Andrásnál 1650-ben *Egyházi Agendák* című könyv. ²⁾ Ugyanezen nyomdásztól Tejfaluban megjelent 1638-ban Zoravszky naptára. ³⁾

Az *1689-dik év június 8-ikán Bécsben kelt* — s jelenleg is vörös bársony kötésű s ezüst szelenczében rejtett pecsétű okmány eléggé tanúsítja, mennyire iparkodék I. Lipót király e város sorsán enyhíteni, midőn régi szabadalmait megerősíté, melyeknek jótékony árnya alatt századokon át boldog volt, s mely a pozsonyi várgrófok 1582 óta több ízben zavarni nem átallottak, s e várost — világos szabadalmi daczára — jobbagysági járomba hajtani akarák. ⁴⁾ Sikerült azonban e nyügtől magukat időnkint vagy egészen fölszabadítani vagy legalább 800 ftnyi évi díjjal megváltani. Azon czélból polgárai nem mulaszták el szabadalmaiknak megerősítéseért annyiszor a mennyiszor folyamodni, s azt legfelsőbb helyről kinyerni. Így Lipót király megerősíté Zsigmond, Albert, V. László, I. Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinand, Miksa, Rudolf, és II. Ferdinand által adott szabadalmakat. ⁵⁾

Ugy szintén kiadatá magának e város a pozsonyi káp-

¹⁾ Jegyzék 29. a. b. c. d.

²⁾ Vályi Magy. ország leírása III. 226. lap.

³⁾ Uj magy. Muzeum. Tud. intéz. közl. 183. lap.

⁴⁾ Jegyzék 33.

⁵⁾ U.ott. 21.

talan által minden szabadalmainak hiteles másolatát. Mely 1711-dik év aug. 3-kán kelt, s hiteles tanuságot tesz a város sarkalatos szabadalmáról következő 12 pontban. 1) IV. László 1287-ben Somorja népes földjét Károly pozsonyi várgrófnak adományozza. 2) Zsigmond 1390-ben Barlabás földjének törvényes birtokba vételét engedélyezi. 3) I. Mátyás Szap helység egy részét a városnak ajándékozta 1462-ben. 4) Mátyás a környékben (egy mértföldnyire) magvaszakadt nemes családoknak birtokait Somorjának adja. 1487-ben. 5) A pozsonyi káptalan 1526-ban a kis-guthori nemeseket az ily javak eladásától eltiltja. 6) Ugyanaz Balassa Menyhértet ily kis Kürthön fekvő birtokrész vételétől letiltja. 7) Hasonló történik 1556-ban az ily javadalom kérvényzőjével. 8) A káptalan a király parancsára jelentést tesz a véghez vitt határjárásról. 1514-ben. 9) Ugyanezt teszi 1516-ban II. Lajos parancsára. 10) Perényi Imre nádorsága alatt azaz 1513-ban a határdombok megujtatnak. 11) Báthory István nádorkodása alatt ismét határjárás megujtása. Végre 12) 1590-ben Istvánfy Miklós nádori helytartó parancsára ismét 25 tanu kihallgattatik, kiknek vallomásai érdekes nyelvészeti észrevételekre alkalmosok (p. erdőlt = erdőt vág-molnot v. molnok malmot és malmok helyett molna = malma — völgyhajó = malomhajó; tereölt = terült = tért hová elték = tették, derék duna = fő duna stb.)

Ezen káptalani hiteles tanutétele után, csoda-e, hogy a városnak sikerült egy folyamodására — melyben az ösök és saját érdemeinek elősorolásán kívül — fölemlíti régi szabádmait, birói ítéletekkel és törzsszabadalmaival 1340—1712. évig nyertekkel t. i. erősítve. *) III. Károly királytól szabadalmainak kegyelmes megerősítését megnyerni, mely okmány *1712-ben a pozsonyi várban kelt*, és következő 22 pontot tartalmazza: 1) II. Ulászló 1513. évi okmánya

1) Jegyzék 11.

*) Itt fölemlíti t. i. I. Károly 1340, Erzsébet 1382, Zsigmond 1390. 1392. 1394. és 1399-ki nádori ítéletét és ismét Zsigmond 1405, Albert 1439. évi, V. László 1456, Mátyás 1462. 1480. 1483, I. Ferdinand 1545. Miksa 1569, Rudolf 1583, II. Ferdinand 1630. és végre I. Lipót 1689-ik évi okmányait.

szerint a királyi ügyek igazgatója tartozik e város jogaira felügyelni és azokat védeni. — 2) Zsigmond király Pozsony szabadalmaival megajándékozta Somorja mezővárosát s Magyarország KK. és RR. beleegyezésével a királyi városok sorába igtatja. 1415-ben. 3) Zsigmond Tatában 1425-ben segílyt rendel az árviz által sujtott Somorjának adatni. 4) Albert király 1439-ben megparancsolja miszerint somorjai polgár sehol be nem börtönöztethetik, hanem saját birája által ítél-tethetik el. 5) Ugyanezen király vám- s adómentességét biztosítja a somorjai polgároknak. 6) V. László börtönmentességet ujonnan megadja a város lakóinak. 1456-ban. 7) Ugyanezt megerősíti. 8) Hunyady Mátyás király Szap majorságát adományozza kormánya 4-dik évében. 9) Mátyás 1464-ben börtönmentességét megnyitja e város polgárai részére. 10) 1478-ban Pozsonyban vámmentességet engedményez. 11) II. Lajos Győrben 1516-ban. 12) 1517-ben pedig Óváron, Rajkán, Körtvélyesen, és Köpcsényben vámmentességet ad. 13) Ugyan ő Somorjának engedélyt ad 1517-ben régi pecsétjét használhatni s ügyvédeknek megbizhatni az ország bármely városában. 14) I. Ferdinand is Győrben vámmentességet ad. 1548-ban. 15) I. Ferdinand egy guthori birtokrész adományzására beleegyezését adja. 16) Vámmentességről szól. 17) Miksa király 1565-ben Bécsben vámmentességgel örvendezteti meg Somorját. 18) Miksa király megerősíti 1569-ben, az elődei által adott szabadalmakat. 19) Rudolf helybenhagyja a város évi adóját, és szent-György napon tartandó tisztujítási-, s független bíraskodási jogát, ítélethozatalait s birtokait stb. 20) Ugyanezen király fölmenti a szöllősi és récsei három szőlőt az érseki tizedtől 1593. 21) II. Ferdinand megerősíti 1630-ban I. Ferdinand által adott szabadalmakat. És 22) 1632-ben újra biztosítja a város lakóit a vámmentességről. ¹⁾

A városnak ily ismételt gondossággal s mondhatnók előre látó feltékenységgel biztosított szabadalmainak élvezési közegette a reformatio mind két felekezete is itt egyházi gyülekezetet alapított, de mikor, s kik voltak első hirdetői az új tanoknak e város falai között, előttem ismeretlen. Annyit

¹⁾ Jegyzék 20.

olvastam egy ismeretlen kéz jegyzetei között, hogy az ágotai vallású község 1713—1783-ig lelkész nélkül vala. Husvét utáni 4-dik vasárnap II. József türelmi decretuma következtében — nyílt meg az első isteni tisztelet, s Balumbini német és Institoris Mihály pozsonyi lelkész magyar nyelven szóno-koltak. ¹⁾

Mária Therézia uralkodása alatt úgy látszik sikerült e város lakóira az urbéri kötelezettségeket tukmálni, ²⁾ mint-hogy tudtommal 1848-ig fizeté a város a Pálffy család leg-idősb tagjának Seniornak, ki pozsonyi főispány s várkapitány is vala egyszersmind, a 800 ftnyi váltságdíj fejében, alig ha nem az 1513 s 1519-iki „*ad castrum posoniense perti-nens*“ — kifejezések nyomán. De ez ugylátszik csak hadászila-g értendő mint Komárom s Pozsony közti állomásra, mert Csallóköz nemessége általában a pozsonyi kir. vár védsere-gét képezé; melyhez Somorja is járulékat adá.

1720-ban jelent meg Somorja területén a paulai szent Ferencz szerzetének 8 fölszentelt és 3 más tagja, kik b. e. Széchenyi György primás 1690. évi 30.000 ftnyi hagyatékából, melyet e szerzet rendelkezése alá bocsátott — 3900 frton és 20 db. aranyon itt három házhelyet vettek s azon a rá követke-zett évben zárdát, s később gr. Koháry István országbirótól kapott 20.000 forintnyi segélyből egy (16 $\frac{1}{2}$ öl hosszú s 10° széles) Csallóközben páratlan nagyságu és fényü templomot építének, melynek teljes kidiszitése 1778-ban lön befejezve. E mindig bőjtőlő szerzetnek az Evangeliom hirdetésén kívül rendeltetése vala itt négy elemi osztályban a tudományok elemeire oktatni az ifjúságot, s a latin osztályokra előkészíteni. Azonban midőn épen tisztök teljesítésében leginkább buzgólkodának, megjelent 1786-ban II. József császárnak a szerzeteket eltörülő rendelete, mely e zárda buzgó lakóit is a bekövetkező évben elszélyezté. Birtokaik s ingóságai elár-vereztetéséből a vallásalapba összesen 47.000 forintnyi összeg folyt, elegendő, hogy jelenleg egy algymnasium alapitassék, azonban Csallóköznek és e városnak ezen régi óhajtása maig sem ment teljesezésbe. A frescokkal diszített renaissance tem-

¹⁾ Jegyzék 34.

²⁾ U.ott 35.

plomba a régi plebánia költözött, mely az egyházi ékszereket is átvevé. ¹⁾ — Régi, azaz: a XIV. század elején épült részint kora, részint késő — gót idomu templomát a helvétvallásu község vevé meg. ²⁾ A két emeletes zárdaépületben jelenleg a plebánia, két elemi osztály, két tanítójával együtt s a szolgabírói hivatal helyezkedett el. E kívül egy része vendéglőül is szolgál.

E kath. templomon kívül van a városnak kórodája mellett egy csinos és órával ellátott tornyu kápolnája, mely 1722-ben sz. Dismas tiszteletére néhai Viczay Teréz kisasszony és Jeszenák Pál által imola építetett, ³⁾ helyébe épült az 1848 előtti években.

1805-ben Ferencz király Sz. Bruno (October 6-ra eső vásárját engedélyezé. *Kelt Bécsben Jul. 5-én.* ⁴⁾

V. Ferdinand pedig 1845-ben kegyesen megengedé, hogy a város új magyar föliratu pecséttel élhessen. A diszesen kiállított okmány, czimmerrel ellátva, 1845. évi sz. Györgyhó 16-án kelt Bécsben. ⁵⁾

Végre Ferencz József jelenleg uralkodó fejedelmünk 1851-ben fölrühazza e város katolikus községét az egyházi védnökség minden jogáival. ⁶⁾

Ime Somorja városának jogéletéből néhány mozzanat, melyek bővebb tárgyalását a fentérintett Kisfaludy Zsigmond ur tollából várhatjuk.

Függelékül érdekesnek látszik még e város területének némi képét nyújtani. Határát a rajkai nagy Duna mossa, s e kívül e folyam két izben szakítja; s több szigetet képez. Föltűnő, hogy e szigeteknek s dülőinek nevei között *Nagy- és Kis-Mantua-ra, Korziká-ra, Sajdom-ra, s Jeruzsálem-re* bukkanunk, alighanem a keresztes hadak pihenőkeinek némi emlékeül. *)

¹⁾ Magyar Sion II. köt. 261—278.

²⁾ Jegyz. 36.

³⁾ Vályi Magyarország leírása III. köt. 226. l.

⁴⁾ Jegyzék 23.

⁵⁾ U. ott 24.

⁶⁾ U. ott 25.

*) Keveessé merész állításnak tartanám. Tudjuk, milyen alkalmakkor

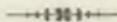
Területe egy t. cz. Mócsy Benjamin mérnök által 1851-ben készült térkép szerint bir: ¹⁾)

83 hold s	534 □ ^o	beltelket.
2009 „	257 „	szántóföldet.
621 „	1053 „	rét és réti földeket.
956 „	1291 „	erdőt.
141 „	51 „	füzeset és szigetet.
483 „	397 „	legelőt.
964 „	1382 „	haszonvétlent.

Összesen 5260 hold s 165 □^o terület, holdját 1600 □ öl-lel számítva.

Miből látható, hogy e város anyagi állása nem utolsó e honban. Vajha szellemileg is virradásnak indulna! mit szivből kíván egyik igénytelen szülöttje

Jancsik Ede.

KORONCZÓ TÖRTÉNETE.

(Vége.)

Ebenhöch Ferencztől.

Ámbár a koroncói telep őskorából nem megvetendő emlékeket birunk felmutatni, melyek az akkori mivelődést nem igen vonzó színben derítik fel; sokkal szegényebb a történelmi időszak, kivált az árpádkori periodus mindennemű, főleg írott emlékekben annyira: hogy ebben nem Koroncónak, hanem inkább csak a koroncói tájnak történetéről lehet szó! de e keveset is adjuk, mint azt a gyér források mellett adni lehet.

és sokszor kik adják az ily neveket. Mig történelmi adatunk nem lesz, maradjunk a mellett, hogy ezen talán újabb időben keletkezett szigeteket újabb időben keresztelték ily hirneves és ily messze eső helyek után.

¹⁾ Jegyzék 37.

Érdekes mindjárt, mit a honfoglalás szakaszából e tájé-
kot illetőleg Szalay és Horváth műveiben Anonymus és Kézai
nyomán előadva olvasunk, ugyanis: Árpád 899-ik évben sere-
gének harmadik osztályával Etelvárából kiindulván, a Vér-
tes hegység aljáig nyomult, míg Bánhidánál az utját álló mor-
va-szláv hadsereget döntő csatában megsemmisítvén, seregével
Pannonhalma körül telepedett le; azután a hegyről — hol rég-
időtől fogva szent Márton tiszteletére kápolna állott — embe-
reivel Pannonia téerein széttekintvén, nagy örömmel tellett el
szíve az új szerzemény szépsége felett! — — — Azért csak-
hamar nyugatnak haladván a Rápcza és Rába völgyét is el-
foglalá, és az elfutott szlávok elhagyott telepeit benépesíté
saját embereivel; t. i. őshazájokban a magyarok róna földhöz
szokván, a kies és Austria határig terülő földet igen megked-
velék. — 1) Bizonyosnak tarthatjuk, hogy ez alkalommal
Koronczón is magyarok telepedtek meg, kiknek a róna s rá-
bameder partjain fekvő, azidétt erdőktől környezett szláv te-
lep alkalmas lakhelyül kínálkozott. Ezen telep híhetőleg gyors
virágzásnak indult, kivált midőn Geyza és fia szent István a
szomszéd népekkel békességet kötvén a magyar nép a mi-
velődés terére léphetett! — —

A virágzásnak indult telepet csakhamar zsibbasztólag
érintette a Péter és Aba Samu között folyt, és Győrmegyé-
ben befejezett villongás. 1044-ik évben július 5-én Ménfőn,
tehát Koronczó tőszomszédságában vivatott a döntő csata,
mely Abát trónjától és életétől fosztotta meg. 2)

Az 1051-ik év szintén nyomasztó volt Koronczóra és az
egész tájékra; mert III-ik Henrik német császár a nyár vé-
gével személyesen indult I. Endre király ellen. Seregét három
részre osztotta: Welf Karánt és Bretizláv cseh herczegek a
balszárnyat vezérlették, és Esztergomig érkeztek csaknem
minden ellenállás nélkül; — a középerő Gebhard regensburgi
püspök vezérlete alatt Győr vidékén állapodott meg, és a
Dunán leszállított eleséghajók oltalmáról gondoskodott; — a
császár maga a jobbszárnyal Stiria szélén tört be Magyaror-
szágba. Béla vezér tanácsára a magyar sereg ovakodott a jó-

1) Szalay L. I. 17. Horváth M. I. 44. 2) Szalay I. 134.

val nagyobb német sereggel összezsapni, s visszavonulván előtte állomásról állomásra, az eleséget elásatta, a szántóföldeket és mezőket felégette, a házi állatokat bellebb az országba szállította, szóval kietlen pusztaságot hagyott maga után! — ¹⁾

Névszerént Koronczó először említettik III. Ince pápa egy 1206-ik évben február 13-án Rómában kelt bullájában, ²⁾ melyben Pide Vkas és más koronczói (de Curunzue jauriensis dioecesis) embereket az egyházból kiközösíti: minthogy a cziszterczirend b. sz. Máriáról czimzett kethelyi (Sopron megye) apáságának — valószínűleg koronczói — javait elfoglalták, és a rend némely tagjait bántalmazták.

Nevezetes ez okmány, mert a szokatlan és idegenszerű helyesírás daczára helységünk magyaros nevét tüntetvén fel, bizonyosságul szolgál: hogy azt a honfoglalás korától fogva magyarok lakták, és több mint valószínű, hogy nevét mint hazánkban a helységek jobbadán első birtokossától vevé.

1241-ik év tavaszán Frigyes austriai herczeg dulta fel az ország nyugati határait; hogy ez alkalommal Koronczó tájéka a dulástól ment maradt-e? ki tudhatja! annyi bizonyos hogy a reá következett tatárdulást nem kerülte, nem kerülhette el. A tatárok elvonulása után IV-ik Béla Dalmáciából visszatérvén hazánkba 1243-ik év őszén, e vidéken is megfordult, névszerint Móriczhidán volt october 3-án, honnét az éjszaki vidékekre rándulván, e tájon ment keresztül. ³⁾

A tatárdulás után alig 28 évig élvezheté e táj a békés nyugalmat, míg V. István és Ottokár cseh király között kiütött a háboru 1271. évben. A harmadik csata e két király között a Rápcza mellett vivatott május 21-én, melyben István visszaverte a cseheket. ⁴⁾ Sokat szenvedett e vidék a roppant magyar haderőtől, mit onnét is következtethetünk, mivel ez alkalommal Győr városa annyira elpusztult, hogy V. Istvánnak még ezen évben nagy kiváltságok ígérével kellett ide lakosokat édesgetnie és költöztetnie.

Két év mulva augustus havában Ottokár 60,000 fegyveressel újra beütvén Magyarországra, többek között Győrt is

---

¹⁾ Szalay I. 141. ²⁾ Cod. dipl. III. I. 36 ³⁾ U. o. V. I. ⁴⁾ Cod. dipl. V. 1. 110. l.

elfoglalta, s számtalan püspöki majort és erődívenyt megszállott; ¹⁾ azonban pusztító seregeit Gergely bán visszaverte, ²⁾ Iván Comes pedig viszont a vizek gátjait elrontatván, az egész tájék viz alatt állá. Éhségtől tartott emiatt ³⁾ s azért seregeivel haza takarodott, kirabolván elébb a győri káptalan levéltárát; ekkor veszett el a káptalan régi pecsétje is. ⁴⁾ Azonban a várban cseh őrséget hagyott, de ezektől Róland nádor azt csakhamar visszavette. Könnyen képzelhető, hogy Győr tájéka és így Koronczó is sokat szenvedett e háboruk alatt.

A győri káptalannak 1359. évben február havában kelt levele koronczói (de Koromzou) György királyi embert említi ⁵⁾ 1380 körüli másik levele pedig Korumzow-i Bertalan, Mihály fiját Szapi János unokáját említi (Bartholomeus filius Michaelis de Korumzow, filii Johannis de Zap.) ⁶⁾ A koronczói család tehát ezidétt gazdag és tekintélyes volt, mert osztályos a Szapi családdal, s kebelében királyi embereket is számlált.

De legtöbb fényt derít Koronczó történelmére szintén a győri káptalannak 1395. évben kelt zálog-, és 1412. évi osztálylevele, melyeket II. Lajos királynak 1519. november 20. kelt hiteles átiratából ismerünk. ⁷⁾ A záloglevél szerint koronczói (de Koromzó) Mihály leánya, Tamássy János Imre nevű fijának pedig neje Koronczói Klára összes koronczói birtokait, kivéven *füzéki rétjét* osztályos rokonjának Bezy Pál Domonkos nevű fijának 15 ezüst márkáért elzalogosítja.

Az osztálylevél szerint pedig szintazon győri káptalan előtt Bezy másképp Koronczói Pál fíja Domonkos, Koronczói Klára most már Tamássy Imre özvegye Balázs és Ferencz fíjainak, meg Katalin nevű leányának nevében is, végül Bezy másképp Koronczói György fíja György, győrmegyei *koronczói* népes, és *Dusnok* nevű pusztá helyeken létező javaik felett osztozkodnak.

Ezen osztálylevélből kiderül: a) hogy Koronczó 1412-ik

¹⁾ U. o. V. 2. 70. l. ²⁾ U. o. V. 3. 157. l. ³⁾ Engel János Christ. Gesch. des ung. Reichs 1 k. 393. l. ⁴⁾ Cod. dipl. V. 3. 444. l. ⁵⁾ Ráth hazai okmtár I. 226. ⁶⁾ Cod. dipl. X. 1. 543—45. l. ⁷⁾ Ráth u. o. II. 414—417. l.

évben szt. egyházzal birt; ugyanis az osztály alatt levő 3 koronczói sessió egy sorban feküdt, melyek közül az alsó a szt. István vértanuról czimzett szt. egyházzal állott szemben; b) hogy a mai Koronczó azidétt két külön helységből állott, külön határral és külön név alatt u. m. *Koromzó*, mely a mai alsó Koronczónak, és *Dwsnok*, mely a mai felső Koronczónak helyén létezett; c) némely abban felhozott helynév még mainap is divik, vagy divó helynévre vonatkozik; mint: csereglyeut és csereglyevölgy manap: cserallja; ennek közelében léteznek mainap is a füzéki rétek, melyek mint a *fyzegh* víz mentében és *Cheleglyes völgyben* létezök emlittetnek okleve-lünkben; így az ott előforduló *Sebeswth* kétségkívül nem más mint az: mely a gyirmóthi határ nyugati részén létező s most is *Sebesnek* nevezett (akkor külön) birtok felé vezetett *Dusnok* (most felső Koronczó) helységéből. Így az említett *Gewr-wtha* (győrutja) bizonyosan az: mely a 1844. történt tagosítá-ásig felső Koronczó felé vezetett. Ellenben *Közép- hosszú- és elő-eresztvény* és *Kethelyszeg* erdőknek többé semmi nyoma, noha bizonyosan a mostani határ északi szélén léteztek.

Albert király halála után a magyarok egy része Ulászlót választván meg királynak, Albert özvegye Erzsébeth fijával V. Lászlóval Györbe menekült, és ennek védelmére 1440. évben cseh zsoldosokat fogadott be, de utóbb itt sem vélvén magát biztosnak, Pozsonyba ment, a kis királyt Sopronyba küldötte, a győri várat pedig Czilley Ulrikra bizta. Ulászló azonban és pártja a koronázáshoz készülvén, nehogy Czilley az ünnepélyt Györből megzavarhassa, ellene Hunyady Jánost és Rozgonyi Simont küldötte egy magyar-lengyel haddal.

A vár az ostromlóknak ugyan vitézül ellentállott, miért is azt hosszabban körülfogva kellett tartani; de Czilley, midőn abból egy kirohanás alkalmával titkon megfutni szándékozott, Rozgonyitól elfogatott és Budára vitetett. Hogy a kö-zelfekvő Koronczó Györ ezen ostroma alatt eleget szenvedhetett, kisésem fogja tagadni.

1447 folytán Héderváry Lőrincz nádor meghalván, Hunyadi János mint kormányzó új nádorválasztás végett szeptem-ber havában egy második országgyűlést tartatott Budán, melyre

Győrmegeye követekül Koronczói Sebestyént, Alapi Benedeket, Balonyi Albertet, és Enessey Domonkost küldé. ¹⁾

1448-ban Koronczói György, Gergely és István említettik. ²⁾

1463-ban május 8-án I. Mátyás király megparancsolja a kapitányok, megyei hatóságok és a török elleni-had gyűjtőinek: hogy többek között Koronczói Istvánt, Barnabást, Pétert és Györgyöt, kik Győr, Szombathely és Keszi várak őrizetére vannak rendelve, táborba menni ne kényszerítsék. ³⁾

1481. dec. 13-án Budán kelt I. Mátyás királynak levelében királyi emberül Koronczói György említettik. ⁴⁾

1503. évben aug. hóban kelt levele a győri káptalannak királyi emberül ismét Koronczói Györgyöt említi. ⁵⁾

1516. és 17-ben Koronczói Jób és János nemesek említettnek. ⁶⁾

1518. A győri káptalan először fordul elő mint koronczói és dusnoki birtokos; mert koronczói, dusnoki és bellanhegyi javait Örkényi Jánosnak és nejének resignálja. ⁷⁾

1519. Koronczói Jób, János és György említettnek királyi emberekül. ⁸⁾

1526. a török portyázók, 1529. pedig a Bécs ostromára vonuló török had pusztitá Koronczó tájékát. ⁹⁾

1539. évben Koronczói Benedek vaszari jobbágy szöllőt birt a Kajári hegy Thallozel (tarlósziel) nevű részén. ¹⁰⁾

1539. Nezenyei Orsolya, Benedek leánya, Koronczói János unokája és Koronczói Asszonyfalvai Péter neje Koronczói javait nemes Koronczói Bajchy Briccius, és neje Margit asszony, Enessey Gáspár és Máténak, mint Koronczói Boldizsár fíjainak 14 magyar forintért elzalogosítja. ¹¹⁾

1540. Koronczói Kristóf nemes mint békebiró említettik egy adóssági perben. ¹²⁾

1541. Szalai Miklós kisbaráti jobbágy azotti hegy Bw-

¹⁾ Hunyadiak kora 1. k. ²⁾ Tud. Gyűjt. XII. k. 40 l. ³⁾ M. tört. tár. IX. 165. ⁴⁾ Teleki XII. 198. ⁵⁾ Ráth okmt. I. 396. ⁶⁾ Tud. Gyűjt. XII. 40. l. ⁷⁾ Győri kápt. levélt. 6. 5. 25. ⁸⁾ U. o. 7. 1. P. ⁹⁾ Horváth II. 711. III. 53. ¹⁰⁾ Győri kápt. jegyzőkönyve 1539 in fosto SS. Corp. xti. ¹¹⁾ Győri kápt. jkv. 1539. ¹²⁾ U. o. 1540.

ryan-alla nevü részén levő és maga és neje kezével plántált szöllejét Koronczói nemes Párnás Bencze, s neje Adviga, nem különben ezek Miklós, Katalin és Anna nevü gyermekeinek 18 magyar forintért eladja. ¹⁾

1541-ben Koronczói Kristóf királyi emberül emlittetik. ²⁾

1570. László Miklós koronczói nemes. ³⁾

1571. Koronczói Pethe családot Libenyben lakni találjuk. ⁴⁾

1581. év sept. 19-én Koronczói (Koromczó) Lanczy György neje Sónia nemes asszony ügyvédet vallott, két ezüst dénárt fizetvén ezért. ⁵⁾ Ekkor tehát még birtokolták e helységet a „Koronczói“ nemes családbeliek! — —

Az 1582-ik évi május 19-én tartott györmegyei gyűlésen Hagymási Oswald özvegye Katalin nemes asszony Koronczó helységben létező Curiájával fivéreit kínáltatja meg, mert különben másnak zálogosítja el; erre a győri káptalan tüstént késznek nyilatkozik a jószágot mint szomszéd magához váltani; Koronczóy Tamás, Bándi András és mások ellenben tiltják Kata asszonyt birtokrésze eladásától, minthogy ők késznek azt magukhoz váltani. Ugyan eznapi gyűlésen nevezett Kata asszony a töröktől félelmében Koronczón lakni nem mervén, férje után maradt birtokát is zálogba kívánja adni, megkínálja vele férje fivéreit, rokonit, szomszédit és másokat; amiről magának a megye alispánja mérgesi Poky Ambrustól, és a nemesek biráitól bizonyáglevelet is veszen. ⁶⁾

Habár csak 1582-ik évben akadunk nyomára annak: hogy Koronczó tájéka a török hódoltsága alá esett, mégis valószínű, hogy az már sokkal előbb uralta a törököt; hisz Szulejman 1543. évi augusztusban Tatát, előbb Esztergamot, sept. 1-én pedig magát Székesfehérvárt rohammal elfoglalván igen hihető: hogy a Rábáig az egész vidéket behódoltatta, daczára a különben sem kitünőleg védett Győr közelségének! ⁷⁾ — —

Ugyan 1582. évi június 23-án tartott megyegyűlésen a győri káptalan nemes Andrásythy Mátyás által tiltja a koronczói nemeseket s általán mindenkit Zenthpali pusztája bizonyos

---

¹⁾ U. o. 1541. ²⁾ Kápt. lev. 12. lad. 5. csomó. ³⁾ Győri kpt. felvállási jk. III. 24. ⁴⁾ U. o. 53. ⁵⁾ Györmegyei jkv. 1581. év. ⁶⁾ U. o. 1582. ⁷⁾ Horváth III. 158.

földjei, kaszálói, szóval bármely részeinek elfoglalásától s használásától; a koromczói nemesek viszont a káptalant és annak jobbágyságait, úgy bárkit is koromczói birtokrészeik használata s elfoglalásától; mire a káptalan újra protestált. ¹⁾

Azévi aug. 25-én tartott gyűlés jegyzőkönyve még következő koromczói nemes birtokosokat emlit: u. m. Pothýondy Egyedet, Enessey Istvánt, és Noszlópy Melchiort. ²⁾

Ezéről megemlitendő: hogy oct. 16-a után építtette Győrmegye a mérgesi erődítvényt (Castellum) Tó- Sziget- és Csiliz-köz nemes és jobbágy-népével fegyverben állva; az erre vonatkozó megyei végzés így hangzik: „rustici et nobiles istarum possessionum ibunt capitatum ad laborandum armis bene instructi.“ ³⁾

1583. évi jan. vége felé tartott megyei nagygyűlésen megválasztattak a mart. 1-én megnyitandó pozsonyi országgyűlésre következők: Poky Ambrus alispán, és Marczaltói György; egynek egynek napidíja 80 denárban alapított meg, melyhez a koromczói birtokos nemeseknek kivetés szerint következőleg kellett járulniok: Párnás Imre 50 den. Koromczaj Melchior 50 den. Enessey István és Potyondy Egyed 50 den., az egy jobbágytelekkel bíró nemesekre pedig egyenkint 32 denár vettetett. ⁴⁾

1584. Mesterházy Gáspár is a koromczói nemes részbirtokosok között fordul elő. ⁵⁾

1586. évi jun. 14-én tartott megyei gyűlésen Potyondy Albert fivérei nevében is tiltja néhai Zent Iványi Sebestyén deáknak (Litteratus) jobbágyát koromczói birtoka mindennemű használásától. ⁶⁾

1588. év jun. 17-ki gyűlésen Párnássy Imre fivérei nevében is tiltja a győri káptalant koromczói birtokrészek használásától. ⁷⁾

1589. év febr. 4-ről szólló gyűlési jegyzőkönyv Lanczy György és Balázst, Máté másképp Wýncze Albertet, Potyondy Tamást, és Miklóst; Hagymási Sófiát Potyondy Orbán özvegyét, és Potyondy Kristófot emliti Koromczón lakó nemes birtokosokul. ⁸⁾

^{1) 2) 3) 4) Győr megye jkv. 5) Győri kápt IV. jkv. 361. 6) 7) 8) Győr megyei jkv.}

1590. év május 11-ki gyűlésen a győri káptalan megkínálja Gregoroczj Vinczét a Párnássy Imrétől 100 forintban birt zálogbirtok árával, mivel e részbirtok koronczói birtokával határos levén, magához kívánja azt váltani. ¹⁾

Ugyanez év aug. 28-án tartott gyűlésen Szemere falu birtokosai panaszkodnak, hogy a győri káptalan a szemerei határ egy részét koronczói birtokához foglalta, miért az alispánt vizsgálattétel végett kiküldetni kérik. ²⁾

1592. év aug. 21-én tartott gyűlésen Brany György — Gregoroczj Vincze, Enessey István, Máté másképp Vincze Albert nemesek birája, Grebechy Gergely, Noszlopy Melchior, Potyondy Egyed, és más koronczói közbirtokosok nevében ünnepélyes ellenmondással tiltja Potyondy Istvánt, és Lanczy György nejét, ugy másokat is birtokaik bármikénti elidegenítésétől. ³⁾

Az 1593. évi april 22-i megyei nagygyűlésen BaracsKay István, Lanczy Balázs, Bandi Orsola Weoreos Dénes neje, Bandi Margit Zanthó Albert neje — neveiben tiltja Pottyondy Miklós, Tamás, Kristóf, Erzsébeth Gellen Imréné, Apollonia Pathy Ferencznét, koronczói birtokrészök eladása, s elidegenítésétől; ugy Grebechy Gergelyt annak megvételétől. Ugyanakkor Bandy Margit Zanthó Albert neje, meginti Grebechy Gergelyt a törvényszék előtt, s lefizeti birtokrészét terhelő 50 magyar forintot. ⁴⁾

Az ezévi dec. 11-i nagygyűlésen érezvén a megye a töröknek foglalási szándékát, jó eleve maga megeröltetésével is fegyverhez nyult, és felkelési kapitányt választott, készen lévén minden eshetőségre. ⁵⁾

1594. Julius végén Szinán basa csakugyan megjelent Tata alatt roppant táborával, miután a betört 40,000 tatár is hozzá csatlakozott, az 200,000 főből állott. Szinán a meg nem segélyezett Tatát és Szt. Mártont rövid vivás után megvevén, Győrt szállotta meg. Mátyás főherczeg Szinán közeledtére Révfa mellett ütött tábort a várossal szemközt, mellyel magát hid által tette kapcsolatba. Szinán látván, hogy mig a keresztény had a város közelében van, ezt meg nem vivhatja,

^{1) 2) 3) 4) 5)} Győrmege jkve.

mindenekelőtt ütközetre készült, s hogy seregét a Dunán áttehesse, hajóhadát is felhozatta Esztergomból. A keresztény had ezalatt munkátlan vesztegtele táborában.

A hid elkészülvén, Szinán seregének egy részét a folyamon ellentállás nélkül átvezette; de Mátyás alig bocsátkozott némi csatározásba, mert már sept. 7-én visszavonulót fuvatott. A nagyvezér ezután komolyan fogott Győr vivásához. Az erős várban 7000 főre ment a német és olasz őrség, magyarok csak 160-an valának közöttök, porral és eleséggel is bőven el valának látva; csak egy hiányzott: lelkesedett védők. Gróf Hardegg Ferdinand, mihelyt a keresztény had visszavonult, bátorságát elvesztvén, a várat szabad elköltözés feltétele alatt sept. 27-én feladta; — miért utóbb Bécsben lefejeztetett. ¹⁾

A várral együtt a megye is egészen kezükre kerülvén a törököknek, hozzá több megyét is kapcsolva Szanságságot alkottak belőle. ²⁾ Azonban

1598-ban mart. 29-én reggel gr. Schwarzenberg Adolf és Pálffy Miklós által hadicsellel visszavétetvén, e vidék megszűnt tiszta török birtok lenni, hanem csak hódoltság lett; Szigetköz és Tóköz tisztán magyar uralom alá került.

1602. Enessey István és neje Lörintze Orsolya kiskorú fia Péter ellenmond Andrasych Máténak tutora mellözésével koronczói javaiba történt bevezetése ellen. ³⁾

Ugyanezen évben most említett gyámság alatti Enessey Péter és saját leánya Koronczói Susanna nevében ellentmond Koronczói Melchior koronczói és más györmegyei javainak elnyerése ellen. ⁴⁾

1607. Nemes Györffy Pál Koronczón lévő 6 elhagyott jobbágytelkét a hozzá tartozandókkal együtt Enessey István és neje Orsolának, úgy ezek Mihály, Péter, Ferencz és Euphrozina nevű gyermekeiknek 300 magyar forintért örökre eladja. ⁵⁾

Ugyanez évi jun. 16-án tartott megyei törvényszéken nemes Susánna asszony, agilis Horváth Györgyné koronczói

¹⁾ Horváth M. III. 328. ²⁾ Czech János Győr m. főispányairól 14. l.

³⁾ ⁴⁾ ⁵⁾ Győri kápt. levélt. f. p. 144. 155. 271.

javainak megvételével némelyeket megkinál, mivel ezen szük és jégesős időben kénytelen eladni, miről intőlevelet kér. ¹⁾

1610. Nemes Székely Péter és Ferencz — Péter fiai — koronczói 8 jobbágytelekből álló birtokrészőket 100 magyar forintért eladják Enesey István és Lörintze Orsolya nemes házastársaknak. ²⁾

1610. martius 5-én tartott györmegyei nagygyűlésen Vincze György és Enesey István panaszkodnak, hogy koronczói javaikat Andreasich Mátyás a királytól megnyerte; mi ellen tiltakoznak és ügyvédet vallanak. ³⁾

1615. május 2-án tartott gyűlésen Bandy György Török István nevében tiltja Gyirmóth és Koronczó lakosait Pátkai pusztá területének használatától. ⁴⁾

1616. A megye jegyzőkönyve Sey Jánost, annak 1623—1625. évi alispánját említi mint koronczói birtokost.

Az 1619. jan. 11. tartott megyei gyűlésen kivetteten a mult országgyűlésen megajánlott adó, Koronczónak 1½ kapuszáma volt.

Ugyanaz évi sept. 5-én tartott gyűlésen Dallos János nemesek bírása balogfalwai Syey János és Gyeorffy Pál nevében tiltakozik Gregoroczy Péter (Vincze fija) és javai kormányzója Czapáry István ellen, Párnás Imre koronczói javainak 100 forintért történt zálogbavétele miatt. ⁵⁾

Sept. 13-án tartott gyűlésben szintezen ügyben tiltakoznak: Mesterházy Boldizsár és Enessey Mihály nemesek, mint Párnásy Imre rokonai, kik azon javakra igényt tartanak, ⁶⁾ mely tiltakozásnak Syey János ugy maga, mint balogfalwai Gyeorffy Pál s a többi rokonok nevében ünnepeylesen ellentmond. ⁷⁾ Nemes Chapary István a mondott Gregoroczy nevében ennek országon kívüli távollétére hivatkozván, annak utasítását követeli bevárandonak; ismét Mesterházy Gergel és Enessey Mihály tiltakoznak, és koronczói birtokrészőket birni kívánják. ⁸⁾

1624. aug. 30-án tartott megyegyűlésen a györi káptalan nevében nemes Kwrthy Ferencz tiltakozik balogfalwai Syey

---

¹⁾ Győr m. jk. ²⁾ Györi kápt. lev. f. p. 348. ³⁾ ⁴⁾ ⁵⁾ ⁶⁾ ⁷⁾ ⁸⁾ Győr megyei III. jkv.

János alispán és többi koronczói földesurak ellen Zentt Palli pusztája érdekében; e tiltakozásban *Sárosd* (ma Sárdos) és *Füzek* patak, meg Zauaros utth emlittetik, nem különben a Pokrol Ménéfőig vezető, vagyis régi budai ut is. — Szintakkor az alispán sem mulasztotta el ellentiltakozását! — — ¹⁾

Ez évben Rosta István volt Koronczón helység birája; ²⁾ és a koronczói meg szentpáli határ megvizsgálásakor mind a káptalanbeliek, mind a megye urai, mind pedig a földesurak a helyszínen megjelennek. ³⁾

1626. febr. 14-ki nagygyűlésen Magassy László és néhai Enessey Mihály utódai Syey János alispán és Zegy Mihály nemesek birája ellen panaszt emelnek: mert a Sopronba menő követek fizetésére tőlök a portájokra kivetett fizetésen fölül még több forintot megvettek; mire mind az alispán mind a főbírák ily behajtásoktól jövőre határozatilag letiltattak. ⁴⁾

Ugyan ez évben Üllő Horváth György—János fija—győri harminczados a káptalan koronczói jobbágyain hatalmaskodást követvén el, pénzbeli büntetést szenvedett. ⁵⁾

1626. május 2-án tartott törvényszéken Magassy László és neje Enessey Fruzina — István leánya — alispáni végrehajtást nyer Syey János volt alispán özvegye ellen koronczói peres birtokuk érdekében. ⁶⁾

Az évi jun. 15-én Torma Gergely fivérének Ferencznek hatalmat ad koronczói jószágának érdemében másokkal alkuozni. ⁷⁾

Szintaz évben Gregoroczy Katalin Inkei Lóránth Ferenczné, atya Gregoroczy Vincze által Koronczón 160 forintért zálogban szerzett birtokát Szapáry Andrásnak adományozza és ajándékozza. ⁸⁾

1628. mart. 11-én tartott törvényszéken Barthalos Jakab a győri káptalan ügyvédje tiltja a koronczói, szemerei lakosokat és a sztpáli pusztá többi szomszédjait is említett pusztá használatától, és Zegy Mihály nemesek biráját esküdtjével együtt a panaszos tárgy megvizsgálására kiküldetni kéri. ⁹⁾

1629. april 5-én tartott gyűlésen tiltja a győri káptalan

¹⁾ Győr megyei III. jkv. ²⁾ Győri káptalan levélt. 18 fók, 5 csomó 12 sz. ³⁾ U. o. 20 f. 1 cs. 6 sz. ⁴⁾ ⁵⁾ ⁶⁾ Győr megyei III. jkv. ⁷⁾ Mura-szombati ltr. 2. Nr. 7. ⁸⁾ U. o. 2 cs. 19. sz. ⁹⁾ Győr M. III. jk.

Magassy Lászlót a koronczói párnásföldei nevü javak élése és magához váltásától. ¹⁾

1629. jun. 8-án tartott nagygyűlésen Magassy László, Enessey Mihály, Susanna özvegy, Vragosich Katalin Syey János özvegye, Dobos György, Kauasi Pál, Vincze Ferencz, és a többi koronczói birtokosok ellene mondanak az ő és a győri káptalan jobbágysai közt létező földközösségnek, emezek foglalások által több földet bitorolván; — mire Vasvári György dékán, a győri káptalan olvasó kanonokja viszont ellene mond annak: mintha az ő jobbágysaik többet birnának, vagy a párnásföldek egy részét elfoglalták volna. ²⁾

1630. april 4-én tartott nagygyűlésen a győri káptalan, Jagasich Péter és Pataky Miklós tiltakoznak Magassy László, Enessey Boldizsár és ezek jobbágysai ellen, mert a Koronczón közösen birt földeket elfoglalták, és jobbágysaikat háborgatni merészelték. ³⁾

Ugyanaz 1630. dec. 14-én tartott gyűlésen Magassy László tiltja a győri káptalan koronczói jobbágysait birtokrésze mindennemű használásától, mire a káptalan hasonlólag protestál; azonfelül Káldy Miklós a káptalan nevében tiltakozik Magassy László illetlen és sértő kifejezései ellen; miről bizonyítványt is kér, hogy ellene bíróság is felléphessen. ⁴⁾

1631. május 9-én tartott gyűlésen Jagasich Péter a téthi birtokosok részéről Szt. Mihály, Homorod, Koronczó, Szemere és Gyömörő lakosait tiltja a téthi határ használásától; a mérgesi határ örökösei ellenben a sztmihályi és koronczói lakosokat tiltják a mérgesi határtól. ⁵⁾

1631. Nagy Tamás, Kávási Pálné jobbágysa volt koronczói bíró; birtak ez évben Koronczón: Dallos János alispán, Dobos, Enessey Mihály, Pataky Miklós, Sagasich Péter; Magassy László, és neje Enessey Fruzina, bírói becsü folytán egy egész helyes jobbágyot vetésével együtt 50 ftban, egy pusztahelyet, ugy népes zsellérhelyet 25 25 ftban adott át a győri káptalannak. ⁶⁾

1633. Nagyszerdán több ház égett le Koronczón. ⁷⁾

1634. Magassy László és neje Enessey Euphrosina Miklós fiakkal minden Usalyi-Koronczón és Enesen levő javaikat

¹⁾ ²⁾ Győr M. III. jk. ³⁾ ⁴⁾ ⁵⁾ Győr M. III. jkv. ⁶⁾ Kápt. lev. 18 f. 5 cs. 4 sz. ⁷⁾ Győr M. lev. ered. vallatás.

az illető levelekkel együtt 1200 birod. ezüst tallérért Pázmán Ferencz győr-örségi fővajdának, Markovszky Katalin nejének, és unokájok Anna meg ennek férje Kluchay Albertnek 70 évre zálogba vetik. ¹⁾

1635. Enessey Boldizsár — Mihály és Burgyán Susanna fija — koronczói és enesei öt örökségképen illető birtokainak elidegenítésétől bárkit tilt. ²⁾

1636. Enessey Susanna, Boldizsár nővére két népes és két puszta jobbágytelkeit Koronczón kisölbői Lóránth Mártonnak 210 magyar forintért zálogba adja. ³⁾

Ugyan ezévi sept. 26-ki gyűlésen Körmöndi Szabó János és neje Enessey Susanna ugy más jelenlegi koronczói földbirtokosok mindenkit tilalmaznak a mondott helységbeni birtokszerzéstől, kivéve a jelenlegi birtokosokat; valamint a prédikátort is, kinek háza a tilalmazók telekjén építettett. Ezután Wassuary György győri püspöki helyettes a győri püspök nevében tilalmaztatja a prédikátort és más mindeneket a koronczói párochiáliszház birtokolásától. ⁴⁾ Ebből kitűnik: hogy ezidétt Koronczón a protestánsok lelkészszel, paplak és templommal birtak, és hogy katolikus lelkész nem létezett, a volt katolikus egyház valószínűleg az ujjitók által elfoglaltatván.

1638. Enessey Boldizsár — Mihály fija — Usaly-Koronczó faluban levő 3½ nemesi jobbágytelkét ölbei Lóránth Mártonnak 200 magyar forintért 12 évre zálogba adja. ⁵⁾

Ugyanakkor Enessey Orsolya — Mihály leánya — Högyészi Ferenczné Usali-Koronczói 1 jobbágytelkét nevezett kisölbei Lóránth Mártonnak visszaváltásig 40 birodalmi tallérért zálogba adja. ⁶⁾ Figyelemreméltó: hogy e században a helység ismételve Usali-Koronczónak neveztetik, holott az 1412. évi osztálylevélben és utóbb egy századig Koronczó és Dusknok egymástól megkülönböztetve fordul elő; hihetőleg a régi Uzsay ⁷⁾ vagy Uzsaly család kezére került utóbb Dusknok, és attól neveztetett Uzsajnak; öregeink Muzsai-Koronczót emlegetnek még manap is! —

1638. april 16-án tartott megyei nagygyűlésen Káldy

---

¹⁾ Kápt. lev. 1634. f. 58. ²⁾ U. o. f. 129. ³⁾ U. o. f. 178. ⁴⁾ Győr M. III. jk. ⁵⁾ Kápt. lev. f. 271. ⁶⁾ U. o. f. 291. ⁷⁾ Ráth okmt. II. 41.

Miklós Oppaka György nevében tiltja Szeghy Jánost, koronczói sat. jobbágyainak verésétől s zavarásától, kereset esetében a jog útjára utasítván őt; viszont Szeghy János Oppaka Györgyöt tiltja koronczói birtokrészének élésétől. ¹⁾ Ugyanez alkalommal Skerlecz Pál tiltja Szeghy Jánost koronczói birtokától, melynek ő régidőtől valóságos birtokában s használatában van. ²⁾

1641. april 26. tartott nagygyűlésen a hódoltsági faluk (köztük Koronczó is) lakosai keservesen panaszkodnak gr. Nádasdy Ferencz bodonhelyi őrsége pusztításai miatt, azért is a megye a grófhhoz követeket határozott küldeni, kik előtte a panaszokat elmondják. ³⁾

Szintén az 1641. nov. 22. tartott nagygyűlésen Radich Miklós főbiró Högyészi Ferencz és neje Enessey Orsolya nevében minden koronczói szomszédokat int két elhagyott jobbágytelek eladása iránt. ⁴⁾

1643. évben Czath Anna Czapáry András györmegyei alispánné és Rácz Anna, Dallos János leköszönt györi alispánné Szombath Mihály koronczói jobbágyukra nézve egyeségre lépnek. ⁵⁾

1643. év dec. 22-én tartott nagygyűlésen határoztatott, hogy gróf Nádasdy Ferencz országbirónak levél irassék a koronczói lakosok ügyében, kiknek kettejét a gróf bodonhelyi őrségének némely tagjai Koronczón agyonütötték. ⁶⁾

1646. Enessey Boldizsár Usali-Koronczón két jobbágyi féltelkét Nagy András györi iratos lovasnak 40 birodalmi talérért a visszaváltásig zálogba adja. ⁷⁾

1649. mart. 8-án tartott gyűlésen egy választmány az országgyűlési költségeket és a jegyző fizetését kivetvén, Koronczóra 2 f. 25 den. esett. ⁸⁾

1650. Enessey Boldizsár Usali-Koronczón létező 5 jobbágy és 1 zsellértelkét a györi gyalogőrség vajdájának Eölbey Márton és Szeghy Katalin nejének 90 évre 360 magyar forintért zálogba veti. ⁹⁾

---

¹⁾ ²⁾ ³⁾ ⁴⁾ Győr M. III. jk. ⁵⁾ Muraszombati lvt. T. cs. 2 sz. ⁶⁾ Győr M. III. jk. ⁷⁾ Györi kápt. lev. fol. 165. ⁸⁾ Győr M. II. jk. ⁹⁾ Kápt. lev. f. 168.

1650. aug. 26-án tartott törvényszéken Balásfy Erzsébeth — ki sok ideig török rabságban volt — fia Angrani István nevében mindenkit eltilt koronczói szántóföldeinek elszántása, elfoglalása, és élésétől. ¹⁾

1653. april 3-án tartott nagygyűlésen Farkas András megyei jegyző Koronczó falu lakosit tiltja szántóföldei és rétjei élésétől. ²⁾

1671. april 28-ki gyűlésen „az ő felsége német renden levő népének egy hónapig semel pro semper tartására való limitatió“ szerint Koronczóra mint taxás falura 1 f. 50 den. esett. Ezen taxás faluk oly helyek voltak, melyeknek kicsinségöknél fogva portájok sem volt, hanem csak ugy vettetett reájok 1—2 forint. ³⁾

1671. dec. 24-én a megye adósságainak és más szükségeinek fedezésére kivetés útján a sokoróaljai járásban levő 3 taxás helyre esett: Fölpéczre 6 ft. Szt. Mártonra 3 ft. és Koronczóra 2 ft. ⁴⁾

1672. január 23-án tartott gyűlésen benyujtván a Révfalusiak és Öttevényiek 260 ftra rugó kiadásait, új kivetés eszközöltetett, Nemes György főbíró járásában levő taxás helyek így limitáltattak: Koronczó fizet 1 magyar forintot, Szt. Márton 1 ft. Fölpécz 1 ft. 50 den. ⁵⁾

1674. april 27-én tartott nagygyűlés jegyzőkönyvében magyar nyelven következőket olvashatni:

„Tarczy Janos Tiltattia a Czak Nemaj, alsó Nemaj, Mindszenti, Pervadj, Koronczój, Gemórój, Halý, Fölpeczý es Enessey földbelj reszejnek, mindeneket, minden nemő ususatul, és hatalmassan valo haszonueteletül; meliról cum solito stylo Testimonialistis kivan.“ ⁶⁾

1674. évben Enessey Erzsébeth — Högyészy Ferenczné — Usali Koronczói faluban levő két elhagyott jobbágytelkét Szeghy Katalinnak, özvegy Ölbei Mártonné- és utódainak 200 magyar forintért örökre eladja. ⁷⁾

1681. april 17-én tartott megyegyűlésen Tarczy János alispán és Iványos Miklós követeknek választattak a f. é. april 28-ra Sopronyba összehit országgyűlésre, kiknek napidi-

¹⁾ ²⁾ ³⁾ ⁴⁾ ⁵⁾ ⁶⁾ Győr M. III. et IV. jkve. ⁷⁾ Győri kápt. lev. f. 259.

jul 4 ft. rendeltetvén, ez összeghez a koronczói közbirtokoságnak — a győri káptalan részjószágnak kivételével — 2 forinttal kellett járulni. ¹⁾

Szintez évben vétetett vissza a koronczói katolikus templom a protestansoktól. ²⁾

1683. évben Kara Musztafa török fővezér 200,000 fegyveressel indult Bécs ostromlására. Miután Veszprémet csekély ellentállás után megvette Fehérvárnál megállapodván, magához vonta az Erdélyen keresztül robogott Muradgiraj tatár khánt és a budai vezérbasát. Mig ő ezekkel tanácskozik az előhad Tatát, Szent-Mártonhegyét vette meg, Győr külvárosait égette fel; egy más csapat Pápát ejté hatalmába; a tatárok pedig — a határszélekig vitték a pusztítást. Jul. 8-án Kara Musztafa derékhadát is megindítá Austriába, a budai vezér Apafyval Győrnél maradván dandáraikkal. — Bécs — sept. 12. Szobieszky János lengyel király és Lotharingi Károly egyesült erővel tönkre tévén az ostromló török hadat — szerencsésen szabadult a végveszélytől. A megfutamodott nagyvezér roppant serege romjaival és Mohamed szt. zászlajával csak Győr alatt állott meg! — — ³⁾ Mennyit szenvedett nem csak Koronczó, hanem az egész megye e kettős hadvonuláskor, elképzelhetni!

1685. ősszel Gondola tábornok alatt a német katonaság Győrnél táborozván, a megyének még a törökök által tönkre tett faluit különféle zsarolások és rablások által mindenökből kifosztá; miért a megye a fő haditanácsnak, és a biboros főispánnak ezen siralmas állapotát elpanaszlá. ⁴⁾

1686. oct. 21-ki nagygyűléséből a megye következő levelét küldé fel a nádornak:

„a megye annyira elpusztitva és letarolva van, hogy egyetlen porta sem maradhatott épen, a lakosság elszélesztve szétszórva, csak kunyhókban lakik; másfelől a szállásoló és itt élő katonaságtól terheltetik annyira: hogy mult évben maga Abele kir. biztos kiküldött vizsgáló tisztjei is megsokallották, és a megyét elégtelennek találták; de azóta nemhogy összeszedhette volna magát, hanem napról napra jobban pusztította-

¹⁾ Győr M. VI. jkv. ²⁾ Lehman Hist. dipl. 204. ³⁾ Horváth IV. 152. köv. I. ⁴⁾ Győr M. VI. jk.

tik — mostis a badeni herczeg ezredével a megyében időz, számos költségeket és kárt okozva.“¹⁾

A nemességnek untalan fegyverben állása, a roppant adózás, a teletlő és átvonuló katonaság pusztításainak következtében 1688-ban a junius 22-ki nagygyűlésen a megye bicornokpüspök s főispán Gr. Kolonits Lipóthoz folyamodott következő levélben, szomorú sorsának lehető könnyebbitéséért:

„midőn a török 1683-ban követőivel s számos sereggel megjelent, a megye szegény népe nagyobbbrészt eltapostatott és leöletett, javaik elhamvaztattak elraboltattak s megsemmisítettek; midőn a megmaradott rész a győri tábornok és a földesurak javallatára lassankint haza kezdett szállongani, a budai és később fejevári ostrom bekövetkeztével mindenekből kiélettek s megfosztattak, házaikat kénytelenek voltak elhagyni, és elszéledvén az ország oly részeire vonultak, hol nagyobb biztonságban vélték magokat.“²⁾

1696. Koronczó még mint praedium (puszta) említették.³⁾

1698. Volt Koronczón a győri káptalannak 10 és $\frac{1}{2}$ jobbágyi és 4 curialis helye; összesen 29 helyből állott Koronczó, melynek ekkor még állott régi temploma.^{4) 5) 6)}

1699. A koronczói határban Mérges felé *ontházi* tag említették.⁵⁾

Tehát Koronczón az 1704-ki rákócziféle hadjárat nem sok pusztítani valót talált! mégis az 1711-ig tartott mozgalom a helység benépesítését annyira akadályozta, hogy még 1715-ben számtalan volt itt az ugynevezett „*sessio deserta*“ puszta hely; és egy Győrött in ipso festo S. Georgii egy részt Messterházy László mint a győri magyar gyalogság vajdája, másrészt gróf Kronegg József között 12 évre kötött záloglevél egy urbéri sessióról teszen említést: melyen „*de praesenti Michäel Szakmáry in tuguriulo saltem subterraneo*“ lakik.

1716-ki juniusban Meszlenyi János győrmegyei alispán ugyan a győri káptalan kértére és sürgetésére Koronczón a

^{1) 2)} Győr M. VI. jkv. ³⁾ Győri kápt. lev. aug. 7. ^{4) 5)} U. o. ⁶⁾

A győri székesegyházi főesperesség 1698. évi Can. Visit. e cím alatt: „*Ecclesiae desolatae ubi nulla communitas residet*“ így ír: 5-o Ecclesia Koronczaiensis, desolata, cujus titulus nescitur! — — —

földek és egyéb fekvőségek kiosztását végrehajtotta, a most már egyesített két Koronczó egységes határát 62 hely után osztván ki, a pap és mester számára majd minden dülőben hagyván fel egy egy darab földet. ¹⁾

Ez idétt épült a kőből rakott régi templom romjain egy új, vesszöböl fonyva és sárral betapasztva! — — nem csuda tehát: hogy az 1748 can. visitatio mint romladozót írja le! — —

1721. évben sept. 24-én Kontor István györi általános helynök neve alatt kelt az okirat, mely Koronczón plébániát alapít. —

Itt kezdődik tehát Koronczó történetében az újabb fordulópont, mely átmenetül szolgál az új korba, s melynek megírását magamnak fenntartom, a Forgáchféle koronczói csata leírását ügyesebb kezekre hagyván.

Záradékuul még meg kell emlitenem: hogy sejtelmem a bábottai magaslatot illetőleg első cikkem óta valónak bizonyult. Ugyanis a mult 1867-ik évben uralgott viharok, de meg az említett dombon történt ásatások, sőt még a sekély szántás is a legkritkább kő- s bronz-korszaki tárgyakat és sirokat hozták napfényre. Hogy csak a javát emlitem: bronz-kés, sarló, hajtű, horog halfogásra, kicsinded fibula, ötvény darabok, rézkarikák, egy nagyobb bojt-alaku vörösréz boglár, átlukasztott és bozogány-alaku kőgömb, kisebb nagyobb kőszörű- és fenő-kövek homokkőből stb. nyilván bizonyítják: hogy ama kor itt megtelepedett lakosai a mivelődés nem megvetendő fokán állottak.

Érdekes a két sir is, mely vagy 80 ölnyi távolságra fedeztetett fel egymástól ugyanezen magaslaton; miután az egyik kő- a másik vas-korszaki. Előbbi a domb meredek partjának legszélén fedeztetett fel Greszler Antal földműves által mult májusban, a tetem ülve, kinyújtott lábakkal, tehát nem guggolva! — arczal é. k. felé fordítva volt sirba téve, melynek allja agyaggal kitapasztva, sőt néhány lapos kővel ki is volt rakva; réz vagy vas eszköznek a sirban semmi nyoma sem volt, de igen a bal váll felett egy irányban a

---

¹⁾ V. e. april 29-én 1717 kelt u. n. fiáth-osztály másolatja a plébánia levéltárában.

fejvel egy öblöny-alaku korongon készült fazok, csaknem 5" magas, talpon 3 $\frac{1}{2}$ "¹, nyílásánál 4 $\frac{1}{4}$ "¹ -átmérővel, mely derékon 5"; gyurmája nincs megtisztítva idegen részecskéktől, s azért habár kemenczében lőn is kiégetve, porhanyó, törékeny, s fekete; több helyen külseje lepattogott, de itt is kormos, és ezáltal elárulja: hogy tüznél ételkészítésre használtatott valaha, s pedig a nő által kinek vállán találtatott, mert a hasonlólag birtokomban levő koponya egész alkotása nőre mutat, ki a fogváltás gyenge korában szállt a sirba.

A vaskori tetem fekve volt eltemetve, arczczal keletnek; vele vasból zablya, 1 kengyel, 2—4 darab szakállas s csirral ellátott nyíl, csat; a többi tárgyakat hihetőleg az ekevas tördelte s szórta el, valamint az horzsolta meg a férfi koponyáját is, melyet utóbb a pajkos szántósuhaniczok ösztökével zuztak össze; lócsont éppen nem találtatott; az említett tárgyak egy szálig birtokomban vannak.

Római tárgyakból ugyan a határ más részein, de mégis Koronczón — találtatott szintén 1867. folytán egy feliratos cserép-mécs töredéke; egy másik szintén feketecserép, de nagyon kicsinded mécses két kanóczra; egy darab ezüstdenár IMP. NERVA. CAES. AUG. P. M. TR. P. COS. III. P. P. hátlapján: LIBERTAS. PUBLICA. jeles állapotban.

Magyar érmekből többek közül elég legyen említenem a BELA REX hátlapján PANNONIA köriratut I. Béla királyunktól! — —

Emlitsem-e Rómer barátom által 3 év előtt annyira ajánlott menyköveket? ezekből Koronczón többet 40-nél, a vidéken pedig többet 130-nál gyűjtöttem! de ezekről tüzetesebben utóbb és illetékesebb helyen!

A BÁNI MÉLTÓSÁG EREDETÉTŐL KEZDVE NAPJAINKIG. *)

Hazánk azon államintézményei közé, melyek koruknál és fontos szerepüknél fogva nevezetesek, mindeddig a báni méltóság is tartozott. Ha majd ez országos hivatalis, engedve az újabb parlamentáris rendszer követelményeinek, enyészetnek induland, akkor a történetirő tiszte lesz annak jelentőségét a multban és belső szükségességét az utókor előtt hiven és alaposan feltüntetni. Jelen értekezésemmel ama bővebben megirandó monographia számára az utat némileg egyengetni akarom, ha ez sikerült, akkor soraim célja el van érve. **)

I.

A báni méltóság legrégibb időben.

Kevés az, mit a báni méltóság eredetéről és őskori hatásköréről biztosat állithatunk. A történetirők mind megegyeznek abban: hogy első csiráit a horvátok- és rokon népeknél kell keresni t. i. azon népeknél, melyek a mai Dalmátiát és Hercegovinát, török és magy. Horvátországot, Bosniát, Serviát stb. lakták és pedig a 7-ik század óta Chr. u. Mikor a ma-

*) Mutatvány a m. kir. egyetem által dicséretre méltatott pályamunkából.

**) Kutatók és segédkönyvek: Fejér Codex diplom.; Wenzel Árpád-kori okmtár; Corpus juris hung.; Gévay Urkunden etc; Thuróczy, Kézay, Anon. Bel. reg. not.; Constantinus Porphyrog.; Rátkay memoria regum et banorum etc; Lucius, de regno Dalm.; Szentiványi Miscellaneorum dec. sec.; Hellmár: Series banorum; Timon Imago novae et antiquae Hungariae; Ból de Archiofficiis etc; Kerchelich Notitiae praeliminares

gyarok az új hazát elfoglalandók a Kárpátokról leszálltak, megvolt már az intézmény az említett népeknél.

Ez időponttól visszafelé tekintve kevés biztosat, sok kóhörtat találunk, mit egyes történetírók munkáikba fölvettek s ál vagy hamisított oklevelekre és merész combinatiókra alapítanak. A horvát őstörténetet majdnem merő combinatiók képezik.

Ily combinatio az is, hogy a *bánok* eredete a 6-ik vagy 7-ik századba esik. Const. Porphyr. szerint *Porinus* alatt tért át a horvátok nagy része a ker. vallásra; ekkor a *báni* hivatal létezett és ez áttérés *Heraeles* görög császár idejében történhetett, midőn a horvátok a frank járom alól felszabadultak. C. P. a bánt „*βοανος*“-nak nevezi; latin okmányokban „*banus*“ fordul elő; a nem horvát latin történetírók „*dux*“-nak nevezik.

Ami a *bán* szó származtatását illeti, az írók sokféle hypothesiseket felállítottak; az én véleményem oda irányul, hogy a bán kifejezés bojánból származott, ami annyit jelent mint „*metuendus*“, mely véleményt Constantinus Porphyr. is támogat midőn még a 10-dik században is „*βοανος*“-nak nevezi a bánt, mi bojánból könnyen származhatott.

Szerinte 11. sztuupaniára lett az ország felosztva; mindegyik élén egyegy shupan állott; *ὁ βοανος αὐτῶν* három tartományt birt: (Szabó K. szerint) Korbovát, Lika és Ottochaz vidékeit. Rátkay és utánzói e fölosztásra vonatkozó fejtegetései igen homályosak és bátran mellőzhetők.

Határozottat mondani a bán hivatásköréről ez időben majdnem lehetetlen. Mert ama népek szüntelen bel- és külháborukba voltak bonyolódva, mindenesetre igen harcias jellemű volt e hivatal is; a harcban ő lévén a fő, a békében is központosította kezében a főhatalmat. Régi horvát okmányok

---

etc; gr. Teleky Dom. utazása; Engel Geschichte Dalmatiens, Croatiens, Slavoniens; Kussevich de municipalibus juribus et statutis etc; Botka Tivadar, és Madarassy nagybecsű munkái; Gyurikovich Tud.gyűjtem. 1836 és De situ et ambitu etc; Podhraczký, Fejér Croatiae et Slavoniae cum regno Hungariae nexus; Palugyay: A kapcsolt részek; P. T. cikke az Encyclop.ban; Bartal, Cziráky, Virozsil ösmeretes munkái, Palugyay: Megyerendszer, stb. stb.

„Dux“-nak s „Archishupán“-nak nevezik egyaránt; míg a tartományi főnökök és udvari tiszték *shupani*, *zupani*, *comites* nevek alatt szerepelnek. A báni méltóság sokszor örökölhető lett; némely bánok a „rex“ címét felvették s így oly zavar támadt a régi bánok sorrendjére nézve, hogy alig birunk benne eligazodni. Gyakran egyesek gyilkolások által nyerik a főhatalmat. Így megöli Miroslawot Περιβουως Βοεανος, ezt követte Domogoy és Sestlaw, ezt ismét megölte Branimir bán (879—886?); Muncimirnek, ki valószínűleg az előbbinek fia volt, egy 892-iki okmányában emez udvari tisztségeket látjuk említve: „Jupanus Cavallarius, J. Camerarius, J. Pincernarius, Jupani Comitissae“ ő maga Dux Croatarumnak nevezetik.

Horvátország *Porinus* óta Bysanzhoz függési viszonyba jött. A Dráva-Száva közti horvátok a frank járom alatt megmaradtak s utóbb a német fejedelmeknek voltak alávetve; bánjuk — veliki shupán — Sissekben lakott s a friauli örgróftól függött. A 10-ik század elején foglalták el a magyarok e vidékeket is. A Dráva-Száva közti vidék tartósan fűződött az alakuló magyar birodalomhoz és annak valóságos részét képezé; míg Horvátország még folyton független maradt bánjai alatt. Tanuskodik erről számos azon időbeli okmány. Nem találjuk nyomát annak, hogy a Dráva-Száva közti Slavoniának István koráig külön tartományi főnöke lett volna, és nagyon kétes combinatio az, mely Szt. Istvánt még Géza korában mondja Slavonia főnökének. De igenis Imrét István fiát nevezi a gvercsi esperes „Dux Slavoniae“-nek; Imre szerinte Crescimir horvát király leányát vette nőül, ki Istvánt ezért Conrád ellen segíté.

Az ismeretes zágrábi brevium János esperes állítását, hogy Imre „Dux Slavoniae“ volt, erősíti. Valószínű, hogy István tekintettel volt arra, miszerint a sláviai horvátok eddig is némi önállósággal bírtak; de bánnak Imre nem tekinthető, nem volt a „Dux Sl.“ névezet címnél egyéb, melynek megfelelő valóságos hivatáskört csak későbbi királyok teremtettek. Imre özvegye özvegyi birtokkép elnyerve a férje által névleg birt tartományt, az a horvátokra átszállt.

Zvonimir egy unokája, Crescimir fia, István volt ekkor

bán és pedig Protospatrius Imperialis, miként magát egy 1042-iki okmányban nevezi. Fia: Crescimir Péter ellen harcolt Endre (uralk. 1046—1061) ez a dalmatokat (a tengerparton lakó horvátokat) folytonosan nyugtalanítva, végre néhányat közülök megadásra kényszerített. János esperes ezt mondja: „Endre megerősödvén az uralomban, az ország jogainak visszaszerzéséről gondoskodott és testvérét Bélát Slavonia hercegévé (Dux Slavoniae), Radót az ország nádorává tette,“ ezek a horvát királyt (!) birtoka határai közé szoríták és Slavoniát a Zettina folyóig régi határaitra visszahozták.“ Béla (uralk. 1061—1063) Zvonimirnek hatalmas horvát bánnak leányát Ilonát (Liepát) nőül adta és ez férjének Slavonia egy részét jegyajándékkul hozta.

Zvonimir bán egész Horvátországot alávetette magának és 1076-ban VII. Gergely pápától nyerte a királyi címet a koronával — s ekkor egy okmányt állított ki, melyben bevallja, hogy ő előbb Horvátország és Dalmatia bánja volt, most pedig Horvát- és Dalmátország királyává a nép és a papság által egyhangulag választatott. Zvonimir Salamonnal igen barátságos lábon állt. Thuróczy szerint ő Salamon királyhoz és Géza herceghez oly kérelemmel fordult, hogy őt a karántánok ellen oltalmazzák. A király tehát és a herceg se-reget gyűjtve Dalmatiába indultak és az elvesztett földet neki visszaadták; ezt beszélik a karántán írók, ugyanezt Dandolo is.

1087-ben meghalt Zvonimir, fia ugyan volt (Radován); de nem tudjuk, mi lett belőle. Most Horvátország szörnyű anarchiának volt kitéve. Thuróczy szerint e zavarokban Ilona, a spalato esperes szerint több hatalmas shupan, kérte László király segítségét. László, mint Luciusnál egy okmányban olvassuk, jött és elfoglalta az egész földet a Dráva vizétől egészen az alpesig; azután ezeken átment és kezdetterösségeket és táborokat megtámadni és sok csatát vívni Croatia népeivel; de midőn ezek egymástól elkülönítve az egyik a másikat nem segíté, könnyű győzelmet nyerhetett a király. Egészen a tengeri vidékig mindazáltal nem érkezhett; hanem hallván, hogy a kunok zaját országába nyomultak, visszament Magyarországra.

László kezébe került most a Száva és Dráva közti föld

nyugati része és a Szávától a havasokig terjedő része Horvátországnak és ezen részekben László, mint egy egykoru kéz a zárai Mária menybemeneteléről megnevezett klastrom albumában írja, Álmos urat unokaöcscsét királyul tette.

Lászlónak e diadalmaskodása óta számítja Bartal a báni méltóság fenállását Magyarhonban „et quae antea bani fuerat potestas hanc non modo confirmavit, sed magistratui palatinorum in Hungaria assimilem esse voluit;“ ez állítást nem merem föltétlenül elfogadni. Igaz, hogy a magyarok egyik jellemvonása az volt, hogy ők a meghódított népeknek is meghagyák intézményeiket, mi Fejér szerint is nem csekély oka volt európai megzilárdulásuknak; de ezen egy esetben legalább Álmos nem egy ősi intézmény folytatója gyanánt tűnik fel előttünk, sem nem mint a palatinuséval hasonló hivatalnok.

Bánnak nyomát már hosszabb idő óta nem leljük, soruk megszakadt; — Slavóniában a shupaniai szerkezet már előbb is meg volt döntve, és az István által oda behozott municipális rendszer lön László által tovább fejlesztve. Álmos mint a király helyettese volt oda küldve; némelyek „rex“ némelyek „dux“nak nevezik, sehohsem neveztetik „banus“nak; ugy látszik, nem fejtett ki elég erélyt, mert az ellene fölemelkedő Péter shupánt nem bírta legyőzni. Kálmán a lázadást elfojtá és 1102-ben János esperes szerint a Slávság hátralevő részét, mely László által nem volt meghódítva, legyőzte. Elfoglalta a dalmát tengeri városokat is és magát Horvátország királyává koronáztatta; egy egykoru okmányban olvassuk: „urunk J. Chr. emberré válásának 1102-ik évében, én Kálmán Isten kegyelméből Magyar-Horvát- és Dalmátországok királya, miután megkoronáztattam a tengerfeletti Biogradban, a királyi városban stb.“

Kálmán alatt és ő óta szilárdult meg a magy. királyok hatalma Horvátországban; az ő korában ment át a báni méltóság hazánk intézményei közé.

II.

A báni méltóság az árpádházbeli királyok alatt.

Ez az időpont, melytől nagyfontosságú hivatal kezdetét hazánk államintézményei közt számítjuk. A meghódított népet az ország központjából közvetlenül kormányozni nehéz lett volna és különben is a tenger felől folytonos támadásoknak volt ama föld kitéve. Ez lehetett a két ok, mely királyainkat arra indította, hogy a horvátokat saját shupánjaik alatt némi függetlenségben hagyják és csak mintegy saját személyük helyettesítésére az ősi báni méltóságot fentartva élükre a bánt helyezték.

Ez mindjárt eleitől fogva rendesen előkelő főúr volt, mint péld. Ugra gróf, kit Horváth J. és Palugyayval első bánnak szeretnénk tekinteni. Ugra után megszakad a bánok sora, s csakis 1140-ben folytatódik, midőn az okmányokban Bélus bán nevét olvassuk. Néhány történetíróink és jogtudósaink (Cziráky, Récsy stb.) ezen Bélust mondják első bánnak. Rendesen a bánok nevei mellett szokott a régi okmányokban kitéve lenni azon tartomány, melynek ő főnöke. Így látjuk, hogy a legrégebb okmányokban slavoniai bánok előfordulnak; nincs semmi kétség hogy e slavoniai bánok nemcsak a tenger melléki hanem a belföldi horvátokat egészen a Kulpáig kormányozták, miután az általuk lakott föld még Tamás esperes XVII. fejezetében is közös Slavonia névvel illetetik. Utóbb slavoniai bánnak és pedig „totius Sl. banus“-nak neveztetett, ki az említett földdel együtt a Dráva-Száva közti földet is kormányozta. A csak Dalmatiát (tenger melléki Horvátország s a tengeri városok), vagy csak Croatiát (a Kulpáig terjedő föld) kormányzó bánok dalmát, horvát bánoknak s utóbb a csupán Slavoniát kormányzóknak slavon bánoknak neveztettek.

Ez utóbbit és az előbb megnevezett országokat jól kell megkülönböztetni és a horvát történetírók által terjesztett balfelfogásoktól óvakodni kell. Már ez időben is Slavoniát Körös, Zágráb, Varasd s az utóbb eltörült Zagoria magyar mintára szervezett megyék képezték, míg Dalmatia és Croatia a közvetkező shupánságokból állottak: Vinodol, Modrus, Breber,

Busán, Dresnik, Tinnin (Knin), Gechke (Zeng), Szluin, Cettina, Licca, Corbavia (Morlachia), Dubica. Midőn a következőkben a „báni hivatal“ról szólunk, rendesen az említett tartományok bánjai állanak lelki szemünk előtt; a kisebb bánságokról csak utóbb fogunk egyetmást elmondani.

Ha szemügyre vesszük mindenekelőtt azon szerepet, melyet eleitől fogva hazánk alkotmányában a bán viselt, ugy az azon korbéli okmányokból és egyéb kutfőkből világosan látjuk, hogy mióta e méltóság honi *főméltóságaink* közé helyeztetett, mindig ezekkel *hasonrangunak* tekintetett. Géza korában (1141—1161) a bán a „principes“ „nobiles regni“ „ministri regis“ között szerepel. III. István idejében (1161—1173) a főnemesek- „jobbagyones“ és „ministri“, Imre és Endre (1205—1235) alatt a „magnates Hungariae“ közé tartozott s utóbb, midőn az említett kifejezéseken kívül a főrangúak és főhivatalnokok „barones“ és „honesti domini“ címekkel illetettek, a bánról szinte e kifejezések használtattak.

De nemcsak hogy e címet viselte; a bán mint tartományában, mint a királyi udvarban fontos személy volt. Jelesül tagja volt a királyi tanácsnak, melyet a király fontos alkalmakkor egybehívott; számos okleveleink bizonyítják, hogy királyaink az ősi szokást megtartották. Különösen a báni tartományokat illető ügyekben élt a király a bán tanácsával az ily ügyekről szóló oklevelek az ő aláírásával láttattak el vagy legalább tudtával adattak ki.

A bán rangja az országos méltóságok közt nem biztosan meghatározható; tartományában a magyarországi nádorhoz hasonló hatásköre volt, de a királyi udvarban, az országos ünnepélyekben stb. egyszóval rangban a nádor után állt. Csak az bizonytalan, valjon előbbre való volt-e mint az országbirák s a tárnokok? — néha megelőzte őket rangban, máskor meg utánuk állt.

E rangzavar megfejtethető onnan, hogy egyáltalában csak szokásjog következtében s a királyok önkénye által, de nem tiszta törvény-szabványok által iratott körül a főméltóságok hatásköre és egymáshozí viszonya.

Valamint a többi főhivatalnokot, ugy a bánt is teljes szabadsággal nevezhette ki a király; az arany bulla a királynak

ebbeli jogát csonkítatlanul hagyta. Azonban a bán hatáskörének kisebb nagyobb terjedelme is nagyrészt a királynak s a körülötte lévőknek *személyes erélyétől* függött. A két ország és Slavonia egyesült bánsága fényesb volt mint akár ezeknek egyike vagy akármely más, kisebb bánság. Maga a báni hivatal nem volt élethossziglani, mert egy egy bánnak hivatalbani maradása a királytól függött. Csak e kor vége felé Endre idejében történt, hogy a dalmát bánság Brebiri Pál gróf családjában örökölhetővé lön (1293.)

A bánok száma általában s egy bánság bánjainak száma nem volt meghatározva. A bán ősi szokás szerint főhivatalnoki minőségénél fogva két hivatalt viselhetett; így volt *Bélus* 1149-ben bán, 1159-ben bán s nádor, 1183-ban Dénes bán és *bácsi* főispán, 1190-ben Calanus pécsi püspök és bán, 1199-ben Miklós bán és zalai főispán épügy Benedek stb; az aranybulla 30-ik pontjában világosan mondja: „item praeter hos quatuor jobbagyones scilicet palatinum, *banum*, comites curiales, regis et reginae duas dignitates nullus teneat.“

Ez *átalánosságok* után a báni teendőket, a mennyiben árpádkori emlékekből ismeretesek, itt valamivel részletesben előadjuk.

A bán mindenekelőtt *közigazgatási főnöke* volt tartományának, mint ilyen a horvát közgyűléseken, melyek ősidők óta a bán elnöklete alatt tartattak, elnökölt. E gyűléseken vitattak meg hajdan a horvát királyok rendeletei, s csak ezután bocsáttattak közre a shupánok és bán aláírásával ellátva. A római eredetű tengeri városoknak kiváltságaik által volt biztosítva autonómiájuk, csak hogy itt is a dalmát bán gyakorolt némely jogokat. Slavonia eleitől fogva hazánk integrális része volt s nem valószínű, hogy eleitől fogva voltak volna önálló congregatiói, s hogy jött, hogy mégis a 12-ik század végén és 13-ik elején már ott is ugynevezett „generales congregationes“ tartattak, nem egészen világos. Hazánkban azon szokás, hogy több megye a nádor vagy más ily főúr elnöklete alatt egybegyűlt, csak utóbb kezdett dívni s csak rendkívüli alkalmakkor; *így* nem tartom megmagyarázhatónak a slavon gyűléseket. Inkább onnan, hogy Slavonia s Croatia gyakran *egy* bán kezében volt egyesítve s tehát a slavon ne-

mesek a horvátok gyűlésein résztvettek, szeretném a slavon gyűléseket származtatni; de ez is csak feltétel, ámbár alapos feltétel; mert például az 1270-ben és 1279-ben tartott generális congregatiók „totius Slavoniae“ gyűlései voltak, mely elnevezés alatt, mint főnebb érintők, ez időben Croatia is értendő. E gyűléseknek statutárius joguk volt, azaz csakis statutumok hozatalára voltak feljogosítva, a bán hívta azokat össze s elnökölt, de a gyűlésnek nem volt felelős.

Egyházi ügyekbe avatkozni a bánnak nem szabadott; ez iránybani tulhatalmaskodása ellen a zágrábi püspökök mindenféle kiváltságok és jövedelmek adattak királyaink által.

A bánnak keze egyébként is a sok kiváltságos helységek által meg volt kötve; így, hogy csak egynéhány esetet említsünk, kapta Endre Vegliai Jerindó gróf 1194-ben az egész Vinodoli és Modrust családi birtokul; 1220-ban letelepedett Szamobor és Petrinia lakosai a bántól függetlenül választhatták főnöküket, ily szabadalmaik voltak a tengeri városoknak is; 1234-ben Verőce lakosai feljogosították „nec victualia Bani, quae zoluismoae vocantur dare teneantur stb.“

De különben a bán is állíthatott ki kiváltságleveleket, tehetett alapítványokat és ajándékokat; csak hogy a nagyobbakhoz a királyi beleegyezése kellett. A bán a közigazgatás élén állott; ez Slavóniában megyei szerkezet, Horvátországban a shupaniak intézménye által történt; és ez sokáig tartott, míg ez utóbbi feudális shupániák is magyar megyék mintájára átalakultak. Határozott pénzbeli fizetése nem volt a bánnak; valószínű hogy ő a királyi adókban részesült, mint péld. „zoulosma“ és „casen“-féle adókban, melyek 1193- és 1234-iki oklevelekben említetnek; ezenkívül ha hivatalbeli utazásokat tett, lovak szolgáltatására, saját személyének és kísérideinek eltartására voltak kötelezve az alattvalók. Gyakran jogtalanul iparkodott a bán jövedelmeit szaporítani s visszaélt hatalmával; erre vonatkoznak a számos oklevelekben (1158, 1163, 1171, stb.) előforduló intések: „ne liceat molestare“ s hasonló kitételek. Rendesen hatalma az első időkben soha nem terjedt túl báni területén, kivéve hogyha még egyéb országos hivatalt viselt.

A bán egy további fontos teendője a *birói hivatal* volt.

Valamint hazánkban a nádor, úgy ő a bánságában járta be a helységeket; ítéleteiben zsinormértékül szolgáltak neki az idő által szentesített szokások, másodsorban törvényeink. Néhány pörnek emléke fönmaradt ez időből, melyeket a bán eldöntött.

Döntvényeit ünnepélyes okmányba foglalta s annak másolatait szétküldte a megyei bíróságoknak; ítéletei saját báni pecsétjével láttattak el.

Tartománya birái előtt nem tartozott törvényt állani, csak a nádor vagy a király által megbizott egyéb bíró vonhatta őt maga elé. Birói működésében az általa kinevezett al-bán segíté őt; első al-bán volt Almerik 1220-ban.

Harmadik főszerepe volt a bánnak a *katonai*. Igen fontosak voltak ebbeli kötelmei. Mert mióta Dalmatia, Croatia, Slavonia, Bosnia, Servia stb. egészben vagy részben hazánkhoz tartozott, soha nem volt vége a harcoknak e tájakon.

A velenceiekkel, görögökkel utóbb a törökökkel folyt a háboru. Ez alkalmakkor mindig a nevezett tartományok voltak megtámadva — természetes, hogy ott a katonai vezéret fontos hivatal volt.

Slavoniának honvédelmi kötelmei ugyanazok voltak mint hazánkéi, várkatonasága és nemessége védte azt. Horvátországban azonban nem lévén tartós várkatonasága, nem municipiumai, nem főispánjai, nem kisebb birtoku királyi vitéz szolgálja: hada máskép alakult. Itt az egyes shupánok köteleessége volt emberek állításáról gondoskodni; itt is, ott is az összes hadak élén a bán állott.

Hazánk alsó részeinek védelmére a nevezett három bánságon kívül még *kisebb bánságok* is léteztek; itt tartjuk helyén azokról néhány szót említeni. Bosnia kivételével és talán eltekintve Servia s Bulgáriától a kis bánságok csak később keletkeztek s valószínűleg harcászati szempontoknak köszönik lételöket. E kisebb bánok nem voltak oly fontos személyek mint a d. h. sl. bánok; de azért mégis nem vonható kétségbe, hogy sokszor fontos szerepük volt, mi onnan is látszik hogy némelyeik az országos méltóságokhoz számítottak. E kis tartományok szinte a hon határán feküdtek s talán mintegy utánzásul nyerték a banatus nevezetet; szinte távolra estek a köz-

ponttól s célszerű volt bánjaiknak a főbánokéhoz hasonló hivatáskört engedni.

Tekintve legelőször Bosniát, ez már Kálmán idejében tartozott hazánkhoz, II. Béla fiára Lászlóra bizta, II. Géza s utódai alatt pedig Pray szerint Borich volt ott bán; utána Culinus és Mikkés következtek. III. Béla korában a király címei közt ott van Rama is; a valóság felelt-e meg a címnek? aligha! Legalább Imre idejében Endre foglalta el Bosniát, melynek Culinus bánja volt; V. István alatt László, IV. László alatt anyja Erzsébet volt kormányzója Bosniának, mellette István mint bán működött. 1291-ben Bosnia egyidőre megszűnt bánságnak lenni; mert Dragulinus István szerb fejedelem az akkor hazánkban lévő zavart felhasználva Bosniát elfoglalta.

Említendő még Macsove vagy Machow; ez vár volt Serviában, Bosnia közelében feküdt a Drina folyó jobb partján; a hozzátartozó föld a Kolubráiig terjedt. E vár első parancsnoka IV. Béla sógora Radislaus galíciai helytartó volt, utóbb fia volt „Dux de Machove.“ Csak későbbben nevezték e vár parancsnokát bánnak; néhány machovi bán nevét tudjuk. Mind a bosniai mind a machovi bán Magyarhonnak zászlós urai közé tartoztak.

A szörényi bánságról nem tudni bizonyosan, valjon Imre állította-e fel vagy sem. Valószínűbb hogy IV. Béla visszajövele után alapította: ez Bartalnak is véleménye. Timon úgy vélekedik, hogy az már a tatárok pusztítása korában létezett. A tatárok elpusztították és Béla azután a várt s környékét Szt. János lovagainak adta; de ők sem bírtak az ellenség hatalmának ellenállni és elhagyták a várt. A magyarok közül ezután az egy Hederváry Lőrinc országbirót és mosonyi grófot kivéve, nem akarta senki e vár védelmét magára vállalni; a nevezett férfi 1244-ben volt bán, mit egy érdekes okmányból látunk, melyet azonban itt hosszassága miatt nem közlünk. Hederváryt azután többen követték a bánságban, mely a bolgárok és oláhok folytonos ostromainak ki volt téve. A szörényi bán is számított az országzászlósok közé.

Igen keveset tudunk a bronchi és krutsói (kruchowi)

bánságokról; kisebb várak voltak ezek Boszniában s többnyire a boszniai bánsággal egyesítve. Só és Wazara szinte Boszniában feküdtek, egy 1273-ki okmány Henriket említi mint ezeknek bánját. A nándorfejérvári, sabáci stb. bánok csak utóbb a török időben szerepelnek.

Ennyit a kisebb bánságokról az Árpádok idejében; a nagyobb bánságok jelentőségét ez időben fokozá az, hogy szokásos volt *királyi családbeli ivadékokat* különösen a bánságok kormányzásával megbizni. Már István korában láttuk, hogy szt. Imre „Dux Slavoniae“ volt; utóbb már nem csak cím, hanem valóságos uralom volt az ottani kormányzás. A királyok majd fiaikat küldték, majd fivéreiket, majd rokonait s anyjukat. Ezek néha majdnem önálló fejedelmekként szerepeltek s gyakran saját udvartartásuk is volt; nem természetes-e, hogy ez a bánok állására jelentékenyen befolyt? Mi csuda tehát, hogy a bán oly időkben a nádor hasonmássá vált s „királyi herceg“ vagy „király“ nem létében is törekedett azon szerep után! Nem is maradhattak ki következményei ezen intézménynek; a báni hatáskör mindinkább tágabb és tágabb lön és a 13-ik század vége felé majdnem bánoktól függött a királyok sorsa hazánkban.

III.

A báni méltóság a vegyes házbeli királyok alatt.

Az Árpádház kihaltát követő zavaros időkben fontos szerepük jutott a bánoknak, — mindegyik trónkövetelőnek saját bánja volt, míg 1309-ben Robert Károly a hozzá átpártolt Brebiri grófok segítségével nyerte el a királyi koronát. E király gyakori koronázásában mindannyiszor közreműködik a bán s a bánnak koronázásbani cselekvő részvétét ez időből származtatnám; a bánnak jutott az ország almájának kézben tartása és Zsigmond óta diszruhába öltözött fényes banderium élén szokott a koronázásra jönni.

Régi rangját ez időben is megtartotta a bán; Mátyás óta a hivatalbeli és természetes bárók közt különbség tétetett, a bán az előbbiekhöz tartozott s Verböczy is I. 94-ben mondja:

„zászlósok tehát, kiknek nevei régtől fogva a rendeletekbe és királyi megerősítő levelekbe szoktak igtattatni, Magyarország nádora, Dalmatia, Croatia, Slavonia bánja, erdélyi vajda és a székelyek grófja, szörényi bán stb.“ A bán rangja világos, ő a harmadik zászlós ur; kinevezési jogát a királynak az 1444:2, 1492:8, 1525:29 körülírják. Csak *egy* esetben választották a bánt, ez is törvénytelenység volt. Eberhard zágrábi püspök volt e megválasztott bán, (1403) ő magát „totius Slavoniae constitutus a regnicolis banus“nak nevezte. Bánnak oly személy szokott kineveztetni, kinek a bánságokban fekvő birtoka volt; Perényi nádort 1513-ban azért nem akarták elismerni bánnak, mert Horvátországban fekvő birtoka nem volt. Élet hosszára csak *egy* bán, Ernst János 1473-ban neveztetett ki, de ez is néhány év múlva meghalt. Esküjét a magy. országgyűlés határozta meg (1435:6); a királynak engedelmességet esküszik (1486:73) királyi biztos vezette őt be a tartományi gyűlésen és ennek színe előtt a templomban szokta hivatalbeli esküjét letenni. A bánnak mindig honfinak kellett lennie, különösen a végvári bánok (1471:6) idegenek nem lehettek; régi jogát, hogy két országos hivatalt viselhet, megerősíté II. Ulászló (1498). Évi díját nem tudjuk; Corvin János mint bán 10000 ezüst forintot kapott, 1524-ből pedig tudjuk hogy Horvátország bánjai és várainak ellátására évenként 32000 arany kellett, fizetését a bán a kincstárnok kezéből vette. (1518 trvc.)

A bán hatáskörét, melyet mint föntebb említők, számos kiváltságok sokban megszorítottak volt, Robert Károly egy 1325-iki ünnepélyes levele „Quod tantum magis“ visszahe-lyezte, mely a kivételességeket eltörölte. Egyedül a tengeri városok maradtak meg kiváltságos helyzetükben. Az egyháziakba való avatkozása a bánnak újra meg újra törvénycikkek által megtiltatott, nevezetesen az 1435:21, 1439:21, 1486:37 által.

A horvát *közgyűlések* ez időben átalakulást szenvedtek, miután a shupániai is megyékké változtak lassanként. A slavonsiai közgyűléseket Zsigmond 1395-ben rendszeresíté, Zágráb, Kőrös, Varasd nemessége volt jelen azokon és Zagoriác, míg Mátyás ez utóbbi megyét Varasdba be nem keblezte. A 15-ik században a törökök elleni védelem nagyobb erő kifej-tést és az eddiekiéknél célszerűbb intézkedést igényelvén: a

magyar megyék közül Verőce a slavoniai bánság erejének növelésére jelettetett ki ideiglenesen; ez összeköttetés folytán a slavoniai rendek tartománygyűlésére is meghivattaték, anélkül hogy e megyét illetőleg a magyarországhoz kapocs megszünt volna.

Mátyás idejében 1481-ben volt Zágrábban ily tartományi gyűlés, melyen Verőce karai és rendei is jelen voltak; 1526-ban szinte gyűléseztek e megyék együtt Batthyány Ferenc bán elnökelete alatt. Ez időben a slavon tartomány gyűlés már mindig a horvát-dalmatiaiától külön válva tartatott meg, ha mindjárt *egy* bánja volt ez országoknak. Ha a király úgy akarta vagy a veszély megkívánta, a bán hatalma Magyarhon egyéb alsó részeire is terjedett; de ebből azt nem következtethetni, mintha ama részek *de jure* a slavon vagy horv. bánsághoz tartoztak volna.

Bírói ügyekben Robert Károly szinte 1325-ben régi jogkörébe helyezte vissza a bánt. Ő ünnepélyesen kijelentette, hogy minden a Dráván túl, a bánságban lakó honpolgár, akár nemes akár nem nemes, bármi fényes állást foglaljon is el, a bán biráskodásának legyen alávetve; hogy senmi bíró sem avatkozhatik a báni jogkör alá tartozó perekbe, és bármi ítéletet hoznak ily ügyben az semmis.

Lajos e rendeletet 1359,- 1364,- 1377-ben erősítve, hozzáteszi, hogy a bánság lakosai nem kötelesek akármely drávántuli bíró széke elé állani, hanem csak a bán vagy helyettesétől felelősségre vonhatók; ha pedig ezeknek ítéletével meg nem elégednek, a kir. kuriához felebbezhetnek. E rendeletet Zsigmond is megerősíté 1395-ben és 1405-ben a Chasmai káptalan előtt; Mátyás pedig a Cilleyek Varasdon tartott külön biráskodását is megszüntette, rakoncátlankodásaik miatt Varasdba beleolvasztván Zagoriát. (1486:50) Mátyás egyébként már 1467-ben megerősítette volt a báni biráskodásról szóló okmányt, hozzátevéen, hogy a bánnál a kuriánál fizettetni szokott taksák fele fizetessék.

A „báni tábla“ cikk írója a magy. egyet. Encyclopaediában az octavalis táblát e korból származtatja, véleményem szerint helyesen; a báni biráskodásra vonatkozik az 1486: 3, 6, 68; 1492:42. A Slavoniában is néha tartatni szokott

„judicium palatinale“-féle rögtönbiróságot Mátyás (1486) megszüntette; megengedte, hogy az általa alapított legfőbb törvényszékhez a bán is megjelenhet, ha épen a királyi udvarban volt vagy a király őt meghívta. A báni protonotariust (ítélő-mestert) a nemesek választhatták, 1398,- 1438,- 1465-iki oklevelek szerint; de az 1486:72 és 1492:42 kimondták: „ut sibi protonotarium electent, electum bano praesentent.“ Az octavalis táblára vonatkozik az 1500:6 és III. 6.

Igen élénk részt vettek a bánok e korszakbeli harcokban, például Lajos dalmatiai és olasz háborúiban, utóbb a török háborúkban. E háborúkban mintegyre nagyobb fontosságra jutottak a végtartományok; 1477-ben pedig nagy lévén a veszély Mátyás Thúz és Egerváry bánoknak megparancsolá, rendezzenek közfelkelést; II. Ulászló 1497 megparancsolja „in casu necessitatis primum praelati et barones suas gentes penes banum deputare teneantur,“ a törökökre mondja U. 1496-ban „vix eam regionem unquam ingreditur, quin accepta gravissima clade et calamitate ex eodem regno nostro cedat.“ Slavonia akkor kapta a „regnum“ címét s mostani címerét.

A bán a csatában fővezéri rangot viselt, banderiumával (lásd Ulászló III. 24 c. 4 §; 1433:4; 1498:21) első sorban harcolt; a király jelenlétében a jobb szárnyat szokta vezényelni és mikor a csata akár szerencsésen akár szerencsétlenül végződött, ő fejezte be a hadat. Báni tartományában fekvő erősségek előljáróit a király tudtával ő nevezte ki, ő gondoskodott azoknak illő állapotbani tartásáról. A banderiumok fizetéséről a király gondoskodott, mint Mátyás király jövedelmeinek lajstromából tudjuk; banderiumaik voltak a horvát d. sl. bánon kívül a nándorfejeváriának, machoinak stb.nek, mig léteztek.

A törökök előnyomulása véget vetett majdnem valamennyi kisebb bánágnak s megcsonkította a nagyokat. Servia majdnem egészen kezükbe került, a belgrádi várt s környékét elfoglalták, épügy a machovit. A machovi bánóság helyében Mátyás a szerémit állította fel, Ulászló alatt rövid időre életbe lépett ismét, de a törökök újra elfoglalták.

Midőn a törökök Erdély déli részeit kezdték pusztítani,

elfoglalták a szörényi várt is és ezóta ez is eltűnt a bánóságok sorából; falai még 1762-ben a Tráján hidja közelében Turn-Severin falun alól láthatók voltak. Mátyás helyében utóbb a temesi grófságot mint határvidéket szervezte.

Bosnia is súlyos harcok után a törökök kezébe került; ez már 1366 óta királyság és félig souverain állam volt. A Mátyás által ott alapított jajcai és sabáci bánóságok szinte odavesztek. A horvát és slavon végvárok tehát, mint mondók, nagy fontosságot nyertek, és még 1507:5 és 1518:21 azt határozták, hogy csak érdemesült magyar embereknek adassanak a várak s egyikök halál büntetés fejében mindig a várban legyen.

De e törvénycikkek mitsem használtak, a törökök majdnem évenként berontottak Horvátországba, ha fegyverszünetet kötöttek is Magyarországgal, mégis folytatták támadásaikat, azon sophimával mentetgetve magukat, hogy ez országok nem részei Magyarországnak. Az tény, hogy a magyar hatalom e vidékeken ekkor veszendő félben volt; vajmi szegényes volt ott a bánok helyzete! A király pénz és emberek szűkében lévén, kényszerült a végeket idegen kezekre bocsátani; mi volt e ténynek és a mohácsi vésznek eredménye, azt a habsburgi korszak mutatja.

IV.

A báni méltóság a habsburg házbeli királyok alatt.

Mintha a sors a báni méltóság vesztét akarta volna, úgy egyesült ellene minden: a velenceiek, a törökök és az osztrák kormány a báni méltóság megnyirbálására és ha lehet megszüntetésére törekedtek.

A velenceiek már 1420 óta (habár soha háborítatlanul) bírták a báni tartományoknak majdnem legnevezetesebikét, Dalmátiát; megtartották 1797-ig és azóta is a horvátok ismételt kérelmei dacára sem kapcsolattott vissza a báni területekhez.

A törökök hazánk birtoka után sóvárogva, e tartományokat is iparkodtak megnyerni. Lajos Ferdinándot kérte se-

gitségadásra; ő megtette, de nem önzetlenül, mert alatta s utódai alatt e tartományok önállósága s a bán hivatásköre az osztrák önkénynek majdnem teljesen áldozatul esett.

Ferdinand több horvát várt a mindinkább terjedő török foglalások ellen várkatonasággal látott el; élükre helyezte Katzianer Jánost laibachi főkapitányt. A mohácsi csatát követő véres trónvillongások közt Horvátország mindjárt eleitől fogva Ferdinand részére állott; nem úgy Tótország — ez 1527-ben a dombrói gyűlésen Frangepán Kristóf most Zápolya emberének s általa kinevezett slavon bánnak felszólítására Zápolya mellett nyilatkozott, Frangepán halála után leginkább (pénzvagyó) Batthyáynak köszönhette Ferdinand azt, hogy Slavonia őt királyul elismerte. Hálából Batthyányt ujjonnan 1527 márt. 9-én kinevezte horv. slav. bánnak és a horvát rendekhez a következőket írta:

„ . . . . . volentes itaque defensionem ejusdem regni nostri et partium ejusdem subjectarum, quae tam misere ab hostibus sanctae fidei nostrae laceratae sunt, providere, spect. et magnif. fidelem nobis dilectum Franciscum de Battyano Regnorum nostrorum Dalmatiae Croatiae et Slavoniae Banum . . . . . creavimus et praefecimus, dantes ei plenam et omnimodam auctoritatem facultatem et jurisdictionem, quibus ceteri Bani praedecessores sui ex antiqua consuetudine et praerogativa uti consueverunt. Commisimus itaque fidelitati vestrae et mandamus, ut deinceps eundem . . . . pro Bano indubitato agnoscatis et ea qua decet reverentia et honore prosequamini ipsiusque iudicio et jurisdictioni pareatis et obtemperetis. Et ita vos in omnibus erga eum ut erga Banum decet geratis, secus nullo modo facturi.“

Erre a horvátok április 28-iki levelükben a fejedelmet kérték, ne nevezzen ki oly bánt, ki köztük lakni nem akar, mire Ferdinand, csakhogy kedvüket megtartsa, májusban kelt leiratának 6-ik pontjában nekik megengedte, jelöljenek ki neki e méltóságra alkalmas embert; de B. megmaradt 1536-ig bánnak. Mikor B. ez évben leköszönt, Ferdinand Katzianer által tartományi gyűlést tartatott, melyben új bán volt választandó; de hogy ez esetből a bánválasztási jogra semmi következtetés ne vonassék, Ferdinand egy Thurzóhoz intézett le-

velében határozottan kijelentette, hogy a bán kinevezése királyi jog. A gyűlésnek nem volt eredménye; s így üresedésben maradt a báni hivatal, betöltését sürgette az 1536:50 c. 1538-ban Keglevich Péter lett bán, s Ferdinand meglegedését szolgálataival kijelentette egy hozzá intézett 1540-béli levelével, melyben kimondja, hogy neki társt nem ad a bánságban, fizetésére vonatkozólag ezeket mondja: „A quo ei muneris commodius praesse possis, decrevimus intertenere tibi trecentos equites levis armaturae, quorum opere pro rerum necessitate utaris; deque intertentione tibi quovis tempore suppeditanda, in proximo conventu, quem in Sclavonia indiximus, una cum nonnullis aliis agi et tractari curabimus: confidentes, utique istius Regni Status nostrae in hac petitione optemperaturos fore.“

A báni hatalomkörbei beavatkozás a stájerhoni kapitányoktól indult ki; már Zrinyi Miklós is (1543—57) a főparancsnokságban osztozkodott Ungnad Jánossal, ki Stájerhonban a császári seregek főnöke lévén „Capitaneus gentium caesararum in confinibus Croatiae et Slavoniae“ címével élt; székhelyét Varasdon tartotta, alkapitányai Kaproncán, Kőrösön, Ivanichban székeltek. A bán polgári ügyekbeni tekintélyét az 1552:16, 1563:29, 1566:21 §§. megóvták; a tartományi gyűlésen az alkapitányok is megjelentek s annak határozatainak magukat alávetették. Midőn 1567-ben Draskovits és Szluni Miksát egy gyűlés tarthatásáért megkérték, Miksa felelt; „quod sua Majestas Banos in veteri consuetudine indicendi horum regnorum diactas conservare velit, ita tamen: ut Bani hac de prius suam Majestatem reflectant et edoceant, quarumnam rerum tractandarum causa generalis illa diaeta indicenda sit.“ Gyűlések tartattak még 1568,- 1569,- 1571-ben is. — A magyarországi rendek már az 1572 II. 7. által szükségesnek látták a bán birói hatalmát hangsúlyozni, épügy az 1574:18 és 1575:3-ban.

Nagy aggodalmat idézett elő 1577-ben Károly főhercegnek Tót- és Horvátország hadi ügyeinek igazgatására történt kineveztetése. Károly az általa épített Károlyvárból oly nagy befolyást kezdett gyakorolni a tartományok kormányára, hogy Alapi Gáspár majdnem méltósága címére szorítván, báni hivataláról lemondott, helyébe Rudolf Ungrád Kristófot nevezte

ki. Ez idegent közelégetlenséggel fogadták a horvátok már azért is, mert félték hogy Horvátországot Magyarországtól elszakítani és Stájerhonhoz csatolni akarják. Hazánkban is kedvetlenséggel fogadták Károly kineveztetését és 1578-ban megengedtek ugyan nagy nehezen, de elhatározták, hogy ő a közös ügyeket a bán tanácsával igazgassa.

Ez időtől kezdődik a végek egészleni elkülönítése; az eddig tótországiaknak nevezett véghelyek ezután varasdiaknak, a horvát véghelyek pedig károlyvárosiaknak hivattak. Mindkettőknek kormányzását belső Ausztria haditanácsára bízták, mely Károly főherceghez mellékeltetett. Rudolfnak 1595-ben szándéka volt a báni hivatalt *végképen* megszüntetni s ezért Erdődy bánnal lemondott; e terv azonban Tót- és Horvátország oly élénk ellenzésével találkozott, hogy Miksa főherceg tanácsára Stankovánszky Gáspár zágrábi püspök és Draskovich János körös-udvarhelyi kapitány e méltóság újabb megszorításaival kinevezettek bánoknak. Ők sem esküt nem tettek, sem zászlóaljjal nem bírtak, sem különben nem voltak függetlenek. A magyarországi rendek e megszorításokat egykedvűen nem nézhették, kimondták tehát az 1608:11-ben „ut ipsum Banatum sub hac praesenti diaeta cum vetusta sua plenaria autoritate a Dravo usque ad mare Adriaticum bene meritaie alicui personae conferat“ — az 1609:27 és 28 §. pedig hozzáteszi, hogy a bán a főherceggel és nádorral egyetértésben eljárjon.

Rudolf erre csakugyan kinevezte Erdődy Tamást, de beiktatását halasztotta, azonban az országgyűlés az ő rendeleteit kötelezőknek nyilvánította. Az 1613:17 és 28 §. a bán a kapcsolt részek tartománygyűlésén királyi biztos általi beiktatását kimondta; az ez évbeli 38 §. kijelenti, hogy minden báni pecséttel ellátott birói kiadvány hiteles és törvényes erejű; az 1613:13 §. és 1622: inaug. 2 a. 7 p. és az 1630:25 és 44 §§. mindannyi ismétlései a rendek már említett követeléseinek. Az 1635:32 az említettekén kívül azt határozza, hogy ha a bán valamely pörben részcs volna, azon pör ősi szokás szerint a királyi kuria előtt tárgyalassék. III. Ferdinand koronáztatása alkalmával a báni méltóságoni sérelmek orvoslását az inaug. diploma 1 a. 8 p. 7 c. megígérte; de midőn Ferdinand

igéretét nem teljesítette, a rendek az 1638:32 §-ban öt esküje megtartására figyelmeztették. 1640-ben Draskovich János lett ugyan bán, de már 1647-ben megint nem volt bán és e miatt az 1647:51 és 148 §§. kimondták, hogy Horvát- s Slavonorság nem nélkülözhetik a birói és egyéb ügyekbeni igazgatást. Midőn 1649-ben Zrinyi Miklós gr. bán lett, megint az 1649:8 és 33 §§-ban a fejedelmet arra figyelmeztették, hogy tartsa meg a hozott törvényeket. Ezek jámbor óhajok voltak; Zrinyi 1659-ben sem volt még hatalma teljes birtokában. S ismét Lipót fölavattatási oklevelébe (I a. 8 p. 7 con.) föl kellett venni e kitévelt „De Banatu etiam, quae in eodem art. 11. a. 1608 continentur effectuat;“ az 1659:45 és 1663:29 §§. pedig a báni biráskodást szabályozzák.

Zrinyi Miklóst Péter gróf követte, ki természetellenes halállal mult ki. Helyébe az udvari cancellaria egy rendelete által 1669-ben polgári ügyekben a zágrábi püspököt, katonaiakban pedig Erdődy Miklóst nevezte ki báni helyettesekül. Az örökös jogsértegetéseknek vége nem lett s ugy az 1681:62 §. a bán katonai ügyekbeni megszorítása ellen irányul az 1687:70 és 22 §. pedig a bán rangját tisztán meghatározza, a 3-ik helyet az országgyűlésben neki ítélvén.

1687 körül kerültek vissza az osztrák fegyverek által Pozsega, Valpó, Verőce, Szerém megyék hozzánk; de nem egyesíték azokat (mint kellett volna) honunkkal, hanem ezek Slavonia nevét nyerték az osztrák tiszti jelentésekben s a népszólásmódjában és az előbbi slavoniai bánság helyett báni tartomány lett, miután Horvátország legnagyobb része török kézen vala s a neve idők folytán az előbbi Slavoniára átszállt volt. A nevezett megyék az alkotmányos formák mellőzésével Gotthal Péter „báni helytartó“nak bizattak kormányára. Ismételt ünnepélyes felszólalások dacára (1705 jun. 25-én; 1709 aug. 23-án; 1712 jun. 1-én; 1722 okt. 18-án és 1722:20, 1729:7, 1741:18-ban stb.) sem kapcsolták e megyéket vissza honunkhoz; hogy a magyar országgyűlés gr. Battyány Ádámot nagy tekintélyű bánt ez országrészek főnökének elismerte, abból, mint az 1753:23-ban olvasható, semmi jogi következmények nem vezethetők le. Az 1699-iki passarovici béke a törökök részéről biztosítá számunkra e megyéket; míg Horvátország

legnagyobb része török kézen maradt. Dalmatia folyton a velenceiek birtokában volt.

Már előbb is összekapcsolatott vala a kulpántuli táj a kulpáninnenivel, a bán hatásköre alá helyeztetett és 1696-ban a horvát- és tótországi rendek és karok a Kosztanicán, Glinán, Dubicán, Jesenovecen és Zrinyben állomásozó határőri kapitányok fölé a bánt mint „Capitaneus in partibus Unnanis et Colapianis“ megválasztották. E végvidék ügyei katonatisztek által vitettek és a bán mellett a bécsi haditanács is befolyt azokra. Maga Lipót is célszerűtlennek elismerte e rendet és egy 1703-iki intézkedésében a báni végvidék az illető megyékbe való beleolvasztását rendelte, — Lipót ez üdvös rendelete nem teljesült, mivel ő 1705-ban meghalt és megmaradt a katonai kormány. E miatt a tót-horvát rendek és karok panaszt emeltek az 1705—15-ki pozsonyi országgyűlésen és ez a 118 cikkben a Lipótféle intézkedés életbeléptetését rendelte. Az ez évbéli 114 c. kimondja, hogy a bán a harmincad felét a királyi kincstárból kapja. Az 1723:87 és 1729:20 §§. e kívánatok megújításai, az 1741:47 §. hozzáteszi hogy a bán az országban tartózkodjék; a 49 §. pedig a nemesi fölkelés fővezérségében megerősíté a bánt. Alkalmat nyujtott ily általános nemesi fölkelésre az osztrák porosz háboru; a napoleoni háborukban az 1805:5 §. a bán ebbeli jogát megerősíté; az 1808:1.2 a banderialis lovasság tartását a királyi kincstárból rendeli.

Már 1734-ben III. Károly alatt kezdődött volt a végek rendezése, M. Therézia azt erélyesen folytatván 1750-iki jan. 16-kán kelt királyi diplomával bevégezte. E diploma a bánnak az 1741:47 §-ban kijelelt hatóságát a két gyalog ezredből és 600 lovasból álló véghelyekre erősíté, ezenfelül feljogosítván őt: hogy mint ezredeinek tulajdonosa a magyar korona alá tartozó alkalmas honfiaknak az alezredestől kezdve lefelé, katonai hivatalokat adományozhasson, maga a báni katonaság pedig háboruban a rendes ezredek előjogai- és kiváltságaival birjon, a kapitányt a rendek és karok válaszzák, az alkaptányt a bán nevezze ki. A báni katonaság tartása azontul is a tótországi (!) Zágráb, Varasd, Körös megyékre rovatott, minthogy addig banderialistákat tartani köteleztettek volt,

háborus időkben azonban a zsoldokat és hadszükségleteket a kir. kincstár szolgáltatandja. 1752-ben a báni őrség I. és II-ik báni ezred elnevezését nyerte és a Kulpa mellett egy 50 mfdnyi terület hasitatott ki számára; ugy történt, hogy 1765-ben, 1769-ben s 1800-ban viszonylagos cserék útján a katonai karok külön területeket nyertek. Az 1791-iki sistovi béke a báni és károlyvárosi véghelyeknek a török Croatiából nevezetes tért juttatott.

A varasdi főparancsnokság még mindig fönállt, az 1790/91-ki rendek hiába sürgették megszüntetését; egy más sérelem volt az, hogy a haditanács a bánnak a tisztek — kinevezési jogát csupán a kapitányok kinevezéséig értelmezvén, valamennyi főbb, törzstisztet maga nevezett ki.

Arról, hogy a bán mindig kapitánynak választassék, gondoskodott már II. József meghagyván a tót-horvát rendek és karoknak „*regno supremum capitaneatum conferendi jus confirmatur ea spe, quod illud semper Banis conferent;*“ e választás a bán beiktatása alkalmával szokott történni.

Mióta gr. Gyulay Ignác 1833-ban a főhaditanácshoz történt áthelyezésével a varasd-károlyvárosi hadi főkormányzók a bánival egyesítetett: a bán már az összes horvátvidék hadi kormányzójának nevezetett (b. Vlassisch 1832—40, gr. Jellasic 1848—1859), már e méltóság más tábornokra bizva volt (gr. Gyulay távollétében, gr. Haller bán alatt 1842—45), mit azonban az ország és a kapcsolt részek mindig sérelemnek tekintettek.

A bán *közigazgatási* helyzetében nevezetes ujítások történtek az utóbbi századokban. Mária Thérézia ugyanis 1767-ben előbb Varasdon utóbb Zágrábban királyi tanácsot (*consilium regium*) állított fel Horvátország és Slavonia számára és élére a bánt helyezte. Midőn azonban azon országok hivatalos teendői elégséges tárgyalási anyagot egy külön kormányzók számára nem nyújtottak, M. Thérézia 1779-ben a horvátországi helytartótanácsot önhatalmilag a magy. kir. helytartótanácsba beleolvasztá.

A horvát sérelmek közt tehát 1790-ben ezt is találjuk fölemlítve; hozzáteszik azon kérelmet, hogy a magyar helytartótanács keblében egy horvát osztály alakíttassék és ekkép

folytatják. „Comiti vero Bano, argumento etiam art. 42:1492 dum ad illud comparere poterit, competens dignitati suae sessio et votum assignetur“ ezenkívül azon jogot kérték a bán számára, hogy tartományi gyűlést bármikor egybehívasson. E kívánságokra az 1791:58 ekkép felelt: „ . . . . statuitur . . . . ut item tam in gremio ejusdem consilii, quam in statu subalterno, ex iisdem Regnis individua in justa proportione applicentur; Domino praeterea eorundem Regnorum Bano, dum ad illud comparere poterit, competens dignitati ejusdem sessio et votum assignetur, Municipalibus eadem Regna in concreto respicientibus negotiis, porro quoque in generalibus eorundem Regnorum Congregationibus, quae cum praevio annuto Regio celebrandae venient pertractandis.“ A horvátok azon kívánságát is, hogy egy bán kimulása után maguk választhassák az új bánt, mint a fejedelmi jogokkal meg nem egyeztethető elvették a rendek.

Ugy mint a többi főméltóságok hatáskörét, a bánét is az 1790°/₉₁:24 újra erősíté. Ha a bán távolléte hosszabb ideig tartott, mint előbbi időkben ugy most is szokásos volt *bánhelyetteseket* kinevezni; így voltak báni helytartók gr. Keglevich Péter, gróf Draskovich J. utóbb bán, gr. Erdödy L. főkapitány, gr. Battyány Ádám utóbb bán, gr. Nádasdy Ferenc bán kimulta után 1783-iki aug. 17-kén gr. Eszterházy Ferenc lön bán, de miután magy. kir. kancellár is volt egyszersmind és így folyton az udvarnál kellett maradnia, helyébe gr. Széchényi Ferenc volt kőszeghi kerületi táblai ülnök lön „locumtenens banalis officii;“ így ujabban Alagovich Sándor s báró Rauch. A báni helytartónak a három ország zászlója és sceptuma át nem adatik, sem a nemesség a zászlót eleibe nem viszi, mit kizárólag csak a bánnak teljesít. Midőn 1715-ben a *báni tábla* szerveződni kezdett, a bán annak elnöke maradt; az új törvényszék hatásköre Horvát-Tóthonra (a drávántuli megyéket értve e nevezet alatt) terjedt; az 1715:121, 1723:27, 1727 febr. 7. utasítás és 1729:31 tartalmazzák a részletesbeket ez iránt.

Első folyamodásilag előtte megindítottak az u. n. táblai vagy hosszú folyamú, nevezetesen a gyökösségi, kiváltságok-

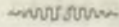
róli, érvénytelenítési szerződések és végrendeletek ereje és értelme iránti pörök; de mint hajdan nem a báni táblához tartoztak a pártütés, fölségsértés és hűtlenségi pörök, melyek a kapcsolt részekben is a királyi tábla illetékességéhez tartoztak; másod folyamodásilag tárgyalattak a kapcsolt részek törvényszékeitől fölebbezett polgári és büntető pörök, kivéve a szab. királyi városok polgári pöreit, a csőd és váltópöröket, a bányapöröket, a zágrábi egyház pöreit stb. A fölebbvitel a kuriához és ezután a hétszemélyes táblához történt, a kapcsolt részek kérése 1741-ben, hogy a fölebbvitel a hétszemélyes táblához történjék, csak 1807:9 által teljesült.

1848 ban a dicasterialis rendszer megszűnván, a báni méltóság hivatáskörére nézve is egyes változások határozottak meg. Megszűnván a helytartótanács, a bán megszűnt ennek tagja lenni s az 1848-ki III: 23. §. gondoskodott róla, hogy az államtanács alakításánál a bánnak az 1791:58 §. értelmében a helytartótanácsnál birt. szavazati joga személyre veendő. Az V:55 §. a végvidék rendezéseig az országgyűlési követek választási módjának meghatározását a drávántuli ezredekben a bánra bizta. A XXIII: 9. §. szerint a kapcsolt részekben a nemzetörsegi törzstiszteket a honvédelmi miniszter ajánlata szerint a bán kinevezi; a XXIII: 10. §. a nemzetörsegi fővezerségét a kapcsolt részekben szinte a bánra ruházta, ilyenek nem létében a bánhelyettesre. Az 1848-ki törvények ismeretes okokból a kapcsolt részekben nem jutottak érvényre.

Az akkori bán Jellasich b. ismételt felszólítások dacára is nem akart a magyar miniszteriummal a kapcsolt részeket illető ügyekben értekezni. Horvátország 1848-ki szeptember 11-ke óta nyílt erővel elszakadván honunktól, a törvény által nem indokolható térre lépett s az azóta 1867-ig ott történtek *házánk* törvényeiben nem lelnek támaszpontot.

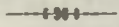
Zágrábban cs. k. főtörvényszék állított fel, melynek a bán elnöke lett; egy 1856-ki császári rendelet a bánnak „bán Horvát- és Tótországban főkapitány, Horvát-Tót- és Dalmátország kormányzója és hadi parancsnoka és Fiume kormányzója“ címét adja és a helytartósággal járó jogokat. Az 1860-ki október-diploma folytán, az 1861-ki márt. 14- és

27-ki legfelső elhatározások által egy horvát-dalmát-slavon helytartótanács állítottatott fel, melynek a bán elnöke lett; utóbb a horvátok kívánalmára ez horvát-slavon udv. kancelláriává átalakult, mely még most is tengődik.

Ez volt, rövid vázlatban előadva, a báni méltóság sorsa századokon át; avatottabb tollra bizzuk kimerítőbb és tökéletesb monographiájának megírását. Végül csak azon nézetünknek adunk kifejezést, hogy hazánk egyéb történeti nevezetességü intézményeivel, e hivatalnak is kell esnie, vagy igen lényeges átalakulásokon keresztül mennie. Mert a birói, közigazgatási és katonai hatalom egy hivatalnok kezébeni összpontosítása, anélkül hogy az felelős volna, mai alkotmányos időkben merő képtelenség.

Hampel József,
első évi jogász.

ÁRPÁS ÉS A MÓRICHIDAI SZ. JAKABRÓL CIMZETT PRÉPOSTSÁG. *)

(Vége.)

Rómer Flóristól.

II. A MOHÁCSI VÉSZIG.

Általános jellemzés. Midőn szándékunkat, hogy a kolostorok történetét egyes időszakokra osszszuk, ki akarjuk vinni, lehetetlen, hogy azokat egyenlő időkeretekbe szorítsuk, vagy tartamukat minden szerzetes laknál egyformára szabjuk. Volt elég monostor, melynek századai oly csendesen folytak le magányukban és elvonultságukban, melyeknek szomszédjai oly igénytelenek vagy tehetetlenek valának, hogy nevén kívül alig tudunk róla egyebet följegyezni: ezek oly kevéssé játszottak valami feltűnő szerepet, mint a szegény, családi körébe visszavonult polgár, kit csak legközelebbi rokoni ismernek! Az ilyen társas egyházakra inkább kívülről jött a hatás; a benső mindennapi élet majd kizárólag a klastromi kerítésen belül eső terimére szoritkozott.

Azon szerzetes házaknál, melyeknek semmi birtokuk nem volt, hanem csak a hivek jótékonyágán alapultak, természetes, hogy a birtoklásból származott irigység, a szigorú szabályoktól elcsábító fényűzés, és ennek következtében fejlődő botrányok is többnyire hiányoztak; az ő foglalkozásuk csak a lelki térre szorult, és azt senki tőlük el nem vitázhatta. Másképp állt a dolog az ugynevezett *úri- vagy vagyonos szerzeteseknél*, főleg azoknál, kiknek a haza különféle megyéjében

---

*) L. III. kötet I. füzet.

a donatorok jószántából, vagy épen nyilvánuló szükségleteikhez képest egyes birtokrészek jutottak. Természetes, hogy ezeknek birtokos-társaikkal folytonos bajuk volt, és hogy, mivel egyrészt gyengeségük miatt ellent nem állhattak, majd mindég hátrányban is voltak, másrészt pedig épen azok, kiknek védszárnyai alá menekültek a vallásos kegyelet meghidegülése után, elnyomóikká, fosztóikká nővék ki magukat.

Magának a hazának kevesebbé rendezett, sőt gyakran inséges állapota az árpádházi korszakban áthatott az egyes testületekre is; és ámbár igen kevés az okmány, melyet ezen időszakaszból birunk, nem lehet egy perczig sem kétségbe vonni, hogy a *mórichidai* prépostságnak sem volt semmiben sem különb sorsa, mint a többi birtokos kolostoroknak.

Források. Nem akarván itt regényt írni, hanem csak az okmányok által bebizonyítható tényeket felsorolni, magától következik, hogy minél tovább irányozzuk visszafelé lépteinket, annál gyéribben találunk biztos nyomokat, sőt hogy hazánknak sok viszontagságai miatt elveszett irott kincsek hiányában, azok csak itt ott tűnhetnek fel a XIII. XIV. század egyes tizedeiben.

S így bármennyire kutassuk a levéltárak eredetijeit, bármily szorgalommal forgassuk a foliansokra terjedő másolatok gyűjteményeit, igen soványul üt ki az eredmény azon korszakból, melyből oly kevés a fenmaradt eredeti okmány, sőt még a hiteles másolat is. A főkincs, melynek birtokába jöhettünk, *Árpás- és Morichidára* a XIII. és XIV-dik századokra vonatkozólag a *pannonhalmi* levéltárban őriztetik; a későbbi időből fáradhatlan *Czech Jánosnak*: *Diplomatarium Comitatus Jaurinensis* három 4-o kötetű gyűjteményében, mely jelenleg a m. tud. akadémia levéltárában van, találtam legtöbb adatokat, melyekből, mivel tudtommal még nincsenek egyedíratilag összeállítva, a *mórichidai* prépostság emlékét szerkesztem, remélvén, hogy fog találkozni utódom, ki a fenmaradt hiányokat pótolni, a hézagokat betölteni, és az egészet ki fogja kerekíteni.

A *pannonhalmi* levéltárban létező, *Árpásra* vonatkozó, okmányok száma 36, ezek 1322—1464-ig terjednek; azonban foglalatjuk következő tárgyakra szorítkozik: 1.) az *árpási*

hidvámra; 2. az árpási bérlőnek évi tartozásának *hátramardására*; 3. a bakonybeli apát birtokának és malmának a morichidai tisztek által történt *lefoglalására*; 4. Árpás erőszakos *benépesítésére* 1414-ben.

Olyan korszakban, melyben az *erőszakoskodás* napi renden volt, és az ítélő székek elé talán leginkább csak jogbitorlási esetek vitettek, nem csoda, ha ilyenek, a *morichidai* és *bakonybeli* apátságok történetében is sűrűbben előfordulnak.

Eszlelési álláspont. Nagyon hibáznánk, ha az akkori viszonyokat mai napi álláspontunkról akarnók bírálni. Aki azon kort saját természetes nyersségével divatozó erőszakoskodásával, általános verekedési viszketegével, regényes szerelmi kalandjaival és mégis mély vallásosságot negélyző jelleggel akarja felfogni, annak előbb, ha tud, bele kell magát egészen gondolni a XIII. XIV. század körülményeibe, hogy elfogultság nélkül igaz ítéletet mondhasson!

A középkori *lovagnak* rendszeren csak két élet iránya volt: t. i. a *harcképesség* és a *lovagias szerelem*; az elsőre alkalmassá tették a hősieles *tornák*, a veszélyes *vadászat*, a szabadknak vélt *fosztogatási vállalatok*, mint annyi edző, a harcot kicsinyben utánzó *előjátékok*; a másik nyaktörő kalandjaival a *túláradó nyersségnek nemes fékezője volt*, és azáltal nyert némi dicsfényt, hogy a nőnemet, mely különben igen alárendelt szerepet játszott, a középkor vadabb szakaiban, eszményesítve emberi méltóságába visszahelyezé. Az egész lovagi életet átlengé a vallás érzelme; nem ugyan azon mélyen érzett benső erkölcsi ösztön, mely az igazi vallásnak önkénytes kifolyása, hanem inkább csak a szertartások fénye, a külsőségek rajongó fittogatása, és némi korbéli előítéleteknek, a vallásoskodás által való szentesítése. A *tudomány*, a *művészet*, a *gazdászat* mint harcshoz nem illő, gyáva foglalkozások a *papoknak* és *szerzeteseknek* hagyattak meg; sőt még ezekre is annyira áthatott a fegyverkészültség szelleme, hogy mivel ők is szintén birtokosak valának, ők is a nemesek sorába tartozván, jobbágyaikkal a honvédelmi kötelességre szorítottak; s ámbár csak püspökökről szólnak leginkább szerencsétlen csatáink után fenmaradt halotti lajstromaink, még sem lehet gondolni azt, hogy az alsó papság, s a szerzetesek a

csatákban részt nem vettek volna, főleg ha arra figyelünk, hogy az elsőknek rendesen erős váraik voltak, az utóbbiak pedig kolostoraikat és templomaikat a haza veszélyes állapotában megerősítették és kellőleg védelmezték. Az elsők példájául szolgálhatnak az esztergomi, a győri, veszprémi, nyitrai, váci, váradi, kalocsai, bácsi, sümegi, keszői stb. püspöki várak; az erődített kolostorokhoz pedig méltán fogjuk a pannonhalmi, sz. benedeki, bozsoki, tihanyi, szigligeti, szalavári, a Veránc által erődített pornói (Czin. II. 117.) stb. zárdákat és a *Gyarmathyak* által várrá átalakított sághi prépostsági templomot (u. o. 55.) számitani. Mindez nem is lehetett különben egy olyan korban, midőn csak az erősebbnek joga ismertetvén el, a gyengébb elveszett, ha t. i. készületlenül meglepetett: nem lehetett máskép akkor, midőn magának az ország határainak védelmére szerzetes gyülekezetek, német vagy templomos-lovagok képében az országba hivatnak, kik a nép száján mint *vörös barátok* egyáltalán mai napig is mindenütt emlittetnek.

Hogy ezen harci szellem nem csak a *monostorvárak* védfalai közt élt, hanem néha magáig a *zárdáig* hatott, ismét némileg felőtltő; és hogy a buzgó hazafi, ha mindjárt papi öltönyt fölvet, vagy a kámzsába bujt, nem mondott le egyik szent kötelességéről, a hazamentési adóról, bizonyos; mert hogy ezt csak a várnagyra, a jobbágyokra és cselédekre bizza, és maga a mellett nyugodtan maradjon, azon kor szellemével épen nem vala megegyeztethető. De ugyanazon eszme, mely őt a közhaza védelmére ösztönzé, készteté saját javadalmi biztosítására is; miért is igen gyakran látjuk, hogy a hatalmaskodó szomszédokkal való villongások tetteges ellentállást is idéztek elő. *)

---

*) Igy olvassuk a XV. század 2-dik felében, hogy Imre zeki apát a pécsi megyében, midőn még a sz. gergelyi váci megyei apátságban főnökképen lakott, és némely Teucrok (Törökök? mint a keresztény névnek ellenségei) a kolostorba betódultak, kettőt magában a kolostorban levágott; a többiből midőn erővel a falak közül kiűzettek, fegyveres kézzel követvén szaladás közben ismét kettőt saját kezével megölt. Ezen emberölésért János Vajda közbejárása által a pápától felmentést kérvén, azt el is nyerte. Czinár Monaster. 1. 261.

Birtok-foglalási korszak. A XIV. században a nagy tüzzel a kereszténység isteni tanait valló hitujoncok korszaka elmúlt volt; ezen időben csak ritkán akadunk tete-mesb alapításokra, és mivel az országok már meglehetősen voltak a szükséges lelkészekkel ellátva, újabb rendeknek bevezetésére is. Ezen időszakot szépen jellemzi Frast St.-Pöltenről szóló munkájában, „Topographische Vorstellung von St.-Pölten 1291.“ mondván: „*A nagyszertű adományozások ideje elmúlt; az állam nagyobbított szükségletei, a gyakori, költséges háborúk, és az emberek változott gondolkozás módja, ennek okai. Ritkábban is volt valakinek tulságos bősége, hogy abból a kolostoroknak juttasson; ellenkezőleg a szerzeteseknek kellett gyakran birtokuk egy részét eladni, hogy pillanatnyi szükségüket fődzhessék.*“

És ez nem csak nálunk volt így, hanem másutt is egész Európában. Ausztriáról azt mondja szerzőnk u. o. 139. l.: Ausztria zsványbarlanggá aljasult; a fegyvertelen papság csak türt. A jog útján valamit elérni, nem is volt gondolható, mivel a bírák ítéleteiket tartózkodás nélkül pénzért árulák. Az erkölcstelenséget az elérhető határokig vitték; ez volt eme korszaknak szelleme. Nem létezett igazság, nem volt rend, nem találtatott biztosság. — Ilyen viszonyok közt igen következetes, hogy meg csak a lelkiismeretnek egyes szent életű férfiak által való felrázkódtatása fékezhető némileg a tulcsapongó vétket és határt szabhatott a végelromlásnak.“

Nagyon messze kellene eltérnem, ha csak egyes eleve-nebb esetvonásokkal akarnám festeni azon állapotot, melyben századokig, mintegy reszkedve éltek a kolostorok lakói *folytonos perlekedés és sajátjuknak jogi uton való védelmezése* között. Nézzük csak, milyen története van az *apátfalvi, kolosmonostrai, bakonybéli, borsmonostrai, túrjei, leleszi* apátságoknak és prépostságoknak, nem hemzseg-e minden lap erőszakoskodástól és birtok- vagy kincsfoglalástól? Ilyenekkel tele van egyéb vallási menhelyeink leírása is. Mintha a szerzetesek lopták, vagy rabolták volna birtokukat, mintegy bizonyosak lehettek abban, hogy lovagszomszédai és cselédjeik rablási portyázásai közt senki által nem zavartatnak. Reá tütöttek a magányokra és ezen jelmondattal: „*Nem sir az özvegy, nem*

kiabál az árva“ neki rohantak a szenthelyeknek, hogy evvel jogtalanságukat szépitsek.

Ezen tekintetben voltak minálunk is egyes családok, melyeknek emléke tüzes és véres betűkkel van feljegyezve egyházi történetünk lapjaira; pedig még ebben a korszakban nem a **valláskülönbség**, hanem egyedül a *jogbitorlás* és *tiszta rablási és hatalmaskodási ösztön* uralkodott.

Erőszakoskodás a hatalmasak részéről. Könyvet kellene írunk ezen kor ebbeli jellemzésére, ha csak azt akarnók felhozni, mit az eddigi kiadott okmányokban följegyezve találunk. Mégis egyes példányokat hozunk fel, hogy ezek után a többiről is ítéletet hozhassunk. Igy 1298-ban *Lampert Kazmér* fia, hogy a sághi kolostornak tett károkát némileg helyre üsse, Hont megyei *Olvási* jószágát ajándékozá. Czinár Monast. II. 54. A *leleszietek* 1302-ben a *lónyai Ruke* család háborgatta; de sokkal többet kellett e hirneves monostornak 1403-ban *Palóczy Imre* és *Mátyástól* szenvedniök; mert ezek a conventet bátyjuk *Palóczy Domokos* prépost halála után, midőn teste még elsem volt temetve, a templom minden kincsét, azonfelül 8000 darab aranyat a sekrestyéből eloroztak, az ellentálló szerzeteseket pedig agyon verték. Fejér Cod. dipl. X. IV. 271. 1338-ban *Leukus, Dobrakuttyui Lőrinc* fia a *bozsóki* prépostot Mihályt halálosan sérté, két szolgáját szintén annyira megsebzé, hogy az egyik meg is halt, miért ki lett közösítve. Czinár Monast. II. 8. 1391. — *Széchi János* magát a *sz. gotthardiak védőjévé* toltta fel. Utódaiban ugyan úgy sáfarkodtak az apátságban, hogy a szerzetesek elszöktek, a lelkészek kutyáik, solymaik, lovaik peczéireivé alacsonyítottak; ezen aljasság egészen *Mátyás* király füleig jutott, ki is tőlük e jószágot elvevé; Ferdinand pedig a pert a Széchiek ellen megújítván, őket 1528-ban 40,000 arany forintban elmarasztaltatta. Czinár. Monast. II. 96. — 1404. panaszkodik Antal csornai prépost, Zsigmond király előtt, hogy *Gergel Osl* fia egyéb jószágon és kincsen kívül a préposti jószág közt *Baráthy* és *Mege* birtokokat is elvette. Hevenessy MSS. Tom. XXII. 37. 1421. *Vitézi Tamás* roppant károkat tett a *lébenyi* apátságnak u. o. I. 251. — 1444. a *Gyarmathyak* a sághi monostornak többet, mint 8000 forintnyi kárt tettek, jobbá-

gyait nyomorgaták, a templomot várrá átalakították. Czinár Monast. II. 55. és már két év múlva László a lévai vajda fia ugyanazon monostor kapuit betörvén a templom minden kincsétől megfosztá, imakönyveit és irományait elvitte; a szerzeteseket mind őrgalmatlanul megverte, minden ruháiktól kivetkőztette, jobbágyaik marháit elrabolta és *Lévára* elvitetvén, 16,000 forintban megkárosította. u. o. — 1451. a *csornai* prépost panaszt teszen asszonfalvi *Oslyak* ellen, hogy társaikkal (familiaris) a Rábán álló *Zykra-malom* árkait emelvén, és a vizet másfelé vezetvén, a prépostság malmai viz nélkül maradtak, s így több mint 100 aranynyi kárt szenvedtek. Tudom. Tár. 1837. 167. — 1471. *Garai Jób* és cseszneki várnagyai a bakonybéli apátság javain tett károkért idéztetnek. Pannh. fek. könyv. 2573. — 1501. a bakonybéli Convent tiltakozik az ellen, hogy *László* apátjuk *felpéczi Thermes* Jánossal, ki a kolostorban vért ontott, a pannonhalmi convent előtt barátságosan egyezkedhessék. Pannh. fekete könyv. 2272; ki ezekről bővebben akarja magát meggyőzni, vegye elő *Lányi Károly* m. egyháztörténelem I. köt. III. füz. s olvassa a 398 és kk. lapokat.

A főurakat követték a városi és falusi közönségek. Egyébaránt a *hatalmas főurak* példáit a rablásban, zsarolásban, és nyugtalanításban követték a kolostorok szomszédságában létező *városok* és *faluk* is. — 1255. ítéltetik *Bertalan* bakonybéli apátnak azon két malma, és 25 hold föld, melyeket a *pápai* udvarnokok tőle erővel elvettek volt. Cod. dipl. VII. I. 216. — 1333-ban *Erzsébet* királyné meghagyja *Tamás* erdélyi vajdának, a *helykői* és *cseszneki* várnagyoknak, hogy a bakonybéli apátot az erőszakoskodók megrohánásai ellen védjék. Pannonh. Extractus I. 100, és mégis annak dacára már 1337-ben *Miklós* apátnak újra kellett foglalomnia, hogy *Móric győri* és *bakonyi* gróf az apátsági javak megtámadásától eltiltassék. u. o. — 1392. a *kőszegi* polgárok a borsmonostrai apátság *locsmándi* birtokát foglalják el erőszakosan; az ebből támadt pernek vége lett az által, hogy *Gara Miklós*, *machói* bán, *Zsigmond* királytól *Kőszeg* várát a *locsmándi* birtokkal együtt ajándékba kapta. Cod. dipl. X. VIII. 349. — 1398. Némely neinesekhez csatlakozván a *kőszegi* polgárok *Borsmonostrát* fegyveresen megtámadák, a szerzete-

seket és szolgálkat irgalmatlanul megverték, kincseiket, könyveiket elvitték és a *ciszterci* rendü apátságban hatalmaskodva a *prémontréi* rendü *Jánost* mint apátot erővel betölték. (Czinár Monast. II. 110.) 1409-ben Répásy Péter és Márton a bakonybéli apátnak 2 ökrét hajták el. Pannonhalmi Extractus I. 107. 1426. *Hagymáskéren* a veszprémi kanonokok emberei és a vámosi nemesek elvettek erővel Mihály bakonybéli apát vadászaitól egy szarvast, miből per támadt. Pann. Extractus I. 111. — 1436. a bakonybéli apát két jobbágyát a berényhidai uton elfogják Miklós a *palotai* bán fia és várnagyai és Kynnyesre hurezoltatnak. Fek. könyv 2554. — 1439. a horhyak és némethyek erőszakosan elvisznek 2 szarvast, melyet a bakonybéli apát emberei Fehérkö- és Hegyescskónél csejtettek. Fek. könyv 2445. — 1471 körül a *korponai* lakosság erőszakosan foglalá a *bozsóki* prépostság földjeit, és egyik majorjukat felpörkölek. Czinár Monast. II. 8.

1450. Gara László nádor a pápai, ugodi, és cseszneki várnagyoknak parancsolja, hogy a bakonybéli apátság gubernatorát Gergely milkovi püspököt és jobbágyait oltalmazzák. fek. könyv 2283. — 1411. *Zsigmond* király parancsolja a budai tanácsnak, hogy azon polgárokat, kik Márton, bakonybéli apát halála után hazába betörték és azt kirabolták, büntesse. Pannh. fek. könyv. 2399. — 1470-ben *Pál* a esornai prépost tiltakozik azon hatalmaskodás ellen, melylyel a *nyuliak* a *barátiak* vetéseit lelegeltették, minek következtében ezek ismét egy nyuli lakost a nyilvános uton veréssel bántalmazták. Czech, Dipl. Cottus Jaur. I. 97. — 1474. *Hymfy* de Debrenthe Lőrinc jobbágyai a bakonybéli gubernatornak, Miklós-nak Takács Antal nevü jobbágyát, midőn *Járytól*, ki Dákón lakott, 10 fnyi tartozását követelő, elfogák és bebörtönzék. Pann. Extractus I. 407. — 1506-ban Holupa György és Pál idéztetnek, hogy mint *ugodi* várnagyok mintegy 2000 forintnyi kárt tettek a bakonybéli apátságnak; Pann. fekete könyv 2429. Ilyenekről több példát olvashatsz „Archaeologiai közlemények“ VII. köt. 66 és köv. II.

A püspökök. De hogy a *püspökök* mint földesurak nem maradtak a világiak mögött, sok szomorú példa tanítja. Így 1199 körül Kalan *pécsi püspök* minden jog nélkül a hatalmából kivont sz. Ilonáról ezimzett földvári apátságot láto-

gatván, azt szabadalmi levelétől, a Rómába utazni akaró apátot pedig utiköltségétől erőszakosan megfosztá, magát pedig a czikadori czisztercei monostorba bezáratta. Az apát még ki sem állván bűnhödési idejét, világiak segedelmével apátságát megrohanta, a papokat megverte, és a püspöki ítélőszék előtt meg nem jelent. (Czinár Monast. I. 235.)

1222-ben kelt levélben (Fejér Cod. dipl. III. I. p. 386.) elmondja *Honorius* pápa azon jelenleg alig felfogható esetet, hogy *Adrián* erdélyi püspök *kolosmonostrát* megrohaná, feldulá és apátját bebörtönzé. Utódja *Vilmos* püspök ugyanazt tevő 1222-ik évben, mert négy kanonokjával és fegyveres szolgálóikkal megtámadták az apátságot s elfoglalák, az apátot elfogák, és még hozzá a pápa engedélylevelét megégeték és az okmányokkal együtt a vízbe dobák.

1235 körül a *csanádi püspököt* megintették a kiküldött bírák, hogy a biztriai apátság jószágait visszaadja — a püspök ellenszegülvén, hivatalától elmozdított, de azért még sem engedvén annyira megharagudott a fentnevezett apátra, hogy megöletéséről is gyanúsították; miért is a római pápa színe elébe idéztetett. Czinár Monast. I. 257.

1237. a *veszprémi* püspök a *kapornoki* apátságon zsarolásokat vitt végbe, népeivel megjelenvén, a kolostor javadalmait emészté, és midőn a szerzetesek a pápánál panaszt ténének, őket kiközösité, monostoruk elé tövist rakott, hogy oda senki imádkozni ne menjen, az apátot fegyveres szolgáló által elakará fogatni stb. u. o. I. 241. — 1390. a váradi püspök és káptalanja a termények huszadát, mely a váradi hegyfoki prémontrei prépostságot ember emlékezet óta illetve, erőszakosan elfoglalták. Czinár Mon. II. 65. — És mindezeket csak amugy magától kínálkozó, elkomorító példáknak kell tekintenünk, többnyire egyes könyvekből, bizonyos vidékekről itt-ott vett könnyű szemelvények, melyeket saját jegyzeteimből kétszerezhetném, háromszorozhatnám; de melyek eléggé tanusítják azt, mit fenebb állítottam — és távolról sem hozatnak fel, hogy vagy mai nézeteink szerint megbíráljuk, vagy azon férfiak jeles utódinak méltatlanul felrójjuk!

Sőt a káptalanok és apátságok is. A *püspökségek* példáit követték a *káptalanok*, sőt egyes *apátok* is. Lásunk erre is egyikét esetet.

1249. döntetett egyezkedés utján azon peres ügy, melynél fogva a *templomosok Timár* nevű jószágot a pannonhalmiaktól bitorolták. Czinár Monast. II. 171.

Az 1365-ben alapított 4 pápoczi kanonok és az Ágoston rendű remeték közt javadalmaik iránt per támadt, melyet 1439-ben a remeték nyerték. u. o. I. 217. — 1422. Idéztetik *András* zirczi apát, azon károkért, melyeket a bakonybéli apátságnak az által tett, hogy ő és jobbágysai az *ákli* birtokon levő réteket legázolák és a bakonybéli legelőről Mihály apátnak 5 lovát elhajták. Pannonhalmi Extractus I. 108.

1453. visszakapja *Gergel* milkovi püspök és a bakonybéli apátság kormányzója a *leweldi* conventhez tartozó földet, melyet Redneky Simon a *polányi* birtokhoz csatolt. Pannonhalmi Extractus I. 406. — 1460. Guthi *Ország János* a székesfehérvári sz. Istvánról címzett keresztes vitézek mestere a *csatkai* pálosoknak átírta a bodajki erdő egy részét, melyet azonban a keresztesek, ellenük pert indítván, a pálosoknak elfoglalni nem engedtek.

1470 körül az egri káptalan lefoglalta az apátfalvi apátság *Megy* nevű helységét, és azt több évig letartóztatta. Arch. közlem. VI. I. 40. — Hasonlólag 1238-ban a simegi sz. *egyedi* apát a pannonhalmi gátolá a dézsma szedésben. (Czin. Monast. I. 226.)

1475—1477, pert indit *László bakonybéli apát Serafin leweldi* perjel ellen, mivel Ajka-Rendeki jobbágysai az apátság egy *polányi* emberét erőszakosan elhurcolák. Pannh. fek. könyv 2584. és

1478-ban ismét az *örsei* prépost idéztetik, hogy tisztító esküt tegyen le azon két meggyújtott jobbágyi telekért, mely a bakonybéli apáthoz tartozik. u. o. 2557.

1487-ben pedig a *bakonybéli* apát idéztetik, mivel a *leweldi* kolostor udvarnoki határjait polányi jobbágysaival erőszakosan széthányatta. F. könyv 2295. stb. stb.

Hogy ilyen viszonyok közt, midőn mindenki csak *erőszakoskodott*, mindenki csak a *másé után ásitozott* annyira, hogy főuraink pusztán azért látszattak kisebb váraikban és kastélyaikban fegyveres szolgálkat tartani: *hogy kirándulásaik által maguk urait fentartsák*, milyen lehetett szerény prépostságunk

állapota, kiki maga is elgondolhatja. Igaz, hogy itt nagyobb vérengzésekről, rablásokról sem oly gyakoriak, sem oly sötétek adataink; de azért még is lássuk már az okmányok fonalán a móríchidai szerzetesek változatos eseményeit.

A móríchidai birtok veszélyes fekvése. Hogy a legrégebb időkből fenmaradt okmányok igen csekély számúak, és leginkább a szomszédokkal való pereket tárgyalják, magától érthető; mert ámbár igaz, hogy még ott is elég alkalom volt a viszályra, hol két külön birtok egymást érinti, hát még ahol ugyanazon birtok ajándék útján eldaraboltatván, a részletek más birtokos nagyobb területei közé estek, és azoktól mintegy átöveztettek?!

Igy, bár nem tartozik szorosan a mi feladatunkhoz, de hogy mégis a hatalmasak hatalmaskodásiról helyes fogalmunk legyen, nem lehet érintetlenül hagynunk, hogy már 1322-ben meggyült a bakonybéli apátnak baja magister *Mauritiussal* a rév vagy az *árpási hid* miatt, ki szili helypénzt is (tributum fori de Zyl) lefoglalta. (Pannh. ltár.)

A hidvám miatti perek a móríchidai családdal. Az *árpási hidvám* századokig tárgya volt az elkeseredett pereknek, és épen azért lehet feltennünk, hogy ennek jövedelmezőnek kellett lennie, mivel a győri országut rajta keresztül menvén Vas-, Sopron- és Győrme gyék közt egyik közlekedési fővonal vala.

Még nem mult el az említett baj, már ismét más panaszra adott ugyanazon főúr, vagy inkább emberei alkalmat; mert 1335-ben azon régi templomot, mely sz. *András* tiszteletére volt szentelve és *Árpással* szemközt állt, lerombolák, és köveit más épületekre elhordák. (Pannh. lvt.) *) Ugyanezen évben

---

*) Maga az okmány így hangzik: Nos Conuentus Monasterii sancti Martini de sacromonte Pannonie damus pro memoria; Quod religiosus vir dns Johannes, abbas Monasterii sancti Mauricii de Beel in nostra personalliter presencia constitutus, per modum protestacionis nobis significare curavit Quod licet ipse diuersis negociis, incommodis, et necessitatibus ecclesie sue prapeditus ad presens, possessionem eiusdem ecclesie, nomine Arpas iuxta fluium Raba in commetaneitate magistri Mauricii, filii Nicolai existentem habitatoribus decorandi, et tributum pontis ibidem supra dictam Raba exigí solitum ad ipsam ecclesiam suam legitime

János bakonybéli apát tiltakozik a pannonhalmi convent előtt magister *Mauricius* ellen, hogy őt nem csak a *hidvásban*, hanem *birtokrészében* is megrövidíté. És ezen jogtalanság még tovább is vitetik, mert 1352-ben *Móricnak* fia *Simon* az árpási hidat, mely *Péter* bh. apát birtokán feküdt, *saját birtokára* vitte át, és ott szedette emberei által a hidvámot. Mi okból tudatja Lajos király a pannonhalmi gyülekezettel, hogy a bakonybéli apátot illeti ember emlékezet óta az árpási hidvám, és ezen jogbitorlás ellen kutatást rendel. Budán novber 11-én, kimenvén a homo regius és frater Hildebrandus Cantor Ecclesiae S. Martini, a helyszínén megtudák, hogy most O. prémontrei prépost szedi a hidvámot azon hidról, mely mindig a bakonybéli apát árpási földjén állt, s melyet, Simon mester újra áttett birtokára, holott még a régi árpási hidnak ezölőpcit és régi karóit látni lehetne. (Pann. ltár, fek. könyv 2326. sz.)

Hogy mikép bántalmazhatták a hatalmas *morichidaiak* a gyengébb prémontrei prépostot, ha már a tekintélyes és nagyobb birtoku bakonybéliekkel oly könnyedén elbántak, elgondolhatjuk; mert az, hogy ezen időszakról nincsenek okmányaink, az semmitsem bizonyít; meglehet, hogy még valahol

---

similiter pertinens, Juris ordine de manibus occupantis requirendi facultatem secundum suum desiderium non haberet, quamprimum tamen ex dono altissimi premissa votine faciendi facultas sibi affuerit opportuna, hec illico facere intenderet, atque vellet. Vnde huiusmodi protestacione interposita vicinos et commetancos dicta possessionis Arpas, et specialiter antedictum magistrum Mauricium et suos Jobagiones, ac alios uniuersos ab occupatione, usu, et utilitatum ac fructuum percepcione eiusdem possessionis, et pertinenciarum suarum quarunlibet, ac eciam a dilapidacione et destructione antique ecclesie sancti Andree in facie ipsius possessionis sue: Item memoratum magistrum Mauricium et alios quoslibet, quibus idem, aut sui predecessores aut eciam posteri prefatum tributum hactenus forsán dedissent, seu dare et tradere nitentur, ab ampliori eiusdem detencione, tradicione, obtencione, quauisque distraccione, alienacione, sive sibi perpetuacione factis quouis modo vel faciendis in propria, et sui Conuentus, Monasteriique predicti nominibus et personis prohibuit contradicendo publice coram nobis. Datum in festo beati Bartholomei Apostoli, Anno domini MCCCXXXV. — Capsa 50. Y.

Eredetiről lemásolva, melynek hátlapjára nyomott Pannonhegyi Convent nagy pecsétje jól kivehető. A következő okmányokkal együtt köszönhetem ft. Czinár ur szivességének.

előkerülnek a felvilágosító hárták; de ha nem is, ezen esetben a sz. *Jakab* prépostság sorsára majd bizonyos következtetést vonhatunk. Legalább az előbbi hatalmaskodási esetből az tűnik ki, hogy vagy hatalmasb védnökével szövetekezett, vagy legalább tőle elfogadta a bitorolt hidvám beszédését.

A bakonybéli birtokrésznek bérbe adása. Az érintett erőszakoskodás után alkalmasint a fejedelmi tiltakozás következhetett, a hid valószínűleg ismét a bb. apát birtokára vitetett át, és a békének és kiegyenlítésnek kellett következnie; mert már 1356-ban a bb. apát és mórighidai *Simon*, posonyi főispán közt közeledés történt, és épen ezen közeledés lett új meg új perpatvarok alapja. Minthogy az *árpási* birtokrész kissé távol fekszik Bakonybél-től, mely különben is még tovább fekvő jószágokkal is birt, az apát hajlandó volt azt haszonbérbe adni, és mivel senkinek sem feküdt annyira kezére, mint a mórighidaiaknak, nem is feltűnő, hogy saját jószáguknak mintegy kiegészítő részét használni kívánták. Megtörtént tehát az alku, és *Simon* mester azt évenként fizetendő egy marca széles bécsi dénárért bérbe vette. De nem sokára belátván *Simon* gróf azt, hogy a jószág jövedelmezőbb lesz, ha egészben, a malommal, szántóföldekkel és minden egyéb haszonnal, és pedig hosszabb időre kiveszi, az apáttal évenkénti két marcában egyeztek meg, de úgy, hogy a jobbágyok a dözsmát az apátnak fizessék, és ha *Simon* gróf egyszer a haszonbért meg nem fizetné, a bíró járulékán kívül a bért kettőzítve lefizetni és a jószágot visszabocsátani tartozzék. *) A hármas közbirtokosság 1366-ban új kellemetlenséget szült; mert most nem csak *Simonnal* volt a bbéli apát-

*) A paunonhalmi lvtárban létező okmányoknak ezek szavai: Nos Sifridus, dei, et apostolica gracia Abbas, et Conventus Monasterii sancti Martini de sacro monte Pannonie, Memorie commendantes significamus, quibus expedit, per presentes, Quod ab una parte Magnifico viro, magistro Symone, filio Mauricii, Comite posoniensi: ab altera vero religioso viro domino fratre Petro abbate de Beel, coram nobis personaliter constitutis. propositum extiterit, et relatum conformiter per eosdem, Quod licet dictus magister Symon possessionem quandam ecclesie de dicto Beel Arpas vocatam ex concessione, et donacione bone memorie domini Nicolai abbatis, predecessoris ipsius Petri abbatis sui que Conventus pro una marca denariorum latorum Vien-

ságnak pere, mivel az árpási jobbágyokat saját, és mások birtokára áthelyezé, hanem a *mórichidai préposttal* is, ki az árpási hidvámot bizonyos Mórica által szedeté. (Pannh. lt.) Ezen panaszát megújítá Pál bakonybéli apát *Simon morichidai prépost* ellen a Győr mellett 1370-ben tartott Győr- és Komárommegyei közgyűlésen a jogtalan hidvámszedés miatt, mely a *vábai portustól* őt illette. (Fek. könyv 2327.)

Az idézett 1366-ik évben még más panasz is volt, mert Simon grófot arról is vádolá az említett apátság: hogy nem csak a kikötött haszonbért nem fizeti, hanem, hogy az apátnak fentartott tizedet is jogtalanul lefoglalja — és az árpási templomot lerombolá. (Pannh. ltár.)

Ezentul egy darab ideig semmi írott bizonyítványnyal

nensium singulis annis persoluenda haecenus feudaliter tenuisset; quia tamen ipsa possessio propter suam ad eiusdem magistri Symonis possessionem contiguam adiacenciam sibi et eidem possessioni sue valde commodosa, et necessaria haberetur, ob hoc que maior ex parte ipsius magistri Symonis pro conservacione eiusdem possessionis ecclesie de Beel predictae proventus administracio merito conveniret. Ideo ipse magister Symon ex nunc et deinceps pro conservacione sepedicte possessionis cum molendino, terris arabilibus et aliis eiusdem utilitatibus ac pertinenciis suis prenotato duo Abbati et suis successoribus, atque ecclesie, singulis annis in die medie quadragesime in eadem ecclesia de Beel persolvere ex integro et sine crastinacione ipsius termini teneretur duas marcas denariorum viennensium, ut prefertur latorum, marcam quamlibet cum decem pensis computando, huiusmodi vinculo interiecto, quod in quocunque anno ipse vel sui posteri dictas duas marcas modo tempore et loco non soluerent presignatis, et ob id per abbatem dicti loci ad Iudicium traherentur, tunc duplum ipsius pecunie absque Iudicis porcione ante litis ingressum eidem abbati persolvere, sepefatamque possessionem absque ulla desolacione, difficultate et dilacione remittere tenerentur cum suis appendiciis et Juribus vniuersis. Populi autem ad eandem possessionem Arpas congregati, et eciam congregandi iustas decimas et consuetas nemini alteri, nisi abbati et ecclesie in dictis semper temporibus debitis legitime persolvere teneantur iuxta seriem priuilegiorum exinde confectorum, prout ad omnia premissa et eorum singula prescriptus magister Symon se, et suos heredes sponte obligavit viuae vocis organo coram nobis. Datum secundo die festi Ascensionis domini. Anno eiusdem MCCCCL sexto. — Capsa 50. Pp.

Eredetiről lemásolva, melynek hátlapján a Pannonhegyi Convent nagy pecsétje nyomai látszanak.

nem birunk; úgy látszik, hogy *Simon* tengeri bánnak (bani maritimi) fiai *János* és *István* maguk is restelvén a folytonos civakodást, és apjuk méltatlanságát, a tartozást 1375-ben kifizették, és ugyanazon évi két marcáért továbbá is megtarták. Maga az apát szívesen átengedé e birtokot, részint mint mondja: *ob memoriam sinceri affectus, quo defunctus Banus fuerat, et filius eius Joannes nobis complacere velle promisit*; részint mivel a hat marcát (12 helyett, melyet mint kettőzített elmarasztalási birságot fizetnie kellett volna) lefizette. Ohajtja továbbá az apát, hogy jövőre rendesen fizessen, a bárányok, kosok, méhék és termények tizedét pedig az apátnak átengedje. (Czech: Dipl. Jaur. I. 257. és 336.)

Mórichidai *Jánosnak*, megyesi bánnak neje a nagymártoni *Nikul* gróf leánya *Johanna* volt; *Nikul* gróf *Pál* fiával együtt felhatalmazák *János mestert*, hogy minden jószágukat, mely több, főleg pedig *Sopron* megyében fekszik és a zsidók és keresztények kezeiben vannak, vagy leendenek, kiválthassa és ha a megintett *Nikul* gróf visszaváltani nem akarná, akárkinek eladhassa. (Cod. dipl. IX. V. 280 és Czech: Dipl. Cotus Jaur. I. 154.) Használta-e *János mester* ezen felhatalmazást vagy nem? — erről kutforrásink hallgatnak.

Hamis okmányon alapuló per. 1394. jun. 29-én a győri káptalan jelentést tesz *Zsigmond* király parancsára, hogy *János* morichidai prépost és *János mester*, *Simon* bánnak fia, mult év november 27-én fegyveres jobbágyaikkal és cselédeikkel *Kapi Gergely*, *Erzsébet* nevű özvegyének, jelenleg *Barbacsai Bálint* nejének *Kapi* faluját hatalmasul elfoglalák és e birtokokról szóló leveleit elrablák. Legközelebbi évben megújítja *Kapi Gergely* ellenmondását *János* prépost ellen, ki t. i. *Lőrincz* napja körül öt *Mórichidai Jánossal* kapi birtokából kizárá, miért is annak további lefoglalásától eltiltá. Azonban a prépost nem csak a vasvári káptalan előtt mutatja meg 1395-ben feria 6 proxima post Conceptionem b. M. Virginis kiváltságleveleit, hanem mivel a kapi család egy hamis okmányt hoz fel a morichidai prépost ellen, mely „*sigilloque ac ipsius sigilli sculptura, cera et circumferentia non tantae vetustatis aboliginem, quantam 1209 literarum denotabant, sed multa citra novitatis apparentiam cunctis intuentibus osten-*

debant, et ex eo tanquam transcriptum ambigiosum, evidens suspectum demonstrabant,“ miért is ezen okmányt a királyi ítélőszék előtt a kapiak nem is merték előmutatni, a perlekedés további folytatás után végre 1409 ben örökös hallgatásra elítéltettek. (Czech: Diplom. I. 319—325.)

Ezen okmányból is kiderül, hogy ámbár hajdanta némely hamisított okmányoknak létét tagadni nem lehet, mégis voltak az ítélőszékeknek folytonosan szakférfiak is, ki a valóság jelvényeit megismerék, az álkoholmányokat pedig visszavetették.

Uj alapítvány. A XV-dik század kezdetével igen megelégedhetünk, mert az 1403-dik év igen örvendetes volt a *mórichidai prépostságra* nézve azért, mivel ezen évben Miklós, János mórichidai bánnak fia azon tekintetből, hogy *a sz. Jakabról címzett prépostsági templomban elődjei nyugodnának*, lelki nyugodalmukért a hozzá folyamodó János prépostnak, azon utcát, melyen a Györré menőknek át kell haladniok, mely egészen lakatlan és el van hanyagolva, ajánlékozza, hogy azt benépesíthesse, és jövőre mindenkorra *szent Jakabfalvának* akarja neveztetni. *) A szivélyes barátság nem

---

*) Ezen nevezetes okmányt egész kiterjedésében közöljük: Fundatio Nicolai Filii Joannis. Filii Bani de Moriczida pro parte ejatis Conventus de a. 1403.

Capitulum Eccl. Jauriensis omnibus et singulis Christi fidelibus presentibus et futuris presencium noticiam habituris salutem in omnium salvatore. Ad universorum et singulorum tam presencium quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire: quod Religiosus frater Nicolaus Prepositus Ecclesie. Si Jacobi Apostoli de Moriczhyda ad nostram personaliter veniens presenciam exhibuit nobis quasdam literas Nicolai filii Magistri Joannis Bani de predicta Moriczhyda in pargameno sub ejus pendente sigillo emanatas tenoris subscripti, petens nos debita cum instancia, ut eadem de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali transcribi et transumi tenoresque earundem literis transumcionalibus et privilegialibus inferri facere et eidem ac dicte Ecclesie dare dignaremur, juris sui uberio-rem ad cautelam, quarum tenor talis est:

Nos Nicolaus filius Magistri Joannis filii Bani de Moriczhida memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis: quod nos tum ob zelum, quem apud monasterium B. Jacobi Apostoli de Moriczida divinitus gerimus, in quo eciam monasterio corpora

lehetett tartós a közbirtokosok közt; mert már 1409-ben tiltakozik a bakonybéli apát János mester Simon bán fia számára nemes, és a morichidai prépostnak, Jánosnak jelenlétében szomszédjainak jogbiztosításai ellen. (Fek. könyv 2327.) De hogy a prépostságnak adott ajándék sem lehetett mindjárt igen jövedelmezővé, onnan gyaníthatjuk, mert különben nem adott volna János prépost *Mártonnak* a bbéli apátnak alkalmat arra, hogy őt 1409-ben a négy év óta ígért pénzösszegért, melyet meg nem adott, makacsság miatt elítéltesse. (Pann. ltár). Volt János prépostnak más közbirtokosokkal is baja.

progenitorum nostrorum sepulta requiescunt, tum etiam ad devote supplicationis instanciam Religiosi viri Domini Joannis Prepositi ejusdem monasterii, quendam vicum in superficie possessionis Moriczhyda situatum, habitatoribus penitus destitutum, per quem scilicet vicum omnes transeuntes ad Jaurinum proficiscuntur, pro remedio salutis animarum dictorum progenitorum nostrorum patris et fratris nostrorum decrevimus eidem monasterio B. Jacobi Apostoli ac preposito et conventui ejusdem Monasterii perpetuo donandi et conferendi ut amodo deinceps prefatus D. Prepositus juxta dispositionem suam ad eundem vicum populos Jobbagonis (?) aggregare valeat, nihilominus in nomine Domini decernentes deliberavimus, ut a modo in perpetuum idem vicus Szent Jakabfalva appelletur et conscribatur testimonio presencium mediante. In cujus rei testimonium firmitatemque perpetuam presentes literas nostras sub appensione sigilli nostri communitas duximus concedendas. Datum in eadem Moriczhyda in Festo B. Lucie Virginis anno Domini Millesimo quadringentesimo tercio. Unde nos petitionibus prefati Fratris Nicolai Prepositi tanquam justis inclinati prescriptas literas dicti Nicolai filii Magistri Joannis Bani per eundem fratrem Nicolaum Prepositum . . . . . exhibitas de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali inscribi et transumi tenoremque carundem presentibus literis nostris privilegialiter emanatis inscripsimus et eidem fratri Nicolao Preposito consequenterque dicte sue Ecclesie duximus concedendas, lege et consvetudine hujus Regni requirentibus. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras privilegialiter emanatas pondentis et autentici sigilli nostri majoris munimine roboratas prefato fratri Nicolao Preposito consequenterque dicte Ecclesie sue duximus concedendas. Datum in Festo B. Gregorii Pape Anno Domini 1489. Venerabilibus honorabilibus Dominis Ladislao Preposito, Georgio Custode, ceterisque Canonicis in dicta Ecclesia nostra deo jugiter famulantibus et devote. E processu Tabulari Monialium Tyrnaviensium contra Franciscum comitem Eszterházy; confer. Dipl. Cottus Jaur. I. 297.

Igy már 1408-ban összepereltek *János Kapi Gergely* fia *Kapy* nevü birtokuk miatt ugyanazon *János* préposttal; sőt a prépost az ellenféltől a kapiféle ügyben violentiáról is vádoltatott; azonban már 1409-ben a sz. apostolok 8-dán, Rozgonyi Simon ezen pert elvégzé, és a prépostság javára dönté el.

Hogy *Morichidai János* *) mind a két papi közbirto-
kossal igen jó lábon állhatott, kitetszik abból, hogy míg a
prépostot megajándékozá, *Márton*-tól a bbéli apáttól 1410-ben
a malmot és a többi hozzátartozandót, a tizedet kivéve, és az
elmulasztás esetében a kettős bérnek lekötelezésével évenkinti
ismét 5 tiszta arany forintért bérbe nyerte; *de ha ezt* fizetni
nem akarná, magát a birtokot a bbéli apátságának köteles le-
gyen visszaadni, sőt ha *János* mester *morichidai* birtokát
eladni szándékoznék, *Árpás* mindig a bbéli apátságra vissza-
essék. (Fek. könyv 2071.)

Viszály a dézsma miatt. Azonban bár e tekintet-
ben béke uralkodott, meggyült más oldalról *János* prépostnak
baja a győri káptalannal. A dolog így áll. 1414. octob. 6-án
Vicedmus Máté az esztergomi érsek helynöke kijelenté, hogy
a nevezett káptalan perét elvesztette. A káptalan t. i. állítá,
hogy minden *morichidai* tizednek negyede hozzá tartozik, és
hogy azt 20 év óta csak azért nem szedeté be, mivel emberei
a préposttól ebben gátoltattak. Az ítélőszék aug. 18-án az
esztergomi basilica csarnokában várt az idézett felekre, és
ámbár *Boda* Benedek, a *morichidai* prépost embere meg nem
jelent, még is a káptalan vesztette ügyét, sőt a per költségé-
ben is elmarasztaltatott. (Dipl. Cott. Jaur. I. 301.)

Ezen időben *Mórichidának* már még is tekintélyesnek
kellett lennie, mert egy 1414-ki okmányban olvassuk: est
quoddam *oppidum* seu *quaedam villa*, *vocata et appellata*, ac
vocatur et appellatur Morichida habens *latum et limitatum*
et amplum territorium. (u. o. 304. l.)

Ugy látszik, hogy még ekkor sem volt *János* prépost-
nak nyugalma, mert különben mi értelme lenne annak, hogy

---

*) Ezen *Jánost*, *Symonis* quondam *Bani de Moryczyda* kiküldé
Zsigmond király 1417-ben hogy a bazini gróf fivérek közt az osztakozást
elvégezze. Cod. dipl. X. 8. 588.

1420. Zsigmond királynál eszközlé ki a pannonhalmi apáthoz intézett azon parancsát, hogy valahányszor kívántatni fog a convent, határjárásra, idézésre vagy vizsgálatra tartozzék emberét, más a levélben kijelelt világi urral kiküldeni. (Dipl. Cott. Jaur. I. 314.) Az ok, miért szorgalmazá azt a moriczhidai prépost, előttünk ismeretlen ugyan, azonban valószínű, hogy valamely oldalról való nyugtalanítástól kellett tartania.

A bbéli szomszédnak is volt panasza 1425-ben *Móriczhidai János* ellen, ki a fenemlitett *Árpási* javaktól való 5 arany forintnyi haszonbért nem fizette, miért is azt beperelé. (u. o. 296. l.)

Móriczhidai Simon és Miklós. *Móriczhidai János* jellegét és békés magaviseletét tekintve alig gondolhatunk mást, minthogy jövedelem szüke miatt tartozását, mely annyi haszonért bizonyára tulcsigázva nem volt, le nem fizethette. Mikor halt meg, nem tudjuk; az az egy bizonyos, hogy utódjának fiait *Simont* és *Miklóst* említék. Az előbbivel ismét sokféle pere volt a bbéli apátságnak; és pedig *Mihály* apát 1428-ban arról vádolja: hogy a haszonbért, melylyel már atyja is tartozott, hét évtől fogva nem fizette; és hogy mégis a révet és hidat minden ellenmondás daczára a vámokkal együtt letartóztatja, és végre, hogy azon népes utcának, mely *Mórichida* mellett, a templommal szemközt délnek *) fekszik és öt népes és egy elhagyott telekből állt, erőszakkal elfoglalta. A vádolt makacson megmaradt igazságtalansága mellett; és pedig *Simon*, János fia, állítja: hogy valamint bátyja, úgy ő is már lefizette a haszonbért, sőt hogy erről írása is vagyon, melyet azonban felmutatni képes nem volt. Megjelent a bakybéli apát védője *Demetrius literatus de Vesprim*, de *Simon* még 1430-ban többszöri idézés után sem jelenvén meg, 12 marca fizetésére ítéltetett. (Pannh. ltár fek. könyv 2071.) E pernek vége lett 1436-ban, mert ezen évben a többször említett *Mihály* apátot beigtatták az *árpási* birtokba, a 3 kerekü malomba és az 5 sessios *Mórichidai* utcaszerbe, és pedig

*) Az 1749-ki térképen ezen meghatározás szerint senmi házat nem találunk délnek a templomtól, szükséges tehát, hogy ezek időközben elhagyattak legyen.

Simon halála után ennek kiseddkoru fia megyesaljai *Móric* ellen, kinek gyámja Dombói Györgynek Péter fia, anyja utáni bátyja volt. Megjelentek ezek a békés kiegyeulítésen, és a hidat, melyet *János* Árpásról Móríchidára átvitt, visszahelyezték. Ezen évben eldöntetett azon baj is, mely *Mihály apát* és *Albert* prépost közt támadt az árpási adó miatt, mely a prépostot nem illette. A prépost embere felhozá a törvényszék előtt, hogy *okmányai* jelenleg idegen kézben vannak, és hogy birtokjogát be tudja bizonyítani, miért is a legközelebbi sz. Mihályi terminusra késztetik igazoló okmányait felmutatni. *)

---

*) Az okmány szavai ezek. Nos Mathyus de Palocz regni Hungarie palatinus, et Judex Comanorum, Damus pro memoria: Quod, cum ob contradictoriam inhibicionem Statucionis cuiusdam Tributi in possessione Arpas exigi soliti Religiosus vir dominus fr. Michael abbas de Beel seruata forma legitimi processus Religiosum virum dnum fratrem Albertum, prepositum ecclesie S. Jacobi de Morochhyda contra se ad octauas festi beati Georgii martyris proxime preteritas nostram in presenciam traxisset in causam, ipsaque causa ab iisdem octauis seriebus literarum nostrarum prorogatoriarum partes inter predictas ventillanda ad presentes octavas festi beati Michaelis Arch. dilatiue deuenisset; Tandem ipsis octavis instantibus Sebastianus de Korompzow pro annotato dno Michael abbate de Beel cum procuratoriis literis Conventus cruciferorum de Alba nostram veniendo in presenciam rationem premissa contradictorie inhibicionis assignari postulavit per D. Fratrem Albertum prepositum antedictum coram nobis. Quo audito Ladislaus literatus de Pasthor pro autelato domino fratre Alberto preposito cum procuratoriis literis Conventus de Chorna in nostram exurgendo presenciam respondit, ex aduerso, Quod prefatus dominus frater Albertus prepositus tempore Statucionis dicti Tributi eidem dicto fratri Michaeli abbati fiendae, pro eo prohibicionem fecisset prenotatam, quia dictum Tributum eidem preposito vigore instrumentali pertineret, que instrumenta apud manus alienas haberentur in termino ulteriore ab iisdem manibus alienis rehabendo valeret comprobare quibus perceptis iudicando commisimus, eo modo, ut idem dnum frater Albertus prepositus prescripta literalia sua instrumenta ab eisdem manibus alienis per modum iuridicum vel alium quem posset rehabendo in octauis festi Beati Mychaelis Archangeli in altera reuolucione annuali venturis coram nobis exhibere teneatur contra dnum Fratrem Michaellem abbatem antedictum, ut iis visis Iudicium et iusticiam facere valeamus inter partes in premissis dictante Juris equitate. Datum Bude quinquagesimo sexto die termini prenotati. Anno domini Millesimo quadringentesimo tricesimo sexto. — Capsa 50. A a a.

Mórichidai alias Megyesaljai Móric. Ugylát-szik, hogy *Moric de Morichida* alias *Megyesalja* nem volt jó gazda, mert 1437-ben a *berzechwei* szigeten levő kastélyát és sok jószágát, melyet a Dráva mellett és Kőrös megyében birt, *Thamási* Henriknek 4000 arany forintért elzálogosítá! (Kaprin. MSS. 4. p. 79.) Legközelebbi évben *Hédervári György* társaságában két sessiót foglalt le erőszakosan *Árpáson* minden jövedelmével és tizedével; sőt mintegy 30 jobbágyával a Rába vizét, melyen a bbéli apátság 3 kerekü malma állott, lecsapolta és vizét máshová elvezette. (Pannh. Itár és Cod. dipl. X. VII. 885.) Ezck után Mihály bbéli apát az erőszakosak ellen bűnvádi keresetet indított a csornai convent előtt, hanem 1439-ben azért is emelt panaszt, hogy a minden jogot lábbal tipró főur, az árpási birtokhoz tartozó földeket, kapálókat, erdőket és halászatot maga számára erőszakolta. (Pannh. Itár.)

Mig egy oldalról *Mihály* apát a világi közbirtokossal küszködik, a másik oldalról *Albert* morichidai prépost is fordult ellene, és az eddig bántatlan árpási birtokán az adót magának letartóztatja; azonban mivel erre való jogát be nem tudja bizonyítani — ebbeli keresetétől is elállott. (u. o.)

Egy darab ideig ismét hiányzanak a hiteles adatok; *Móric* meghalt s helyébe apjukhoz méltán léptek fiai, kiknek neveit majd egyedül arról ismerjük, hogy 1455-ben *Gergel milkovi püspök*, és a bbéli apátság Gubernator a *Megyesaljai István* és *László*, valamint *Héderváry Pál* és *Pál* morichidai prépost ellen is, kiket arról vádol, hogy jobbágyai birtokaik erőszakosan lefoglalták. (u. o.) A panasznak alig volt valami sikere, mert 1464-ben ugyanazok és *Péter* prépost ellen intézi e vádat.

Már e században egyebet nem találunk e *Mórichidaiak-ról*, minthogy 1482-ben a zágori grófokat a chornai káptalan által idéztették, és hogy 1486-ban *Báthory István* országbiró-

---

Zárt levél módjára kiadatott ép eredetiről lemásolva. Fejér viaszba nyomott kerekded pecsét nyomai látszhatók. — Kivül: Pro dno fr. Mich. abbate de Beel, contra dnum fr. Albertum, prepositum S. Jacobi de Morochhyda ad octavas festi beati Mich. Arch. in altera revolutione annuali venturas.

tól kedvező ítéletet nyervén Ladislaus et Stephanus de *Mórocnak* neveztetnek. (Dipl. Jaur. III. 354.)

1489-ben *Miklós* móríchidai prépost említették, mint az ki János mesternek 1403-ki alapító-levelét a győri káptalan-nál átíratá. (u. o.)

A móríchidai család kihalása. E század vége felé a hatalmas móríchidai család, mely prépostságunk történetével oly bensőleg jó és roszban volt összekötve, melyet a XIII-ik század kezdetétől, azaz alapításától, a XV-ik végeig, tehát mintegy 300 éven át figyelemmel kísértünk, férfi ágban elenyészik s így a közbirtokosság másokra megy át, kik alatt a bekövetkezett hitujításnál fogva a monostor eléggé sanyaru sorsa még sanyaruabbá vált.

Nem vagyunk képesek meghatározni, melyik évben mult ki *Megyesaljai László* az ifjabb fivér, de már 1491-ben Margit *) neje özvegyképen tűnik fel; míg bátyja, István 1490-ben azért: hogy fimagzat nélkül lenne, javait, melyek Győrme-gyében feküdtek, és így *móríchidai* birtokrészét is egy részt *Báthory* András és Pálnak, másrészt pedig *Perén* Jánosnak engedi át, és a királyi beleegyezést is kinyeri.

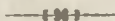
Annak, hogy amit az uraságok oly gyakorta tettek, néhanéha jobbágyaik is megkísérlették, látjuk az 1501-iki ok-mányból, melyben Ulászló király Győrme-gye hatóságának meghagyja, hogy *Kaputhi* Ferenc pápai várnagynak *móríchi-dai* jobbágyai által mérgesi *Poky* Antalnak birtokán elkövetett erőszakot megvizsgálja és kellő ítélettel elintézza. (Exp. Scep. fasc. II. p. 20.) Ugy látszik, hogy ezen esetben sem volt elégséges az első parancs; mert ismételve kellett a megyei hatóságot unszolni, hogy *Kaputhi Ferenc* tisztjei *Chergey* Tamás és *István* Imre által *Pethy* Dénesnek, ki kétlovas szeke-rén *Móríchidára* ment, hogy ott hajót vegyen — causa emendi

---

*) Az Archaeolog. közlem. VII. 67. l. olvassuk: hogy *Sófia* megyes-aljai *Móroc* László **neje** a sz. lőrinci pálosok kolostorának vég-rendeletileg 1300 arany forintnyi értékű arany és ezüst tárgyakat hagyott, és erről 1504-ben a kolostornak hiteles okmányt állított ki. Margit özvegy 1491-ben fordul elő a szaniszlófi- *Báthori*-féle perben a leleszi levéltárban, ki fogja ezt megegyeztetni?

navem — az igazságtalanul lefoglalt szekerét és baltáját visszaadassa.

Azon szomorú válpontig, mely hazánkat politikailag egészen új viszonyok közé sodrá, és a vallás egységét megszüntetvén, oly erőszakos mozgalmakat idézett elő, melyek a régi állapotot alapjából fölforgatni látszottak, prépostságunkra nézve semmi okirattal nem birunk; csak azt az egyet tudjuk, hogy e vidék is a fékezetlen nagyurak erőszakos önkénye, és maguknak az alattvalóknak nyugtalansága által mint mindenkor, midőn a haza a legnagyobb veszélyben forgott, úgy most is bizonyosan sokat szenvedett; hogy pedig a papi közbirtokosság szerény rendelése következtében első szerepekre nem hivatván, semmi kitűnő, semmi kirívó tettekben részt nem vett, annyiból bizonyos, mert nekik egyáltalán egész létük alatt inkább a szenvedők, mint a cselekvők osztályrésze jutott; miért is lapjaink nem a zajos változásnak mint az egyforma csendéletnek hirdetői, mely csend időközben csak azért zavartatik jogtalanul, hogy történelmileg még inkább bebizonyuljon, miszerént az udvarnál és a bíróságoknál még a közromlás elharapódzása közt is mindig a *jogosság tisztelete és érzelme uralkodott.*

III.

MOHÁCSI VÉSZTŐL, MIG A NAGYSZOMBATI APÁCÁK BIRTOKÁBA KERÜL.

Forrás. Lehetetlen, hogy akkor, midőn az egész ország oly rázkódtatásokon, oly lényeges változásokon átmegy, mint hazánk a XVI-dik század 3-dik tizedében, az egyes tartományok, társulatok, sőt még a családok ügyei is valami nagyobb-szerű fordulatot ne vegyenek. — E korszakban az írott bizonyítványok is sűrűbben találhatók a káptalanok, megyék és kamarai levéltárakban; de még is legtöbb világot nyújt ezen korszak móríchidai történetére azon köteteket foglaló *per*, melyet a curiale archivum 2843. sz. a. őriz, hol a *móríchidai* prépostság, keletkeztétől fogva a XVIII-dik század második feléig, a nagyszombati apácák által, melyek a prépostsági birtokot nyerék, a pápai Eszterháziak ellen, az ugynevezett *vár-aszi-erdő* miatt, támasztott, mely panasznak következtében, minden ügyünkre vonatkozó okmány előfordul; előfordulnak pedig olyanok is, melyek nélkül a történet fonalát tovább nem is szöhetnők, sőt olyanok, melyeknek nyomát alig lennénk képesek másutt találni.

Tájékozásul. Mielőtt azonban a kitűzött feladathoz szólánánk, legyen szabad egy kis tájékozó pillantást az időszakra általán vetni, egy pillantást, melylyel az iratok halmozának átforgatása után e tömkelegből kiinduló pontot megtaláltuk.

A XVI-dik században a szerzetes házakban és a papság közt sok változtatás történt, mely a szent testületeknek nem épen előnyére és dicsőségére szolgált.

A fegyelem felbontására alkalmasint legelső okul szolgált az, hogy az alapító családok udvari vagy hadiszolgálatra képtelen tagjaikat, vagyha nagyobb volt a gyermekek száma, a fiatalabbakat minden kedv, minden hivatás nélkül a kolostorok élére állították, s így minden világiasságnak tág ajtót nyitottak; ezen az első, szigoru szerzetes alapítók eszméjétől elütő szokást követé egy más nem kevésbé veszedelmes, t. i. a kolostori *gubernatorok* vagy *commendatariusok* tömeges kinevezése; evvel maguk az egyházi javak gondnokai a magyar királyok sokat ártottak, midőn gyakran világiakat, vagy egyháziakat kineveztek az apátságok- vagy prépostságokra, melyek már többé nem a vallásosság és kegyeletes tettek gyúpontjainak, hanem egyedül jövedelem forrásoknak vagy asztali javaknak vagy pénztári pótlékoknak vétettek, úgy annyira, hogy a szerzetes házak elhanyagoltván, egyedül a birtokbértevé ilyes uraik előtt a gazdag kolostorokat kedvesekké és keresetekké.

A folytonos gyötrődés, és a világi javak miatti szüntelen perlekedés, meglehet hogy kelleténél többet elvoná a szerzeteseket szegénységüktől, egyszerű életmódjuktól, a földi javak lenézésétől. A fényűzéssel sok helyen a féktelenség harapódzott el, és az el nem takarható botrányok, a szerzetekkel történt változtatásokat tevé szükségessé. Sok helyen, a gyakori kölcsönök, a haszonbérek be nem fizetése, a jószágok erőszakos elfoglalása szegénységet idézett elő, *) és az elüljárók nem tarthatván elég számmal szerzeteseket, a folytonos

*) Nehogy itt valami valószínűtlent láthassunk állítani; felhozzuk Jakabot, bakonybéli apátot, ki 1517-ben pro arduis totius ordinis negotiis kénytelen volt sávolyi Jósza Istvántól 100 arany forintot kölcsönözni, és ha legközelebbi Mihály napig le nem fizetné, Sukorokajárt elzalogosítani. (Fek. könyv 2278.) De az másutt is így volt; imo halljuk mit vall a pannonhalmi főapát Pécsváradi és Martonfalvi László 1557-ben az esztergomi zsinaton. Ő neki a főapátságon kívül még két apátsága volt, t. i. a sz. Jakabról czimzett sütmeghi és a bakonybéli, melyben egyebet nem bir, mint egy és fél falut, mely neki LX forintot behoz, és a török kezében van, és még ezen csekélységet is a pannonhalmi vár javítására kell fordítania. (Czinár Monaster. I. 113. l.) lásd Lányi Károly m. egyháztörténelem I. III. 401. lapját is.

ima és a kolostori fegyelem megszűnt annyira, hogy a főnököket kényszeríteni kellett a kellő számú szerzetesek tartására. Így Ulászló 1504-ben kötelezi *Mihály* bbéli apátot, *Máté* pannonhalmi apát által, hogy a szerzetes élet elhanyagolásával *magánosan* ne éljen, hanem hogy legalább *nyolc* szerzetes társra szert tegyen. (Pannh. fekete könyv 759. l.) 1512-ben pedig *Jakabnak*, sz. Benerendünek ugyanazon apátságot csak ugy adományozza, hogy elégséges számmal lássa el a kolostort. (u. o. 2755.)

A két részre oszlott országban kettő volt az uralkodó is. Az egész zavaros korszakban II. József azt tapasztaljuk, hogy az ausztriai házból való fejedelmek, az egyházi és világi tisztviselőket folytonosan felhívák, miszerint a morichidai javadalmakat törvényes birtokosaik számára visszaszerezzék, oltalmazzák; és míg II. Lajos király is megengedi *Máténak* pannonhalmi főapátnak és *Jakabnak* a bakonybélinek, hogy propter infirmitatem et promovendum cultum divinum a *sze-mélyes insurrectiótól* otthon maradjanak, és alkalmas helyetteseket küldjenek, (Pannh. fek. könyv 2584.) addig Szapolyai János parancsolja, hogy a pannonhalmi és bakonybéli apátok personaliter in bello intersint; ilyen parancsot 1642-ből is olvasunk (Pann. lt. LXIV. Bn.) a kapornoki, zirci és bakonybélitől 100 gyalog katonát követel a veszprémi vár védelmezésére, a bakonybélitől absque omni mora sub omissione beneficii négy jó lovat kér. (Fek. könyv 2397.) — A főurak pedig felhasználták a zavarokat, és birtokukat a kolostorok rovására kikerekítették. Már I. *Ferdinánd* maga kénytelen volt a Bakonyban erőszakoskodásai miatt elhírhedt *Podmanin* Rafaelt inteni, nehogy a bakonybéli apátság jószágait elfoglalja, és 1548-ban ugyanaz parancsot kap, hogy a zavar alatt erőszakosan bitorolt jószágokat *Csamády János* apátnak visszaadja. (Fekete könyv 2278.)

A törököktől való félelem is arra vitte gyakran a szerzeteseket, hogy birtokukat elhagyván, biztosabb helyeken menekvést keressenek; így a budai szerzetesek és apácák, az erődítés nélküli kolostorok lakói, a felső megyékbe vonultak s így az, a kinek tetszett, birtokukon gazdálkodott. Az igtatások és visszahelyezések maguk a törököktől félelemből nem a

helyszínén, hanem a legközelebbi biztos várból történtek; sőt a veszprémi káptalan vallja 1551-ben, hogy a *kanonok társak csekély száma, jegyzőnek és pecsétnek hiánya miatt* és a török zavargások következtében az országbírónak *Podmanin* Rafael és palotai *Mézenchky* János ellen intézendő idézést nem fogadatosíthatja. (Pannh. fek. könyv 2747.)

Itt azonban nem akarunk részletekbe bocsátkozni: egy tekintet a régi alapító-levelekbe, és az ájtatos alapítványok mai szűk, megnyirbált állapota lépésről lépésre tanúsítja, mily módon szerzette némely család vagyonát. A végvárok kapitányai foglalák előbb a *vár fentartására* és az *őrség kielégítésére* a legközelebbi kolostori javakat, később pedig maguk számára kérvényezték; de áldás az ilyen birtokláson nem igen volt — mert míg a holt kezek, még ma is csekély maradványukat az alapítók értelmében hiven őrzik, és a közjóra felhasználják, a világiaknak efféle birtokai elprédáltatván majd mind mások kezébe kerültek.

Ez a közelebbi korszak általános képe: — lássuk már most a móríhidai prépostság, mennyire részletezni lehet, történetét. Mielőtt azonban kül viszonyaira átmennénk, fel kell említenem, hogy a prépostság tekintélye és befolyása már ezáltal is nagy csorbát szenvedett, hogy az 1516-ban tartott tartományi gyűlésben a *törjei* prépostságnak alá vettetett. (Czin. Monast. II. 47.)

Enyingi Török család. A móríhidai család kihaltával enyingi *Teörök Bálint*, somogyi gróf, mint a *pápai* vár kapitánya egyéb egész, a nevezett várhoz tartozó jószágokon kívül, kapja a *gyömörei, kapi* és *móríhidai* birtokrészeket is, és pedig *perpetuo iuris titulo* királyi donatio címe alatt. Ezen adományt megnyeré 1533-ban és a győri káptalan általi statutio 1536-ban *) feria 5-a palmarumon történt *Teörök Bálint* és *János*, valamint *Ferenc* fiai részére is. (A nagyszombati apácáknak gróf *Eszterházy* elleni perben, mely a Curialis levél-

*) Ugyanazon évben kapta sz. Mihály napon János királytól hű szolgálataért Debrecen városát 16,000 forintnyi zálogpénzért, (Proc. cur. S. S.) is így gondolhatjuk, hogy ennyi birtokkal *Teörök* Magyarország akkori leghatalmasb aristokratái közé tartozott.

ima és a kolostori fegyelem megszűnt annyira, hogy a főnököket kényszeríteni kellett a kellő számú szerzetesek tartására. Így Ulászló 1504-ben kötelezi *Mihály* bbéli apátot, *Máté* pannonhalmi apát által, hogy a szerzetes élet elhanyagolásával *magánosan* ne éljen, hanem hogy legalább *nyolc* szerzetes társra szert tegyen. (Pannh. fekete könyv 759. l.) 1512-ben pedig *Jakabnak*, sz. Benerendüinek ugyanazon apátságot csak úgy adományozza, hogy elégséges számmal lássa el a kolostort. (u. o. 2755.)

A két részre oszlott országban kettő volt az uralkodó is. Az egész zavaros korszakban II. József azt tapasztaljuk, hogy az ausztriai házból való fejedelmek, az egyházi és világi tisztviselőket folytonosan felhívák, miszerint a moriehidai javadalmakat törvényes birtokosaik számára visszaszerezették, oltalmazzák; és míg II. Lajos király is megengedi *Máténak* pannonhalmi főapátnak és *Jakabnak* a bakonybelinek, hogy propter infirmitatem et promovendum cultum divinum a *személyes insurrectiótól* otthon maradjanak, és alkalmas helyetteseket küldjenek, (Pannh. fek. könyv 2584.) addig Szapolyai János parancsolja, hogy a pannonhalmi és bakonybéli apátok personaliter in bello intersint; ilyen parancsot 1642-ből is olvasunk (Pann. lt. LXIV. Bn.) a kapornoki, zirci és bakonybélitől 100 gyalog katonát követel a veszprémi vár védelmezésére, a bakonybélitől absque omni mora sub omissione beneficii négy jó lovat kér. (Fek. könyv 2397.) — A főurak pedig felhasználták a zavarokat, és birtokukat a kolostorok rovására kikerekítették. Már I. *Ferdinánd* maga kénytelen volt a Bakonyban erőszakoskodásai miatt elhírhedt *Podmanin* Rafaelt inteni, nehogy a bakonybéli apátság jószágait elfoglalja, és 1548-ban ugyanaz parancsot kap, hogy a zavar alatt erőszakosan bitorolt jószágokat *Csanády János* apátnak visszaadja. (Fekete könyv 2278.)

A törököktől való félelem is arra vitte gyakran a szerzeteseket, hogy birtokukat elhagyván, biztosabb helyeken menekvést keressenek; így a budai szerzetesek és apácák, az erődítés nélküli kolostorok lakói, a felső megyékbe vonultak s így az, a kinek tetszett, birtokukon gazdálkodott. Az igtatások és visszahelyezések maguk a törököktől félelemből nem a

helyszínén, hanem a legközelebbi biztos várból történtek; sőt a veszprémi káptalan vallja 1551-ben, hogy a *kanonok társak csekély száma, jegyzőnek és pecsétnek hiánya miatt* és a török zavargások következtében az országbirónak *Podmanin* Rafael és palotai *Mézenchky* János ellen intézendő idézést nem fogantatosíthatja. (Pannh. fek. könyv 2747.)

Itt azonban nem akarunk részletekbe bocsátkozni: egy tekintet a régi alapító-levelekbe, és az ájtatos alapítványok mai szük, megnyirbált állapota lépésről lépésre tanúsítja, mily módon szerzette némely család vagyonát. A végvárok kapitányai foglalák előbb a *vár fentartására* és az *örség kielégítésére* a legközelebbi kolostori javakat, később pedig maguk számára kérvényezék; de áldás az ilyen birtoklásra nem igen volt — mert míg a holt kezek, még ma is csekély maradványukat az alapítók értelmében hiven őrzik, és a közjóra felhasználják, a világiaknak efféle birtokai elpredáltatván majd mind mások kezébe kerültek.

Ez a közelebbi korszak általános képe: — lássuk már most a móríhidai prépostság, mennyire részletezni lehet, történetét. Mielőtt azonban kül viszonyaira átmennénk, fel kell említenem, hogy a prépostság tekintélye és befolyása már ezáltal is nagy csorbát szenvedett, hogy az 1516-ban tartott tartományi gyűlésben a *túrjei* prépostságnak alá vettetett. (Czin. Monast. II. 47.)

Enyingi Török család. A *móríhidai* család kihaltával enyingi *Teörök Bálint*, somogyi gróf, mint a *pápai* vár kapitánya egyéb egész, a nevezett várhoz tartozó jószágokon kívül, kapja a *gyömörei, kapi* és *móríhidai* birtokrészeket is, és pedig *perpetuo iuris titulo* királyi donatio címe alatt. Ezen adományt megnyeré 1533-ban és a győri káptalan általi statutio 1536-ban *) feria 5-a palmarumon történt *Teörök Bálint* és *János*, valamint *Ferenc* fiai részére is. (A nagyszombati apácáknak gróf *Eszterházy* elleni perben, mely a Curiális levél-

*) Ugyanazon évben kapta sz. Mihály napon *János* királytól hű szolgálataért Debrecen városát 16,000 forintnyi zálogpénzért, (Proc. cur. S. S.) s így gondolhatjuk, hogy ennyi birtokkal *Teörök* Magyarország akkori leghatalmasb aristokratái közé tartozott.

ima és a kolostori fegyelem megszűnt annyira, hogy a főnököket kényszeríteni kellett a kellő számu szerzetesek tartására. Így Ulászló 1504-ben kötelezi *Mihály* bbéli apátot, *Máté* pannonhalmi apát által, hogy a szerzetes élet elhanyagolásával *magánosan* ne éljen, hanem hogy legalább *nyolc* szerzetes társra szert tegyen. (Pannh. fekete könyv 759. l.) 1512-ben pedig *Jakabnak*, sz. Benerendünek ugyanazon apátságot csak ugy adományozza, hogy elégséges számmal lássa el a kolostort. (u. o. 2755.)

A két részre oszlott országban kettő volt az uralkodó is. Az egész zavaros korszakban II. Jósefig azt tapasztaljuk, hogy az ausztriai házból való fejedelmek, az egyházi és világi tisztviselőket folytonosan felhivák, miszerint a morichidai javadalmakat törvényes birtokosaik számára visszaszerezzék, oltalmazzák; és mig II. Lajos király is megengedi *Máténak* pannonhalmi főapátnak és *Jakabnak* a bakonybélinek, hogy propter infirmitatem et promovendum cultum divinum a *személyes insurrectiótól* otthon maradjanak, és alkalmas helyetteseket küldjenek, (Pannh. fek. könyv 2584.) addig Szapolyai János parancsolja, hogy a pannonhalmi és bakonybéli apátok personaliter in bello intersint; ilyen parancsot 1642-ből is olvasunk (Pann. lt. LXIV. Bn.) a kapornoki, zirci és bakonybélitől 100 gyalog katonát követel a veszprémi vár védelmezésére, a bakonybélitől absque omni mora sub omissione beneficii négy jó lovat kér. (Fek. könyv 2397.) — A főurak pedig felhasználták a zavarokat, és birtokukat a kolostorok rovására kikerokitették. Már I. *Ferdinánd* maga kénytelen volt a Bakonyban erőszakoskodásai miatt elhírhedt *Podmanin* Rafaelt inteni, nehogy a bakonybéli apátság jószágait elfoglalja, és 1548-ban ugyanaz parancsot kap, hogy a zavar alatt erőszakosan bitorolt jószágokat *Csanády János* apátnak visszaadja. (Fekete könyv 2278.)

A törököktől való félelem is arra vitte gyakran a szerzeteseket, hogy birtokukat elhagyván, biztosabb helyeken menekvést keressenek; így a budai szerzetesek és apácák, az erődítés nélküli kolostorok lakói, a felső megyékbe vonultak s így az, a kinek tetszett, birtokukon gazdálkodott. Az igtatások és visszahelyezések maguk a törököktől félelemből nem a

helyszínén, hanem a legközelebbi biztos várból történtek; sőt a veszprémi káptalan vallja 1551-ben, hogy a *kanonok társak csekély száma, jegyzőnek és pecsétnek hiánya miatt* és a török zavargások következtében az országbírónak *Podmanin* Rafael és palotai *Mézenchky* János ellen intézendő idézést nem fogadhatosíthatja. (Pannh. fek. könyv 2747.)

Itt azonban nem akarunk részletekbe bocsátkozni: egy tekintet a régi alapító-levelekbe, és az ájtatos alapítványok mai szűk, megnyírbált állapota lépésről lépésre tanúsítja, mily módon szerzette némely család vagyonát. A végvárok kapitányai foglalák előbb a *vár fentartására* és az *örség kielégítésére* a legközelebbi kolostori javakat, később pedig maguk számára kérvényezék; de áldás az ilyen birtoklásra nem igen volt — mert míg a holt kezek, még ma is csekély maradványukat az alapítók értelmében hiven őrzik, és a közjóra felhasználják, a világiaknak efféle birtokai elprédáltatván majd mind mások kezébe kerültek.

Ez a közelebbi korszak általános képe: — lássuk már most a móríhidai prépostság, mennyire részletezni lehet, történetét. Mielőtt azonban külső viszonyaira átmennénk, fel kell említenem, hogy a prépostság tekintélye és befolyása már ezáltal is nagy csorhát szenvedett, hogy az 1516-ban tartott tartományi gyűlésben a *túrjei* prépostságnak alá vettetett. (Czin. Monast. II. 47.)

Enyingi Török család. A móríhidai család kihaltával enyingi *Teörök Bálint*, somogyi gróf, mint a *pápai* vár kapitánya egyéb egész, a nevezett várhoz tartozó jószágokon kívül, kapja a *gyömörei, kapi* és *móríhidai* birtokrészeket is, és pedig *perpetuo iuris titulo* királyi donatio címe alatt. Ezen adományt megnyeré 1533-ban és a győri káptalan általi statutio 1536-ban *) feria 5-a palmarumon történt *Teörök Bálint* és *János*, valamint *Ferenc* fiai részére is. (A nagyszombati apácáknak gróf Eszterházy elleni perben, mely a Curiális levél-

*) Ugyanazon évben kapta sz. Mihály napon János királytól hű szolgálataért Debrecen városát 16,000 forintnyi zálogpénzért, (Proc. cur. S. S.) — így gondolhatjuk, hogy ennyi birtokkal Teörök Magyarország akkori leghatalmasb arisztokratái közé tartozott.

tárban 2843 sz. a. őriztetik, és történetünkre legtöbb világot vet, M. M. alatt. Kötelességemnek tartom, hogy a nevezett levéltár, valamint a kamarai levéltár szivélyes bánásmódu tisztviselőségének, őszinte köszönetemet nyilvánítsam.)

De nem csak a birtokosokban történt változás, hanem a szent-falak is cserélék lakóikat. Egyszerre t. i. 1553-ban jul. 1-én Ferdinánd császártól a mórchidai sz. Jakab templomának apácai engedelmet kaptak, hogy a törököktől való félelem miatt ezen kolostorukból a *somlyó-vásárhelyi sz. Lampertfőle zárdába* átvonulhassanak; egyszersmind tiltja, hogy akárki merészelje a kolostort és annak javadalmait elfoglalni. Ezen érdekes okmánynak eredeti szövege így hangzik: Nos *Ferdinandus* divina favente clementia Romanorum, Hungariae Bohemiae etc. Rex Semper Augustus Infans Hispaniae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: quod religiosa et devota *Margaretha de Zolyom* Abbatissa et totus Conventus Sanctimonialium Virginum de Coenobis Ecclesiae B. Jacobi Apostoli in possessione *Morichida* fundata per supplicem libellum suum maiestati nostrae exposuerunt. Quomodo ipsae propter metum Turcarum Christiani nominis sibi vicinorum hostium in dicto Claustro suo diutius habitare et cultus divinos secundum regulam et consuetudinem ordinis sui exercere celebrareque non possent, sed oportere se in alium locum tutiorem et securiorem, in quo debitum servitiis Deum colere, vitamque suam semel Deo dicatam continuare pie possent (recipere?) propter quod supplicarunt maiestati nostrae humillimae, ut cum in monasterio Ecclesiae b. *Lamperti* Episcopi et Martyris in oppido *Vásárhely* fundato eiusdem Ordinis et regulae Sanctimoniales virgines habitent ac in illo eodem claustro tamquam munitiori contra praescriptorum hostium leviores incursiones tutius permanere, maiore vero hostium vi ingruente ad viciniora castra, quorum aliquot non procul ab eodem monasterio satis munita essent, confugere queant, dignaremur et gratia nostra speciali atque autoritate juris patronatus nostri Regii quo instar divorum Hungariae Regum nostrorum praedecessorum in omnibus Regni nostri Hungariae Ecclesiis fungimur clementer ipsis annuere et concedere, ut pro tutiori sua permansione et cul-

tuum divinorum commodiorem continuationem cum omnibus bonis et rebus suis quibuslibet ad praescriptum claustrum Sancti Lamperti secure pacificeque se transferre, possessiones et villas suas cum omnibus earundem pertinentiis ad idem Claustrum Sancti Lamperti libere possidere, debitosque fructus et utilitates de eis percipere possint. Nos igitur nolentes memoratas Exponentes in ipsarum Claustro non satis munito periclitari, aut quod Deus avertat, ex insperato subita invasione in hostium manus devenire. Idem eisdem autoritate dicti juris patronatus nostri et ex speciali gratia nostra annuendum duximus et concedendum, ut eadem exponentes ad praedictum Claustrum b. Lamperti simul cum omnibus rebus et bonis suis quibusvis migrare, ac possessiones et villas cum omnibus earundem pertinentiis ad idem Claustrum possidere, omnesque proventus et utilitates debitis temporibus pro se recipere ac servitiis divinis obcundis debito modo incumbere possint, et valeant Animo annuimus et concedimus presencium per vigorem. Quocirca vobis universis et singulis Dominis Praelatis Baronibus, Comitibus Vicecomitibus, Capitaneis, Praefectis, Castellanis, Officialibus nobilebus ipsorumque vices gerentibus ac aliis cuiuscunque status et conditionis hominibus, quocunque officio et prefectura in Regno nostro Hungariae et partibus et subjectis ubicunque fungentibus, et commorantibus harum serie committimus, mandamusque firmiter, quatenus ipsas exponentes vel ipsarum homines in personis ac bonis rebusque ipsarum quibusvis in transmigratione aliquatenus impedire turbareque aut post transitum earum in praefatum claustrum earundem B. Jacobi Apostoli vel in possessiones Bonaque et pertinentias suas descensum facere, aut ea aliqua in parte occupare et damnificare non praesumatis, secus non facturi. Praesens perlectis exhibenti restitutus. Datum in Civitate nostra Vienna 1 die Julii Anno Domini 1553. (Ex processu Tabulari novi Iudicii inter moniales Tyrnavienses et Comitem Franciscum Eszterházy sub no 35. f. Czech. Diplom. Cottus Jaur. I. 329. — III. 339.)

Somlyó-Vásárhelyen prémontréi apácák vált-ják fel a bencés apácákat. Magában a *somlyó-vásárhelyi* apácázárdában már 1512-ben nagy zavarok voltak. Ulászló

király II. Gyula pápához folyamodott, mivel a vásárhelyi *ordinis sancti Benedicti Abbatissa* vagy *Priorissa* és az apácák, *vitam a religione alienam ducerent et earum vita et mores scandalum generarent, ipsumque Monasterium deformationis opprobrio subjaceret*, a király az esztergomi érseket ismételve kérte, hogy a kolostorba a *kellő rendet és fegyelmet megállapítsa*; mire annak általános helyettese Tamás kiküldetvén, azt találta szükségesnek, hogy az érdemtelen szerzetes nők Vásárhelyről elmozdítatván, más kolostorokba beosztassanak, és más vagy ugyanazon vagy más szerzetből való apácák által helyettesíttessenek. Miért is e fölött a rendes parancsot elkészítette, és a *világi hatalomkarral segítségül vevén*, a fejedelményt társnéival együtt azon zárdából elmozdította, és helyibök példás életü prémontréi nőket bevezetett. — Megkérte a király a pápát, hogy ezen eljárást helyeselje, ami meg is történt, és végrehajtásával *Gosztón János* győri püspök lőn megbizva, ki is az ujonnan behelyezetteknek védelmét és segítségét felajánlá. (MSS. Hevenessi XVII. 75.) Ez volt tehát oka annak, miért kívánkoztak a móríchidai apácák, egyszerűen társnéikhez, a biztosabb fekvésű Vásárhelyre.

Azonban ama nagy lézag, mely egy egész felszázadnak írott emlékek láncolatától megfoszt, nem is engedi sejditenünk, honnan és mikor jöhettek a móríchidai apácák magára *Móríchidára*; hacsak azt nem tesszüik fel, hogy még veszedelmes helyekről megfutamodván a biztosságot itten keresték.

A zavar még azáltal is növekszik, hogy 1557-ben móríchidai *István* préposttal találkozunk, ki maga és a nevezett egyház apácái nevében a csornai convent előtt tiltakozik *Török János* és *István*, valamint mások ellen, nehogy a móríchidai *hidat* és *hidvámot* elkérni, vagy használni merjék. (Processus Curialis 35. A.) — Hasonlítván az 1553-diki királyi okmányt emezzel, látjuk, hogy itt az apácák nem mint a prépostnak vendégei, mintegy könyörületből elhelyezett szerzetes rokoni, hanem mint a prépostsági birtokban egyenjogú társai fordulnak elő. Ezen időszak kiderítése természetesen egyedül újabb okmányok fölfedezése által lehetséges, melyek egyszersmind ezen kor egyházi történetéhez is igen érdekes adatul fognának szolgálni. Hogy *Istvánnak* valóságos móríchidai

prépostnak kellett lennie, kitűnik Péterfi Conc. II. 21. lapjából, hol a Wásárhelyi préposton kívül a *Marcelházi* is idéztetik; hogy ezen elnevezés hibás a következő lapokon is, onnan látszik, mert a 30-dik lapon a chornai prépost után már *Moryc-Hydainak* írják. De hogy 1561-ben már mint prépostság végleg megszűnt, kitűnik abból, mivel már 134. és 148. ll. valamint 276-kán többé nem fordul elő. Nevezetes, hogy az 55-ik jegyzék alatt ezt olvassuk: *Nunc nulli Praemonstrantes in Hungaria* és még is több ilyesféle prépostságot számlál elő, mi nyilván jele annak, hogy e *prépostságok mind világi papok kezében voltak*, kik így az apáti és préposti címekre szert tettek.

Az 1562-iki évben ismét találkozunk az első ismert mórighidai fejedelemné nevével. Ez *Zolyomi Margit* de Kamancy; ki alkalmasint rokona, *Kamancy* Gergel csornai prépost által fer. 4 post festum Pentecostes megjelent a győri káptalan előtt, jelentvén, hogy *Török Ferenc* az apácák minden árpási birtokát elfoglalá és jobbágyai közt elosztá, saját jobbágyait pedig onnan erőszakosan elkergeté. (Proc. Cur. T. T.) *) Sűrűbben fordulnak elő a tiltakozások 1563-ban; mert már fer. 2-a post Dominicam Sexagesimae ugyanazon prépost, tanquam *legitimus et indubitatus protector Sanctimonialium in Morichyda tunc in Vásárhely commorantium* a pozsonyi, később a győri káptalan előtt tiltakozik *Török Ferenc* ellen, kinek emberei, először kapi birtokukat éjjel megrohanták, utána pedig *Mórighidát* is meglepven, sok jobbágyukat *Pápára* hurcolták, és csak úgy bocsátották szabadon, hogy az apácának *in nullis rebus* obtemperarent; a monostort pedig saját embereivel elfoglalta, és három napig bitorolta. (Proc. Cur. U. U.)

*) Mily pártolásban részesültek egyáltalán a szerzetesek főurainktól, eléggé tanúsítja több más eset mellett a homonnai *Drugeth* családnak azon eljárása, hogy midőn a magyarországi Pálosok, a rend egész kincsét, azon helyekről, melyek a török foglalásai miatt veszélyben forogtak, védelmül reá bizta, és a leltár szerint e kincs 92000 forintot ért, ezt a rendtől eltagadták, úgy hogy sok perlekedés után a szerzeteseknek csak 1569-ben 5 évi részletekben 400 forintot, azaz együttesen 2000 magyar forintot fizettek! l. *Archaeol. közlem. VII. 72. l.*

Felségi védelem. Jöttek is felülről ezen erőszakodás ellen a villámok. *Oldh Miklós* „*authoritate qua fungimur imperiali*“ ugyanazon év február 16-án meghagyja a győri káptalannak, hogy *nostras literas praeceptorias pro parte Gregorii Kamancy magnifico Francisco Török sonantes per testimonium fide dignum praesentari faciant, et quidquid fecerit, dixerit et responderit azonnal feljelentsék.*

A hatalmas főúr a káptalan küldötteinek azt felelé: hogy a prépost panasza nem igazi, hogy az apácák embereit csak azért vitette *Pápára*, hogy *mint valaha a móríchidai klostornban, ugy neki is szolgáljanak, nem pedig hogy nekik ártsanak; se habere jus patrocini et defensionis, jam inde ab initio, quod neque homo capitularis, nec majestas Caesarea a se posset jure adimere; neque se scire, quid Kamazdy vagy Kamancy vellet attentare.* (Proc. Cur. X. X.)

Ezen eljárás fogamat nélkül maradt; ez kitetszik abból, hogy 1565-ben a buzgó prépost a győri káptalannál panaszát, illetőleg tiltakozását újra benyújtá, mindenkit figyelmeztetvén, nehogy ezen erőszakos foglalást valaki jogszerűnek elismerje, vagy okmányilag megerősitse. (Czech. Dipl. Cottus Jaur. I. 299.)

Cse Martha tiltakozása Teörök Ferenc ellen.

Zólyomi Margit fejedelemnő e per végét el nem érte, mert 1568-ban sz. Sónia napján azaz május 15-én meghalván *Ambrosius Literatus Czakó* azonnal berohant fegyveres emberekkel a kolostorba s azt enyingi *Török Ferenc* számára lefoglalá. Ugyanaz történt az apácák *kapi* birtokával is. Ezen hatalmaskodásért panaszt emelt *Cse Martha*, mely a *német-ujhelyi* sz. Péter nevű boldogságos szüz prémontrei kolostorban priorissa volt. Nem használt semmit, hogy 1569-ben *Miksa* császár a györmegyei községnek meghagyta, miszerint *Török Ferenc* hatalmaskodásai ellen az apácákat védje, és móríchidai birtokukba a hiddal, és a *kapi* jószággal együtt visszahelyezze; (Proc. Cur. 33.) Azon hatalmas végvári kapitány karjában bizakodva, ismét elég álnokul csak azt felelte: hogy a kolostort nem maga számára foglalá le; hogy itt mint védnök, és a határ főkapitánya cselekedett, és hogy ottan *personam aptam in clastro servet.* Ezen kitérésekre *Martha* asszony is kész volt megbizottja által a felelettel: mondván, hogy ő csakugyan

mindjárt küldte embereit, kiket azonban a *Törökfélék* még a kolostorba sem bocsátottak. Ennek az ellenfél kitért azon észrevétellel, hogy *Cse Martháról* semmit sem tudtak, és hogy soha a jószágok birtokába beíratva nem volt; mit az apáca-elöljáró avval visszatartott, hogy ő *mint a rend legelőkelőbb tagja* a rend birtokaiban jogosan örökölt; míg ellenben annak sehol sincsen semmi nyoma, hogy *Töröknek* valami parancs adatott volna a szerzetbeli jószágok elfoglalására. (Proc. Cur. J. J.)

A védtelen apácák a káptalanokhoz folyamodtak alig tekintetbe vett ellenmondásaikkal. 1570-ben *Abstemius* (Bor-nemisza) *Pál* nyitrai püspök közli Győrmegyével a Német-Ujhelyben lakó *Che* Margit perjelnönek tiltakozását; ugyan oda küldé maga az ellenmondó a pozsonyi káptalan előtt letett panaszát (u. o.) és birjuk *Alsoki Literatus László* alispány és a többi győrmegyei bírák leveleit, melyekben a móríchidai birtoknak a nevezettek általi erőszakos elfoglalását előhozza; de arról is van u. o. bizonyosságunk, hogy *Török Ferenc* még azon évben elítéltetett, hogy *Cse Marthának* a jogtalanul elorzott birtokot visszaadja, büntetésül pedig 25 nehéz sulyu marcat fizessen. (u. o.) :

Ezen célból kiküldötte a győri káptalan hiteles bizonyosságát, kik visszatérvén azt mondák el: hogy 1572-ben feria 4 post festum Pentecostes a kolostorba menvén, az oltár előtt *Martha* asszonynak az apátságot és javait átadák, és midőn a többit is át akarák adni, megjelent *Septe Benedek* gúthi *Országh Borbála*, *Török Ferenc* özvegye felhatalmazottja, és nevében, valamint a még gyerek *Török István* nevében mint gyámja kétszer kivont kardjával ellenszegült. (Proc. Cur. J. J.) De mindezek ellenében, mégis 1573-ban a kolostor a jószággal együtt az apácáknak visszaadatott. (Tud. gyűjt. 20. l.)

Török Istvánnal való bajok. Mikor kapták meg a *nagyszombati apácák* a *móríchidai* birtokot, arról nincsen okmányunk, de hogy 1577-ben már hozzájuk tartozott, abból tűnik ki, mivel febr. 6-án Győrmegye a *móríchidai* hidat és hidvámot *Országh Borbála*, *Török István* gyámja ellen a *nagyszombati apácáknak* ítélte. (Proc. Cur. H. H.) Hogy *Móríchida*, valamint a szomszéd *Chytvándról* tudjuk, igen elhagyatott állapotban sinlődött, és egészen el volt hagyatva, valószínű.

Ráth Károly barátom jegyzetei közt találtam egy 1585-dik évi adatot augustus 31-ről, melyen *Dereskei Deák Demeter* a bécsi *porta caeli* (Himmelpforte) nevű kolostorban élő apácák nevében a győri megyei gyűlésen megtiltja nagyságos *Török Istvánnak*, hogy Mórichidán létező birtokrészüket hatalmasul elfoglalni, mint azt tenni igyekvők, ne merészelje. Ezen időtájban, 1587-ben, e helység dézmáját *magnifico domino Nicolao Nyary*, de medietate 12 fjával fizette le. (Dipl. Cott. Jaur. I. 226.)

Vásárhelyi Katalin prémontréi priorissa végrendelete. Az előbb említett két birtokos, t. i. a nagyszombati apácák, és a bécsi *porta-caeli*-féle apácákon kívül ezen zavaros időben még valaki tartott igényt Mórichidára, t. i. *Catharina Vásárhelyi Priorissa* monasterii b. Lamperti in Vásárhely Ord. Praemonstratensis. Ezen szerzetes előljáró-asszony Pozsonyban tartózkodott az ó-budai apácák klastromában, mely sz. Magdolnáról cimeztetett, t. i. a Clarissáknál. Oda nagy vénsége miatt kérte 1594-ben november 19-én a pozsonyi káptalan két kanonokját, kik előtt vallá, hogy mivel a török dühöngés miatt a prémontréi rend széteszlett, és semmivé tétetett, nehogy birtokai világi kézbe kerüljenek, azért azon összetartozó két prépostság jószágát t. i. Apáca (Somlyó) Vásárhely mezővárosát az egész lovasi, kis szeölösi, iszkázi és chevzi birtokot, valamint a kapi et fél — *mórichidai* részleteket *Forgách Ferenc* veszprémi püspöknek adá és átengedé azon meghagyással és kikötéssel: hogyha vagy még ő maga, vagy a prémontréi apácák visszaállíttatnának, és birtokukat visszakivánnák, azonnal azokat visszaadni tartozzék, valamint ő ugy utódai is. (Proc. Cur. K. K.)

IV.

MORICHIDA A NAGYSZOMBATI APÁCÁK KEZE ALATT, II-dik JÓSEFIG.

A nagyszombati Clarissák, a morichidai prépostság birtokába jönek. Itt szünik meg azon kétésszak, melyben a közvetítő irományok hiánya miatt, a kolostori birtokviszonyokat nem épen tisztán ismerjük, midőn sem azt nem tudjuk, mikor ment a mórighidai prépostság át az apácák kezeibe, és miképen történhetett az, hogy a *nagyszombatiak* tartottak reá jogot, midőn még csak 1601-ben kapták meg *II. Rudolftól* ajándékképen. Ezen évben t. i. világosan jelenti a király, hogy a török zsarnokság miatt igen elszegényedett nagyszombati Clarissáknak adományozza a királyi kézbe került *elhagyott morichidai klastromot, claustrum desertum*, mely a *vásárhelyi klastromhoz* tartozott, és a szerzetesnők kihalta által birtokos nélkül maradt, leginkább azért, hogy maguk kényelmesben élhessenek és az egyház birtoka világi kezekbe ne kerüljön. *)

*) Az érdekes okmányok szavai ezek: Nos Rudolphus II. stb. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem nostrae propterea factam maiestati tuae benigne compatiens inopiae et paupertati Religiosarum virginum Abbatissae ac totius conventus Sanctimonialium Ordinis S. Clarae in civitate nostra Tyrnaviensi degentium, in quam ipsae per Christiani nominis Hostium Turcarum Tyrannidem, bonorumque suorum desolationem devenisse perhibentur. Ut itaque commodiorem aliquam vitae suae sustentationem habere queant, et Bona Ecclesiae ad profanos usus non convertantur, neque in manibus secularium permaneant

A nagyszombati apácák, igaz, hogy megnyerték, a királyi kegyelem útján, a távol fekvő morichidai birtokot; de a viszályt és folytonos perlekedést is örökölték az annyira zaklatott prépostsággal. Ennek nyomát már 1614. február havában találjuk, a közbirtokosság *eris almája a hid* miatt újra támasztott perben.

Korompay Frusina fejedelem asszony pere Török Istvánnál. *Korompay Frusina* fejedelem asszony idejében *laki Grebethy Gáspár* Györmegye alispánja *Török Istvánt* tiltja el a jogtalanul szedett hidvámtól; és midőn a megyei bizottság tagjai az első hidon átmenvén a másodikhoz értek, ott találták *Petrus Litteratust*, *Török István* tiszjtét, *ki kardját hüvelyéből félig kihuzván*, opponált, miért is a megyei törvényszék elé idéztetett. (Proc. Cur. 20.) Még ugyanazon év december 18-án *Mátyás király* bocsát ki rendeletet, melyben a *Török István* és a nagyszombati apácák közti per választott bíróságra bizatik; a bírók közt a hirneves *Kithonics de Kosztonicza Jánost* a királyi ügyek igazgatóját is olvassuk. (Dipl. Jaur. III. 336.)

Vásári engedély. Az 1616-dik év annyiból kedvező volt az apácákra nézve, hogy apátnéjok *Korompay Frusina*, a bíró és a polgárság kérésére azon vásárt, melynek szabadalma az okmányoknak régisége miatt, elveszett, *II. Mátyás király* megújítja és *Jakab*, valamint *Simon-Judás* apostolok napjaira

---

et distrahanur, totale Claustrum desertum Morichida vocatum ad claustrum aliarum virginum Sanctimonialium sororum nuncupatarum in oppido Vásárhely vocato in conitatu Veszpriniensi existens habitum olim pertinens, et nunc per mortem et decessum totius Ordinis illius vacuum et ad collacionem nostrae maiestatis devolutum simul cum omnibus iuribus suis ac bonis temporalibus, utputa possessionibus, villis et praediis ac universis eiusdem pertinentiis, obventionibus, fructibus et emolumentis quibuslibet omnino . . . apud quorumvis spiritualium vel secularium manus habitis . . . et speciali nostra gratia eiusdem virginibus Sanctimonialibus Tyrnaviensibus pro commodiore illarum sustentatione et quietiore animo divino cultui vacare possint . . . damus et conferimus. Datum in arce nostra regia pragensi 7 die mensis 9bris A. D. 1601. (Ex processu Tabulari inter moniales et Com. Franc. Eszterhazy 77. Dipl. Cott. Jaur. I. 332.)

határozá. (Proc. Cur. Nr. 38. A.) De már a következő évben újra kellett május 3-án *Enyedi Györgynek* a nagyszombati szüzek nevében *enyengi Török István* ellen tiltakoznia, mert ez morichidai jobbágyaik ellen hatalmaskodásokat követett el, és az elmúlt napokban is a sz. Jakab apostol kolostorához tartozó földeket elfoglalta. (Ráth jegyzetei.)

Török István, ki annyi méltatlansággal vádoltatott a szüzek irányában, meghalt 1618 ban, a birtok női ág által gróf *Nyáriakra* származott át.

Ugyanazon 1618-ban feria 2. proxima post Ascensionem Domini a *vasvári káptalan* jelentést tesz *Mátyás* királyhoz, hogy a bevezető és iktató levelet vették, melyben *Pethő Margit*, *Török István* neje az árpási és egyéb jószágba, mely őt és mind a két nembeli utódjait illette, említettik. A káptalan *Tömördy Gergelt* küldé ki *Kisfaludi* homo regius társaságában, kik feria 6 ante festum Pentecostes kimentek és kezdék jószágaiba bevezetni. Dominica Trinitatis az árpási, egyedi, sobori és egyéb jószágra került a sor, sok más, valamint Himmelreich pannonhalmi főapát embere előtt is; de ekkor *Szabó István* morichidai bíró *Frusina* fejedelemmő nevében ellenmondott in ea parte, in quantum ad possessionem Árpás et Sobry statutio ipsa concernere dignoscetur; miért is *Korompay Euphrozina* apátnő 15 nap mulva a királyi Curiához evocáltatott. (Proc. Cur. R. R.) Ezen eset következtében történhetett, hogy a győri káptalan még ezen évben a nagyszombati apácák kérésére bizonyítványt állított ki, vajjon tartozott-e Morichida a hiddal együtt sz. Jakab kolostorához, és mikép származott által másokra? (Győri kápt. ltár Caps. T. fasc. IV. 8.)

Királyi védlevél. 1621-ben ugyanazon kérelmezők II. *Ferdinánd* királyhoz folyamodtak, ki is *in forma manifesti* ezeket írja: siquidem et dictamine regii nostri muneris, nobis incumbit, ut fideles nostros in hisce vigentibus tumultibus laesos et damnificatos bonis ipsorum restituamus, hinc indemnitati Religiosorum et devotarum Virginum Sanctimonialium Tirnaviensium Ord. S. Clarae consulere volentes, universis . . . . committimus, ut praefatarum Virginum mandatario . . . ubivis subsidio et omni assistentia esse velit et debeat. (Hevenessi III. 400.)

A Nyári család feltűnt. A morichidai jószág viszontagságai közt egy új név tűnik fel, t. i. a *Nyáry* családé; mert 1623-ban a Török család férfi ágának kihaltával, gondoskodik ő Felsége, hogy rokoni, kik ezen családból leányágon leszármaztak a Török család pápai jószágába, névszerint a morichidai osztályrészbe bebocsáttassanak. (Proc. Cur. f. 33.)*

Ugyanazon pápai urodalomnak egy részében veglai Horváth Gáspár is jogot nyerhetett; mert 1625-ben Dominica Jubilate az esztergomi káptalan előtt tiltakozik *Csepeny* Anna abbatissa azon birtokuk *Horváth* és ennek utódjai számára tett donatiója ellen, mely a morichidai prépostságé, és mégis a pápai vár birtokai közé számíttatott. (Proc. Cur. 21.)

De mindezen ellentállás haszontalan volt, mert a *thelekesi Török ágnak* János nevű ivadéka az örökös perlekedés tárgyát, a *hidat non obstante convictione et executione a hidvám-mal együtt letartóztatta*, ezért a tehetetlen szerzetesnők panaszt emeltek *Ferdinánd* királynál, ki is 1631. szeptember utolsóján rendelé: hogy ezen birtokuk az apácáknak visszaadassék. (u. o. H. H.)

Csöpen Anna pere thelekesi Török Jánossal.

Hogy az új ellenséggel thelekesi *Török Jánossal* 1632-ben a vita nagyobb tüzzel folyt, arról tanuskodik azon hét különféle okmány, mely ezen év számát viseli. Ugyanis *Lossi Imre* Nagyszombatban székelő nagyváradi püspök felszólítja Györmegye közönségét, hogy az ottani apácákat morichidai vámjogukba sértetlenül fentartsa *Török János* ellen, ki *erőszakosan épített hidját* minden áron megakarja tartani. (Ráth Károly gyűjteményéből.) — *Csöpen Anna* nagyszombati és morichidai

---

*) Az enyingi Török nemzetség férfi ágának 1618. kihaltával, gróf Nyáriaké volt az örökség, minthogy azok asszonyi ágon legközelebbi rokoni valának; de 1625-ben veglai Horváth Ferencz megnyerte a birtokot II. Ferdinándtól és magát abba bele is iktatta. Azonban Telekessy Török János, mint Pető Margitnak, enyingi Török István özvegyének 2-dik férje a hidvámot és azon birtokrészt, melyet Nyári Miklóstól Nyári Pál és Török Susanna Török István leánya fiától meg is szerzett, ki nem eresztette, míg a hidvám törvényes végbehajtás által az apácáknak vissza nem adatott. (Tud. Gyűjt. 1829. II. 21.)

abbatissa kéri ugyanazon rendeket, *) hogy őket *Török János* hatalmaskodásai ellen védjék, és ne engedjék meg, miszerint az vámot szedhessen, megigérvén, *hogy ha kell alalmazsnából is* az őket jogosan illető hidat jó karban fogja tartani, (u. o.) Márt. 28-án galántai gr. Eszterházy Miklós ir Győrme gyéhez, rendelvén, hogy azon pernek, melyet az apácák már enyingi Török István ellen kezdtek, s melyet thelekesi Török János ellen folytatnak, már hozott ítéletét a jegyzőkönyvben felkeresvén, kiadják. (u. o.)

Kiment ugyan aprilis 15-én *Dallos János* győrme gyei alispán Morichidára, hogy ott kíséretével *Csöpön Anna* fejedelem asszony részére az executiót véghez vigye; azonban ott *Nessenj Péter* Török János felhatalmazottja ellentállt azon okból, hogy ők jogosan idézve nem voltak. (Proc. cur. H. H.) Sőt *Török János* és neje *Pető Margit* azon kifogást is tesz, hogy a vám ügyében kiszabott határnapra az apácák megbizottjuk által meg nem jelentek. (Győri kápt. ltár T. fasc. IV. 9.)

Hogy ezen vád igaz volt, kitűnik a vallatásból, melyet a győri káptalan küldöttei april 24-én a helyszinén tartottak; mert a kihallgatott tanuk kimondták: hogy a nagyszombati *fekete apácák* gondviseletlensége miatt nyert *Török István*, és mert gondviselőjük *Sylkovicz* nevű pap, nem compareált; mondták mások is, hogy az apácáknak emberük nem volt; hogy mikor a vármegyénél *Grebeczi Gáspár* a dolgot referálta, eleget piron gatták a rendek az apácák gondviselőjét, hogy ő miatta vannak az apácák minden kárban, és hogy Török abszolva tott minden keresetüktől; mely dolgot ők t. i. az apácák mindjárt a Táblára appelláltak. (Proc. Cur. L. L.)

A nép az apácák mellett tanuskodik. Természetes, hogy ilyen vallomások után az apácák joga mindinkább kitűnvén, új meg új vizsgálatok rendeltettek. Így már május elején a győri káptalan ismét kiküldé hiteles bizonyosságát, és a kihallgatás közt vallák a tanuk: hogy *Török Bálint* csak *ménésnek való helyet kért az apácáktól, később mint hatalmas*

---

*) E magyar nyelven irt folyamodványt Ráth Károly kiadta a Délibáb című szépirodalmi lapban.

ember egyszer is másszor is foglalta el a jószágot; hogy Török Ferenc csak néhány házat birt eleinte Morichidán, a többi az apácáké volt; főleg hogy az apáca dombot mindig ők birták. Béke után épülven Morichida, de az apácák Vásárhelyt lakván Török Ferenc derekasan foglalva a jószágot, hidat is csináltatott. Vallák, hogy már Török István eltiltotta a jobbágyokat az apáca dombon való szántástól, mivel a határ a Rába közepig van. Hogy azelőtt az árpásiak is Györmegyéhez tartoztak, de a Török család a morichidaiakat onnan kizárta, bár ezelőtt közös határuk volt az árpásiaknak és morichidaiaknak. Mondák: hogy az apácák Árpást és az apáca dombot, mikor ott laktak, birták; hanem azután Török Ferenc kezdett kabdozni a szegény apácák jószágán, és úgy foglalta el tőlük az Árpást. Vallák, hogy az apácáknak az új hidnál gyümölcsös kertjük volt, melyet *Beberegnek* hittak, stb. (Proc. cur. 22.)

Végre kellett az apácák ily igazságos ügyének győznie, és az erűnek és fondorkodásnak a királyi hatalomszó vetett véget, midőn 1633-ban április 12-én *II. Ferdinánd Lossy Imre*hez, nagyváradi püspökhez azon rendeletet meneszté: hogy az apácák panaszai végett *Morichidára*, vagyha a törököktől félelem miatt biztossággal nem történhetnék, legalább a legközelebbi biztos helyre kimenjen, a Törökcsaládféle foglalásokat megvizsgálja, et pro tribunali sedendo — super bonis et iuribus controversis et a monasterio avulsis jus et iustitiam facere . . . et metales erigi, facere velit. (Proc. Cur. 23. sz.)

Ezen erűyes parancsnak úgy látszik lett is eredménye, mert még ugyanazon évben *Csöppen Anna* apátné és *thelekesi Török János* néhai *enyingi Török Istvántól* maga, és *neje gersei Petheő Margit* asszony és utódaik számára jogi címmel nyert árpási, egyedi, sobori és sz.-endrei birtokuk érdekében *Lippai Gáspár* prothonotarius előtt békésen megegyezvén, a *keszeői*, győri püspöki várban, (mivel a töröktől Mórihidán felni kellett) az árpási birtokot a morichidai klastromnak azonnal átengedték minden jogfentartás nélkül, úgy szintén egész morichidai birtokukat, melyet D . . . től zálogba tartottak, ő reája irták. (Pannonh. Itár 9.) Továbbá átengedték azon bizonyos morichidai birtokrészt, melyet *Nyáry Miklós* elítélése után zálogkepen birtak, ugyanazon cím alatt, 200

forintért, az apácáknak; (Proc. Cur. f. 155.) és végre egy *solemnis Accordát* állítottak ki, melyben az apácáknak a hidat a vámmal a királyi Commissio előtt átadják azon kikötéssel: hogyha a hidvámot kibérlenék, azt senki másnak, mint Török Jánosnak ki ne adják. (u. o. f. 34.) E helyen találjuk a következő okmányt, melyet eredeti irmodorában közlünk:

Extractus Urbarii Possessionis Morichida. Az tiszteletes Mater Anna Csöpön nagyszombati és morichidai Clastromoknak Abbatissája az tisz. Conventel együtt az Istennek segítségével és országunk igazságos törvénye szerint megnyerte az mi morichidai Clastromunkhoz való vámszedő hidat az Nemzetes Török János uramtól. Vette pedig kezéhez az T. Convent azon hidat anno 1633 eszt. Febr. 3. napj. Innét továbbá ugyan ezen esztendőben Jun. 14-én Morichidán 9 ház jobbágyot es más *Árpás* nevű falunkat is ugymint 24 egész hely Jobbágyokat az puszta helyekkel az melly 2 falut egyszersmind vette kezéhez ez az Convent igaz törvény szerint minden ahoz tartozandó hatasival jövedelmivel együtt a felől meg nevezett Török familiától.

Szentkirályi Anna a pert folytatja és végzi.

Megtörtént tehát a formális egyezkedés, de visszagondolván azon kor hosszadalmas eljárására, főleg egy az ellenség miatt félelmes vidéken; egy hatalmas főnemes családnak ügyében egy szegényes kolostor irányában, majdnem lehetetlen elhinni, hogy a békés szót azonnal a befejező tett is követte volna; sőt annyi zaj, annyi viszály után a lecsendesedés csak még némi utóhullámszás lecsillapodtával történhetett. És ez valóban úgy is volt; mert a kiegyezkedés és a határjárás közt még hat hosszú év folyt le. És pedig még 1635-ben *Szentkirályi Klára, Csöppen Anna* utódja, a nagyszombati és morichidai apácák apátnéja minden lehetséges pereiben több ügyvédet nevez ki. (Ráth Kár. gyűjt.) *) Hogy erre szüksége volt, kiderül abból, mivel 1637-ben Török János és neje protestálnak

*) Ime az eredeti: Nos Clara Szent Kiraly Abbatissa Conuentus Religiosarum Virginum Dominarum Sanctimonialium Ordinis. S. Clarae Tirnaviae in Claustro. Beatissimae Mariae Virginis degentes Memoriae commendamus per praesentes, Quod Nos in omnibus causis nostris et eorundem Articulis tam per nos contra alios. quam per alios quospiam contra Nos in

az ellen, hogy Árpás, Egyed, és Sobriról vett *hat-hat colonus* indicatioja szerint a határjárás megtörténjék, hanem kívánják, hogy más *extraneusok* meghivassanak; fáj nekik az is hogy az apácák egy, *transactio* útján nekik átengedett rétet is megakarnak tartani. Ezen új zsurolásnak ellenséges következménye volt az annyira zaklatott apácák részéről is; mert azok ismét 1638-ban tiltakoznak Török János ellen, ki az árpási birtoknak azon részét, melyet *Eöregh-Rétnek* hínak, *in ita conventione transactionali, pratum adhibita numerosorum militum custodia vi et potentia intermediente defalcari curavit.* (Győri kápt. ltár.)

Végre megtörtént, tudja a jó Isten, milyen szerencsés csillagzat alatt az árpási, egyedi, sobri birtokokon az apácák és Törökék részére a metatio 1640-ben. (u. o. Caps. J. III. 8.)

Megjegyzendő, hogy 1643-ban III. Ferdinánd királytól szabadalmat nyertek a nagyszombati apácák, melyben nekik a morichidai klostrom és a hozzá tartozandó jussok örökre biztosítottak. (l. Tud. Gyűjt. 1829. II. 21.) Tudom, hogy a kegyes olvasó szintén örül a végnélküli perckedés befejezésének, és várja, hogy valami kellemetesb tényekkel kártalanítsam a nagyszombati szerzetesnők történetéből! Kutforrásim e tekintetben nagyon csekélyek, csak azt az egyet mondhatom, hogy ismét változott a közbirtokosság, és változott a folytatandó

---

quibuslibet Terminis coram quouis Judice et Justiciario Regni Ecclesiastico videlicet et Secularj. a data praesentium per Anni circulum motis vel movendis Egregios et Nobiles Magistrum Bhartolomeum Maythenj. Directorem causarum Regalium. Nicolaum Bende, Franciscum Nagy, Georgium Hadritium Martinum Tehdy. Johannem Suiskouitt, Nicolaum Kaldy, Johannem Jagatezicz Petrum Husar. Michaellem Mihalfy Paulum Hornath, Laurentium Cherédy fecimus. constituimus et ordinauimus prout fecimus constituimus et ordinauimus, Nostros ueros et legitimos procuratores, Ratum atque firmum nos et Conuentum nostrum promittentes habituros que quid per praefatos nostros procuratores simul uel diuissim Exhibitores seu videlicet Exhibitor praesentium actum factum et procuratum fuerit in causis Nostris et dicti Conuentus nostrj vniuersis. Datum Prima Decembris Anno Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Quinto.

P. H.

Soror Clara Szentkirali
Szombati es Morichidai abbatissa
maga keze.

perlekedés tárgya is. A morichidaiak és Törökek jószágot foglaltak és a hidvámot bitorolták; az új szomszéd pedig az Eszterháziak az *aszi* erdő miatt czivódtak a nagyszombati főnökökkel!

Tiltakozás Schillson és Eszterházy ellen. 1648.

az apátné tiltakozik hogy a *Schillson* bárók, és *Eszterházy Ferenc* gróf ő kegyelmessége az egyedi, sobri, sz.-andrásai, mórighidai és bordacsi birtokokat meg ne vegyék vagy lefoglalják. (Győri kápt. Protoc. 1648. 36 l.) De a pápai végvár főkapitányságnak birtokában maradt mégis 9 jobbágyi sessio, ezeket Thelekesi Török család kinultával letartóztattak: Csáky László, gróf Eszterházy Miklós, László, és 1658-tól fogva gróf Eszterházy Ferenc. A Schillson bárók jogát nem vagyok képes leszámaztatni; az *Eszterháziak* alkalmasint mint *Nyáry* ivadékok succedáltak, mert *Nyáry Christina* gróf *Eszterházy Miklós* neje volt. Ezt tanusítja Thelekessy István leleszi prépost 1628-ban. (Proc. cur. 46. sz. A.)

1655-ben változtatás kedvéért a *sobri* jobbágyok erőszakoskodnak, úgy hogy ellenük compulsoriumot kell kérni. (Győri kápt. It. Capsa J. fasc. 8. 19.)

1666-ban ismét találkozunk a mórighidaiakkal. *Magger Placid* pannonhalmi főapát magyar nyelven adja ki azon bizonyítványt, hogy gróf *Eszterházy Ferenc* és a *szombaty szüz apáca asszonyok* mórighidai jobbágyaiknak *Domb nevű* határában egy *forgó monot* építeni, melyről évenként sz. György napján 3, 3 forintot fizetni fognak, ha pedig nem akarnak fizetni, vagy a malmot sajátjuknak mondanák, azt akármikor tőlük visszavehesse. Azonban a főapátnak e miatt is baja volt a hamiskodó néppel; mert *Gencsy Egyed György* főapát idejében 1679-ben, bár jó jövedelmük volt, a malombért nem fizették; és mégis mivel malmuk elégett és azt fel nem építhették, a kegyes uraság azt még egy évre engedte át 3 forintnyi bérrel, egyuttal fentartván magának a *censust* emelni, amit ha nem akarnak, az apátság a malmot mint sajátját megtartja. (Pannh. fek. könyv 792.)

Az 1668-ik év az, melyben a mórighidai közbirtokosság közt a fenebb érintett harc újra kitört. Amint egy részről a pápai urodalom jogtalanul foglalt épen oly erélylyel küzdött régi joga mellett a gyámoltalan főnöknő.

Simitic Erzsébet fejedelemnő kormányzata. December havában benyújtá *Simitic Erzsébet* (?) Constantia *) apátnő magyar nyelven az esztergomi káptalanhoz gróf *Eszterházy Ferenc, Farkas Endre* és *Bezeredj Ferenc* ellen való protestatióját a jogtalanul elfoglalt *azzi erdő* miatt, melyet a Convent magáénak vall, és meg akar tartani, melyet hirünk és akaratunk nélkül sem citálván, sem certifikálván elfoglaltak és határokat hánytak benne. (Proc. Cur. 26 sz.)

Erre december 10-én *Lipót császár* meghagyja Győr megyének: ut Moniales in possessione Asszu-Erdő, quam ab antiquo in ejus possessione perstitissent, usque ad Judicium decisionem defendant. (u. o. 27. sz.)

4-ik advent vasárnapon protestál *Handrovits* az apácák képviselője a győri káptalan előtt a fentnevezett foglalók, osztók és határokat hányók ellen; (u. o. 25 sz.) minek, mintegy visszatörölése tekintetéből amazok december 28-án a csornai convent prépostja, Szentthamási Máté erdélyi püspök előtt sok perlekedésük utáni egyezkedésüket a mórchidai és téthi jószágra nézve bejelentik. (u. o. 24 sz.)

A györmegyei e korbéli topographiára nézve ezen okmány fölötte érdekes. Előfordulnak benne *Simon-utja*, csongatta-tó, hosszú-kopár, rókalikak stb. dülő vagy táj elnevezések.

Hogy a főnöknő szívesen látta volna e kellemetlen pernek egyezkedési uton való befejezését, onnan tűnik ki, mivel 1699-ben január 3-án megkérte *Kászony Márton*, Praepositus S. Georgii de viridi campo, és *Reczey István* nagyszombati városi jegyzőt, hogy gróf *Eszterházy Ferencet* ugyanott saját házában felkeressék, és az Asszu-Erdőre nézve kérdezzék: ki osztotta fel azt, és miért nem hitták meg az osztásra az apácákat is? Erre a gróf azt válaszolá: hogy *Farkas Endrét* és más téthi közbirtokosokat hitt meg, hogy a határozásnál jelen legyenek, és a vizálgodást megszüntessék; hogy az apácák tisztje őket gyalogpósta által értesítette, miért is elkéstek. Egyébiránt állítá, hogy az erdő a pápai várhoz tartozik; mire a kiküldöttek azt felelék: hogy az erdő nem *Téth*hez,

---

*) Egy másik okmányban Catharina Constantia Schymadicsnak írják.

hanem *Mórichidához* való. A gróf végre avval bocsátá el őket hogy szabadságukban áll az apácáknak igazságukat keresni. (Proc. Cur. 28. sz. és Györi kápt. lt. T. fasc. IV. 6.)

Birtak az Eszterházy grófok ezen jószágból két részt, melyek egyike *'Nyáriféle*, a másik Acsadi-féle volt. Uradalmi tisztjének *Acsádi Pálnak* és nejének *Szegedj Magdolnának* 1671-ben Pápán gróf Eszterházy Ferenc, hű és jámbor szolgálatjáért, a többi közt, a mórichidai határban fekvő Aszuerdöt zálogosította el 800 ftért, ezeknek felét, t. i. 400 ftot szép, új és jó körmöci aranyokban, 400 ft. pedig folyó pénzben vette fel. (Proc. Cur. 39. sz.)

Trsztjánszky Ágnes fejedelem asszony. Ugyan-ezen évben az új fejedelem asszony *Trsztjánszky Ágnes Brigitta* nagyszombati és *mórichidai* Abbatissa is kísértette a kiegyezkedést egy a grófhhoz intézett levéllel. A gróf válasza ez volt: Böcsülettel vettem . . az *aszuvár-erdeje* vigeth nekem küldöt levelet; való dologh, hogy mindenkor nagy affectiom volt s vagyon is a sz. szerzethez, Isten olljon engem attul, hogy en senkj jószágát, anyival is inkább a sz. szerzetnek még csak egy talpalatnyi jószágát is igazságtalanul csak egy óráigh is birjam, lelkem ismeretéhez sem férne. (Proc. Cur. 29 sz.)

Volt-e ezen valóban jó szivre és nem mindennapi becsületességre mutató levélnek az apácákra nézve kedvező eredménye? okmányokból nem vagyok képes bebizonyítani. Meglehet hogy a pápai grófi levéltárban léteznek levelek vagy egyéb iratok, melyek az itt fenmaradt hiányokat szépen kiegészitenék!

E század legvégén, 1698-ban történt a györi püspöki megyében a canonica visitatio, melyet a Cathedralis Archidiaconatusban *Latsa János* végzett. Hogy az apácák a Rábakörül fekvő jószágokról csak némi fogalmunk legyen, halljuk mit mond p. o. *Kapiról*; Ecclesiae nullum vel vestigium Praedicans habet unum jugerum, a domo $\frac{1}{2}$ cubulum et 50 denarios; habet domos 12. Animae 24 Lutheranae. — *Mórichida*, Ecclesia magna, desolata, olim monialium, nescitur titulus! non admiserunt visitationem. In *Mórichida* indicatur parochus catholicus. (Heven. Tom. SSS. LXVI. p. 125.) Az hogy a templom oly elhanyagolt állapotban volt, *hogy a szentnek*

cime sem ismertetett, eléggé bizonyítja, hogy benne isteni szolgálat sem tartatott, és hogy ekkor vagy az apácák ismét egészen nem birták, vagy hogy szegénységük miatt nem tarozhatták. Meglehet, hogy a plébános, mint másutt is e korszakban történt, kevés híveivel magánházban végzé az isteni tiszteletet.

A protestánsokkal való viszályok. 1700. a győri káptalan bizonyítványt állít ki az apácák részére Apáca-dombja, Árpás, Egyed, Sobor, Sz.-András, Horti és más a rábai kerületben fekvő jószágukra nézve. (Győri kápt. lt. Cap. T. Fasc. IV. 7.) — Ugyan ezen évben pedig panaszkodnak Lipót császárnak *Herko Ferenc* móríchidai, *Perje Márton* mocsai, továbbá a mindszenti, gyarmathy birtokok és helyek plébánosai és szabadalmazottjai (licentiati), hogy az akatholikusok által kik leginkább külföldiektől piszkáltatnak, vallásuk gyakorlásában gátoltatnak. Ezeket a király az akatholikus ministerek, mesterek és tanítók ellen saját magas oltalmába vette. (Kamarai levéltár. Mon. Tyrn. fasc. III. 1. sz.)

Magát *Móríchidát* vevén tekintetbe tudjuk azt, hogy itt is, mint többnyire a várbirtokokban, a hatalmas akatholikus parancsnokok saját vallásaik híveit, gyakran a többiek rovására, vevék oltalmuk alá, és terjeszték a hitujítást. Az evangélikusok köteplommal birtak azon területen, hol a régi Móríchida állott, és a kéttornyu templom maig áll a Rába hidja előtt. Itt állt a prédikátor háza is, azon helyen, hol most a vendégfogadó van. De a *kurucháboruban* elégvén és elpusztulván a falu a templommal együtt, a fedélnélküli lakosok négy-öt évig bujdostak, míg végre ott, hol most a falu áll, földlikakban, putrikban telepedtek meg, a prédikátornak is ide csináltak házat. Eleinte egy pajtaforma épületbe jártak, azután megépülvén a prédikátor háza, az lett egyszersmind oratoriumjok is. 1712-ben kijöttek a szolgabírák Györből fegyveres lovas németekkel, megfogták a prédikátort s kötözve bevitték, minél fogva vége lett náluk az exercitiumnak. (Protoc. D. Pastor. Evangel. in Dioec. Jaurinensi 1782-ik évnél p. 269.)

Ez történt, midőn *Nyáry Christina Antonia* kormányzott, melynek nevét, 1714-ben a kam. ltár III. fasc. 7 száma alatt

találjuk. Következő évben már *Eszterházy* József és Ferenc grófok neveivel találkozunk, kiktől ugyanazon fejedelemtől az *acsádi*-féle jószágrészt megnyeré, míg szintén 1715-ben erga depositionem deponendorum inducta Comitum portione de manibus haeredum Acsadianorum incaute ad se recipit. (Proc. Cur. f. 59.)

Egyébiránt a kuruc háboru előtt, ugymond Gyurikovits „*Mórichida ismertetésében*“ 41., e hely merő és oly sűrű erdőség volt, hogy kézen lábon kellett benne bujkálni. 1763. eszt. körül a mórighidai nép, Rákócy Ferenc erdélyi fejedelem hadi seregeinek, s ellenek hadakozó császári armadiának Győr megyéből Sopron felé, és visszavonulása miatt nagyon sanyargattatván, régi lakhelyéből elszökött, és nagyobb bátorság végett egy sűrű erdő és mocsáros tájon, mely a bordácsiak, másképp prépost erdejének és apáca tülgynek neveztetett, és az apácák birtokához tartozott, letelepedett, paraszt kunyhókat ottan építvén. Háboru után kiirtatott a tömött homályos liget és 1720 és 1730 eszt. között a parasztok házakat építettek, minekutána a cserbe hagyatott régi lakhelyen a házak részint ledőltek és elpusztultak, részint pedig a Rába vizének gyakori és ellentállhatatlan árijától elsepertettek volna. Tud. Gyűjt. 1829. II.

Ordódy Constantia Katalin 1721-ben jutott a kormányra; ő az urasági korcsmát a helységnek 100 forintért eladta, a megye pedig ezen eladást 1723-ban megerősítette. Nem sokára ismét valami birtok miatti kellemetlenségeknek kellett történniök, mert 1724-ben a grófoknak az acsádi-féle részt, mely 9 sessio helyett az elfoglaltakkal együtt már 18 telekből állt, t. i. 9 munkáltat, 9 pedig pusztá állapotban valót, visszaadták; ugyanazon évben és a következőben olvassuk, hogy a gróf Homoki telkén nagy majort épített, melyben 3000 juhnek helye volt, 2000 mérő alá való földet, tisztí lakokat épített, az *aszu* erdőt lefoglalta, az ut mellé nagy vendéglőt épített, egyszóval emberei az apácákat annyira kifosztották mindenükből, hogy a kolostor omladékain kívül egyebet alig találtak; bár tudjuk, hogy ezen év előtt, a bakonybéli birtokrész kivételével, az egész Mórighidát birták.

Következő 1726-ban visszabocsáták az apácák a 9 job-

bágyi telekből álló Nyárirészt is, miután a grófok az 1000 ftot letették. (Proc. Cur. f. 155.) Minthogy Eszterházyéknak az Ügod és Bakonybél közti földek miatt a pannonhalmi főapáttal pere volt, és *Sajghó Benedeket* az apácák megkérték, hogy őket védszárnyai alá vegye, a főapát a grófnak jó szolgálatát ajánlá az apácák perének befejezésében is. Hogy *Sophia Czingel* 1741-ben sept. 30-án *Sajghó* főapátot Bonorum et causarum suarum Plenipotentiariusának az esztergomi káptalan előtt nevezé, azt Uzinár Mór leveléből tudom.

Néhány évig ismét hiányosak adataink; azonban abból, hogy 1733-ban september 8-án Ordódy Constantia Catharina ifjabb gr. Eszterházy Ferencet gróftot beperelte, következik, hogy újra valami igaztalanságnak ki volt téve; a per azonban nagyon hosszúra nyulhatott, mert csak 1749-ben adatott *Mária Theresia* által az engedély, hogy ifj. Eszterházy Ferenc ellen a pert ismét elkezdhesse, minek következtében Győr megye kiküldött *Sárkány Aurora* apátnő kérésére egy vizsgáló bizottságot, mely birtokának állapotáról véleményezzen és az apácák birtokát azon kuszált állapotból kivéve, az Eszterháziakétól elválaszsa. Ezen vizsgálathoz egy igen érdekes egyidejű térkép van kapcsolva, melyből a peres birtoknak minden egyes részleteit kézzel foghatólag előadva látjuk. (Proc. Cur. N. N.) — E közben Nagyszombatban is azon kellemetlenség érte az Illustrissima apátnőt, hogy a korcsmájukban a sernek az utcán át való eladása megtiltatott. (Kamar. lt. III. 20.)

Sárkány Aurora apátnőnek 1750-ben jan. 14-én Posony vármegye bizonyítványt állit ki arról, hogy ifj. gróf Eszterházy Ferenc kir. tárnokmester a királyi Táblához martius 10-én idéztetett. (Proc. Cur. B. B.) A határozott napon a per penes novum fel is vétetett; a panaszosfél a *bordácsi diverticulumot*, mely akkor a többi móríchidai birtokkal össze volt keveredve, mint elkülönített magánbirtokot kéri, mert az 1403. okmány nyomán vicum in superficie possessionis Móríchida, per quem omnes Jaurinum euntes transeunt . . . . . kapták, most pedig illuc se antiqui coloni Móríchidenses transtulerunt et ibi domos aedificarunt, et nunc quoque Eszterházyani colodi terrigium solvunt, et a domibus ibi constructis robotas praestant. (Proc. Cur.) Ezen kérelem kivilhetősége tekintetéből

már 1731 1744 1746-ban vizsgálatok kérettek, és bebizonyítások, melyekben az apácák ügyvéde arra törekszik, hogy a bordacsi birtok elkülöníttessék.

Az 1751-ben october 27-én a helyszinre kijött megyei küldöttség *Bordacsra* kijött, a hová t. i. a morichidai lakosok előbbi helyükből biztosabb (mint mondák) maradhatás végett mostani lakásukat áthozták. *Bordacs*nak fekvése a jelentésben egészen úgy van leírva, mint azt a fenebb említett térképen láthatjuk. (Proc. Cur. O. O.) Mindezek dacára a per még sem érhette végét, hanem 1752-ben egyezkedés ajánlatott, mely u. o. DD. alatt látható, s melyben megegyeztek a felek, hogy maguknak egyedül egy fellebbezést a kir. Táblához fentartanak. Ezen egyezkedés ellen *Eszterháziék* kifogást tettek, mert a pannonhalmi főapáttal köttetett; de tudnivaló, hogy (mondja idézett iratunk) a főapát az apácák felhatalmazottja, miért is az ő perük is ezen feltételükben foglaltatik, miért is tagadja az ellenfél, hogy az apácáknak a perujtásra joga lenne. Felhozták továbbá, hogy a per már 20 év óta foly, hogy már a 4-dik terminusra kinyújtatott, minek okai az apácák, melyek a jogi utat majd sürgették, majd ismét abban hagyták; miért is a grófi ügyvéd kérdezi, hogy mit kívánnak? Ügyvédük azt feleli, magakarnak a *Bordacs* miatti ellenségeskedéstől szabadulni, és régi jogukba behelyeztetni. (Proc. Cur.)

A per folyamában 1752-ben felhozatik az, hogy az 1733-ban kötött egyezkedésben, melyet a gróf a főapáttal kötött, az apácákkal való egyezkedés bele volt foglalva; mondatik hogy joguk a 10 jobbágy- és 2 zsellértelekre melyek a kolostor körül fekszenek, érintetlenül hagyatott, és mivel a többi irományok sem a jogra sem a birtokra nézve nem ismertetnek el elégségeseknek, a gróf az apácák további követeléseitől felmentetik. Ezen ítélethez a hétszemélyes Tábla még azt csatolá, hogy az apácáknak az asszui-erdőben egyenlő joguk és hasznuk legyen, a *homoki* telkeken pedig a földművelés és haszon engedtessek meg. De midőn 1737-ben ezen ítéletnek foganatosíttatni kellett volna, a gróf ellentállott. (Proc. Cur. 8. lap.)

1755-ben talán véget is ért volna ezen peres ügy aug. 20-án, mert *Sárkány* apátnő kérelmet nyújtott be, hogy mivel

a per befejeztetett, és Eszterházy Ferenc gróf meghalt, fiai Miklós, Ferenc és Károly idéztessenek meg, miszerint velük az ügy végleg tisztába hozassék. A határnap 1756-dik január 14-kére volt kiszabva. (Proc. Cur. 41. sz.) Azonban az 1759-ben a királyi táblától *Brunsvik Antal* ítélő mester által hozatott ítélet szerint a peres ügy úgy dült el, hogy a 28 részre elosztott határból az Eszterházy grófok 18 részt, a nagyszombati apácák pedig Bordacsot és Móríchidát összevéve 10 részletet nyertek, ezekhez számították még a hidvámot és a vásári helypénzt is. (Tud. Gyüjt. 1829. II. 8.)

A perek befejezése után a szerzetnek elosztatásaig igen csekély jelentőségű tárgyakat hozhatunk fel. Így az árpási plébánián létező „*liber erogationum et perceptorum*ban 1755-től“ ezeket olvasom: Anno 1751. Lévéen az templomnak csekély jövedelmébül, midőn az templom födelit újra építtettem; egyik pont ez: Ennek építéséhez járult M. G. *Berényi Klára* gratiajabul ugyanazon esztendőben levő móríchiday T. plébános uram, Kiss Ferenc uram idejében 560 ft.

Ab anno 1752. Jött templom jövedelme 1755-dikig . . .
 . . . . . 77 ft. 40 dr. Árpási Eöreg Dombi János három *Eöreg mérő* rozsnak az arro tészen 3 ft. Megtudjuk az akkori provisor nevét: Ladislaus *Keönczöl*, móríchidai ludinagister pedig *Wöcsey* János. Az erogatumok közt 1762-ben Lesztre adtam . . . 15 den.

Karácson napján gyonyo borért adtam . . 15 den. stb.

Pyber Josefát 1771-ben találjuk mint mater abbatisát. Egyik 1772-ki okmányban letiltatik, akármely polgári fundus vételétől, hogy az az adó alól fölmentessék. (Kamar. lt. III. Fasc. 26.) Fenmaradt emléke az árpási harangokon, melyek egyikén ezt olvassuk:

Iosepha **P**iber **ORDINIS** sanCtae **C**Larae **M**atre abbat**I**ssa **T**IRNa**V**Ien**S**I **I**Vbente **f**Vsa A^o 1774. Ecclesiae Moricz-Hida. A harang lehet 6 mázsás, rajta láthatók sz. László és sz. Jakab apostol képei, továbbá az Immaculata és egy szent római ruházatban.

A másik harangon: Me fudit Joseph Schweiger Neostadii 1779. Ez 3 mázsás. Továbbá még olvasható: Josepha Piber orDinis Sanctae Clarae Matre-Abbatissa jubente fusa anno

1779. — Ecclesiae Moriczhida. Krisztus a keresztfár, mellette a b. szűz és János apostol láthatók. Alul ezen vers áll: Hi in curribus et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Psalm. 19. v. 8. Ezen utóbbi harangnak felirata azért feltűnő, mert a kamarai levéltár III. csomójában 1774- és 1776-ról már Berényi Juditha grófné fejedelemnővel találkozunk; miből és mivel Josepha Pyber neve 1781-ben is mint abbatissa előfordul, azt kell gondolnunk, hogy ezen hivatal csak ideiglenes, de ismét elnyerhető volt, mint az a szent Ferenc-rendü tartományi főnököknél divatban vagon.

Térjünk vissza a történetre. Közeledik azon korszak, melyben a szerzetes rendeken halálos csapások ejtettek, de nem egyszerre töröltettek el azoknak hatalomszavai által, kik eddig természetes s majd egyedüli védőik voltak, hanem különféle korlátozó szabályok sejtethették a szűz apácákkal, hogy feloszlatásuk nem sokára be fog következni. Így 1771-ben jun. 29 én felszólíttatnak, hogy a jószágukon létező plebánusok subsidiumait felterjesszék; (Kam. lt. fasc. III. 23.) 1773-ban pedig a Helytartó-Tanács oda utasítja, hogy 1) javadalmaikat, adandó számadás mellett, a püspök kormányozza és azért őket illően ellássa. 2) Nagyszombatban az apácák létszáma 30-ra leszállíttatik, addig míg ezen számra le nem olvadnak, ujakat fölvenni nem szabad, és ha üresedés támadna, csak a *főurak* és *nemesek* leányai közül szabad, még pedig minden hozomány nélkül fölöltöztetni; ha végre lennének, kik a határozott szám fölött akarnának bevétetni, azok lássák el önnön magukat, de első üresedés alkalmával díj nélkül a 30 közé fölvétessenek. 3) Az ilyen takarékos mód mellett fenmaradó pénz a templomok tatarozására, a plebánusok és iskolamesterek jobb ellátására fordíttassék; miért is szükséges, hogy a püspökök minden hiányról hivatalosan és lelkiismeretesen tudósíttassanak. (u. o. 29. sz.)

A Brunsvick és Berthold grófi családok 1779-ben pert indítottak a nagyszombati Clára- és Ursula-apácák ellen a spácai birtok és 7980 forintnyi összeg miatt, mely pert azonban csakhamar kiegyenlítették. (u. o.) Az apácák sorsa azonban mindinkább komolylyá vált, főleg midőn 1781. april 2-án megtiltatték, hogy magukat a külföldnek hasonnemű intézeteivel

akármily érintkezésbe tegyék. (u. o.) Meglehet, hogy vesztüket érezve nagyon megdöbbenek. Azért jól eshetett nekik *Galgóczy János* esztergomi Generalis-Vicarius levele, melyen ugyan semmi aláírás nincsen, melyben gróf *Berényi Juditát*, mint fejedelem asszonyt atyailag inti, hogy senkinek se *panaszkodjanak* sorsuk miatt — *főleg ne a világiak előtt.* (u. o. 33.) A convent utolsó napját József császár 1782. január 26-dikán írta alá, az elosztás ápril 18-án történt.

Ezen szomorú csapásról, mely a *nagyszombati* és *mórichidai* szerzetesnőket érte, semmi közelebbi tudomásunk, még maga a kamarai levéltár sem ad semmi felvilágosítást arról, mikor és hogyan töröltetett el ezen kettős apátság, hogyan lett az apácákról gondoskodva, hová huzódtak, s melyik lehetett az utolsó, kiről a *mórichidai* prépostság történetirójának meg kellene emlékeznie! A feledés fátyola takarja ezen annyi küzdelmeken átment szerzetes háznak végéveit!

Eltöröltetvén a Clarissák, az árpás-mórichidai birtok a kincstárá lett.

V.

MÓRICHIDA MAI NAPIG.

Ánbár tisztemhez nem tartozik az árpás-mórichidai prépostság enyészete utáni állapotról megemlékezni, minthogy azonban ennek neve mindaddig fenmaradand az egyház történetében, míg e helyek nevei a magyar földképekről el nem tűnnek, ide igtatom azon kevés adatot, melyet *Szakács Mihály* árpási lelkész ur szivességének köszönhetek.

És pedig 1861-dik jul. 28-án irt leveléből e következőket jegyzem ki:

I. 1746—62-ig *) első plébános volt *Baranyai György* ez Mórichidán lakott.

II. 1762—69-ig *Torna Ferenc* lelkészkedett u. o.

III. 1769—88-ig *Kollár Ferenc* működött ugyanott.

IV. *Herits István* volt 1788—94-ig.

V. *Bella József*, ki november 5-ig Mórichidán lakott, azon naptól fogva mint árpási plébános jelenik meg. Ezen időben a kamara birván e jószágot, ez építette az emeletes paplakot Árpáson; működött e plébánián 1794—1801-ig.

VI. *Kiss Mihály*, ez itten volt 1801—1806-ig.

VII. *Pádl József*, 1806—1837-ig.

VIII. *Szakács Mihály* 1837—. A fennevezettek közül egy sem halt meg ezen állomáson, hanem mindnyájan elköltöztek, mi a beneficium szegénységéről eléggé tanuskodik. Hogy időközben gyakran a közelebbi szerzetes házak tagjai segítségül voltak a lelkészeknek, az anyakönyvekből lehet látni. Az elhagyott mórichidai paplakban, melyet nagy egyszerűsége miatt pórháznak is lehetne gondolni, az evangélikus lelkészek laktak.

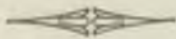
*) Bajos ezt avval megegyeztetni, hogy fenebb (432. l.) 1751-ben *Kiss Ferenc* plébános említettik!

A vallási alaphoz csatolt birtokot I. *Ferenc* császár 1803-ban octób. 1-én kelt kegyes adománylevelél által gróf *Colloredo Ferenc* udvari főkamrás és miniszternek hitvесе, *Crenvillei gróf Folliot* Victoria asszony nyerte, nemcsak a mórchidai, hanem a nagyszombati birtokot is ide számítva, t. i. a Győr, Sopron, Pozsony vármegyékben, és ezekbe magát fényesen be is avatatta. Ezen család még mai nap is védője az *árpási*, valamint a *mórchidai* egyházaknak, melyek utóbbikának, minthogy alacsony fekvése miatt a vizáradásoknak ki van téve, falai nyirkosak és zöld penészszel lepvék, tetőzete pedig éppen hogy fentartatik. Nem ártana, ha régi fénye és története miatt kissé nagyobb gond- és ápolásban részesülnének.

Most rajtam a sor, hogy a türelmes olvasó szívességét megköszönjem. Leteszem a tollat, nem mintha azt hinném, hogy valami tökéletest nyújthatok; sőt inkább látom, hogy minden szorgalmas kutatásom mellett is ezen értekezésem csak befejezetlen marad mindaddig, míg valakinek nem sikerül a pápai uradalomnak ezen birtokaira vonatkozó okmányaiból a hiányokat pótolni. Meglehet, hogy éppen ezen hiányok fognak valakit buzdítani, hogy a magam dolgozatánál jobbat adjon, és ez lenne legnagyobb elégtételem.

Ezen tanulmányim közt semmit sem sajnáltam inkább, minthogy az egyház történetéből írónk az *apácák történetét* majdnem egészen kifelejték; mintha nem is *magyar apácák* lettek volna, mintha nem is legelőkelőbb családaink, a Vársárhelyi, Zólyomi, Korompay, Szentkirályi, Trsztyánszky, Jakussits, Nyáry, Berényi, Ujfalussy, Ordódy, Sárkány, Pyber stb. ivadékaik lettek volna azok, kik a szent magányban üdvöt és nyugalmat kerestek! mert hogy azt és nem a világ fényűzését kereshették, arról tanuskodik a szigorú szabály, s a fölötté nagy szegénység, melyben éltek. Talán kedvet kap valaki, hogy a hirneves veszprémi, nyúlszigeti, hárosi, ó-budai stb. apáca kolostorok történetét okmányilag kidolgozza. A munka ujszerű- és fölötté hálados lesz, mindenesetre egyik tényezője, és pedig hathatós tényezője a középkori vallási életnek. Tudom, hogy soknak ezen szellem nem tetszik, és véletlenül akadván egy evangélikus lelkész levelére, nem kevésbé bámultam, midőn első közléseimről, melyek a XIII-ik századdal

végződtek, ezeket olvastam: „Érdekekkel olvastam megvallo-
 m Árpás és Móríchida régi történetét, azonban nem hallgathatom
 el azon megjegyzésemet, hogy az adatok összefüzése igen
 kirívó catholicus szellemben látszatik szerkesztve lenni, vagy
 az is meglehet, hogy észrevételem hibás — a szerkezetet pro-
 testáns ízléssel ítélvén meg.“ Én is azt hiszem, hogy a protes-
 táns érzület az, mely az ősegyház szellemét nem izlelheti.
 Én történeti képet akartam adni azon korszakról, melyet ha
 méltányolni akarunk, bele kell magunkat gondolunk azon
 idő és körülmények közé, melyeket az író élénk vezet; ha
 arról nem vádolhatnak, hogy légből kapkodtam adataimat,
 hogy azokat hamisítottam, vagy készakarva elferdítettem, bát-
 ran nézek az elfogulatlan ítész szemébe. Tudom én jól, mi-
 kép kellene a catholicus intézeteket protestáns szempontból
 előállítani, hogy nevetségesek és undort gerjesztők legye-
 nek; hiszen birunk már ezen irányban elég remekművet;
 de akkor nem a XII-ik vagy XIII-ik századot irtam volna le,
 nem annak nézeteit festettem volna, hanem a XIX-ik század
 lugjával kellett volna leöntenem mindazt, mit még ősi törté-
 nelmünkben magasztost, nemest, utánzásra buzdító birunk,
 és el kellett volna felejtennem azt, hogy azon korholandó, ki-
 nevetendő, rossz és utálatos emberek, ha mindjárt *katholikusok*,
 de jó *magyarok*, és mindnyájunknak *elődjai*, nem pedig valami
 közömbös idegenek, vagy lábbal tiprandó sehonnaiak voltak!

V e g y e s.

A „györi füzetek“ I-ső kötete 216. lapján Ráth Károlytól közlött czéhbeli szabályokhoz csillag alatt azt irtam, hogy clepearius alkalmasint paizsgyártót tészem, minthogy ezen mesterséget sem Du-Cangeban, sem más szótárban nem találtam. Az idei „Organ für christliche Kunst“ 28-ik lapján ezt olvasván: „Das Gewerbe der Schildmacher und Schildmaler, mittelhochdeutsch Schiltaere und Schiltenaere **clipeatores** *Scutarii*, war in köln friher ein bürgerliches, als das der kunstmaler welche im mittelhochdeutschen jedoch ebenfalls mit dem Worte ‚schiltenaere‘ bezeichnet werden; so bedeutend war das Gewerbe der Schilderer, dass sie einen eigenen Vorsteher hatten und eine Strasse in der Stadt die *Schildergazzin*, *platea clipeatorum* oder *clipeorum* nach ihren benannt wurde.“

S így gyanításom mintegy bizonyítékot nyer abban, hogy valamint Győrött, úgy Kölnben különféle mesterségek együvé vétettek egy czéhbe, mint az idézett helyen a Glasswörter, Wappensticker, und Sattler a festők czéhében említettnek.

—m—

A komáromi jegyzőkönyvből.

60. lapon. Eötödik Teörueny nap lett 15 die Januari Anno 1592.

.....
Tapolczjanj Pal pertt jelent somogj sebestjen ellen hogj rabjat kezeben atta kinek ket zaz eökeörbeörben es ket ezer Juh beörben eodem die
.....

66. lapon.

Tizedik Teörüen Nap let 15 die Aprillis Anno 1592.

Tapolczjanj Paul Bizonysaga.

Kiraly Albert eskwt Polgar mint egj 45 esztendeös ember meg eskwt es hiti Uthan azt vallja; hogj egjszer engemet oda hiuata Somogj Sebestjen es hogj oda Menek az *baba Newb teöreök* az kis Mihaly haza alatt wl vala es sir vala; en mondek neki myt sirz *baba* es ew monda ennekem hogj az egj eleö Istenemert kerlek hogj zolj az Vramnak Nam is baratos uagj vele, es en be menek Somogj Sebestjenhez köszeöne egj Pohar bort ram, azon ital közben melekeszem en neki hogj mjt hozot az *baba*, eö arra monda hogj semmjt nem hozot az Arulo bestie hwteötlen Kurua fj mondam en ne verdet mert bizonj azt mongja; ha teöbbe igj meg vered eö soha teöbbe be nem megjen hanem it meg haggja magat halni otben sem lesznek is mj haszna ha ki valtozom. erre azt monda hogj meg latom en hogj ha rajtam fekszik az bestie kwteötlen arulo kurua fj vagj vettem vagy nem vettem de ket Annal jobban megverem mondam ne banczj, monda eregj tehat szöl neki, hogj mennyenel es valtozzek nekj menek es babanak mondam Illjen okkal nem bant hogj menjel es hoz az mjt hozhacz; eö erre azt monda hogj el megjek es az mjt hozhatok hozok en be menek es meg mondam Somogj Sebestjennek az Vthan be hiuank az *babat* ostan Velünk it azt monda hogj holnap Vram kezeseket keresek es elmegjek ostan el ment, en nem tudom mint eresztette es hogj eresztette de en az Vthan az teöreökeöt nem lattam de en tapolczjanj Palt nem lattam de en azt sem tuttam hogj eöueie az teöreök az nagj somogj sebestjene Annak Vthanna hogj az teöröknek napja el teölt volt engemet az hidon talala Somogj Sebestjen es monda hogj Jaj el Veste az hwteötlen arulo bestje kurua fy mert nem feönekj mert az rab nem enjm volt hanem tapolczjanj Pale.

Par Petit.

Tapolczjanj Paul Prokuratortt val 15 die Aprillis Anno 1592.

69. lapon. Elseö Teörüen nap let Varga Bertalan Birozagaban 6 die May Anno 1592. Somogy Sebestjen ellen Tanusagy.

Gal Imreh eskwt polgar meg eskwet 40 esztendeös ember es hiti uthan azt vallja, hogz ot voltam mikor Vy varbol

az teőreőkeőt el hoztuk es eleget hallottam benne mind titkot es mind egjebet. de en nem tudom ha arron Vetteye meg uagj mikeppen mert en el felettem, mint vegeztek egj massal ezt Tudom mondanj.

Még más tanuság is szól a *Viza* eladásról.

Negjedik Teőruen nap lett 28 die Mensis Juny

Anno 1592 Varga Bertalan Idejeben.

78. lapon.

Barbelj Tamas mint egj 45 esztendeős ember varasy rend meg eskwt es hiti Vthan Illjen vallast teszen, hogj ennekem az en embersegemre attak az Isayak az **Viszakat** es azt beczen Vittük fel es ot Penze tettwk es mast az penzt az samorajaknak beczen attam kezekben es oztan mast az penzt ithon attuk Verebelj laszlo kezeben az samariayak szam vetuen ezt en Moczy Ambrusnak szaiabol hallottam, em ezt tudom mondanj . . . .

80. lapon. Anno 1592. 27 die Augusti.

Reusz Benedek Geőnyeön lakozo mintegj 45 esztendeős ember meg eskwt es hiti uthan Illjen Vallast teszen, hogj en attam Vala Moczy Ambrusnak *Vizakat* es itt allott az eő zamara az Viza eőteöd napig es Annak uthanna az Viza meg olczjodek beczen es Moczy Ambrus monda minekünk hogj mj az Vizak melle alliunk mj penig nem akartunk melle allanj mert eő nekj vet vizaia volt . . . . .

több is van a *Vizákról* 86. 87. lapon.

118 lapon 1589. 13. die Maj.

Az dienes Janosnak az Menný Marhaia Vagion Annak azama.

Vagion egj zeöld Karasia dolmaný

Vagion egj zeöld Karasia mente

Vagion egj veres Karasia nadragh

Vagion 5 Imeg egj gatja es egj keszkencő

Vagion egj kopot veres dolmany

Vagion egj zwr czinha vagion egj Karmasia saru

Vagion három Janczjar kapezja 2 ezvst grwr

Vagion zalagh

Rm.

A keszthelyi grófi könyvtárban.

327. szám alatt található Breuiarium albo Eccle Strigoniensis — Urbano keym Bibliopola Budensi kalendáriumában ezen jegyzeteket olvasom.

Jure me possidet Barth. Fabri Bonota Emptus den 35.
1559. 3. *Januarii* Vesperi hora sexta *Tonitrua*, Chorruscationes per totam fere Regionem . . . . et magno cum tremore . . . .

28. *Jan.* Anno 1548 Martinus Nepos ex sorore redemptus a turca. Laus deo Amen.

Anno 1540. ultima *January* ferme medium diem tonitrua occupant. grandine precedente et fulgure sequente.

Anno D. 1556. Vener. Vir D. Barth. Stephanus Heltner plbanus Riquinensis fr. ur. Charissimus die 28 *January* obdormivit in Domino.

17 *February* Natus est mihi filius nomine Mathias hora XI anno 1587.

13 die huius mensis dominus doctor Ad Vicarius cessit fatis sepultus die sequenti feria quarta.

Anno domini 1533. 21 *February* totam noctem tonitrua occupant, grandine precedente et fulgure sequente.

1626. 9. *Martii* hac die accepi uocationem ad maiorem Ecclesiam.

1543. die vero 7 huius mensis dominus et Frater

Langius parochus in Pathum cessit fatis cuius anima requiescat in sancta pace Amen.

Anno domini 1554. 21 *Marty* Ego Vincentius Aurifabri Megiensis Vocatus sum ad Parochiam Missnensem.

10 *Aprilis* 1530. natus die 16 huius mensis morte inmaturo raptus 1558.

Laurentius Aurifabri Leuschinus aetate iuuenis (annorum npe 28) probitate. Pietate, Eruditione insignis. Hac Die Carne mortali exutus. ac stola immortalis indutus, In caetu S. Prophetarum, Apostolorum, Martirum, ac piorum Doctorum. Christum Domini, quem in hac fragili vita e sincera fide, Doctrina pura est professus, nunc facie ad faciem (omni dubio procul) Videt et contemplatur. 1558. stb.

Apr. 18. Joannes Statilius Episcopus Transiluanienensis cessit fatis 1542.

30. *April.* Venerabilis dominus inagister Lucas plebanus Byrthalsensis, Decanus generalis cessit fatis 1547. cuius anima Deo vivat.

4. Sept. 1586. obdormiuit in d. Jesu Pater meus charissimus Blasius Aless . . .

4. Sept. 1530. Andreas aurifaber Segeschvarie mortem cum vita commutavit . . . tempore pestis.

12. Septemb. Alexius ille meus charissimus cessit fatis vespertina hora 9na cum ageret annum vigesimum tertium 1543. eius anima requiescat in sancta pace. Amen.

28. Sept. — 1534. die vero 28. Gruti (Gritti?) decollatus prope Megyes.

27. Sept. 1508. parens meus obyt.

28. Sept. 1530. Simon Vermes obyt. Joannes doczy ultima huius mensis decollatus est tanquam latro 1534.

XXIX die huius mensis dominus et frater Rochus Scharnsem plebanus cessit fatis vesperj circiter hora decima cuius anima requiescat in sancta pace.

1539. Sepultus die Domini que erat in die sancti Mathei apostoli. (Ego Stephanus Heltner Megiensis sibi successi, más irás.)

October.

22. die huius mensis dominus Franciscus plebanus Vathdiensis cessit fatis 1537 morte subitanea cuius anima vivat.

Anno dominis 1534. die vero XXVII huius mensis octo. Magnificus dominus Stephanus Maylad Dnus et frater. Woyuoda Transsiluanus A serenissimo domino nostro Joanne Rege Thorde creatus.

A. D. 1556. die 23 Octobris Serenissima Regina cum filio suo Rege nostro Stephano: redyt ab exilio in nostram patriam . . . a többi elmetszve.

Julius.

1541: 2 die mensis huius grando concussit vineas et segetes.

14. Hac die natus est nobis Laurencius *Posthumus?* hora X noctis A. D. 1558. Musne?

1541. die vero 20 huius mensis Magnificus dominus Maylad captus est per Petrum Wayuodam Moldauiensem.

Julius.

22. Joannes Rex obyt in Zazsebes ad horam octauam mane.

1537 31. Anna de Vadasch Wayuodissa genuit . . . . .
 Gabr . . . . .

Anno domini 1536 die vero praxedis (21 Jul.) Petrus deydreich per Valachoss admodum sauciatus in capite obÿt tandem 27 die huius mensis Sepelitur vero 28 die eius anima requiescat in sancta pace.

Augustus.

. . . . . : qui 1527 suas decantauit primicias.

. . . . . 1530 a Augusti . . peste correptus moritur.

1540 decima die huius mensis Doctor Martinus . . . . .
 cessit fatis.

1587. 17-a minor filius meus Johannes obdormiuit in xto
 post 10-am horam.

20. Petrus dirless? obÿt Mdxxxj.

15. hac die ego Stephanus heltner vocatus sum in plebaniam . . . . . confessus.

Augustus.

Anno 1534 xj die huius mensis decolatus est *Emericus czybak* episcopus Varadiensis iussu Ludovici Gridÿ Gubernatoris Regni vngarie in pago feluinc per vrbanum pathyanj.

Anno dominj (1514) in Vngaria agebatur bellum cruciferorum, quorum dux erat Georgius . . . . . elmetzve.

Maius.

1621. 10-a hac die nascitur mihi filiulus Christianus inter horam 9 et 10-am vespertinam.

Anno domini I. S. I. A. (1517) Ego Stephanus iniciatus sum sacris ordinibus Strigonii.

27-a Anno dominj 1. 5. Z 8. vocatus sum ad plebaniatum In lesthesch. Ibidem vitan egi annis quatuor.

Junius.

1536. die vero 26 huius Anna uxor dominj Majlad wayvode transilvanie enixa est filiam Margaretam nomine baptizata est ipso die Margarethe quam ego ut compater baptizavi.

Anno dominj 1535 die vero 25 mensis huius Mathias Gereb decollatur et concubina uina sepelitur Interfecta prius uxore sua propria.

November.

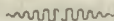
1620 hora 2da pomeridiana terremotus magnus factus ita ut campanula horae sonuerit cum . . . . .

13-a Natus est Vincentius 1554.

21. Alexius celebrauit nupcias cum magna solennitate 1540.

Anno dominj Mdxxxiiij huius mensis Nouembris die xvij hora 10-a antemeridiana Egregius dominus doctor Hilarius frater michi conuictissimus plebanus Valthidiensis canonicus ecclesie albensis transsiluanie Albe Julie e vivis decessit. vir admodum doctus et probate vite die tandem xvij humatus est cuius anima requiescat in sancta pace.

R—r.

T. olvasóinkhoz!

Midőn végre szerencsém van a „Győri Történelmi és Régészeti füzetek“ IV-ik kötetének III-ik és IV-ik füzetét egybekötve átadhatni, midőn kötelességemnek tartom főméltóságu *Simor János* herczeg-primásnak mint egykori győri püspöknek és ezen vállalat kegyes pártolójának, ugy méltóságos *Zalka János* urnak, mint ugyanazon püspöki széken való, és a magyar irodalmat hasonlóan pártoló utódjának is a legmélyebb hálát kifejezni azért: hogy a „Győri Történelmi és Régészeti füzeteknek“ könyvnyomdai költségét valódi főpapi bőkezűséggel egészben viselni méltóztattak, ugy kedves író-társainknak is, kik önzéstelenül évek óta minden díj nélkül, munkálatikkal e füzetek megjelenhetését lehetővé tették, őszinte, forró köszönetet mondok. *Ráth Károly* szerkesztő társam rögtön, soha eléggé nem sajnálható, kimulása; Győrtől való távollétem, főkép pedig az olvasó közönségnek, megmondhatom, a maga nemében talán páratlan részvétlensége, késztet e térről visszalépnem, és a fenmaradt kéziratokat, más, hasonló, de szerencsésebb vállalatnak átadnom.

Pest, 1868. dec. 20-án.

Rómer Flóris.

Tárgymutató.

- Abaffy János 75.
Abaffy György 77.
Abaffy Miklós u. o.
Ágos-Egy-Háza 33.
Ágypénz 258.
Amadék 157. 289.
Apátok szegénysége 407.
Asszony-szállása 17.
Átokháza poss. des. 127.
- Babota**, orsógombok 69.
Bala sz. Miklós 22.
Bálos 127
Balosa 129.
Báni tábla 371.
Bánságok (kisebbek) 367.
Baracs 129.
Bastha György 35. 125.
Báthory Zsigmond végzése 1588. 63.
1590. 65. 115.
Belus bán 365.
Bene poss. des. 32.
Bécsi egyesség pontjai 43.
Bécsi békekötés 51.
Berthold grófok 438.
Bikapénz 252.
Bírságok a törökök alatt 249.
Bocskay 33. kk. 193. kk.
Bocskay béke pontjai 210.
Bodoglar 24.
Bolcsa, possessio 18.
Boldogháza, desertum 10.
- Bory Mihály, korponai kapitány 180.
Brunsvik Antal 432.
- Csallóköz** 305.
Cse Márta fejedelemnő 414.
Csengele poss. des. 31.
Clarissák eltörlése 434.
Collredo Ferencz gróf 436.
Crenville Folliot grófné 436.
Csincsilátpénz 257.
Csolyos poss. des. 33.
Csokaz poss. des. 28.
Csöpen Anna főnöknő 420.
Csorba possessio 22.
Czobor Erzsébet levelei 76. 109. stb.
Czobor Mihály 199.
- Dijak és illetmények a törökök alatt**
252.
Diosy korponai bíró 79. 83.
Dorosma 128.
Duna régi folyása 324.
Dusnok 341.
- Eger 24.
Enesseyek 347.
Erdődy Tamás 376.
Erőszak kora 388.
Eszterházy Ferencz 425.
- Fabianka, possessio deserta 19.
Fejértó 128.

- Félegyháza 126.
 Ferencz-szállása 32.
 Fraknó 103.
 Fülöp-szállás 25.
 Füzes 129.
- G**alambos 32.
 Galgóczy János esztergomi Vicarius 434.
 Gencsy Egyed főapát 425.
- H**alas 23. 232.
 Hamis okmány fölfedezve 397.
 Hatvan 14.
 *Haydu Vitézek 109.
 *Hidvámi per 393.
- I**llésházy 34. 106.
 Izabella 1557. végzése 53.
- J**aák 98.
 Jakabszállása 32.
 János Zsigmond 1562-iki végzése 57.
 Jászberény, 7. 131. 146.
 „ árokszállás 10.
 „ agho 11.
 „ Fénsszaru u. o.
 „ felső sz. György 12.
 „ dosa u. o.
 „ Jákohalma 13.
 „ Mihály-telke u. o.
 „ alsó sz. György 13.
 „ Ladán 14.
 „ Apathy 15.
 „ Kisér u. o.
 „ kunok hová adóztak 153. stb.
 „ kunság régi helyiratához való adatok 268.
- Kaal német vitéz 98.
 Kaba possessio deserta 20.
 Kajári István győri kanonok 92.
 Kamanczy Gergely prépost 414.
- Kápolnás 19.
 Kara poss. des. 30.
 Karczag-uj-szállás 16.
 Kászony Márton prépost 426.
 Kátay Mihály 37.
 Káthó poss. des. 28.
 Kerekegyháza poss. des. 126.
 Kevy possessio deserta 21.
 Kis-Ballás, possessio deserta 26.
 Kis-kunsági puszták 130. stb.
 Kis-szállása 32.
 Kis-uj-szállás 21.
 Kocsér poss. des. 29.
 Kőd, possessio 18.
 Kőkut poss. des. 128.
 Kolbász possessio 19.
 Kömpöcs poss. des. 126.
 Korompay Frusina fejedelem asszony 418.
 Koronczó vidéki bronztárgyak 70.
 Koronczó romai érmek 71.
 Koronczó romai leletek 73.
 Korpona bástyái 82. vára 185.
 Korpona török invasio 85.
 Kun Sz. Márton 22.
 Kun Hegyes u. o.
 Kun Sz. Miklós 27.
- L**abodi Pál győri kanonok 92.
 Ladony Miklós 299.
 Lackháza 27.
 Lajos poss. des. 28.
 Lippay 33. kk.
 Locsmánd 98.
- M**adaras 22.
 Magyarka possessio 20.
 Marialaka possessio 21.
 Maria Christierna 116.
 Magyar-Gáld possessio 96.
 Maysa poss. des. 125.
 Megyesaljai Móricz 403.

- Megyesaljai László 404.
 Mérges poss. des. 128.
 Mesterszállás 22.
 Mihálytelke 128.
 Mise poss. des. 29.
 Morics-gátja 31.
 Móricz possessio deserta 22.
 Móriczhidai lelkészek 434.
 Murad pasa 198.
 Muraldo orvos 117.

 Nádori adó Jász- és Kunságban 133.
 Nagyszombati apácák 406. 417.
 Nagy-Füсс (Komárom m.) 93.
 Nagymartonyiak 100. nemzedékrend-
 jük 281.
 Nagyváthi Pál győri kanonok 91.
 Nyáry család 420.
 Nyáry Krisztina 425. 428.
 Nyáry Pál 199.

 Okmányok a győri kápt. levéltárból 89.
 Ordódy Konsztantia 429.
 Orgona sz. Miklós 18.
 Orgovány 32.

 Palka poss. des. 125.
 Pázmán Péter 108. 109.
 Pető Margit 422.
 Podmaniczky Gábor korponai bíró 81.
 Podmaniczky Rafael 408.
 Pohamara, possessio deserta 21.
 Posony vára 321.
 Pyber Jozefa 432.

 Rákóczy Zsigmond 34. 94.
 Rákóczy Ferencz 429.
 Révay Péter 107.
 Rőjtökör 99.

 Sajghó Benedek főapát 430.
 Salétromgyártás 246.
 Sána, poss. des. 127.
 Sárkány Aurora főnöknő 430.

 Schillson bárók 425.
 Schütt-sziget 306.
 Simitics Erzsébet főnöknő 426.
 Somlyó-vásárhelyi apácák 411.
 Somorja 305.
 Somorja pecsétje 313.
 Szabad-szállás 25.
 Szablya pénz 18 és kk.
 Szamosközy István gyulafehérvári
 kápt. kiadó 94.
 Szánk, poss. des. 31.
 Szentiványi István 299.
 Szentkirályi Anna fejedelemnő 423.
 Szent László poss. des. 31.
 Szolnoki Beg 19.
 Szörényi hánság 369.

 Tajo possessio deserta 24.
 Tazlar 129.
 Thury Benedek 289.
 Thurzó György 36. 112. stb.
 Thurzó özvegye 76. 109.
 Thurzó Ilona 106.
 Thurzó Susanna 108.
 Tegzes pénz 22. 231.
 Téгла, magyar felirattal 1608. 161. *
 Török Erzsébet 164.
 Török család 409. stb.
 Török János 420.
 Török István 419.
 Turgon kis és Toth 21.
 Töre Gergely győri kanonok 91.
 Törtöl poss. des. 30.
 Trsztyánszky Ágnes főnöknő 427.

 Ülés poss. des. 127.

 Vásárhely 128. 418.
 Vásárhelyi Katalin főnöknő 416.
 Vaskori sírok 356.
 Visegrádi várnagy 300.

 Zápolya János és György 300.
 Zrinyi Kata adomány levele 75.
 Zrinyi Miklós és Péter 377.
 Zvonimir bán 361.

